ไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

(พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๙๔)

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ถูกผวิต ๒๖ ประโยชน์ กรุงเทพฯ ๑๐ — โทร. ๑๑๒๑๕๗๘, ๑๑๒๑๐๐๐

ปริญญานิพนธ์

ของ

เรไร สืบสุข

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต

๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑

ไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

(พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๔)

บทคัดย่อ

ของ

เรไร สืบสุข

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

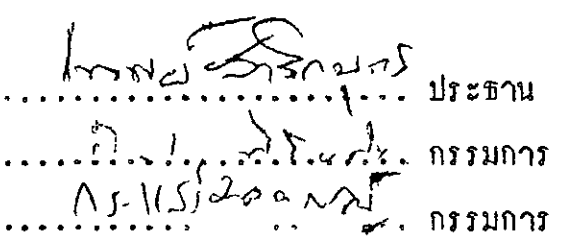

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยผู้เขียนได้รับความกรุณาจากอาจารย์เทพย์ สาริกบุตร ประธานกรรมการ รองศาสตราจารย์สมปอง พิริยกิจ และรองศาสตราจารย์กระแสร์ มาลยาภรณ์ กรรมการ กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำตักเตือน กำลังใจ และสละเวลาตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณอย่างสูงแด่ พ่อ แม่ ผู้ให้กำเนิดเลือด เนื้อและปัญญาที่กรุณาให้ความช่วยเหลือด้านกำลังทรัพย์และกำลังใจ กราบขอบพระคุณครู อาจารย์ทุกท่านที่เสริมสร้างและฝึกฝนปัญญา

กราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์เต็มสิริ บุญยสิงห์ อาจารย์ล้อม เพ็งแก้ว พระมหาจำเนียร วัดทองเพลง พระครูอมรคุณาวัสย์ เจ้าอาวาสวัดนิมมานรดี รวมทั้งวิทยากรทุกท่านที่กรุณาให้ยืมหนังสือ และกรุณาให้รายละเอียดบางประการอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า

นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้รับความกรุณาจาก อาจารย์ภาวาส บุนนาค และคุณรัชรินทร์ ที่กรุณาให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการติดต่อประธานกรรมการ จึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอบพระคุณอาจารย์คอริส วิบูลย์ศิลป์ คุณสหัส หาญสินธุ์ และคุณยามีละ อารีสมาน ที่กรุณาให้คำแนะนำช่วยเหลือในด้านภาษาอังกฤษ

ขอบพระคุณอาจารย์สนิท บุญทรง อาจารย์นิจพงศ์ สันติกุล คุณมนูและคุณสุนันท์ อุดมเวช ที่กรุณาให้กำลังใจและอำนวยความสะดวก

ขอขอบคุณ พี่ เพื่อน น้อง ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือทั้งด้านกำลังกายและกำลังใจ

เรไร สืบสุข

สารบาญ

บทที่		หน้า
๑	บทนำ	๑
	ความเบื้องต้น	๑
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	๑๒
	ข้อตกลงเบื้องต้น	๑๒
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	๑๓
	วรรณคดีที่เลือกมาสำหรับการศึกษาค้นคว้า	๑๓
	คำนิยามศัพท์เฉพาะ	๑๕
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการค้นคว้า	๑๕
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	๑๙
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	๑๙
	แหล่งการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ	๑๙
	สมมติฐานในการค้นคว้า	๑๙
	ลำดับขั้นของการศึกษาค้นคว้า	๒๐
๒	ความหมายของไสยศาสตร์	๒๒
	ขอบข่ายของวิชาไสยศาสตร์	๓๕
	หลักปฏิบัติของผู้ปฏิบัติไสยศาสตร์	๓๙
	ประเภทของไสยศาสตร์	๔๕
	๑. พิจารณาจากผลของการกระทำ	๔๖
	๒. พิจารณาจากวิธีการกระทำ	๔๗
	๓. พิจารณาจากสิ่งที่ใช้ทำ	๔๘
	๔. พิจารณาจากพิธีการปฏิบัติ	๔๘

บทที่ หน้า

ไสยศาสตร์ในประเทศไทย ๔๔

ความสำคัญของไสยศาสตร์ในประเทศไทย ๖๖

๓ ความเชื่อทางไสยศาสตร์กับกวี ๗๕

ไสยศาสตร์กับกวี ๗๖

อิทธิพลความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง ๗๖

ความฝัน ๗๙

๑. ฝันบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าที่เป็นไปในทางดี ๘๗

๑.๑ ความฝันที่แสดงว่าจะมีคู่ ๘๗

๑.๒ ความฝันที่แสดงว่าจะมีบุตร ๙๐

๑.๓ ความฝันที่แสดงให้รู้ว่าจะประสบผลสำเร็จ ๙๕

๑.๔ ความฝันที่แสดงให้รู้ว่าจะพ้นทุกข์ ๑๐๐

๑.๕ ความฝันที่บอกให้รู้ว่าสิ่งหรือคนที่รักกลับคืน ... ๑๐๑

๒. ฝันบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าที่เป็นไปในทางร้าย ๑๐๒

๒.๑ การพลัดพราก ๑๐๒

๒.๒ การสูญเสีย ๑๐๔

๒.๓ การตาย ๑๐๕

๒.๓.๑ เจ้าตัวฝันเอง ๑๐๕

๒.๓.๒ คนใกล้ชิดเป็นผู้ฝัน ๑๐๗

๓. ฝันที่บอกให้รู้ทั้งเหตุร้ายและดี ๑๐๙

ลางและนิมิต ๑๑๓

ลาง ๑๑๓

๑. ลางที่เกิดจากสัตว์ ๑๑๓

๑.๑ จิ้งจก ๑๑๓

๑.๒ แมลงมุม ๑๑๕

บทที่ หน้า

๑.๓ หนู ๑๑๖

๑.๔ งู ๑๑๗

๑.๕ นก ๑๑๗

๒. คน ๑๑๘

๒.๑ อาการกระเหม่น ๑๑๘

๒.๒ อาการเสียวสยองตามร่างกาย ๑๑๙

๒.๓ อาการที่เห็นคนหรือสิ่งของที่ผิดจากลักษณะ-
ธรรมชาติ ๑๒๐

๒.๔ ลางอันเกิดแต่สมาธิจิต ๑๒๑

๓. ปรากฏการณ์ธรรมชาติและเหตุการณ์อื่น ๆ ... ๑๒๔

นิมิต ๑๒๘

๑. นิมิตที่เกิดจากอาการของสัตว์ ๑๒๘

๒. นิมิตที่เกิดจากคน ๑๒๙

๒.๑ นิมิตอันเกิดจากสมาธิจิต ๑๒๙

๒.๒ วาทนิมิต ๑๓๑

๒.๓ กรณนิมิต ๑๓๓

๓. นิมิตที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ ๑๓๔

โหราศาสตร์ ๑๓๘

๑. เพื่อแก้ปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นกับตัวละครในเรื่อง ๑๓๘

๑.๑ ปัญหาชีวิตส่วนตัว ๑๓๘

๑.๒ ปัญหาเกี่ยวกับบ้านเมือง ๑๔๒

๒. เพื่อสร้างปมเรื่อง ๑๕๐

บทที่ หน้า

เวทมนตร์ ๑๕๒

๑. สะกด ๑๕๒

๒. สะเดาะ ๑๕๙

๓. แปลงกาย ๑๖๒

๓.๑ แปลงกายให้ใหญ่ขึ้น ๑๖๒

๓.๒ แปลงกายให้เล็กลง ๑๖๕

๓.๓ แปลงเป็นสัตว์ต่าง ๆ ๑๖๖

๓.๔ แปลงเป็นฝ่ายปรปักษ์หรืออย่างหนึ่งอย่างใด .. ๑๗๓

๓.๕ แปลงเป็นหลายคน ๑๘๒

๔. ประสาน ๑๘๓

๕. กำบัง ๑๘๔

๕.๑ เพื่อป้องกันอันตราย ๑๘๖

๕.๒ เพื่อลอบทำร้าย ๑๘๖

๖. เสน่ห์ ๑๘๗

๗. แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ๑๘๘

๘. ทำร้ายผู้อื่น ๑๙๑

๙. ผูกจิต ๑๙๓

พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ๑๙๕

๑. เวทมนตร์ประกอบวัตถุธรรมดา ๑๙๕

๒ เวทมนตร์ประกอบวัตถุพิเศษ ๒๐๑

๓. เวทมนตร์ประกอบกับวิญญาณ ๒๑๒

๔. พิธีกรรมอื่น ๆ ๒๒๐

๔.๑ พิธีทำเสน่ห์ ๒๒๐

๔.๒ พิธีถอดหัวใจ ๒๒๔

บทที่ หน้า

๔.๓ พิธีสะเดาะเคราะห์ ๒๓๒

๔.๒ พิธีบวงสรวง ๒๓๖

๔.๕ พิธีชุบตัว ๒๓๘

อิทธิฤทธิ์ ๒๔๐

๑. อิทธิฤทธิ์ของเทพยดา ๒๔๐

๒. อิทธิฤทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๒๕๖

๓. อิทธิฤทธิ์ของวิญญาณ ๒๕๗

๓.๑ เพื่อให้ความช่วยเหลือ ๒๕๗

๓.๒ เพื่อแก้แค้น ๒๖๒

๓.๓ เพื่อแสดงฤทธิ์ ๒๖๔

การเสี่ยงทาย ๒๖๖

อิทธิพลของความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร ๒๗๓

พระอาทิตย์ ๒๗๕

พระพาย ๒๗๖

๑. ได้จากการศึกษา ๒๗๘

๑.๑ จากผู้รู้ไสยศาสตร์ ๒๗๙

ขุนแผน ๒๗๙

พลายงาบ ๒๘๙

พระสรรพสิทธิ์ ๒๙๖

ทศกัณฐ์ ๒๙๒

ไมยราพ ๒๙๒

พาลีและสุครีพ ๒๙๓

บทที่ หน้า

๑.๒ จากตำราด้วยตนเอง ๒๙๔

พลายชุมพล ๒๙๔

พลายสุริยัน ๒๙๖

๒. ไม่ปรากฏว่าศึกษา ๒๙๗

แสนตรีเพชรกล้า ๒๙๗

เถรขวาด ๒๙๙

พิเภก ๓๐๑

อิทธิพลของความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อการใช้สัญญลักษณ์ ๓๑๘

๑. สัญญลักษณ์ที่เกี่ยวกับความฝัน ลางและนิมิต ๓๑๘

๑.๑ สัตว์และอมนุษย์ ๓๑๘

๑.๒ แก้วมณและเครื่องประดับ ๓๒๔

๑.๓ ดวงดาวต่าง ๆ ๓๒๗

๑.๔ อวัยวะ ๓๓๒

๑.๕ ดอกบัว ๓๓๕

๒. สัญญลักษณ์ที่เกี่ยวกับเวทมนตร์และพิธีกรรมต่าง ๆ ๓๓๖

๓. สัญญลักษณ์ที่เกี่ยวกับลักษณะของตัวละคร ๓๔๕

๔ การแสดงออกเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ๓๕๓

ความหมายของประเพณี ๓๕๓

ไสยศาสตร์กับประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ๓๕๕

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ๓๖๑

ระยะตั้งครรภ์ ๓๖๔

ข้อปฏิบัติของหญิงระยะตั้งครรภ์ ๓๖๗

ระยะคลอด ๓๗๑

การอยู่ไฟ ๓๗๔

การตั้งชื่อ ๓๗๘

บทที่ หน้า

การทำขวัญวัน ๓๗๖
การทำขวัญเดือน ๓๗๙
การโกนผมไฟ ๓๗๙
การโกนจุก ๓๘๑
ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน ๓๘๕
การสู่ขอและการหมั้น ๓๙๒
ฤกษ์กับการแต่งงาน ๓๙๖
เรือนหอ ๓๙๗
พิธียกขันหมาก ๔๐๑
พิธีซัดน้ำ ๔๐๓
พิธีส่งตัว ๔๐๗
ประเพณีเกี่ยวกับการตาย ๔๐๘
ไสยศาสตร์กับประเพณีเกี่ยวกับสังคม ๔๒๐
ไสยศาสตร์กับการศึกษา ๔๒๐
ไสยศาสตร์กับการปกครอง ๔๒๕
ไสยศาสตร์กับการสงคราม ๔๔๓
การเลือกแม่ทัพ ๔๔๖
พาหนะ ๔๕๑
ม้า ๔๕๑
ช้าง ๔๕๓
รถทัพ ๔๔๖
เครื่องประโคม ๔๖๒
การแต่งกายด้วยเครื่องพิชัยยุทธ์ ๔๖๕

บทที่ หน้า

พิธีกรรมทางไสยศาสตร์กับการยกทัพ ๔๗๐

๐พิธีโขลนทวาร ๔๗๑

พิธีตัดไม้ข่ามนาม ๔๗๖

การตั้งทัพ ๔๗๔

ทัพหน้า ๔๗๕

ทัพหลวง ๔๗๕

พิธีกรรมในกาตั้งค่าย ๔๗๖

๕ สรุปและอภิปรายผล ๔๗๕

สรุปผลการค้นคว้า ๔๗๕

อภิปรายผล ๔๘๑

ข้อเสนอแนะ ๔๘๑

บรรณานุกรม ๔๘๓

ภาคผนวก ๔๕๐

บทคัดย่อ

บัญชีตาราง

ตาราง หน้า

๑ กลวิธีทางไสยศาสตร์ที่กวีใช้ดำเนินเรื่อง ๒๗๒

๒ ตัวละครสำคัญที่มีความสามารถทางไสยศาสตร์ ๓๐๔

บทที่ ๑

บทนำ

ความเบื้องต้น

หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของวรรณคดีนอกเหนือไปจากการให้ความสุขทางใจก็คือ การบันทึกสภาพสังคมในสมัยของวรรณคดีนั้น ๆ ไว้ วรรณคดีจึงได้รับคำเปรียบว่า "เป็นดั่งแว่นฉายแห่งโบราณคดี ส่องให้เรารู้เห็นประเพณี ความนิยมและความเป็นไปในสมัยก่อน"[๑] วรรณคดีจะบันทึกชีวิตมนุษย์ซึ่งแสดงให้เห็นพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ กัน เพราะวรรณคดีเป็นเรื่องชีวิตคน และสะท้อนให้เห็นชีวิต สมดังคำกล่าวที่ว่า

> "... วรรณคดีเขียนเมื่อไหร่ก็สะท้อนชีวิตสมัยนั้น อย่างชุนช้างชุนแผนทำให้เราสามารถเห็นชีวิตของคนในสมัยอยุธยา ว่ากันตั้งแต่อยู่ในท้องจนตลอดเติบโตเป็นหนุ่มสาว ตลอดจนตาย ดังนั้นชุนช้างชุนแผนจึงเป็นเรื่องที่ดีที่สุดเรื่องหนึ่งของเรา วรรณคดีสะท้อนให้เห็นชีวิตของคนในสมัยนั้น ๆ เราจะเห็นได้ว่า วรรณคดีทำหน้าที่ได้ดีกว่าประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์บันทึกแต่ข้อเท็จจริง แต่วรรณคดีสะท้อนให้เห็นถึงความคิดคำนึง ความรู้สึกของคนในสมัยนั้น... "[๒]

วรรณคดีมีฐานะเป็นเครื่องบันทึกและสะท้อนภาพของสังคม เนื้อเรื่องและเรื่องราวในวรรณคดีจึงหนีไม่พ้นเรื่องของสังคมมนุษย์ เรื่องในวรรณคดีจึงยังวนอยู่ในเรื่องเหล่านี้คือ

๑. เรื่องที่ว่าด้วยพฤติการณ์ของบุคคล เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตส่วนตัว รวมทั้งการดำเนินชีวิต และเหตุการณ์ภายนอกที่มากระทบกระทั่งบุคคลนั้น[๓]

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน แง่คิดจากวรรณคดี หน้า ๑๓๘.

[๒] เทือก กุสุมา ณ อยุธยา บันทึกคำบรรยายภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา หน้า ๑๖๒.

[๓] วิทย์ ศิวะศริยานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า ๕๖ – ๕๗.

๒. เรื่องราวที่ว่าด้วยความจัดเวนชีวิต (Experiences) ของมนุษย์ในฐานที่เป็นมนุษย์ ได้แก่ปัญหาสากัญอันเป็นของสามัญที่ใคร ๆ ก็ต้องประสบและขบคิด เช่น ปัญหาเรื่องชีวิตและความตาย บาปบุญ โชคชะตา พระเจ้าหรืออำนาจสูงสุดในโลกและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจอันยิ่งใหญ่นี้ ชีวิตในปรโลก ฯลฯ เรื่องเช่นนี้อยู่เหนือขอบเขตชีวิตบุคคลและเป็นเรื่องของมนุษยชาติทั้งมวล

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และเพื่อนมนุษย์ หรือระหว่างมนุษย์และสังคม

๔. ธรรมชาติภายนอก เช่น สัตว์ พืชพันธุ์ และสิ่งที่ปราศจากชีวิตอันเป็นเวทีสำหรับการแสดงบทบาทต่าง ๆ ของมนุษย์

๕. เรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น วรรณคดีและศิลปะ การเมือง การอุตสาหกรรม[๑]

เรื่องราวของวรรณกรรมจึงเป็นเรื่องของชีวิตเป็นส่วนใหญ่ และเป็นเรื่องราวที่ "เป็นความจริงของชีวิตในด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายด้าน และมักจะแสดงด้วยความสุจริตใจไม่มีฉันทาคติอย่างต้น ๆ"[๒] ฉะนั้นกวีซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์วรรณคดีจึงมิใช่เพียงแต่แสดงความคิด ความเห็น ความรู้สึกของตนออกมาตามอำเภอใจ หากยังเป็นการแสดงความรู้สึกของตนให้สมอารมณ์ผู้อื่นหรืออย่างน้อยก็เป็นการติดต่อให้ผู้อื่นเข้าใจด้วย[๓] วรรณคดีจึงเป็นการแสดงออกของความรู้สึกนึกคิดของกวี ก็ความรู้สึกนึกคิดของกวีที่นำมาสร้างสรรค์เป็นวรรณคดีนั้น โดยปกติแล้วย่อมอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือภายใต้กรอบของสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวกวี[๔] แม้กวีจะพยายามหลบหลีกหรือเลี่ยงจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมในสมัยของตนสักเพียงใดก็ตาม ความคิดความเห็น ความรู้สึกที่กวีมีอยู่เป็นส่วนร่วมกับคนร่วมสมัยของกวีก็ไม่วายจะแพร่งพรายออกมา[๕]

---

๑ วิทย์ ศิวะศริยานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า ๕๖ – ๕๗.

๒ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์สวรรณกดีไทย หน้า ๒๐๖.

๓ วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ล.ก. หน้า ๑๔๕.

๔ เปลื้อง ณ นคร ประวัติวรรณกดีไทย หน้า ๕๗๒.

๕ วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ล.ก. หน้า ๑๔๒.

วรรณคดีเป็นสิ่งสะท้อนหรือเป็นฉายาของชีวิต เพราะฉะนั้นพฤติกรรมของมนุษย์จึงมีปรากฏอยู่ในวรรณคดี สิ่งที่มีส่วนให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นส่วนตัวและสัมพันธ์กับสังคมคือ ความเชื่อ (Beliefs) เช่น เชื่อว่าต้นไม้ใหญ่ ๆ หรือภูเขาสูง ๆ มีเทพเจ้า ได้แก่ รุกขเทวดา หรือเจ้าเขาสิงสถิตอยู่ เมื่อผ่านต้นไม้หรือภูเขานั้น มนุษย์ก็แสดงออกถึงความเชื่อนี้โดยการยกมือไหว้ หรือเมื่อถึงเวลาต้องการความช่วยเหลือก็มากราบไหว้บูชา สวดมนต์ออนวอน นำผ้าแพรพรรณสีสวยงามมาประดับไว้ให้บาง ถ้าได้รับผลเป็นที่พอใจก็เข้าใจว่าตนทำถูกและเซ่นไหว้ด้วยของที่ถูกใจ แต่ถ้าไม่ได้รับผลเป็นที่พอใจหรือผลดีตามที่ตนหวังไว้ก็คิดว่าตนคงจะไก้ทำสิ่งใดให้เป็นที่ขุ่นเคืองใจ ก็ต้องหาวิธีการแก้ไขกันใหม่อีก

ปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ป่า แผ่นดินไหว ฝนแล้ง ซึ่งล้วนแต่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่มนุษย์นั้น มนุษย์เชื่อว่าจะต้องมีผีหรือเทวดา หรือผู้เป็นใหญ่บันดาลให้เกิดขึ้น หรือเป็นการกระทำของผู้วิเศษมีอำนาจผิดธรรมดา[๑] ด้วยความเชื่อเหล่านี้ มนุษย์ก็แสดงออกมาโดยการกราบไหว้หรือเซ่นสรวงบูชา

อนึ่ง มนุษย์เชื่อว่าคนที่เกิดมาต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของดวงดาวและการโคจรของดวงดาวบนท้องฟ้า และอิทธิพลของดวงดาวนั้น ๆ จะส่งผลให้เห็นในวิถีชีวิตของคน นักสังคมวิทยาบางท่านชี้ให้เห็นถึงลักษณะสังคมไทยส่วนใหญ่มีความเชื่อในเรื่องอิทธิพลของดวงดาวนี้ว่า เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และจะผูกพันกับวิถีชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น ในกรณีที่มีการคลอดผิดปกติ คือ มารดาจะต้องได้รับการผ่าตัดเพื่อนำเด็กออกจากครรภ์ ก็นิยมแสวงหาฤกษ์ ว่าวันเวลาใดจึงจะเป็นเวลาที่ดีที่สุดแก่ดวงชะตาเด็ก เมื่อได้เวลาที่ดีที่สุดแล้วก็จะใช้เวลาดังกล่าวนั้นเป็นเวลาทำการผ่าตัดเพื่อนำเด็กออกจากครรภ์[๒]

ความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้รวมเรียกว่า ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ (Superstition) ซึ่งจัดเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ กล่าวคือ แต่เดิมมนุษย์มีอาชีพเลี้ยงสัตว์ ต้องร่อนเร่ตามฝูงสัตว์ไปเรื่อย ๆ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญขึ้นก็เปลี่ยนอาชีพ

---

[๑] สุพัตรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ประเพณี หน้า ๑๙๔.

[๒] อานนท์ อาภาภิรม มนุษย์กับสังคมและวัฒนธรรมไทย หน้า ๓๙ – ๔๐.

จากเลี้ยงสัตว์ที่ต้องร่อนเร่ เป็นอาชีพเพาะปลูกซึ่งต้องอยู่กับที่และต้องพึ่งดินฟ้าอากาศ ความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดาที่เกี่ยวข้องกับดินฟ้าอากาศจึงมีความสำคัญกับชีวิตชาวกสิกร เมื่อถึงฤดูเพาะปลูก ถ้าฝนไม่ตกก็ต้องนั่งคอยฝนที่เทวดาจะโปรดให้ตกลงมา หรือไม่ก็ต้องหาอุบายบังคับให้ฝนตกด้วยวิธีไสยศาสตร์ และถ้าเห็นว่าไม่สามารถจะให้ฝนตกลงมาด้วยอุบายบังคับ ก็อาจเปลี่ยนจากการบังคับมาเป็นวิธีออนวอนบูชาผีสางเทวดาให้ฝนตกลงมา [๑]

พฤติการณ์ที่มนุษย์แสดงออกถึงความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้จะปรากฏออกเป็นรูปพิธีรีตอง อันเนื่องด้วยคาถาและเวทมนตร์ เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ตนในทางที่ดีและในทางที่ชั่ว ในทางที่ดีได้แก่ การทำให้เป็นสิริมงคลหรือป้องกันเหตุร้าย และในทางที่ชั่วได้แก่การใช้อุปเทห์เสหกล ทำด้วยเวทมนตร์คาถาให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เช่น ฝังรูปฝังรอย ทำเสน่ห์ยาแฝด เป็นต้น [๒] พิธีรีตองที่ใช้เวทมนตร์คาถาเพื่อเป็นประโยชน์แก่ตนเองในทางที่ดีเรียกว่า ไสยศาสตร์ขาว(White Magic) และถ้าใช้ไปในทางที่ชั่วทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เรียกว่า ไสยศาสตร์ดำ (Black Magic) [๓]

พิธีการต่าง ๆ ที่แสดงออกถึงความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ของมนุษย์นี้ บางพิธียังมีการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนเป็นประเพณียึดถือปฏิบัติกันมาทุกวันนี้ เป็นต้นว่า พิธีบูชาผีตาแฮก (ของภาคอีสาน) และแม่โพสพ ยังคงเค้าความคิดเกี่ยวกับเรื่องผีสางเทวดาทางไสยศาสตร์เหลือตกค้างอยู่ [๔]

ความเชื่อทางไสยศาสตร์นี้มีปรากฏอยู่ในพิธีการต่าง ๆ ซึ่งชาวไทยยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อกันมา นับตั้งแต่ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกิดจนกระทั่งถึงประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการตาย เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด มีเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์นี้ปรากฏตั้งแต่ตอนตั้งครรภ์ที่ถือว่าเป็นระยะอันตราย เพราะอาจแท้งหรือคลอดก่อนกำหนดได้ ขวัญและกำลังใจของผู้ที่มีครรภ์ก็มิได้เป็นปกติ กลัวไปต่าง ๆ นานา ฉะนั้นจึงต้องหาหนทางที่จะปัดเป่าภัยต่าง ๆ เพื่อให้ขวัญดีขึ้น เช่น เอาตะกรุดพิสมร

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน ศาสนาเปรียบเทียบ หน้า ๘๖ – ๘๗.

[๒] สุพัตรา สุภาพ ล.ค. หน้า ๑๗๖.

[๓] สมบูรณ์ คนฉลาด อภินิหารแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชุมนุมสิ่งมหัศจรรย์ในโลก หน้า ๔๘๗.

[๔] พระยาอนุมานราชธน ล.ค. หน้า ๔๘.

ผูกข้อมือหรือเฉลี่ยงบ่าไว้ การผูกตะกรุดพิสมรจึงเป็นการปัดเป่าผีร้ายซึ่งอาจจะทำให้ผู้มีครรภ์ถึงอันตรายได้ [๑] เมื่อเด็กเกิดแล้วก็มีการจด วัน เดือน ปีเกิด และเวลาตกฟากไว้เพื่อผูกดวงชาตา และใช้เป็นเกณฑ์ในการเลือกตัวอักษรที่เป็นสิริมงคลแก่ตัวเด็กมาตั้งชื่อเด็ก ตัวอักษรแต่ละตัวจะต้องประกอบด้วย บริวาร อายุ เดช ศรี มูละ อุตสาหะ มนตรี กาลกิณี [๒] ชื่อของเด็กนั้นจะต้องเลี่ยงตัวอักษรที่เป็นกาลกิณี

ประเพณีเกี่ยวกับการตายก็มีปรากฏลักษณะความเชื่อทางไสยศาสตร์อยู่หลายตอน เช่น เมื่อจะยกศพออกจากเรือนต้องทำประตูป่า คือหากิ่งไม้สด ๆ มา ๒ กิ่ง ผูกติดไว้ที่ประตูรวบยอดให้เป็นคูหาเพื่อให้ลอดออกไป หรือจะใช้เพียงกิ่งเล็ก ๆ ผูกหรือเสียบไว้ข้างประตูก็ได้ เมื่อศพออกจากเรือนไปแล้วก็ถอนทิ้งเสีย เพื่อป้องกันมิให้ผีกลับมาเข้าเรือนได้ เพราะเมื่อผีออกไปนั้นเห็นประตูป่าเป็นที่สังเกต กรั้นกลับมาจะเข้าเรือนไม่เห็นประตูป่าก็หลงทางเข้าเรือนไม่ถูก [๓]

เรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์นี้ มิได้ปรากฏอยู่เฉพาะแต่ในสมัยโบราณเท่านั้น แม้ในปัจจุบันซึ่งเป็นยุคที่เรียกได้ว่ามีความเจริญทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และวิทยาการแขนงต่าง ๆ ความเชื่อนี้ก็ยังคงอยู่ และมิใช่จะปรากฏอยู่เฉพาะในสังคมชนบทเท่านั้น แม้ในสังคมเมือง (Urban Society) และในกลุ่มคนที่มีการศึกษาสูง ๆ ก็ยังเชื่อเรื่องไสยศาสตร์อยู่ [๔] ดังเราจะสังเกตเห็นได้จากพฤติกรรมของคนบางคนในปัจจุบัน เช่น เมื่อขึ้นรถผ่านภูเขาใหญ่ ๆ หรือศาลเทพารักษ์ก็ยกมือไหว้บ้าง กดแตรรถเป็นการแสดงความเคารพบ้าง หรือตามศาลเทพารักษ์หลักเมืองต่าง ๆ ถ้าผ่านไปก็จะเห็นผู้คนจำนวนมากถือเครื่องสักการบูชา เบียดเสียดกันเพื่อที่จะเข้าไปกราบไหว้วิงวอนหรือบนบานขอสิ่งที่ตนปรารถนา

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน ประเพณีเก่าของไทย หน้า ๑๑.

[๒] สุพัตรา สุภาพ ล.ค. หน้า ๑๔๕.

[๓] อุรคินทร์ วิริยะบูรณ์ ประเพณีไทยฉบับมหาราชครู หน้า ๔๕๙ – ๔๖๐.

[๔] สุพัตรา สุภาพ ล.ค. หน้า ๑๗๓.

ความเชื่อถือทางโชคลางนั้นจะสังเกตเห็นได้ง่ายกว่าไสยศาสตร์ด้านอื่น ๆ ในปัจจุบัน สังคมไทยจึงยังคงมีพิธีการต่าง ๆ ซึ่งสังคมเชื่อว่าเป็นสัญญลักษณ์หรือเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความสุข ความเจริญแก่ชีวิต ทรัพย์สินและสังคม เรื่องของโชคลางที่ได้รับการปฏิบัติโดยทั่วไปในสังคมไทยปัจจุบันนี้ก็ได้แก่การประกอบกิจกรรมในด้านต่าง ๆ เช่น การค้า การติดต่อผลประโยชน์ การเดินทาง การก่อสร้างอาคารบ้านเรือน และการได้ของใหม่ ล้วนเกี่ยวกับการเชื่อถือโชคลางทั้งสิ้น เช่นการเปิดบริษัทห้างร้านก็ถือโชคลางว่า ควรจะเปิดกิจการในวันข้างขึ้นเพื่อเป็นโชคลางของการทำมาค้าขึ้น การเดินทางเพื่อหวังผลสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่นิยมเดินทางในวันที่มีเลข "๐" (ศูนย์) ลงท้าย เช่น ในวันที่ ๑๐, ๒๐ หรือ ๓๐ เพราะเป็นลางที่ไม่ดี ผลสำเร็จอาจจะ "๐" (สูญ) ตามตัวเลขไปด้วย [๑]

ความเชื่อทางไสยศาสตร์นี้มีปรากฏอยู่ในชนทุกชาติทุกภาษา ไม่ว่าจะเป็นชนชาติที่จัดว่าด้อยความเจริญ เช่น ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ หรือกนป่า หรือในกลุ่มชนชาติที่เจริญแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เพราะความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่ในสมัยดึกดำบรรพ์ และยังเหลือค้างมาจนถึงปัจจุบัน

ในยุโรปไสยศาสตร์นั้นมีประวัติมานานมาก วรรณคดีกรีกสมัยแรก ๆ ก็กล่าวถึงไสยศาสตร์เรื่องที่รู้จักกันดีคือ นิยายปรัมปราเกี่ยวกับ Circe ผู้ซึ่งมีอำนาจสาปคนให้กลายเป็นสัตว์ได้ เทพเจ้าแห่งไสยศาสตร์ของพวกกรีกคือ Hecate ซึ่งเขาเชื่อว่าเทพเจ้าองค์นี้มักจะสิงสถิตอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่น ตามทางแยก ตามหลุมฝังศพ หรืออาจท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ในเวลากลางคืนและสุนัขก็จะหอนเป็นสัญญาณว่าเทพเจ้าองค์นี้มา [๒]

ในประเทศอังกฤษปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ในวรรณคดีเรื่อง "แมคเบ็ธ" ของเช็กสเปียร์ ซึ่งกล่าวถึงแม่มดสามคนที่เป็นต้นเหตุยุงยงให้แมคเบ็ธทำการฆาตกรรม โดยให้คำทำนายว่า แมคเบ็ธจะได้เป็นกษัตริย์ [๓]

---

[๑] อานนท์ อาภาภิรม ล.ค. หน้า ๔๕.

[๒] Bacon, E.E. "Witchcraft" Encyclopedia Americana Vol.29 p.83.

[๓] ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ล.ค. หน้า ๓๕.

โรเบิร์ต เบิร์นส์ (Robert Burns) กวีชาวสก๊อต ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องพ่อมดหมอผี ไว้ในกวีนิพนธ์ของเขาชื่อ "Tom o' shanter" และ " Halloween" และในเทศกาลแฮลโลวีนยังมีการแต่งรูปพ่อมดขี่ไม้กวาด และคนก็ยังเชื่อว่าในวันแฮลโลวีนนั้นพ่อมดต่าง ๆ จะขี่ไม้กวาดไปตามที่ต่าง ๆ [๑]

เหตุการณ์เกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ในเรื่องของความฝันบอกเหตุล่วงหน้ามีปรากฏให้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างมากคือ ความฝันของรัฐบุรุษการเมืองคนสำคัญ อับราฮัม ลินคอล์น ซึ่งฝันก่อนที่จะสิ้นชีวิตเพียง ๓ วัน ท่านฝันไปว่า ได้ยินเสียงประชาชนร้องไห้กันอื้ออึง ท่านมีความสงสัยเป็นอย่างยิ่งว่าประชาชนพากันร้องไห้ครำครวญเพราะเหตุใด ท่านจึงได้เดินออกไปยังห้องด้านตะวันออกของทำเนียบไวท์เฮ้าส์ เมื่อไปถึงท่านก็ต้องตกตะลึงเพราะเห็นศพตั้งอยู่บนนั้น ใกล้ ๆ กับศพมีทหารรักษาการณ์อยู่ เพื่อเป็นเกียรติของศพนั้นด้วย ท่านจึงได้เข้าไปถามทหารที่ยืนรักษาการณ์ว่า "ใครตาย" ทหารรักษาการณ์ตอบว่า "ศพท่านประธานาธิบดีลิคอล์น ท่านถูกคนร้ายลอบยิงถึงแก่ชีวิตในโรงละคร" หลังจากฝันแล้ว ๓ วัน เหตุการณ์ในฝันก็เป็นจริงทุกประการ [๒]

ใน Encyclopedia Americana[๓] ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งของกลุ่มคนที่มีสาเหตุสืบเนื่องจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ว่า มีคนจำนวนมากที่ต้องเสียชีวิตเพราะถูกกล่าวหาว่าเป็นพ่อมดหมอผีและนับถือสิ่งอื่นที่นอกเหนือไปจากพระเจ้า เช่น ในปี ๑๔๓๑ โจน ออฟ อาร์ก (Joan of Arc) ถูกเผาทั้งเป็นเพราะเชื่อปฏิบัติพิธีทางไสยศาสตร์ หลังจากนั้นมาประมาณ ๓ ศตวรรษ มีคนถูกฆ่าด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นพ่อมดหมอผีประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ถึง ๙,๐๐๐,๐๐๐ คน [๓]

---

[๑] Bacon, E.E. "Witchcraft" Encyclopedia Americana, Vol. 29 p.83.

[๒] บุญมี เมธางกูร ความฝัน หน้า ๑๘.

[๓] Bacon, E.E. "Witchcraft" Encyclopedia Americana; Vol.29 p.83.

ในปัจจุบันประเทศตะวันตกก็ยังคงให้ความสนใจเกี่ยวกับความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์อยู่อย่างมากมาย ความสนใจที่มีให้นั้นแสดงออกมาในด้านที่พยายามค้นคว้าหาเหตุผลมาอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ หรือหาข้อพิสูจน์เรื่องหรือเหตุการณ์ที่เหนือธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาได้ตั้งมหาวิทยาลัยที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่ง คือ มหาวิทยาดุ๊ค (Duke) เพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่องราวความลึกลับเกี่ยวกับอำนาจเร้นลับต่าง ๆ ที่เกิดจากจิตมนุษย์ หรือที่เรียกว่า ปรจิตวิทยา (Para-Psychology) [๑] นอกจากนี้ศาสตราเอียน สตีเวนสัน (Ian Stevenson) ศาสตราจารย์ทางจิตเวชวิทยา (Psychiatry) และประสาทวิทยา (Neurology) แห่งมหาวิทยาลัยเวอร์ยิเนียร์* (Virginia) แห่งสหรัฐอเมริกา ได้ทำการทดลองเกี่ยวกับการถ่ายทอดวิญญาณของมนุษย์และสัตว์โลก หรือตายแล้วเกิดอีก ด้วยตัวของท่านเอง ตามหลักจิตวิทยาแผนใหม่ จิตเวชวิทยา ปรจิตวิทยา และหลักวิทยาศาสตร์สาขาอื่น ๆ โดยทดลองกับบุคคลทุกชาติทุกศาสนา จำนวน ๖๐๐ ราย ปรากฏว่ามีผู้สามารถระลึกชาติได้ถึง ๒๕๐ ราย และเมื่อทดสอบทางหลักวิทยาศาสตร์แน่นอนแล้วว่า คนเราตายแล้วต้องเกิดอีกจึงสามารถระลึกชาติในอดีตของตนได้ เขาจึงได้รวบรวมข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ ทำเป็นวิทยานิพนธ์เสนอต่อสมาคมค้นคว้าทางจิตแห่งสหรัฐอเมริกา โดยใช้ชื่อวิทยานิพนธ์ว่า "Twenty Cases Suggestive of Reincarnation" ซึ่ง พ.ต.อ.ชลอ อุทกภาชน์ ผู้เขียน<u>แว่นส่องจักรวาล</u> ได้ให้ชื่อภาษาไทยว่า "ขอแนะนำบุคคลที่กลับชาติมาเกิดใหม่ ๒๐ ราย ที่มีหลักฐานเชื่อถือได้" [๒] นอกจากในสหรัฐอเมริกาแล้ว ในประเทศฝรั่งเศสก็ได้มีการทดลอง ทดสอบและถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐานหลายครั้งด้วยกัน เช่น ในการทดลองติดต่อกับวิญญาณของ ยูเซเปีย มาลลาดิโน นางแครนดอน (หรือที่รู้จักกันในนามว่า "มาเจอรี่") เป็นต้น [๓]

---

[๑] ชลอ อุทกภาชน์ <u>แว่นส่องจักรวาล</u> หน้า ๑๘.

* สงสัยจะเป็นมหาวิทยาลัย เวสต์ เวอร์จิเนีย. (West Virginia)

[๒] <u>ด.</u> หน้า ๕๒.

[๓] ม.ล. มาโนชญ์ ชุมสาย <u>วิญญาณศาสตร์</u> หน้า ๓๕๒-๓๖๐.

ในประเทศไทยปรากฏเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์อยู่อย่างชัดเจนในวรรณคดีตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เช่น ในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ กล่าวถึงการนับถือผีไว้หลายตอน บรรดาผีที่ชาวเมืองนับถือมีหลายตน ตนที่เป็นใหญ่กว่าผีทั้งปวงในเมืองสุโขทัยคือ พระขะพุงผี ดังปรากฏความในจารึกว่า

"พระขะพุงผี เทพดาในเขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้บ่ดีพลีบ่ถูก ผีในเขาอันบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย..."

วรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาก็มีอยู่หลายเรื่องที่กล่าวถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น ในประกาศโองการแช่งน้ำโคลงห้า มีการอัญเชิญ, กล่าวเชิญบรรดาเทพเจ้าและภูติผีต่าง ๆ มาเป็นพยานและลงโทษคนคดไว้ ตอนหนึ่งว่า

"ผีดงหมื่นถ้ำ ล้ำหมื่นผา มาหนน้ำหนบก ตกนอกฟ้าแมน แดนฟ้าต่อ หล่อหลวงเต้า ทังเหง้าภูตพนัศบดี ศรีพรหมรักษยักษกุมาร หลายบาน หลายท่า ล้วนผีห่าผีเหว เรวยิ่งลมบ้า หน้าเท่าแผง แรงไก่เอาขวัญ กรั้นมาถึงถับเสียง เยียชรแรงชรแรง แฝงข่าวยิน เยียชรรางชรราง รางชางจุบปาก เยียจเจี้ยวจเจี้ยว เขี้ยวสรคานอานมลิน เยียลลายลลาย ตราบมีในฟ้าในดิน บินมาเยียพะพลุ่ง จุ่งมาสูบเอาเขาผู้บ่ซื่อ ซื่อใครใจคด ขบถเกียจกาย ว่ายกระทู้ฟาดฟัด ควานแควนมัดศอก หอกกนด้าวเถาถก หลกเท้าให้ไปมิทันตาย หงายระงม ยมพบาลลากไป ไฟนรกปลาบปลิ้นดิ้นพลาง..."

(ประกาศโองการแช่งน้ำโคลงห้า)

ในลิลิตพระลอซึ่งเป็นวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน ก็ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับไสยศาสตร์อยู่หลายตอน เช่น ตอนปู่เจ้าเรียกผีมาใช้ก่อนจะส่งสลาเหิรไป ความตอนหนึ่งว่า

"ปู่รำพึงถึงเทพดา หากันมาแต่ป่า มาแต่ท่าแต่น้ำ มาแต่ถ้ำคูหา ทุกทิศมานั่งเฝ้า พระปู่เจ้าทุกตำบล ตนบริพารทุกหมู่ ตรวจตราอยู่ทุกแห่ง ปู่แต่งพระพนัสบดี ศรีพรหมรักษ์ยักษ์กุมาร บริพารภูตปีศาจ ดาเดียรดาษมหิมา

นายกคนแลคน ตนเทพผู้ห้าวท้าวผู้หาญ เรืองฤทธิ์ชาญเหลือหลาย
ตั้งเป็นนายเป็นมุล ตัวขุนให้ขี่ช้าง บ้างขี่เสือขี่สีห์ บ้างขี่งูขี่เงือก
ขี่ม้าเผือกผันผาย บ้างขี่ควายขี่แรด แผดร้องก้องน่ากลัว ภูตแปร
ตัวหลายหลาก แปรเป็นกากภาษา เป็นหัวกาหัวแร้ง แสร้งเป็น
หัวเสือหัวช้าง เป็นหัวกวางหัวฉมัน ตัวต่างกันพันลึก ละคึกฤมอาวุธ
เครื่องจะยุทธยงยิ่ง เต้นโลดวิ่งระเบง ดุกเครงเสียงคะครั้น ฟันไม้
ไหล้หินผา ดาษดากันผาดเผ้ง ระเร้งร้องก้องกู่เกรียง เสียงสะเทือน
ธรณี เทียบพลผีเสร็จสรรพ ผู้ก็บังคับทุกประการ จึงบอกสารอันจะใช้
ให้ทั้งยามนตร์คล บอกทั้งกลอันจะทำ ให้ยายำเขาเผือด มนตราถหือด
หายกักดิ์ ให้อารักษ์เขาหนี ผีเขาแพ้แล้วไซร้ ภูจึ่งจะใช้สลาเหิร
เดิรเวหาไปสู่ เชิญพระภูธรท้าว ชักมาสู่สองหย้าว อย่ากล้ากำภูสั่งนี้"

(ลิลิตพระลอ)

วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีปรากฏเรื่องราวของไสยศาสตร์อยู่นั้นมากมายหลายเรื่อง เรื่องที่เห็นเด่นชัดที่สุดก็คือเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่น กล่าวถึงผยนพลายงามเรียนไสยศาสตร์ ว่า

"อันเรื่องราวกล่าวความพลายงามน้อย ค่อยเรียบร้อยเรียนรู้ครูทองประศรี
ทั้งขอมไทยได้สิ้นก็ยินดี เรียนคัมภีร์พุทธเพทเวทมนตร์
ปัถมังตั้งตัวนะปัดตลอด แล้วถอนถอดถูกต้องเป็นล่องหน
หัวใจกริดอิทธิเจเสน่ห์กล แล้วเล่ามนต์เสกขมิ้นกินน้ำมัน
เข้าในห้องลองวิชาประสาเด็ก แทงจนเหล็กแหลมลู่ยู่ขยั้น
มหาหมื่นยืนยงคงกระพัน ทั้งเลขยันต์ลายเหมือนไม่เคลื่อนคลาย
แล้วทำตัวหัวใจอิติปิโส เสดาะโซ่ตรวนได้ดังใจหมาย
สะกดคนมนต์จังงังกำบังกาย เมฆฉายสุรย์จันทร์ขยันดี
ทั้งเรียนธรรมกรรมฐานนิพพานสูตร ร้องเรียกภูตพรายปรายกำหราบผี
ผูกพยนต์หุ่นหญ้าเข้าราวี ทองประศรีสอนหลานชำนาญมา

(ขุนช้างขุนแผน)

นอกจากในขุนช้างขุนแผนแล้วก็ยังมีในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น ในสวัสดิรักษา ของสุนทรภู่ กล่าวสอนการปฏิบัติตนในเวลาต่าง ๆ กัน เช่น

"อย่าลืมหลงจงอุตส่าห์รักษาสิริ ตามคติโบราณท่านขานไข
ว่าเช้าตรู่สุริโยอโณทัย ตื่นนอนให้ห้ามโมโหอย่าโกรธา
ผินพักตร์สู่บูรพทิศแลทักษิณ เสกวารินด้วยพระธรรมคาถา
ที่นับถือคือพระไตรสรณา ถ้วนสามคราจึงชำระสระสรงพักตร์
แล้วเอื้อนอรรถตรัสความที่ดีก่อน จะถาวรพูนเกิดประเสริฐศักดิ์
ด้วยราศีชะลอนรลักษณ์ อยู่พระพักตร์แต่เวลาทิวากาล
ยามกลางวันนั้นว่าพระราตรี สถิตที่วรองค์ให้สรงสนาน
พระอุระประสุคนธ์วิมลมาลย์ จะสำราญโรคาไม่ราคี"

(สวัสดิรักษา)

ที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือ ในกฎหมายตราสามดวง มีปรากฏอยู่หลายมาตราที่กำหนดบทลงโทษผู้ที่ใช้ไสยศาสตร์กระทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน เช่น ในมาตราของ "พระอายการเบดเสร็จ" ได้กำหนดไว้ว่า

"มาตราหนึ่ง ผู้ใดจะให้ผู้อื่นพิศวงงงงวยในตนแลปรกอบกฤตยาคุณเปนยาแฝดด้วยสิ่งใด ๆ ให้ท่านกินก็ดี ใส่ให้ท่านด้วยประการใด ๆ ก็ดี แลปั้นรูปฝังรูปด้วยวิทยาคุณประการใด ๆ ก็ดี พิจารณาเปนสัจให้ทวน ๖๐ ที เอาขึ้นชาหย่างประจานแล้วทะเวน บก ๓ วัน แล้วฆ่ามันเสีย ถ้าทำให้ ชู้ กินกิน รู้ด้วย ประการใด ๆ พิจารณาเปนสัจ ให้ลงโทษตุจเดียวกัน แล้วส่งตัวให้ชายผัวตามแต่ใจมัน"

จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยทุกสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีจึงเป็นข้อน่าคิดและน่าสนใจศึกษา เพื่อให้ทราบถึงลักษณะและอิทธิพลของสังคมในสมัยที่วรรณคดีได้บันทึกไว้ว่ามีต่อกวีและการสร้างสรรค์ผลงานของกวีอย่างไร และนอกจากนั้นวรรณคดียังแสดงออกถึง

ความรู้สึกนึกคิด ความเข้าใจของกวีโดยใช้ภาษาเป็นสื่อ ภาษาส่วนหนึ่งที่กวีใช้ เมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันอาจไม่สามารถสื่อความเข้าใจกับผู้อ่านได้อย่างชัดแจ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาที่ใช้กันในกลุ่มผู้ที่มีความรู้ในด้านนั้น อย่างเช่นภาษาที่เกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ฉะนั้นถ้าได้ศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องราวตลอดจนความหมายของศัพท์ทางไสยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดี จะช่วยให้เข้าใจวรรณคดีเหล่านั้นได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

กรมวิชาการ

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

๑. เพื่อรวบรวมและอธิบายเนื้อหาเกี่ยวกับไสยศาสตร์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๓๙๔)

๒. เพื่อศึกษาค่านิยมเกี่ยวกับไสยศาสตร์ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๓๙๔)

๓. เพื่อศึกษาลักษณะของไสยศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๓๙๔)

๔. เพื่อศึกษาและสันนิษฐานอิทธิพลของไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างสรรค์ผลงานของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๓๙๔)

ข้อตกลงเบื้องต้น

๑. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าเป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เป็นวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในช่วงปี พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๓๙๔

๒. ข้อมูลอื่น ๆ ที่นำมาประกอบการศึกษาค้นคว้าเพื่อรวบรวมและอธิบายเนื้อหาพิธีการเกี่ยวกับไสยศาสตร์ จะได้จาก

๒.๑ การสัมภาษณ์วิทยากรจากแหล่งต่าง ๆ เช่น สมาคมโหราศาสตร์แห่งประเทศไทย, วัดทองเพลง ธนบุรี, วัดนิมมานรดี ธนบุรี, มูลนิธิอภิธรรมวัดพระเชตุพนฯ

๒.๒ หนังสือ เอกสาร บทความ เกี่ยวกับความรู้ทางไสยศาสตร์

๓. ข้อมูลอื่น ๆ ที่นำมาประกอบการวิเคราะห์ จะศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร ทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา วัฒนธรรม และจิตวิทยา -

๔. การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของคนในสมัยนั้น จากข้อมูลในวรรณคดีซึ่งจะคาดเอาว่าตัวละครในวรรณคดีคือตัวแทนของคนในสมัยนั้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

๑. การศึกษาค้นคว้าจะกระทำกับข้อมูลที่เป็นวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึง ๒๓๙๔ เฉพาะที่เกี่ยวข้องหรือแสดงความเชื่อทางไสยศาสตร์อย่างเด่นชัด โดยจะเลือกจากวรรณคดีที่คิดว่าจะเป็นตัวแทนของวรรณคดีอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เกณฑ์ที่ใช้ในการเลือกคือ

๑.๑ เป็นวรรณคดีที่ได้รับความนิยมทั้งในการอ่านและการวิจารณ์มาก

๑.๒ เป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าในการนำมาทำการวิจัย

๒. การศึกษาค้นคว้าจะเป็นการรวบรวมและอธิบายศัพท์เฉพาะ (Technical Terms) ด้านไสยศาสตร์และรวบรวมเนื้อหาทางด้านพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่ปรากฏในวรรณคดีที่เลือกมาศึกษา

๓. การศึกษาค้นคว้าจะเป็นการวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมของคนในสมัยที่แสดงออกถึงค่านิยมความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยศึกษาจากพฤติกรรมของตัวละครและเหตุการณ์ที่ปรากฏในวรรณคดีที่เลือกมาศึกษา

วรรณคดีที่เลือกมาสำหรับศึกษาค้นคว้า

สมัยรัชกาลที่ ๑

กลอนบทละครเรื่องรามเกียรติ์	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑
กลอนบทละครเรื่องอุณรุท	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑
กฎหมายตราสามดวง	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑
รายยาวมหาชาติกัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี	งานนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

ราชาธิราช	งานนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
รายยาวมหาชาติกัณฑ์มหาพน	งานนิพนธ์ของพระเทพโมลี (กลิ่น)

สมัยรัชกาลที่ ๒

บทเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน	งานนิพนธ์ของกวีหลายท่าน
บทละครเรื่องอิเหนา	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒
บทละครเรื่องไกรทอง	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒
ลิลิตตะเลงพ่าย	พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
รายยาวมหาชาติ ๑๑ กัณฑ์	พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
จักรทีปนีตำราโหราศาสตร์	พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
ฉันท์ดุษฎีสังเวยและกาพย์ขับไม้-	
กลอมช้างพัง	พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
พระปฐมสมโพธิกถา	พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
สรรพสิทธิ์คำฉันท์	พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
พระอภัยมณีคำกลอน	งานนิพนธ์ของสุนทรภู่
กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา	งานนิพนธ์ของสุนทรภู่
กลอนสวัสดิรักษา	งานนิพนธ์ของสุนทรภู่
โคลงนิราศเมืองสุพรรณ	งานนิพนธ์ของสุนทรภู่
รำพันพิลาป	งานนิพนธ์ของสุนทรภู่
กลอนนิราศเมืองแกลง	งานนิพนธ์ของสุนทรภู่

สมัยรัชกาลที่ ๓

โคลงปราบดาภิเษก	พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๓
ตำราพิไชยสงครามคำกลอน	พระนิพนธ์ของสมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาศักดิพลเสพย์

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

๑. ไสยศาสตร์ หมายถึง อำนาจเหนือธรรมชาติ, อำนาจลึกลับ, ความเชื่อในสิ่งเร้นลับที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ เช่น ความเชื่อในเรื่องภูติผีปีศาจ โชคลาง เป็นต้น และรวมทั้งพลังงานทางสมาธิจิต

๒. ค่านิยม คือ แนวความคิดที่สังคมกลุ่มหนึ่ง ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำน่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้องและมีอิทธิพลต่อความประพฤติปฏิบัติของคนในสมัยหนึ่ง ๆ

๓. อิทธิพล หมายถึง อำนาจบังคับบัญชา จูงใจ หรือโน้มน้าวใจ ที่ควบคุมหรือชี้แนวทางหรือมีผลกระทบกระเทือนถึงสังคมหรือบุคคล

หมายถึง แรงกระตุ้นอันเกิดจากสิ่งใดก็ตามที่มีผลต่อสิ่งอื่นให้แสดงออกโดยทางใดทางหนึ่ง อิทธิพลของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีต่อวรรณกรรม หมายถึง การกระทำให้เกิดวรรณกรรม การเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวในวงวรรณคดี หรืออาจฟื้นฟู ทำนุบำรุงเผยแพร่วรรณกรรม

๔. การสร้างสรรค์วรรณกรรม ได้แก่ การใช้ความคิดพินิจพิเคราะห์ ให้กรรมภาวะแห่งจิตรวบรวมความรู้ความเข้าใจ แล้วนำความคิด ความรู้ ความเข้าใจนั้นมาเสนอให้สละสลวยไพเราะเพราะพริ้งจับอกจับใจ

๕. กลวิธี คือ วิธีการซึ่งผู้แต่งนำมาใช้ในการถ่ายทอดความคิด หรือความสะเทือนใจฝีมือหรือความสามารถในการแสดงออกของกวี

๖. สัญญลักษณ์ คือ สิ่งที่ใช้แทนความคิด หรือลักษณะบางประการของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการค้นคว้า

เทพย์ สาริกบุตร ได้ศึกษาและค้นคว้ารวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับไสยศาสตร์และได้เขียนถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสตร์ โหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ไว้อย่างละเอียดในหนังสือ โหราศาสตร์ปริทรรศน์ ภาค ๑ และได้ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ เวทมนตร์คาถาไว้ในหนังสือเกล็ดลับไสยศาสตร์และคัมภีร์พุทธศาสตราคม ตอนหนึ่งในเกล็ดลับไสยศาสตร์กล่าวว่า

"ไสยศาสตร์ เป็นวิทยาการสาขาหนึ่งอันว่าด้วยเวทมนตร์คาถาเสกเป่าให้เกิดอิทธิฤทธิ์ขึ้น สามารถบันดาลให้เป็นไปตามปรารถนา..."[๑] และได้แบ่งบุคคลซึ่งมีความเชื่อทางไสยศาสตร์ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มที่เชื่อโดยไม่คำนึงถึงเหตุผลใด ๆ กลุ่มนี้มักเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อย

๒. กลุ่มที่ผ่านการศึกษามาอย่างดี และพยายามไตร่ตรองค้นคว้าจนประจักษ์เหตุผลแล้วจึงเชื่อ

นอกจากนี้ เทพย์ สาริกบุตร ยังได้กล่าวถึงความเป็นมาของไสยศาสตร์ และความเจริญความเสื่อมของไสยศาสตร์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และเคล็ดการใช้เวทมนตร์คาถาไว้ในหนังสือ อาถรรพเวท ภาค ๑-๒ และได้กล่าวถึงลักษณะเวทมนตร์คาถาอย่างของไทยไว้ในคัมภีร์พุทธมนต์โอสถว่า มีที่มามาจากของพราหมณ์แต่เปลี่ยนตัวคาถาเป็นอย่างพุทธ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นพุทธมนต์ การจะใช้เวทมนตร์ให้ประสบผลสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับดวงจิตซึ่งสำรวมเป็นสมาธิ[๒]

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ไว้ในหนังสือ ฆราวาสกับไสยศาสตร์ ว่า ไสยศาสตร์เป็นเรื่องทางฝ่ายจิตใจ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เกิดจากความกลัวในสิ่งที่รู้จักไม่ได้ มองไม่เห็น หรือลึกลับเกินกว่าจะมองเห็น วัตถุที่ใช้เป็นเครื่องรางและพิธีทางไสยศาสตร์ที่เกิดขึ้นก็เพื่อระงับความกลัว และทำให้เกิดความสบายใจ [๓]

พระยาอนุมานราชธน เขียนเกี่ยวกับไสยศาสตร์ (Magic) รวมทั้งความเชื่อในสิ่งลึกลับ (Superstition) ไว้ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบ ดังนี้

"มายิกคือใช้ความรู้เพื่อบังคับหรือป้องกันสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ให้เป็นไปตามประสงค์ที่ตนต้องการ และแยกออกได้เป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นเรื่องแก้หรือป้องกันเหตุร้ายซึ่งถือว่าเป็นเสนียดจัญไร ตลอดจนขับไล่สิ่งร้ายนั้น

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร เคล็ดลับไสยศาสตร์ หน้า ๑-๓.

[๒] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า คำนำ, หน้า ๑๓-๑๔.

[๓] พุทธทาสภิกขุ ฆราวาสกับไสยศาสตร์ หน้า ๑-๔.

ซึ่งเข้าใจว่าเป็นผีให้ปลาดหนีไป ในภาษาอังกฤษว่า มายิกขาว (White Magic) อีกอย่างหนึ่งเป็นเรื่องใช้ความรู้มายิกให้ไปทำร้ายคนอื่น เรียกว่ามายิกดำ (Black Magic)..."[๑]

และนอกจากนี้ยังได้ให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะไสยศาสตร์ไว้ในหนังสือสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ด้วย

สมบูรณ์ คนฉลาด ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับไสยศาสตร์ไว้ในหนังสือ อภินิหารแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชุมนุมสิ่งมหัศจรรย์ในโลก ได้กล่าวถึงคำว่า "ไสยศาสตร์" ไว้ทำนองเดียวกับพระยาอนุมานราชธน ว่า "คำว่าไสยศาสตร์นั้นตรงกับภาษาฝรั่งว่า มายิก (Magic) มีความหมายถึงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอันแปลกประหลาดมหัศจรรย์ บุคคลธรรมดาสามัญไม่อาจทำได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ อำนาจลึกลับซึ่งไม่สามารถทำการค้นคว้าทดลองได้ เช่น เวทมนตร์ เครื่องลางของขลัง เป็นต้น" [๒]

หรีด เรืองฤทธิ์ เขียนถึงมนต์และของขลังไว้ในหนังสือวรรณคดีไทยเล่ม ๑ ว่า "ของขลังต่าง ๆ เช่น หญ้าแพรกหญ้าคา เป็นต้น ของเหล่านี้ใช้ในการมงคล และเลขยันต์ต่าง ๆ น้ำมันผีตายทั้งกลม (ออกลูกคาท้องตายทั้งแม่ทั้งลูก) ดินเจ็ดป่าช้า ลูกกรอก เป็นต้น ของเหล่านี้เอามาปลุกเสกถือว่ามีฤทธิ์เดชจึงเรียกว่าของขลังหรืออาถรรพ์" [๓]

ทัศนีย์ สุจีนะพงษ์ ได้ศึกษาถึงเรื่องไสยศาสตร์และจัดแบ่งประเภทความเชื่อในสิ่งลึกลับออกเป็น ๓ ประเภท คือ [๔]

๑. ความเชื่อเรื่องผีสางวิญญาณ

๒. ความเชื่อถือโชคลางและลางสังหรณ์

๓. ความเชื่อถือเรื่องคาถาอาคมและเครื่องลางของขลัง

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน ศาสนาเปรียบเทียบ หน้า ๘๖.

[๒] สมบูรณ์ คนฉลาด อภินิหารแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชุมนุมสิ่งมหัศจรรย์ในโลก หน้า ๔๒๑.

[๓] หรีด เรืองฤทธิ์ วรรณคดีไทยเล่ม ๑ หน้า ๑๔๗–๑๔๘.

[๔] ทัศนีย์ สุจีนะพงษ์ การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน หน้า ๑๕.

ชลอ อุทกภาชน์ ผู้สนใจเรื่องไสยศาสตร์ได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเหตุการณ์ และประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในหนังสือแว่นส่องจักรวาล และได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความรู้ในเรื่องลัทธิไสยศาสตร์ของพวกโยคี ซึ่งแบ่งออกเป็น [๑]

๑. วิชาเรยูกูระบัด คือ วิชาเกี่ยวกับอำนาจทิพยรังสีซึ่งพวกโยคีถือว่าเป็นวิชาลึกลับชั้นสูงสุด

๒. วิชาสังกะลัม คือ วิชาลึกลับที่ใช้อำนาจของพรหมมีฤทธิ์บางองค์มาประกอบกับมนต์และอักขระเลขยันต์

๓. วิชาตับเสด คือ วิชาเมตตามหานิยมทำให้เกิดลาภผล คนเอ็นดูรักใคร่

๔. วิชาอิลละมู คือ การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ

๕. วิชานับนาฬี คือ วิชาลึกลับใช้เวทมนตร์ หรือวิญญาณมนุษย์ วิญญาณสัตว์ไปทำร้ายผู้อื่น

๖. วิชาวูดู คือ วิชาที่ใช้เวทมนตร์บังคับพวกวิญญาณมาใช้

หลวงวิจิตรวาทการ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับวิชาลึกลับ ไว้ในลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ โดยได้กล่าวถึงประเภทของวิชาลึกลับไว้เป็น ๒ กลุ่ม คือ[๒]

๑. จิตศาสตร์ (Science Metapsychique)

๒. โหราศาสตร์ (Science Derinatoire)

พหลยุทธ รณชัย กล่าวถึงความเชื่อถือต่าง ๆ ของมนุษย์ว่า มี ๒ ประเภท คือ[๓]

๑. ความเชื่อถือส่วนบุคคล (Individual Belief)

๒. ความเชื่อถือของกลุ่ม (Group Belief)

---

[๑]ชลอ อุทกภาชน์ แว่นส่องจักรวาล หน้า ๑๑๔–๑๑๕.

[๒]หลวงวิจิตรวาทการ ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า ๒๐.

[๓]พหลยุทธ รณชัย รายงานย่อผลงานวิจัยในสาขาต่าง ๆ ด้านสังคมศาสตร์ของกองวิจัยสังคมศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ หน้า ๑๕.

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

๑. ผลของการศึกษาค้นคว้าจะเป็นแนวทางให้ทราบถึงความเชื่อและค่านิยมของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๒. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะทำให้เข้าใจและซาบซึ้งในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้มากยิ่งขึ้น

๓. ผลของการศึกษาค้นคว้าจะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีอื่น ๆ

๔. ผลของการศึกษาค้นคว้าอาจจะนำไปใช้เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการสอนวิชาภาษาไทยระดับต่าง ๆ ได้

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ ผู้วิจัยใช้การวิจัยทางสังคมวิทยา และเสนอผลรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

แหล่งการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ

๑. หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

๒. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

๓. หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๔. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร

สมมติฐานในการค้นคว้า

๑. ความเชื่อในทางไสยศาสตร์มีอิทธิพลถึงพฤติกรรมของคนในสังคมสมัยนั้น

๒. ความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นบ่อเกิดของประเพณีต่าง ๆ

๓. ความเชื่อทางไสยศาสตร์มีผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานของกวี ทั้งในด้านเนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่อง

๔. ลักษณะความเชื่อทางไสยศาสตร์ปรากฏอยู่ในวรรณคดีสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๒ มากกว่าในวรรณคดีสมัยรัชกาลที่ ๓

ลำดับขั้นของการศึกษาค้นคว้า

ขั้นรวบรวม

๑. ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะความคิดความเชื่อต่าง ๆ ทางไสยศาสตร์ทั่วไปและที่สัมพันธ์กับวรรณคดีที่เลือกมาศึกษา

๒. ศึกษารวบรวมความหมายของศัพท์ไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดี

๓. ศึกษารวบรวมรายละเอียดที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่สัมพันธ์กับวรรณคดี

๔. ศึกษาลักษณะสภาพสังคม ค่านิยมและประเพณีของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ขั้นวิเคราะห์

๑. ศึกษาอิทธิพลของค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อสังคมและพฤติกรรมของคนในสมัยนั้น ตามข้อมูลที่ปรากฏในวรรณคดีและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒. ศึกษาอิทธิพลและค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อกวีและผลงานของกวี

๓. ศึกษากลวิธีและการสร้างสรรค์งานของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

✓๔. วิเคราะห์พฤติกรรมของคนในสังคมสมัยนั้นที่ได้รับอิทธิพลจากค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ จากข้อมูลที่ปรากฏในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๕. วิเคราะห์ค่านิยมทางไสยศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ผลงานของกวี

ขั้นจำแนกประเภท

๑. แยกประเภทอิทธิพลจากค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่กวีได้รับและมีผลถึงการสร้างสรรค์งานของกวี

๒. จัดประเภทของพฤติกรรมของคนในสังคม ที่ได้รับอิทธิพลจากค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ที่มีผลถึงการสร้างสรรค์งานของกวี

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท ๒๐ ประโยชน์ กรุงเทพฯ ๑๑ โทร ๑๑๒๑๕๗๘, ๑๑๑๐๐๘๐

๓. จัดประเภทพฤติกรรมของคนในสังคม ที่ได้รับอิทธิพลจากค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ จากข้อมูลที่วิเคราะห์ได้

๔. จัดลำดับความหมายของศัพท์เฉพาะทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีไทย โดยเรียงตามลำดับตัวอักษร

<u>ขั้นสรุปผล</u>

สรุปข้อสังเกตและผลที่ได้จากการวิเคราะห์

69273

บทที่ ๒

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับไสยศาสตร์

ความหมายของไสยศาสตร์

มนุษย์ทุกคนมีความกลัวเป็นสมบัติประจำตัว และเมื่อเกิดความกลัวขึ้นก็พยายามหาหนทางขจัดความกลัวด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน วิธีทางไสยศาสตร์ (Appeal to the supernatural)เป็นวิธีหนึ่งที่มนุษย์ใช้กันมาแต่โบราณ [๑] ในประเทศไทยเราวิธีทางไสยศาสตร์นี้ยังคงได้รับความนิยมอยู่อย่างมากและกว้างขวาง และถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับ "ไสยศาสตร์" ในภาษาไทยเรานี้ก็มีผู้ใช้ต่าง ๆ กันไป เช่น ไสยศาสตร์ ไสย มายาศาสตร์ ไสยเวทวิทยา คำเหล่านี้ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่านด้วยกัน ซึ่งพอจะประมวลความได้ดังนี้

คำว่า "ไสย" ความหมายตามรูปศัพท์ หมายถึง ประเสริฐ[๒] ดีหรือดีกว่า[๓] สิ่งวิเศษ[๔] ไสยศาสตร์จึงหมายถึง วิชาอันประเสริฐ[๕] ศาสตร์ที่ดีกว่าศาสตร์หลาย ๆ อย่าง[๖]

นอกจากความหมายตามรูปศัพท์ดังกล่าวแล้ว ยังมีผู้ให้ความหมายของไสยศาสตร์ไว้อีกหลายท่านด้วยกัน เช่น

มานิต มานิตเจริญ ให้ความหมายว่า

> ไสยศาสตร์ (ไส–ยะสาด) น. ตำราทางไสย, ศาสตร์ลึกลับเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ เวทมนต์ คาถา อำนาจจิต[๗]

---

[๑] ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์ สังคมศาสตร์ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์ หน้า ๑.

[๒] เทพย์ สาริกบุตร โหราศาสตร์ปริทรรศน์ภาค ๑ หน้า ๒๔.

[๓] พุทธทาสภิกขุ ฆราวาสกับไสยศาสตร์ หน้า ๕.

[๔] หลวงวิจิตรวาทการ ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า ๒๘๙.

[๕] เทพย์ สาริกบุตร น.ค.

[๖] พุทธทาสภิกขุ ล.ค. หน้า ๔.

[๗] มานิต มานิตเจริญ พจนานุกรมไทย หน้า ๑๔๑๖.

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า

ไสย (ไส) น. ลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนตร์คาถาซึ่งถือว่าได้มาจากอินเดีย

ไสยเวท, เสยศาสตร์ น. ตำราทางไสย[๑]

เทพย์ สาริกบุตร ได้ให้ความหมายของไสยศาสตร์ไว้ว่า

ไสยศาสตร์เป็นวิทยาการสาขาหนึ่ง อันว่าด้วยการใช้มนต์คาถาเสกเป่า ทำให้เกิดอิทธิฤทธิ์ขึ้น สามารถบันดาลให้เป็นไปตามที่ปรารถนา เช่น การรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ให้หายไปได้โดยการเสกเป่า การรดน้ำมนต์ หรือการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ประสบความสำเร็จ ความมีโชค ความเจริญรุ่งเรือง[๒] และไสยศาสตร์เป็นสิ่งที่เกิดจากพลังสมาธิจิต ซึ่งจัดว่าเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง แต่ในขณะนี้ยังไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ตามหลักฟิสิกส์และเคมี[๓]

พระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวถึงไสยศาสตร์ไว้ในสารานุกรมไทย ว่า

"อักขระหรือข้อความที่ผูกขึ้นซึ่งถือว่ามีอำนาจลึกลับเร้นอยู่ในนั้น เมื่อนำเอาไปใช้ตามลัทธิที่กำหนดไว้ เช่น บริกรรม เสกเป่า หรือสวดขับ ตลอดจนปลุกเสกสิ่งไรมียันต์ เป็นต้น ก็จะเกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ สามารถใช้เป็นประโยชน์ในทางปัดเป่าหรือป้องกันสิ่งร้ายซึ่งเชื่อว่าเป็นเสนียดจัญไร หรือเนื่องจากการกระทำของภูติผีปีศาจ เป็นต้น ให้เคลื่อนหายหรือแคล้วคลาดไป หรือถ้าเข้ามาแล้วก็ขับไล่ไสส่งให้ปลาตหนีไปด้วยวิธีที่เรียกว่าแก้อาถรรพ์ หรือปัดรังควาน เป็นต้น นี่อย่างหนึ่ง ใช้ในเรื่องที่เรียกว่าวิทยาคมทำกฤตยาคุณไสย เพื่อให้ไปกระทำแก่ผู้อื่นตามต้องการ นี่อีกอย่างหนึ่ง"[๔]

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๙๓๔.

[๒] เทพย์ สาริกบุตร เกล็ดลับไสยศาสตร์ หน้า ๑.

[๓] เทพย์ สาริกบุตร โหราศาสตร์ปริทรรศน์ ภาค ๑ หน้า ๒๔.

[๔] พระยาอนุมานราชธน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๕ หน้า ๓๐๓๗.

และได้กล่าวไว้ในชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย ว่า

> ไสยศาสตร์หมายถึงความเชื่อด้วยความรู้สึกเกรงขามในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติ หรือในสิ่งลึกลับซับซ้อนไม่สามารถจะทราบได้ด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ และสิ่งนั้นอาจให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้เชื่อก็ได้[๑]

ในภาษาอังกฤษมีคำที่ใช้เกี่ยวกับไสยศาสตร์ซึ่งมีความหมายใกล้ชิดกันอยู่ ๒ คำ คือ Superstition และ Magic

> Superstitionหมายถึง ความเชื่ออย่างปราศจากเหตุผล หรือความเกรงขามในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ[๒] สิ่งลึกลับและสิ่งที่ไม่สามารถทราบได้

ใน Encyclopedia Americana กล่าวถึง Superstition ว่า

> เป็นคำที่นักมานุษยวิทยาใช้เรียกวัฒนธรรมและความเชื่อถือต่าง ๆ ในชนบท Superstition หมายถึงความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เหนืออานาจมนุษย์ธรรมดา และ Superstition นี้สามารถเปลี่ยนไปได้ตามกาลเวลา[๓]

Alice Gardner ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ใน Encyclopedia of Religion and Ethics ว่า

> Superstition เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ วิสัย ความนึกคิดทั้งของแต่ละบุคคลและของกลุ่มชน เป็นการแสดงความหมายทางอารมณ์ต่อธรรมชาติที่เกิดขึ้น หรืออำนาจของสิ่งลึกลับ และนำไปสู่พฤติกรรมที่จะหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้าย หรือเพื่อผลประโยชน์บางประการ[๔]

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย หน้า ๒๒๒.

[๒] พระยาอนุมานราชธน ศาสนาเปรียบเทียบ หน้า ๔๓.

[๓] Encyclopedia Americana Vol. 25 pp. 35-36.

[๔] Alice Gardner; Encyclopedia of Religion and Ethics Vol. 12 pp. 120-121.

คำว่า Magic พระยาอนุมานราชธนใช้ทับศัพท์ว่า มายิก และได้ให้คำอธิบายไว้ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบ ว่า "มายิกก็อใช้ความรู้เพื่อบังคับหรือป้องกันสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้เป็นไปตามประสงค์ที่ตนต้องการ"[๑]

สมบูรณ์ กณฉลาก ได้อธิบายคำว่า มายิก ไว้ว่า

หมายถึงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอันแปลกประหลาดมหัศจรรย์ บุคคลธรรมดาสามัญไม่สามารถจะทำได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ อำนาจลึกลับซึ่งไม่สามารถจะทำการค้นคว้าทดลองได้ เช่น เวทมนตร์ คาถา เครื่องรางของขลัง เป็นต้น[๒]

ใน Funk and Wagnalls Standard Dictionary ได้ให้ความหมายของ Magic ไว้ ๓ ประการ คือ[๓]

๑. ศิลปะที่เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ, เกี่ยวกับคาถาอาคมหรือเวทมนตร์

๒. การละเล่นที่อาศัยความคล่องแคล่วของการใช้มือ

๓. การกระทำอะไรก็ได้ที่มีผลออกมาดีเยี่ยม

ส่วนใน Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend ได้อธิบายไว้ว่า

มายิกหมายถึงศิลปะก่อนวิทยาศาสตร์ซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อโบราณที่ว่า เราจะทำให้เกิดผลบางอย่างโดยการกระทำตามสูตรหรือตามพิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง สิ่งผลเหล่านี้ไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจส่วนตัวของผู้กระทำตามพิธีนั้น

การปฏิบัติมายิกนั้นจะต้องกระทำตามสูตรและวิธีการอย่างเคร่งครัด และมีการท่องบ่นคาถาซ้ำ ๆ กันหลาย ๆ กรั้ง และต้องท่องบ่นก่อนจะให้

---

[๑]พระยาอนุมานราชธน ศาสนาเปรียบเทียบ หน้า ๔๒.

[๒]สมบูรณ์ กณฉลาก อภินิหารแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชุมนุมสิ่งมหัศจรรย์ในโลก หน้า ๔๒๑.

[๓]Funk and Wagnalls Standard Dictionary p.765.

ผิดไปจากที่เขากำหนดให้ไม่ได้เป็นอันขาด ถ้าหากการกระทำมายิกนั้นไม่ให้ผลสำเร็จเขาก็ถือว่า เป็นเพราะผู้กระทำการนั้นทำผิดขั้นตอน หรือไม่ก็ทำอะไรผิดหรือแตกต่างไปจากวิธีที่กำหนดไว้[๑]

ใน Encyclopedia of Religion and Ethics ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า มายิก เป็นการใช้อำนาจของพระเจ้าด้วยการใช้อาถมและพิธีกรรมต่าง ๆ บังคับ[๒]

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ลัทธิไสยศาสตร์นั้นเป็นเรื่องที่ผูกพันใกล้ชิดกับเวทมนตร์คาถาอย่างแยกกันไม่ได้ ในภาษาไทยคำว่า เวท มนต์ คาถา และอาถมนั้น เรามักจะใช้ในความหมายอย่างเดียวกัน ๆ กันว่า เป็นถ้อยคำที่ศักดิ์สิทธิ์และลึกลับซึ่งอาจอำนวยความสำเร็จผลตามประสงค์ของผู้กระทำ[๓] แท้จริงคำทั้ง ๔ นั้นยังมีความหมายที่ต่างกันออกไปอีก คือ

เวท คือ ความรู้, ความรู้ทางศาสนา[๔] ความหมายว่าความรู้นี้หมายเฉพาะถึงความรู้ในคัมภีร์พระเวททั้ง ๔ ฉบับ ซึ่งชาวฮินดูเรียกรวมว่าพระเวทสังหิตา ซึ่งเป็นคัมภีร์บรรจุมนต์ต่าง ๆ แต่งเป็นโศลกฉันท์สำหรับพราหมณ์ปุโรหิตใช้บริกรรมหรือสวดขับเนื่องในการพลีบูชา เพื่อขอความสวัสดิมงคล หรือปัดเป่าเหตุร้ายต่าง ๆ[๕] พระเวททั้ง ๔ นั้นได้แก่

๑. ฤคเวท เป็นพระเวทที่ว่าด้วยเทพยดาต่าง ๆ ที่พวกเขานับถือ[๖] ได้แก่ พระอัคนี พระอินทร์ พระสุริยะ พระมรุต ฯลฯ ชาวอารยันที่เข้ามาเป็นใหญ่อยู่ในอินเดียสมัยนั้นยกย่องว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่กว่าเทพองค์อื่น ๆ เพราะพวกเขาถือว่าพระอินทร์เป็นผู้นำเข้ารบกับพวกทัสยุ และนอกจากนี้ยังเป็นเจ้าแห่งอากาศกำกับฤดูกาลและให้ฝนด้วย[๗] ในฤคเวท

---

[๑] Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend pp. 660-661.

[๒] Encyclopedia of Religion and Ethic p.245.

[๓] พระยาอนุมานราชธน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๕ หน้า ๓๐๒๗.

[๔] ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๘๔๕.

[๕] พระยาอนุมานราชธน ล.ค. หน้า ๓๐๔๑.

[๖] หรีด เรืองฤทธิ์ วรรณคดีไทย เล่ม ๑ หน้า ๑๔๖.

[๗] ขุนวิจิตรมาตรา หลักไทย หน้า ๒๐๕.

เป็นที่รวบรวมบทประพันธ์ที่เกี่ยวกับการสดุดีเทพเจ้า มีมนตร์หรือโศลก ๑๐๑๗ บาท และมีคำอธิบาย
การใช้มนตร์ (มนตร) ซึ่งเรียกว่า "พราหมณ" เพื่อเป็นคู่มือของพราหมณ์ที่ทำหน้าที่บูชายัญ ๒
พราหมณะ[๑] พิธีบูชายัญเป็นทางศาสนปฏิบัติในตอนนั้นก็คือยัญกรรม มีการฆ่าสัตว์บูชาหรือทิ้งอาหาร
เนยลงในกองเพลิง[๒]

๒. ยชุรเวท เป็นคำประพันธ์ที่ว่าด้วยสูตรสำหรับใช้ในพิธีบูชายัญ[๓] มนต์โศลก
คัดมาจากในฤคเวท ยชุรเวทนี้แบ่งออกเป็น ๒ หมวด คือ ไตตติรีย สัหิตา หรือที่เรียกว่า
ยชุรเวทดำ กับวาชสาเนยิ สัหิตา หรือที่เรียกว่า ยชุรเวทขาว ตำราบางฉบับ เช่น พจนานุกรม
สันสกฤต–อังกฤษของมอเนียร์ วิลเลียมส์ กับหนังสือปรัชญาฮินดูของ ชีออส เบอร์นาร์ด กล่าวว่า
ยชุรเวทเป็นร้อยแก้วล้วน[๔]

๓. สามเวท เป็นบทสวดขับร้องที่ใช้ในพิธีบูชายัญที่เรียกว่า
ได้คัดเลือกมาจากในฤคเวท และมาจัดเรียงใหม่เพื่อความสะดวกในการ
มีโศลก ๑๕๘ บท[๖]

๔. อถรรพเวท เป็นบทประพันธ์ที่ว่าด้วยมนต์หรือกาถาต่าง ๆ ที่
เรียกว่า "อถรว สัหิตา" เป็นกาถาอากมที่ใช้เพื่อความมุ่งหมายต่าง ๆ มีประมาณ
พระเวทนี้โดยมากเป็นร้อยแก้ว มีที่เป็นฉันท์อยู่ประมาณ ๑ ใน ๖ ส่วน พระเวทนี้บร
ของเก่าเข้าไปไว้บ้าง มีที่เป็นของใหม่บ้าง ในตอนต้นของอถรรพเวทกล่าวถึงการนำเว
ไปใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ ส่วนในตอนหลังเป็นการใช้มนต์ทำอันตรายกัน[๘] ที่เรียกกัน[๙]

---

[๑] สุชีพ ปุญญานุภาพ ประวัติศาสตร์ศาสนา หน้า ๓๗๒.

[๒] ขุนวิจิตรมาตรา หลักไทย หน้า ๒๐๕.

[๓] เรืองอุไร กุศลาศัย ภารตวิทยา หน้า ๓๕๓.

[๔] สุชีพ ปุญญานุภาพ ล.ค. หน้า ๓๕๓.

[๕] ขุนวิจิตรมาตรา น.ท.

[๖] สุชีพ ปุญญานุภาพ น.ค.

[๗] ค.

[๘] Raja C.Kunhan; Survey of Sanskrit Literature p. 23-25.

"ทำอาถรรพณ์" หรือ "ทำคุณไสย" ต่าง ๆ เช่น ฝังรูปฝังรอย ทำเสน่ห์ เสกของไปเข้าตัว ซึ่งจัดเป็นฝ่ายผูกฝ่ายหนึ่ง กับฝ่ายแก้อีกฝ่ายหนึ่ง เช่น พิธีสะเดาะเคราะห์ กลบบัตร สุมเพลิง แก้กันเสนียดและภยันตราย ตลอดจนไล่ผีด้วย[๑] เชื่อกันว่า อถรรพเวทมีต้นเค้ามาจากภายนอก พระเวทที่ใช้ในพิธีกรรมศาสนา

คำว่า "อถรรพเวท" หมายถึงเวทของตระกูลอถรว ซึ่งเป็นพราหมณ์พวกหนึ่ง[๒] ชื่อพระเวทคัมภีร์นี้คงเรียกตาม "อถรวน" จินตกวีโบราณของอินเดีย คำว่า "อถรวน" เป็นคำที่มีความหมายเช่นเดียวกับ " Wise" และชื่อนี้เคยมีปรากฏอยู่ในประเพณีของชาวอิราเนียน[๓]

ในพจนานุกรมภาษาบาลี-สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ ได้อธิบายคำ "อถรว" ไว้ว่า

"อถรว (ปุ.นปุ. ส. อถรวณ.)

๑. เวทที่ ๔ หรืออถรรพเวท ซึ่งกล่าวกันว่า อถรรพีฤษีเป็นผู้แต่ง ส่วนใหญ่ประกอบด้วยมนต์และคำสาปซึ่งใช้ระงับโรคภัยไข้เจ็บ และเคราะห์ร้ายต่าง ๆ

๒. ใช้เป็นพหูพจน์หมายถึง

ก. เชื้อสายเผ่าพันธุ์ของอถรรพฤษี มักจะมาด้วยกันกับองคีรสและภฤคุ

ข. บทสวดของอถรรพเวท"[๔]

Arthur A.Macdonell ได้กล่าวถึงอถรรพเวทไว้ในหนังสือ A History of Sanskrit Literature ว่า เป็นเวทแห่งคาถาอาคม กิลปะต่าง ๆ ของแม่มด และพิธีกรรมของชนชั้นต่ำ พวกภูตผีปีศาจและแม่มดหมอผี คาถาและเวทมนตร์เหล่านี้ใช้ในพิธีต่าง ๆ เช่น

---

[๑] ชุนวิจิตรมาตรา ล.ค. หน้า ๒๐๗.

[๒] กระแสร์ มาลยาภรณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น หน้า ๓๖๗.

[๓] Raja C.Kunhan; loc.cit.

[๔] ฉลาด บุญลอย พจนานุกรมภาษาบาลี-สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ หน้า ๓๕๗.

พิธีที่เกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การตาย การอภิเษกพระราชา ด้วยความเชื่อในไสยศาสตร์ (Superstition) ว่า เวทมนตร์เหล่านี้จะบันดาลให้เกิดผลดังใจปรารถนาได้ อถรรพเวทได้รับความนับถือเท่ากับฤคเวท ยชุรเวทและสามเวทอยู่สมัยหนึ่ง คือ สมัยภารตะ บรรดาคาถาเวทมนตร์และสิ่งไสยศาสตร์ทั้งหลายจึงถือว่าเป็นสิ่งที่ดีในสมัยนั้น จัดเป็นความรู้และความสามารถอันประเสริฐที่จะทำการต่าง ๆ ให้เกิดผลสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นคาถากันโรคภัยไข้เจ็บ คาถาทำเสน่ห์ คาถาทำให้มีโชค หรือคาถาที่ทำให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเอง ดังนั้นอถรรพเวทจึงมี ๒ ลักษณะ คือ ผ่อนคลายความทุกข์ร้อนรวมทั้งให้พร กับการสาปแช่ง[๑]

มนตร์, มนต์ คำศักดิ์สิทธิ์, คำสำหรับสวด, คำสำหรับเสกเป่า[๒] ข้อความอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งประพันธ์ขึ้นสำหรับสวดบริกรรมหรือขับเพื่อบังคับหรืออ้อนวอนสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ มีผีสาง เทวดา เป็นต้น ให้อำนายสิ่งที่ตนปรารถนา[๓] พระคาถาซึ่งใช้สวดหรือเสกเป่าเพื่อกำจัดอุบาทว์จัญไรให้สิ้นไป, คำศักดิ์สิทธิ์ที่ร้อยกรองเป็นภาษาไทยที่เมื่อบริกรรมแล้วให้สำเร็จตามประสงค์[๔] คำประพันธ์ที่ขึ้นต้นด้วยโอม ส่วนคำต่อไปเป็นคำไทย บางบทมีพระคาถาแทรกบางบทก็กระเดียดไปข้างหยาบคาย และลงท้ายว่า "สวาหะหรือสวาหาย"[๕] เช่น

> "โอม กูจะเบิกหวารบานประตู วิมานฟ้า วิมานดิน วิมานอินทร์ วิมานพรหม สารพัดลุย สวาหะ โอมพระยาหนุมาน เผยช่องให้กูเดิน พุทธังกระจาย ธัมมังกระจาย สังฆังกระจาย นะกระจาย โมกระจาย พุทกระจาย ธากระจาย ยะกระจาย กระจาย สวาหะ โอมพระหนุมาน กำจัดกำจายสวาหะ"[๖]

[๑] Arthur A.Macdonell; A History of Sanskrit Literature p. 185.

[๒] ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๖๔๓.

[๓] พระยาอนุมานราชธน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๓๐๓๔.

[๔] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๔๗.

[๕] พระยาอนุมานราชธน ล.ค. หน้า ๓๐๔๑.

[๖] เทพย์ สาริกบุตร ล.ค. หน้า ๔๔๔.

เทพย์ สาริกบุตร ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า เวทมนตร์เกือบทุกบทมักจะเริ่มต้นด้วย คำว่า "โอม" และได้อธิบายถึงที่มาของคำว่า "โอม" ไว้ว่า

> "มนุษย์เราได้เลียนคำนี้มาจากเสียงของน้ำทะเล เสียงฟ้าร้อง เสียงลมพัด และถ้าลองทำเสียง โอม ให้ดังก้องดูจะเห็นได้ว่าเป็นเสียงที่ใกล้เคียงกับเสียงที่กล่าวมาแล้ว เช่น เสียงฟ้าร้อง เป็นต้น เสียง 'โอม' เป็นเสียงแรกที่มนุษย์เรารู้สึกว่าเป็นเครื่องแสดงความพิลึกมหึมา มนุษย์เข้าใจว่าเสียงโอมนี้เป็นเสียงธรรมชาติ หรือเสียงของพระเจ้าที่จะประสาทความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่โลกมนุษย์ จึงเลียนเอาเสียงนี้มาใช้เริ่มต้นเวทมนตร์เพื่อให้แสดงความศักดิ์สิทธิ์"[๑]

คำว่า "โอม" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ว่าเป็นภาษาสันสกฤตและได้ให้คำอธิบายว่า

> "โอม น. เป็นคำย่อมาจาก อ.อุ.ม. ข้างพราหมณ์ หมายความว่า พระเจ้าทั้งสาม คือ อ.–พระวิษณุ อุ.–พระศิวะ ม.–พระพรหม., ข้างพระพุทธศาสนาเลียนเอามาเป็นพระรัตนตรัย คือ อ.–อรหำ (พระพุทธ) อ.–อุตฺตมธมฺม (พระธรรมอันสูงสุด) ม.–มหาสงฆ์ (พระสงฆ์) เมื่อเข้าสนธิจึงเป็นโอม นับถือเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ เป็นคำขึ้นต้นของการกล่าวมนตร์ ก. กล่าวคำขึ้นต้นของมนตร์"[๒]

คาถา คือคำประพันธ์ภาษาบาลี อัตราของฉันท์ คือ สี่บาท เรียกว่าคาถาหนึ่ง[๓] คำศักดิ์สิทธิ์ที่ร้อยกรองเป็นภาษาบาลี เมื่อบริกรรมแล้วให้สำเร็จความประสงค์[๔]

[๑] ดู หน้า ๘๑.

[๒] ราชบัณฑิตยสถาน ล.ค. หน้า ๑๐๔๔–๑๐๕๐.

[๓] พระยาอนุมานราชธน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๓๓๐๔.

[๔] เทพย์ สาริกบุตร ล.ค. หน้า ๔๑.

อาถรรพ์ คือ มนตร์ซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์[๑] บทและมนตร์ในศาสนา[๒]

เวทมนตร์ในภาษาอังกฤษใช้ว่า " Witchcraft" ซึ่งใน Encyclopedia Americana ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า เป็นวิธีการกระทำมายิก หรือสิ่งที่เกี่ยวกับการใช้กาถาอาถรรพ์ คำว่า " Witch" นี้มาจากภาษาอังกฤษโบราณว่า " Wicce" ซึ่งหมายถึงแม่มดหรือหมอผีที่เป็นหญิง และใช้คำว่า " Wizard" หรือ " Warlock" เรียกผู้ที่เป็นชาย แต่คำว่า " Witch" และ " Witchcraft" นี้จะใช้ได้กับทั้งสองเพศ มีกนจำนวนมากที่เชื่อว่า การเจ็บไข้ได้ป่วย อุบัติเหตุหรือเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตนั้นเกิดจากพวกพ่อมดหมอผีที่มีอำนาจเป็นผู้บันดาลให้มีขึ้น และมักจะบันดาลให้เป็นไปในทางที่ไม่ดีนัก แต่ก็เชื่อว่าอาจจะนำมายิกนี้มาใช้ในทางที่ดีได้[๓]

ส่วนใน Encyclopedia Britannica ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า เป็นข้อความที่ลึกลับ มีแบบแผน เชื่อกันว่ามีผู้สามารถใช้ทำลายข้าศึกศัตรู, ทำเสน่ห์ และป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้[๔]

กาถาอาถรรพ์จดจำสืบเนื่องกันมาโดยนิยมว่าเป็นถ้อยคำที่ศักดิ์สิทธิ์ มีรากฐานเดิมสืบเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมั่นคงเลื่อมใสในลัทธิไสยศาสตร์มาก เข้าใจว่าได้มาจากในคัมภีร์อถรรพเวทซึ่งเป็นคัมภีร์เล่มที่ ๔ ของศาสนาพราหมณ์ที่แต่งเพิ่มขึ้นในภายหลัง คัมภีร์นี้ประกอบด้วยกาถาอาถรรพ์ใช้ทั้งในทางที่ดีและชั่ว เช่น เรียกร้องผีสางเทวดาให้มาช่วยให้พ้นภัยหรือสาปแช่งต่างๆ ในภายหลังลัทธิไสยศาสตร์เป็นที่เชื่อถือกันมากขึ้น การสั่งสอนมนต์คาถาก็แพร่หลายมากขึ้นด้วย ไม่ได้จำกัดวงอยู่แต่เฉพาะในกลุ่มผู้นับถือศาสนาพราหมณ์เท่านั้น ในกลุ่มผู้นับถือศาสนาพุทธก็ได้คิดดัดแปลงแก้ไข นำวิธีทางไสยศาสตร์ของพราหมณ์เข้ามาใช้โดยได้แก้ไขดัดแปลงเนื้อมนต์กาถาของพราหมณ์เสียใหม่ บรรจุพระพุทธมนต์แทรกเข้าไปแทนเพราะคิดว่าแม้มนต์พราหมณ์ยังเรืองอานุภาพมาก ถ้าเป็นพระพุทธมนต์คงจะศักดิ์สิทธิ์ขึ้นไปอีก[๕]

[๑] พระยาอนุมานราชธน ส.ค. หน้า ๓๓๐๔.

[๒] ราชบัณฑิตยสถาน ส.ค. หน้า ๑๐๑๗.

[๓] Elizabeth E.Bacon, Encyclopedia Americana p.83.

[๔] K.S.Ra. Encyclopedia Britannica Vol. 23 pp.686-687.

[๕] เทพย์ สาริกบุตร เกล็ดลับไสยศาสตร์ หน้า ๖.

เวทมนตร์คาถาทั้งหลายไม่ว่าจะมีเนื้อความที่กล่าวเกี่ยวเนื่องถึงสิ่งใดก็ล้วนแต่มี วุตมุ่งหมายเป็นอย่างเดียวกันทั้งสิ้นคือ ต้องการช่วยให้เกิดสมาธิ ทำให้กำลังงานทางจิตเข้มแข็งขึ้น และสามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ตามที่ปรารถนาประสงค์ได้[๑]

เทพย์ สาริกบุตร ได้แบ่งเวทมนตร์คาถาที่ใช้ในเมืองไทยออกเป็น ๓ ประเภท คือ[๒]

๑. มนต์ที่ใช้กันอยู่ในภาคกลาง เนื้อมนต์เหล่านี้ต่อเนื่องมาจากมนต์ในศาสนาพราหมณ์ เพราะมักอ้างอิงถึงพระผู้เป็นเจ้าในลัทธิพราหมณ์ มี พระอิศวร, พระนารายณ์ และพระพรหม

๒. มนต์ที่ใช้กันอยู่ในทางภาคเหนือ มนต์ทำนองนี้มักจะสืบมาจากพม่า อันต่อเนื่องมาจากธิเบตอีกทอดหนึ่ง เพราะธิเบตนั้นนิยมนับถือภูตผีปีศาจ เนื้อมนต์ที่ใช้กันในภาคนี้จึงนิยมอ้างอิงกล่าวถึงเรื่องภูตผีปีศาจ

๓. มนต์ที่ใช้กันอยู่ในภาคอีสานและภาคตะวันออก เนื้อมนต์ต่างจากภาคเหนือและภาคกลาง เนื้อมนต์ในภาคนี้หนักไปทางแง่จิตวิทยา คือกล่าวอ้างถึงกำลังในตัวเอง

คาถาอาคมทางไสยศาสตร์ที่ใช้กันอยู่นั้นจัดจำแนกเป็นประเภทได้ดังนี้

๑. <u>ป้องกันตัว</u> ได้แก่อาคมที่ใช้ในการทำพิธีปลุกเสกสิ่งต่าง ๆ เพื่อการอยู่ยงคงกระพันอาคมที่ใช้ป้องกันตัวนี้มีหลายอย่าง เช่น หัวใจโจร เวลาเข้าประจัญบานกับศัตรู ถ้าภาวนาอาคมนี้แล้วอยู่ยงคงกระพัน จะไม่รู้สึกเจ็บปวดเวลาที่ถูกตีเลย, ใช้อาคมที่ชื่อว่าหัวใจหนุมานกลุกฝุ่น เวลาที่ถูกตีจะไม่ยอมหยุด ยิ่งตียิ่งสู้[๓]

๒. <u>ทำร้ายผู้อื่น</u> ประเภทนี้ได้แก่อาคมใช้ทำอันตรายผู้อื่น โดยกระทำพิธีปลุกเสกด้วยคาถาอาคม, ปลุกผีให้ทำอันตรายแก่บุคคลที่ต้องการให้เขาเป็นอันตราย การกระทำชนิดนี้ก็ได้แก่ บิดไส้ บังฟัน เสกหนัง, กระดูก หรือตะปูเข้าท้อง และสะกด

[๑]เทพย์ สาริกบุตร <u>กัมภีร์พุทธศาสตราคม</u> หน้า ๘๑.

[๒]เทพย์ สาริกบุตร <u>ล.ค.</u> หน้า ๙.

[๓]วิเทศกรณีย์ (นามแฝง) <u>อิทธิปาฏิหาริย์สมเด็จพระพุฒาจารย์</u> (โต) หน้า ๓๒๘–๓๓๐.

วิธีบิดไส้นั้นมีตำรับแสดงไว้ว่า ให้เอาไม้ไผ่หามโลงผี (ถ้าเป็นผีตายโหงด้วยยิ่งดี) มาจักเป็นตอก แล้วเอาตอกนั้นไปวัดรอยเท้าของผู้ที่เราต้องการจะบิดไส้ แล้วเอาตอกมาบิดพร้อมกับว่าอาคมตามไป จะทำให้ผู้ถูกกระทำปวดท้องมาก เพราะลำไส้จะพันกันเป็นเกลียวเหมือนเส้นตอก ถ้าตอกที่บิดนั้นขาดออกจากกัน ผู้ถูกกระทำจะตายทันที เพราะลำไส้จะขาดออกจากกันหมด[๑]

๓. สะเดาะ ประเภทนี้ได้แก่อาคมที่ทำให้เครื่องติดขัดเกลื่อนหลุดจากที่ เช่น สะเดาะลูกในกรรภ์ สะเดาะกุญแจ สะเดาะโซ่ตรวน สะเดาะลูกดาน อาคมที่ใช้เรียกว่า หัวใจปลาไหลเผือก

๔. แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ประเภทนี้ได้แก่การแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ เช่น ล่องหน ดำดิน ลุยไฟ หายตัว ย่นระยะทาง คนเดียวทำให้เห็นเป็นหลายคน เป็นต้น

๕. ประสาน อาคมประเภทนี้ได้แก่อาคมที่ใช้ประสานบาดแผลให้สนิทเป็นเนื้อเดียว ประสานกระดูกหักให้ติดกัน

๖. แก้โรคต่าง ๆ ประเภทนี้ได้แก่อาคมที่ใช้รักษาโรค เหตุร้ายหรือพิษร้ายต่าง ๆ เช่น โรคตาแดง คางคกชวน ดับพิษไฟ ดับพิษแมงป่อง เป็นต้น เช่น บทเสกแก้โรคตาแดงว่า

โอม ตาดำพ่นตาแดง กูจะพ่นเข้าที่แข้ง บาเจ็บเข้าที่หัวเข่ากูนี่แน่ ๆ อาคมนี้ใช้เสกน้ำพ่นแข้งคนที่เป็นตาแดง[๒]

๗. กันและแก้ภูตผี ประเภทนี้คือ อาคมพวกภาวนากันผีหลอก กันคุณไสยต่าง ๆ แก้ผีหลอกให้หนีไป หรือไล่ผีที่เข้าสิงอยู่ในคน เช่น เสกไฟลไปสักตามตัวคนที่ถูกผีสิง หรือเสกหวายเฆี่ยน เป็นต้น

๘. ทำเสน่ห์ ประเภทนี้ได้แก่อาคมทำให้คนรัก ปลุกเสกสิ่งของทำให้คนรัก อาคมประเภทนี้มีอยู่มากและแต่ละบทอาจารย์ว่าขลังนัก ที่รู้จักกันโดยมาก คือ

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๔๒-๔๕.

[๒] ค.

น เมตตา โม กรุณา พุท ปราณี ชา ยินดี ย เอ็นดู
บิดาค้ำชู มารดาป้องกัน พุทธังเกลิ้มจิต ธัมมังเคลิ้มใจ
สังฆังหลงใหลฯ

เวลาใช้ให้ตั้งใจภาวนาอากมบทนี้ แต่มีเคล็ดว่าเมื่อจะขึ้นบันไดต้องกระทืบเท้า ๓ ครั้งก่อน*

การกระทำอีกอย่างหนึ่งที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ การทำเสน่ห์ยาแฝด ผู้หญิงมักจะเป็นฝ่ายทำเพื่อให้สามีรัก วิธีทำคือ "เอาดินในป่าช้ามาปั้นเป็นรูปผู้ชาย สมมติว่าเป็นผัวรูปหนึ่ง ปั้นเป็นรูปผู้หญิงสมมติเป็นรูปเมียรูปหนึ่ง เอามาประกบหันหน้าเข้าหากัน แล้วเอาไปฝัง เรียกว่าฝังรูปฝังรอย[๒]

สำหรับคำว่า "ยาแฝด" กาญจนาคพันธุ์ ได้ให้คำสันนิษฐานว่าน่าจะเพี้ยนเสียงมาจากชื่อพระยะโฮวาห์ ของพวกเฮบรู ดังปรากฏในบทความเรื่อง "เสน่ห์ยาแฝด" ตอนหนึ่งว่า

"...ในพวกเฮบรูชื่อพระยะโฮวาห์ เป็นชื่อที่สำคัญที่สุด ไม่ว่าจะทำอะไรเป็นต้องออกชื่อพระยะโฮวาห์เสมอ พวกเฮบรูไม่ได้ออกชื่อพระยะโฮวาห์ (Jahovah) ตรง ๆ แต่ออกเสียงเป็นพยัญชนะล้วน คือ JHVH อ่านตามพยัญชนะก็เป็นเสียง 'ยาเวห์' หรือ 'ยาหวะ' เสียงนี้ใกล้เคียง 'ยาแฝด' จะเป็นคำเพี้ยนมาจาก 'ยาหวะ' อันเป็นชื่อพระยะโฮวาห์นี้เอง ในสมัยโน้นพวกแขกอิสลามถือชวามลายูคงจะใช้คำว่า 'ยาหวะ' เป็นเหมือนคาถาทั่ว ๆ ไป เป็นความหมายกันเลื่อน ๆ ไทยรับเอาคำนี้มาใช้ แต่ออกเสียงเพี้ยนไปเป็น 'ยาแฝด' ยาแฝดหมายถึงคาถา แต่ใช้เลื่อนมาอีกเพราะมีคำเวทมนตร์คาถาขึ้น ยาแฝดก็เลยกลายเป็นเสน่ห์ยาแฝดไป"[๓]

* ค.

๒ ค. หน้า ๙๖.

๓ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) กอดิคชอเซียน หน้า ๖๓๖.

ขอบข่ายของวิชาไสยศาสตร์

ความเชื่อในสิ่งลึกลับต่าง ๆ ที่เรียกว่าไสยศาสตร์นี้ จัดเป็นวิทยาการสาขาหนึ่งในบางแห่งเรียกว่า วิชาลึกลับ (Occult Sciences) ซึ่งเป็นวิชาที่เกี่ยวกับอำนาจของดวงจิต วิชาลึกลับนี้ หลวงวิจิตรวาทการได้เขียนไว้ในหนังสือลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ ว่า

"ตามวิธีการของนักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสแบ่งวิชานี้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ จิตศาสตร์ (Science Métapsychique) ประเภทหนึ่ง และโหราศาสตร์ (Science Dévinatoire) อีกประเภทหนึ่ง"[๑]

และได้ให้ความคิดเห็นของท่านเพิ่มเติมว่า "ควรมีอีกประเภทหนึ่ง คือ มายาศาสตร์ (Science Magique) แต่ประเภทนี้เป็นวิชาลึกลับที่ไม่ค่อยถูกทาง เพราะอาจเป็นผลร้ายแก่ผู้เรียนหรือผู้อื่นได้"[๒]

วิชาจิตศาสตร์และโหราศาสตร์นั้นได้รวมเอาสาขาวิชาต่าง ๆ ไว้หลายสาขาด้วยกันก็อ[๓]

๑. จิตศาสตร์ เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับอำนาจจิตโดยตรง แบ่งเป็น

๑.๑ ความดึงดูดของหัวใจ (Magnatisme) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิตตานุภาพ

๑.๒ การสะกดดวงจิต (Hypnotisme)

๑.๓ การติดต่อกับวิญญาณ (Spiritisme)

๒. โหราศาสตร์ เป็นวิชาเกี่ยวกับการทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้า ซึ่งบางอย่างต้องใช้กำลังดวงจิตและบางอย่างไม่ต้องใช้ แบ่งออกเป็น

---

[๑] หลวงวิจิตรวาทการ ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า ๒๐.

[๒] ดู.

[๓] ดู.

๒.๑ วิชาทำนายโดยถืออำนาจดวงดาวเป็นเกณฑ์ (Astrologie) หมายความว่าการเอาวัน เดือน ปี และเวลาที่คนเกิด มาคำนวณแล้วทำนาย ไทยเรามักเรียกว่า โหราศาสตร์ แท้จริงคำว่าโหราศาสตร์หมายถึงวิชาการทำนายทุกอย่าง ไม่เฉพาะแต่การทำนายโดยวิธีคิดคำนวณ วัน เดือน ปี และเวลาเกิดเท่านั้น

๒.๒ วิชาทำนายด้วยการดูลักษณะคน (Psysiognomonie)

๒.๓ วิชาการทำนายด้วยการดูเส้นลายมือ (Chirsmancie)

๒.๔ วิชาทำนายด้วยการดูลักษณะของคนโดยการดูลายมือเขียนหนังสือของเขา (Graphologie)

๒.๕ วิชาทำนายไพ่ (Cartomancie)

๒.๖ วิชาทำนายฝัน (Oniromancie)

๒.๗ วิชาทำนายด้วยการจับต้องสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Psychometrie) อย่างเช่น หมอจีนทำนายโดยวิธีการจับเส้นตรวจเลือดลม

๒.๘ ทิพจักขุ (Clairvoyance)

๒.๙ ลางต่าง ๆ (Presage)

๒.๑๐ การเสี่ยงทาย (Oracle)

วิชาซึ่งนับว่าเป็นบ่อเกิดแห่งวิชาลึกลับดังกล่าวมาแล้วนั้น คือ ลัทธิโยคี การศึกษาลัทธิโยคีแบ่งออกเป็น ๕ ระดับ คือ[๑]

๑. <u>หฐโยคะ</u> เป็นการเรียนบริหารร่างกายซึ่งนับเป็นชั้นต่ำสุดในบรรดาโยคะทั้งหลาย การเล่าเรียนทางนี้เป็นการฝึกหัดให้ร่างกายมีความแข็งแรง สามารถต่อสู้โรคภัยไข้เจ็บ ตลอดถึงสามารถดื่มยาพิษหรือกินแก้วได้โดยไม่เป็นอันตราย

๒. <u>ญาณโยคะ</u> เป็นการเรียนศิลปะต่าง ๆ เช่น ทางธรรม ช่างเขียน การดนตรี และทางวิชาอื่น ๆ

[๑] <u>ดู</u>. หน้า ๒๖๑-๒๖๓.

๓. กรรมโยคะ ได้แก่การฝึกหัดจิตใจให้ทำสิ่งใดโดยไม่ต้องการผลตอบแทน กล่าวง่าย ๆก็คือ ฝึกหัดให้ใจมีความกรุณาแก่คนทั่ว ๆ ไป ให้ทำตนเหมือนหนึ่งพระอาทิตย์ที่ส่องโลกให้ทุกวัน แต่มิได้ต้องการสิ่งตอบแทนอันใดจากโลก กรรมโยคะเป็นขั้นที่สอนให้บุคคลละทิ้งความโลภ โกรธ หลง เพื่อก้าวขึ้นสู่ความสำเร็จในวิชาโยคีชั้นสูงต่อไป

๔. ภักติโยคะ เป็นการหัดควงจิตให้มีสมาธิแน่วแน่ หัดให้ลืมสิ่งต่าง ๆ ได้ทั้งหมดชั่วขณะหนึ่ง หรือชั่วเวลาที่บำเพ็ญภาวนาอยู่ หักล้างความเศร้าหมองในดวงใจให้เหลือแต่ที่ผ่องใสบริสุทธิ์

๕. ราชโยคะ เป็นชั้นสูงสุด ได้แก่การฝึกหัดให้มีทิพโสต ทิพจักษุ และอำนาจอันเหลือวิสัยมนุษย์ธรรมดา

ชลอ อุทกภาชน์ ได้กล่าวถึงหลักสำคัญของการศึกษาวิชาลึกลับของโยคี ว่ามี ๖ ประการ คือ[๑]

๑. การฝึกจิตให้เป็นสมาธิขั้นต้น จนถึงจิตบรรลุถึงญาณสมาบัติชั้นสูงขั้น Super-Consciousness และ Cosmic Super- Consciousness เมื่อฝึกจิตขั้นนี้แล้ว จึงจะเกิดพลังอำนาจสามารถแสดงปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติได้ ลักษณะดังกล่าวนี้ตรงกับทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า อิทธิวิธี

๒. การแบ่งสายปราณ ก่อนที่จะใช้พลังงานแห่งจิตนั้น จำต้องศึกษาค้นคว้าหลักของปราณประจำตัวเสียก่อน เมื่อค้นพบแล้วจะต้องแบ่งสายปราณให้ถูกต้อง พลังปราณนี้มีพลังแม่เหล็ก ซึ่งตามหลักวิทยาศาสตร์กล่าวว่าเป็นพลังแม่เหล็กในตัวเรา (Pranic Energy or Magnetic Energy)

ตามหลักโยคะก่อนจะใช้พลังงานทางจิตจะต้องแบ่งสายปราณออกเป็น ๖ สาย คือ

๒.๑ สายที่ ๑ ทำให้รู้แจ้งในสภาวะธรรม

๒.๒ สายที่ ๒ ทำให้เกิดพลังแห่งมโนมยิทธิ

[๑]ชลอ อุทกภาชน์ แว่นส่องจักรวาล ภาค ๒ หน้า ๓๓๖–๓๔๑.

๒.๓ สายที่ ๓ ใช้รักษาโรคภัยไข้เจ็บ

๒.๔ สายที่ ๔ ใช้อำนาจทางทำลายอันตรายให้สิ้นไป

๒.๕ สายที่ ๕ ใช้อำนาจในการสร้างวัตถุสิ่งของให้เกิดพลังศักดิ์สิทธิ์

๒.๖ สายที่ ๖ ใช้ส่งพลังปราณจากร่างกายไปยังแห่งอื่นหรือไปให้ผู้อื่น

๓. ต้องศึกษาถึงการใช้ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และใช้พลังงานของธาตุเหล่านี้ให้ถูกต้อง โดยใช้พลังจิตสร้างภาพเหล่านั้นขึ้น และแบ่งส่วนสัดออกมาใช้ประกอบพิธีกรรมแต่ละอย่างให้ถูกต้อง

๔. เรียนและค้นหาที่มาแห่งทิพรังสี แล้วนำทิพรังสีมาแยกสีใช้ประกอบอำนาจพลังปราณธาตุและมนต์ หากทำใช้ให้ถูกต้องจะเกิดปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติขึ้นทันที ซึ่งสามัญเรียกว่า "อิทธิปาฏิหาริย์" เวลาใช้ทิพรังสีต้องแบ่งสีใช้ให้ถูกต้อง เช่น

ใช้ในทางมหาลาภต้องใช้สีขาวนวล สีเหลือง และเขียวมรกต

ใช้ในทางทำลาย หรือปราบศัตรู ต้องใช้สีแดงเข้ม

ใช้ในทางอำนาจ ต้องใช้สีเขียวมรกตประกอบกับสีน้ำเงินอ่อน

ใช้ในทางสาปแช่ง ต้องใช้สีดำ

๕. ใช้มนต์ประกอบด้วยอำนาจจิต พลังปราณ ธาตุ และทิพยรังสี ความศักดิ์สิทธิ์จึงจะมีเต็มที่ มนต์ของพวกโยคีมีหลายประเภท เช่น ทิพยมนต์ ขัยมนต์ ฯลฯ

๖. วิชาลึกลับของโยคีแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๖.๑ ไสยศาสตร์ขาว (White Magic) หรืออิทธิวิธี ได้แก่วิชาเหล่านี้ คือ

๖.๑.๑ วิชาเรยูกูระบัด (Astral Aura) เป็นวิชาเกี่ยวกับการใช้อำนาจทิพรังสีโดยเฉพาะ ถือว่าเป็นวิชาลึกลับขั้นสูงสุด

๖.๑.๒ วิชาสังกะลัม เป็นวิชาลึกลับที่ใช้อำนาจของพรหมมีฤทธิ์บางองค์ประกอบกับมนต์และอักขระ เลขยันต์ เวลาใช้อักขระตัวใดให้เรียกลงมาจากพรหมองค์นั้น เวลาจะเขียนอักขระเหล่านี้ลงในวัตถุหรือภาชนะ ให้เข้าฌานสมาบัติและส่งจิตขึ้นไปขอจากพรหมมีฤทธิ์ที่รักษาอักขระเหล่านี้ก่อน เวลาเรียกอักขระ งมาจะปรากฏเป็นแสงเรือง ๆ เขียวเหมือนสายฟ้าแลบ

และเมื่อเขียนอักขระลงไว้จะทำให้เกรื่องรางของขลังบังเกิดความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น

๖.๑.๓ วิชาตับเสด คือวิชาเมตตามหานิยมทำให้เกิดลาภผล มีคนเอ็นดูรักใคร่เมื่อพบเห็น

๖.๑.๔ วิชาอิลละมู เป็นการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ

๖.๒ ไสยศาสตร์ดำ (Black Magic) หรือคิรัจฉานวิชา มี

๖.๒.๑ วิชานัฟนาฟี คือวิชาลึกลับใช้เวทมนตร์ หรือวิญญาณมนุษย์ วิญญาณสัตว์ ไปทำร้ายผู้อื่น ทำเสน่ห์ยาแฝด ฝังรูป ปล่อยคุณ

๖.๒.๒ วิชานาฟือ คือวิชาลึกลับที่ใช้เวทมนตร์และใช้ผีต่าง ๆ ไปทำร้ายผู้อื่น

๖.๒.๓ วิชาวูดู คือวิชาลึกลับที่ใช้เวทมนตร์บังคับวิญญาณของมนุษย์และสัตว์ไปทำร้ายผู้อื่น

หลักปฏิบัติของผู้ปฏิบัติไสยศาสตร์

บรรดาคณาจารย์โบราณได้ให้มติตรงกันว่า สิ่งที่เป็นหลักสำคัญที่สุดในการปฏิบัติไสยศาสตร์ให้ประสบผลสำเร็จ คือการทำใจให้เป็นสมาธิ เพราะความสำเร็จทั้งหลายย่อมมาจากใจเป็นผู้บัญชา ถ้าใจได้รับการอบรมดีก็บังคับกายวาจาให้ดีไปตาม ถ้าใจชั่วก็บังคับให้ชั่วไปตาม เมื่อใจเป็นสมาธินึกคิดสิ่งใดก็ละเอียดสุขุม ย่อมรู้จักความจริงได้ดีกว่าผู้ที่ใจไม่เป็นสมาธิ อำนาจจิตที่เป็นสมาธินั้นเป็นอำนาจจิตที่มีสมรรถภาพ เพราะได้รับการฝึกฝนมาดีแล้ว ย่อมมีอำนาจสามารถที่จะทำสิ่งซึ่งเราจะมองเห็นด้วยตาปกติมิได้ วิธีที่จะฝึกฝนใจให้เป็นสมาธินั้นเรียกว่า กัมมัฏฐาน มี ๒ ประเภทด้วยกันคือ[๑]

๑. สมถกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจ หรือกัมมัฏฐานเนื่องด้วยบริกรรมไม่เกี่ยวกับปัญญา จัดเป็นกัมมัฏฐานขั้นแรก วิธีบำเพ็ญสมถกัมมัฏฐานนี้มีวิธีการปฏิบัติได้หลายวิธี เช่น

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๔๔–๕๐.

ใช้เพ่งกลิณ ใช้บริกรรมคาถา เป็นต้น สุดแล้วแต่วิธีใดจะเหมาะกับนิสัยของผู้ปฏิบัติ แต่ก็มีจุดมุ่งหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือ ให้ดวงจิตเป็นสมาธิแน่วแน่

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเป็นอุบายเรืองปัญญา หรือกัมมัฏฐานเนื่องด้วยทัสสนะทางใจ จัดเป็นกัมมัฏฐานขั้นสูงที่จะทำให้บรรลุความสุขที่แท้จริง คือ พระนิพพาน

การฝึกดวงจิตให้เกิดสมาธิเพื่อสร้างกำลังจิตให้มีอำนาจสามารถใช้พลังจิตให้บังเกิดผลตามต้องการนั้นมีลำดับขั้นต่างกัน ในทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงไว้ ๘ ลำดับ คือ[๑]

๑. วิปัสสนาญาณ (ญาณอันนับเข้าในวิปัสสนา)

๒. มโนมยิทธิ (ฤทธิ์ทางใจ)

๓. อิทธิวิธี (แสดงฤทธิ์ได้)

๔. ทิพพโสต (หูทิพย์)

๕. เจโตปริยญาณ (รู้จักกำหนดใจผู้อื่น)

๖. บุพเพนิวาสนุสติญาณ (ความรู้ที่ทำให้สามารถระลึกชาติได้)

๗. ทิพพจักขุ (ตาทิพย์)

๘. อาสวักขยญาณ (รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป)

ลักษณะกระแสจิตธรรมดาของบุคคลเราฉั้นจะแผ่ซ่านกระจายออกไปจากร่างกายเหมือนกระแสไฟฟ้า และกระแสที่กระจายออกจากร่างกายนี้ย่อมมีพลังงานของกระแสจิตหรือที่เรียกว่ามโนยิทธิ ติดตามออกไปด้วย กระแสจิตที่แผ่ซ่านกระจายออกมานี้ไม่มีอำนาจและไม่สามารถนำมาประโยชน์ได้ ต้องรวบรวมให้เป็นสมาธิเสียก่อน มโนมยิทธิจึงจะมีพลังกล้าขึ้น สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้[๒] และยิ่งถ้าเป็นพลังจิตที่กล้าแข็งก็สามารถที่จะแบ่งพลังจิตนั้นไปช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วย[๓] เช่น โดยการเป่า ท่น บุคคลที่จะให้จิตมีอำนาจต้องได้รับการฝึกหัดอบรมทางจิตมามาก

[๑] ดู. หน้า ๔๕–๔๖.

[๒] ดู. หน้า ๖๐.

[๓] พระศรีศิลป์สุนทรวาที "เสกมนต์" พุทธศาสตร์กับไสยศาสตร์ หน้า ๒๑๗.

และจะต้องเป็นดวงจิตที่มั่นคงแจ่มใส ผลของดวงจิตที่มั่นคงแจ่มใสนี้ก็สืบเนื่องมาจากการปฏิบัติดี คือ คิดดี พูดดี และทำความดี[๑]

สำหรับบุคคลผู้จะฝึกฝนทางไสยศาสตร์เพื่อให้เกิดพลังอำนาจจิตลึกลับมหัศจรรย์ (Occult Power) นั้น วิเทศกรณีย์ อธิบายว่าบุคคลนั้น ๆ ควรจะต้องพยายามปฏิบัติตนให้ประกอบไปด้วยบุคลิกลักษณะดังนี้[๒]

๑. มีพลังสมาธิอย่างสูง
๒. มีพลังมโนภาพอย่างมาก
๓. มีพลังจิตตานุภาพ (Will Power) อย่างสูง
๔. มีพลังแห่งความกล้าหาญไม่ว่าในกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น
๕. มีพลังแห่งความเมตตาธรรมแก่มนุษย์และสัตว์อย่างสูง
๖. มีพลังแห่งความเชื่อมั่นสูง
๗. มีพลังแห่งการต่อสู้อุปสรรครุนแรง ไม่มีความหวาดกลัวสิ่งใดที่จะเกิดขึ้น
๘. มีอุดมคติแน่วแน่ในจุดหมายที่มีอยู่ในมโนคติ
๙. ตัดสินใจรวดเร็วฉับพลัน
๑๐. มีพลังแห่งมนุษยธรรมสูง
๑๑. ต้องเป็นผู้มีใจรักเริงเสมอ
๑๒. มีใจเข้มแข็ง

ผู้ปฏิบัติไสยศาสตร์นอกจากจะต้องฝึกจิตให้เป็นสมาธิมีพลังจิตกล้าแข็งแล้วยังต้องปฏิบัติตามหลักของผู้รู้ไสยศาสตร์อีก ๓ ประการ คือ[๓]

[๑] ค. หน้า ๒๑๘.

[๒] วิเทศกรณีย์ (นามแฝง) ๕๐ เกจิอาจารย์ฉบับสมบูรณ์ หน้า ๒๕๓.

[๓] เทพย์ สาริกบุตร ส.ค. หน้า ๑๐๔.

๑. ผู้กระทำกระทำโดยสุจริตใจ
๒. ผู้กระทำเป็นฝ่ายถูกแต่ได้รับความอยุติธรรม
๓. ผู้ถูกกระทำนั้นไม่มีการป้องกันตัว

ในประการที่ ๑ ที่ว่าผู้กระทำทำด้วยความสุจริตใจนั้น เช่น ชายคนหนึ่งทำเสน่ห์เพื่อให้สตรีคนหนึ่งรัก โดยที่ชายผู้นั้นมีความสุจริตต่อสตรีนั้นจริง คือ โดยหวังว่าจะได้แต่งงานเลี้ยงดูกันเป็นหลักฐาน และมิได้คิดเอารัดเอาเปรียบหรือเห็นแก่ตัวอย่างหนึ่งอย่างใด เช่นนี้เขาว่ามีความสำเร็จได้ แต่ถ้าการกระทำนั้นเป็นการมุ่งหวังประโยชน์อย่างอื่น เช่น เห็นแก่ทรัพย์สมบัติหรือฐานของหญิงอันเป็นความตั้งใจที่ไม่บริสุทธิ์ ผลก็สำเร็จได้โดยยากหรือไม่สำเร็จ

ในประการที่ ๒ คือ เรื่องที่ผู้ทำเป็นฝ่ายถูกแต่ได้รับความอยุติธรรมนั้น นับว่าตรงตามคำสอนของครูบาอาจารย์ที่ว่า "เมื่อถึงคราวเข้าที่คับขัน ถึงกับน้ำตาเป็นเลือดแล้วจึงค่อยกระทา"[๑] เพราะเหตุที่ได้รับความอยุติธรรม ผู้กระทำเป็นฝ่ายถูกจึงย่อมได้รับความสำเร็จเต็มที่ ในลักษณะนี้ถ้าเปรียบเป็นการสงคราม ซึ่งถ้ามีกำลังเท่าเทียมกันแล้ว ฝ่ายที่คิดว่าตนทำการรบโดยถูกต้องและเชื่อว่าความยุติธรรมอยู่กับฝ่ายตนแล้วก็ย่อมมีทางที่จะได้รับชัยชนะ ในข้อนี้จึงรวมถึงการทำสงครามเพื่อป้องกันประเทศชาติด้วย ซึ่งถือว่าผู้รุกรานเป็นฝ่ายผิด

ในประการที่ ๓ ผู้ถูกทำเชื่อ, กลัวและไม่รู้จักป้องกันตัว ในข้อนี้หลวงวิจิตรวาทการได้ให้คำอธิบายว่า "เหตุผลในเรื่องนี้อธิบายได้โดยอาศัยเรื่องกระแสในตัวคน ก็ว่าถ้าคนใดไม่เชื่อวิชานี้ กระแสของคนนั้นก็ไม่เข้ากับวิชาที่ปล่อยออกมา วิชาอันนั้นจึงไม่กระทบกระทั่ง ถ้าหากเป็นคนที่ไม่กลัวหรือรู้จักป้องกันก็เป็นเสมือนหนึ่งมีรั้วล้อมรอบตัวไว้"[๒]

เพราะเหตุที่ไม่มีการป้องกันตัวจึงถูกกระทำ จึงมีผลให้เกิดมีเครื่องป้องกันตัวขึ้น เช่น เลขยันต์ คาถาอาคม พระเครื่อง เกรื่องรางของขลังต่าง ๆ[๓]

[๑]เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๑๐๔.
[๒]หลวงวิจิตรวาทการ ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า ๒๘๒.
[๓]เทพย์ สาริกบุตร ส.ค. หน้า ๑๐๕.

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ผู้ที่จะปฏิบัติไสยศาสตร์ให้เกิดความขลังได้ยังต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในหลักของศีล เพราะศีลเป็นสิ่งอุปถัมภ์สมาธิให้เจริญ เมื่อสมาธิซึ่งเป็นหัวใจของการปฏิบัติไสยศาสตร์เจริญแล้ว ก็เป็นเครื่องอุปถัมภ์ปัญญาต่อไปตามหลักไตรสิกขา ก็อ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญยิ่งในพระธรรมวินัย[๑] ในบางกรณีผู้ฝึกฝนไสยศาสตร์อาจจะไม่สามารถปฏิบัติตนให้มั่นอยู่ในศีลได้โดยตลอด แต่เมื่อถึงเวลาที่จะปฏิบัติไสยศาสตร์ก็จำเป็นต้องสมาทานศีลและปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลก่อนทุกคราว การปฏิบัติไสยศาสตร์นั้นจึงจำสำเร็จลุล่วง เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ถ้าผู้ปฏิบัติไสยศาสตร์ไม่ประพฤติตนให้อยู่ในหลักศีลก็จะเกิดความเสื่อมหรือที่เรียกว่าทำไม่ขึ้น เช่น คนมีวิชาอยู่ยงคงกระพัน ต่อมาภายหลังเปลี่ยนใจกลายเป็นโจรปล้นสดมภ์เขา ผลที่สุดก็ต้องตายด้วยคมอาวุธ เพราะเหตุที่ไม่ตั้งอยู่ในศีล วิชาอาคมนั้นบังเกิดความเสื่อมคลายมิสามารถจะคุ้มครองตนได้[๒] ผู้ปฏิบัติไสยศาสตร์ควรจะได้ฝึกหัดปฏิบัติตนอยู่เสมอ ๆ ด้วย

สำหรับข้อห้ามของผู้ปฏิบัติไสยศาสตร์นั้นก็มีอยู่บ้างเหมือนกัน แต่รายละเอียดในแต่ละอาจารย์ก็อาจจะแตกต่างกันไป ก่อนเรียนอาจารย์ผู้สอนจะบอกถึงกฎเกณฑ์ข้อห้ามแก่ผู้เรียนวิชานั้น ๆ ให้ทราบเสียก่อน ข้อห้ามที่ใช้เป็นหลักกลาง ๆ ก็คือ ให้ปฏิบัติตนตามมงคลสูตร[๓] เช่น

๑. ไม่ควรคบคนพาล ทั้งนี้ด้วยเกรงว่ากระแสจิตของคนพาลนั้นแรงก็จะชักจูงผู้ปฏิบัติไสยศาสตร์ให้พลอยเป็นพาลไปด้วย

๒. ไม่ควรไปในสถานที่ไม่สมควร เช่น สถานสำนักโสเภณี เพราะจะทำให้บังเกิดความเสื่อมได้

๓. ละเว้นจากการกล่าววาจาชั่ว คือการกล่าวผรุสวาท ด่าทอ เพราะถ้ากล่าวออกมาเมื่อใดก็แสดงว่าจิตใจไม่ดี

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๑๐๖–๑๐๙.

[๒] ค. หน้า ๑๐๙.

[๓] ค. หน้า ๑๑๐.

ข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารบางอย่าง เช่น ห้ามกินน้ำเต้า สะระแหน่ มะเฟือง บวบ โดยอ้างว่าจะทำให้เสื่อมนั้น เทพย์ สาริกบุตร ได้ให้คำอธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า

> "ในการใช้เวทมนตร์คาถาบางอย่าง เช่น การทำตัวให้อยู่คง บางคณาจารย์ไม่มีสมาธิจิตต์พอจะให้เป็นไปได้ ต้องอาศัยสิ่งอื่นประกอบ เป็นต้นว่าว่านยาต่าง ๆ ใช้ผสมหมึกสักบ้าง หรือใช้ให้กินเข้าไปบ้าง ซึ่งว่านยาเหล่านี้มีคุณสมบัติที่จะบันดาลให้เนื้อหนังบังเกิดความเหนียวสามารถทนต่อคมอาวุธได้ สำหรับว่านยาเหล่านี้มีรสชาติเป็นปฏิปักษ์กับพรรณไม้บางชนิด อันอาจจะลบล้างกันได้ให้เสื่อมคุณภาพไป เช่น น้ำเต้า มะเฟือง สะระแหน่ บวบ เหล่านี้ ถ้าบริโภคเข้าไปจะทำให้คุณภาพของว่านยานั้นเสื่อม ไม่สามารถที่จะทำให้เนื้อหนังเหนียวต่อไปได้ จึงได้ห้ามมิให้กิน..."[๑]

ถ้าจะพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้ว่า ข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารดังกล่าวมานั้น เป็นข้อห้ามเชิงคำสอนแบบเปรียบเทียบ เช่น ห้ามกินสะระแหน่ หมายถึง ไม่ให้เป็นคนวาจาไม่ดีเที่ยวหาเรื่องเขา ห้ามกินน้ำเต้า กินบวบ หมายถึงห้ามผิดศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิจฉาฯ น้ำเต้าเปรียบเหมือนลูก บวบเปรียบเหมือนเมีย โดยอาศัยลักษณะเป็นเครื่องเปรียบเทียบ มะเฟืองเป็นผลไม้ที่สุกใสน่าบริโภค มีลักษณะเหมือนหัวใจคนแต่เป็นเหลี่ยม ๆ หรือจะเปรียบก็ได้กับใจคนที่ไม่แน่นอน หรือคนหลายใจหลายความคิดก็ได้[๒]

สำหรับข้อห้ามเกี่ยวกับสตรีนั้นเป็นข้อห้ามที่มีเหมือน ๆ กันในกลุ่มผู้ถือไสยศาสตร์ และเป็นข้อถือที่เคร่งครัดมาก ในบางชาติถึงกับมีบัญญัติห้ามพูดกับสตรีในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และถือว่าสตรีเป็นศัตรูสำคัญของไสยศาสตร์ที่เดียว กาญจนาคพันธุ์ ได้เขียนถึงเรื่องนี้ไว้ในบทความเรื่อง "เครื่องราง" ตอนหนึ่งว่า

---

[๑] ค.

[๒] ค. หน้า ๑๑๑.

"พวกถือไสยศาสตร์หลายชาติมีกติร่วมกันว่า เครื่องรางกับผู้หญิงไม่ถูกกัน ผู้หญิงเป็นเพศไม่สะอาด " Woman is unclean being" ไม่ว่าอะไรที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ศักดิ์สิทธิ์แล้วไม่ให้ผู้หญิงมาเกี่ยวข้องพัวพันประปน เป็นอันขาด ของศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ถ้ามีผู้หญิงมาเกี่ยวข้องแล้วเป็นเสื่อมกลายคุณวิทยาความขลังความศักดิ์สิทธิ์หมด"[๑]

ถ้าผู้เรียนไสยศาสตร์ละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านี้ นอกจากจะบังเกิดความเสื่อมแล้ว ยังเชื่อกันว่าผู้ละเมิดข้อห้ามผู้นั้นจะเป็นปอบ คือเป็นคนมีผีปอบอยู่กับตัว กล่าวกันว่าลักษณะของตัวปอบโดยทั่ว ๆ ไปก็คือลิงหรือหมาดำ ถ้าเรียนเวทมนตร์ทางไสยศาสตร์หลายอย่างและละเมิดข้อห้ามตามเวทมนตร์เหล่านั้นมาก ก็จะมีผีปอบอยู่กับตัวมาก เจ้าของผีปอบคือผู้ล่วงละเมิดข้อห้ามในการเรียนไสยศาสตร์นี้จะต้องคอยดูแลเลี้ยงดูผีปอบของตนให้ดี ถ้าปล่อยให้อดอยากผีปอบก็จะหนีไปเข้าคน ทำให้เจ้าของเสียชื่อเสียงและได้รับความอับอาย[๒]

ประเภทของไสยศาสตร์

ลัทธิไสยศาสตร์ซึ่งมีปรากฏอยู่ตามประวัติการณ์ของโลกมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ และปรากฏอยู่ในชนทุกหมู่เหล่านี้ จะมีลักษณะที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนอยู่ ๒ อย่างคือ

๑. เป็นเรื่องของความเชื่อ ความรู้สึก เกี่ยวกับสิ่งลึกลับต่าง ๆ ในไทยเรียกรวม ๆ ว่า ไสยศาสตร์ หรือ กติไสย

๒. เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำตามที่ตนเชื่อ เพื่อจุดมุ่งหมายต่าง ๆ กัน เช่น อาจทำเพื่อป้องกันตัว ทำร้ายผู้อื่น ทาให้คนรัก เป็นต้น ลักษณะนี้เรียกว่ากฤตยา หรือไสยศาสตร์กระทำ

[๑]กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) กฎคิดของเขียน หน้า ๖๔๔.

[๒]อารยัน (นามแฝง) วิวาทณ์พุทธทำนาย หน้า ๒๔๒.

ในภาษาอังกฤษมีคำใช้เรียกการถือไสยศาสตร์นี้เป็น ๒ คำเช่นกัน ดังที่พระยาอนุมานราชธนได้อธิบายไว้ว่า "การถือไสยศาสตร์มีภาษาอังกฤษเรียกว่า Magic and Superstition คำแรกเป็นการกระทำ คำหลังเป็นกวามเชื่อและความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์"[๑]

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท[๒] คือ

๑. ความเชื่อเรื่องผีสางวิญญาณ คือเชื่อว่ามนุษย์มีวิญญาณ และวิญญาณนี้สามารถอำนวยประโยชน์หรือให้โทษได้ บางทีก็เรียกวิญญาณว่าผีสาง

๒. ความเชื่อถือโชคลาง และลางสังหรณ์ คือความเชื่อว่าเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นภายหน้านั้นบางกราวจะมีนิมิต เช่น ฝัน ให้ก่อน

๓. ความเชื่อถือเรื่องคาถาอาคม และเครื่องรางของขลัง เชื่อว่าบ่ออำนาจลึกลับและผู้ที่มีความรู้ไสยศาสตร์คือรู้คาถาอาคม มีเครื่องรางของขลังสามารถนำอำนาจลึกลับนั้นมาใช้เป็นประโยชน์ตามที่ตนต้องการได้

สำหรับไสยศาสตร์การกระทำนั้น แบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้ คือ

๑. <u>พิจารณาจากผลของการกระทำ</u> แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท[๓] คือ

๑.๑ การกระทำไสยศาสตร์ที่เป็นไปในทางที่ดี เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้มีความปลอดภัย หรือมีความสุข เช่น การใช้เวทมนตร์คาถาในทางบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ และป้องกันสรรพอันตรายทั้งปวง ดังนี้เรียกว่า ไสยศาสตร์ขาว (White Magic)

๑.๒ การกระทำไสยศาสตร์ที่เป็นไปในทางชั่วร้าย ทำให้เกิดอันตรายแก่ผู้อื่น หรือการกระทำเพื่อให้ร้ายแก่เขา ได้แก่ การทำเสน่ห์ยาแฝด การใช้เวทมนตร์คาถาไปในทางให้คนอื่นเจ็บป่วย, ให้เป็นบ้า, เสกหนัง เสกตาปูเข้าท้อง, บังฟัน, ฝังรูปฝังรอย เป็นต้น เหล่านี้เรียกว่าไสยศาสตร์ดำ (Black Magic)

---

[๑]พระยาอนุมานราชธน <u>ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย</u> หน้า ๒๒๓.

[๒]ทัศนีย์ สุจีนะพงศ์ <u>การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน</u> หน้า ๑๓–๑๖.

[๓]สมบูรณ์ คนฉลาด <u>อภินิหารสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชุมนุมสิ่งมหัศจรรย์ในโลก</u> หน้า ๔๔๗.

๒. พิจารณาจากวิธีการกระทำ แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท[๑] คือ

๒.๑ กระทำโดยตรงต่อตัว แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

๒.๑.๑ กระทำในระยะใกล้ชิด ได้แก่การทำสิ่งที่กระทำใส่ตัวของผู้นั้น เช่น ใช้ผงที่ประกอบขึ้นด้วยเวทมนตร์ลอบใส่ในอาหารหรือน้ำให้กิน ใช้น้ำมันพรายหรือน้ำมันหอมปลุกเสกด้วยคาถาใช้ดีดหรือทาถูกตัว เป็นต้น

๒.๑.๒ กระทำในระยะห่าง ได้แก่การส่งวิญญาณของผู้ตายไปทำอันตราย เพราะวิญญาณนั้นอยู่ในอำนาจของผู้ทำ การส่งของไปเข้าตัวโดยการเสกเป่าทำของให้เล็กลง จนสามารถจะส่งเข้าไปตามขุมขนแล้วก็เข้าไปในตัวและขยายโตขึ้นเมื่อเข้าไปแล้ว วิธีนี้เรียกกันทั่วไปว่า การปล่อยคุณไสย ผู้ถูกกระทำก็เรียกว่า ถูกคุณไสย หรือถูกคุณ

๒.๒ การกระทำโดยมโนคติ เป็นการกระทำระยะห่างมิสามารถกระทำโดยตรงถึงตัวได้ การกระทำวิธีนี้ เทพย์ สาริกบุตร อธิบายว่า

> "คือการใช้มโนคติสร้างมโนภาพหรือรูปนิมิตขึ้นในใจแทนผู้ที่มุ่งจะกระทำนั้น บางทีผู้นี้มีสมาธิไม่เพียงพอ ไม่สามารถจะสร้างรูปนิมิตนั้นได้อย่างชัดเจน หรือเก็บเอามโนภาพนั้น ๆ ได้ไม่นานพอ จึงต้องใช้วิธีการปั้นรูปขึ้นแทนด้วยขี้ผึ้งหรือดิน บางทีก็ใช้เขียนรูป หรือใช้รูปถ่ายเอามาใช้กระทำก็มี วิธีการปั้นรูปหรือทำรูปขึ้นแทนตัวนั้นมักจะต้องอาศัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดอันเนื่องมาจากผู้นั้น เช่น ใช้ดินรอยเท้าที่ผู้นั้นเดินย่ำไป ดินรอยเท้านี้จะต้องใช้แต่เวลาที่ไม่สวมรองเท้าย่ำลงไปบนดินด้วยเท้าเปล่าจึงจะใช้ได้ หรือมิฉะนั้นก็ใช้เสื้อผ้าของเขาเอามาเป็นเครื่องประกอบในการกระทำ วิธีการกระทำโดยมโนคตินี้แหละที่เป็นมูลเหตุให้เกิดการฝังรูปฝังรอย นั่งเทียนขึ้น"[๒]

[๑] หลวงวิจิตรวาทการ ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า ๒๔๕–๒๔๘.

[๒] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๑๐๓.

๓. พิจารณาจากสิ่งที่ใช้ทำ แบ่งออกเป็น[๑]

๓.๑ ใช้คาถาอาคมเพียงอย่างเดียว โดยเพียงแต่บริกรรมเวทมนตร์คาถาเมื่อจะกระทำพิธีไสยศาสตร์ เช่น คาถาเรียกฝน เรียกลม หรือคาถาที่ทำให้ผู้อื่นเมตตาหลงรัก เป็นต้น

๓.๒ ใช้คาถาอาคมควบกับวัตถุธรรมดาสามัญ ทำให้ของธรรมดาสามัญนั้นกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจพิเศษ เช่น เสกผงดินสอพองซึ่งได้จากการเขียนอักขระบนกระดานชนวนแล้วรวบรวมไว้ เป็นผงเส่นห์ต่าง ๆ ตามคัมภีร์ปัถมัง หรือการเสกใบไม้ให้เป็นสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น

๓.๓ ใช้คาถาอาคมควบคู่กับวัตถุประเภทเครื่องรางของขลัง คือใช้คาถาอาคมปลุกเสกเครื่องรางของขลังเมื่อจะใช้อีกทีหนึ่ง เพื่อคงความศักดิ์สิทธิ์ เช่น การใช้ตะกรุด ภควัมหรือพระเครื่อง เป็นต้น

๓.๔ ใช้คาถาอาคมควบคับวิญญาณ ผู้กระทำพิธีไสยศาสตร์จะใช้เวทมนตร์ควบกับวิญญาณไปกระทำการต่าง ๆ ที่เกินความสามารถของมนุษย์ธรรมดาจะทำได้

๔. พิจารณาตามพิธีการปฏิบัติ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท[๒] คือ

๔.๑ ไสยศาสตร์แห่งการเลียนเอาอย่าง (Imitative Magic)

๔.๒ ไสยศาสตร์ที่เชื่อติดต่อ (Contagious Magic)

ไสยศาสตร์แห่งการเลียนเอาอย่างนี้ มีวิธีการกระทำโดยยึดหลักที่ว่า "ทำอย่างไรแล้วผลจะเป็นอย่างนั้น" โดยอาศัยกฎแห่งความคล้ายคลึงกันเป็นแนวอนุมานว่าจะส่งผลให้เกิดขึ้นตามที่ตนต้องการได้[๓] อย่างเช่นการปั้นหุ่นของผู้ที่เขาต้องการจะทำร้ายด้วยขี้ผึ้งและทำพิธีตามลัทธิแล้วแทงหุ่นนั้นด้วยเข็มหรือเอาไปเผาไฟ เชื่อกันว่าที่ทำกับหุ่นขี้ผึ้งนี้จะส่งผลไปถึงบุคคลที่เขาต้องการที่จะให้เจ็บปวด หรือเป็นอันตรายถึงตายได้ เช่น เอาเข็มแทงที่หัวหุ่นก็เชื่อว่าจะทำให้คนที่เป็นเจ้าของหุ่นรู้สึกปวดหัวหรือทำให้เขาบ้า ถ้าแทงที่ท้องก็จะทำให้เขารู้สึก

[๑] ทัศนีย์ สุจีนะพงศ์ ล.ค. หน้า ๒๐-๒๑.

[๒] John Frazer; Encyclopedia Americana V.18 p.117.

[๓] พระยาอนุมานราชธน คาสนาเปรียบเทียบ หน้า ๔๒.

ผิดปกติขึ้นภายในร่างกาย ถ้าเผาหุ่นก็แสดงว่าเจ้าของหุ่นนั้นต้องตาย การกระทำดังนี้เรียกว่าเป็นไสยศาสตร์แห่งการเลียนเอาอย่าง

ส่วนไสยศาสตร์ที่มีเชื้อติดต่อนั้นก็เกิดจากความเชื่อที่อาศัยกฎแห่งผัสสะ[๑] ซึ่งเชื่อว่าถ้าหากเรากระทำอย่างหนึ่งอย่างใดต่อสิ่งของที่เคยอยู่ติดกัน มันจะส่งผลถึงอีกอย่างหนึ่งด้วย ผู้กระทำไสยศาสตร์พวกนี้อาจจะเอาส่วนของเล็บหรือผมหรือเสื้อผ้าของผู้ที่เขาต้องการจะทำร้ายมาทำการตามลัทธิพิธี แล้วผลของการกระทำนั้นจะส่งผลไปถึงเจ้าของสิ่งของเหล่านั้นด้วย[๒] นอกจากต้องการจะทำร้ายผู้อื่นโดยใช้กฎแห่งผัสสะหรือไสยศาสตร์ที่มีเชื้อติดต่อนี้แล้ว ก็อาจจะใช้ในทางที่ดีได้ด้วย เช่น พิธีปูที่นอนบ่าวสาวที่เชิญคู่แต่งงานแต่อื่นมาปูที่นอนและนอนเป็นฤกษ์ให้ ต่อไปเมื่อผัวเมียคู่บ่าวสาวมานอนที่นั่นก็จะเกิดความเป็นสุข ความเจริญ และมีอายุยืน ฐานะมั่งคั่ง มีลูกเต้าเหมือนคู่ผัวเมียที่เชิญมาปูที่นอนนั้น[๓]

ไสยศาสตร์ทั้ง ๒ ประเภทนี้โดยปกตินักจะใช้รวม ๆ กัน ไม่แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด เช่น ต้องการจะทำร้ายศัตรูก็ปั้นเป็นรูปศัตรูนั้นแล้วก็เขียนชื่อหรือเอาเส้นผม เศษเล็บที่ได้มาจากร่างกายของศัตรูนั้นเข้าฝังไว้ในรูปนั้น แล้วจึงทำพิธีเสกคาถาอาคมตามพิธี[๔] โดยนัยนี้จึงจัดเป็นไสยศาสตร์ได้อีกประเภทหนึ่ง

ไสยศาสตร์ในประเทศไทย

ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยเรานั้น ชาวไทยเรา "มีความเชื่อถือผีสางเทวดากันมาก่อน ดังจะเห็นได้จากนิยายนิทานและเรื่องความรู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นคติ

[๑] ค.

[๒] John Frazer ; Encyclopedia Americana V.18. p.117.

[๓] พระยาอนุมานราชธน น.ค.

[๔] ค.

เชื่อถือของชาวบ้านอันเหลือสืบเนื่องมาจนกระทั่งทุกวันนี้"[๑] ปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นและยังไม่เข้าใจถึงสาเหตุที่เกิดนั้น ก็คิดว่าเป็นผลจากการกระทำของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือภูตผีปีศาจซึ่งอาศัยอยู่ทั่วไปในโลก ทั้งในน้ำ บนฟ้า ทุ่งนาป่าเขา ในเมือง ในบ้าน ธรรมชาติในโลกซึ่งยังเป็นความลึกลับและอยู่เหนือความเข้าใจของมนุษย์นั้นก่อให้เกิดความหวาดกลัว มนุษย์จึงต้องหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ เพื่อเป็นกำลังใจที่จะแก้ปัญหาและเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ สิ่งยึดเหนี่ยวทางใจนั้นก็คือสิ่งที่มนุษย์เชื่อว่ามีอำนาจยิ่งกว่าตน ความเชื่อถือเรื่องผีสางเทวดาจึงจัดเป็นศาสนาดั้งเดิมของมนุษย์[๒] ความเชื่อถือดังกล่าวนี้ฝังลึกอยู่ในจิตใจของชาวไทยมาช้านานและก็ถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยตลอด จนแม้กระทั่งเมื่อมีพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ชาวไทยเราก็ยังมิได้ละทิ้งความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์นั้น แต่กลับนำมาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาด้วย

ตามประวัติศาสตร์ไทยรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติเมื่อไทยติดต่อกับจีน คือในสมัยพระเจ้ามิ่งตี้หรือเม้งเต้ (Ming-Ti) กษัตริย์จีนซึ่งขึ้นครองราชย์หลังจากที่พระเจ้าฮั่นกองบู๊* พระราชบิดาสิ้นพระชนม์ลงในปี พ.ศ. ๖๐๐[๓] รัชกาลของพระเจ้ามิ่งตี้อยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๖๐๑–๖๓๙ พระเจ้ามิ่งตี้เป็นกษัตริย์ที่นำพระพุทธศาสนาเข้าไปเผยแพร่ในประเทศจีนเป็นครั้งแรก โดยสืบเนื่องมาจากพระสุบินของพระองค์ในคืนหนึ่งว่า ได้ทอดพระเนตรเห็นรูปบุรุษทองเมื่อตรัสเล่าสุบินนี้แก่ข้าราชการ ก็มีผู้กราบทูลว่า บุรุษทองนั้นเป็นบุคคลอุบัติขึ้นในดินแดนตะวันตกมีชื่อว่าโฝ (Fo – คือพระพุทธเจ้า) พระเจ้ามิ่งตี้สนพระทัยมาก ตรัสให้ส่งทูตไปสืบหาคำสอนของบุคคลนี้ในประเทศอินเดีย[๔] ลุปี ๖๐๕ คณะทูตได้อัญเชิญพระพุทธรูป พระสูตรฉบับหนึ่ง

[๑] เสฐียรโกเศศ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า ๑๕๕.

[๒] สุชีพ ปุญญานุภาพ ประวัติศาสตร์ศาสนา หน้า ๒๔๘.

* ในหนังสือไทย–จีน กล่าวนามกษัตริย์ผู้ครองราชย์ก่อนพระเจ้ามิ่งตี้ว่าเป็นพระเจ้าวู่ตี้

[๓] ชุนวิจิตรมาตรา หลักไทย หน้า ๖๐.

[๔] เสฐียรโกเศศ ไทย–จีน หน้า ๑๗๒.

พร้อมทั้งนิมนต์พระภิกษุหลายรูปมาด้วย พระเจ้ามิ่งอี๊กทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง และปฏิญาณพระองค์เป็นพุทธมามกะตั้งแต่บัดนั้น

เมื่อพระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานในประเทศจีนแล้ว รัฐประศาสโนบายของจีนก็เปลี่ยนแนว จากแสนยานุภาพมาเป็นธรรมานุภาพ มีการส่งทูตไปเจรจาน้อมนำบรรดาประเทศต่าง ๆ ให้รับนับถือพุทธศาสนาและถือเอาเป็นเมืองขึ้นมากมาย เข้าใจว่าศาสนทูตของจีนคงได้มาเจรจาเกลี้ยกล่อมขุนหลวงเมาเจ้านครไทยงายลาว (อ้ายลาว) ให้รับนับถือพุทธศาสนาด้วย ขุนหลวงเมาทรงเห็นว่าพระพุทธศาสนานี้เหมาะสมกับนิสัยใจคอของคนไทย จึงได้ทรงยอมรับเอาพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และได้มีตัวหน้าคนไทยเข้าเป็นพุทธศาสนิกชนในครั้งนั้นอีก ๗๗ คน กับทั้งพลเมืองอีก ๕๑,๘๔๐ ครัว รวมเป็นจำนวนคน ๕๕๓,๗๑๑ คน[๑]

จากการยอมรับนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของไทยในครั้งนั้น ทำให้จีนเข้าใจไปว่า ไทยยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้น ในเวลาต่อมาเมื่อสิ้นสมัยขุนหลวงเมาแล้ว ขุนไลลาว (หลุ่ยลาว) ขึ้นครองราชสมบัติ จึงส่งขุนนางมากำกับประเทศไทย ฝ่ายไทยไม่ยอมเพราะถือว่าไม่ใช่เมืองขึ้น ไทยกับจีนจึงเป็นสงครามกัน ใน พ.ศ. ๖๒๑ จีนส่งกองทัพใหญ่มาตีประเทศไทย ได้สู้รบกันเป็นศึกใหญ่ และไทยก็แพ้สงคราม[๒] ได้พากันอพยพลงมาทางใต้แดนตังเกี๋ย ซึ่งก่อนหน้านั้นคงจะมากันเป็นจำนวนน้อยก่อน ต่อมาเมื่อไทยในเมืองจีนถูกรุกรานหนักเข้าจนแพ้สงครามในครั้งนี้ จึงเป็นการอพยพครั้งใหญ่ของไทย แต่ก็ยังมิได้อพยพลงมาทั้งหมด ที่ยังคงอยู่ที่เดิมก็มีอีกมาก การอพยพมากันเป็นพวกเป็นหมู่มีหัวหน้าควบคุมมา บางกลุ่มก็โยกย้ายมาเพียงพ้นอำนาจจีน บางกลุ่มก็อพยพลงมาเรื่อย ๆ พบถิ่นที่พอใจก็ตั้งหลักแหล่งปลูกที่พักทำมาหากิน เส้นทางอพยพที่สำคัญ คือ[๓]

๑. ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ตามลุ่มน้ำกง (สาละวิน) ลงมาตั้งมั่นอยู่ในเขตแสนหวี (แคว้นฉานของพม่า) พวกนี้เรียกว่า ไทยใหญ่

[๑] เสถียร ศุภโสภณ พุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย หน้า ๔-๕.

[๒] ขุนวิจิตรมาตรา หลักไทย หน้า ๖๓.

[๓] พลโท ปาระณี ตาละลักษมณ์ ประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยก่อนตั้งถิ่นฐานในแหลมอินโดจีน จนถึงสมัยอยุธยา หน้า ๑๙-๒๐.

๒. อพยพต่อจากแม่น้ำคงไปทางตะวันตกเข้าไปในอินเดียไปตั้งหลักแหล่งในบริเวณลุ่มน้ำอิระวดี ในแคว้นอัสสัมเหนือ พวกนี้เรียกว่า ไทยอาหม

๓. ไปทางใต้ ทางลุ่มน้ำโขง มาตั้งมั่นในบริเวณที่เป็นแคว้นตังเกี๋ย ต่อมาได้ขยายเข้าไปในเขตสิบสองปันนา (อยู่ทางเหนือของสิบสองจุไท) สิบสองจุไท (อยู่ในเขตเวียดนามเหนือติดต่อกับพรมแดนประเทศลาว) หัวพันทั้งห้าทั้งหก (อยู่ทางตอนตะวันออกของสิบสองจุไท) ตอนเหนือแม่น้ำโขง พวกนี้เรียกว่า ไทน้อย คือบรรพบุรุษของไทยในทุกวันนี้ พวกไทยน้อยนี้ต่อมาได้ขยายข้ามแม่น้ำโขงเข้าไปในเขตล้านนาไทย ลงไปลุ่มน้ำเจ้าพระยา เรื่อยลงไปถึงมลายูและเมื่ออาณาจักรน่านเจ้าเสียแก่กุบไลข่านใน พ.ศ.๑๗๖ คนไทยในยูนนานก็ถอยร่นตามพวกที่อพยพมาก่อนมากขึ้นเป็นลำดับ ส่วนมากถอยมายังแหลมทอง ตามลำน้ำโขงและลำน้ำเจ้าพระยา พวกไทยในแหลมนี้จึงได้กำลังเพิ่มเติมอีกเป็นอันมาก

เมื่อไทยอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมินั้น ปรากฏว่าพุทธศาสนาได้มีอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิอยู่ก่อนแล้ว แต่เป็นคนละนิกายกับที่ไทยได้รับมาจากจีน [หลักที่ ๑] สุวรรณภูมิเป็นพุทธศาสนานิกายเถรวาท ตามประวัติการเผยแผ่ศาสนาปรากฏว่าได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งที่ ๓ ที่เมืองปาฏลีบุตร โดยมีพระโมคคลีบุตรและพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์[๑] เมื่อเสร็จสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว พระเจ้าได้ทรงแต่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนาในประเทศต่าง ๆ นอกพระราชอาณาจักร พระสมณทูตที่เข้าในดินแดนสุวรรณภูมิ ๒ องค์ คือ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ ได้นำพระพุทธศาสนามาประดิษฐานลงยังเมืองนครปฐมอันเป็นราชธานีแห่งอาณาจักรทวาราวดีของละว้า[๒]

ถึงแม้ว่าไทยจะมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว แต่ชาวไทยก็ยังมิได้ละทิ้งลัทธิเดิมที่เชื่อถืออยู่ กลับนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาด้วยเช่นเดียวกับชาวพุทธอื่น ๆ จึงเป็นเหตุให้เกิดศาสนาพุทธนิกายใหม่ขึ้น เรียกว่านิกายวัชรยาน หรือวัชรวาท และอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายนี้ก็ได้แทรกเข้ามาในพุทธศาสนานิกายอื่นด้วย

---

[๑]อารีย์ สหชาติโกสีห์, เทียบลักษณะคำภาษาบาลีและสันสกฤตกับคำไทย หน้า ๕.

[๒]ชุนวิจิตรมาตรา หลักไทย หน้า ๒๓๔.

พระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวถึงเรื่องไสยศาสตร์กับพุทธศาสนาไว้ตอนหนึ่งว่า

"เมื่อราวพันปีกว่าที่ล่วงมานี้ เกิดมีพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าวัชรยาน หรือวัชรวาทขึ้น เรื่องไสยศาสตร์เกี่ยวกับผีสางเทวดาและเวทมนต์คาถาอาคม ก็เข้ามาพอกพูนพุทธศาสนามากเข้า โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นพุทธศาสนาของประชาชน เพราะประชาชนส่วนใหญ่ยังหวาดสะดุ้งต่อภัยอันตรายซึ่งเชื่อว่ามีผีร้ายเป็นผู้กระทำขึ้นทั้งนั้น ถ้ามีสิ่งใดที่บอกว่าสามารถป้องกันภัยเหล่านั้นได้ ประชาชนก็ยอมรับนับถือด้วยความยินดี เพราะเป็นที่ถูกใจเขาและต้องการอยู่แล้ว เหตุนี้อิทธิพลของพุทธศาสนาในนิกายวัชรยานหรือวัชรวาทจึงเข้ามามีส่วนแทรกอยู่ในนิกายเถรวาท เช่น ในพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ เป็นต้น"[๑]

ในสมัยสุโขทัยปรากฏหลักฐานความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ในจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๘–๑๗ ว่า

"คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ ชาวเจ้า ท่วยป่วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากรานกฐิน เดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐินบีพนมเบี้ย พนมหมาก มีพนมดอกไม้ ไปสวดฌัตกฐินถึงอรัญญิกพ้น"[๒]

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงนี้ สุโขทัยได้รับอิทธิพลศาสนาหินยานอย่างลังกาวงศ์ มาจากลังกา ซึ่งแพร่ผ่านมาทางนครศรีธรรมราช[๓] และลัทธิลังกาวงศ์นี้ก็ได้รับอิทธิพลจากลัทธิวัชรวาท ซึ่งมี

---

[๑]พระยาอนุมานราชธน ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย หน้า ๒๔๘.

[๒]น่ำ ทองคำวรรณ คำอ่านศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒

[๓]ประทีป ชุมพล วรรณคดีวิเคราะห์ หน้า ๑๔๐.

เรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์แทรกอยู่ด้วย ประกอบกับความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยอยู่แล้ว ดังนั้นความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์จึงมีปรากฏอยู่ด้วย ดังความในจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๔–๑๐ กล่าวถึงเรื่องความเชื่อเรื่องผีและเทพยดาไว้ว่า

> "เมืองสุโขทัยนี้มีกูมีพิหารปู่ครูอยู่ มีสรีดภงส มีป่าพร้าว ป่าลาง มีป่าม่วง ป่าขาม มีน้ำโกก มีพระขะพุงผี เทพดาในเขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ ไหว้ดี พลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้บ่ดีพลีบ่ถูก ผีในเขาอันบ่กุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย..."[๑]

ในศิลาจารึกหลักอื่น ๆ ก็มีกล่าวถึงการนับถือผีและเทพยดาอยู่เช่นกัน ดังปรากฏในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๘ ข หรือจารึกวัดพระศรีมหาธาตุ กล่าวถึงการนับถือผีของชาวสุโขทัยไว้หลายตอน เช่น ตอนหนึ่งกล่าวถึงการสบถโดยการอ้างผีบรรพบุรุษไว้ในด้านหน้า บรรทัดที่ ๑–๑๒ ดังนี้

> "(ส)บถด้วยกันนี้ จุงให้ได้แก (อารัก)ษ์ทั้งหลาย อันมีในน้ำ ในถ้ำ (ว)งศาหนพระยาผู้ปู่ ปู่พระยา ปู่เริง ปู่มุง ปู่พอง ปู่ฟ้าฟื้น(ผ)กอง ปู่พระยาคำฝู(พระ)ยาผากอง เทานี้ คำพงศ์ กาว(ผี)สีทิบิเล แตนนี้คำพงศ์ ผีปู่ผาคำ (ฝู)งผู้หวาน ปู่ขุนจิต ขุนจอด ปู่พระยาศ(รีอินทราทิ)ตย์ ปู่พระยาบาน ปู่พระยา รามราช..."[๒]

อีกตอนหนึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อในเรื่องผีที่มีอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ไว้ว่า

> "ทั้งเสื้อใหญ่ เขาพูคา เขาผาคาน ผาแดง แฝงแม่พระศักดิ์ พระสอเสื้อทานยอาง พานสถาน ปู่ชรมื่น หมื่นห้วย แสนดง ทั้งปู่เจ้าพระขพงเขายรรยง พระศรี ผีบางพระศักดิ์ อารักษ์ทุกแห่ง..."[๓]

---

[๑] นิรันดร์ นวมารกและคนอื่น ๆ ประวัติวรรณคดีไทยเล่ม ๑ หน้า ๒๖.

[๒] ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ หน้า ๑๓๔.

[๓] ค.

ความเชื่อในเรื่องเทพเจ้ามีปรากฏอย่างชัดเจนในสมัยพระยาลิไทย ซึ่งเป็นสมัยที่พุทธศาสนาเจริญสูงสุดในสมัยสุโขทัย ความเชื่อนั้นปรากฏแทรกอยู่ในคำสอนซึ่งสืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา คือ ในไตรภูมิพระร่วง ตอนหนึ่งกล่าวถึงเทพยดาผู้รักษาโลกตามทิศต่าง ๆ ไว้ว่า

> "เทพยดาผู้เป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลายฝ่ายตระวันออก เขาสิเนรุราช นั้นชื่อว่าท้าวธตรฐราช เป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลายรวดทั่วจักรวาลฝ่ายตระวันออกแล ฯ เทพยดาผู้เป็นพระญาแก่เทพยดาแลฝูงครุฑราช แลฝูงนาคราชเถิงกำแพงจักรวาลเบื้องตระวันตกแล ฯ เทพยดาผู้เป็นพระญาฝ่ายทักษิณ ชื่อ ท้าววิรุฬหกราช เป็นพระญาแก่ฝูงยักษ์อันชื่อกุมภัณฑ์ แลเทพยดาทั้งหลายรวดไปเถิงกำแพงจักรวาลฝ่ายทักษิณ แลเทพยดาผู้เป็นพระญาฝ่ายอุดร ชื่อท้าวไพศพมหาราช เป็นพระญาแก่หมู่ยักษ์ทั้งหลาย แลเทพยดาฝ่ายอุดรทิศเขาพระสิเนรุราชรวดไปเถิงกำแพงจักรวาลฝ่ายอุดรทิศนั้นแล ฯ"[๑]

โลกบาลประจำทิศตะวันตกนี้ปรากฏความในไตรภูมิพระร่วงตอนต่อมาว่า ชื่อ "ท้าววิรูปักขราช" ดังความตอนหนึ่งว่า

> "ถัดนั้นพระญาเทพยดาองค์หนึ่งชื่อท้าววิรูปักขราช แลเป็นพระญาแก่ฝูงนาคราชทั้งหลายเถิงกำแพงจักรวาลเบื้องปัจฉิมทิศ..."[๒]

นอกจากนี้ยังปรากฏว่า ในสมัยสุโขทัยนี้มีการกล่าวถึงพระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ไว้ด้วย เช่น ปรากฏในจารึกวัดป่ามะม่วง ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๕๒–๕๔ ว่า

> "เวลารุ่งเช้า เมื่อเสด็จประดิษฐานรูปพระมเหศวร พระวิษณุ ในหอเทวาลัยมหาเกษตร ในป่ามะม่วง ดาบส พราหมณ์ทั้งหลาย บูชาเป็นนิตย์..."[๓]

---

[๑] พระญาลิไทย ไตรภูมิพระร่วง หน้า ๑๘๔.

[๒] ก.

[๓] ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ หน้า ๕๖.

และในจารึกวัดพระมหาธาตุ หลักที่ ๘ ด้านซ้าย บรรทัดที่ ๑๖–๒๗ กล่าวถึงเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ไว้ว่า

"...มเหสูร พระสทาศีพุบ..พระภีม พระอรชุน พระ(ยุ)ธิษถีร ทีรฆนาม รามปรสุ (ร)ามลักษ์ พระศักดิ พระ..ทีจนทีสี นรบัณฑิตย์ ฤ...พระเพลิง พระพรุน...(ท)ธรถ กุเวร อรรเธนทสูร... (เทพด)านพเคราะห์ ทวาทศรา(ศี)...จ ตาธ ตารก ภุชค โภคินท...(ครุ)ทธ เขจร กินรกินรี ปักสรรสิทธิ รษีสิทธิ พิ(ทยาธร)...(ม)ณีศรี อุมา เทวากามเทพ (ยมบ)าล มฤตยู จตุโลกบาล ทศโลก..."[๑]

ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ก็ปรากฏข้อความที่กล่าวถึงลัทธิศาสนาพราหมณ์ไว้ต้องกันกับในจารึกวัดป่ามะม่วงและจารึกวัดพระมหาธาตุ และได้กล่าวถึงหน้าที่ของพราหมณ์ในสมัยนั้นว่าเป็นผู้ประกอบการราชพิธีและพิธีต่าง ๆ ดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

"ประการหนึ่งพราหมณาจารย์อันทรงประวิตรกุณฑาลธุรำ ซึ่งมีชาติและตระกูลมิได้เจือ ก็ย่อมวิเศษด้วยไตรเพทเวทมนตร์ รู้ลักษณะผูกพรตกระทำการพระราชพิธีทั้งสิบสองเดือน เพื่อให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงพระจำเริญในราชสมบัติ ปราศจากภยันตราย อันว่าพระมหากษัตริย์ขัตติยาราชตระกูลก็ดี และนรชาติประชาชนชายหญิงตระกูลทั้งหลายก็ดี ย่อมเชื้อเชิญพราหมณ์หมู่นี้ไปในการมงคลต่าง ๆ มีการทำอาวาหะมงคลเป็นต้น พราหมณ์ก็บันลือเสียงสังข์ รดน้ำ อ่านอิศวรเวทวิษณุมนตร์ อวยชัยให้พรโดยคัมภีร์ไสยศาสตร์ แล้วก็รับเอาเครื่องสักการะ คือทรัพย์อันเป็นแก่นสารควรแก่พราหมณ์จะพึงบริโภคใช้สอย..."[๒]

---

[๑] ล.ด. หน้า ๑๓๖–๑๓๗.

[๒] ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หน้า ๑๒–๑๓.

การประกอบพระราชพิธีและพิธีกรรมตามลัทธิพราหมณ์นี้เองจึงเป็นเหตุให้มีสิ่งก่อสร้างตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ด้วย ดังในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้กล่าวถึงไว้ว่า

> "สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้า กับหมู่พราหมณชาติทั้งปวง ย่อมสร้างสถานที่เทวรูปไว้ในราชธานี และนิคมตามขึ้นออกเป็นหลายแห่งหลายตำบล อันพระเทวสถานนั้นมีสามอย่าง คือ สถานพระสยมภูวนาถนั้นหนึ่ง สถานพระนารายณ์นั้นหนึ่ง สองเทวสถานนี้พราหมณ์พิธีทั้งห้าชาติมีชาตไวยธึก เป็นต้น ย่อมนับถือกระทำสักการะบูชา และสถานพระเทวกรรมอีกสถานหนึ่ง เป็นที่นับถือแห่งพราหมณชาติพฤฒิบาศย่อมกระทำสังเวย บวงสรวงตามตำรับพระคชกรรม..."[๑]

และอีกตอนหนึ่งได้กล่าวถึงเทวรูปที่เคารพบูชากันในสมัยนั้นว่า

> "และพระเทวรูปซึ่งพราหมณ์ทั้งหลายนับถือนั้นคือ พระปรเมศวร พระพิฆเนศวร พระวิษณุจักร พระอุมาภควดี พระลักษมี พระมเหศวรี พระเทวกรรม พระสิทธาสิทธิ์ พระอิสีสิงค์ พระไพศพ พระพลเทพ และเทวรูปมีพระนามนอกจากนี้อีกยังมาก โดยคัมภีร์ปางต่าง ๆ มี ปางพระปรเมศวรเหยียบมงกุฎพรหม และมูลาคนี เป็นต้น ล้วนแต่หล่อด้วยทองเนาวโลหะ สัตตะโลหะ ที่ใหญ่นั้นสูง ๕ ศอก ๖ ศอก ที่เล็กนั้นประมาณเท่าผลสะบ้าวานร ในระหว่างใหญ่และเล็กนั้นก็มีโดยมาก จะกำหนดศอกนิ้วนั้นมิได้ อันพระเทวรูปนี้มหาชนชาติสยามภาษาสัมมาทฤษฎีเรียกว่า พระไสยศาสตร์..."[๒]

---

[๑] ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หน้า ๑๒-๑๓.

[๒] ก.

เทวสถานและเทวรูปตามลัทธิพราหมณ์ดังกล่าวนี้ยังมีหลักฐานปรากฏให้เห็นอยู่บ้างในปัจจุบัน[๑]

จากหลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาปะปนกับความเชื่อของชาวไทยซึ่งนอกเหนือไปจากความเชื่อดั้งเดิมคือไสยศาสตร์และความเชื่อในพระพุทธศาสนา เหตุที่ศาสนาพราหมณ์เข้ามามีอิทธิพลต่อจิตใจของชาวไทยสุโขทัยนั้นก็คงสืบเนื่องมาจากชาวพื้นเมืองในแถบสุวรรณภูมิได้ยอมรับนับถือความสามารถของชาวอินเดียผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ และได้อพยพเข้ามาในดินแดนแถบสุวรรณภูมินี้มานานกว่าสองพันปี โดยอพยพมาตามเส้นทางต่าง ๆ กัน พวกที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในสุวรรณภูมินั้น เดินทางมาโดยทางเรือจากอินเดียมาขึ้นที่ปากน้ำสาละวิน เดินบกเข้าทางด่านแม่สอดมาเมืองตาก บ้างก็เข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ ลงมาทางเมืองกาญจนบุรี บ้างก็มาขึ้นบกที่เมืองมะริด ผ่านเมืองตะนาวศรีเดินบกข้ามเขาที่ด่านสิงขร พวกที่เข้ามาทางใต้มาอยู่ทางแถบตะกั่วป่า เข้ามาไชยาบ้าง เดินทางไปปัตตานีบ้าง[๒] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่ามีเค้าเงื่อนปรากฏว่า พวกชาวอินเดียมาตั้งรกรากอยู่ในบริเวณเมืองนครปฐม เพชรบุรี ราชบุรี อู่ทอง ลพบุรี สุโขทัย และกำแพงเพชรทางฝั่งตะวันตกด้วย นอกจากนี้ก็มีที่ผ่านเข้ามาทางเขมรโดยทางเรือจากอินเดียฝ่ายใต้ ผ่านเกาะสุมาตราชวา เข้ามาขึ้นตั้งหลักฐานอยู่ที่เมืองจำปานครหรือเมืองจามและเมืองยะโสธร ทางมอญพวกอินเดียก็เข้ามาทางเมืองสะเทิมริมอ่าวเมาะตะมะและเมืองร่างกุ้ง[๓] [๔]

การติดต่อกับชนชาติเหล่านี้ เนื่องจากชาวอินเดียเป็นผู้มีความรอบรู้ชรรมะและศาสตราคมมากกว่าชนชาติทางแถบสุวรรณภูมิ เมื่อชาวอินเดียอพยพมาอยู่ถิ่นใดก็ได้เป็นครูสอนวิชาต่าง ๆ ให้กับชาวเมืองนั้น ๆ[๕] ดังนั้นขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของอินเดีย จึงถ่ายทอดสู่ชนชาติเหล่านั้น

---

[๑]ประทีป ชุมพล วรรณคดีวิเคราะห์ หน้า ๑๙๕.

[๒]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม หน้า ๔.

[๓]ค. หน้า ๓.

[๔]ค. หน้า ๕-๖.

มานานกว่าพันปี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่พราหมณ์หัวหน้าชาวอินเดียชื่อโกณฑัญญะได้สมรสกับนางพญาลิวญี่[๑] นางพญาของขอม ชาวอินเดียก็มีอำนาจปกครองแผ่นดินขอมมากขึ้น โอกาสที่จะถ่ายทอดความรู้ความสามารถต่าง ๆ ของชาวอินเดียให้กับขอมและชาวพื้นเมืองจึงมีมากขึ้น และขยายกว้างออกตามกำลังอำนาจของขอมที่แผ่อาณาจักรไปในดินแดนสุวรรณภูมิส่วนใหญ่ คือ รวมอาณาจักรทวาราวดี โยนก โคตรบูรณ์[๒] เมื่อไทยอพยพลงมาติดต่อกับชาวพื้นเมืองในสุวรรณภูมิและเคยตกอยู่ใต้อำนาจของขอมชั่วระยะหนึ่ง จึงได้รับการถ่ายทอดความเชื่อและขนบธรรมเนียมบางอย่างของอินเดียได้ด้วย

นอกจากการติดต่อและรับวัฒนธรรมจากอินเดียในดินแดนสุวรรณภูมินี้แล้ว ยังปรากฏหลักฐานว่า ไทยเราก็ได้รับวัฒนธรรมบางอย่างมาจากอินเดียตั้งแต่ในสมัยน่านเจ้า ดังปรากฏในงานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ตอนหนึ่งว่า

> "สตรีไทยผู้หนึ่งมีสามีเป็นไทย เมื่อสามีตาย สตรีผู้นั้นเป็นหม้าย จีนผู้มีอำนาจคนหนึ่งต้องการจะเอาไปเป็นภรรยา สตรีไทยผู้นั้นไม่ยอม และเมื่อไม่เห็นทางที่จะหลีกหนีให้พ้นอำนาจของจีนผู้นั้นได้ ก็ก่อไฟเผาตัวเอง สตรีผู้นี้ได้รับความนับถือของชาวไทยน่านเจ้าอย่างเทพธิดา ถึงฤดูร้อนก็มีงานฉลองกันทุกปี ซึ่งเจ้าครองนครแคว้นน่านเจ้าทั้ง ๖ แคว้นก็มาร่วมงานฉลองด้วย เรื่องที่เล่านี้แสดงชัดว่าความคิดและขนบประเพณีของอินเดียได้แทรกซึมเข้ามาในจิตใจของชาวไทยตั้งแต่สมัยน่านเจ้า..."[๓]

---

[๑] เวือ สตะเวทิน ตำรับวรรณคดี หน้า ๒๐๓.

[๒] พลโท ปาระณี ตาละลักษมณ์ ประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยก่อนตั้งถิ่นฐานในแหลมอินโดจีนจนถึงสมัยอยุธยา หน้า ๒๒.

[๓] หลวงวิจิตรวาทการ งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย หน้า ๖๔.

ในพงศาวดารโยนกซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ของไทยเรื่องหนึ่งกล่าวถึงความเป็นมาของไสยศาสตร์ในประเทศไทยว่า พระนางจามเทวีเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ขึ้นไปประดิษฐานไว้ที่เมืองหริภุญไชย โดยได้ทูลขอไปจากพระราชบิดาของนาง ดังความในพงศาวดารโยนก ว่า

> "พระฤาษีทั้ง ๖ สร้างพระนครขึ้นแล้วปรึกษาหารือกันที่จะหาเผ่าพันธุ์ผู้ที่จะกรองนครนั้นให้จำเริญ พระสุกทันตฤาษีจึงแนะนำให้ไปทูลขอหน่อแนวกษัตริย์ต่อพระเจ้าสพราชกรุงละโว้ พระวาสุเทวฤาษีเห็นชอบด้วย จึงแต่งบรรณาการให้โกวบุรุษหรืออติคุยอำมาตย์เป็นผู้นำไปถวายพระเจ้าสพราช แล้วกราบทูลความประสงค์ของพระสุเทวอิสี* นั้น พระเจ้าสพราชจึงประสาทราชธิดาผู้เป็นจามเทวี พระสามีเป็นเจ้าเมืองรามบุระนั้น ให้ขึ้นไปกรองเมืองลำพูนไชย นางจามเทวีทูลขอพระพุทธรูปรัตน และพระธรรม พระสงฆ์ กับพระกรูพราหมณ์ไสยศาสตร์ และช่างต่าง ๆ ขึ้นไปประดิษฐาน ณ เมืองหริภุญไชย พระเจ้าสพราชจึงประสาทให้นางทุกประการ..."[๑]

จากข้อความตอนนี้ทำให้เข้าใจว่า ไสยศาสตร์ในแถบสุวรรณภูมิได้รับมาจากอินเดีย เพราะใช้คำกล่าวถึงผู้ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ว่า "พราหมณ์ไสยศาสตร์" และกลายเป็นที่ยอมรับนับถือกันอย่างกว้างขวางกลมกลืนกันกับพระพุทธศาสนาด้วย พระนางจามเทวีจึงทูลขอพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์และพระกรูพราหมณ์ไสยศาสตร์ไปด้วยพร้อมกัน

---

* พระสุเทวอิสีเป็นฤษีอีกตนหนึ่งซึ่งมีกล่าวอยู่ในเนื้อความตอนต้นของความนี้โดยอ้างว่ามีกล่าวอยู่ในกัมมีรชินกาลมาลินีซึ่งกล่าวถึงฤาษี ๕ ตน คือ สุเทวะฤาษี, พุทธชฎิลฤาษี, อนุสิษฐฤาษี, สุพรหมฤาษีและสุกทันตฤาษี ฤาษีทั้ง ๕ นี้สำเร็จอภิญญาณ ๕ กับสมาบัติ ๕ มาแต่ป่าหิมพานต์

[๑] พระยาประชากิจกรจักร พงศาวดารโยนก หน้า ๘๒.

เกี่ยวกับพิธีกรรม พิธีที่สำคัญที่มีมาแต่สมัยโบราณและแสดงให้เห็นถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์อย่างเด่นชัดคือ พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒนสัตยา ซึ่งเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ที่รวมทั้งพิธีทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ไว้ด้วย พระราชพิธีนี้เชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) เป็นประเพณีที่ไทยได้รับมาจากอินเดีย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชาธิบายเรื่องนี้ว่า[๑] พิธีนี้เกิดจากพวกขัตติยะหรือกษัตริย์ซึ่งใช้อาวุธและยึดถือว่าอาวุธเป็นสิ่งสำคัญประจำตัว เมื่อเกิดการสู้รบขึ้นมาและนำอาวุธออกใช้และได้ชัยชนะก็นับถืออาวุธนั้นว่าสามารถจะใช้ลงโทษผู้กิดร้ายได้ ดังนั้นเมื่อมีผู้มายินยอมอยู่ใต้อำนาจก็ให้เอาน้ำล้างอาวุธนั้นดื่มกินกับลำสาบาน

โองการที่พราหมณ์ใช้อ่านในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒนสัตยานี้ จะแสดงให้เห็นถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์อย่างชัดเจน เช่น ในตอนเริ่มต้นบท ว่า

" โอม สิทธิสรวงศรีแกล้ว แผ้วมฤตยู เอางูเป็นแท่น
แกว่นกลืนฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาขี่ สี่มือถือสังขจักรคทาธรณี
ภิรุอวตาร อสูรแลงลาญหัก ทหัดนิวรนาย ฯ
แทงพระแสงปลัยวาต ฯ

โอม บรเมศวราย ผายผาหลวง อกร้าว
ท้าวเศด็จเหนือวัวเผือก เอาเงือกเกี้ยวช้าง อ้างจันทร์เป็นปิ่น
ทรงอินทรชฎา สามตาพระแพรง แกว่งเพชรกล้า
ฆ่าทิฆจรรไร ฯ
แทงพระแสงอัคนีวาต ฯ

โอม ไชยะไชย ไชโสพัศพรหมญาณ มานเกียรเกล้า
เจ้ากลีบัวทอง ผยองเหนือขุนห่าน ท่านรังก่อดินก่อฟ้า
หน้าวตุรทิศ ไหมิตรดา มหากฤตราไตร
อมไตยโลเกษ จงตรีศักดิ์ท่าน พิญาณปรมาธิเบศ

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีสิบสองเดือน หน้า ๑๙๗-๒๐๑.

ไทยเรศสุรสิทธิพ่อ เสวยพรหมานทรใช้น้อย ประถมบุญการดิเรก
บูรภพบรู้กี่ร้อย ก่อมา ฯ
แทงพระแสงพรหมาศ ฯ"[๑]

โองการแช่งน้ำนี้ ระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวิจารณ์ว่า ไม่มีพระพุทธศาสนาเจือปนเลย เป็นไสยศาสตร์แท้จนเป็นที่น่าสงสัยว่าไม่ใช่เริ่มในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ คงจะแปลลอกคัดต่อ ๆ มาจากประเทศที่ถือลัทธิไสยศาสตร์[๒]

ลักษณะไสยศาสตร์ในประเทศไทยนอกจากจะได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์แล้ว ยังมีความเชื่อบางอย่างที่มีเค้าให้เห็นว่า มาจากมุสลิมทางเปอร์เซีย อาหรับ และอินเดีย เช่น คนไทยเราห้ามตัดเล็บเวลากลางคืน ถือว่า ผีจะหลอก ส่วนเศษเล็บที่ตัดแล้วเวลากลางวัน ถ้าไม่กวาดปล่อยทิ้งไว้ก็ว่าไม่ดี อัปรีย์กิน พวกมุสลิมตามที่กล่าวก็ถือเช่นนี้เหมือนกัน เมื่อตัดเล็บแล้วก็ต้องนำไปฝังหรือทิ้ง เส้นผมก็ถือเช่นเดียวกับเล็บ[๓] ลักษณะความเชื่อนี้คงจะได้ถ่ายทอดปะปนกันมาช้านาน เพราะศาสนาอิสลามได้เข้ามาแพร่หลายอยู่ในอาณาจักรของไทยตั้งแต่สมัยน่านเจ้า[๔]

อีกประเทศหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งไสยศาสตร์ที่สำคัญนอกเหนือไปจากอินเดีย คือประเทศธิเบต ไทยได้มีการติดต่อกับธิเบตมานานแล้ว คือสมัยที่ไทยยังอยู่ทางตอนใต้ของจีน หลังจากที่ไทยได้รับชัยชนะในสงครามจากจีน เมื่อ พ.ศ. ๑๒๑๔ ในรัชสมัยของพระเจ้าเก้าะหล่อฟุ่ง ไทยก็เริ่มทำไมตรีกับธิเบต ดังความในประวัติศาสตร์ตอนหนึ่ง ว่า

---

[๑] นิรันดร์ นวมารคและคนอื่น ๆ ล.ค. หน้า ๘๙.

[๒] ม.ล. ปีย์ มาลากุล พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒนสัตยา หน้า ๓.

[๓] ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย หน้า ๗๓.

[๔] ค. หน้า ๔.

" พระเจ้าเก้าหล่อฟุ่งขณะจีนครั้งนี้แล้ว ยังไม่ไว้พระทัยจึงทรงผูกไมตรี ไว้กับธิเบต ฝ่ายธิเบตก็ยินดีถือพระเจ้าเก้าหล่อฟุ่งเสมือนเป็นอนุชา และให้ชื่อว่า จามโมวจุง (จุง ว่าเป็นภาษาธิเบต แปลว่า น้องชาย) กับให้ตราทองคำประจำตำแหน่ง แต่งตั้งเป็นตุงไต้ (เป็นภาษาจีน ตุง แปลว่า ตะวันออก ไต้ แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน ใกล้คำว่า ไท ไท้ ในภาษาไทยมาก ทั้งเสียงและความ)..."[๑]

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ประเทศธิเบตนั้นเป็นประเทศที่ไสยศาสตร์เจริญรุ่งเรืองมีการศึกษาและนำมาใช้กันอย่างจริงจัง พระในธิเบตซึ่งเป็นผู้ปกครองประเทศด้วยก็คือพวกมายาการวิชาที่ศึกษากันในวัดของธิเบตก็คือไสยศาสตร์ ดังนั้นถึงแม้ไสยศาสตร์ในประเทศต่าง ๆ จะได้เสื่อมโทรมลงไปแล้ว แต่ในประเทศธิเบตก็ยังคงรุ่งเรืองอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน[๒] ความเชื่อบางอย่างของไทยเราก็คงสืบเนื่องมาจากในธิเบตโดยผ่านมาทางพม่าซึ่งเป็นเชื้อชาติธิเบตมาแต่เดิม และอพยพลงมาอยู่ในเขตแดนเดียวกับชาวไทย ภูมิประเทศของไทยกับพม่าก็อยู่ใกล้ชิดติดต่อกัน ความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันก็มีทั้งทางไมตรีและการสงคราม และไทยกับธิเบตก็เคยมีไมตรีต่อกันมาแต่ในอดีต พิธีอย่างหนึ่งซึ่งเข้าใจว่าไทยได้รับมาจากธิเบตก็คือ พิธีเสียกบาล

ในธิเบตนั้นมีความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจมาก พบเห็นอะไรที่แปลกประหลาดเข้าก็มักจะสงสัยไว้ก่อนเสมอว่าจะเป็นปีศาจไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา เขาเชื่อว่าพวกภูตผีปีศาจนั้นมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ตามต้นไม้ ก้อนหิน ซอกเขา ทะเลสาบ ต้นน้ำลำธาร เรรอนอยู่กลางอากาศ คอยเดินตามคนและสัตว์ หรือท่องเที่ยวไปตามความพอใจ มักจะเที่ยวสะกัดกั้นคนเดินทางตามทางแยกหรือหัวเลี้ยว ฉะนั้นคนเดินทางเมื่อมาถึงทางแยกหรือหัวเลี้ยวจึงต้องระวังตัวมากเพราะอาจพบปีศาจเข้า ถ้าเห็นคนเดินมาและพบกันที่ตรงทางแยกหรือหัวเลี้ยวก็ให้ระวังเข้าใจไว้ก่อนว่าเป็นปีศาจ เรื่องผีที่เราได้ฟังเขาเล่ากันมาก็มักจะได้พบตรงหัวเลี้ยวหรือทางแยกเสมอ พิธีเสียกบาล

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน เรื่องของชาติไทย หน้า ๔๘.

[๒] หลวงวิจิตรวาทการ มหัศจรรย์ทางจิต หน้า ๓๐๔.

ของไทยนั้นก็ต้องนำเครื่องเซ่นไปวางไว้ที่ทางแยกโดยเฉพาะถ้าเป็นทางสามแพร่งด้วยยิ่งดี เพราะเชื่อว่า ผีอาศัยอยู่ที่นั่น"[๑]

อีกชนชาติหนึ่งซึ่งมีความเจริญทางไสยศาสตร์มาแต่โบราณก็คือ พวกเฮบรู กษัตริย์ของเฮบรูที่ได้รับกล่าวยกย่องว่าเป็นผู้แตกฉานเชี่ยวชาญทางไสยศาสตร์คือ พระเจ้าโซโลมอน(Solomon) ไสยศาสตร์ไทยก็มีเค้าหลายอย่างที่เหมือนกับไสยศาสตร์ของชาติเฮบรู อียิปต์ อัสสิเรีย บาบิโลเนีย ในสมัยพระเจ้าโซโลมอน[๒]

กาญจนากพันธุ์ ได้ให้ความเห็นว่า ไสยศาสตร์ของไทยคงได้รับมาจากพวกเฮบรู ซึ่งเป็นชาติที่เจริญเรืองฟูในวิทยาการนี้มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าโซโลมอน (Solomon)[๓] และได้กล่าวถึงเส้นทางที่ไสยศาสตร์เฮบรูผ่านเข้ามาในไทยไว้ตอนหนึ่ง ว่า

> " ไสยศาสตร์เฮบรูคงผ่านอินเดีย มาชวา มลายู ก็ออินโดนีเซีย แล้วแผ่กระจายต่อไปถึงโปลีเนเซีย หมู่เกาะต่าง ๆ ทางออสเตรเลีย เฟื่องฟูอยู่ในแถบนี้ก่อน แล้วจึงขึ้นมาถึงไทย ซึ่งลงมากรองสยามประเทศ ดังจะเห็นว่า วิธีทำคุณไสย ไล่ผี เสียกฮาล ปั้นรูปขี้ผึ้งลนไฟ เอาหนามสะฝังรูปฝังรอย ทำเสน่ห์เอาแผ่นแบบจ้าวสร้อยฟ้า ก็คล้ายกลึงกันตลอดหมด. ."[๔]

ส่วนหลวงวิจิตรวาทการ ก็มีความคิดเห็นในทำนองเดียวกัน คือเชื่อว่าไสยศาสตร์เป็นวิชาที่มีมาตั้งแต่อียิปต์ในสมัยโบราณ ผ่านเข้ามาทางสิเรีย เข้ามาอินเดียแล้วจึงมาถึงเมืองไทย[๕]

---

[๑]หลวงวิจิตรวาทการ มหัศจรรย์ทางจิต หน้า ๓๙๗–๓๙๘.

[๒]กาญจนากพันธุ์ กอกิดซอเขียน เล่ม ๑ หน้า ๓๘๒–๖๒๖.

[๓]ค. หน้า ๖๓๖.

[๔]ค.

[๕]หลวงวิจิตรวาทการ. ลัทธิโยคีและมายาศาสตร์ หน้า ๑๔.

จากที่กล่าวมาแล้วนี้จะเห็นได้ว่าลักษณะไสยศาสตร์แบบไทยนั้นเป็นลักษณะที่ผสมปนเปกันหลายอย่าง สืบเนื่องจากอิทธิพลของศาสนาและการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะสำคัญพอจะสรุปได้ว่า

๑. ไสยศาสตร์แบบไทยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากมนตร์คาถาที่ใช้ในพิธีไสยศาสตร์ต่าง ๆ จะมีเนื้อความเป็นพุทธมนต์ ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่า "แม้มนต์ของพราหมณ์ยังมีอานุภาพมากมาย ถ้าหากเป็นพระพุทธมนต์จะต้องมีอานุภาพยิ่งขึ้นไปกว่าเป็นแน่ เช่น การเป่า ปลุกเสก ลงเลขยันต์ ในปัจจุบันนี้ เดิมทีเป็นของลัทธิทางไสยศาสตร์ของพราหมณ์ ต่อมาได้ถูกดัดแปลงเอาพระพุทธมนต์เข้าไปแทน เมื่อปฏิบัติกระทำเข้าได้ผลเป็นที่พึงพอใจ ความนิยมนับถือจึงได้แพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้"[๑]

๒. ไสยศาสตร์แบบไทยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ในข้อนี้จะสังเกตเห็นได้จากเนื้อความในบทมนตคาถาต่าง ๆ มักจะเริ่มต้นด้วยคำว่า "โอม" ซึ่งเป็นคำกล่าวบูชาเทพเจ้าทั้งสามของพราหมณ์ นอกจากนี้ในบทมนต์ยังมีการกล่าวอ้างอำนาจของเทพเจ้าของพราหมณ์ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ ฯ

๓. ไสยศาสตร์แบบไทยมีลักษณะร่วมกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ความเชื่อในเรื่องพรหมลิขิต ความฝัน การทำนายทายทักต่าง ๆ เวทมนตร์คาถา เข้าใจว่าคงจะได้มาจากแหล่งดั้งเดิมเกี่ยวกัน ส่วนรายละเอียดในเรื่องพิธีก็แตกต่างกันไปบ้าง อย่างเช่น การเซ่นไหว้ผีของมอญ มีการฆ่าสัตว์บูชายัญต่อผีปีศาจ และมีเครื่องเซ่นใส่ในหม้อดินให้ผีกินทุกวัน[๒] ส่วนของไทยเราไม่นิยมการฆ่าสัตว์บูชายัญ จะเซ่นไหว้ผีปีศาจก็มักจะใช้การปรุงอาหารตามปกติ พิธีกรรมบางอย่างไทยเราก็รับมาจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พิธีลอยโกม พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ฯลฯ ประเทศเพื่อนบ้านที่นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อไสยศาสตร์ของไทยก็คือขอม ดังจะสังเกตเห็นได้จากเวทมนตร์คาถา หรือการลงเลขยันต์ต่าง ๆ ไทยเราจะใช้เป็นตัวอักษรขอม ผู้ที่จะเรียนไสยศาสตร์จึงจำเป็นต้องศึกษาภาษาขอมด้วย

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร โหราศาสตร์ปริทรรศน์ ภาค ๑ หน้า ๑๔.

[๒] ฉันท์ ท. โกมลบุตร (แปล) ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม หน้า ๒๑๑.

ความสำคัญของไสยศาสตร์ในประเทศไทย

ความสำคัญของไสยศาสตร์ในประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่โบราณ ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรของไทยชิ้นแรก คือ หลักศิลาจารึก หลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๔–๑๐ ว่า

" มีพระขะพุงผี เทพดาในเขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้
ขุนผู้ใดถือเบื้องนี้แล้ ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี
ผีไหว้บ่ดี พลีบ่ถูก ผีในเขาอันบ่กุมบ่เกรง เมืองนี้หาย..."[๑]

จากข้อความในตอนนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า พ่อขุนรามคำแหงและพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์ของพระองค์จะต้องมีความรู้ในทางไสยศาสตร์ด้วย เพื่อที่จะได้ "ไหว้ดีพลีถูก" มิฉะนั้น กรุงสุโขทัยก็จะต้องมีอันเป็นไป ตามข้อความในวรรคที่ว่า "ผีไหว้บ่ดีพลีบ่ถูก ผีในเขาอันบ่คุมบ่เกรง เมืองนี้หาย"

สำหรับวิชาไสยศาสตร์นี้จัดเป็นศิลปศาสตร์ประการหนึ่งสำหรับพระมหากษัตริย์จะต้องศึกษา ซึ่งเป็นกติที่ยึดถือกันมาแต่โบราณ ศิลปศาสตร์ทั้ง ๑๘ ประการนั้น ในโลกนิติไตรภาคกล่าวว่าได้แก่[๒]

๑. สูติ คือ ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ทั่ว ๆ ไป เป็นวิชาพื้นฐานสำหรับการศึกษาวิชาความรู้อื่น ๆ ในการปกครองบ้านเมือง

๒. สัมมติ คือ กวามรู้กฎและธรรมเนียมต่าง ๆ ของการเป็นกษัตริย์ที่จะปกครองกันต่อไป

๓. สังขยา คือ ความรู้ทางคิดคำนวณ หรือวิชาคณิตศาสตร์ จัดเป็นวิชาพื้นฐานซึ่งทำให้รู้สถานะและความเป็นอยู่ของประชาชนและบ้านเมืองได้ เป็นรากฐานของความรู้อื่น ๆ

---

[๑] ฉ่ำ ทองคำวรรณ คำอ่านศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓

[๒] สำนวน งามสุข เกล็ดจากวรรณคดี หน้า ๓๙๘–๔๐๑.

๔. โยคะ คือ ความรู้เรื่องการใช้เครื่องยนต์กลไกในสมัยนั้น เช่น ล้อเลื่อน ปืน

๕. นิติ คือ ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย ขนบธรรมเนียมของบ้านเมืองในการที่จะให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชน

๖. เวเสสกา คือ ความรู้เกี่ยวกับโหราศาสตร์ กาพยากรณ์ ฤกษ์ ยาม เพื่อนำไปใช้ในการสงคราม หรือการประกอบพิธีการต่าง ๆ

๗. กณิกา คือ ความรู้ทางพลศึกษา ฝึกให้มีความแคล่วคล่องในการใช้กำลัง รู้จักบริหารร่างกายให้แข็งแรงปราศจากโรค

๘. กัพธัพพา คือ ความรู้ในทางคนตรี การฟ้อนรำ

๙. อนุพเพธา คือ ความรู้ในการใช้อาวุธ เช่น การยิงปืน ยิงธนู การใช้ดาบ ฯ

๑๐. มายา คือ ความรู้ในเล่ห์กลต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปใช้ในการสงคราม หรือที่เรียกว่า วิชาพิชัยสงคราม

๑๑. ปุราณะ คือ ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวแก่เรื่องของประเทศชาติ อันจะเป็นการดำเนินการปกครองบ้านเมืองให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมต่อไป

๑๒. อิติหาส คือ ความรู้ในเรื่องวีรกรรมของวีรบุรุษ เพื่อจะได้กระทำตามเยี่ยงอย่าง

๑๓. ติกิจฉา คือ ความรู้ในเรื่องรักษาพยาบาล

๑๔. โชติ คือ ความรู้ในวิชาการดูดาว

๑๕. สัททา คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักภาษา

๑๖. ฉันทสิ คือ ความรู้ในการประพันธ์เป็นร้อยกรองต่าง ๆ

๑๗. เกตุ คือ วิชาการพูด เพื่อให้รู้หลักการพูดเพื่อจุดมุ่งหมายต่าง ๆ

๑๘. มันตา คือ ความรู้เกี่ยวกับคาถาอาคมต่าง ๆ เพื่อใช้ป้องกันตัวและบ้านเมือง

ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการนี้ ในบางแห่งจะมีที่ต่างกันไปบ้าง หรีด เรืองฤทธิ์ ได้กล่าวถึงวิชาทั้ง ๑๘ ประการนี้ว่า ได้แก่[๑]

---

[๑]หรีด เรืองฤทธิ์ วรรณคดีไทย เล่ม ๑ หน้า ๑๓๙–๑๔๑.

๑. ยุทธศาสตร์ วิชานักรบ

๒. รัฐศาสตร์ วิชาการปกครอง

๓. นิติศาสตร์ วิชากฎหมาย และจารีตประเพณีต่าง ๆ

๔. วาณิชยศาสตร์ วิชาการค้า

๕. อักษรศาสตร์ วิชาหนังสือ

๖. นิรุกติศาสตร์ วิชารู้ภาษาของตนแตกฉานดีและรู้ภาษาของชนชาติที่ติดต่อกัน

๗. คณิตศาสตร์ วิชาคำนวณ

✓ ๘. โชติยศาสตร์ วิชาดูดวงดาวต่าง ๆ คือ รู้จักว่าดาวดวงนั้น ๆ ตั้งอยู่ทางทิศนั้น ๆ และประจำเมืองนั้น ๆ รู้จักสีแสงของดวงดาวต่าง ๆ อันบอกลางดีและร้าย

๙. ภูมิศาสตร์ วิชารู้พื้นที่ต่าง ๆ หรือรู้จักแผนที่ของประเทศต่าง ๆ

✓ ๑๐. โหราศาสตร์ วิชาโหร คือ รู้พยากรณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ และรู้ทำนายชาตาราศีของคนได้ด้วย

๑๑. เวชชศาสตร์ วิชาหมอยา

๑๒. สัตวศาสตร์ วิชารู้จักลักษณะของสัตว์และเสียงสัตว์ว่าร้ายหรือดี

๑๓. เหตุศาสตร์ วิชารู้เหตุเป็นแดนเกิดแห่งผลว่าร้ายหรือดี

๑๔. โยคศาสตร์ ยันตรศึกษา คือ รู้ความเป็นช่างกล

๑๕. ศาสนศาสตร์ วิชารู้เรื่องศาสนา คือ รู้จักประวัติความเป็นมาแห่งศาสนาทุก ๆ ศาสนาที่มหาชนนิยม เพื่อปฏิบัติไม่ขัดแก่สังคมใด ๆ และรู้ข้อสอนในศาสนานั้น ๆ ด้วย

๑๖. มายาศาสตร์ วิชารู้กลอุบายหรือรู้ตำรับพิชัยสงคราม

๑๗. คันธรรพศาสตร์ วิชาคนธรรพ์ คือวิชาร้องรำ (ละคร) ที่เรียกชื่อว่า "นาฏยศาสตร์" และวิชาดนตรีปี่พาทย์ที่เรียกชื่อว่า "ดุริยางคศาสตร์"

๑๘. ฉันทศาสตร์ วิชาประพันธ์ คือ แต่งหนังสือได้ทั้งที่เป็นร้อยกรอง (บทกลอน) และร้อยแก้ว (ความเรียง)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยเราปรากฏว่า พระมหากษัตริย์ของไทยทรงศึกษาวิชาไสยศาสตร์ด้วย เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในกำให้การขุนหลวงหาวัด ได้กล่าวถึงการศึกษาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไว้ตอนหนึ่งว่า

> "และพระนารายณ์นี้ได้ทรงศึกษาวิทยาคม ในสำนักพระอาจารย์พรหม พระอาจารย์พรหมนี้อายุมาก เป็นผู้เฒ่า ใบหูทั้งสองข้างยานถึงบ่า เป็นผู้ชำนาญในทางเวทมนตร์ มีอานุภาพเหาะเหินเดินอากาศได้ เพราะฉะนั้นพระนารายณ์จึงมีบุญญาภินิหารและอิทธิฤทธิ์มาก วันหนึ่ง เสด็จลงเรือพระที่นั่งเอกชัยในเวลาน้ำขึ้น รับสั่งว่าให้ลดน้ำ แล้วทรง พระแสงฟันลงน้ำก็ลดลงตามพระราชประสงค์ ครั้นน้ำลดลงแล้วจึงรับสั่ง ให้น้ำขึ้น แล้วทรงฟันพระแสงลงอีก น้ำก็ขึ้นตามพระราชประสงค์ พระนารายณ์มีพระประสงค์อย่างไรก็เป็นไปตามทั้งสิ้น..."[๑]

พระมหากษัตริย์ไทยอีกพระองค์หนึ่งซึ่งได้ทรงศึกษาไสยศาสตร์แขนงโหราศาสตร์และทรงพยากรณ์ได้อย่างแม่นยำ คือ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงศึกษาวิชาโหราศาสตร์เชี่ยวชาญตั้งแต่ยังทรงผนวช และทรงสามารถพิสูจน์ให้พวกโหรและบุคคลอื่น ๆ ได้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในด้านโหราศาสตร์ของพระองค์ จนเป็นที่ยกย่องอย่างสูงสุด ในคราวที่พระองค์ทรงคำนวณและทำนายสุริยุปราคามืดหมดดวง ที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ดังที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ในความทรงจำ ตอนหนึ่งว่า

> "ตามตำราโหราศาสตร์ของไทยนั้นว่า สุริยุปราคาไม่เป็นวิสัยที่จะมืดหมดดวง ได้เหมือนจันทรอุปราคา พวกโหรเชื่อกันมาอย่างนั้นแต่โบราณ แต่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงศึกษาวิชาโหราศาสตร์ เชี่ยวชาญทั้งอย่างไทยและอย่างฝรั่ง จนถึงวัดแดด วัดดาวได้มาตั้งแต่ ยังทรงผนวช ถึงกระนั้นก็ยังไม่เกิดปัญหาเรื่องสุริยอุปราคาหมดดวง

---

[๑] กำให้การชาวกรุงเก่า กำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ หน้า ๓๕๗.

มาจนปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ ทรงคำนวณว่าจะเห็นสุริยอุปราคาหมดดวงในประเทศสยามเป็นครั้งแรก ในปีนั้น ตรัสบอกพวกโหรไม่มีเชื่อด้วยผิดตำรา...ฟังตามที่เล่ากันว่าทูลกระหม่อมทรงปิติยินดีมาก ด้วยได้จริงดังทรงคำนวณหมดทุกอย่าง และพวกโหรบรรดาที่ตามเสด็จไป(ซึ่งเชื่อตำราว่าจะหมดดวงไม่ได้นั้น) ก็พากันพิศวงงงงวยนัยว่า ถึงพระยาโหราธิบดี (เถื่อน) เมื่อเป็นหลวงโลกทีป พอเห็นหมดดวงก็ร้อง "พลุบ" ออกไปดัง ๆ โดยลืมว่าอยู่ใกล้ที่ประทับ..."[๑]

นอกจากองค์พระมหากษัตริย์จะทรงศึกษาวิชาไสยศาสตร์แล้ว ข้าราชการในราชสำนักก็ยังต้องสนใจศึกษาวิชาการทางไสยศาสตร์แขนงต่าง ๆ ด้วย เนื่องจากสังคมไทยในสมัยโบราณนั้นผูกพันอยู่กับการสงครามมาโดยตลอดทั้งสงครามภายนอกกับพม่า เขมร ฯ และสงครามช่วงชิงราชสมบัติกันเองภายใน หลักสูตรการศึกษาสมัยนั้นจึงมุ่งเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ และโดยเฉพาะราชการสงคราม การศึกษาในสมัยนั้นมีวัดเป็นโรงเรียน และมีพระสงฆ์เป็นครู วิชาที่เรียนในชั้นต้นก็คือ อ่านและเขียนอักษรไทย เมื่อคล่องแคล่วแตกฉานแล้วก็จะได้มีโอกาสเรียนภาษาขอมซึ่งเรียกว่า "ขอมไทย" อันเป็นตำราที่ประกอบด้วย พระคาถาเป็นอักษรขอมและภาษาไทยที่พระอรรถกถาจารย์ได้แปลไว้ เมื่อแตกฉานแล้วจึงเรียน "ตำราพระบาลี" ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ภาษาบาลี รวมทั้งการแปลพระคาถา และคัมภีร์ชั้นสูงที่นับเป็นวรรณคดีบาลี ในช่วงที่เรียน "ขอมไทย" ซึ่งนับว่าเป็นชั้นต้นจนถึงอุดมศึกษา คือ เรียน "ตำราพระบาลี" ผู้เรียนจะได้รับการฝึกฝนวิชาเฉพาะ หรือที่เรียกว่า "ตำราพิเศษศึกษา" ไปด้วย วิชาเหล่านั้นได้แก่ การศึกษาด้านโหราศาสตร์ แพทย์แผนโบราณ ตำราพิชัยสงคราม ซึ่งวิชาเหล่านี้ก็มีสอนอยู่เฉพาะในบางสำนักเท่านั้น นอกจากนี้ก็มีวิชาช่างต่าง ๆ เช่น ช่างถม ช่างทอง ช่างแกะ ช่างปั้น เป็นต้น[๒] ความรู้ความสามารถที่เป็นที่นิยมยกย่องกันมากก็คือความรู้ทางไสยศาสตร์และการสงคราม

---

[๑]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความทรงจำ หน้า ๕๓-๖๑.

[๒]วรนันท์ อักษรพงศ์ การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจากเรื่องขุนช้างขุนแผน หน้า ๑๔๒.

จากสภาพสังคมและค่านิยมทางการศึกษาสมัยก่อนจึงทำให้ข้าราชการไทยในราชสำนักหรือผู้ที่จะเข้ารับราชการ ต้องแสวงหาความรู้ดังกล่าว และหาเครื่องป้องกันตนให้พ้นอันตรายในสงครามด้วย ข้าราชการไทยสมัยก่อนจึงมีความรู้ความสามารถในเรื่องไสยศาสตร์และการสงคราม โดยเฉพาะข้าราชการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีชื่อเสียงเลื่องลืออยู่หลายท่าน เช่น พระยาสีหราชเดโช ซึ่งมีความสามารถปรากฏในตำราที่สมเด็จพระนารายณ์โปรดฯ ให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) ยกกองทัพไปตีกรุงอังวะ ดังในหนังสือราชสำนักไทย ว่า

> "พระยาสีหราชเดโช (ยะปีทะ) เป็นกองหน้า บังวิชาหายตัวได้อึดใจหนึ่ง ถือหอกคาบชัยม้าขาวไล่แทงพม่าล้มตายหลายสิบ พม่าเห็นตัวบ้าง ไม่เห็นตัวบ้างไล่ล้วนเป็นหมู่ ๆ ไป พระยาสีหราชเดโชรบจนสิ้นกำลัง ตกจากหลังม้า หายใจเร็วเข้าด้วยกำลังเหนื่อย จนกลั้นลมอัสสาสะ ปัสสาสะหายตัวไม่ได้ถนัด พม่าเห็นตัวก็ห้อมล้อมกลุ้มรุมจับตัวพันธนาการไว้ แล้วชวนกันฟันแทงมิได้เข้าด้วยมีวิชาคงทนอาวุธ พวกทหารไทยทำร้ายก็ล้วนคงกะพันชาตรีทั้งสิ้น อาวุธข้าศึกมิได้บาดเจ็บกาย สู้รบกับพม่าฝ่าพม่าเสียเป็นอันมาก...ฝ่ายพระยาสีหราชเดโชต้องพันธนาการอยู่ พิจารณาดูเมฆฉายในอากาศเห็นศุภนิมิตแล้ว รายพระพุทธมนต์คาถาเสดาะพันธนาการหลุดออกจากกายได้ทั้งสิ้น ลุกแล่นไปชิงดาบพม่าได้ก็ไล่ฟันพม่าซึ่งกุมอยู่นั้นตายเป็นหลายคน พวกพม่าจึงหนีกระจัดกระจายกันออกไป..."[๑]

เกี่ยวกับทางด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้รู้ทางไสยศาสตร์อยู่เองแล้วก็ตาม แต่ในเวลาที่จะประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ เช่น พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พิธีกลอมช้าง ฯ พระองค์ก็มิได้เป็นผู้กระทำเองทั้งหมด จะมีข้าราชการซึ่งมีหน้าที่ในการนั้นโดยเฉพาะ

---

[๑] ประยุทธ สิทธิพันธ์ ราชสำนักไทย หน้า ๑๒๖–๑๒๘.

อยู่ ส่วนใหญ่จะเป็นพราหมณ์ ตำแหน่งหน้าที่ก็จัดว่ามีความสำคัญเทียบเท่ากับหน้าที่ของข้าราชการในกรมอื่น ถ้าดูจากทำเนียบศักดินาจะเห็นว่าข้าราชการฝ่ายพระราชพิธี (พราหมณ์โหรดา) จะมีศักดินาเท่ากับข้าราชการจตุสดมภ์เมือง จตุสดมภ์วัง จตุสดมภ์คลังและจตุสดมภ์นา คือ ๑๐,๐๐๐ ไร่[๑] และข้าราชการในฝ่ายนี้ก็มีอยู่มาก มีศักดินาลดหลั่นกันลงมาดังนี้[๒]

พระมหาราชครู พระครูมหิธรรมราชสุภาวดีศรีวิสุทธิคุณวิบุลธรรมวิสุทธิพรหมจาริยาธิบดีศรีพุทธาจารย	นา ๑๐๐๐๐
พระราชครู พระครูพิเชดษรราชธิบดีศรีษรกม	นา ๕๐๐๐
พระธรรมสาตรราชโหราดาจารย ปลัดมหิธร	นา ๓๐๐๐
พระอัฐยาปรีชาธิบดีโหราดาจารย ปลัดพระครูพิเชด	นา ๓๐๐๐
พระญาณประภาษอธิบดีโหราดาจารย	นา ๓๐๐๐
พระศรีลังกอรธิบดีโหราดาจารย	นา ๓๐๐๐
ขุนไชยอาญามหาวิสุทธิวงษาจารย ขุนจินดาพิรมยพรมเทพวิสุทธิวงษาจารย	นาคล ๑๕๐๐
พระมหาราชครูพระราชประโรหิตาจารยราชสุภาวดีศรีบรมหงษองกปุริโสดมพรหมญาณวิบุลสิลสุจริตวิวิทธเวทยพรหมพุทธจารย	นา ๑๐๐๐๐
พระราชครูพระครูพิรามราชสุภาวดีตรีเวทจุฑามะณีศรีบรมหงษ์	นา ๕๐๐๐... ฯ

สำหรับนักบวชหรือพราหมณ์ซึ่งมิได้เข้ารับราชการ มีหน้าที่สั่งสอนธรรม ศิลปศาสตร์ต่าง ๆ รวมทั้งประกอบการพิธีสำหรับข้าราชการ ประชาชนทั่วไป ก็มีกำหนดศักดินาไว้เช่นกัน โดยกำหนดว่า[๓]

---

[๑] สมสมัย ศรีศูทรพรรณ (นามแฝง) โฉมหน้าศักดินาไทย หน้า ๑๖๗–๑๖๘.

[๒] กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ หน้า ๒๖๕–๒๖๖.

[๓] สมสมัย ศรีศูทรพรรณ ล.ค. หน้า ๑๖๗–๑๖๘.

พระครูรู้ธรรม	เสมอนา ๒๔๐๐
พระครูไม่รู้ธรรม	เสมอนา ๑๐๐๐
พระภิกษุรู้ธรรม	เสมอนา ๖๐๐
พระภิกษุไม่รู้ธรรม	เสมอนา ๔๐๐
พราหมณ์รู้ศิลปศาสตร์	เสมอนา ๔๐๐
พราหมณ์มัธยม	เสมอนา ๒๐๐

ผู้ศึกษาไสยศาสตร์โดยส่วนใหญ่จะมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ ช่างสังเกตจนสามารถบอกได้ว่า ถ้าปรากฏการณ์ธรรมชาติเกิดขึ้นอย่างผิดปกติ จะเกิดเหตุการณ์ดีหรือร้ายขึ้นอย่างไร ลักษณะดังกล่าวนี้ในปัจจุบันเราก็ยังได้ยินได้ฟังอยู่เสมอ เช่น เห็นดาวหางขึ้น ก็กล่าวกันว่าจะมีการสูญเสียผู้มีบุญของประเทศ เป็นต้น จากลักษณะดังกล่าวนี้เองผู้รู้ไสยศาสตร์โดยเฉพาะพวกโหร เมื่อเห็นเหตุการณ์ผิดปกติของธรรมชาติ หรือมีพิธีกรรมที่สำคัญต่าง ๆ ก็มักจะจดบันทึกไว้เพื่อทำการศึกษาและค้นคว้าต่อไป ดังในจดหมายเหตุโหร ได้บันทึกพิธีกรรมที่สำคัญและเหตุการณ์ผิดปกติต่าง ๆ ไว้ เช่น

"ปีระกา จ.ศ. ๑๑๘๗ ณ วัน ๕ ๑๐ ค่ำ เวลาเช้าเห็นพระอาทิตย์ ๒ ดวง ตามกันไปจนเที่ยง แลเห็นพระอาทิตย์ทรงกลด ๓ วง ๔ วง แรม ๑๑ ค่ำ บ่ายเห็นพระอาทิตย์ ๒ ดวง ตามกันไปจนค่ำ ณ วัน ๖ ๑๒ ค่ำ มีจันทรุปราคา เวลา ๓ ทุ่ม ๗ บาท และมีดาวหาง หางเลื่อยแต่ทักษิณไปอุดร ณ วัน ๖ ๑๓ ค่ำ ๕ โมงเช้า มีลมหอบเรือสำปั้นลอยขึ้นไปสูงกว่ายอดพระปรางค์

ปีมะโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ ณ วัน ๕ ๖ ค่ำ ฟ้าผ่าในพระราชวังที่หน้ามุขโรงเครื่อง วันนี้ฟ้าผ่า ๗ แห่ง ตั้งแต่เดือน ๕ ถึงเดือน ๑๐ ข้าวแพงเกวียนละ ๑ ชั่ง ข้าวสารถังละ ๕ สลึง ณ วัน ๖ ๑๕ ๗ ค่ำ มีจันทรุปราคาสัพกราช ณ วัน ๑ ๑๕ ๑๒ ค่ำ

มีจันทรุปราคาสัพพคราช ณ วัน ๗ๅ๐ ค่ำ เห็นดาวหาง
เป็นควันพุ่ง ณ วัน ๒ๅ๒ ค่ำ เวลาทุ่ม ๑ อุกกาบาตตกมา
แต่ทักษิณไปอิสาน..."[๑]

จากบันทึกจดหมายเหตุเหล่านี้เอง ที่ทำให้เราสามารถศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์และเรื่องอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี จึงนับได้ว่าเป็นความสำคัญอีกประการหนึ่งของไสยศาสตร์ในประเทศไทย

---

[๑] ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘ หน้า ๑๒๘—๑๓๒.

บทที่ ๓

ความเชื่อทางไสยศาสตร์กับกวี

ในการพิจารณาวรรณคดีอย่างกว้าง ๆ จัดแบ่งวรรณคดีออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. วรรณคดีตามข้อเท็จจริง เป็นวรรณคดีที่มุ่งให้ความรู้เป็นใหญ่ วรรณคดีประเภทนี้ได้แก่ ข้อเขียนเกี่ยวกับข้อเท็จจริง ข้อมูล ข่าวสาร ตำราเรียนต่าง ๆ

๒. วรรณคดีสะเทือนใจ เป็นวรรณคดีที่เกิดจากการแสดงออกทางอารมณ์และจินตนาการ สามารถโน้มน้าวใจผู้อ่านให้เกิดความสะเทือนใจกับข้อความที่ได้ยิน ได้อ่านนั้น วรรณคดีประเภทนี้มุ่งให้ความเพลิดเพลินเป็นใหญ่[๑]

วิทย์ ศิวะศริยานนท์[๒] ก็ได้จำแนกวรรณคดีออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. วรรณคดีที่แสดงบุคลิกลักษณะของผู้แต่งเอง แบ่งออกเป็น

๑.๑ กาพย์กลอนแสดงความคิดทางปรัชญา

๑.๒ กาพย์กลอนสดุดีชนิด Ode

๑.๓ กาพย์กลอนแสดงความเศร้าหรือหม่นหมอง (Elegy)

๒. วรรณคดีที่เล่าพฤติการณ์และแสดงความคิดเห็นของผู้อื่นโดยแสดงความคิดเห็นส่วนตัวของผู้แต่งน้อยที่สุด หรือที่เรียกว่าวรรณคดีที่ผู้แต่งวางตัวเป็นกลาง แบ่งออกเป็น

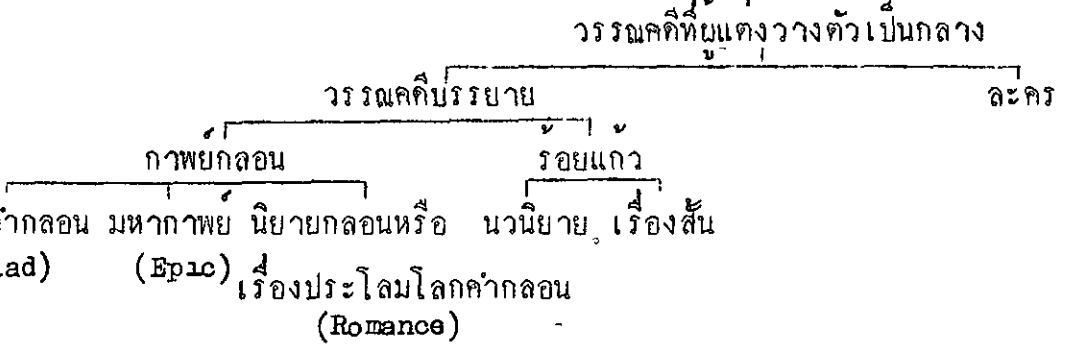

---

[๑]กระแสร์ มาลยาภรณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น หน้า ๑๒.

[๒]วิทย์ ศิวะศริยานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า ๓๓-๔๑.

ในบทนี้จะเลือกศึกษาเฉพาะวรรณคดีบรรยายประเภทนิยายกลอน ลักษณะของเรื่องประเภทนี้ กล่าวอย่างกว้าง ๆ คือ"มีโครงเรื่องเกี่ยวกับการแสดงความกล้าหาญ ผจญภัยการดำเนินเรื่องมักจะเป็นไปอย่างโลดโผนพิสดารเกินกว่าความเป็นจริง และตัวละครมักจะมีความสามารถพิเศษ,พาหนะพิเศษ"*

อีกเรื่องหนึ่งที่เลือกมาศึกษาด้วยคือเรื่อง <u>ราชาธิราช</u> ซึ่งมีลักษณะเรื่องเป็นทำนองเดียวกัน แต่ต่างกันที่ลักษณะคำประพันธ์ซึ่งในราชาธิราชใช้เป็นร้อยแก้ว ส่วนวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ จะใช้ประกอบการศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป .

<u>ไสยศาสตร์กับกวี</u>

งานศิลปะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสังคมซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อผู้สร้างศิลปะวรรณคดีจัดเป็นศิลปะอย่างหนึ่งซึ่งได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมตัวกวี ดังนั้นความรู้สึกนึกคิดที่กวีมีอยู่เป็นส่วนร่วมกับคนในสมัยของกวีจึงมีปรากฏอยู่ในงานที่กวีสร้างสรรค์ ความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานของกวีอยู่มาก กวีได้นำความเชื่อทางไสยศาสตร์มาใช้ในการสร้างสรรค์งานของตนในด้านต่าง ๆ คือ

๑. การดำเนินเรื่อง
๒. การสร้างตัวละคร
๓. สัญญลักษณ์

<u>อิทธิพลของความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่อง</u>

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังเป็นสมัยที่บุคคลในสังคมมีความเชื่อทางไสยศาสตร์อยู่อย่างฝังหัว และบุคคลในสมัยนั้นคงจะมีความสามารถในทางไสยศาสตร์กันมาก และเป็นธรรมดาที่จะมีผู้รู้ไสยศาสตร์บางคนนำความรู้ไปใช้ในทางที่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นจึงปรากฏบทลงโทษเหล่านั้นไว้ในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในสมัยนั้นหลายมาตรา ดังเช่น

---

*เสาวลักษณ์ อนันต์ศานต์ <u>วรรณกรรมเอก ขุนช้างขุนแผน</u> หน้า ๗๐.

"มาตราหนึ่ง ผู้ใดล่อท่านว่าเป็นฉมบกฤษดิยารู้ว่าวานรู้วิทยาคุณกระทำให้ท่านตาย พิจารณามิเป็นสัจแลหากเป็นสัจล่อท่านดังนั้นท่านให้ส่งโทษโดยโทษานุโทษ แล้วให้ไหมชดบค่าตัวผู้ล่อ ถ้าเป็นสัจคุจผู้ล่อ ท่านให้ฆ่ามันผู้รู้คุณว่านยาฉมบจะกละกฤษดิยานั้นเสีย เพราะมันจะทำไปภายหน้า ส่วนทรัพย์สิ่งสินมันนั้น ให้เอาเข้าพระคลังหลวงจงสิ้น "[๑]

ความเชื่อทางไสยศาสตร์จึงมีผลให้กวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นำมาใช้เป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่องให้สนุกสนานและสมเหตุผลมากขึ้น กลวิธีในการดำเนินเรื่องที่กวีได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ แยกกล่าวได้ดังนี้

๑. ความฝัน
๒. ลางและนิมิต
๓. โหราศาสตร์
๔. เวทมนตร์คาถา
๕. เวทมนตร์คาถาประกอบกับวัตถุและพิธีกรรม
๖. อิทธิฤทธิ์
๗. กจรเสี่ยงทาย

ความฝัน

ชลธิรา สัตยาวัฒนา อธิบายถึงเรื่องความฝันโดยอ้างถึงข้อเขียนของ เฟรดเดอริค ซี. เพรสคอต (Frederick C. Prescott) ว่า ความฝันเป็นภาพพจน์(image) ที่เกิดขึ้นในขณะนอนหลับ ภาพพจน์เหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมาด้วยกลไกที่บุคคลควบคุมไม่ได้ เราไม่อาจจะจงใจหรือตั้งใจที่จะสร้างความฝันได้ หากความฝันบังเกิดขึ้นแก่เราโดยที่เราไม่รู้สึกตัวความฝันเป็นแบบฉบับของแต่ละบุคคล และมีลักษณะแปลกประหลาดอธิบายได้ยากที่สุด[๒]

---

[๑]พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง หน้า ๔๒.

[๒]ชลธิรา สัตยาวัฒนา การนำวรรณคดีวิจารณ์แนวใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไท

ทฤษฎีว่าด้วยบุคลิกภาพของบุคคล (The Organization of Personality) ของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ได้กล่าวถึงเรื่องความฝันไว้ว่า

ความฝันเป็นลำดับของจินตภาพซึ่งโดยปกติมีหน้าที่ลดความเครียด โดยรื้อฟื้นความจำที่ผ่านมา โดยเฉพาะสิ่งที่ทำให้อึดอัดใจ เช่น คนนอนหลับที่หิวโหยอาจจะฝันว่าไปในงานเลี้ยงอาหารที่หรูหรา คนที่ได้รับการกระตุ้นทางเพศมากมาก่อน พอนอนหลับก็จะฝันถึงกิจกรรมทางเพศและกิจกรรมอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กัน ฟรอยด์เชื่อมั่นว่า ความฝันทั้งสิ้นล้วนแต่เป็นการทำให้สมปรารถนาหรือความพยายามที่จะให้เป็นเช่นนั้น บุคคลทุกคนจะฝันถึงสิ่งที่ตนต้องการ[๑]

ตามความเชื่อของชาวไทยเราซึ่งเป็นเรื่องเล่าสืบกันมาช้านาน กล่าวว่าคนเรามีเจตภูต* ประจำอยู่ในกาย ในขณะที่เราหลับเจตภูตจะออกจากร่างกายไปพบเห็นหลายสิ่งหลายอย่างในที่ต่าง ๆ สิ่งที่เจตภูตพบเห็นในสถานที่ต่าง ๆ นั้นเรารับรู้เป็นความฝัน

มูลเหตุแห่งความฝัน พระนันทาจารย์ ได้อธิบายไว้ว่า มีสาเหตุอยู่ ๔ ประการ คือ[๒]

๑. ธาตุกำเริบ
๒. ดวงจิตหน่วงเหนี่ยวเอาสิ่งอื่นมาเป็นอารมณ์
๓. เทวดาสังหรณ์ให้ทราบเหตุคุณและโทษ
๔. บุพนิมิต คือบอกให้ทราบเหตุการณ์เบื้องหน้า

๑. ฝันด้วยเหตุธาตุกำเริบ หรือที่เรียกว่า ธาตุโขภ นั้น คือ ธาตุในกายอย่างใดอย่างหนึ่งผิดปกติ ทำให้กายและจิตไม่สบาย เมื่อหลับจึงฝันไปต่าง ๆ ทำให้สะดุ้งตกใจ

๒. ฝันด้วยดวงจิตหน่วงเหนี่ยวเอาสิ่งอื่นมาเป็นอารมณ์ หรือที่เรียกว่าจิตนิวรณ์ คือก่อนนอนจิตประหวัดไปถึงสิ่งไรก็ฝันถึงสิ่งนั้น

๓. ฝันด้วยเหตุเทพสังหรณ์ คือ เทวดาดลใจให้ฝัน เป็นฝันที่อยู่ในข่ายที่จะนำมาพยากรณ์ได้

---

[๑] ดู. หน้า ๑๔–๑๕.

* ดูที่ภาคผนวกที่คำว่า "เจตภูต"

[๒] พลูหลวง (นามแฝง) โหราศาสตร์แผนใหม่ หน้า ๑๒๔–๑๒๕.

๔. ฝันด้วยเหตุบุพนิมิต คืออำนาจแห่งกุศลและอกุศลกลใจให้ฝันเพื่อจะให้รู้จักเหตุอันจะปรากฏในอนาคต ฝันเช่นนี้อยู่ในข่ายที่จะนำมาพยากรณ์ได้*

ลักษณะความฝันที่กวีเลือกนำมาใช้ในการดำเนินเรื่องเป็นความฝันชนิดที่เป็นเทพสังหรณ์และบุพนิมิต ซึ่งจัดเป็นความฝันที่แท้ ความฝันชนิดนี้จะเกิดขึ้นในช่วงระหว่างปัจฉิมยาม คือตั้งแต่ ๒ นาฬิกาจนถึงย่ำรุ่ง

จากความเชื่อเรื่องความฝันนี้ กวีได้แสดงออกไว้ในเนื้อเรื่อง เวลาที่ตัวละครในเรื่องจะเกิดความฝันก็เป็นไปตามเวลาที่เชื่อว่าจะเกิดฝันแท้ ซึ่งสามารถจะบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าต่างๆ ได้ กวีจะบอกเวลาที่ตัวละครในเรื่องเกิดความฝันไว้ด้วยเสมอ เช่น ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ตอนที่พระนเรศวรเสด็จยกยกทัพมาพักพลอยู่ที่ปากโมก และทรงพระสุบิน กวีได้กล่าวถึงเวลาที่ฝันไว้ ว่า

> " ครั้นเข้าราษตรีสมัย ภูวไนยตรัสตริการ ซึ่งจะรอนราญอริราช
> ด้วยภิมุขมาตยากร จนจันทรลับเลื่อน เคลื่อนเข้าตติยยาม
> เจ้าจอมสยามไสยาสน์ เหนือบรมอาสน์ก่องแก้ว คล้ายคล้ายสิบทุ่ม
> แคล้ว ท่านเคลิ้มหลับฝัน ใฝ่นา "
>
> (ลิลิตตะเลงพ่าย)

ในเรื่องราชาธิราช ตอนศึกเชียงใหม่ชิงพระยาช้างเผือกเมืองเมาะตะมะพระเจ้าฟ้ารั่วทรงพระสุบินนิมิตแบบเทพสังหรณ์ ในเวลาปัจฉิมยาม ดังความว่า

> "... ครั้นล่วงเข้าเวลาปัจฉิมยาม จึงเทพยดาอันสถิตสิงอยู่ในบวรเศวตฉัตร์ จึงบันดาลให้พระเจ้าฟ้ารั่วนิมิตฝันว่า... "
>
> (ราชาธิราช)

ลักษณะความฝันที่กวีนำมาใช้เป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่องนั้นมีลักษณะเด่นๆอยู่๒ประการ คือ

๑. ความฝันนั้นบอกให้ทราบอย่างตรงๆ อาจเป็นการบอกเหตุร้ายหรือให้คำแนะนำเพื่อแก้ไข เช่นในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อพลายงามถูกขุนช้างลวงไปฆ่านางวันทองก็ทราบเหตุร้ายจากความฝัน ซึ่งกวีกล่าวว่าเป็นฝันที่เกิดจากพรายของขุนแผนมาเข้าฝันเพื่อบอกเหตุร้าย ดังกลอนว่า

* พลูหลวง (นามแฝง) โหราศาสตร์แผนใหม่ หน้า ๑๗๑

" ฝ่ายพวกพรายกายสิทธิ์ฤทธิรุทร เหมือนลมวุดวู่หนึ่งถึงไหนไหน
ไปเข้าฝันนางวันทองถึงห้องใน เหมือนจะให้เห็นลูกคิดผูกพัน
คราน้ันวันทองผ่องโสภา เมื่อลูกแก้วแววตาจะอาสัญ
คิ้วกระเหม่นเป็นลางแต่กลางวัน ให้หวั่นหวั่นหวิวหวิวหิวหาวนอน
พอม่อยหลับคลับคล้ายเห็นพลายน้อย ขุนช้างถ่อยทับไว้ด้วยไม้ขอน
ผวาฟื้นตื่นตาให้อาวรณ์ สะอื้นอ่อนในอกตกตะลึง "

(ขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม)

ในราชาธิราชตอนศึกเชียงใหม่ชิงพระยาช้างเผือก พระเจ้าฟ้ารั่วเมื่อทรงทราบข่าวศึกยังหาวิธีการแก้ไขไม่ได้ บรรดามขอำมาตย์กราบทูลให้พระเจ้าฟ้ารั่วทำพิธีขอสุบินนิมิตซึ่งก็ประสบผลสำเร็จในคืนนั้น ดังความในเรื่องว่า

"...ซึ่งข้าศึกมาล้อมพระนครไว้ครั้งนี้ จะทรงพระวิตกไปไย พระยาช้างเผือกผู้ของพระองค์เป็นชัยมงคลอยู่แล้ว ให้เร่งแต่งที่บนยอดเขาใกล้เมืองเมาะตะมะ ประดับด้วยราชวัติฉัตรธง แลให้เอาอ่างทองคำใส่น้ำตั้งพิธีแล้ว จึงประดับพระยาช้างด้วยเครื่องราชาภรณ์อันงาม เชิญขึ้นไปณยอดเขาซึ่งตั้งพิธีนั้น พระยาช้างก็จะสูบเอาน้ำในอ่างทองพ่นออกไปทิศใดปัจจามิตรที่อยู่ในทิศนั้นก็จะปราชัยไปทุกทิศ..."

(ราชาธิราช)

อีกตอนหนึ่งในเรื่องขุนช้างขุนแผน คือตอนที่เทวดาเข้าฝันพลายสุริยันเพื่อบอกวิธีการปราบผ้าพยนต์ที่เฝ้าถ้ำเก็บคัมภีร์ใบลานทองอยู่ ดังกลอนว่า

" คราน้ันเทวาในป่ากว้าง รักษาทางป่าใหญ่ในไพรศรี
ต่างก็มาปรึกษากันทันที กุมารนี้เหตุผลชอบกลครัน
ท่วงทีมีไชยระกูลไพร่ น้ำใจกล้าหาญชาญขยัน
ชาติเสื้อเชื้อทหารชาญฉกรรจ์ แม้นปล่อยให้ผายผันมิเป็นการ

จำเราจะช่วยกันแก้ไว้ บอกไขแนะนำตามบรรหาร
เพราะที่นี่มีถ้ำแสนสำราญ วิชาการลานทองของดีดี
แม้นผู้ใดใครล้างเวทมนต์ เช่นฆ่าผ้าพยนต์ทั้งสี่
จึงจะได้ใบลานทองของดี วิชาดีทำได้หลายชนิด
ล่องหนทนคงศาสตรา ถึงจะแทรกพสุธาก็ประสิทธิ์
จะทำการอย่างไรตามใจคิด ได้ดังจิตทุกอย่างต่างต่างมี
จำจะแนะนำให้ไขแก้ ผันแปรเด็กน้อยให้รู้ที่
รบรับกับผ้าพยนต์มี ต่อตีกับมันได้ทันใจ
คิดพลางแล้วทางเข้านั่งชิด มือสะกิดเล่าบอกออกความให้
ตามสิ่งที่จริงในน้ำใจ เอากระบองวางไว้ข้างกายี
นี่แหละเจ้าเอาไว้สำหรับตน รบราผ้าพยนต์ให้ปั่นปี้
พอสั่งเสร็จสำเร็จพลันทันที เจ้าไพรีกับเทวาก็คลาไคล "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายสุริยัน)

๒. ฝันเป็นเรื่องราว ซึ่งต้องตีความหมายจากเรื่องที่ฝันจึงจะสามารถทราบเหตุการณ์ร้ายดีที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ในเรื่อง ราชาธิราช เมื่อสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเสด็จขึ้นเสวยราชย์แล้ว ทรงพระสุบินนิมิตว่า

"... มีดาวลอยมาแต่บนนภาลัยอากาศ เป็นหลายดวง ตกลงที่พานพระศรี พระองค์จึงเอาฝ่าพระหัตถ์ปิดดวงดาวเหล่านี้ไว้ได้หมดพอสิ้นลักษณะพระสุบินนิมิต สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ตื่น จากที่บรรทม..."

(ราชาธิราช)

โดยปกติเมื่อกวีได้มอบให้ตัวละครเกิดความฝันแล้วก็จะต้องมีการทำนายฝันหรือตีความหมายจากเรื่องที่ฝัน ในเรื่องราชาธิราชนี้ก็เช่นกัน พระเจ้าราชาธิราชตรัสให้ราชมนูทำนายพระสุบิน คำทูลทำนายของราชมนู ว่า

"...ซึ่งดาวฤกษ์ลงมาแต่นภากาศอยู่ที่พานพระศรีเป็นหลายดวง และซึ่งพระองค์เอาผ้าพระหัตถ์ปิดไว้ได้นั้น ลักษณะพระสุบินดังนี้เป็นชัยมงคลศุภนิมิตประเสริฐยิ่งนัก คือสำแดงเหตุที่พระองค์จะได้ปราบเสี้ยนศึกศัตรูได้ราบคาบ แต่บรรดาเมืองขึ้นเมืองออกและรามัญประเทศทั้งปวงซึ่งเป็นเสี้ยนหนามหลักตอยังมิได้อ่อนน้อมนั้น ก็เกรงพระเดชานุภาพเข้ามาอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์สิ้น..."

(ราชาธิราช)

ความฝันและการทำนายฝันนี้จะเป็นการบอกให้ผู้อ่านรู้เนื้อเรื่องอย่างกว้าง ๆ ไว้ตอนหนึ่งก่อน แล้วในตอนหลังจึงเสนอรายละเอียดต่อ

ในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนก่อนที่ท้าวไกยเกษจะคิดถวายนางไกยเกษีให้แก่ท้าวทศรถท้าวไกยเกษทรงพระสุบินไปว่า

" ทรงพระสุบินนิมิตฝัน อัศจรรย์เป็นเทพสังหรณ์
ว่าพระจันทร์ทรงกลดในอัมพร ดวงดารากรดาษดา
เข้าอยู่ในวงทรงกลด หมดทั่วทั้งพื้นพระเวหา
อันพระรัศมีพระจันทรา สีกล้ากว่าแสงอโณทัย
ส่องสว่างพ่างพื้นโพยมหน เมฆหมอกจะปนก็หาไม่
ขับรถส่องสี่ทวีปไป ภูวไนยตื่นขึ้นทันที"

(รามเกียรติ์ ตอนอภิเษกท้าวทศรถ)

หลังจากความฝัน กวีมอบให้โหรทำหน้าที่ดำเนินเรื่องโดยการทำนายฝันว่า

"พระสุบินนี้ล้วนจำเริญผล จะอัปมงคลนั้นหาไม่
อันพระจันทร์ทรงกลดอำไพ ได้แก่กษัตริย์อันเรืองยศ
บรรดาท้าวพระยาในชมพู จะพึ่งอยู่ใต้เบื้องพระบาทหมด
ดั่งดาราเรียงรันเป็นหลั่นลด อยู่ในทรงกลดศศิธร

ซึ่งแรงกล้ากว่าดวงอโณทัย จะให้โลกเป็นสุขสโมสร
ทั้งกลางคืนกลางวันนิรันดร ปราบหมู่ดัสกรภัยพาล
ซึ่งทรงรถส่องสี่ทวีปนั้น จะทรงศักดาอันห้าวหาญ
แผ่ทั่วชั้นฟ้าบาดาล ไม่มีใครทานฤทธา "

(รามเกียรติ์ ตอนอภิเษกท้าวทศรถ)

พระสุบินของท้าวไกยเกษนี้เป็นจุดกระตุ้นให้ท้าวไกยเกษคิดหาหนทางที่จะผูกมิตรกับกษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการตามพระสุบินของพระองค์ เรื่องในตอนต่อมาจึงปรากฏว่าท้าวไกยเกษยินดีถวายนางไกยเกษีให้กับท้าวทศรถ ดังในคำกลอนว่า

" ครั้นถึงห้องแก้วไสยาสน์ นั่งใกล้อัครราชมเหสี
แจ้งข้อสุบินของภูมี ตามที่โหราทายทำนายมา
บัดนี้พี่คิดวิตกนัก ด้วยลูกรักผู้ยอดเสน่หา
จะยกให้แก่กรุงกษัตรา วาสนาไม่คู่ควรกัน
อันเจ้าทศรถกุมกร หน่อท้าวอัชบาลรังสรรค์
ก็เป็นวงศ์พระทรงสุบรรณ มีฤทธาอันเกรียงไกร
นางไกยเกษีนงเยาว์ ควรแล้วที่เราจะยกให้
เป็นคู่สู่สมภิรมย์ใน เจ้าจะเห็นอย่างไรนางเทวี "

(รามเกียรติ์ ตอนอภิเษกท้าวทศรถ)

ในเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ตอนที่นางลาวทองเจ็บ ขุนแผนฝากเวรขุนช้างออกไปเยี่ยมนางลาวทอง และถูกขุนช้างใส่ร้าย ทำให้ขุนแผนต้องพรากนางลาวทอง ก่อนจะเกิดเหตุนางลาวทองก็ฝันร้าย ว่า

" จะกล่าวถึงลาวทองผ่องโสภา ค่อยคลายโรคาที่หมองศรี
กลางคืนนอนแนบแอบสามี เปรมปรีดิ์จนหลับกับที่นอน
นางฝันว่ายักษ์ใหญ่เข้าในห้อง จับลาวทองมัดลากไปจากหมอน
ไปใส่กรงเหล็กไว้ให้อาวรณ์ เดือดร้อนทุกข์ทนทั้งตาปี

ในฝันนั้นว่าผัวตัวตามไป ก็ตกในหวห้อง ศิริรี
ได้ความยากแค้นแสนทวี ถ้วมีชายหนึ่งเรืองฤทธิไกร
มาอุ้มเจ้าลาวทองกับขุนแผน ออกจากแดนยักษ์ตรงมาส่งได้
สิ้นฝันพลันฟื้นตื่นตกใจ ปลุกปลอบผัวให้ทำนายพลัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนต้องพรากนางลาวทอง)

ความฝันในตอนนี้เสมือนเป็นโครงเรื่องที่จะดำเนินความต่อไป และในตอนเดียวกันกวีก็ได้คลี่คลายเรื่องให้ได้ทราบไว้อีก ช่วงหนึ่งในคำทำนายฝันของขุนแผน ว่า

" ครานั้นขุนแผนแสนสนิท นิ่งคิดความน้องลาวทองฝัน
เอะฤกษ์ยามร้ายเข้าพร้อมกัน ในวันรุ่งพรุ่งนี้จะมีภัย
กูกับลาวทองจะต้องพราก เกิดความวิบากขึ้นโตใหญ่
ตอเป็นนานจะค่อยคลายสบายใจ จะมีผู้แก้ไขให้พบกัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนต้องพรากนางลาวทอง)

โดยลักษณะดังกล่าวนี้ ความฝันที่ปรากฏในวรรณคดีจึงเป็นฝันที่บอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้อย่างแม่นยำเสมอ

นอกจากเรื่องที่ฝันจะบอกให้ทราบถึงเนื้อเรื่องในตอนต่อไป ว่าจะเกิดเหตุการณ์อย่างใดกับตัวละครแล้ว ยังเป็นการเกริ่นกล่าว*ให้ผู้อ่านได้เตรียมตัวเตรียมใจที่จะรับรู้เหตุการณ์นั้น ๆ ด้วย นับเป็นศิลปะของกวีที่จะสร้างอารมณ์ให้ผู้อ่านสะเทือนใจไปกับเหตุการณ์ความรู้สึกของตัวละครในเรื่อง อย่างเช่น พระสุบินของพระนางมัทรี ก่อนที่ชูชกจะมาทูลขอสองกุมารไป

"...พระนางให้หวาดหวาด จนเพลาปัจจุสสมัยจึงม่อยผ่อยหลับสนิท
เสวยพระสุบินนิมิตผิดประหลาดลามกธรรมวา เอโก ปุริโส ยังมี
บุรุษผู้หนึ่งนั้นเดินโซดำล่ำสันเห็นพิลึก ผิวกายดำเป็นหมอกำมืดมืด

---

*คำเกริ่นกล่าวคือถ้อยคำที่กวีใช้เมื่อให้ผู้อ่านสามารถเดาเหตุการณ์ต่อไปได้บ้าง คำนี้ รองศาสตราจารย์ สมปวง พิริยกิจ เป็นผู้คิดใช้

ดังมหาเมฆ ดูนี่โกกเกกเก่งฉกาจ ปริหิตฺวา นุ่งผ่ายอมฝาด
คาดกาสาว์สักกระสันพันเป็นเกลียวเหนี่ยวเหน็บรั้ง คาดพุงจั้งมั่ง
ทะมัดทะแนง บิลนฺธิตฺวา หัดดอกไม้แดงทั้งสองหูดูลง่า อาวุธหตฺโถ
มีหัตถ์เบื้องขวานั้นถือดาบ คมเขียวเป็นมันปลาบละเลื่อมแสง
แกว่งกวัดฉวัดเฉวียนวิ่งลู่จู่เข้ามาถึง ถือทวารตึงทำลายลู่
ตรูเชนฺโต กระทืบเท้าตะคอกขู่คำรามสำราก ฉวยชฎานางกระชาก
ให้หลุดพลัด รวบพระกรกระหวัดทั้งซ้ายขวาให้พระนางเธออุตตานภาพ
ฟาดด้วยดาบแล้วเหวี่ยงลงตรงพระพาหา ทั้งสองซ้ายขวาขาดเป็นสิน
พระกรกระเด็นดิ้นอยู่แดดาน แล้วมิหน่ำซ้ำแขวะคว้านควัก
พระนัยเนตรทั้งสองปลิ้นให้วิ่นหวะ อุรๆ ภินฺทิตฺวา เอาดาบฉะเชือด
พระทรวงล้วงชำแหละ แหวะหาพระหทัยพระนางนั้น ตสฺสา
วิรวนฺติยา ในลักษณะฝันว่าพระนางเธอมิได้ต่อเถียงจนสุดสิ้น
พระสุรเสียงสาเนียงกรีดกรีดวะหวีดหวาด ชายนั้นก็ปลาดแล่นไป
มีหยาดพระโลหิตไหลละลุมลง สะดุ้งพระองค์ออกพระโอษฐ์โลดลอย
พลอยผวาตื่นขึ้นทันทีในปัจฉิมราตรีนั้นแล. "

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร)

กวีใช้ความฝันเข้ามาดำเนินเรื่องและสร้างอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับพฤติกรรมของตัวละครในตอนต่อๆ มา พระสุบินนิมิตร้ายของพระนางมัทรีทำให้พระนางหวาดพระทัยกลัว พระเวสสันดรเป็นองค์เดียวเท่านั้นที่จะเป็นที่พึ่งปลอบพระทัยพระนางให้คลายพระปริวิตกได้ และถึงแม้ว่าพระเวสสันดรจะทรงตระหนักในเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นนั้น พระองค์ก็มิได้ตรัสบอกความจริงให้พระนางทรงทราบ กลับทรงแจงเหตุผลว่าพระสุบินนั้นเกิดขึ้นเพราะ

"...ดูกรมัทรี เป็นเหตุทั้งนี้ด้วยเจ้าเป็นนางกษัตริย์ เคยเสวยไอศุริยสมบัติอันอุดม เจ้าเคยสถิตบรรหมพระยี่ภู่อ่อนละอองลำอางองค์ ยามเมื่อเจ้าจะโสรจสรงเสวยล้วนแต่เครื่องสุพรรณภาชน์ ยามเมื่อเจ้าเยื่องยุรยาตรก็มิได้ย่างลงเหยียบดินกระเดื่องใจ บัดนี้เจ้ามา.

ตกไร้นิราศปราศจากที่อันเจริญ ออกมาโศกศัลย์แสนกันดารเดินในดงดอนต้องแดดลม เสวยแต่ผลไม้อันเปรี้ยวชมเผื่อนฝาด นอนเหนือใบไม้ลาดล้วยละอองทราย เทพเจ้าย่อมยักย้ายซึ่งราศี ธาตุทั้งสี่นั้นวิปริตจึงเสวยสุบินนี้มิดผิดประหลาดลามก เจ้าจะสะดุ้งตกพระทัยไปไยมีจงกลับไปยังคันธกุฎีโดยสำราญ..."

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร)

แต่กระนั้นความหวาดหวั่นพรั่นพระทัยของพระนางก็ยังมิได้หมดสิ้นลง ดังปรากฏในตอนต่อมา ซึ่งพระนางตรัสพร่ำสอนสั่งพระลูกน้อยทั้งสองและทรงนำมาฝากพระเวสสันดรไว้ กว่าพระนางจะตัดพระทัยจากพระลูกน้อยทั้งสองไปได้ก็เสด็จเวียนวกกลับมากลับไปเสียหลายรอบ เจ้าพระยาพระคลัง(หน) พรรณนาความในตอนนี้ว่า

" พระนางทูลฝากพระลูกแก้วแล้วถวายบังคมลา มาจัดหาขอเสียมกระเช้าสาน สาแหรกคานขึ้นใส่พระอังสาเสด็จจร น้ำพระทัยเธอข่อนข่อนคิดไม่ขาด เสด็จนิวัตลีลาศคืนหลัง กลับมาทรงพระกันแสงสั่งสองบังอรอีกเล่า ว่าทูลเกล้าของแม่เอ่ย ถ้าอกแม่นี้แล่ได้ออกเป็นภาคพอที่จะแบ่ง แม่ก็จะจัดแจงแล่งออกไว้ ภาคหนึ่งถึงจะไปภาคหนึ่งจะอยู่ จะได้ประโลมเลี้ยงพระลูกรักทั้งคู่มิให้เคืองพระทัย โอ้ความเข็ญใจครั้งนี้นี่เหลือขนาด เจ้าเกิดมากำพร้าญาติไร้พระประยุรวงศาแต่จะได้เห็นหน้ามารดาเล่าก็ไม่เต็มวัน ต่อเพลาสายัณห์เย็นระย่อย่ำแม่จึงจะได้เข้ามาอุปถัมภ์ถนอมเชยให้ชื่นชู ครั้นเช้าตรู่แล้วก็พลัดแม่เป็นกำพร้า จะมีใครเลี้ยงรักษาพระลูกเล่า เลี้ยงกันเองเถิดสินะเจ้าแต่พี่น้อง เห็นหน้ากันแต่สองตามประสายาก เพราะมีกรรมแล้วจึงจำจากด้วยจำเป็น ใจแม่นี้จะเด็ดกระเด็นออกไปเสียแล้วนะทูลกระหม่อมแก้วจงค่อยอยู่ โอ้เจ้าดวงเนตรทั้งคู่ของแม่เอ่ย แม่นี้จะขอลา พระนางก็ยาตราตรึกพลางนางเหลียวมาแล

ดู พระลูกทั้งคู่น้อย ๆ ละห้อยไห้ น้ำพระชลนัยเธอไหลลงหลั่ง
หลั่ง ๆ กลับหน้าสั่งกลับหลังสั่ง จนลับบังพระนัยเนตร ..."

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร)

ความฝันที่กวีนำมาใช้เป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่องจะเป็นความฝันแบบบุพนิมิตและเทพสังหรณ์ ซึ่งบอกให้ทราบเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ ใน ๓ ลักษณะ คือ

๑. ฝันบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าที่เป็นในทางดี ฝันในลักษณะนี้มีที่บอกเหตุการณ์ในทางดีหลายอย่าง เช่น

๑.๑ ความฝันที่แสดงว่าจะมีคู่ ฝันที่บอกเรื่องคู่ครองนี้ส่วนมากกวีนิยมให้ตัวละครฝ่ายหญิงเป็นผู้เกิดความฝัน เช่น ในเรื่องพระอภัยมณี ตอนนางเกษราจะพบรักศรีสุวรรณนางก็นิมิต

"ฉันฝันว่าว่าสุกรีอันเกรียงไกร เข้ามาในแท่นสุวรรณอันบรรจง
เกี้ยวกระหวัดรัดรอบอุรานอง ฉันร่ำร้องอยู่บนเตียงจนเสียงหลง
ให้ร้อนรุ่มกลุ้มจิตพิษภุชงค์ หมายว่าปลงชีวานิคาลัย "

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณพบนางเกษรา)

ความฝันของนางเกษราซึ่งเล่าให้สี่พี่เลี้ยงฟังนี้ นางพี่เลี้ยงทั้งสี่ไม่ได้ตีความหมายในฝันหรือทำนายฝันให้นางเกษราด้วยตนเอง ด้วยเกรงนางจะกริ้ว แต่ก็ได้หาตำราทำนายฝันมาให้นางอ่านคำทำนาย ว่า

"ยุพยงทรงอ่านอักษรพลัน มีสำคัญว่างูหมู่กุมภา
แม้นขบกัดรัดใครในนิมิต จะได้ชมสมสนิทเสน่หา
แม้นงูร้ายฝ่ายคู่ภิรมยา วาสนาฟุ้งเฟื่องเรืองเจริญ "

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณพบนางเกษรา)

อีกตอนหนึ่งในเรื่องเดียวกันนี้ ตอนนางเสาวคนธ์จะได้เป็นคู่ครองกับสุดสาครนางก็ฝันท่านองเดียกับนางเกษรา ว่า

" ว่าองค์พระอนันตนาคราช เผ่นผงาดมาทางลำแม่น้ำสินธุ์
เข้ารัดนางกลางคืนจำกลืนกิน ร้องจนสิ้นเสียงสะดุ้งพอรุ่งราง "

(พระอภัยมณี ตอนสุดสาครตามนางเสาวคนธ์)

ในความฝันนอกจากนาคหรืองูที่ใช้เป็นความหมายของคู่ครองแล้วก็ยังมีการใช้สิ่งอื่นแทนได้อีก เช่นดอกบัว ในเรื่องขุนช้างขุนแผนนางวันทองฝันว่าได้ดอกบัวก่อนที่นางจะได้คู่ ดังความฝันว่า

" ก.านั้นนางพิมนิ่มสนิท เกิดมิมิตประจักษ์ใจเมื่อใกล้สว่าง
ว่าว่ายข้ามน้ำได้ไปกลางทาง กับพี่นางสายทองคะนองใจ
ถึงฝั่งหยั่งตื้นพอยืนตรง สายทองส่งบัวทองประคองให้
หอมห่อผ้าห่มชมชื่นใจ แล้วกลับข้ามน้ำได้ดังจินดา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร)

นางวันทองเล่าฝันให้นางสายทองฟัง นางสายทองก็อธิบายความหมายจากฝันว่า

"ซึ่งฝันว่าได้ดอกบัวชม จะได้คู่สู่สมพิสมัย
ชายนี้เห็นทีไม่ใกลไกล คงจะได้โดยพลันมิทันช้า
ซึ่งฝันว่าพี่เด็ดดอกบัวส่ง คงจะได้พึ่งแม่ไปภายหน้า
ถ้ากระไรได้เหมือนดังจินดา แม่เมตตาสายทองให้ได้ดี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร)

นางศรีมาลาก่อนจะได้พบกับพลายงามก็ฝันว่าได้ดอกบัวเช่นกัน คือ

" ฝ่ายว่านวลนางศรีมาลา คืนนั้นนิทราก็ได้ฝัน
ว่าลงสระเล่นน้ำสำราญครัน เห็นบุษบันดอกหนึ่งดูพึงตา
ผุดขึ้นพ้นน้ำงามละอาด นางโผนผาดออกไปด้วยหรรษา
เด็ดได้ดีใจว่ายคลีมมา กอดแนบแอบอุราประคองคม
ลืมตาคว้าดูดอกบัวหาย เสียดายนี่กระไรไม่ได้สม
ปลุกอีเม้ยแก้ฝันหวั่นอารมณ์ อีเม้ยชมว่าฝันของนายดี
ดอกบัวคือผัวมิใช่อื่น มิพรุ่งนี้ก็มะรืนคงถึงที่
ไม่เหมือนอีเม้ยทายให้นายตี ฝันอย่างนี้ได้ทายมาหลายคน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

นอกจากตัวละครฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ฝันแล้ว ในบางครั้งกวีก็กำหนดให้ตัวละครฝ่ายชายเป็นผู้ฝันบ้างเหมือนกัน เช่น ตอนพลายงามจะพบนางศรีมาลา พลายงามก็ฝันว่า

" จะกล่าวถึงโฉมเจ้าพลายงาม เพลายามสามหลับอยู่กับหมอน
กำหนัดหนุ่มกลุ้มใจให้อาวรณ์ เทพเจ้าจึงสังหรให้เห็นตัว
ฝันว่านารีผึ่งรุ่นสาว ผิวขาวคมคายมิใช่ชั่ว
สองเต้าเด่งตั้งดังดอกบัว มายืนยิ้มยั่วแล้วเยื้องกราย
พอภิปรายทายทักชักสนิท นางเบือนบิดทำทีจะหนีหน่าย
ก็ลุกรีบตามติดเข้าชิดกาย คว้าเข้าเจ้าก็หายไปกับมือ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

เมื่อพลายงามบอกฝันให้ขุนแผนฟัง ขุนแผนก็ทำนายว่า

"ขุนแผนฟังความพลายงามเล่า เอะออเจ้าช่างฝันดีขันจ้าน
ฝันเช่นนี้มีตำรับแต่บุราณ ใครฝันมักบันดาลได้เมียดี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

และจากความฝันนี้เองที่ทำให้พลายงามแน่ใจทันทีที่ได้เห็นนางศรีมาลา

" คนนี้แลแน่แล้วที่เราฝัน รูปโฉมโนมพรรณหาผิดไม่
น้องเอ๋ยรูปร่างช่างกระไร ถึงนางในกรุงศรีไม่มีเทียม"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

๑.๒ ความฝันที่แสดงว่าจะมีบุตร การฝันเช่นนี้เป็นการบอกให้รู้ว่าจะมีตัวละครเพิ่มขึ้น ตัวละครฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ฝัน กวีจะใช้ความฝันลักษณะนี้เป็นการกำหนดลักษณะหรือคุณสมบัติของตัวละครที่จะมีเพิ่มขึ้นใหม่นั้น

ในพระปฐมสมโพธิกถา ก่อนที่พระมหาสัตว์จะเสด็จลงปฏิสนธิในพระครรภ์พระนางสิริมหามายา พระนางทรงพระสุบินนิมิต ว่า

"ท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ มายกพระองค์ไป กับทั้งพระแท่นสิริไสย
ยืนถึงหิมวันตประเทศ ประดิษฐานไว้ณเบื้องบน
แผ่นมโนศิลาอันใหญ่ได้ ๖๐ โยชน์ ภายใต้ไม้รังใหญ่ต้นหนึ่งอัน
สูงถึง ๑๐๐ โยชน์ แล้วมีนางเทพธิดาทั้งหลายมาเชิญเสด็จ
ไปสรงน้ำในอโนดาตสระ ในท่าอันเป็นที่ลงสรงแห่งพระพุทธ
บาทมารดา เพื่อจะชำระล้างเสียให้สิ้นมลทินแห่งมนุษย์
แล้วให้ทรงผลัดด้วยผ้าทิพย์ ลูบไล้ด้วยเครื่องสุคนธวิเลปนะ
อันเป็นทิพย์ แล้วประดับพระกายด้วยยิทิพยบุปผชาติ แลใน
ที่ใกล้รัชฎบรรพตนั้นมีสุวรรณคีรีอันหนึ่ง แลมีเสวตหัตถีช้างหนึ่ง
เที่ยวอยู่บนภูเขาของนั้น แล้วลงมาจากกาญจนบรรพตขึ้นมา
บนไหรัญคีรีโดยอุดรทิศ ชูซึ่งงวงอันจับบุณฑริกปทุมชาติสีขาว
เพิ่งบานใหม่ มีเสาวคนธ์หอมฟุ้งตลบ แล้วร้องโกญจนาทเข้า
มาภายในกนกวิมาน แล้วกระทำประทักษิณพระองค์อันบรรทมถวน
๓ รอบ แล้วดุจเข้าไปในอุทรประเทศฝ่ายทักษิณปรัศว์แห่งพระราช
เทวี พอบรรทมตื่นขึ้นแลขณะเมื่อทรงพระสุบินนั้น พอพระมหาสัตว์

เสด็จลงสู่ปฏิสนธิ ในเพลาพลบปัจจุสสมัยได้อุตราษาฒนักษัตฤกษ์ "

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๓)

ลักษณะพระสุบินนิมิตของพระนางสิริมหามายานี้เป็นเครื่องแสดงให้ทราบว่า

"...พระราชโอรสในพระครรภ์นั้นจะเป็นอัครบุรุษมิได้เป็นสตรี จะมีพระอานุภาพมาก ผิวสถิตอยู่ในมราวาสจะเป็นบรมจักร-พรรดิผิวทรงบรรพชาจะได้ตรัสเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแท้..."

(พระปฐมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๓)

ดอกบัวนอกจากความหมายถึงคู่ครองแล้ว ยังหมายถึงลูกได้อีกด้วยและตามเนื้อหาของความฝันนี้มีส่วนประกอบอื่น ๆ เช่น สถานที่ ช้างเผือกซึ่งนำดอกบัวมาถวาย ลักษณะสวยงามเป็นพิเศษของดอกบัวเหล่านี้ บุคคลที่จะมาเป็นตัวละครเพิ่มขึ้นใหม่จึงย่อมมีลักษณะพิเศษกว่าบุคคลธรรมดา ทั้งหมดนี้จัดเป็นความประณีตของกวี

จากคำทำนายพระสุบินนิมิตนี้เองที่เป็นจุดให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะให้เจ้าชายสิทธัตถะเป็นกษัตริย์ จัดหาเครื่องบำรุงความสุขทางโลกให้เจ้าชาย กับทั้งมีตรัสสั่งห้ามบุคคล ๔ คือ คนชรา คนเจ็บ คนตายและบรรพชิต เข้าใกล้ที่ประทับของเจ้าชายดังความว่า

"...จำเดิมแต่นี้จงห้ามอย่าให้รูปนิมิตทั้ง ๔ เข้ามาสู่ที่ใกล้ราชบุตรแห่งเรา แลอาตมะมิได้มีประโยชน์ที่ราชบุตรจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าปรารถนาจะชมราชบุตรอันเป็นบรมจักร-พรรดิ เสวยสมบัติเป็นอิศราธิบดีใหญ่ยิ่งกว่ามหาทวีปทั้ง ๔..."

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๕)

นอกจากดอกบัวที่กวีเลือกมาใช้ในความฝันว่าหมายถึงลูกแล้ว กวียังให้ตัวละครฝันถึงสิ่งอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างและนางพิม นางเทพทอง นางทองประศรี และนางศรีประจัน ต่างก็ฝันเห็นสิ่งต่าง ๆ ทั้ง ๓ คน นางเทพทองนั้นฝันว่า

" ฝ่ายนางเทพทองนั้นนอนหลับ พลิกกลับก็เพ้อมะเมอฝัน
ว่าช้างพายตายกลิ้งคลิ่งชัน พองขึ้นหัวมันเน่าโขลงไป
ยังมีนกตะกรุมหัวเหม่ บินเต่งเร่มาแต่ป่าใหญ่
อ้าปากคาบช้างแล้ววางไว้ เข้าในหอกลางที่นางนอน
ในฝันนั้นว่านางเรียกนก เชิญเจ้าขรัวหัวถกมานี่ก่อน
นางคว้าได้ตัวเจ้าหัวกล้อน กอดนกกับช้างนอนสบายใจ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างขุนแผน)

ส่วนนางทองประศรีก่อนจะมีพลายแก้วก็นิมิตฝันว่า

"มาจะกล่าวถึงนางทองประศรี นอนด้วยสามีในเรือนใหญ่
นิมิตฝันนั้นว่าท้าวสหัสนัยน์ ถือแหวนเพชรเม็ดใหญ่เหาะดั้นมา
ครั้นถึงจึงยื่นแหวนนั้นให้ นางรับแหวนนั้นไว้ด้วยหรรษา
แสงเพชรส่องวาบปลาบเข้าตา ตื่นผวาคว้าทั่วปลุกผัวพลัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างขุนแผน)

เมื่อนางตกใจตื่นก็บอกฝันให้ขุนไกรสามีฟัง ขุนไกรอธิบายความหมายจากเรื่องที่ฝันนั้นว่า

"ฝันว่าได้ชำมรงค์วงวิเศษ ของโกสีย์ตรีเนตรอันเฉิดฉาย
เพชรรัตน์อร่ามงามเพริดพราย บรรยายว่าเป็นสิ่งที่มิ่งมงคล
จะมีครรภ์ลูกนั้นจะเป็นชาย ดังทหารนารายณ์มาปฏิสนธิ์
กล้าหาญการณรงค์คงทน ฤทธิรณปราบทั่วทั้งแดนไตร
ซึ่งว่าเพชรรัศมีสีกล้า ภายหน้าจะได้เป็นทหารใหญ่
มียศศักดิ์เป็นพระยาข้าไท ร่วมพระทัยทรงธรรม์พระพันปี"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างขุนแผน)

ในบทละคร เรื่อง<u>อิเหนา</u> ก่อนประไหมสุหรีของท้าวกุเรปันจะทรงครรภ์ นางนิมิตฝันว่า

"บังเกิดนิมิตฝันอัศจรรย์นัก ว่านงลักษณ์นั่งเล่นที่ชาลา
มีพระสุริยงทรงกลด ชักรถมาในเวหา
แจ่มแจ้งแสงสว่างทั้งโลกา ตกลงตรงหน้านางรับไว้

(<u>อิเหนา</u> ตอนเกิดอิเหนากุเรปัน)

ความฝันนี้กวีใช้พระอาทิตย์เป็นตัวแทนของลูกที่จะมาเกิด ส่วนลักษณะของดวงอาทิตย์ที่มีแสงทรงกลดนั้น กวีอธิบายความหมายโดยให้โหรทั้ง ๔ คน ของเมืองกุเรปันเป็นผู้ชี้แจงว่า

"อันพระสุบินนี้ดีนัก จะได้โอรสรักเป็นแม่นมั่น
อาจองทรงเดชดั่งสุริยัน ทุกนิเวศน์เขตขัณฑ์ไม่ต้านทาน
จะเป็นที่ดับเข็ญให้เย็นยุค ราษฎรจะได้สุขเกษมสานต์ "

(<u>อิเหนา</u> ตอนเกิดอิเหนากุเรปัน)

ในเรื่อง<u>ขุนช้างขุนแผน</u> ตอนนางวันทองจะตั้งครรภ์พลายงาม นางก็ฝันว่าได้ดวงอาทิตย์เช่นกัน

"น้องฝันว่าได้เอื้อมถึงอากาศ ประหลาดเด็ดสุริยาลงมาล่าง
ถนอมชมอมชื่นแล้วกลืนกลาง สว่างทั่วตัวน้องถนัดตา "

(<u>ขุนช้างขุนแผน</u> ตอนขุนแผนลุแก่โทษ)

ขุนแผนให้คำทำนายว่า

"ดวงใจเจ้าจะได้ซึ่งลูกยา เหมือนฝันว่าได้ชมพระอาทิตย์
จะสิ้นความทุกข์ร้อนผ่อนวิโยค ที่ร้อนโรคสิ่งไรจะไปล่วงลิด
ลูกในครรภ์เจ้านั้นจะรื่องฤทธิ์ เป็นคู่คิดควรเราจะพึ่งพา "

(<u>ขุนช้างขุนแผน</u> ตอนขุนแผนลุแก่โทษ)

นอกจากดวงอาทิตย์แล้วกวียังใช้ดวงดาวอื่นมาแทนความหมายของลูกด้วย เช่น ในเรื่องพระอภัยมณี เมื่อนางละเวงวัณฬาจะตั้งครรภ์ นางฝันว่าได้กลืนดาวจระเข้ นางยุพาผกา เป็นผู้ชี้แจงความฝันนั้น ว่า

"ซึ่งชมชื่นกลืนดาวจระเข้นั้น จะทรงครรภ์สืบปิ่นบดินทร์สูร
ได้ปรากฏยศยงพงศ์ประยูร ให้เพิ่มพูนภิญโญในโลกา "

(พระอภัยมณี ตอนหัสไชยแก้เสน่ห์)

ความฝันในลักษณะอื่น ๆ ซึ่งมีความหมายว่า ผู้ฝันจะตั้งครรภ์นั้นยังมีอีกบ้าง เช่นความฝันของนางรำภาส่ำหรี นาวยุพาผกา และนางสุลาลีวัน เมื่อจะตั้งครรภ์ก็ฝันต่าง ๆ กันไป ว่า

"นางรำภาว่าหม่อนฉันฝันประกลาด ว่าฟ้าฟาดเปรื่องเปรี้ยงวังเวียงไหว
แต่ขวานฟ้ามาเหมือนแก้ววับแวววาว วาบเข้าในปากกลืนพอตื่นนอน
นางยุพาว่าหม่อมฉันก็ฝันเห็น ว่าเมฆเป็นเกลียวกลับมืดครึ้มหงอน
เหมือนสายรุ้งพุ่งรางลงอุทร พอตื่นนอนนึกอนาถประหลาดใจ
สุลาลีว่าหม่อมฉันก็ฝันหลาก ว่าอ้าปากกลืนแผ่นดินกินเสียได้
ต้องว่ายน้ำสำลักกระอักกระไอ ตื่นตกใจก็พอแจ้งแสงตะวัน

(พระอภัยมณี ตอนหัสไชยแก้เสน่ห์)

ความฝันที่แสดงว่าจะได้ลูกนี้มีพบที่ตัวละครฝ่ายชายเป็นผู้ฝันคือ ในเรื่องรามเกียรติ์เมื่อไมยราพจะได้บุตรนั้นก็ฝันว่า

"ครั้นถึงปัจฉิมราตรี สกุณีเพรียกพร้องเสียงใส
ฝันว่ายังมีเทพไท ได้ดวงมณีจินดา
รัศมีดังสีหินกร ซ้อนซุมาในหัตถา
วางลงเหนือมืออสุรา แสงสว่างโลกาธาตรี
เทเวศนั้นเหาะไปสถาน ยังวิมานฟากฟ้าราศี
พระยายักษ์ชมดวงมณี จนตื่นจากที่บรรทมใน "

บรรดาโหรของพระยาไมยราพก็ให้คำทำนายฝันว่า

"ซึ่งฝันว่าเทเวศชัยชาญ ชูแก้วชัชวาลอำไพ
มาวางลงเหนือพระหัตถ์ แสงจำรัสดวงดั่งแขไข
นิมิตนี้ประเสริฐเลิศไกร ภูวไนยจะได้โอรส
เป็นบุตรบุญธรรมสถาวร ฤทธิรอนปรีชาปรากฏ
จะชจรบาดาลสะท้านยศ ทศทิศจะเกรงเดชา "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพพบมัจฉานุ)

๑.๓ ความฝันที่แสดงให้รู้ว่าจะประสบผลสำเร็จ ความฝันชนิดนี้มีพบในวรรณคดีไม่มากเท่าความฝันที่กล่าวมาแล้วข้างต้น มีพบอยู่ในวรรณคดีบางเรื่อง เช่น ในพระปฐมสมโพธิกถา ปรากฏความฝันชนิดนี้ตอนก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงตรัสรู้ พระองค์ทรงพระสุบินนิมิตเป็น ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้

" แลเมื่อกาลราตรีจาตุพพสี ชุณหปักษ์ปัจจุสสมัยนั้น สมเด็จพระพุทธบางกูรราชทรงเสวยซึ่งปัญจมหาสุบิน ๕ ประการแล ข้อพระมหาสุบินเป็นปฐม ว่าพระองค์เสด็จบรรทมอุตตานภาพเหนือมหาปฐพีต่างที่พระยี่ภู่ปูลาด มีพระยาเขาหิมวันตบรรพตปรากฏเป็นพระเขนยหนุนอุตมังคศีโรตม์ แลพระพาหาฝ่ายวามภาคพาดหยั่งลงไปในมหาสมุทรข้างปาจีนทิศ พระพาหุประเทศทักษิณปรัศว์พาดหยั่งลงไปในมหาสมุทรข้างปัจฉิมทิศาภาคพระยุคลบาทก็เหยียดหยั่งลงไปในทักษิณมหาสมุทร อันนี้เป็นพระมหาสุบินนิมิตข้อปฐม แลพระมหาสุบินคำรบสองนั้นว่า ติณชาติหญ้าแพรกเส้นหนึ่งงอกขึ้นแต่พื้นพระนาภีแล้วเจริญสูงขึ้นไปจดคัดนาดลนภากาศ อันนี้เป็นพระมหาสุบินนิมิตคำรบ ๒ และพระมหาสุบินนิมิตคำรบ ๓ นั้นว่ากิมีชาติหมู่หนอนทั้งหลายล้วนมีกายอันขาวมีศีรษะอันดำ ไต่ขึ้นมาแต่ปลายพระบาทยุคลเต็มตลอดปกปิดเสียซึ่งลำพระชังฆ์ทั้งสิ้นจนตราบกระทั่งถึงพระชาณุมณฑล อันนี้

เป็นพระมหาสุบินนิมิตคำรบ ๓ และพระมหาสุบินนิมิตคำรบ ๔ นั้นว่า มีสกุณชาติทั้งหลายสี่จำพวกพื้นแต่มีพรรณต่าง ๆ กัน เหล่าหนึ่งแดงเหล่าหนึ่งดำ บินมาแต่จาตุทิศ ๆ ละอย่าง ๆ มาจับฟุบลงแทบพระบาทมูลแล้วก็กลายกลับเป็นสีขาวไปทั้งสิ้นด้วยกัน อันนี้เป็นพระมหาสุบินนิมิตข้อคำรบ ๔ และพรมหาสุบินนิมิตคำรบ ๕ นั้นว่า พระองค์เสด็จขึ้นไปจงกรมอยู่เบื้องบนยอดภูเขา อันอาถูลไปด้วยกรีส แต่กรีสจะได้ต้องติดพระบาทนั้นหามิได้ อันนี้เป็นพระมหาสุบินนิมิตคำรบ ๕..."

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๘)

พระสุบินนิมิตทั้ง ๕ ประการนั้น มีอรรถาธิบายดำเนินเนื้อความให้ทราบว่าพระโพธิสัตว์จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ดังความอธิบายว่า

"...ซึ่งบรรทมเหนือพื้นภูมิภาคนั้น เป็นบุพนิมิตจะได้ตรัสพระสัมมาสัมโพธิญาณอันประเสริฐหาสิ่งจะเสมอมิได้ ซึ่งหญ้าแพรกงอกขึ้นจากพระนาภีสูงไปจดอากาศนั้น เป็นบุพนิมิตที่จะตรัสเทศนาพระอริยมรรคมีองค์ ๘ แก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งปวง ซึ่งหมู่กิมิชาติไต่ขึ้นมาตามพระบาททั้งคู่ปกปิดตลอดถึงพระชาณุมณฑลนั้น เป็นบุพนิมิตที่หมู่คฤหัสถ์ทั้งหลายอันนุ่งเศวตพัสตร์จะเข้ามาสู่สำนักพระองค์เป็นอันมากและจะบรรลุแก่พระไตรสรณคมน์ ซึ่งสกุณชาติทั้งหลายมีพรรณ ๔ ประการบินมาแต่จาตุทิศถึงพระบาทมูลแล้วกลับขาวไปสิ้นนั้น เป็นบุพนิมิตที่สกุลทั้ง ๔ มีขัตติยสกุล เป็นต้น จะออกจากฆราวาสมาบรรพชาในพระธรรมวินัยแลจะตรัสรู้ซึ่งวิมุตติธรรมอันประเสริฐ ซึ่งเสด็จขึ้นไปจงกรมบนมหามิฬหบรรพต แลพระบาทมิได้แปดเปื้อนด้วยกรีสลามกนั้น เป็นบุพนิมิตที่จะได้จตุปัจจัยทั้ง ๔ แต่มิได้มีพระทัยปลิโพธิเอื้อเฟื้อในปัจจัยทั้งปวง..."

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๘)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงใช้ความฝันในลักษณะนี้ในวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่ง คือ ลิลิตตะเลงพ่าย ตอนที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จพักพลอยู่ที่ปากโมก ทรงพระสุบินนิมิตไปว่า

"เทวัญแสดงเหตุให้ สังหร เห็นแฮ
เห็นกระแสสาคร หลั่งล้น
ไหลลบวนาคอน แดนตก ทิศนา
พระแต่เพงฤาพ้น ที่น้ำนองสาย
พระกรายกรย่างเยื้อง จรลี
ลุยมหาวารี เรี่ยวกว้าง
พอพานพะกุมภีล์ หนึ่งใหญ่ ไสร้นา
โถมปะทะเจ้าช้าง จักเคี้ยวขบองค์
พระทรงแสงดาบแด้ว กับกร
โจมประจันฟันฟอน เฟื่องน้ำ
ต่างฤทธิ์ต่างรบรอน ราญชีพ กันแฮ
สระท้านทุกถิ่นท่าถ้ำ ท่งท้องชลธี
นฤบดีโถมถีบสู้ ศึกธาร
ฟอนฟาดสุงสุมาร์ มอดม้วย
สายสินธุ์ซึ่งนองพนาต์ หายเหือด แห้งแฮ
พระเร่งปรีดาด้วย เผด็จเสี้ยนเศิกกษัย "

(ลิลิตตะเลงพ่าย)

พระสุบินนิมิตนี้ โหรประจำกองทัพทำนาย ว่า

" นุสนธิ์ซึ่งน่านน้ำ นองพนา สณฑ์เอย
หนปัจฉิมทิศา ท่วมไชร้
คือพัพอริรา มัญหมู่ นี้นา
สมดั่งลักษณ์ฝันไท้ ธเรศนั้นอย่าแหนง

เหตุแสดงแห่งราชพ้อง ภัยชลา
ได้แก่อุปราชา เชษฐ์ผู้
สงครามซึ่งเสด็จคราว นี้ใหญ่ หลวงแฮ
แห้จักถึงยุทธสู้ ศึกช้างสองชน
ซึ่งผจญอริราชด้วย เดชะ
เพื่อพระเดโชชนะ ศึกน้ำ
คืออองค์อมิตรพระ จักมอด เมือเฮย
เพราะพระหัตถ์หากหำ่ หั่นด้วยขอคม
เบื้องบรมชัตติย์ท่องท้อง แถวธาร
พระจักไล่ลุยลาญ เศิกไสร้
ริปูบ่รอราญ ฤทธิ์ราช เลยพ่อ
พระจักชาญชเยศได้ ดั่งท้าวใฝ่ฝัน "

- (ลิลิตตะเลงพ่าย)

ในราชาธิราช พระยาน้อยใช้ให้มะสอดไปเจรจาขอตัวสามเณรพุทธญาณไปทำงานด้วย ก่อนที่พระองค์จะได้ตัวสามเณรนั้นมาก็ทรงพระสุบินนิมิตว่า

"...มีบุรุษหนึ่งนำเอาดวงแก้วอันวิเศษมาแต่ประจิมทิศ มาวางลงในที่ฝ่าพระหัตถ์ พระองค์ก็รับเก็บไว้ ครั้นตื่นขึ้นจึงทรงดำริทำนายนิมิตของพระองค์เองว่า บุรุษซึ่งนำเอาดวงแก้วมณีมาใส่ให้ในว่ามือนั้นเห็นจะได้แก่มะสอด อันดวงแก้วมณีอันวิเศษนั้นเห็นจะได้แก่สามเณรชะรอยมะสอดจะพาสามเณรพุทธญาณมาถึงในวันพรุ่งนี้เป็นมั่นคง..."

(ราชาธิราช)

อีกตอนหนึ่งในเรื่องราชาธิราชนี้ กล่าวถึงพระสุบินนิมิตของพระยาน้อยก่อนที่จะชิงเมืองพะโคกลับคืนเป็นของพระองค์ และปราบสมิงมราหูกับพระมหาเทวีได้ ในพระสุบินนั้นว่า

"ดวงพระจันทร์ที่สองโลกอยู่นั้น ตกลงมาแล้วสูญหายไป มี
พระจันทร์ดวงหนึ่งผุดขึ้นมาสองโลกแทนแสงสว่างอยู่ดังเก่า
แล้วทอดพระเนตรเห็นดาวสองดวงหนีพระจันทร์ไปข้างทิศอุดร
และรัศมีดาวนั้นน้อยลง ๆ จนสูญหายไป ฝ่ายดวงจันทร์นั้น
มีแสงสว่างรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปกว่าเก่า พอสิ้นลักษณะพระสุบิน
เท่านั้น พระยาน้อยก็ฟื้นคืนจากที่พระบรรทม..."

(ราชาธิราช)

พระสุบินนิมิตของพระยาน้อย มังกันจึอธิบายความหมายถวายอย่าง
ละเอียดว่า

" พระสุบินนิมิตของพระองค์นี้ เป็นสวัสดิมงคลใหญ่หลวงนัก
ซึ่งว่าดวงจันทร์อันส่องโลกอยู่เป็นนิจ ตกลงมาแล้วสูญหาย
ไปนั้น คือได้แก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชบิดาของพระองค์
อันจะเสด็จสวรรคตในคืนวันนี้ ซึ่งว่ามีพระจันทร์ดวงหนึ่งผุด
ขึ้นมาส่องโลกแทนแสงสว่างดังเก่านั้น คือได้แก่พระองค์ผู้มี
กฤษฎาธิการจะได้ผนวชสุริยสมบัติเป็นอิสรภาพในเมือง
พะโค อันดาวสองดวงซึ่งหนีพระจันทร์ไปฝ่ายข้างทิศอุดร
และมีรัศมีน้อยลง ๆ สูญหายไปนั้น คือได้แก่พระมหาเทวีกับ
สมิงมราหูจะสู้รบพระองค์มิได้ จะกลัวอำนาจพระเดชแล้ว
และพ่ายหนีไปทางทิศอุดร ก็เป็นคนชบเชาสิ้นตะบะเดชะ
เปรียบประดุจดวงดาวอันสิ้นรัศมี และซึ่งพระจันทร์มีแสง
สว่างรุ่งเรืองยิ่งไปกว่าเก่านั้น คือพระองค์ได้เถลิงวัลย์
ราชสมบัติแล้วจะทรงพระเดชานุภาพมากยิ่งขึ้นไปกว่าสมเด็จ
พระราชบิดา จะปราบปรามข้าศึกศัตรูให้พ่ายแพ้พระฤทธิ์
เดชของพระองค์ได้ทั้งสิ้น..."

(ราชาธิราช)

ลักษณะการทำนายฝันในตอนนี้จะเห็นว่าเป็นโครงเรื่องที่กว้างไว้อย่างกว้าง ๆ และความในตอนต่อ ๆ มาจะขยายรายละเอียดดำเนินเนื้อเรื่องตามโครงที่วางไว้นี้

๑.๔ ความฝันที่แสดงให้รู้ว่าจะพ้นทุกข์ ความฝันประเภทนี้มีปรากฏอยู่บ้าง เช่นในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ ก่อนที่ขุนแผนจะช่วยพระท้ายน้ำออกจากคุก ในคืนนั้นพระท้ายน้ำก็ฝันไปว่า

"คืนนั้นพระท้ายน้ำระกำจิต เกิดนิมิตเห็นพราหมณ์งามระหง
กระหมวดมุ่นมวยผมดูสมทรง จิ้มประจงเจิมหน้าอุณาโลม
ถือสังข์ทองศักดิ์ทักขิณาวัฏ สังวาลรัดเจ็ดเส้นเห็นเฉิดโฉม
ใส่ตุ้มหูห่มสไบไขว้กระโจม ผ้าขาวโขมพัสตร์นุ่งดูรุ่งเรือง
บรรจงจีบโจงข้างแล้ววางชาย พรรณรายรัศมีสีเนื้อเหลือง
เหาะลอยคล้อยลงตรงท้ายเมือง เปิดตะรางย่างเยื้องเข้าใกล้ตน
เอาน้ำสังข์โอสถรดเกศา เครื่องพันธนาการทั้งปวงก็ร่วงหล่น
แล้วชำสาดราดรดหมดทุกคน เครื่องจำคนร่วงกราวทั้งลาวไทย
พราหมณ์ก็คลายหายวับไปกับตา สะดุ้งฟื้นตื่นผวาหาตัวไม่
คิดว่าจำหลุดกายสบายใจ พอหวาดไหวตัวตึงอยู่ตรึงตา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

พระท้ายน้ำนำความฝันนี้ไปเล่าให้ตาหลอนักโทษไทยที่ต้องโทษอยู่ด้วยกันฟังตาหลอทำนายฝันว่า

"ตาหลอยิ้มพลางทางทำนาย ไม่ตายในเชียงใหม่แล้วแม่นมั่น
คงจะพ้นพันธนาไม่ช้าวัน เห็นสำคัญคนดีจะมีมา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

และเมื่อความฝันนี้เข้าเค้าความจริงคือ รุ่งขึ้นตาหลอได้พบขุนแผน และนัดหมายขุนแผนแล้ว ตกกลางคืน ตาหลอก็นำความฝันมาสนทนากับพระท้ายน้ำ และได้เตรียมตัวเตรียมการร่วมกับนักโทษไทยทั้งหมดรอสมทบกับขุนแผน

๑.๕ <u>ความฝันบอกให้รู้ว่าสิ่งหรือคนที่รักกลับคืน</u> ความฝันในลักษณะนี้ไม่พบบ่อยนัก เช่น ใน<u>มหาเวสสันดรชาดก</u> กัณฑ์มหาราช ขณะที่ชูชกพาสองกุมารหลงทางมายังนครสีพี พระเจ้ากรุงสญชัย ทรงพระสุบินนิมิตไปว่า

" พระองค์ทรงสถิตเหนือพระที่นั่งกนกมณีพรัตน์อร่ามเรือง
แสนเสวกามาตย์บาทมูลิกากรนองเนืองนอบน้อมอยู่คับคั่ง
คอยรับสั่งสนองอนุสนธิ์สาราราช เอโก ปุริโส ขณะนั้นยัง
มีบุรุษผู้หนึ่งสามารถน่าสพึงกลัว ดูนี่เติบโตทั้งตัวดำล่ำพิลึกมหิมา
อาหริตวา มีมือถือผกากาญจน์โกมลทั้งคู่ดูนี้ยรรยง ดอกหนึ่ง
พึงชยายแย้มเกสรกุสุมาลย์กุมุทมาศ จรุงรสสร้อยเสาวคนธ—
ชาติขจรจาย บุรุษนั้นก็นำมานอบนบเคารพถวายวางแทบพระ
หัตถ์ สมเด็จบรมกษัตริย์ก็รับมาเชยชมซึ่งอุดมดวงดอกปทุม
ทอง แซมใส่ไว้เหนือพระกรรณทั้งสองแสนโสมนัสเรญ อัน
ว่าละออกเกสรสร้อยสาโรชรัตน์ก็โรยร่วง ลงซึมซาบหว่าง
พระทรวงสำราญรมย์ ท้าวธก็ตื่นฟื้นจากพระประทมมิทันนาน..."
จึงให้พราหมณ์พฤฒาจารย์มาทำนาย โหราราชปุโรหิตทั้งหลาย
ถวายพยากรณ์คราบทูลโดยมูลพระสุบินนิมิตว่า จะมีพระบวร
พันธ์พงศ์วงศ์ประยุรญาติอันสนิทเสน่หามาสู่พระปรมโพธิสมภาร
ไม่นานช้าแน่ตระหนักดังนี้..."

(<u>มหาเวสสันดรชาดก</u> กัณฑ์มหาราช)

ใน<u>เรื่องสังข์ศิลปชัย</u> ท้าวเสนากุฏก็มีสุบินนิมิตประเภทนี้ เช่นกัน

"คืนนี้เราฝันประหลาด ว่าแก้วของเรารักดังดวงจิต
มีผู้เดชาศักดาฤทธิ์ มาปลดปลิดชิงเอาของเราไป

นานมามีชฎยหนึ่งแปลกหน้า ไปนำดวงจินดามาคืนให้
กลับได้หลายดวงล้วนชอบใจ จงทายไปให้รู้ว่าร้ายดี

(สังข์ศิลป์ชัย ตอนสังข์ศิลป์ชัยตกเหว)

ตามสุบินนี้ขุนโหรให้คำทำนายว่า

"บัดนั้น ขุนโหรรับสั่งใส่เกศี
ดูตามตำราในคัมภีร์ เห็นว่าดีมั่นคงไม่สงกา
จึงประณตบทมาลย์แล้วทูลพลัน ซึ่งทรงสุบินนั้นดีหนักหนา
ทั้งหกโอรสจะกลับมา เห็นได้ดังจินดาอาสาไป "

(สังข์ศิลป์ชัย ตอนสังข์ศิลป์ชัยตกเหว)

๒. ฝันบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าที่เป็นไปในทางร้าย เหตุร้ายที่บอกมีต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ การพลัดพราก กวีใช้ความฝันเป็นการนำให้รู้ถึงการพลัดพรากเช่น ในบทละครเรื่องอิเหนา ก่อนที่นางบุษบาจะถูกลมหอบ อิเหนาก็ฝันอ่า

"ครั้นพระบรรทมหลับสนิท จึงบังเกิดนิมิตฝันใฝ่
ว่าปักษีอินทรีเกรียงไกร กายใหญ่กำยำมหิมา
จับลงตรงพักตร์ภูวไนย จิกเอานัยเนตรเบื้องขวา
แล้วบินโบยไปโดยบูรพา พระผวาตื่นขึ้นด้วยพลัน "

(อิเหนา ตอนลมหอบ)

เรื่องราวที่อิเหนาฝันนี้กวี คือพระบาทสมเด็นพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงดำเนินเนื้อเรื่องในตอนต่อมาแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงภูมิรู้เป็นอย่างดีในเรื่องการทำนายฝัน และทรงมอบให้อิเหนาเป็นผู้หยั่งรู้ อิเหนาตีความหมายจากเรื่องราวที่ฝันก็รู้ว่าตนเองจะต้องมีเหตุพลัดพรากจากนาง แต่เข้าใจไปว่า เหตุร้ายนี้คงจะเกิดเพราะฝีมือของจรกา

"... จึงรู้ว่าเกิดนิมิตฝัน
เห็นเหตุมหัศจรรย์ เป็นมหันตโทษยิ่งนัก

อันนกอินทรีย์มหิมา จะเป็นจรกาอัปลักษณ์
นัยเนตรคือองค์นงลักษณ์ มันแค้นนักจักตามมาชิงชัย
อันในสุบินนิมิตนี้ เหมือนจะชิงยาหยีพี่ไปได้
คิดพลางสะท้อนถอนใจ ภูวไนยกำสรดโศกี

(อิเหนา ตอนลมหอบ)

การที่องค์กวีทรงมอบให้ตัวละครตีความหมายจากความฝันในลักษณะนี้ เป็นการเร้าใจผู้อ่านให้ติดตามเนื้อเรื่องต่อไป พระองค์ทรงใช้กลวิธีของไสยศาสตร์การทำนายฝันเกริ่นกล่าวให้รู้แนวเรื่องต่อไป แต่ก็เป็นการเกริ่นกล่าวที่ก่อให้เกิดความฉงน และไม่แน่ใจว่าจรกาจะชิงตัวนางบุษบาไปได้หรือ ในเมื่ออิเหนาก็เป็นชายที่มีฝีมือ

ในบทละคร เรื่องสังข์ทอง เมื่อพระสังข์จะต้องถูกพรากตัวไปจากนางจันท์เทวี นางก็ฝันร้ายว่า

"ฝันว่าชุนมารชาญชัย ตัดเอาเกล้าไปไม่ปรานี"

(สังข์ทอง ตอนถวายพระสังข์)

ความฝันในเรื่องนี้แปลกตรงที่กวีให้ตัวละครเกิดความฝันในเวลากลางวัน และทั้งตัวละครก็มิได้อยู่ในอาการหลับอย่างธรรมดา แต่เป็นการยืนพิงต้นไม้หลับ ดังกลอนว่า

"หาวนอนอ่อนเศียรให้เวียนวิง ยืนนิ่งพิงหลับกับไม้ใหญ่"

(สังข์ทอง ตอนถวายพระสังข์)

ในเรื่องพระอภัยมณี เมื่อพระอภัยมณีและสินสมุท คิดจะหนีไปจากนางผีเสื้อ นางก็ฝันร้ายในตอนใกล้รุ่ง ว่า

"ฝ่ายผีเสื้อเมื่อจะจากพรากลูกยัว แต่พลิกตัวกลิ้งกลับไม่หลับไหล
ให้หมกมุ่นชุ่นคล้ำในน้ำใจ จนเสียงไก่แก้วขันสนั่นเนิน
พอม่อยหลับกลับจิตนิมิตฝัน ว่าเทวัญอยู่ที่เกาะนั้นเหาะเหิน
มาสังหารผลาญล้ำระยำเยิน แกว่งพะเนินทุบนางแหบวางวาย

แล้วอารักษ์ควักล้วงเอาดวงเนตร สำแดงเดชเหาะกลับไปลับหาย
ทั้งกายสั่นพรั่นตัวด้วยกลัวตาย พอฟื้นกายก็พอแจ้งแสงตะวัน "

(พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ)

ความฝันของนางในตอนนี้เป็นจุดให้พระอภัยมณี ใช้อุบายหลอกนางได้อย่างสมเหตุผล แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อในเรื่องความฝันอย่างชัดเจน พระอภัยมณีใช้มารยาในตอนต้น ว่า

"จึงกล่าวแกล้งแสร้งเสเพทุบาย เจ้าฝันร้ายนักน้องต้องตำรา
อันเทวัญนั้นคือมัจจุราช จะหมายมาดเอาชีวิตริษยา
แล้วเสแสร้งแกล้งทำบีบน้ำตา วนิจจาใจหายเจียวสายใจ
แม้นสิ้นสูญบุญนางในปางนี้ ไม่มีที่พึ่งพาจะอาศัย
จะกอดศพซบหน้าโศกาลัย ระกำใจกว่าจะม้วยไปด้วยกัน
นึกจะใคร่สะเดาะพระเคราะห์เจ้า พอบรรเทาโทษที่อาสัญ
เหมือนงอนง้อขอชีวิตแก่เทวัญ กลัวแต่ขวัญเนตรพี่จะมิทำ

(พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ)

เมื่อนางผีเสื้อหลงเชื่อพระอภัยก็บอกอุบายว่า

"พระฟังคำสำราญสำเร็จคิด จึงว่าผิดสายสมรหาสอนไม่
ตำรานั้นแต่ครั้งตั้งเมรุไกร ว่าถ้าใครฝันร้ายจะวายปราณ
ให้ไปอยู่ที่เดียวที่ดินเขา แล้วอดข้าวอดปลากระยาหาร
ถ้วนสามคืนสามวันจะบันดาล ให้สำราญรอดตายสบายใจ

(พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ)

นางผีเสื้อใจหวาดกลัวความฝันอยู่แล้วจึงหลงกลพระอภัยอย่างง่ายดาย เป็นเหตุให้พระอภัยสามารถหลบหนีนางผีเสื้อได้

๒.๒ การสูญเสีย ความฝันที่แสดงว่าจะต้องสูญเสียสิ่งที่รักไม่ค่อยมีปรากฏมากนัก มีที่ใช้บ้าง เช่น ในเรื่องราชาธิราช เมื่อพระร่วงเจ้าจะเสียช้างเผือก ทรงพระสุบินว่า

"...ทรงสุบินนิมิตว่า ถ้าช้างเผือกอยู่ในเมืองสุโขทัยจะเกิดอุบาทว์ใหญ่สี่ประการ คือจะเกิดอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดินให้พลัดพรากจากสมบัติประการหนึ่ง จะเกิดวิบัติแก่พระมเหสีประการหนึ่ง จะเกิดเหตุใหญ่แก่เสนาบดีประการหนึ่ง จะเกิดจลาจลแก่ไพร่ฟ้าประชากรประการหนึ่ง เป็นอุบัทวเหตุสี่ประการ..."

(ราชาธิราช)

พระร่วงก็ทรงทราบว่าช้างเผือกจะมีอยู่ด้วยพระองค์แล้วจึงทรงทำวิธีการมอบช้างเผือกให้กับกษัตริย์ที่คู่ควร

๒.๓ <u>ภารตาย</u> ความฝันที่บอกให้รู้ว่าจะมีการตายนั้น มี ปรากฏใน ๒ ลักษณะคือ

๒.๓.๑ <u>เจ้าตัวฝันเอง</u> หมายถึงผู้ที่จะตายนั้นเกิดความฝันขึ้นเอง เช่น ในรามเกียรติ์ หลังจากหนุมานเผาลงกา และนำข่าวนางสีดามาทูลพระรามให้ทรงทราบ ขณะที่พระรามตรัสให้กรีธาทัพเตรียมทำสงครามกับทศกัณฐ์นั้น ทศกัณฐ์ก็ฝันร้ายและเล่าฝันให้พิเภกฟังว่า

"คืนนี้ใกล้รุ่งราตรีกาล
บันดาลนิมิตความฝัน
ว่ามีพระยาแร้งชาญฉกรรจ์
ขนมันขาวผ่องทั้งอินทรีย์
บินมาแต่เบื้องบูรพทิศ
สำแดงฤทธิ์ดั่งราชปักษี
ข้ามมหาคงคาวารี
รอเอาอยู่ตรงที่หมู่พลวน
ปะกับแร้งดำตัวกล้า
อันมาปัจจิมทิศาน
ตีกันในกลางคัคนานต์
แร้งดำตัวหาญนั้นเสียชัย
ตกลงยังพื้นปฐพี
สกุณีไม่บินไปได้
กลิ้งเกลือกเสือกสิ้นชีวาลัย
กลายไปเป็นรูปอสุรา
แล้วว่าเทกะลาน้ำมันยาง
ใส่ไส้วางลงเหนือหัตถา
ยังมีหญิงหนึ่งพาลา
วิ่งเข้ามาจุดอัคคี

น้ำมันแห้งสิ้นไส้ชวลิต กะลาไหม้ไฟติดมือพี่
พิษเพลิงร้อนทั่วอินทรีย์ ฝันนี้ดีร้ายประการใด"

(รามเกียรติ์ ตอนพิเภกถูกขับ)

พิเภกพิเคราะห์ความแล้วทูลแก้ฝัน ว่า

"คิดแล้วยอกรบังคม ทูลพระบรมเชษฐา
อันซึ่งฝันว่ากะลา ได้แก่ลงกากรุงไกร
เชื้อไส้ได้แก่พระองค์ น้ำมันคือพระวงศ์น้อยใหญ่
เพลิงพลุ่งรุ่งโรจน์ลามไป ได้แก่นวลนางสีดา
อันหญิงซึ่งวิ่งมาจุดไฟ ได้แก่นางสำมะนักขา
แร้งเผือกซึ่งโบยบินมา คือว่าพระรามจักรี
แร้งดำนั้นคือพระองค์ ผู้วงศ์พรหมเมศเรืองศรี
จะได้รถทรงครุฑี ด้วยสามีสีกายนิลกาฬ
ฝันนี้มิได้สถาวร จะรอนทั่วลงกาอาณาจักร
ทั้งพวกอสูรหมู่ยักษ์ จะทบพักตร์ร่ำร้องรักกัน "

(รามเกียรติ์ ตอนพิเภกถูกขับ)

จุดจากความฝันของทศกัณฐ์และการทำนายฝันของพิเภกนี้เองที่ทำให้เกิดเรื่องรุนแรงขึ้น ทศกัณฐ์หวั่นเกรงเคราะห์กรรมของตนตามที่รู้จากความฝันและการทำนาย ทศกัณฐ์จึงคิดหาวิธีการแก้ไข โดยได้ขอคำแนะนำจากพิเภก พิเภกให้คำแนะนำว่า

"ซึ่งจะเสียเศวตฉัตรสำอางนาม ตามในคัมภีร์หามีไม่
อันจะผ่อนปรนให้พ้นภัย มีให้อันตรายชีวิต
จะได้ก็ด้วยสัตย์ธรรม์ ถือมั่นในความสุจริต
จงตั้งอยู่ในทศพิธ ดับจิตโมหันธ์ฉันทา
อย่าโลภหลงงงงวยด้วยรสรัก คิดหักซึ่งความเสน่หา
จงส่งองค์นางสีดา ไปให้สามีอรไท

ก็จะสิ้นอันตรายภัยพาล ดับการรณรงค์เสียได้
พระองค์ผู้ทรงฤทธิไกร ไม่ไร้อัคเรศบังอร
แม้นมาตรปรารถนาจะเชยชิด จะแสนสนิทนางเทพอัปสร
ก็จะได้ด้วยเดชภูธร อย่าอาวรณ์ในหญิงที่ผัวมี "

(รามเกียรติ์ ตอนพิเภกถูกขับ)

คำแนะนำของพิเภกทำให้ชีวิตพิเภกต้องเปลี่ยนไป และเป็นการเปลี่ยนที่นับว่าเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายพระรามอย่างมาก

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อนางวันทองจะตาย นางก็ฝันร้าย ว่า

"ฝันว่าพลัดไปในไพรเถื่อน เลื่อนเปื้อนไม่รู้ที่จะกลับหลัง
ลดเลี้ยวเที่ยวหลงในกงรัง ยังมีพยัคฆร้ายมาราวี
ทั้งสองมองหมอบอยู่ริมทาง พอนางต้นป่ามาถึงที่
โดดตระครุบคาดคั้นในทันที แล้วฉุดคร่าพารี่ไปในไพร "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถายฎีกา)

นางเล่าฝันให้ขุนแผนฟัง ขุนแผนถึงแม้จะรู้เหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นก็ไม่ยอมบอกนางได้แต่บอกว่า

" .. ฝันอย่างนี้มิใช่จะเกิดเข็ญ
เพราะวิตกหมกไหม้จึงได้เป็น เนื้อเย็นอยู่กับผัวอย่ากลัวทุกข์
พรุ่งนี้พี่จะแก้เสนียดฝัน แล้วทำมิ่งสิ่งขวัญให้เป็นสุข
มิให้เกิดราคีกลียุค อย่าเป็นทุกข์เลยเจ้าจงเบาใจ"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถายฎีกา)

๒.๓.๒ คนใกล้ชิดเป็นผู้ฝัน ในลักษณะนี้กวีนิยมให้ภรรยาเป็นผู้ฝันเมื่อสามีจะมีอันตรายถึงชีวิต เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนที่ขุนไกรจะตาย นางทองประศรีเกิดฝันร้าย ว่า

"ทองประศรีนอนหลับแล้วกลับฝัน ความกลัวตัวสั่นตกใจหวาม
สะดุ้งฟื้นตื่นขึ้นให้ครั่นคร้าม อารามตกใจปลุกซึ่งสามี
ขุนไกรถามไปว่าอะไรเจ้า นางจึงเล่าความฝันนั้นถ้วนถี่
วาฟันฉันหักกระเด็นเห็นไม่ดี ช่วยทำนายฝันนี้ให้แจ้งใจ

(ขุนช้างขุนแผน ตอนเรื่องพ่อขุนช้างขุนแผน)

ขุนไกรนั้นรู้อยู่เต็มอกว่าจะเกิดเหตุร้ายขึ้นกับตัน แต่ก็กลับกล่าวว่า

"ไม่ร้ายดอกฝันดีจะมีสุข เจ้าอย่าเป็นทุกข์จงฟังผัว
แต่ใจคิดครั้งนี้มิรอดตัว น่ากลัวกูจะม้วยด้วยกระบือ

(ขุนช้างขุนแผน ตอนเรื่องพ่อขุนช้างขุนแผน)

อีกตอนหนึ่ง เมื่อขุนเพชรขุนรามจะตาย ภรรยาของคนทั้งสองเป็นผู้ฝัน ภรรยาขุนเพชรนั้นฝันว่า

"ฝ่ายเมียขุนเพชรอินทราฝัน ว่าถูกฟันตัวขาดเป็นสองท่อน
ผ่าอกข้างหัวใจไปดงดอน ตื่นนอนตัวสั่นประหวั่นใจ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างฟ้องว่าขุนแผนเป็นกบถ)

ขุนเพชรทราบความฝันของนางก็มิได้ทำนายไปตามตรง ใช้วิธีกลบเกลื่อน เพราะคิดว่า

"ครั้นกูจะแก้ว่าฝันร้าย จะทุกข์โศกมากมายวุ่นวายไป
จึงเอาความดีมากลบเกลื่อน หลับไหลใจเพื่อนหาแน่ไม่
เจ้าอย่าสลดรันทดใจ แล้วชวนเมียนอนไปในราตรี"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างฟ้องว่าขุนแผนเป็นกบถ)

ส่วนภรรยาขุนรามนั้นนิมิตฝันว่า

"ฝ่ายว่าเมียขุนรามอินทรา ฝันว่าฟันหักเป็นสามซี่
ตกใจผวาคว้าสามี พ่อเอ๋ยเมียนี้ช่างฝันร้าย
พ่อจะไปทัพจับขุนแผน เมียนี้ทุกข์แทนมิ่งขวัญหาย
วิปริตเห็นนิมิตเป็นอันตราย นางฟายน้ำตาเข้ารำจวน"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างฟ้องขุนแผนเป็นขบถ)

๓. ฝันที่บอกให้รู้เหตุทั้งร้ายและดี ฝันชนิดนี้กวีนิยมใช้บ้างเหมือนกัน และส่วนใหญ่จะเป็นฝันที่บอกให้รู้เหตุร้ายในตอนต้นและกลับดีในภายหลัง เช่น ในเรื่องพระอภัยมณี ตอนนางสุวรรณมาลีไปเที่ยวทะเล กล่าวถึงความฝันของนางก่อนที่จะไปเที่ยวทะเล ว่า

"ฝ่ายพระนุชบุตรีศรีสวัสดิ์ จะกำจัดไปข้างคู่เคยสู่สม
ปัจจุสสมัยไก่ขันนางบรรทม ฝันว่าได้ไปชมชลาลัย
เห็นดวงแก้วแววสว่างอยู่กลางเกาะ นางก็เหาะลอยลิบไปหยิบได้
สะดุ้งตื่นฟื้นกายสิหายไป เสียน้ำใจจาบัลย์ทุกวันคืน"

(พระอภัยมณี ตอนนางสุวรรณมาลีไปเที่ยวทะเล)

นางสุวรรณมาลีเสียใจกับความฝันของนางไม่นานวันนัก เจ้าเมืองผลึกก็ให้โหรทำนายฝันนั้นให้ ดังคำทำนาย ว่า

"ฝันว่าได้ไปทะเลเที่ยวเร่ร่อน จำจะจรจากไกลไอศวรรย์
แล้วขึ้นเกาะเหาะเห็นเจริญครัน จะลือลั่นโลกาทั้งชาตรี
ซึ่งชูช่วงดวงแก้วแววสว่าง ก็อคู่สร้างพระชิดามารศรี
จะได้ชมสมสองครองบุรี เป็นโมลีโลกาสถาพร"

(พระอภัยมณี ตอนนางสุวรรณมาลีไปเที่ยวทะเล)

เจ้าเมืองผลึกเมื่อรู้คำทำนายก็หาทางแก้เคล็ดตามฝันนั้นโดยการพา นางสุวรรณมาลีไปเที่ยวทะเลซึ่งเป็นผลให้นางพบกับพระอภัยมณี และให้ความช่วยเหลือ

อีกตอนหนึ่งเมื่อนางละเวงทำศึกเพื่อแก้แค้นให้กับอุศเรน นางสิ้นสารไปทำรบและเตรียมการจะฆ่าพระอภัย ในคืนนั้นนางก็ฝันว่า

"จนยามสองกลองเกราะเสนาะสนั่น นางเคลิ้มฝันฟื้นกรีดหวีดผวา
พระบุตรีพี่น้องสองสุดา ทั้งรำภาพยุงองค์นางนงคราญ
ครั้นโฉมยงรู้สึกทรงนึกได้ เหมือนพบปะพระอภัยให้สงสาร
จึงเล่าความตามนิมิตพิสดาร ว่าอาจารย์จุดเพลิงตะเกิงกอง
พระอภัยเธอเข้ามาผวากอด จนกายคอดขาดกระเด็นออกเป็นสอง
เธอรวบรัดหัตถ์รับประคับประคอง ข้าร้องร้องรู้สึกก็นึกอาย "

(<u>พระอภัยมณี</u> ตอนนางละเวงคิดหย่าทัพ)

เหตุร้ายและคติตามความฝันนี้นางรำภาเป็นผู้อธิบายว่า

"พระนงลักษณ์ซักถามถึงสามครั้ง กลัวรับสั่งจำทูลทำนายถวาย
เห็นองค์พระอภัยจะไม่ตาย จะกลับกลายเกลียวกลมภิรมยา
ซึ่งเสียทรงองค์ขาดฯาติฝรั่ง จะเสื่อมทั้งศักราชพระศาสนา
เธอประคองสองหัตถ์คือสัจจา จะรักษาสัตย์สวาทไม่คลาดคลาย
ซึ่งครูเฒ่าเผาเพลิงตะเกิงแสง จะโกรธแรงราวกับไฟมิใคร่หาย
แล้วอวยผลมนต์พร่ำรำพันท้าย น้อมถวายพรนบอภิวันท์"

(<u>พระอภัยมณี</u> ตอนนางละเวงคิดหย่าทัพ)

แล้วเหตุการณ์ก็เป็นไปตามคำทำนายของนางรำภา เมื่อพระอภัยจะได้นางละเวงนั้น นางสุวรรณมาลีเกิดนิมิตฝันว่า

"ว่าเดือนหงายฉายช่วงดวงกระเด็น มาติดเป็นเพลิงร้อนเผากรกาย
แล้วสตรีมีศัสตราวิ่งมาตัด ทั้งสองหัตถ์นางนาฏนั้นขาดหาย
ความเจ็บแสบแทบไม่รอดจะวอดวาย พอมีชายเหาะมาแต่ปราจิม
เอาน้ำมันมาให้ใส่เป็นชวด ที่เจ็บปวดหายเห็นเป็นปัจฉิม
แล้วชำหยิบทิพรสให้ชดชิม นางกลืนอิ่มอมฤตรู้สึกองค์ "

(<u>พระอภัยมณี</u> ตอนนางสุวรรณมาลีชามไปเมืองลังกา)

ด้วยความเป็นห่วงพระอภัยและบ้านเมือง นางจึงให้หาโหรมาทำนายฝัน

" พระโหรดูรู้โชคโฉลกวัน ฝันว่าจันทร์แจ่มฟ้าในราตรี
ต้องตำราว่าหญิงช่วงชิงคู่ ไปเป็นชู้เชยชมประสมศรี
ซึ่งเดือนหงายกลายเห็นเป็นอัคคี ต้องอินทรีย์สายสมรให้ร้อนรน
จะเกิดความลามลุกถึงยุคเข็ญ ให้จำเป็นรวนเรระเหระหน
ซึ่งหัตถ์ขาดญาติที่รักร่วมพระชนม์ จะมีคนมาพรากให้จากไป
ซึ่งมีผู้รู้วิชาคืออารักษ์ จะช่วยชักชายแก่มาแก้ไข
อันกลืนน้ำอมฤกนึกสิ่งไร ก็จะได้เสร็จสมนิยมยิน
เห็นแม่นมั่นวันนี้จะมีข่าว มาบอกกล่าวให้ประจักษ์ทิศทักษิณ
แล้วอวยชัยให้พระองค์ทรงแผ่นดิน ได้เพิ่มภิญ โญยศปรากฏไป "

(พระอภัยมณี ตอนนางสุวรรณมาลีข้ามไปเมืองลังกา)

ในเรื่องรามเกียรติ์ ก่อนที่พระรามจะทราบข่าวศึกทางลงกาซึ่งมอบให้พิเภกครองอยู่ พระองค์มีพระสุบินนิมิต ว่า

" เมฆตั้งบังแสงสุริยน มืดมนทั้งทิศทักษิณ
มีเทเวศร์ชูดวงมณีนิล รัศมีดั่งทินกรพราย
ครั้นเข้ามาใกล้ก็อภิวันท์ เอาดวงแก้วนั้นชูถวาย
แล้วสาวไส้พระองค์ให้เรี่ยราย ออกจากพระกายยาวไป
วงกระหวัดรัดรอบจักรวาล จนถึงบาดาลต่ำใต้
ให้สะดุ้งตระหนกตกใจ ภูวไนยตื่นจากนิทรา "

(รามเกียรติ์ ตอนท้าวมหาบาลไปลงกา)

ความฝันนี้ขุนโหรกราบทูลทำนาย ว่า

" ซึ่งฝันว่าเมฆตั้งในอัมพร เป็นกลุ่มก้อนดั่งหนึ่งเปลวควัน
มืดมัวข้างทิศทักษิณ บังสิ้นรังสีสุริย์ฉัน
จะเกิดการรณรงค์โรมรัน จะเสียเมืองขอบขัณฑเสมา
อันเทเวศร์ถวายดวงมณี จะมีชายหนึ่งแกล้วกล้า
นำเอาโอรสกุมารา มาถวายบาทาภูวไนย
ขอซึ่งสาวไสพระองค์ วงรอบขอบจักรวาลใหญ่

จะปรากฏพระยศเกรียงไกร ชจรไปทั่วฟ้าบาดาล
แล้วจะได้เมืองขึ้นในเบื้องบาท ถวายสุวรรณมาศมุกดาหาร
แต่ว่าจะต้องโรมราญ พวกพาลจะแพ้ฤทธิ์รอน
อันขอบเขตซึ่งเสียจะได้คืน จะราบรื่นแสนสนุกกว่าแต่ก่อน
มั่งคั่งดังข้าพยากรณ์ จะรู้ข่าวแน่นอนในสามวัน "

(<u>รามเกียรติ์</u> ตอนท้าวมหาบาลไปลงกา)

ลักษณะความฝันที่กวีนำมาใช้เป็นส่วนในการดำเนินเรื่องให้สนุกสนานและสมจริงทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิดความเชื่อของคนในสมัยนั้นด้วยนี้ มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ ดังนี้

๑. เรื่องความฝันที่มีปรากฏอยู่ในเรื่องที่เกี่ยวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าความฝันนั้นจะมหัศจรรย์กว่าในเรื่องอื่น ๆ เช่น พระสุบินนิมิตของพระนางสิริมหามายาบอกให้รู้ถึงการมีพระราชโอรสเป็นพระมหาบุรุษ เนื้อหาในพระสุบินนิมิตจะกล่าวถึงสิ่งที่งดงามเป็นพิเศษประดับประดาด้วยวัตถุมีค่าต่าง ๆ สิ่งที่ปรากฏในความฝันจะวิจิตรตระการตาเกินกว่าฝีมือมนุษย์จะสร้างสรรค์ได้ กวีใช้คำเรียกสิ่งเหล่านั้นว่า "ทิพย์" บุคคลที่กล่าวถึงในความฝันก็มิใช่เป็นคนธรรมดาหากแต่เป็นเทพยดาทั้งสิ้น ส่วนความฝันที่เกิดกับตัวละครในเรื่องอื่น ๆ สังเกตได้ว่ากวีจะมีการสร้างความฝันให้เหมาะสมกับความสำคัญของตัวละครแต่ละตัวในเรื่อง

๒. การทำนายฝัน ผู้ทำนายจะใช้การตีความประกอบกับการพิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นตามท้องเรื่องนั้น ๆ

๓. สัญญลักษณ์ที่กวีใช้ในความฝันจะเป็นสัญญลักษณ์ตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่สืบทอดกันมาช้านาน ส่วนใหญ่จะเป็นสัญญลักษณ์ที่สามารถสื่อความเข้าใจได้ทันที เช่น งูหรือนาคหมายถึงเนื้อคู่ เป็นต้น สัญญลักษณ์ที่สร้างขึ้นตามความเชื่อทางไสยศาสตร์นี้จะกล่าวเป็นรายละเอียดอีกครั้งหนึ่งในการวิเคราะห์เรื่องสัญญลักษณ์

ลางและนิมิต

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำอธิบายคำว่า"ลาง" และ"นิมิต" ไว้ว่า

"ลาง ๑ น. ...เครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นอันบอกเหตุร้ายหรือดี..."[๑]

"นิมิต ๒ น. เครื่องหมาย,ลาง,เหตุ,เค้ามูล..."[๒]

ความหมายประการหนึ่งของคำทั้งสองนี้เป็นอย่างเดียวกัน แต่เดิมคำว่า"ลาง" นั้นจะใช้ในความหมายทั้งทางที่ดีและไม่ดี เรียกเป็น ลางดี ลางร้าย ในปัจจุบันคำว่า"ลาง" มักเข้าใจกันถึงในด้านร้าย ส่วนในด้านดีที่เคยใช้ว่าลางดีก็นิยมใช้กันว่านิมิต ในที่นี้จะถือใช้ตามความนิยมในปัจจุบัน

ลาง ลางที่กวีใช้ในการดำเนินเรื่องนั้นมีหลายอย่าง พอจะจำแนกได้ ดังนี้

๑. ลางที่เกิดจากสัตว์ ลางชนิดนี้ ได้จากการสังเกตุอาการของสัตว์ต่างๆ เช่น เสียงร้องของจิ้งจก เสียงร้องของหนู เป็นต้น สัตว์ที่แสดงอาการเป็นลางได้แก่

๑.๑ จิ้งจก อาการของจิ้งจกที่เป็นลางนั้นมีอาการต่าง ๆ เช่น ในเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนรอบขึ้นเรือนขุนช้างเป็นครั้งแรก เห็นขุนช้างนอนกอดนางวันทองอยู่ ขุนแผนแค้นใจคิดจะฆ่าขุนช้าง แต่จิ้งจกทักขุนแผนจึงไม่ฆ่า

" เจ้อดาบจะฟาดให้ขาดกลาง พอจิ้งจกทักขวางไม่ห่างที่
เจ้อดงดอดใจไม่ฆ่าตี เคราะห์ดีแล้วมึงจะรอดตัว "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนบอกกล่าว)

กวีใช้จิ้งจกทักซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามาเป็นเหตุผลในการระงับความเจ็บแค้นของขุนแผน และส่งให้นิสัยของขุนแผนเด่นขึ้นตรงที่รู้จักระงับยับยั้งใจไม่ฆ่าฟันคนนอนหลับสมกับนิสัยชายชาตรี

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมไทย หน้า ๗๙๘.

[๒] ค. หน้า ๕๑๐.

อีกตอนหนึ่งเมื่อขุนแผนไปเยี่ยมไข้นางลาวทอง ขุนช้างฟ้องว่าขุนแผนหนีเวร เป็นเหตุให้นางลาวทองถูกพรากไปกักตัวอยู่ในวัง ส่วนขุนแผนถูกส่งไปตระเวนด่าน ก่อนเกิดเหตุนางลาวทองฝันร้าย รุ่งเช้าก็บังเกิดลางต่างๆ รวมทั้ง

"หนูกกจิ้งจกกระเจิงทัก ... "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนต้องพรากนางลาวทอง)

นอกจากอาการร้องทักแล้ว ลางที่ปรากฏจากจิ้งจกอีกอย่างหนึ่ง คือ จิ้งจกตก ดังเช่น ตอนเถรขวาดจะเดินทางไปแก้แค้นพลายชุมพลก็ปรากฏลางร้ายว่า

"จับไม้เท้าจะเยื้องขยับกาย เห็นจิ้งจกตกตายลงตรงหน้า"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เถรขวาด)

คนโบราณอยู่ใกล้ชิดและช่างสังเกตธรรมชาติ จดจำสิ่งเล็กๆ น้อยๆและถ่ายทอดกันต่อๆ มา ตำรา"จิ้งจกและคนจาม" เป็นตำราหนึ่งซึ่งเกิดจากความช่างสังเกตและจดจำของคนสมัยก่อน ตำรานี้ยังมีหลักฐานให้ศึกษาได้ ลักษณะจิ้งจกทักที่มีปรากฏเป็นลางในวรรณคดีนี้ มีกล่าวไว้ในตำราหนึ่งว่า

"สิทธิการิย์จะขอกล่าว ตำรับเก่าเฉลิมศรี
โดยศาสตรคัมภีร์ จิ้งจกจกและคนจาม
ข้างหน้านำเร่งเร็วไป จะมีชัยอย่าได้ชาม
จิ้งจกและคนจาม อยู่เบื้องล่างอย่างลีลา
แม้นไปจะได้ทุกข์ ศัตรูพบจะฤษยา
ใครห่อนฟังวาจา นุศาสน์สอนจะโศกใจ
จิ้งจกจามข้างเบื้องซ้าย ผู้ใดไปจะมีชัย
สิ่งสรรพโภคัย จะพบน้อมประนอมมา
คนจามและจิ้งจก มาจกจามอยู่เบื้องขวา

ผู้ใดใครจะลินลา ผู้นั้นแท้จะทุกข์ทน
จิงจกและคนจาม อยู่เบื้องบนอย่าเฉินหน
ผู้ใดไปจะเสียตน จะขาดคอด้วยคนพาล
จิ้งจกไต่ขึ้นบนเท้า ถ้าทำเนินทุราสถาน
จะเรืองชโยชาญ ตปะสิทธิส่งศรี "[๑]

๑.๒ แมลงมุม อาถารของแมลงมุมที่บอกเหตุคืออาการตือก มีพบที่กวีใช้ในวรรณคดีหลายตอน เช่น ตอนขุนไกรจะตายปรากฏลางนี้ ว่า

"ให้มีลางคืนนั้นสนั่นอึง แมลงมุมตือกผึงหาหยุดไม่ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพ่อขุนช้างขุนแผน)

ตอนขุนช้างลวงพลายงามไปฆ่า นางวันทองก็พบลางนี้

"พอแมงมุมอุ้มไข่ไต่ตือก นางผงกเงยฟังดังผึงผึง
ประหลาดลางหมางจิตคิดคนึง รำลึกถึงลูกชายเจ้าพลายงาม"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนินพลายงาม)

อีกตอนหนึ่ง คือ ตอนนางลาวทองจะต้องพรากจากขุนแผนปรากฏลางหลายอย่างลางอย่างหนึ่ง คือ

"แมลงมุมทุ่มทรวงอักหาหยุดไม่"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนต้องพรากนางลาวทอง)

ลักษณะการตือกของแมลงมุมที่แสดงถึงลาง มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์โบราณหลายตำราด้วยกัน ตอนหนึ่งกล่าวว่า

"สิทธิการิยะทำนาย กลแมลงมุมทาย
ตือกในเรือนตน
จะเกิดวิวาทร้อนรน พลัดกันระเหระหน
หนึ่งข้าจะหนีของหาย

---

[๑] หรือ เรื่องฤๅษี ตำราพรหมชาติฉบับสมบูรณ์ หน้า ๒๔๔

แล้วจะได้คืนทำนาย ตำราหนึ่งกลาย
ตีอกอยู่ใต้ที่นอน
ทายว่าจะต้องม้วยมรณ์ แม้นไม่ตายจร
จะบาดจะเจ็บอาการ
หนึ่งตีรอบฝาเร่ราน ผีไปไกลสถาน
จะบาดจะเจ็บกายา
หนึ่งตีข้างฝาบูรพา แล้วเร่ขึ้นมา
จนถึงหัวนอนก็ดี
หนึ่งบ่ได้เร่ที่ตี จะมีกาลี
มาทำให้เราโกรธา
หนึ่งตีอกเบื้องทิศา ปัศจิมตำรา
ว่ามีผู้ใส่โทษทาย
ทั้งข้าจะหนีเมียหาย บอกดีบอกร้าย
แบลงบุบสิ้นตำรายล[๑]

๑.๓ หนู อาการบอกลางของหนูคือการร้อง เช่น ตอนนางลาวทองจะต้องถูกกักตัวอยู่ในวัง นอกจากลางดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ปรากฏลางชนิดนี้อยู่ด้วย

"หนูกกจิ้งจกกระเจิงทัก "

ตอนนางศรีมาลาถูกทำร้าย ลางร้ายต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นกับพลายเพชรพลายบัวลูกชายของนาง ลางที่ปรากฏตอนหนึ่ง ว่า

"ฤกษ์บนก็พิกลด้วยลมปราณ หนูกุกก้องสะท้านสะเทือนมา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนนางสร้อยฟ้าให้มาตามศรีมาลา)

---

[๑]หรือ เรื่องฤทธิ์ ตำราพรหมชาติฉบับสมบูรณ์ หน้า ๒๙๔.

๑.๔ งู ลางที่เกิดจากงูมีพบในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนเณรขวาดจะเดินทางมาแก้แค้นพลายชุมพล ลางตอนหนึ่ง ว่า

"ก้าวลงอัฒจรรย์ถึงชั้นล่าง งูเห่าลางเลื้อยพ่ชูหัวร่อน
แผ่แม่เบี้ยขวางหนทางจร เณรเห็นสังหรณ์เป็นลางร้าย "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เณรขวาด)

๑.๕ นก นกที่ถือเป็นลางร้ายได้แก่นกแสก ในวรรณคดีมีกล่าวถึงลางที่เกิดจากนกแสกอยู่บ้าง เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนเณรขวาดคิดแก้แค้นพลายชุมพลนกแสกปรากฏมา ขอกลางแก่เณรขวาด ดังกลอนว่า

"จับไม้เท้าก้าวเยื้องขยับกาย เห็นจิ้งจกตกตายลงตรงหน้า
นกแสกแถกเสียดศีรษะมา หลวงตานิ่งซึงตะลึงคิด "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เณรขวาด)

อีกตอนหนึ่งเมื่อนางศรีมาลาถูกทำร้าย เกิดลางขึ้นกับพลายเพชรพลายบัวหลายอย่าง มีลางที่เกิดจากนกแสกอยู่ด้วย คือ

"แมงมุมตือกอักอัศจรรย์ นกแสกแถกขวัญบนเวหา"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนนางสร้อยฟ้าให้ข่านางศรีมาลา)

อีกตอนหนึ่ง คือ ตอนสามเณรมาลัยกรองสะกดเข้าเมืองเชียงใหม่นางมณฑาแลเห็น

"นกแสกบินแถกบนต้นไทร แล้วบินไปทางทิศหรดี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนสามเณรมาลัยกรองสะกดเข้าเมืองเชียงใหม่)

นอกจากนกแสกแล้วก็ยังมีนกอื่น ๆ ที่บอกลางร้าย เช่น กา แร้ง ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนเจ้ากรุงกาพยกทัพออกมาจะสู้รบกับขุนแผน ก็ปรากฏว่า

"ขาขยับไส้ช้างพอย่างกราย เห็นลูกนกตกตายลงต่อหน้า
นกแสกแถกเสียดศีรษะมา แร้งกาบินจับสู้ประทน"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

อีกตอนหนึ่งคือตอนพลายยงออกศึก เมื่อพลายยงยกกองทัพออกจากเมือง นางสร้อยฟ้าเห็นลางร้ายที่ปรากฏ คือ

"นางสร้อยฟ้าเปิดพระแกลแลเห็น บังเกิดเป็นอัศจรรย์บนเวหา
กาแร้งเข้าไปแย่งเอาลูกยา บินถาโถมจิกเอาปีกตี
กรรชิงชุมสายหลายยับ กลิ้งกลดเอียงพับลงกับที่
นกตะกรุมรุมซ้อนเข้าราวี ลางมีหลากนักประหลาดใจ "

(ขุนช้างขุนแผนตอนพลายยงออกรับศึกพลายเพชรลายบัว)

ในบทละครเรื่องสังข์ทอง เมื่อพระสังข์ถูกทหารกุมตัวไปทำร้ายนั้น ลางอย่างหนึ่งที่เกิดแก่นางจันท์ราวีนั้น ก็คือ

"นกกาลางบินลัดสกัดหน้า ..."

(สังข์ทอง ตอนถ่วงพระสังข์)

๒. คน อาการที่เกิดกับตัวคนซึ่งเชื่อกันว่าเป็นลางนั้นมีอาการต่าง ๆ คือ

๒.๑ อาการกระเหม่น (เขม่น) อาการกระเหม่นคือ อาการที่กล้ามเนื้อกระตุกเต้นเบา ๆ ขึ้นเอง ตามลัทธิโบราณถือว่าเป็นลางบอกเหตุร้ายหรือดีได้[๑] อาการกระเหม่นมีขึ้นได้หลายแห่งในร่างกาย แต่ที่กวีใช้ในวรรณคดีสมัยรัตน กสินทร์ตอนต้นนี้นิยมใช้อาการกระเหม่นที่จิ้วและที่ตา เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนขุนช้างลวงพลายงามไปฆ่า นางวันทองก็เกิดอาการ

"คิ้วกระเหม่นเป็นลางแต่กลางวัน..."

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม)

อีกตอนหนึ่งคือตอนที่นางมณฑาจะถูกสมภารลาวและสามเณรมาลัยกรองจับกุมนางก็เกิดอาการ

"เขม่นเนตรอยู่ไม่หายวายวัน ให้อัดอั้นอารมณ์ไม่สมประดี"

(ขุนช้างขุนแผนตอนสมภารลาวกับสามเณรมาลัยกรองสะกดเข้าเมืองเชียงใหม่)

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๗๔.

ในเรื่องสังข์ทอง เมื่อพระสังข์ถูกทำร้าย นางจันท์เทวีก็เกิดอาการเขม่นตา

"เมื่อนั้น นางจันท์มารดาอยู่ป่าใหญ่
เขม่นเนตรเหตุมีไม่แจ้งใจ เก็บได้ผักฟืนก็คืนมา "

(สังข์ทอง ตอนถ่วงพระสังข์)

๒.๒ อาการเสียวสยองตามร่างกาย เป็นอาการที่รู้สึกเย็นเยือกขึ้นมาเฉย ๆ ทั้งที่อากาศไม่หนาวเย็น บางครั้งอาจจะเกิดอาการขนลุกด้วย ในบางคนจะมีอาการใจหวิวหรือรู้สึกเยือกเข้าไปในหัวใจ โดยไม่มีสาเหตุ ลักษณะอาการดังกล่าวนี้เชื่อกันว่าเป็นลางกวีใช้เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินเรื่องด้วย เช่น ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ตอนพระมหาอุปราชาเสด็จเดินทัพมาจากพม่าก็เกิดอาการดังกล่าวนี้ ดังโคลงว่า

" เสด็จพ้นทวาเรศข้าม คูเวียง
หวั่นฤทัยท่านเพียง จักว้า
พระองค์ก็อ่อนเอียง เอนสาสน์
อกระรัวมัวหน้า สั่นส้านเสียวแสยง
ลางแสดงแห่งเหตุแพ้ ไพรี
กริ่งกมลฤาดี เดือดร้อน
รันทดทุกข์ทวี หวั่นเทวษ
ถวิลบ่วายขุ่นข้อง อกอั้นขวัญหาย "

(ลิลิตตะเลงพ่าย)

อาการดังกล่าวนี้ทำให้พระมหาอุปราชาเกิดความท้อถอยและไม่มั่นพระทัย การที่กวีนำเรื่องลางเข้ามาประกอบทำให้ลักษณะตัวละครเห็นเด่นชัดขึ้น

ในเรื่องมหาเวสสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก เมื่อชูชกจะลานางอมิตตาไปขอสองกุมาเพื่อให้มารับใช้นางนั้น ชูชกก็เกิดลางเช่นนี้กับตนเอง ซึ่งมีอาการดังนี้

"...โอ้โอ๋อกออเฒ่ามีแต่น้ำตาไม่หยุดยั้ง ไหลคลุอคลั่งคลุ้ม
คล่าน้ำใจตน ให้สยดสยองขนตนสั่นประพรั่นกลัว ให้ป่วย
ป่วยปวดวิงเวียนหัวมัวมืดทั้งหน้าตา ดั่งว่าจะดับเด็ดดวงชีวา-
วรชีวาตน์จะม้วยมรณ์ นั้นประหนี่ว่าชีวิตเฒ่าจะจระจรจาก
ร่างก็เป็นนิมิตหาากลางล้วนอัปรีย์ ทั้งเหงื่อกาฬก็ไหลระรี่ลง
โซมกาย ก็ส่อเหตุเห็นว่าชีวิตจะไปตายมิได้คืนกลับ..."

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก)

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนสามเณรมาลัยกรองกับสมภารลาวสะกดเข้าเมืองเชียงใหม่ ผู้คนในเมืองเชียงใหม่ก็เกิดอาการที่เป็นลางคือ

" เมื่อวันนั้นครั้นอาเพศมีเหตุการณ์ ให้เสียวซ่านแสนสยองพองโลมา
ต่างคนขนลุกเป็นทุกข์จิต นึกพรั่นตัวกลัวชีวิตดับสังขาร์
ว่าเหตุภัยอย่างไรไฉนนา นิ่งนึกตรึกตราไม่แจ้งใจ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนสมภารลาวกับสามเณรมาลัย
กรองสะกดเข้าเมืองเชียงใหม่)

ในเรื่องสังข์ทองนางจันทร์ก็เกิดอาการเช่นนี้เมื่อพระสังข์ถูกจับตัวไปทำร้าย

" เศียรพองสยองโลมา ตรึกตราหวาดหวั่นพรั่นใจ "

(สังข์ทอง ตอนถ่วงพระสังข์)

ลักษณะการเกิดลางดังกล่าวนี้เท่ากับเป็นการเกริ่นกล่าวให้ผู้อ่านได้รับรู้ล่วงหน้าว่าจะเกิดเหตุการณ์ไปในลักษณะใด

๒.๓ อาการที่เห็นคนหรือสิ่งของผิดจากลักษณะธรรมชาติ อาการดังกล่าวนี้ได้แก่ เห็นคนไม่มีเงาหัว เป็นต้น ลางลักษณะนี้นับว่าเป็นลางที่ร้ายแรงมาก เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนรามจะติดตามจับขุนแผน นอกจากภรรยาจะฝันร้ายแล้วยังเกิดลางร้ายลักษณะขึ้นด้วย คือ

" ครั้นรุ่งสว่างกระจ่างฟ้า ขุนเพชรอินทราไม่ช้าได้
อาบน้ำผลัดผ้าแล้วคลาไคล ได้ดาบคู่มือก็ถือมา
เมียยกมือไหว้แล้วแลไป ไม่เห็นหัวผัวอยู่แต่เพียงบ่า
ตกใจวิ่งไปแล้วโศกา พ่อพังเมียว่าอย่าเพ่อไป
เดินมาเมื่อตะกี้ไม่มีหัว ตัวเมียนี้เห็นเป็นข้อใหญ่
สมกับความฝันที่พรั่นใจ เข้ากอดคืนผัวไว้ที่กลางเรือน

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างพ่องว่าขุนแผนเป็นขบถ)

ในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหนุมานได้กล่องดวงใจทศกัณฐ์ไปถวายพระรามแล้ว ำอุบายหลอกเป็นพวกทศกัณฐ์ เมื่อทศกัณฐ์รู้ว่าศัตรูได้กล่องดวงใจไปก็กลับมาลานางมณโฑและนางนมกำนัล บรรดานางทั้งหลายก็เห็นไปว่าทศกัณฐ์เสียรขาดเช่นเดียว กันดังคำกลอนว่า

" เมื่อนั้น นางมณโฑผู้ยอดพิสมัย
ทั้งฝูงอนงค์กำนัลใน แลไม่เห็นเกียรทศกัณฐ์
สิ้นทั้งพระกรซ้ายขวา กัลยาตกใจตัวสั่น
เพียงจักสิ้นชีพชีวัน พากันวิ่งวุ่นออกไปรับ "

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานลวงทศกัณฐ์ให้ออกรบ)

อีกตอนหนึ่งคือเมื่อกุมภกรรณยกทัพมาจะสู้รบกับพระราม ขณะที่เดินทัพก็ปรากฏว่า กุมภกรรณได้เห็น ได้ยินในสิ่งซึ่งผิดธรรมชาติต่าง ๆ คือ

"ครั้นมานอกราชนิเวศน์ ให้เกิดเหตุวิปริตลางใหญ่
ช้างม้าตื่นเต้นวุ่นไป บันดาลให้เห็นอัศจรรย์
ทั้งรถที่พระยามารทรง กำกงไม่สะเทือนเลื่อนลั่น
ราชสีห์ซึ่งเทียมมาทั้งพัน หน้านั้นก็กลับเป็นหน้าลา
ผีภูตทั้งสี่สำแดงกาย เดินคล้ายผ่านทางขวางหน้า
กาแร้งบินร่อนว่อนมา ถาบถาโฉบลงที่ธงชัย
พิฆพาทย์เภรีไม่มีเสียง สำเนียงพลโห่ดังร้องไห้
ธงทิวก็ไม่ปลิวสะบัดใบ โขมดไพรกู่ร้องเยือกเย็น"

(รามเกียรติ์ตอนกุมภกรรณทดน้ำ)

อินทรชิตก่อนตายก็เกิดลางเช่นเดียวกับกุมภกรรณ คือ

"ครั้นออกมานอกพลับพลาศ พูนเทวษเศร้าโทมนัสสา
ให้เปลี่ยวเปล่าเยือกเย็นในอุรา ดังมาแต่องค์อสุรี
อันโลหันซึ่งขับราชรถ ก็ปรากฏเป็นเพศกระบี่ศรี
ไกรสรกลับกลายอินทรีย์ เป็นหน้าพาชีทุกตัวไป
ทั้งพระพายก็พัดสะกัดหน้า เสียงโยธาโห่ดั้งร้องไห้
แร้งกาโฉบฉาบธงชัย กระลาบาทตกในหน้ารถ
หมู่วิหคจับเจ่าเหงาสงัด สารพัดเป็นลางประหลาดหมด
บรรดาเครื่องสูงสำหรับยศ ก็ปรากฏรุ่งโรจน์ดั่งเปลวควัน"

(รามเกียรติ์ ตอนอินทรชิตสบพระลักษมณ์)

๒.๔ ลางอันเกิดแต่สมาธิจิต คือการตั้งจิตให้เป็นสมาธิจนเกิดนิมิตขึ้นรูป-ที่เกิดในนิมิตนั้นจะบอกให้รู้ถึงเหตุร้ายดี ในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีนิยมกำหนดให้ตัวละครใช้การเพ่งดูเมฆบนท้องฟ้า หรือที่เรียกว่าเมฆฉาย และการพิจารณาดูลมปราณที่

หายใจเข้าออก ที่เรียกว่าสุริยกลาจันทรกลา เช่น

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อเจ้ากรุงกาพจะเสียชีวิต เจ้ากรุงกาพก็รู้ตัวล่วงหน้าจากการใช้สมาธิจิตทำพิธีเมขฉาย ปรากฏรูปเป็น

"ภาวนาตาเขม้นเห็นนิมิต วิปริตเป็นรูปคนหัวหาย
จะยกต่อคอแขนไม่ติดกาย เป็นลางร้ายวิปริตก็ผิดใจ"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

อีกตอนหนึ่ง คือตอนเถรขวาดจะเดินทางมาอยุธยาเพื่อแก้แค้นพลายชุมพลลางร้ายเกิดขึ้นกับเถรขวาดหลายอย่าง แต่เถรขวาดก็ยังไม่เชื่อ จึงทดสอบครั้งสุดท้ายด้วยการทำสมาธิจิตยกเมข ก็ปรากฏเป็นเช่นเดียวกับเจ้ากรุงกาพ คือ

"กอดอกยกเมขดูนิมิต ก็วิปริตเป็นรูปคนหัวหาย
จะยกต่อคอแขนไม่ติดกาย เถรสำคัญมั่นหมายไม่คืนมา"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เถรขวาด)

ถึงแม้จะรู้ตัวว่าไปแล้วจะต้องตายแต่ตัวละครทั้งสองก็มีทิฏฐิ และหยิ่งในศักดิ์ศรีความเป็นชายของตน เจ้ากรุงกาพนั้นคิดมุมานะว่า

" เกิดเป็นคนใครจะพ้นที่บรรลัย ก็แข็งใจไปตามแต่เวรา"

ส่วนเถรขวาดนั้นเกรงไปว่า

" ครั้นจะถอยสร้อยฟ้าจะว่าขลาด เป็นชาติลูกผู้ชายตายดาบหน้า
กัดฟันกลั้นใจแล้วไคลคลา ตรงเข้าปาชาด้วยทันที "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เถรขวาด)

ในลักษณะดังกล่าวนี้นับเป็นกลวิธีของกวีที่จะกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความสนใจและคิดตามเรื่องต่อไป กับทั้งยังเป็นการสร้างบรรยากาศของเรื่องได้อย่างดีด้วย

๓. ปรากฏการณ์ธรรมชาติและเหตุการณ์อื่น ๆ ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดเป็นลางนี้มักจะเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ผิดธรรมดา เช่น ฟ้าผ่าผิดฤดู เป็นต้น ในเรื่องรามเกียรติ์ ลางร้ายชนิดนี้เกิดขึ้นกับทศกัณฐ์ครั้งหนึ่ง คือตอนที่ทศกัณฐ์ยกทัพออกมาพร้อมกับสหัสเดชะและมูลพลัม เกิดฟ้าผ่าลงมาถูกงอนรถของทศกัณฐ์ ดังคำกลอนว่า

" เมื่อนั้น ท้าวทศพักตร์ยักษา
เดินเป็นทัพหลังรั้งโยธา อสุรารื่นเริงบันเทิงไป
จนล่วงแว่นแคว้นนครเรศ เข้าเขตวิถีทางใหญ่
ให้เกิดนิมิตประหลาดใจ เมื่อจะเสียทัพชัยปางตาล
สุริยาแจ่มแจ้งแสงส่อง ฟ้าคะนองลั่นเปรี้ยงผ่าผลาญ
ถูกงอนรถทรงพระยามาร บันดาลหักสะบั้นลงทันที
แล้วต้องซึ่งเศวตฉัตรทรง ขององค์พระยายักษี
ย่อยยับเป็นภัสมธุลี อสุรีตะลึงทั้งกายา"

(รามเกียรติ์ ตอนสหัสเดชะมูลพลัมเตรียมทัพ)

เมื่อเกิดลางร้ายเช่นนี้เหตุการณ์ในเรื่องจึงเปลี่ยนไปอีก คือสหัสเดชะเมื่อเห็นลางร้ายเกิดขึ้นดังนั้นจึงว่า

"เมื่อนั้น ท้าวสองพันกรยักษา
เห็นรถทศกัณฐ์อสุรา ฟ้าผ่างอนหักทำลาย
เป็นลางวิปริตผิดนัก พระยายักษ์คิดไปก็ใจหาย
อันเจ้าลงกานี้เคราะห์ร้าย แม้นไปจะตายด้วยไพรี
ให้หยุดรถแล้วกล่าวสุนทร ดูก่อนอนุชาเรืองศรี
บัดนี้เหตุใหญ่บังเกิดมี เจ้าพี่จงกลับเข้าพารา
แต่เราสองทัพจะชิงชัย ด้วยมนุษย์กับอ้ายลิงป่า
ให้สิ้นพวกมันที่ยกมา อนุชาอย่าได้อาวรณ์ "

(รามเกียรติ์ ตอนสหัสเดชะมูลพลัมเตรียมทัพ)

ทศกัณฐ์เองก็มีความหวั่นเกรงอยู่แล้วจึงยินยอมทำตามคำแนะนำของท้าวสหัสเดชะโดยดี

ในลิลิตตะเลงพ่าย ขณะที่พระมหาอุปราชาเดินทัพมาถึงพนมทวน ก็ปรากฏว่า

" เกิดเป็นหมอกมืดห้อง เวหา หนเอย
ลมชื่อเวรัมภา พัดคลุ้ม
หวนหอบหักฉัตรรา คชขาด ลงแฮ
แลฐลึกลัดกลุ้ม อยู่เพี้ยงจักรยัน"
(ลิลิตตะเลงพ่าย)

พระมหาอุปราชาจึงเรียกหาโหรมาทำนาย โหรนั้นรู้ถึงเหตุแน่ชัด แต่
"จักทูลบทูลไท เกรงโทษ ท่านนา
เสนอแต่ดีกลบร้าว เกลื่อนร้ายกลายดี "
(ลิลิตตะเลงพ่าย)

เมื่อพวกโหรคิดดังนั้นจึงกราบทูล ว่า

" เหตุนี้ผิดเข้าชั่ว ฉุกเข็ญ
เกิดเมื่อยามเย็นดี ดอกไท้
อย่าชุนอย่าลำเค็ญ ใจเจ็ บ พระเอย
พระจักลุลาภได้ เผด็จเสี้ยนศึกสยาม
เวียงรามฤาอาจต้าน ต่อมือ ท่านแฮ
พระจักชาญชัยลือ ลมฟ้า
ทุกท้าวบท่าวถือ ตนต่อ พระเอย
โอนมอุฏก้มหน้า นอบน้อมถวายถวัลย์
เหี้ยมนั้นจึ่งหากให้ ฉัตรหัก เห็นแฮ
เพราะเพื่ออุปราชศักดิ์ เสื่อมไสร้
พระภูมีก็จัก ผุดยศ พระนา
เวนพิภพพระให้ หนอท้าวเสวยศวรรย์ "
(ลิลิตตะเพลงพ่าย)

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรส่งทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ปรากฏลางร้ายแก่ชาวเมือง ว่า

" ให้มืดกลุ้มคลุ้มไปในอัมพร ราษฎรสะท้านทั้งบ้านเมือง
ดูตะวันตันขึ้นบนแผ่นดิน แดดก็สิ้นสีสาดประหลาดเหลือง
แผ่นดินแยกแตกเป็นฝาที่หน้าเมือง ล้วนแต่เรื่องวิกลจะเกิดภัย
พระอาทิตย์ทรงกลดถึงสามชั้น ขอบนั้นแดงเผือดดังเลือดไหล
ครั้นชักรถอัสดงตกลงไป ดังเอาชาดพาดไว้กับท้องฟ้า
อุกกาบาตผาดมาข้างทิศใต้ ตกลงที่ในประตูหน้า
ดาวหางขึ้นข้างบูรพา ก็เพราะว่าเชียงอินทร์จะสิ้นวงศ์

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายบัวได้นางแว่นแก้ว)

ลักษณะลางที่เกิดขึ้นตามที่กล่าวมานี้ล้วนแต่เป็นลางที่แสดงถึงความพ่ายแพ้และมีการเสียชีวิตทั้งสิ้น ลางที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่บอกให้รู้เหตุร้ายอื่น ๆ ก็มีบ้าง เช่น ในเรื่องราชาธิราช เมื่อพระตะบะคิดกบฏต่อพระเจ้าช้างเผือกซึ่งเสด็จไปล้อมช้างอยู่ ณ ป่าละภูพระองค์ทรงทราบเนื่องจาก

"...ทอดพระเนตรเห็นดาวกฤติกาซึ่งโลกสมมุติเรียกว่าดาวลูกไก่นั้นเข้าในดวงจันทร์ จึงตรัสถามราชปโรหิตว่าเหตุนี้จะเป็นประการใดสมิงชะเจียงสมิดโหรจึงกราบทูลทำนายว่า เป็นประเพณีสืบมาพระจันทร์เป็นใหญ่กว่าดาวทั้งปวง ถ้าดาวดวงใดใกล้พระจันทร์แล้วรัศมีพระจันทร์ก็กลบศรีดาวลบหายไป อันพระจันทร์คุณพระมหากษัตริราชเจ้า ดาวนั้นคุณเสนาบดีทั้งปวงซึ่งเป็นบริวารพระมหากษัตริย์ ครั้นเข้าใกล้พระมหากษัตริย์แล้วอานุภาพก็หายไปบัดนี้ดาวกฤติกาเข้าใกล้ดวงจันทร์ตลอดไป รัศมีก็สว่างอยู่หามลทินมิได้ พระจันทร์ก็ส่องแสงสว่างอยู่ด้วยกันดังนี้ ต้องในคัมภีร์โหรว่าว่าเสนาบดีจะคิดกบฏประทุษร้ายต่อพระองค์, ซึ่งจะยังอยู่

ในป่านี้ข้าศึกจะมีกำลังมากขึ้น ไพร่พลในกองทัพก็เจ็บป่วย
เป็นอันมาก ขอเชิญพระองค์ยกกองทัพคืนเข้าพระนคร
พระเจ้าช้างเผือกก็เห็นชอบด้วย..."

(ราชาธิราช)

เหตุการณ์อื่น ๆ ที่ปรากฏเป็นลางร้าย เช่น ของแตกหักทำลาย ก็ถือฉันมา ใช้ประกอบในการดำเนินเรื่องบ้าง เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนรามจะยกทัพไปตามขุนแผนซึ่งพานางวันทองหนีไป เกิดลางชนิดนี้แก่ขุนราม คือ

" ฝ่ายว่าขุนรามอินทรา แต่งตัวนุ่งผ้าหาช้าไม่
เอาเครื่องคาดตัวพัวพันไป ฉวยได้คาบคู่มือก็ถือมา
เมียเดินตามมาด้วยความรัก หนักใจแต่ลงจากเคหา
บันไดไหวยวบหักสวบมา ห้าขั้นสะบั้นลงจมดิน
อัศจรรย์หวั่นไหวข้างในจิต ครั้งนี้ชีวิตจะสูญสิ้น
จะตายจากพรากเจ้าผู้เพื่อนกิน ผินหน้าดูเมียยิ่งเสียใจ"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างฟ้องว่าขุนแผนเป็นกบถ)

ในเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงมราหูยกทัพจะไปจับพระยาน้อย พระยาน้อยคิดกับมังกันจิส่งพระอาจารย์มะเปงออกมาเจรจาด้วยสมิงมราหู เกิดเหตุการณ์ที่แสดงถึงลางร้าย คือ

"ฝ่ายทหารในกองทัพหลวงเที่ยวตระเวนอยู่รอบค่าย ครั้นเห็นพระอาจารย์มะเปงมาผู้เดียวดูปลาคอยู่ ก็ชวนกันตรูเข้าไปซักถามครั้นแจ้งความแล้วก็พาพระอาจารย์มะเปงเข้าไปให้ยับยั้งอยู่นอกค่าย จึงเข้าไปแจ้งความแก่สมิงมราหู สมิงมราหูได้แจ้งดังนั้นก็ยินดี เพราะอยากจะใคร่ฟังข่าวพระยาน้อย จึงสั่งทหารให้กลับออกไปนิมนต์พระอาจารย์มะเปงเข้ามา ครั้นพระอาจารย์มะเปงมาถึงแล้ว สมิงมราหูจึงสั่งให้เอาจำลองแคงแคร่ถักด้วยด้ายมาให้พระอาจารย์มะเปงนั่ง แต่พอพระ

อาจารย์มะเปงนั่งด้ายนั้นขาดจ่าลองถีพลอยทำลายลงด้วยเป็น
ทั้งนี้เพราะบอกเหตุลางร้ายว่ากองทัพสมิงมราหูจะแตกไป..."

(ราชาธิราช)

ในเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนนางศรีมาลาถูกทำร้าย เกิดลางร้ายกับพลายเพชร พลายบัวซึ่งบวชอยู่ที่วัดส้มใหญ่ ลางนั้นคือ

" วันเมื่อจะเกิดซึ่งเหตุผล พี่น้องนอนอยู่บนกุฏีใหญ่
ดึกสงัดสองยามยังตามไฟ ก็หลับไหลสนิทในที่นอน
มีก้อนเลือดเท่าบาตรพลัดตกลง จ่าเพาะตรงที่กลางหว่างหมอน
เสียงสนั่นลั่นหลังคาฝากลอน ห้องกระฉ่อนแคงฉานดังชาดทา
สะดุ้งตกใจตื่นขึ้นทั้งหลับ เปื้อนยับกับที่นอนผ่อนผ้า
เณรบัวกลัวกอดเอาพี่ยา ใครฟันหลวงพี่ข้าหรือว่าไร
สมีเพชรจึงบอกกับน้องพลัน อย่าพรั่นเลยหามีใครทำไม่
พูดกันพลางลางเลือดอันนั้นไซร้ ก็มังเกิดหายไปในทันตา "

(ขุนช้างขุนแผนตอนนางสร้อยฟ้าให้ฆ่านางศรีมาลา)

ลางร้ายที่พลายเพชรพลายบัวพบนี้เองเป็นเครื่องเตือนให้คนทั้งสองระลึกถึงแม่และสามารถติดตามมาให้ความช่วยเหลือนางศรีมาลาได้ทันและเมื่อรู้เรื่องราวแล้วคนทั้งสองก็คิดหาทางจะไปแก้แค้นผู้ลอบทำร้ายแม่ตน

นิมิต เหตุการณ์ที่ถือเอาเป็นนิมิตมีหลายอย่างด้วยกัน ที่พบในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่

๑. นิมิตที่เกิดจากอาการของสัตว์ อาการของสัตว์นอกจากจะบอกเหตุร้ายแล้วยังแสดงถึงนิมิตด้วย กวีไม่นิยมใช้อาการของสัตว์บอกนิมิตมากเท่ากับบอกลางมีที่พบบ้าง เช่น ในเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อท้าวทศรถเสด็จกลับจากงานอภิเษกพระรามและนางสีดา ณ กรุงมิถิลา ก็เกิดนิมิตว่า

" บัดนั้น ฝ่ายนกกระเต็นปักษี
อยู่รังใต้พื้นปัถพี เมื่อเหตุจะมีก็บินมา
ถาถาบฉาบจิกธงชัย แล้วบินผ่านไปฝ่ายขวา
ให้แจ้งนิมิตประจักษ์ตา ก็คืนเข้าป่าพนาวัน"

(รามเกียรติ์ ตอนท้าวทศรถและโอรสสุณิสา จากมิถิลา)

นิมิตที่เกิดขึ้นดังนี้ขุนโหรได้ให้คำทำนายในตอนต่อมา ว่า

" บัดนั้น จึงขุนโหรคนชยัน
ได้ฟังบรรหารพระทรงธรรม์ อภิวันท์รับราชวาที
พิเคราะห์ในพิชัยสงคราม ทั้งยามตรีเนตรดิถี
แจ้งแล้วก็ทูลโดยคัมภีร์ สกุณีนี้มีในตำรา
เป็นสัตว์เบื้องซ้ายมาจำเพาะ ต้องชาติพระเคราะห์เพลาขวา
ไพรีจะมาบีฑา แต่ว่าฝ่ายเราจะมีชัย
ถึงโกฏิแสนแม้นมาทั้งจักรวาล ไม่ต้านทานฤทธิ์พระองค์ได้
พระยศจะยิ่งปรากฏไป ทั้งในฟากฟ้าดินดอน "

(รามเกียรติ์ ตอนท้าวทศรถและโอรสสุณิสา จากมิถิลา)

๒. นิมิตที่เกิดจากคน นิมิตที่เกิดจากคนนั้นได้แก่

๒.๑ นิมิตอันเกิดจากสมาธิจิต ได้แก่นิมิตซึ่งผู้มีความรู้ทางไสยศาสตร์ได้ตั้งสมาธิสร้างนิมิตขึ้นก่อนที่จะเดินทางหรือลงมือทำงานสำคัญ ๆ เพื่อจะได้รู้ว่างานที่ตนจะทำนั้นจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ ในเรื่องขุนช้างขุนแผนใช้นิมิตลักษณะนี้มาก เช่นตอนพลายงามชนะขุนแผนยกกองทัพไปรบเชียงใหม่ ก่อนยกทัพพลายงามและขุนแผนก็ตั้งสมาธิจิตสร้างนิมิตจนปรากฏว่า

" ภาวนาตาเขม้นเห็นเมฆฉาย นิมิตเป็นรูปนารายณ์เรืองศรี
สี่กรร่อนติดบนเมฆี ขุนแผนขึ้นขี่คอคชฉกรรจ์ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

อีกตอนหนึ่งคือตอนหลวงต่างใจยกทัพไปรบกับแสนคำอินทร์ ก่อนยกทัพ หลวงต่างใจก็กระทำตามพิธีไสยศาสตร์ คือ

" หลวงต่างใจแต่งกายแล้วบัดดล ดูฤกษ์บนแลเห็นเป็นนารายณ์
สี่กรทรงศรแล้วจับสังข์ สถิตหลังสุบรรณผันผาย
ลมก็พัดถูกตรงธงชาย แล้วเบี่ยงบ่ายผีหลวงหลาวเหล็กไหม"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามออกรับศึกพลายเพชร พลายบัว)

นิมิตที่ได้นี้เป็นนิมิตดีที่ต้องตามตำรา หมายถึงจะได้ชัยชนะในสงคราม ข้อปฏิบัติอีกประการหนึ่งที่ใช้ควบคู่กับการยกเมฆดังกล่าวมาคือ การตรวจดูลมหายใจที่เรียกว่าสุริยกลาจันทกลา* ถ้าลมหายใจทางใดคล่องก็ให้ยกเท้าข้างนั้นก้าวก่อน เช่น ในตอนที่ขุนแผนและพลายงามจะเข้าเมืองเชียงใหม่ก็ใช้สมาธิจิตหานิมิตและตรวจดูลมหายใจด้วย ดังกลอนว่า

" ขยับยืนยกเมฆดูนิมิต เห็นรูปนารายณ์เรืองฤทธิ์ติดอัมพร
สี่หัตถ์ทรงคทาเพชร พร้อมเสร็จจักรสังข์พระแสงศร
ลมสองคลองคล่องขวาเวลาจร ก็ก้าวเท้าขวาก่อนทั้งสองคน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนพลายงามจับเจ้าเชียงใหม่)

---

* ดูรายละเอียดในภาคผนวก

๒.๒ วาทนิมิต คือนิมิตซึ่งเกิดจากถ้อยคำของบุคคล* ลักษณะนิมิตเช่นนี้มีที่พบมากในเรื่องราชาธิราช เช่น ตอนพระยาน้อยคิดจะหลบหนีไปเมืองตะเกิง ก่อนไปให้คนไปฟังถ้อยคำตามประตูเมืองทั้งแปดทิศ ปรากฏว่า

"...ที่ประตูมูเกริษเทพยดาดลใจให้หญิงรามัญคนหนึ่งทำเพลงกล่อมลูกเป็นเพลงภาษารามัญว่า อุยตะอุยตังปอนทานทาตกยาตะปอนตะอุย มิอาลลนเประก็นงเตาะสมิง แปลเป็นคำไทยว่า ต้นมะยมใหญ่ได้อ้อมหนึ่ง ที่บรรจุพระบรมธาตุพระพุทธเจ้าไว้ทั้งสี่พระองค์ แม้นใครไปก็จะได้เป็นพระยา มังสวยตะโนงจึงถามมังกันจีว่านิมิตดังนี้จะร้ายดีเป็นประการใด มังกันจีจึงว่าแก่มังสวยตะโนงว่าซึ่งหญิงกล่อมลูกว่า ต้นมะยมใหญ่อ้อมหนึ่งนั้นคือได้แก่พระยาน้อย ว่าต้นมะยมผลิตดอกออกผลมาก รากใบก็ดกนั้นคือพระยาน้อยเจ้าของเราจะได้เป็นกษัตริย์ มีเดชานุภาพและรี้พลมาก และที่พระบรมธาตุพระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่นั้นคือเมืองตะเกิง ให้พระยาน้อยไปคิดการที่เมืองตะเกิงเถิดจะได้ชัยชนะ ไปประตูหนึ่งแม่หญิงคนหนึ่งกล่อมลูกว่า อุยมิมิลโกลเกลิกกะนุวานติกรานเกิดโกญเจิญ จะพลิงลาเจินธาตุเกสสะมะมอญอาเประเตาะนงเตาะสมิง แปลเป็นคำไทยว่า หลวงชีคนจนขี้คร้านเดินซื้อลูกช้างมาขี่ ลูกช้างกินหญ้าอยู่ที่ริมหนองที่พระธาตุพอเร่งไปจะได้เป็นพระยา มังกันจีแก้ว่า ซึ่งแม่หญิงขับว่า หลวงชีเกียจคร้านเดินซื้อลูกช้างมาขี่นั้นเหตุว่าหลวงชีมีศีลบริสุทธิ์แท้และประกอบด้วยราชพาหนะ ซึ่งว่าช้างกินหญ้าอยู่ริมหนองนั้น เป็นประเพณีช้างจะกินหญ้า ถ้าลงกลางหนองน้ำก็ไม่พอกินเลียบกินริมหนองจึงอิ่ม นั้นคือได้แก่พระยาน้อย ถ้าพระยาน้อยจะอยู่ในเมืองพะโคนี้เห็นการจะไม่สำเร็จ ให้เร่งไปเมืองตะเกิงจะได้เป็นพระยา ประตูหนึ่งนั้นหญิงกล่อมลูกว่าตุณะตุ๋มะละริมปุอะทา

---

* ได้รับคำแนะนำจากรองศาสตราจารย์สมปอง พิริยกิจ

นะปะกาวมินเทาะดาว มะเตียเลินก่ออะเวมะขะลุ แปลเ
เป็นคำไทยว่า ไล้ขาวประดุจกลีบดอกไม้ มนุษย์และเทวดาก็
ต้องมอบเวนให้อยู่ในอำนาจ พ่อเอื้อยมังกันจีจึงแก้ว่า ถ้า
ไปถึงเมืองตะเกิงแล้ว เทวดาและมนุษย์จะให้กำลังแก่พระ
ยาน้อย ๆ ไปอีกประตูหนึ่งมีหญิงกล่อมลูกว่า แตงมะแดงมะ
โกญสมิงมอญเก้วยะ มุปอนกะมอญอาเปราะก็นงเตาะสมิง
แปลเป็นคำไทยว่า บุตรพระยามอญให้เร่งไปเมืองทั้งสี่มินาน
ก็จะได้เป็นพระยา มังกันจีจึงแก้ว่า เมืองทั้งสี่นั้นคือยักคะระ
ตี เมืองตรีมุข เมืองราวันจะนาโก เมืองวะระราโก เมือง
ตะเกิงที่บรรจุพระบรมธาตุทั้งสี่พระองค์ เทวดาให้พระยาน้อย
เร่งไปเมืองตะเกิงจะมีชัยชนะเป็นแท้ ไปประตูหนึ่งมีแม่หญิง
กล่อมลูกว่า เตาะกลาปะเกดคลานแลตะเกาะระเกริงตะโก
ปอนสะมอดนูนหง แปลเป็นคำไทยว่า เกิดก่อนอย่าเชื่อถ้อยคำ
พี่เอื้อย ห้วยคลองทั้งสี่มุมปราสาทเมืองหงษาวดี มังกันจีจึง
แก้ว่า ซึ่งว่าเกิดก่อนอย่าให้เชื่อถ้อยคำพี่เอื้อยนั้นได้แก่พระ
มหาเทวีจะว่ากล่าวสิ่งใดอย่าได้เชื่อถือ ซึ่งว่าจะพบห้วยหนอง
ทั้งสี่นี้คือเมืองตะเกิงมีห้วยสี่แห่งให้เร่งไปเมืองตะเกิงจะได้เป็น
ใหญ่ในเมืองหงษาวดี แล้วก็ไปข้างประตูเมาะกรดอยู่ฝ่ายอุดรทิศ
มีหญิงคนหนึ่งผัวตายอาศัยญาติอยู่ริมประตู ทะแยเป็นภาษารามัญว่า
สมิงเอาเติงตะเกิงต่างตะเกิงพอศกจักเกาะ แปลเป็นคำไทยว่า ให้ลง
ไปตั้งอยู่ที่ณ เมืองที่พระเกศธาตุ มังกันจีจึงแก้ว่า ให้พระ
องค์ลงไปตั้ง ณ เมืองตะเกิงที่พระเกศธาตุ จะสำเร็จความ
ปรารถนาแล้วก็รับไปฟังศัพท์นิมิตที่อื่น มีหญิงคนหนึ่งลูกอ่อนเรือน
อยู่ริมประตูเมืองหญิงนั้นกล่อมลูกเป็นภาษารามัญว่า การเกา
นุมละอิริยะตุยอาเจิบเปอปีสะอันยะเกวิเตาะสะนกระ แปล
เป็นคำไทยว่า ถ้าผู้ใดมีความเพียรไปถึงแม่น้ำสามแถวแล้ว

ผู้นั้นก็จะได้เป็นใหญ่กว่าคนทั้งปวงครั้นได้ฟังศัพท์นิมิตดังนั้น ก็ชวนกันไปข้างประตูจะสะแสงฝ่ายทิศอิสานได้ยินเสียงหญิงแก่คนหนึ่งพึ่งตื่นนอนลุกขึ้นบ้วนปากล้างหน้า แล้วปลุกหลานขึ้นสอนเป็นภาษารามัญว่า นายเอยดานุฉเดิดเบิกปวยตะงูจัด ฯตะงูจัดตะเกิงจัดมุเตา แปลเป็นคำไทยว่า เจ้าเอ่ยจะปรารถนาให้เจริญสวัสดิ์ จงไปนมัสการบูชาพระธาติพระมุเตาเมืองตะเกิง ก็จะสำเร็จความปรารถนาทุกประการ มังกันจีจึงทูลว่า ซึ่งมาชิมลางฟังศุภนิมิตทั้งแปดประการนี้ ได้เนื้อความเป็นศุภสวัสดิ์มงคลต้องกันถ้าพระองค์เสด็จไปอยู่เมืองตะเกิงจะได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศ ทั้งปวงเป็นมั่นคง..."

เมื่อได้นิมิตที่ดีเหล่านี้แล้วพระยาน้อยจึงเริ่มเตรียมการจัดหากำลังช้างม้าข้าคนหลบหนีไปอยู่เมืองตะเกิง เตรียมการชิงเมืองพะโคกลับคืนจากสมิงมราหูและพระมหาเทวี อาจกล่าวได้ว่านิมิตนี้เป็นส่วนสำคัญสนับสนุนการตัดสินใจของพระยาน้อย

๒.๓ -- <u>กรณนิมิต</u> คือ นิมิตซึ่งเกิดจากากรกระทำของบุคคล* นิมิตลักษณะนี้มีพบที่ใช้เฉพาะในเรื่องราชาธิราช ยังไม่พบที่ใช้ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในเรื่อง<u>ราชาธิราช</u> เช่นตอนที่พระยาน้อยเตรียมการรอโอกาสเข้าตีเมืองพะโคอยู่ที่เมืองตะเกิง พระมหาเทวีซึ่งคุมเชิงอยู่ในเมืองพะโคและยังคงติดต่อกับพระยาน้อยอยู่ ได้ส่งคนนำดอกบัวมาถวายพระยาน้อย การกระทำครั้งนี้ทางฝ่ายพระยาน้อยถือว่าเป็นศุภนิมิต ดังความปรากฏว่า

" ครั้นอยู่มาถึงเดือนเก้า ณ วันขึ้นแรมหากำหนดมิได้ ฝ่ายพระมหาเทวีจึงตรัสใช้ให้พ่อยีเอาดอกบัวชมห้าสิบดอก รวมเป็นร้อยหนึ่งด้วยกัน ไปถวายแก่พระยาน้อย ณ เมืองตะเกิง พระยาน้อยก็มีความโสมนัสศรัทธา จึงให้คนเอาดอกบัวนั้นไปบูชาถวายพระบรมธาตุในเวลานั้นพ่อศุภมิตร์ไปฟังเทศนาอยู่ที่ใกล้พระธาตุมุเตา พอคนเอาดอกบัวไปบูชาถวายพระบรมธาตุ

---

*ได้รับคำแนะนำจาก รองศาสตราจารย์ สมปอง พิริยกิจ

พ่อศุภมิตร์เห็นจึงถามว่า ท่านได้บัวมาแต่ไหน คนซึ่งเอาดอกบัวมานั้นบอกแก่พ่อศุภมิตรว่า พระฉมหาเทวีให้คนเอามาถวายพระยาน้อย พ่อศุภมิตร์จึงทำนายว่า ดอกบัวนี้มาแต่เมืองพะโคเป็นกัลยานิมิตร เมืองพะโคจะได้แก่พระยาน้อย เป็นมั่นคงคนซึ่งนำดอกบัวไปบูชาถวายพระบรมธาตุได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็กลับมาทูลพระยาน้อยว่า พ่อศุภมิตร์ทำนายว่าพระองค์จะได้เมืองพะโคโดยง่ายเป็นแท้..."

(ราชาธิราช)

๓. นิมิตซึ่งเกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาตินอกจากจะเป็นเครื่องหมายแล้วยังเป็นการบอกนิมิตได้อีกด้วย เช่น ในเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยยกทัพเข้าสู้รบกับสมิงมราหู่ซึ่งเตรียมการมาจับพระยาน้อยขอหากบฏ ปรากฏนิมิตชนิดนี้กับกองทัพของพระยาน้อย ดังความว่า

"ขณะเมื่อพระยาน้อยขึ้นทรงช้างพระที่นั่ง จะออกจากเมืองตะเกิงนั้นได้สดับเสียงบนอากาศร้องว่า ไชยะ ๆ สามครั้ง นายทัพนายกองและไพร่พลทั้งปวงก็ได้ยินด้วยกันสิ้น มังกันจึ้ได้ฟังศัพท์สำเนียงเป็นชัยมงคลดังนั้น จึงกราบทูลว่าเทพยดาเจ้าให้ฤกษ์เป็นมงคลสวัสดิ์ดังนี้ พระองค์จะได้ชัยชนะเป็นแน่แท้แล้ว เชิญพระองค์ยกไปเถิด..."

(ราชาธิราช)

อีกตอนหนึ่งเมื่อพระยาน้อยจะยกทัพไปตีเมืองพะโค เกิดนิมิตเป็นอัศจรรย์ว่า

"ขณะนั้นฤกษ์บนก็บันดาลอัศจรรย์ ปรากฏฝ่ายทิศอิสานซึ่งจะยกทัพไปนั้นบังเกิดเป็นรุ้งสองตัวซ้อนกันอยู่ แล้วสายอสุนีบาตผ่าลง ถูกกลางตัวรุ้งขาดออกเป็นสองท่อนทั้งสองตัว บรรดานายกองไพร่พลทั้งปวงก็เห็นด้วยกันสิ้น พระยาน้อยทอดพระ

เนตาเห็นเหตุอัศจรรย์ดังนั้นจึงตรัสถามมังกันจี มังกันจีก็ทูล ทำนายว่า ซึ่งรุ่งส้องตัวซ้อนกันอยู่นั้น คือจะได้แก่สมิงมราหูกับพระมหาเทวี และซึ่งสายอสุนีบาตผ่าลงมาถูกกลางตัวรุ่งขาดทั้งสองตัวนั้นจะได้แก่พระองค์ องค์มีบุญญาธิการมากกว่าพระเดชานุภาพแรงกล้า เปรียบดุจดังสายอสุนีบาต พระองค์ยกขึ้นไปครั้งนี้ เป็นจะมีชัยแก่สมิงมราหูและพระมหาเทวี จะได้เมืองพะโคเป็นมั่นคง..."

(ราชาธิราช)

นิมิตอีกครั้งหนึ่งของพระยาน้อยก่อนได้เมืองพะโคคือ

"ในขณะนั้นให้บังเกิดอัศจรรย์ ได้ยินเสียงประโคมดุริยางค์ดนตรีอื้ออึงขึ้นบนอากาศ ทั้งดวงภานุมาศก็ทรงกลดหมดเมฆควรจะพิศวง บรรดานายพันนายกองและไพร่พลในกองทัพก็ได้ยินเห็นปรากฏพร้อมกันสิ้นต่างคนก็ดีใจสรรเสริญ ชมบุญญาภิสมภารเดชานุภาพพระยาน้อยเป็นอันมาก มังกันจีกราบทูลว่า ครั้งนี้เทพยดาเจ้าให้ฤกษ์ มีมหัศจรรย์เป็นมงคลใหญ่หลวงแล้ว ขอเชิญพระองค์เสด็จยาตราทัพเถิด จะมีชัยชนะในเวลานี้เป็นมั่นคง..."

(ราชาธิราช)

ในพระปฐมสมโพธิกถา ก่อนที่เจ้าชายสิทธัตถะจะตรัสรู้ โสตถิยพราหมณ์ได้นำหญ้าคา ๘ กำมาถวายพระองค์ พระองค์ทรงรับไว้ และนำไปยังต้นมหาโพธิ ขณะที่ทรงเลือกทิศจะทอดหญ้าคาเพื่อกระทำเป็นรัตนบัลลังก์ ก็ปรากฏว่า

"ในขณะนั้น ปฐพีด้านทักษิณสำแดงอาการปานประหนึ่งว่าจะกราบทูลให้ทราบว่า ภูมิฐานที่นี้มิใช่ที่อันจะตั้งรัตนบัลลังก์ก็บันดาลทรุดต่ำเอียงลงเลห์ประดุจกลจักรเกวียนอันบุคคลวางหงายไว้ แลมีคนขึ้นเหยียบข้างหนึ่งก็เอียงลงไปเหมือนดังนั้น จึงเสด็จไปฝ่ายข้างปัจฉิมทิศแลอุดรทิศ แผ่นดินก็บันดาลทรุด

เอียงคุจนั้น ก็เข้าพระทัยว่าทิศทั้ง ๓ นี้มิใช่ที่ควรจะตั้งพระรัตนบัลลังก์แห่งพระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งปวง จึงเสด็จไปข้างฝ่ายบูรพทิศ ฝั่นพระพักตร์มาสู่ปัจฉิมทิศที่สถิตแห่งพระมหาโพธิ์ แลที่อันนั้นก็ตั้งมั่นมิได้กัมปนาทหวาดไหว ก็เข้าพระทัยตระหนักว่า ภูมิสถานที่นี้เป็นที่ตั้งพระรัตนบัลลังก์แห่งพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าทั้งปวงแต่ปางก่อน เป็นที่อันขจัดเสียซึ่งมารพลแลสรรพกิเลสปัจจามิตร ให้ปราชิตประไลยลาญประดุจกระทำซึ่งมหันตบรรพตให้วิจุณแหลกละเอียดเป็นภัสมธุลี..."

(พระปรมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๘)

ในลิลิตตะเลงพ่าย ปรากฏนิมิตประเภทนี้ในขณะที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จประทับคอยฤกษ์ยาตราทัพอยู่ ปรากฏว่า

" บัดดลวลาหกซื้อ ชรอับ อยู่แฮ
แห่งทิศพายัพยล เยือกฟ้า
มลักแลกระลายกระลับ ลิ่วล่ง ไปเฮย
เผยผ่องภาณุเมศจ้า แจ่มแจ้งแสงฉาน
คัดนาต์นฤราศร้าง ราคิน
คือระเบียบรัตนอินทนิล ดาดไว้
บริสุทธิ์สร่างมลทิน ถ่องโทษ อยู่นา
นักษัตริสวัสดิเดชไท้ โชคชี้ศุภผล "

(ลิลิตตะเลงพ่าย)

การที่กวีใช้นิมิตเข้ามาเป็นส่วนประกอบในการดำเนินเรื่อง เพื่อแสดงให้รู้ว่าตัวละครนั้น ๆ จะประสบความสำเร็จนี้นับเป็นการย้ำแนนให้เห็น ลักษณะพิเศษและเกียรติคุณของตัวละครนั้น ๆ อย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น

ลักษณะการใช้ลางและนิมิตในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า

๑. กวีจะใช้ลางและนิมิตหลาย ๆ อย่างประกอบกันเพื่อเป็นการย้ำให้เกิดความชัดเจน และเป็นการสร้างอารมณ์และบรรยากาศให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องด้วย

๒. ลางนั้นเกิดขึ้นได้กับตนเองและผู้ใกล้ชิด เช่น บุตร ภรรยา สามี ศิษย์ ถึงแม้บุคคลเหล่านั้นจะอยู่ห่างไกลกันก็ตาม ส่วนนิมิตจะบังเกิดกับตนเองและอาจมีผู้ร่วมรู้เห็นด้วยก็ได้

โหราศาสตร์

โหราศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีวิธีการศึกษาอย่างเป็นระเบียบแบบแผน และมีขอบข่ายกว้างขวาง ในที่นี้จะพิจารณาถึงโหราศาสตร์ที่ทำนายโดยถืออำนาจดวงดาวเป็นเกณฑ์ กวีจะใช้วิธีการทางโหราศาสตร์เป็นการดำเนินเรื่อง เพื่อจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ดังนี้

๑. เพื่อแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นกับตัวละครในเรื่อง จำแนกเป็น

๑.๑ ปัญหาชีวิตส่วนตัว เช่นในเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อนางสีดาไม่ยอมคืนดีกับพระราม ไม่ว่าพระรามจะดำเนินอุบายอย่างไร จนถึงที่สุดนางสีดาหนีพระรามไปเมืองบาดาล พระรามต้องทนทุกข์ทรมานถึงนางสีดาอย่างมาก ดังปรากฏในคำครวญของพระรามว่า

"เอนองค์ลงเหนือบรรจถรณ์ ยอกรก่ายพักตร์โศกศัลย์
ชลเนตรคลอเนตรพระทรงธรรม์ รำพันถึงองค์กัลยา
โอ้ว่าสีดาของพี่เอย ทรามเชยผู้ยอดเสน่หา
ไม่คิดถึงความยากด้วยกันมา ควรฤาแก้วตามาตัดไป
ปางก่อนถึงมาตรจากเจ้า ก็หาแสนทุกข์เท่าครั้งนี้ไม่
อกเอ๋ยจะทำประการใด จึงจะได้องค์อัครเทวี
คืนมาร่วมอาสน์ร่วมห้อง ร่วมภิรมย์สมสองกัษพี้
จะมีแต่โหยหาทุกนาที แสนทวีด้วยเทวษไม่เว้นวาย
ตั้งแต่นี้ไปจะแลลับ ดั่งเดือนดับสิ้นแสงจำรัสฉาย
ถึงอยู่ไปก็ไม่มีสบาย แม้นตายเสียดีกว่าอยู่เป็นคน
จะปราบยุคให้สุขแก่โลกา ฤามาได้เวทนาทุกชุมชน
จากเมียดั่งหนึ่งเสียชนม์ พระภุชพลำพลางก็โศกี
แต่ผูกลูกผูกนั่งไม่นอนหลับ กลิ้งกลับสับสนบนแท่นที่
จนแสงทองส่องฟ้าราตรี ภูมีถวิลจินดา "

(รามเกียรติ์ ตอนนางสีดาหนีไปเมืองบาดาล)

ในที่สุดเมื่อไม่รู้ว่าจะตัดสินแก้ไขปัญหาได้โดยวิธีใด พระรามจึงคิดถึงพิเภกโหรคู่ใจ

" จำจะหาพิเภกอสุรา มาชำระชันษาพยากรณ์
คิดแล้วลงจากบัลลังก์รัตน์ พระหัตถ์นั้นจับพระแสงศร
เสด็จย่างเยื้องบทจร กรายกรออกมาหน้าพลาน
ผูกสารกับศรแล้วบัญชา ให้ไปลงการาชฐาน
นาวหน่วงด้วยกำลังชัยชาญ ผ่ายฟ้าก็ผาดแผลงไป "

(รามเกียรติ์ ตอนนางสีดาหนีไปเมืองบาดาล)

พิเภกรู้เรื่องราวจากสารของพระราม ก็รีบมาเฝ้าและคำนวณทำนายถวายปรากฏว่า

" เห็นแจ้งแล้วกราบบังคมทูล นเรนทร์สูรสุริย์วงศ์ทรงศร
อันพระชันษาพระภูธร ราหูนั้นจรมาทับลัคน์
ต้องฆาตอินทพาทบาทจันทร์ ทั้งอัฐเคราะห์นั้นก็ฆาตหนัก
แม้นอยู่ในเมืองจะร้ายนัก เพียงจักษลงชีพชีวา
ถึงเกณฑ์จำเป็นจะพลัดพราก จากพระนครไปเดินป่า
ปราบหมู่อสุรพาลา สิบสองเดือนชันษาจะสิ้นร้าย
ซึ่งเกิดเหตุให้เคืองเบื้องบาทา เพราะปีศาจมลวงนางโฉมฉาย
ชื่ออีอาดูลสุรกาย เป็นเชื้อสายทศกัณฐ์อสุรี
อันองค์พระอัครชายา จะกลับมารองบาทบทศรี
เพราะท่านผู้เป็นชิบดี ภูมีจะสุขสถาวร "

(รามเกียรติ์ ตอนนางสีดาหนีไปเมืองบาดาล)

หลังจากได้รับคำแนะนำของพิเภกแล้ว พระรามก็ตกลงทำตามคำแนะนำนั้นทันที โดย

"...
กับสองโอรสร่วมชีวี
เรากับเจ้าลักษณ์อนุชา
จะไปเดินป่าพนาดร
สั่งพระพรตพระสัตรุดเรืองศิริ
ทั้งสี่องค์อยู่พระนคร
ทั้งพระยาอนุชิตชาญสมร
ตามในพยากรณ์ว่าไว้ "

(รามเกียรติ์ ตอนนางสีดาหนีไปเมืองบาดาล)

การที่กวีนำโหราศาสตร์เข้ามาใช้ในตอนนี้นับเป็นการหาเหตุผลที่เหมาะสมให้พระรามได้ออกไปแสดงความสามารถปราบบรรดายักษ์พาลทั้งหลายอีกครั้งหนึ่ง และเป็นการปกป้องชาวอยุธยาซึ่งเป็นตัวแทนของเมืองฝ่ายธรรมะให้อยู่อย่างสงบไม่ให้ฝ่ายอธรรมมารบกวนได้

ไม่แต่กษัตริย์เท่านั้นที่ใช้วิธีการทางโหราศาสตร์ในการแก้ไขปัญหา ชาวบ้านธรรมดาก็ใช้ด้วยเหมือนกัน เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อคราวนางพิมพิลาไลยป่วยหนัก รักษาอย่างไรก็ไม่หาย นางศรีประจันเป็นทุกข์มากเกรงว่านางพิมพิลาไลยจะตาย เป็นปัญญารักษานางจึงไปหาขรัวตาจูเล่าอาการไข้ให้ฟังว่า

" ครั้นถึงจึงตรงเข้าไปหา
ออพิมเป็นไข้กระไรครัน
ไหลเล่อเพ้อพูดดังผีเข้า
เห็นจะไม่เป็นตัวแล้วขรัวตา
ประเคนหมากขรัวตาขมีขมัน
มดหมอทั้งสุพรรณไม่เคลื่อนคลา
ผอมโศกซูบเศร้าลงหนักหนา
กรุณาช่วยดูให้แจ้งใจ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนนางพิมเปลี่ยนชื่อวันทอง)

ท่านขรัวตาจูเมื่อรู้เรื่องราวตลอดแล้วก็ใช้ความรู้ทางโหราศาสตร์ของท่านหาวิธีแก้ไข

" ครานั้นจึงท่านขรัวตาจู
ครั้นดูรู้ประจักษ์ก็หักไป
มันตกลงที่นั่งนางสีดา
ถ้าแม้นไม่จากผัวตัวจะตาย
พิเคราะห์จับยามดูหาช้าไม่
ออพิมพิลาไลยนี่เคราะห์ร้าย
เมื่อทศพักตร์ลักพาไปสูญหาย
ถ้ายักย้ายแก้ไขไม่เป็นไร

ผลัดชื่อเสียพลันว่าวันทอง จะครอบครองทรัพย์สินทั้งปวงได้
โรคนั้นพลันจะคลายหายไป หาบรรลัยไม่หรอกสีกายาย "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนนางพิมพ์เปลี่ยนชื่อวันทอง)

นางศรีประจันได้รู้วิธีแก้ไขดังนั้นแล้วจึงรีบกลับมาทำพิธีทำขวัญและเปลี่ยนชื่อนางพิมพิลาไลย พิธีที่ทำมีกล่าวไว้ดังนี้

" แล้วก็จัดข้าวปลาและกล้วยอ้อย ขนมเล็กขนมน้อยเอาลงใส่
จะทำขวัญเจ้าพิมพิลาไลย ข้าวของจัดไว้ก็ใส่ลง
ยายศรีประจันตักขวัญลูก ผิดผิดถูกถูกแกว่าหลง
ขวัญเอ๋ยอย่าเที่ยวไปในไพรพง กลางดงคนเดียวอยู่เปลี่ยวกาย
อย่าหลงชมเสือสีห์หมีเม่น กระแตกระเต็นเต้นตุ่นกระต่าย
อย่าหลงชมแรดช้างแลกวางทราย ชะนีต่างนางกรายจะหลอนเลียน
แล้วตักข้าวปลาเข้ามาฟาด โรคภัยหายขาดบาดหนามเสี้ยน
เอาด้ายดำผูกมือรื้อดับเทียน เปลี่ยนพิมผลัดชื่อวันทองพลัน
อยู่มาข้าวปลาก็กินได้ หลับไหลไม่เพ้อมะเมอฝัน
คลายคลี่มีเนื้อขึ้นทุกวัน ศรีประจันค่อยสำราญบานใจ"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนนางพิมเปลี่ยนชื่อวันทอง)

อีกตอนหนึ่งเมื่อขุนช้างเอากระดูกมาหลอกว่าพลายแก้วไปทัพตาย นางวันทองจะถูกปรับเป็นหม้ายหลวง และขอให้นางวันทองปลงใจกับตน นางวันทองไม่เชื่อจึงมาหาขรัวตาจู้ให้ช่วยดูดวงชาตาให้

" ครานั้นจึงท่านขรัวตาจู พิเคราะห์จับยามดูหาช้าไม่
ยามสูรย์ยามจันทร์ก็มั่นใจ เห็นไม่เป็นไรก็ว่ามา
ทักทายตามที่ยามตรีเนตร ใครบอกเหตุโกหกอย่าเชื่อหวา
ผัวเอ็งมีชัยได้พารา ข้าศึกเป็นจุณวิจุณไป

ได้ทั้งพัสดุเงินทอง ข้าวของผู้คนเป็นไหนไหน
หน่อยหนึ่งก็จะมาอย่าตกใจ เอ็งอย่าเชื่อใครใครไปวุ่นวาย"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนนางพิมเปลี่ยนชื่อวันทอง)

นางวันทองคลายใจไปได้ระยะหนึ่งก็ต้องทุกข์ใจอีกเพราะนางศรีประจันจะให้นางปลงใจกับขุนช้าง นางไม่เชื่อและได้ไปดูต้นโพธิ์ที่อธิฐานปลูกกันไว้ ปรากฏว่าต้นโพธิ์ของพลายแก้วใบร่วงเฉา นางเข้าใจว่าพลายแก้วตายจริง กลับมาจะผูกคอตายตาม นางสายทองเข้าช่วยไว้ได้ แล้วปลอบประโลมให้มาหาขรัวตาจูเพื่อทำบุญให้พลายแก้ว ขรัวตาจูให้คำทำนายว่า

" ขรัวจูได้ฟังหัวเราะร่า จริงหรือหวาเอ็งคิดมิใช่ชั่ว
ทำบุญส่งไปอย่าได้กลัว ช่วยผัวให้มาจงไวไว
ว่าแล้วหยิบผ้าที่อย่างดี ห่อคัมภีร์พระทรงเครื่องให้
ผ้าผืนอัตสัดตัดชงไป เงินทองเอาไว้จะสร้างพระ
แล้วแกจึงว่ากับวันทอง ของเอ็งโมทนาเอาเถิดหนะ
พิษฐานให้ผัวมาเร็ววะ ขอให้ได้ปะกันวันพรุ่งนี้
วันทองหัวเราะทั้งน้ำตา เจ้าคุณขาว่ากระไรเมื่อตะกี้
ถ้าผัวฉันไม่ม้วยชีวี จะบนปลูกกูฏีถวายวัด
จริงจริงหรือหวาว่าให้แน่ กูจะแก้มาให้ไม่เคืองขัด
ในเดือนนี้มิมาถ้าผิดนัด จงเอาไฟเผาวัดกูจริงจริง "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนนางพิมเปลี่ยนชื่อวันทอง)

คำทำนายของขรัวตาจูนางศรีประจันไม่เชื่อและพยายามบังคับขู่เข็ญนางวันทองให้แต่งงานกับขุนช้าง ถึงขนาดเชี่ยนตีบังคับนาง

๑.๒ ปัญหาเกี่ยวกับบ้านเมือง ในเวลาที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะคับขันหรือมีสงคราม กวีจะใช้กลวิธีทางโหราศาสตร์เข้ามามีบทบาทในการดำเนินเรื่องอย่างมาก เช่นในเรื่องรามเกียรติ์ พิเภกจะคอยเป็นผู้ถวายคำพยากรณ์รวมทั้งคำแนะนำในการสู้รบแก้ปัญหา

การสู้รบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างทันท่วงที ให้แก่พระรามพระลักษมณ์และทหารเอกของพระราม ทำให้การสู้รบประสบชัยชนะในที่สุด เช่น เมื่อคราวที่มังกรกัณฐ์ยกทัพออกมาแทนอินทรชิต ซึ่งหนีไปทำพิธีชุบศรนาคบาศ พระรามได้ยินเสียงกองทัพจึงถามพิเภกว่า เป็นทัพใคร พิเภกกราบทูลว่า

" บัดนั้น พระยาพิเภกยักษี
พิเคราะห์ดูโดยยามนาที อสุรีแจ้งด้วยปรีชา
จึงน้อมเศียรเกล้าบังคมทูล นเรนทร์สูรปิ่นภพนาถา
อันทัพที่ยกออกมา คืออสุรามังกรกัณฐ์
เพื่อนนั้นเป็นบุตรพระยาชร ศิลปศรยิ่งยวดกวดชัน
อยู่ยังบุรีโรมคัล หลานทศกัณฐ์อสุรี "

(รามเกียรติ์ ตอนพระรามรบมังกรกัณฐ์)

สำหรับตัวบุคคลที่สมควรจะออกไปสู้รบกับมังกรกัณฐ์นั้น พิเภกก็ให้คำแนะ

" ไม่เห็นผู้ใดจะโรมรัน ประจันด้วยลูกพระยาชร
ขอเชิญเสด็จพระสี่กร ออกไปราญรอนชุนมาร "

(รามเกียรติ์ ตอนพระรามรบกับมังกรกัณฐ์)

อีกตอนหนึ่งคือเมื่ออินทรชิตทำอุบายฆ่าสุชาจารซึ่งแปลงเป็นสีดาและหลอกว่าจะยกทัพไปอยุธยา พระรามไม่แน่ใจว่าอินทรชิตจะยกทัพไปจริงหรือไม่ ถามพิเภก พิเภกกราบทูลว่า

" บัดนั้น พิเภกผู้มีอัชฌาสัย
รับสั่งพระตริภูวไนย ก็ดูไปตามยามนาที
ขับไล่ในกาลชาตา ก็แจ้งด้วยปรีชายักษี
เสด็จแล้วยอกรอัญชลี อสุรีสนองพระโองการ
อันอินทรชิตฤทธิรอน ยกพลนิกรหวยหาญ
ให้นักโทษผู้ชื่อสุชาจาร แปลงเป็นเยาวมาลย์นางสีดา

ออกมาสังหารผลาญชีวิต ด้วยความคิดเล่ห์กลยักษา
ให้ฉงนสนเท่ห์ในมารยา แล้วว่องจะยกพลไป
ติดกรุงอยุธยาราชฐาน อวดหาญเจรจาหาจริงไม่
ซึ่งมันข้ามฝั่งชลาลัย ตั้งใจไปทำพิธี
อันชื่อกุมภนิยามหาเวท ของบรมพรหมเมศเรืองศรี
ยังเนินเขาจักรวาลคีรี ที่ดงไม้ไผ่โอพาร
แม้นครบเจ็ดวันตามตำรา ฆ่ามันไม่ม้วยสังขาร
ทั้งพวกพหลพลมาร ก็ทนทานทรหดเหมือนกัน"

(รามเกียรติ์ ตอนพระลักษมณ์ออกรบกับอินทรชิต)

และผู้ที่จะประหารชีวิตอินทรชิตได้นั้น พิเภกให้คำแนะนำว่า

" อันทหารที่ในพลับพลา เห็นจะต่อฤทธามันไม่ได้
ขอให้พระลักษมณ์ภูวไนย ยกพวกพลไกรไปราวี
ในชันษานั้นถึงฆาต สิ้นชาดอายุยักษี
ตัวมันจะตายในวันนี้ ด้วยน้องพระจักรีฤทธิรอน"

(รามเกียรติ์ ตอนพระลักษมณ์ออกรบกับอินทรชิต)

พระรามจึงดำเนินกลศึกตามคำแนะนำของพิเภก และมีคำสั่งพิเศษว่า

" พ่อจงเข้นมุ่งหมาย คอยทำลายอาวุธยักษา
จงเอาพิเภกโหรา นั้นไปเป็นตาเป็นใจ"

(รามเกียรติ์ ตอนพระลักษมณ์ออกรบกับอินทรชิต)

เป็นที่น่าสังเกตว่าโหรนี้จะเป็นบุคคลหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการสงครามอย่างใกล้ชิด เริ่มแต่การคำนวณหาฤกษ์ยามที่จะยกทัพ โหรจะต้องคิดคำนวณเวลาอย่างละเอียด การผิดพลาดแม้แต่เล็กน้อยก็หมายถึงการพ่ายแพ้และการสูญเสียชีวิตของคนเป็นจำนวนมาก การคำนวณหาฤกษ์การยกทัพนี้มีปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น ในลิลิตตะเลงพ่าย เมื่อสมเด็จพระนเรศวรจะทรงยาตราทัพไปรับทัพพระมหาอุปราชานั้น หลวงญาณโยคโลกทีปได้คำนวณเวลาการยกทัพและ

"... ถวายพยากรณ์แด่ไท้ ท้าวธไดจตุรงคโชค อาจปราบโลก
ลาญรงค์ เชอญบาทบงสุ์เสดจคลา จากอโยธยายามเช้า เข้า—
รวิวารมหันต์ วันสิบเอดขึ้นค่ำ ย่ำรุ่งสองนาฬิกา เศษสังขยา—
ห้าบาท ในบุษยาสดิถี ศรีสวัสดิฤกษอุดม..."

(ลิลิตตะเลงพ่าย)

สำหรับในเรื่องรามเกียรติ์ก็เช่นกัน เมื่อพระรามจะยกทัพก็ให้พิเภกหาฤกษ์ถวายพิเภกคำนวณหาเวลาฤกษ์แล้ว กราบทูลว่า

" บัดนั้น พิเภกโหราปริชาหาญ
ชำระฤกษ์ยามอัศกาล ได้ทั้งศุภวารเวลา
แล้วจึงน้อมเศียรบังคมบาท ทูลพระภูวนาทนาถา
พรุ่งนี้ศุภฤกษ์ยาตรา เป็นมหามงคลสวัสดี
เทวาพร้อมกันประเวศ ประชุมในเมษราศี
ให้จำเริญราชฤทธิ ไพรีจะอัปราชัย
ฤกษ์รุ่งมหาสิทธิโชค โยคเกณฑ์จะได้ลาภใหญ่
เป็นศรีสวัสดิ์เลิศไกร ในอ่าจะมาแต่อัมพร "

(รามเกียรติ์ ตอนพระรามยกกองทัพ)

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อขุนแผนและพลายงามเตรียมจัดทัพจะไปรบเชียงใหม่ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็คอยเวลาที่จะยกกองทัพซึ่งคำนวณไว้ว่าฤกษ์ที่ดีนั้นเป็น

"ครั้นจัดเสร็จเรียบร้อยคอยเวลา โหราเหยียบเงาเอาชั้นฉาย
พอถ้วนนาทีสี่โมงปลาย ถึงฤกษ์จะขยายกระบวนพล"

เวลาในการยกทัพนี้ถือว่าสำคัญมาก เมื่อคำนวณได้ฤกษ์ที่ดีแล้วจะต้องยกทัพให้ได้ตามเวลานั้นจะก่อนหรือหลังแต่เพียงเล็กน้อยก็ไม่ได้ การจัดกองทัพนั้นจะเตรียมทัพไว้เสร็จเรียบร้อยก่อนเสมอ และจะรอเวลาเมื่อได้ฤกษ์แล้วจึงจะยาตรา เมื่อขุนแผนรอเวลา

ได้ฤกษ์ที่ดีแล้วก็ให้สัญญาณเคลื่อนทัพ

" ครานั้นขุนแผนแสนศักดา ดูท้องฟ้าเห็นจำรัสรัศมี
สบยามตามตำราว่าฤกษ์ดี สั่งให้ตีฆ้องชัยไว้เคโช
ยกจากวัดใหญ่ไชยชุมพล พวกพหลพร้อมพรั่งตั้งโห่
พระสงฆ์ส่งสวดชยันโต ออกทุ่งโพธิ์สามต้นขับพลมา"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามออกรบ)

วิธีการทางโหราศาสตร์ที่กวีนำมาใช้ในการดำเนินเรื่องตอนทำสงครามที่เห็นเด่นชัดอีกประการหนึ่ง คือ การคำนวณทำนายโชคเคราะห์ของแม่ทัพทั้งฝ่ายตนและฝ่ายตรงข้ามถ้าปรากฏผลว่า แม่ทัพฝ่ายของตนตกอยู่ในช่วงเวลาที่มีเคราะห์ร้ายก็จะได้หาวิธีการป้องกันอย่างแข็งแรงดังในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ พิเภกคำนวณพระชันษาของพระรามแล้วปรากฏว่า

" บัดนั้น พระยาพิเภกยักษา
ได้ฟังพระราชบัญชา กราบกับบาทาแล้วทูลไป
ว่าเคราะห์วันชันษาร้ายนัก ราหูทับลัคน์เป็นโทษใหญ่
เสาร์เสริดถึงจันทร์จะมืดภัย ในเวลามัชฌิมราตรี
แม้นล่วงไปเจ็ดทุ่มเศษ เทวาประเวศจากราศี
จึ่งจะพ้นโทษร้ายราคี มีแต่สิ่งสุขสถาวร "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

เมื่อเป็นดังนั้นพระรามก็หาวิธีการป้องกันโดย

" ตรัสสั่งลูกพระสุริยัน จงเกณฑ์กันพิทักษ์รักษา
นั่งยามตามไฟตรวจตรา ไปกว่าจะรุ่งราตรี"

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

แม้จะเตรียมการป้องกันอย่างเข้มแข็ง แต่ไมยราพก็ยังใช้กลอุบายลักพาตัวพระรามไปไว้ที่เมืองบาดาลได้

สำหรับดวงชาตาของแม่ทัพฝ่ายตรงข้ามนั้น เมื่อโหรฝ่ายใดคำนวณรู้ก็จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์กับฝ่ายตน เช่น ตอนกุมภกรรณยกทัพออกมา พิเภกคำนวณชาตากุมภกรรณถวายพระรามให้ทรงทราบว่า

" อันทัพที่ออกมานั้น คือพระยากุมภกรรณยักษา
วันนี้จะสิ้นชีวา ด้วยชาตาถึงฆาตลักษณ์จันทร์
ขอเชิญเสด็จพระสี่กร ยกพวกวานรพลขันธ์
ออกไปสังหารกุมภัณฑ์ ให้มันสิ้นชีพชีวี "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

ในเรื่องราชาธิราช ตอนศึกพระเจ้าราชาธิราชกับมังรายกะยอฉะวา โหร ๓ คนของพระเจ้าราชาธิราชได้คำนวณดวงพระชาตาและถวายพยากรณ์ให้พระองค์ทรงทราบ ว่า

"...ถึงวันศุกร์ขึ้นสามค่ำ พระองค์จะได้ศิรษะนายทัพม้าผู้ใหญ่คนหนึ่งเป็นมั่นคง ต่อถึงวันอาทิตย์ขึ้นสี่ค่ำนั้น พระองค์จะมีศักดานุภาพมากฝ่ายมังรายกะยอฉะวาพระชันษาขาดถ้าแม้นจะออกชนช้างด้วยพระองค์ พระองค์ก็จะได้ชัยชนะจับตัวได้ในวันนั้นเป็นมั่นคง

โหรผู้หนึ่งคำนวณฎีกาถวายว่า จะได้ตัวใกล้หนองน้ำ โหรผู้หนึ่งคำนวณฎีกาถวายว่า จะได้ตัวที่ต้นไม้ใหญ่ โหรผู้หนึ่งคำนวณฎีกาถวายอีกเล่าว่า จะได้ตัวที่ภูเขา..."

(ราชาธิราช)

เมื่อทราบดวงชาตาฝ่ายตรงข้ามดังนี้ พระเจ้าราชาธิราชจึงทำอุบายส่งสารไปท้ามังรายกะยอฉะวา ให้ออกมาชนช้างด้วยในวันอาทิตย์ขึ้นสี่ค่ำ ซึ่งเป็นวันที่โหรทำนายว่าพระองค์จะชนะศัตรูและให้ควาญช้างไปหาวิธีมิให้ข้าศึกใช้ช้างพลายประกายมาศที่จับไปได้

ฝ่ายมังรายกะยอฉะวา โหรคำนวณพระชันษาและถวายคำแนะนำ ว่า

"...พระชันษาถึงฆาต เจลาพรุ่งนี้อย่าเพ่อเสด็จออกชน
ช้างด้วยพระเจ้าราชาธิราชก่อน ขอให้งดการสงครามป้อง
กันพระองค์ไว้แต่ในเจ็ดวันกว่าจะพ้นพระเคราะห์..."

ครั้นถึงกำหนดวันนัด พระเจ้าราชาธิราชไม่เห็นมังรายกะยอฉะวาออกมาสู้รบด้วย จึงทำอุบายให้สมิงอ้งวะมังศรีคุมทหารไปแกล้งร้องด่าท้าทายมังรายกะยอฉะวาต่าง ๆ นานาจนมังรายซึ่งกำลังเสวยสุราอยู่โกรธจัด ยกทัพออกมาสู้รบกับพระเจ้าราชาธิราช ผู้ใดจะทัดทานก็ไม่ฟัง ผลปรากฏว่า มังรายกะยอฉะวา ตกจากหลังช้าง สะเอวหักคลานหนีไปซ่อนอยู่ริมจอมปลวกและถูกจับประหารชีวิตในที่สุด

นอกจากนี้ยังมีการหาฤกษ์เพื่อใช้ในการทำพิธีต่าง ๆ อีกด้วย เช่น รามเกียรติ์ ตอนท้าวอัษบาลจัดพิธีอภิเษกท้าวทศรถโหรคำนวณหาฤกษ์ แล้วกราบทูลว่า

" บัดนั้น ขุนโหรปริชากล้าหาญ
รับสั่งแล้วจับเอากระดาน ตั้งเกณฑ์อวมานคำนวณไป
ก็เห็นพร้อมกันทั้งสี่ นบนิ้วชุลีบังคมไหว้
ทูลว่าศุภฤกษ์ยามชัย อีกเก้าวันจะได้ดีนัก
ต้องในกระหนักบัญชร ทั้งพระเคราะห์โคจรโดยจักร
ราหูเป็นสิบเอ็ดแก่ลักษณ์ ถึงที่อัครราชเทวัญ"

(รามเกียรติ์ ตอนอภิเษกท้าวทศรถ)

เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้ว ท้าวอัษบาลก็ให้จัดเตรียมพิธีการอภิเษกท้าวทศรถ

อีกตอนหนึ่ง เมื่อพระรามปราบปรามศัตรูสำคัญได้แล้วและกลับคืนอยุธยา พระพรตปรึกษาหาฤกษ์ยามกับโหร เพื่อทำพิธีราชาภิเษก โหรคำนวณถวายว่า

" บัดนั้น ขุนโหรผู้มีศฤา
ก้มเกล้ารับราชบัญชา จับกระดานชนวนมาทันที
ตั้งจุลศักราชสองสถาน บวกลบคูณหารตามที่
ขับไล่ไสยสอบทุกคัมภีร์ โดยศรีชั้นพยากรณ์
แล้วเอาชะตาเมืองเข้าเปรียบ เทียบกับชะตาพระทรงศร
ทั้งองค์อัฐเคราะห์โคจร ถาวรสถิตเป็นมิตรกัน
เห็นพร้อมแล้วกราบบาทบงส์ ทูลองค์พระพรตรังสรรค์
ว่าขึ้นสามค่ำวันจันทร์ สิบหกชั้นฤกษ์สี่ดีนัก
จะทำการราชาภิเษก ถึงที่เอกองค์พระยาจักร
มีแต่จำเริญสิริลักษณ์ เป็นหลักโลกาธารี "

(รามเกียรติ์ ตอนเตรียมราชาภิเษกพระราม)

พระพรตยังไม่มั่นใจในฤกษ์ที่โหรให้ไว้นี้ จึงให้พิเภกตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง พิเภกกราบทูลว่า

" บัดนั้น พระยาพิเภกยักษี
รับสั่งถวายอัญชุลี ดูโดยคัมภีร์อันชำนาญ
ก็แจ้งดั่งหนึ่งทิพยเนตร สังเกตไม่พักคูณหาร
จึงกราบทูลน้องพระอวตาร การนี้ไม่มีราคิน
อันฤกษ์ซึ่งโหรถวายนั้น สารพันจะดีพร้อมสิ้น
ทั้งองค์สมเด็จอมรินทร์ ผู้ปิ่นสรวงสวรรค์ชั้นฟ้า
จะพาฝูงเทพนิกร กับนางอัปสรล้วนหน้า
ลงมาอวยชัยพระจักรา เป็นมหามงคลสวัสดี "

(รามเกียรติ์ ตอนเตรียมราชาภิเษกพระราม)

๒. เพื่อสร้างปมเรื่อง ในบางครั้งกวีก็ใช้กลวิธีทางโหราศาสตร์เป็นเครื่องมือสร้างปมปัญหาในเรื่อง ทำให้แนวชีวิตของตัวละครสำคัญต้องเปลี่ยนไป เช่น ในเรื่องสังข์ทอง นางจันทาคิดสินบนให้โหรถวายคำพยากรณ์เปลี่ยนจากที่ดีเป็นร้าย เมื่อนางจันทาเทวีประสูติโอรสเป็นหอยสังข์ ดังปรากฏในกลอนว่า

"เมื่อนั้น
กับโหรดูรู้กันไว้มั่นคง
ทูลว่าอนาถประหลาดจิต
ลูกคนเป็นหอยน่าน้อยใจ
มีครรภ์เหมือนกันก็พรั่นตัว
เดิมว่าโหรทายทำนายมา
ว่าโอรสนั้นจะมีบุญ
เข้าไฟให้หายโรคัน
...
เมื่อนั้น
สมจิตคิดไว้จะให้นาง
ทำค้นตำรามาดูแล
แล้วทูลพระองค์ทรงชัย
เพราะบ้านเมืองร้ายต้องกลายกลับ
เป็นกรรมตามทันกัลยา
จะเลิศเรืองเฟื่องฟุ้งทั้งกรุงไกร
บ้านเมืองก็ล่มโทรมทรุด
แม้นขับไล่ไปไกลบุรี
อย่าไว้พระทัยให้เนิ่นนาน
จันทาได้ช่องต้องประสงค์
ครั้นเข้าเฝ้าองค์พระทรงชัย
ข้าคิดพิศวงสงสัย
หาเยี่ยงอย่างไม่แต่ก่อนมา
ดีชั่วก็ยังกังขา
แต่แรกชายาจะทรงครรภ์
ได้เพ็ดทูลไว้ตามทำนายฝัน
แล้วทรงธรรม์ตรัสถามเนื้อความดู
โหรใหญ่ได้กินสินจ้าง
พลัดพรากจากปรางค์ไปทางไกล
บิดเบือนเชือนแชแก้ไข
ทายไว้มิใคร่จะคลาดคลา
พระองค์ว่ากับโอรสา
แม้นพระบุตราเป็นมนุษย์
เคราะห์ร้ายกลายไปเสียสิ้นสุด
ม้วยมุดฉิบหายวายปราณ
ธานีจะเย็นเกษมศานต์
เพลิงกาฬจะเผาเอาพารา"

(สังข์ทอง ตอนกำเนิดพระสังข์)

ท้าวยศวิมล เชื่อคำทำนายของโหร ประกอบกับนางจันทาคอยยุยง พระองค์จึงให้ขับไล่นางจันท์เทวีกับลูกน้อยไป ชีวิตของนางจันท์เทวี กับพระสังข์จึงต้องไปตกระกำลำบากอยู่นาน

กวีนำกลวิธีทางโหราศาสตร์มาใช้เป็นการดำเนินเรื่องตอนนี้ทำให้เห็นถึงความหูเบาของท้าวยศวิมล, ความริษยาของนางจันทา, และความโลภของโหรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นับว่ากวีสามารถนำความเชื่อทางโหราศาสตร์มาใช้ในการดำเนินเรื่องได้อย่างเหมาะเจาะและทำให้เรื่องดื่นเต้นน่าสนใจมากขึ้นอีก

ในเรื่องรามเกียรติ์ ก็เช่นกัน เมื่อนางมณโฑประสูตินางสีดาแล้ว ทศกัณฐ์ให้หาพิเภกและโหรหลวงขึ้นไปเฝ้าเพื่อตรวจดูดวงชาตาของนางสีดา พิเภกคำนวณชาตานางแล้วทูลทำนายว่า

" เมื่อนั้น พิเภกผู้มีอัชฌาสัย
ก้มเกล้ารับสั่งภูวไนย ฉวยได้ดินสอกับกระดาน
จึงตั้งซึ่งจุลศักราช มาสเกณฑ์กำหนดคูณหาร
บวกลบลงเป็นอวมาน ตามฐานขับไล่ในคัมภีร์
ได้อุจจาวิลาสราชโชค โยคเกณฑ์อุตม์เอกราศี
ลักขณามาเมษสวัสดิ์ ฤกษ์พานาที่ประเสริฐนัก
งามพร้อมผิวพรรณรูปทรง สมควรคู่องค์บรมจักร
จึงสอบใส่ชตาพระยายักษ์ ลักขณ์จันทร์เป็นกาลกิณี
แล้วสอบด้วยชตาลงกา เสาร์ทับลักขณาในราศี
จึงทูลว่าพระราชบุตรี จะก่อการกุลีในเมืองมาร
อันจะเลี้ยงไว้เห็นไม่ได้ ดั่งหนึ่งกองไฟเผาผลาญ
ลงกาจะเป็นภัสมธุลีการ โลหิตเปรียบปานวารินทร์
แม้นอาลัยในราชธิดา สุริยวงศ์พรหมาจะสูญสิ้น
ทิ้งเสียให้พ้นราคิน ในกระแสร์สินธุ์สาคร "

(รามเกียรติ์ ตอนเกิดสีดา)

คำทำนายของพิเภกถูกคัดค้านจากนางมณโฑ ทศกัณฐ์จึงให้โหรอื่น ๆ ตรวจสอบดูดวงชาตาของนางสีดาใหม่ ก็ชรากฏว่า

" บัดนั้น ปุโรหิตโหราพร้อมหน้า
รับสั่งแล้วพิจารณา ดูในชันษานางเทวี
เอาปูมปฏิทินออกเทียบ เปรียบไล่ใส่สอบถ้วนถี่
ก็แจ้งว่าเป็นกาลกิณี แก่บูรีแลองค์พระบิดร
จึงพร้อมกันสนองพระบัญชา ว่าชตาพระธิดาดวงสมร
เป็นศัตรูแก่องค์พระภูธร ดั่งราหูจรจับจันทร์
จะเลี้ยงไว้ก็ไม่เป็นประโยชน์ นางจะให้โทษแม่นมั่น
จะสิ้นสูญสุริย์วงศ์พงศ์พันธุ์ เหมือนกันกับท้าวอนุชา"

(รามเกียรติ์ ตอนเกิดสีดา)

ทศกัณฐ์ปลอบนางมณโฑแล้วสั่งพิเภกให้นำนางสีดาใส่ผอบแก้วลอยน้ำไปตามคำทำนายของพิเภก ชีวิตของนางสีดาจึงต้องเปลี่ยนไปอีกลักษณะหนึ่ง การดำเนินเรื่องในตอนนี้ชี้ให้เห็นถึงความรักเผ่าพันธุ์วงศ์ตระกูลกับนิสัยขาดเมตตาธรรมและรักตนเองของทศกัณฐ์ได้อย่างชัดเจน

เวทมนตร์

เวทมนตร์ คือถ้อยคำที่ศักดิ์สิทธิ์ใช้ภาวนาในขณะที่จิตเป็นสมาธิเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามต้องการ การใช้เวทมนตร์คาถาในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้จะมีปรากฏอยู่อย่างมากมายการใช้เวทมนตร์คาถานี้เป็นการเพิ่มรสในวรรณคดี ทั้งยังเป็นการทำให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างรวดเร็วและสมเหตุผล เวทมนตร์คาถาที่กวีนำมาใช้เป็นส่วนในการดำเนินเรื่องนี้เป็นเวทมนตร์คาถาที่ใช้ตามจุดมุ่งหมายต่าง ๆ กันดังนี้

๑ สะกด กวีจะใช้เมื่อต้องการให้ตัวละครลักลอบเข้าไปทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง ขุนแผนใช้เวทมนตร์สะกด

คนในบ้านขุนช้างหลับหมดแล้วลอบขึ้นไปลักนางวันทอง ในตอนนี้กวีพรรณนาภาพคนที่ถูกเวท-มนตร์ของขุนแผนไว้ ว่า

" ขับพรายร่ายเวทสะกดคน นอนกรนหลับเพ้อมะเมอฝัน
ลื่มกลอนถอนถอดตลอดกัน ชักสีหมอกฝันผยองมา
เกลื่อนกล่นคนนั่งระวังบ้าน ซมซานโงกหลับไม่เงยหน้า
ที่ทำการถือขวานยื่นจังกๆ ผ่าถูกดินปุบฟุบหลับกรน
ที่หุงข้าวเผาปลายังคาเตา หลงเอาฝาละมีเข้าจี้กัน
งุบหัวลงนอนไม่ร้อนรน ปากบ่นอ้อหลับตาเซอะ
หลงปลุกเพื่อนกันหั่นกัญชจ มือเช็ดขี้ตาอยู่จำเปรอะ
หม้อข้าวเดือดแฉะแฟะเฟอะ นั่งเงอะหงายแหงนแอ่นหลับไป
ดูเป็นสมเพทเวทนา ชักสีหมอกม้ามาหาช้าไม่
ลวงเข้าสองชั้นเป็นหลั่นไป ผู้คนหลับไหลอยู่ซบเซา
ผ้าผ่อนล่อนลุยหลุดละเมอ หลงเพ้อปืนป่ายขึ้นปลายเสา
ดื่มเหล้าเข้าปากแล้วรากเมๆ ถือถ้วยเหล้าล่อแล่ร้องพาดควาย"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง)

ขุนแผนแม้จะเป็นผู้เก่งกล้าวิทยาคมแต่ก็ยังไม่วายถูกสะกดเข้าบ้าง เมื่อคราวขุนแผนและพลายงามยกทัพไปแวะพักพลที่พิจิตร พลายงามหลงรักนางศรีมาลาทำอุบายออกมาจะไปหาศรีมาลาแต่ถูกขุนแผนจับได้ พลายงามจึงให้เวทมนตร์สะกดขุนแผน

" เจ้าพลายงามขัดใจไม่เป็นสุข ล้มนอนแล้วลุกทะลึ่งนั่ง
แค้นพ่อเหมือนหัวอกจะพกพัง กระไรร่างแกล้งได้ไม่เมตตา
เป็นไรมีดีแล้วว่าไม่หลับ จะคอยจับให้ได้ก็ไม่ว่า
พลางร่ายมนตร์ขลังสั่งนิทรา ตั้งสมาธิปลงตรงภวังค์
เป่าต้องขุนแผนแสนสนิท ก็เคลิ้มจิตด้วยพระเวทวิเศษขลัง
หลับสนิทแน่วนิ่งลงจริงจัง พลายงามสมหวังสิ้นอาวรณ์
ขยับเท้าก้าวย่างออกจากห้อง พระจันทร์ส่องแสงจ้ารัสประภัสสร
พระพายพัดบุปผาพาขจร รวยรินรสร่อนระรื่นไป"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

แล้วพลายงามก็สามารถทำการได้ตามต้องการ แต่ก็ไม่สามารถปิดบังขุนแผนได้ซึ่งก็นับว่าเป็นการดี เพราะขุนแผนสามารถคิดแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ และเป็นผลดีกับทุกฝ่าย

" คราน้นขุนแผนแสนศักดา เห็นสบท่าต่อตอบอนุสนธิ์
ลูกได้พึ่งฝ่าเท้าเมื่อคราวจน มีพระคุณเป็นพ้นคณนา
แต่ตริตรองจะสนองพระคุณตอบ คิดครอบคอบเป็นหนักหนา
ยังไม่เห็นสิ่งใดในปัญญา จนขึ้นมาถึงพิจิตรบุรี
มาถึงก็รำพึงแต่เย็นวาน เห็นการสมควรถ้วนถี่
คุณพ่อแม่ลูกชายนั้นไม่มี ออองามนี้จะยกให้ช่วงใช้
ให้แทนคุณต่างตัวทั้งพ่อแม่ ตามแต่จะติดำหาว่าไม่
คุณพ่อจะเห็นเป็นประการใด ใจเด็กก็สมัครรักฝ่าเท้า

...

ลูกคิดว่าถ้าหมั้นต่อกันไว้ ถึงห่างไกลก็พะวงตรงที่นี่
เหมือนตัวไปใจอยู่ด้วยคู่มี อย่างนี้เป็นทำนองที่ป้องกัน
วันนี้ก็ประเสริฐเลิศดีถี จงปรานีรับรองซึ่งของหมั้น
แล้วจึงทำเหย้าเรือนหาเดือนวัน การเหล่านั้นฝากไว้ในเจ้าคุณ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

เมื่อขุนแผนจัดการหมั้นพลายงามกับนางศรีมาลาแล้ว ยกทัพต่อมาจนถึงเชียงใหม่ ทำการสู้รบจนได้ชัยชนะเจ้ากรุงกาพและแสนตรีเพชรกล้า เมื่อจะเข้าไปจับเจ้าเมืองเชียงใหม่นั้น ขุนแผนและพลายงามก็ใช้วิธีสะกดคนให้หลับ แล้วเข้าไปในเมือง

" ขุนแผนเป่าซ้ำกระหน่ำมนตร์ สะกดคนหลับรอบขอบนคร
แล้วตรงมาถึงวังเจ้าเชียงใหม่ ขุนแผนใช้พรายลาวเข้าไปก่อน
ให้ถอนลิ่มถอดสลักชักกลอน ทั้งพ่อลูกบทจรเข้าวังใน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนพลายงามจับพระเจ้าเชียงใหม่)

ครั้นเข้าวังได้แล้ว ขุนแผนกับพลายงามก็ค้นหาเจ้าเมืองเชียงใหม่จนกระทั่ง

" ชุมพลางย่างมาพระแท่นใหญ่ ตรงเข้าไปรวบรูดวิศุตรกร่าง
แต่ล้วนเครื่องทองคำดูสำอาง พระแสงวางข้างที่มีหลายองค์
แลเห็นเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นไอศวรรย์ สถิตบรรจถรณ์ประเทืองเรืองระหง
ดูขาวนวลอ้วนกลมสมทรวดทรง ควรเป็นวงศ์อิศเรศเกศเชียงอินทร์
คลุมบรรทมถมเถือกด้วยทองชุด เป็นเครือครุฑยุดนาคดูเฉิดฉิน
ภูษาทรงพื้นแดงแย่งข้าวบิณฑ์ ดูงามสิ้นสมศักดิ์กษัตรา
พลายงามก็กรายเข้าซ้ายองค์ ขุนแผนแสนฤงค์เข้าเบื้องขวา
หยิบเอาพระแสงวางข้างที่มา จนสิ้นราชศัสตราจะรอนราญ
แล้วสองนายเข้าประจำทั้งซ้ายขวา ดังพระยาสีหราชอาจหาญ
ขุนแผนเป่ามนตร์ประทับขับกุมาร ผีก็คลานเคลื่อนตนลงพ้นองค์
ขุนแผนกระทืบเตียงทองร้องตวาด ด้วยอำนาจพระยาครุฑสุดเสียงส่ง
ฝ่ายว่าท้าวเจ้าฟ้ามลาวังวงศ์ สะดุ้งองค์ทรงประหม่าสง่าครุฑ

ลืมพระเนตรเห็นไทยอยู่ในที่ พระอินทร์เสียวสั่นพรั่นที่สุด
นึกมานะจะประจญรณยุทธ คว้าหาอาวุธไม่พบพาน
ดังใครเอาตรีเพชรมาเด็ดเศียร พระทัยเจียนจะแยกแตกฉาน
ชีวิตกูตกอยู่ในมือมาร ไม่ช้านานมันคงฆ่าชีวาวาย
จะออกปากวอนง้อขอชีวิต ก็ละอายแก่จิตไม่คิดหมาย
ลุกขึ้นนั่งนิ่งไม่ติงกาย มาตรหมายว่าไม่มีชีวีคง "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนพลายงามจับพระเจ้าเชียงใหม่)

ในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหนุมานไปเอาลูกหินบดยาที่ทศกัณฐ์หนุนนอนอยู่ หนุมานใช้มนตร์สะกดพวกยักษ์ให้หลับแล้วจึงลอบเข้าไป

" ได้ยินสำเนียงเสียงกำนัล ขับครวญโอดพันเสียงใส
สำรวลซิกซี้มี่ไป ทั้งในปราสาทอสุรา
ขุนกบิลนบนิ้วขึ้นบังคม พระอิศวรบรมนาถา
สำรวมใจร่ายเวทวิทยา สะกดนิทราอสุรี "

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานลงไปเอาหินบดยา)

ทศกัณฐ์กับนางมณโฑครั้นต้องมนตร์ ก็

" ครั้นต้องพระเวทวิทยา ให้มืดหน้ามัวตาไม่ทนได้
ก็โงกงุนล้มพับหลับไป ไม่เป็นสติสมประดี "

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานลงไปเอาหินบดยา)

หนุมานก่อนจะนำลูกหินบดยาไป ก็กลั่นแกล้งทศกัณฐ์เสียสาสม โดยการ

"ครั้นฉลวจึ่งจับเอาเกศา มณโฑกลัยาสาวสวรรค์
ผูกติดกับเตียรทศกัณฐ์ ให้มั่นแล้วซ้ำสาปไว้
อันผมซึ่งเราผูกนี้ ใครมีเวทมนตร์อย่าแก้ได้
ถึงเอจอาวุธอันเกรียงไกร ของท้าวสหัสนัยน์ลงมา
เชือดพันเท่าใดอย่าให้ขาด ด้วยอำนาจคำสาปของเราว่า
แล้วจึ่งจารึกสารา ลงไว้ที่หน้าอสุรี
ว่าถ้าใครจะแก้ผม ก้มให้มณโฑมเหสี
ตบหัวมึงลงสามที ผมนี้จึ่งหลุดออกไป
เสร็จสาปแล้วผลัดเสียรยักษ์ ชักเอาลูกหินมาได้
ก็เหาะขึ้นโดยช่องปราสาทชัย ด้วยฤทธิไกรมหึมา"

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานผูกผมทศกัณฐ์กับ[illegible]
นางมณโฑ)

อีกตอนหนึ่ง คือ เมื่อหนุมานและสุครีพเป็นทูตไปเจรจากับท้าวชมพูให้ไปเฝ้าพระราม ท้าวชมพูบ่ายเบี่ยง หนุมานจึงคิดอุบายนำตัวท้าวชมพูไปให้ได้

" จึ่งว่าแก่ลูกพระสุริยา พระน้าเจ้าคอยอยู่ที่นี่
ระวังพระองค์จงดี หลานนี้จะลอบเข้าไป
สะกดนิทราให้นอนหลับ จับท้าวชมพูไปให้ได้
ว่าแล้วไหว้คุณเจ้าภพไตร สำรวมใจรายเวทวิทยามนตร์
ครั้นถ้วนเจ็ดตาบโดยกำหนด น้ำค้างย้อยหยดเป็นฝอยฝน
เมฆหมอกมืดคลุ้มโพยมหน ด้วยฤทธิรณมหึมา"

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานสะกดท้าวชมพู)

บรรดาทหารและท้าวชมพูถูกเวทมนตร์ก็พากันหลับไหล หนุมานจึงสามารถทำการตามที่รับมาได้

" จึงเห็นท้าวมหาชมพู บรรทมหลับอยู่บนที่
มีความชื่นชมยินดี ชุนกระบี่ช้อนแท่นอลงการ
ได้ด้วยศักดาวราวุธ ดั่งครุฑจับนาคตัวหาญ
เหาะขึ้นสู่พื้นอัคนานต์ ลูกพระสุริฉานก็ตามมา"

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานสะกดท้าวชมพู)

อีกตอนหนึ่งเมื่อหนุมานไปช่วยพระรามที่บาดาล หนุมานสะกดทหารยักษ์ของไมยราพเข้าไปแก้ไขพระรามที่ถูกชังอยู่ที่ดงตาล ดังกลอนว่า

" ครั้นมาถึงที่ดงตาล เห็นหมู่มารรักษาถวดชัน
นั่งนอนล้อมวงหลายชั้น ผลัดกันตระเวนตรวจตรา
ชุนกระบี่ผู้มีฤทธิรอน ยอกรเหนือเกล้าเกศา
จึงร่ายพระเวทวิทยา สะกดนิทราหมู่มาร
เสียงสนั่นครั่นครื้นโพยมหน มืดมนทั่วทิศาสาน
เยือกเย็นไปทั้งบาดาล ปานดั่งกุฎเหมันต์"

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

พวกพลยักษ์ของไมยราพต้องมนตร์ของหนุมานก็หลับลงในอาการต่าง ๆ กัน

" บัดนั้น ฝ่ายพวกอสุราพลชันธ์
ต้องเวทหนุมานชาญฉกรรจ์ ได้บันดาลมัวตามัวใจ
ล้มหลับทับกันทั้งไพร่นาย จะเกริ่นกายตรวจตราก็หาไม่
บ้างกรนบ้างคราง่วนไป ไม่เป็นสติสมประดี "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

ในเรื่องอุณรุท เมื่อพระไทรจะลงมาอุ้มพระอุณรุทไปสมนางอุษานั้น พระไทรก็ใช้มนตร์สะกดพระอุณรุทและทหารไว้ ดังคำกลอนว่า

" ตัวกูจะไปสดับดู ให้รู้กิจจาแจ้งก่อน
คิดแล้วสำแดงฤทธิรอน ก็รีบจรลงใกล้พิชัยรถ

เห็นพวกพหลพลไกร ยังพูดจาจามไอไม่หลับหมด
ก็อ่านเวทเทวาวรายศ สะกดนิทราทั้งโยธี
เดชะพระมนต์อันเชี่ยวชาญ ก็บันดาลทวยหาญซึ่งอึ่งมี่
ให้เงียบเหงาเชาซบไม่สมประดี หลับสนิทในที่ร่มไทร"

(อุณรุท ตอนพระไทรเทวาพาพระอุณรุทไปสมนางอุษา)

และเมื่อพระไทรอุ้มพระอุณรุทมาถึงปราสาทนางอุษาแล้ว เห็นพวกยักษ์ยังตื่นอยู่ จึงใช้เวทสะกดพวกยักษ์นั้น

"...
ทั้งเสียงกุมภัณฑ์กันกง ล้อมวงอึงอื้อบันลือลั่น
ก็ร่ายพระเวทเทวัญ สะกดกันนั่งสนิทนิทรา"

(อุณรุท ตอนพระไทรเทวาพาพระอุณรุทไปสมนางอุษา)

๒. สะเดาะ คือการทำให้เครื่องติดขัดเคลื่อนหลุดจากที่ โดยทั่วไปตัวละครมักใช้วิธีสะเดาะหลังจากการสะกด เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนสะกดขี้นหอขุนช้างหลังจากสะกดคนในบ้านแล้ว ขุนแผนก็ใช้วิธีสะเดาะ

"...
เอามีดหมอตำเข้าตำฉับ ปลายเสาแตกยับเป็นสี่แฉก
สะเดาะดาลหน้าต่างให้กว้างแยก ข้าวสารแทรกกระดูกผีก็ซัดไป
ผู้คนบนเรือนเกลื่อนกลิ้น ต่างง่วงโงกทุกคนไม่ทนได้
นอนระเนนเอนทับหลับไป ก็ปีนหน้าต่างใหญ่นั้นขึ้นมา"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนบอกกลาว)

ขุนแผนขึ้นหอขุนช้างได้และเกือบฆาขุนช้างในขณะหลับแต่ก็ยั้งใจไว้ได้จึงเพียงแต่แกล้งให้ได้อายคล้ายกับหนุมานแกล้งทศกัณฐ์ คือ

"จึงชักเอาเชือกค้ายที่สายม่าน ถึงงดไว้ไม่ผลาญให้เป็นผี
จะทำให้สมนำหน้าอีกาลี เชือกเส้นนี้และจะเล่นมึง
ถีบเข้าให้ชิดติดกัน เชือกกระสันพันเข้าให้นอนซึง
ผูกเป็นเปลาะเปลาะชะเนาะตรึง ปลายเชือกโยนถึงบนหลังคา
เอาผ้าคลุมหุ้มไว้ให้เหมือนผี ทุดอีอัปรีย์สมน้ำหน้า
จวนใกล้รุ่งสางสว่างตา ลงจากเคหาด้วยทันใด"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนบอกกลาว)

อีกตอนหนึ่งเมื่อขุนแผนไปช่วยพระท้ายน้ำและทหารซึ่งถูกจับพร้อมพระท้ายน้ำ เมื่อขุนแผนไปถึงที่คุมขังแล้ว ก็ใช้เวทมนตร์สะกดผู้คุม แล้วจึงสะเดาะเครื่องพันธนาการ

" ขุนแผนอ่านอาคมสะคมคน ทั้งตะรางครางกรนไม่หนได้
กระซิบสั่งโหงพรายทั้งหลายไป สะกดอ้ายนายคุกเสียทุกคน
แล้วแก้มนตร์พวกไทยที่ในคุก ราวกับปลุกตื่นเตือนกันเกลื่อนกลน
สะเดาะประตูเปิดกว้างข้างล่างบน ทั้งสองคนเข้าไปมิได้ช้า
ขุนแผนเสกข้าวสารหว่านซัดซ้ำ เครื่องจำหลุดกายทั้งซ้ายขวา
ร่วงกราวเท้ามือทั้งขื่อคา ต่างทะลึ่งลุกฉลาทั้งลาวไทย
พระท้ายน้ำกำกงตรงออกมา วันทาขุนแผนทั้งนายไพร่ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

เมื่อครั้งขุนแผนติดคุกต้องพันธนาการครบทั้ง ๕ ประการ ได้รับความทุกข์ทรมาน ขุนแผนจึงสะเดาะเครื่องพันธนาการทั้งหลายออก

" ครั้นยามดึกกำดัดสงัดนอน พระจันทร์แจ่มกระจ่างสว่างไสว
ขุนแผนแสนโสกวิโยคใจ เขาร้อยไว้ตัวติดทั้งขื่อคา
โซ่ตรวนถ่วนครบห้าประการ ทรมานมืนเมื่อยเป็นหนักหนา
จะพลิกตัวดึงทั่วทั้งกายา ยิ่งนานยิ่งระอาระอิดใจ
โอ้ว่าคนโทษทั้งปวงเอย กระไรเลยทนทานทั้งปีได้
อันตัวกูจะอยู่ในจองภัย เป็นว่าไม่ต้องการจะทานทน

เพียงถือสัตย์สุจริตไม่คิดหนี แต่เท่านี้ก็พอจะเป็นผล
ไม่คิดคดต่อเจ้าข้าวแดงดน ก็เป็นคนเลิศโลกย่อมลือชา
คิดแล้วจึงสะเดาะด้วยฤทธิ์มนต์ ตรวนหล่นคนหลับสนิทหน้า
ร่วงกราวเท้ามือทั้งขื่อคา ก็ลองหนออกมาจากคุกพลัน"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนติดคุก)

เมื่อมีการตรวจขานชื่อนักโทษ พัศดีก็รู้ว่าขุนแผนหายจึงเกิดวุ่นวายขึ้น ค้นหากันพบขุนแผนอยู่กับนางแก้วกิริยาที่หับเผยหน้าคุก ผู้คุมก็จะกุมตัวขุนแผน ขุนแผนจึงสะเดาะโซ่ตรวนให้พวกผู้คุมดู

"... ขุนแผนร้องว่าอย่าทำกู
นี่นึกว่าจะเอากูเข้ากรึง หน้ามึงหรือจะจำกูไว้อยู่
ไม่เชื่อยังคะนองก็ลองดู เอาคาสวมท่วมหูทั้งโซ่ตรวน
ขุนแผนบริกรรมซ้ำสะเดาะ หลุดเผละกองกลิ้งทุกสิ่งถ้วน
ลูกโซ่โย้เย้เปรปรวน พยักชวนเฮยออเจ้าเข้ามาจำ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนติดคุก)

เมื่อประจักษ์ในความสามารถของขุนแผนเช่นนั้นแล้ว พวกผู้คุมก็พากันเกรงกลัวครั้นรุ่งเช้าจึงรีบนำความมาแจ้งพระยายมราช ขุนแผนได้พบพระยายมราชและให้คำสัตย์

" ขุนแผนประนมก้มกราบกราน ตั้งสัตย์ปฏิญาณสาบานให้
ถ้าว่าหลบลี้หนีไป ให้ตกนรกต่ำใต้อเวจี
แม้นตายจะสู้ตายอยู่ในคุก กว่าจะโปรดพ้นทุกข์ไปจากที่
มิได้ผิดชั่วช้ากาลี ตั้งแต่วันนี้จนวันตาย"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนติดคุก)

ทั้งที่มีโอกาสหนีได้ ขุนแผนก็ยอมติดคุกเพราะรักษาสัตย์และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

อีกตอนหนึ่งคือตอนพระไวยสะกดขึ้นเรือนขุนช้าง เมื่อสะกดคนให้หลับแล้ว พระไวยก็สะเดาะกลอนเข้าไป

" จุดเทียนสะกดข้าวสารปราย ภูตพรายโดดเรือนสะเทือนผาง
สะเดาะดาลบานเปิดหน้าต่างกาง ยางเท้าก้าวขึ้นร้านดอกไม้
หอมหวนอวลอบบุปผาชาติ เบิกบานก้านกลาดกิ่งไสว
เรณูฟุ้งชูจรใจ ย่างเท้าก้าวไปไม่โครมคราม
ข้าไทนอนหลับลงทับกัน สะเดาะกลอนถอนลั่นถึงชั้นสาม
กระจกฉากลากสลับวับแวมวาม อร่ามแสงโคมแก้วแววจับตา"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา)

๓. แปลงกาย ลักษณะการแปลงกายที่พบในวรรณคดี ตัวละครจะใช้การแปลงกายเป็นต่าง ๆ ดังนี้

๓.๑๑ แปลงกายให้ใหญ่ขึ้น ลักษณะนี้จะพบเสมอ ๆ ในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น ตอนหนุมานแปลงกายให้ใหญ่โตอมพลับพลาไว้เพื่อป้องกันพระรามตามคำทำนายของพิเภกที่ว่าไมยราพจะมาลักพระรามไป ในตอนนี้กวีพรรณนาถึงลักษณะของหนุมาน ว่า

" สูงจดภวัคพรหมาน ใหญ่เท่าจักรวาลสิงขร
เบื้องต่ำใต้พื้นดินดอน หยั่งถึงสาครรองดิน
หางวงเป็นปราการล้อม โอบอ้อมโยชน์ไว้สิ้น
อันพลับพลาแก้วโกมินทร์ ชุนกระบินทร์เอาไว้ในอุรา
อ้าโอษฐ์ออกเป็นทวาร ใบบานปิดเปิดนั้นชิวหา
พิเภกกับพระลักษณ์อนุชา นั่งรักษาองค์พระจักรี
สุครีพนั้นเป็นนายประตู คอยดูโยชากระบี่ศรี
เข้าออกตรวจตราทุกที มีให้ไพรีปลอมปน
อันสิบแปดมงกุฎเสนา สารวัดตรวจตรากุลาหล
จุกช่องกองเพลิงทุกตำบล หมู่พลดีข้องตระเวนกัน"

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานอมพลับพลา)

และเมื่อไมยราพสามารถสะกดทัพนำตัวพระรามไปได้แล้ว หนุมานตามไปช่วยได้แล้วจึงกลับไปฆ่าไมยราพ หลังจากสู้รบกันอยู่นานหนุมานจึงรู้จากนางพิรากวนว่าไมยราพถอดหัวใจซ่อนไว้ในยอดเขาตรีกูฏ จึง

" เมื่อนั้น วายุบุตรผู้ปรีชาหาญ
ฟังนางบอกแจ้งทุกประการ ยินดีปานได้ฟากฟ้า
เท้าเหยียบอสุราไว้มั่น กรนั้นประนมเหนือเกศา
ก็ร่ายพระเวทศักดา นิมิตกายกายาวานร
รูปนั้นใหญ่เท่าพรหมาน สูงตระหง่านดั่งหนึ่งสิงขร
พร้อมทั้งสี่พักตร์แปดกร สำแดงฤทธิรอนเกรียงไกร
เท้าซ้ายเหยียบอกอสุรี มิให้เคลื่อนจากที่ขึ้นได้
เท้าขวานั้นก้าวทะยานไป ยังในตรีกูฏบรรพตา
มือหนึ่งง้างยอดคีรินทร กรหนึ่งนั้นค้นคว้าหา
จับได้แมลงภุมรา ก็เอาขึ้นมาชูไว้
เหวยเหวยไมยราพยักษี นี่หัวใจมึงฤามิใช่
ว่าแล้วขยี้เป็นจุณไป ตักเสียรลงให้พร้อมกัน"

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

อีกตอนหนึ่ง ทศกัณฐ์ให้กุมภกรรณทำพิธีทดน้ำเพื่อหวังให้ฝ่ายพระรามอดน้ำตายกุมภกรรณจึงใช้เวทมนตร์แปลงกายลงไปทดน้ำ ดังปรากฏคำกลอนว่า

" ขึ้นนั่งบนบัลลังก์ศิลา หลับตาอ่านเวทสำรวมใจ
บัดเดี๋ยวกลับกายกลายเพศ เท่าบรมพรหมเมศสูงใหญ่
อสุรย่างเยื้องคลาไคล ลงไปยังท้องธารา
ทอดองค์นอนขวางกลางน้ำ บริกรรมพระเวทคาถา
จมอยู่ในท้องพระคงคา มิได้เห็นกายาอสุรี
น้ำท้นวนวังไม่หลั่งไหล ไปหน้าพลับพลาชัยศรี
เดชะด้วยฤทธิ์พิธี วารีแห้งสิ้นจนดินทราย "

(รามเกียรติ์ ตอนกุมภกรรณทดน้ำ)

เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังนี้ ทางฝ่ายพระรามก็ต้องหาทางแก้ไข พิเภกเป็นเป็นผู้ให้คำแนะนำ หนุมานเป็นผู้ทำหน้าที่ค้นหาจนกระทั่งได้รู้ที่กุมภกรรณทดน้ำอยู่ จึงเข้าทำลายพิธี

" ไหว้คุณพระอิศวรทรงธรรม์ ก็ร่ายพระเวทอันฤทธิ์
บัดเดี๋ยวกายนั้นก็กลับกลาย เป็นลูกพระพายเรืองศรี
กุณฑลขนเพชรรัจี เขี้ยวเพชรมณีอลงกรณ์
ใหญ่เท่าบรมพรหมาน สูงตระหง่านดั่งเมรุสิงขร
ผาดแผลงสำแดงฤทธิรอน วานรกระทืบบาทา
...
บัดนั้น หนุมานผู้ชาญชัยศรี
ผาดแผลงสำแดงฤทธิ์ ขุนกระบี่แหวกน้ำลงไป
จึงเห็นพระยากุมภกรรณ นิมิตกายนั้นใหญ่
นอนขวางอยู่กลางชลาลัย บิดวารีไว้ด้วยฤทธา
ฉวยชักตรีเพชรออกจากกาย ลูกพระพายกวัดแกว่งเงื้องำ
โลดโผนโจนถีบอสุรา ด้วยกำลังกายาวานร"

(รามเกียรติ์ ตอนกุมภกรรณทดน้ำ)

เมื่อกุมภกรรณเห็นหนุมานไปทำลายพิธี ต่อสู้กับหนุมานอยู่ครู่หนึ่งก็เหาะหนีไปซ่อนอยู่ในกลีบเมฆ

อีกตอนหนึ่งเมื่อหนุมานตามจับวิรุญจำบัง วิรุญจำบังแปลงกายไปซ่อนอยู่ในฟองน้ำ หนุมานรู้จากนางวานริน จึงแปลงกายให้ใหญ่มหึมาซ้อนฟองน้ำจับเอาตัวไว้

" ยอกรไหว้คุณเจ้าภพไตร สะกดใจร่ายเวทวิทยา
กายใหญ่เท่าบรมพรหมาน สูงตระหง่านเงื้อมง้ำภูผา
แปดกรสี่พักตร์เจษฎา ฉวยคว้าฟองใหญ่ด้วยฤทธิ์
เมื่อนั้น วิรุญจำบังยักษี
เข้าอยู่ในมือไพรี มีความตระหนกตกใจ"

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานรบวิรุญจำบัง)

นอกจากหนุมานแล้วตัวละครอื่น ๆ ในเรื่องนี้ก็สามารถแปลงกายได้เหมือนกัน เช่น สุครีพเมื่อตอนหักฉัตร

" คิดแล้วร่ายเวทอันฤทธิ์ ขุนกระบี่นิมิตกายา
ใหญ่เท่าบรมพรหมาน สูงตระหง่านเงื้อมง้ำเวหา
ลงยังพ่างพื้นพระสุธา ด้วยกำลังศักดาเกรียงไกร "

(รามเกียรติ์ ตอนสุครีพหักฉัตร)

ในเรื่องขุนช้างขุนแผนพบการใช้ฉวิทมนตร์ประเภทนี้อยู่ตอนหนึ่ง คือ ตอนนักโทษ ๓๕ คน ลองวิชา กล่าวถึงนักโทษคนหนึ่งว่ามีความสามารถ คือ

" นายแดงโมทำโตได้เหมือนยักษ์ คุ้กคักกลอกตาดูหน้ายิ่น"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

๓.๒ แปลงกายให้เล็กลง การแปลงกายลักษณะนี้พบบ้างในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น ตอนหนุมานพบพระรามครั้งแรกและทำอุบายจะรู้จักพระราม

"โอมอ่านอาคมสำรวมใจ โดยไสยเวทชาญฉกรรจ์
ก็กลับเป็นวานรน้อย กระจ้อยร่อยโลดโจนโผนผัน
ร่ายไม้ไต่ตามเกรือวัลย์ มาที่ทรงธรรม์นิทรา "

(รามเกียรติ์ ตอนพระรามพบหนุมาน)

อีกตอนหนึ่งเมื่อหนุมานมาสืบข่าวนางสีดา หนุมานก็ใช้การแปลงกายให้เล็กลง

" ยืนแอบต้นไทรไพศาล สอดดูหมู่มารยักษี
ประนมกร่ายเวทอันฤทธิ์ ขุนกระบี่นิมิตกายา
รูปนั้นกลายเป็นลิงน้อย กระจ้อยร่อยเท่าวานร่ำ
วิ่งหมุนผลุนข้ามมรคา โจนขึ้นพฤกษาไต่ไป"

(รามเกียรติ์ ตอนหนุมานถามข่าวสีดา)

อีกตอนหนึ่งเมื่อวิรุญจำบังหลบหนีพระรามมา พบนางวานรินนางแนะนำให้วิรุญจำบังแปลงกายให้เท่าตัวไรเพื่อจะได้หลบพ้น วิรุญจำบังจึงทำตามคำแนะนำของนาง

" จึ่งยอกรประนมเหนือเกศ ไหว้คุณพรหมเมศสามหน
สำรวมใจร่ายวิทิยามนต์ นิมิตตนด้วยฤทธิ์อสุรี
กายเล็กเข้าเท่าตัวไร ด้วยพระเวทเรืองชัยของยักษี
เข้าแทรกยังฟองนที ลอยอยู่ในที่ชลธาร"

(รามเกียรติ์ ตอนวิรุญจำบังกำบังกายออกรบ)

ในเรื่องคาวี เมื่อพระหลวิชัยและพระคาวีจะติดตามนางจันท์สุดา พระหลวิชัยคิดวางแผนว่า

"พี่คิดจะจำแลงแปลงองค์ เป็นดาบสธุดงค์มาแต่ป่า
จะแปลงตัวเจ้าเท้าตุ๊กตา อยู่ในย่ามพี่ยาจะพาไป
ว่าแล้วหลับตาตั้งสติ ตามลัทธิอาจารย์สอนให้
โอมอ่านพระเวทเรืองชัย จำแลงแปลงได้ดังจินดา"

(คาวี ตอนท้าวสันนุราชชุบตัว)

๓.๓ แปลงเป็นสัตว์ต่าง ๆ การใช้เวทมนตร์เพื่อการนี้ปรากฏอยู่มากในเรื่องรามเกียรติ์และขุนช้างขุนแผน การแปลงกายเช่นนี้กวีมักจะให้ตัวละครใช้ในการต่อสู้กัน เป็นต้นว่าในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามกับขุนแผนลองวิชาถวายพระพันวษาทอด-พระเนตรทั้งสองได้แปลงกายเป็นสัตว์ต่าง ๆ ต่อสู้กัน ดังกลอนตอนหนึ่งว่า

" บริกรรมสำแดงแปลงกายิน เปลี่ยนปลิ้นกลับกลายเป็นควายรับ
ขุนแผนหายกลายกลับเป็นเสือโคร่ง เขี้ยวโง้งโดดหลอกกลอกกลับ
ล่อควายบ่ายมาหน้าที่ประทับ ตบขวับขวิดผึงทะลึ่งลอย
ชุลมุนผลุนถลันโลด เสือโดดควายขวิดชิดไม่ถอย
สู้กันฟั่นเผือจนเหงื่อย้อยย ต่างปละปล่อยกลายกลับไปฉับพลัน

พ่อเป็นนกแก้วแจ้วส่งเสียง ลูกเลี่ยงเป็นสาลิกานั้น
บินไปจับต้นไม้อยู่ใกล้กัน รูพูดสารพันภาษาคน"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

การแปลงกายเป็นสัตว์ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนที่เป็นที่รู้จักกันดีคือตอนจระเข้เถรขวาด ซึ่งนับว่าเป็นตอนที่สนุกมากตอนหนึ่ง กล่าวถึงเถรขวาดแค้นใจที่ถูกพลายชุมพลจับเสน่ห์ได้ เมื่อหนีไปอยู่เชียงใหม่แล้วจึงคิดกลับมาแก้แค้น เริ่มต้นด้วยการแปลงกายเป็นแร้ง

" ขัดสมาธิ์สมาธิสติมั่น ปลุกเสกเลขยันต์น้ำมันผึ้
ครั้นสำเร็จเสร็จแสร้งแปลงอินทรีย์ รูปตาซีก็หายกลายเป็นแร้ง
สองเท้าถีบดินบินกระโชก หางโบกหัวเกลี้ยงเหนียงแก่วง
ปากมุ้มมู่ทู่สองหูแกง ลมแรงร่อนมุ่งกรุงอยุธยา"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เถรขวาด)

เถรขวาดเดินทางอย่างรวดเร็วในร่างแปลงมาแวะพักที่อ่างทองแล้วจัดแจงแปลงกายใหม่เป็นจระเข้

" โผลงตรงเหนือเมืองอ่างทอง พอเยื้องคลองบางแม่วเป็นแนวป่า
แร้งหายกลายรูปเป็นหลวงตา ลงนั่งนิ่งภาวนาร้อยแปดที
เสกไม้เท้าต่อหางที่กลางตัว ก็กลายเป็นกุมภีล์มหิมา
เผ่นโผนโจนผางกลางนที ก็กลายเป็นกุมภีล์มหิมา
เขี้ยวขาวยาวออกนอกปากโง้ง ฟาดโผงร้องเพียงเสียงฟ้าผ่า
โตใหญ่ตัวยาวสักเก้าวา ขึ้นวิ่งร่าหลังน้ำด้วยลำพอง"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เถรขวาด)

แล้วจระเข้เถรขวาดก็เริ่มอาละวาดเอาชีวิตคน สร้างความเดือดร้อนและความหวาดกลัวให้กับผู้คนอย่างมาก หมอจระเข้หลายคนที่อาสาก็ไม่สามารถปราบได้จนกระทั่งพลายชุมพลอาสารับหน้าที่ซึ่งก็ตรงกับความต้องการของเถรขวาด ทั้งสองต่อสู้กันด้วยวิทยาคมเป็นสามารถ กวีพรรณนากลอนตอนนี้ไว้ว่า

" ค่ำนั้นเถรขวาดชาติกุมภีล์
ชุมพลชื่อยู่บนหลังหาลงไม่
แกแว้งเหวี่ยงสะบัดด้วยขัดใจ
ชุมพลได้ทีแทงด้วยแรงฤทธิ์
ฉับฉับยับย่อยล้วนรอยแทง
จนน้ำแดงคาดไปด้วยโลหิต
จระเข้เถรเหลือทนเห็นพ้นคิด
พลางนิมิตด้วยพระเวทวิทยา
อ่านคาถาถ้วนคำรบร้อยแปดที
เพศกุมภีล์ก็กลับเป็นมัจฉา
ชุมพลหายกลายเป็นสกุณา
เที่ยวดำดิ่นดิ่นปลาในวารี
คนที่ดูพรูตื่นยืนสะพรั่ง
ตำหนักแพเพียงจะพังลงกับที่
พระสนมกำนัลพวกขันที
อึงมี่แซ่ซ้องริมท้องชล
ฝ่ายว่าพระองค์ผู้ทรงศักดิ์
รับสั่งซักพระนายเป็นหลายหน
อย่างไรนั่นมันหายทั้งสองคน
อ้ายชุมพลแพ้ชนะประการใด
พระไวยดาจ้องดูน้องชาย
รู้แยบคายไม่พะวงสงสัย
จึงทูลว่าไพรีแปลงหนีไป
ชุมพลนั้นแปลงไล่ไปติดตัว
พอขาดคำก็เห็นเถรแปลงใหม่
เป็นช้างงาตัวใหญ่มีใช่ชั่ว
ขึ้นไล่คนแตกมาดูน่ากลัว
ฝ่ายชุมพลแปลงตัวเป็นเสือพลัน
ตามขึ้นบนตลิ่งวิ่งไล่ช้าง
โดดผางเกาะงวงเข้าไว้มั่น
ช้างสะบัดเสือกระเด็นเผ่นมาทัน
พอช้างหันเสือปุบตะครุบคอ
พวกคนดูบ้างกลัวมัวจะหนี
บ้างยืนดูอยู่กับที่ไม่ย่นย่อ
เสือเกาะได้ฉนัดกัดที่คอ
จนช้างงองวงร้องออกก้องไป
พวกขุนนางต่างพากันฮาลั่น
ทรงธรรม์ยังพะวงสงสัย
เสือฮือช้างช้างเราหาออไวย
ขอรับใส่เกล้ากระหม่อมพยัคฆา
เสือกัดช้างปั่นจนยืนนิ่ง
ช้างหายกลายเป็นลิงไปต่อหน้า
ชุมพลก็แกล้งแปลงกายา
กลายเป็นงูเห่ากล้าเข้าราวี
ฝ่ายพวกคนดูรู้ว่าแปลง
ต่างแชกแชงจะดูอยู่ไม่หนี
ใครหนอแปลงเป็นลิงทำลิงคลี
ถึงมันดีก็ไม่พ้นชุมพลงู

ลิงสู้งูขบทบกระหวัด งูรัดเอาลิงลงกลิ้งอยู่
ลิงก็หายกลายเป็นชรัวตาครู ชุมพลหายจากงูเป็นคนไป
สองมือรวบรัดมัดเถรขวาด อายอุบาทว์นึกว่ามาแต่ไหน
แล้วพามาหน้าที่นั่งในทันใด บังคมไหว้คอยสดับรับโองการ"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เถรขวาด)

จะเห็นได้ว่ากวีสามารถนำเรื่องเวทมนตร์การแปลงกายมาใช้ดำเนินเรื่องในตอนนี้ได้อย่างเหมาะสม ตื่นเต้นและสนุกสนาน

อีกตอนหนึ่งที่กวีใช้กลวิธีในการดำเนินเรื่องและโครงเรื่องแบบเดียวกัน คือ ตอนพลายสุริยันปราบจระเข้ทิดจิ๋วศิษย์เถรขวาด ซึ่งตามลงมาแก้แค้นแทนอาจารย์ ดังกลอนตอนหนึ่งว่า

" ครานั้นทิดจิ๋วจระเข้ หันเหรบรันประจันหน้า
ย่นแย้แพ้ฤทธิ์วิทยา ตรึกตราจะหนีขึ้นฝั่งชล
ล่อให้อ้ายพลายตามจับ จะสมทบรบรับไม่ขัดสน
กงแพ้ฤทธิ์ด้วยวิทยามนต์ ฆ่าให้ม่นวันนี้แล้วหนีไป
คิดพลางทางอ่านพระเวทย์ มนต์วิเศษเรียนรู้ที่ครูให้
ผลุนผลันดั้นดำน้ำไป ผุดขึ้นใกล้ฝั่งชลเป็นคนพลัน
เจ้าพลายโลดโดดทะยานรานรุก บั่นบุกเลี้ยวลัดสกัดกั้น
กล้าต่อกล้าถาโถมเข้าโรมรัน ฟาดฟันกันให้ลงเป็นผงคลี
ทิดจิ๋วใจกล้าอ่านอาคม เสกประสมพระเวทวิเศษศรี
บัดเดี๋ยวใจก็กลายกายี เป็นนาคีเลี้ยวไล่พลันวัน
นาคโผนโจนกระหวัดจะรัดพลาย วุ่นวายหมุนคว้างเป็นกังหัน
พลายฟันฉับรับรองป้องกัน ชุลมุนผลุนผลันกันมา
ครานั้นเจ้าพลายร้ายกาจ ไม่ขยาดสักเท่าเส้นเกศา
เห็นนาคร้ายมุ่งหมายผลาญชีวา จะฟันฆ่าสักเท่าไรไม่ไหวมัน

พิโรธดั่งทิษเพลิงผลาญ
เลยบันดาลร่างกายหายไปพลัน
ไล่เลี้ยวจะเฉี่ยวเอานาค
ร่อนร่าถาโถมเข้าโจมตี
นาคครุฑยุดแย่งกันอึกทึก
ครุฑเฉี่ยวนาคเลี้ยวเข้าคัดพลัน
นาคฉกครุฑผงกเอาปีกรับ
ทั้งสองต่างโทโสเป็นโกลา
สุบรรณนั้นกลายเป็นพลายน้อย
คนต่อคนรนวิ่งเข้าชิงชัย

ทิดจิ๋วผู้ชาญการพระเวท
อ่านมนต์แปลงคนด้วยเร็วรา
อ้วนดำล่ำใหญ่ใจฉกาจ
ฉุนเฉียวเปลี่ยวปละไม่ละกัน
เจ้าพลายย้ายท่าร่าเข้ารับ
กระบือร้ายไล่รุกคลุกคลี
เงื้อดาบโพรงแก้วประจุพราย
ฉับฉับฉาดเปล่าไม่เข้ามัน
เจ้าพลายแข็งใจอ่านอาคม
ร่างกายหายสิ้นกลางดินดอน
ดูเหลือยิ่งเสือในกลางป่า
ยืนเบิ่งเริงร้องก็กก้องไป
เสือควายร้ายกาจชาติวิชา
กล้าต่อกล้าถาโถมเข้าโรมรัน
ควายขวิดเสือกัดสะบัดหน้า
ทั้งสองดีคอยทีเวียนระวัง

แล้วโอมอ่านพระเวทวิเศษสรรพ์
เป็นสุบรรณบินมาจิกขยิกขยี้
ฉุดลากขึ้นมาจิกขยิกขยี้
นาคีวิ่งรับจับประจัญ
เสียงพิลึกพสุธาโกลาหล
ครุฑหันนาคเร่เหกายา
ครุฑขยับนาคหันประจัญหน้า
นาคาก็กลายเป็นคนไป
กระจ้อยร่อยงามนักน่ารักใคร่
ต่างว่องไวแคล้วคลาดคมศาสตรา

กระเดื่องเดชลือฤทธิ์ทั่วทิศา
กายากลายเป็นกระบือพลัน
องอาจเรี่ยวแรงแข็งขัน
วิ่งหมุนหุนหันเข้าราวี
โจนจับชุลมุนหมุนจี้
เจ้าพลายรี่โรมรุกบุกประจัญ
หมายมั่นพันกายกระบือนั่น
วิ่งถลันออกห่างกลางดอน
ตามนิยมเรียนรู้ครูแต่ก่อน
เป็นพยัคฆ์จรมาหันใด
แยกเขี้ยวร่ากัดกรามคำรามใหญ่
ควายไล่จะขวิดเสือติดพัน
ตั้งท้าคึกคักเลิกมั่น
เสียงสนั่นดงดอนสะท้อนดัง
ควายล่าเสือลัดสะกัดหลัง
ไม่พลาดพลั้งเสียรู้ศัตรูพาล

เสือร้ายกลายร่างเป็นพลายน้อย ควายถีถอยหลังล่าไม่กล้าหาญ
กลายเป็นคนวิ่งโลดโดดทะยาน เข้ารอนราญฟันฟาดด้วยศาสตรา"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายสุริยันอาสา
ปราบจระเข้ทิดจิ๋ว)

ในวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่นิยมการใช้เวทมนตร์แปลงคนเป็นสัตว์ต่าง ๆ เป็นการดำเนินเรื่อง คือ รามเกียรติ์ ในเรื่องรามเกียรติ์นั้นส่วนใหญ่จะใช้เวทมนตร์ชนิดนี้เพื่อเป็นกลอุบายในการสงคราม เช่น ไมยราพแปลงเป็นลิงเพื่อสืบข่าวในค่ายของพระราม ก่อนจะสะกดทัพและลักพาพระรามไป

" พอเห็นลับแลงก็แฝงองค์ ริมพงแทบเชิงคีรีศรี
เยี่ยมมองตามช่องพนาลี สอดดูกระบี่รี้พล
ทั้งล้อมวงจุกช่องกองไฟ จะเล็ดลอดเข้าไปนั้นขัดสน
อย่าเลยตัวกูจะแปลงคน เข้าปลอมปนไปเป็นวานร
มิให้มีความสงสัย จะล่อลวงถามไถ่ให้แจ้งก่อน
คิดแล้วนบนิ้วประนมกร สังวรณ์ร่ายเวทวิทยา
กายนั้นก็เป็นวานรน้อย กระจ้อยร่อยดั่งเพศลิงป่า
เข้าปลอมกับหมู่โยธา อสุราพลอยเที่ยวตระเวนไป"

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

อีกตอนหนึ่งเมื่อพาลีจัดพิธีสรงองคต ทศกัณฐ์แปลงเป็นปูไปคอยจะฆ่าองคต

" มาถึงซึ่งที่ท่าสรง ก็ลงยังฝั่งวารีศรี
ยอกรเหนือเกล้าเมาลี อสุรีร่ายพระเวทไป
ครั้นถ้วนคำรบเจ็ดหน กายาก็กลับเป็นปูใหญ่
เสร็จแล้วคลานลงชลาลัย จมอยู่ในท้องวารี"

(รามเกียรติ์ ตอนพิธีสรงองคต)

แต่ปู่ทศกัณฐ์ก็กลับถูกจับมาให้องคตลากเล่น ทำให้ทศกัณฐ์ได้รับความอับอายมากและเพิ่มความแค้นมากขึ้นด้วย

เมื่อจะเกิดสงครามระหว่างพระรามและทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ให้มารีศแปลงกายเป็นกวางทองมาล่อพระรามเพื่อจะหาทางลักนางสีดา กวีได้กล่าวถึงตอนมารีศแปลงกาย ว่า

" ยอกรประนมเหนือเกศ คิดคุณพรหมเมศรังสรรค์
อ่านเวทแปลงกายกุมภัณฑ์ ด้วยฤทธิอันหมิมา
บัดเดี๋ยวก็กลายเป็นกวางทอง ผิวผ่องเพียงเทพเลขา
สองเขาดั่งแก้วมุกดา สองตาดั่งดวงมณีนิล
สองหูดั่งกลีบบุษบัน สี่เท้ายืนยันจับกลิ่น
เยื้องย่องท่านองดั่งหงส์บิน งามสิ้นทั่วสรรพางค์กาย
เสร็จแล้วละนองลองเชิง ร่ายเริงระเหิดเฉิดฉาย
ปีบเปรี้ยงดั่งเสียงกวางราย เยื้องกรายมายังอสุรา "

(รามเกียรติ์ ตอนมารีศแปลงเป็นกวางทอง)

อีกตอนหนึ่งคือ เมื่อชามพูวราชแปลงกายเป็นหมีไปทำลายพิธีชุบศรนาคบาศของอินทรชิต

" เห็นลับตาพลสกลไกร สำรวมใจร่วยเวทวิทยา
กายนั้นก็กลับเป็นหมี อินทรีย์โตดำแกล้วกล้า
ผาดโผนโจนทะยานผ่านมา เข้ากัดพฤกษาโรทัน
หักลงดั่งขวานเพชรฟาด พสุธากาศเลื่อนลั่น
มืดคลุ้มชะอุ่มเป็นควัน เสียงสนั่นดั่งหนึ่งลมกาล "

(รามเกียรติ์ ตอนชามพูวราชอาสาไปล้างพิธีอินทรชิต)

ในตอนที่ท้าวชมพูถูกสะกดพาไปเข้าเฝ้าพระราม นิลพัทติดตามไปพบท้าวชมพูกำลังอยู่กับฝ่ายพระราม นิลพัทจึงแปลงกายเป็นแมลงวันทองเข้าไปกระซิบถามความกับท้าวชมพู

" คิดแล้วนบนิ้วอภิวาทน์ พระสยมภูวนาทเรืองศรี
หลับเนตรสำรวมอินทรีย์ กระบี่อ่านเวทวิทยา
บัดเดี๋ยวกลายเป็นแมลงวันทอง ผิวผ่องดั่งหนึ่งเลขา
บินราถาร่อนเข้ามา จับอังสาท้าวชมพู "

(รามเกียรติ์ ตอนนิลพัทสวามิภักดิ์)

การแปลงกายในลักษณะนี้ทำให้ตัวละครสามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างสมเหตุผล

๓.๔ แปลงเป็นฝ่ายปรปักษ์ หรือเป็นอย่างหนึ่งอย่างใด ในการสงครามชัยชนะเป็นเป้าหมายสำคัญกลอุบายทุกชนิดทุกวิธีจะถูกนำมาใช้เพื่อเป้าหมายนั้น การแปลงกายประเภทนี้จัดเป็นกลอุบายวิธีหนึ่งซึ่งกวีนำมาให้ตัวละครใช้เป็นอุบายสงคราม ดำเนินเนื้อเรื่องได้อย่างสนุกสนานและแสดงความความสามารถทางความคิด, ปฏิภาณของตัวละครแต่ละตัวได้อย่างเด่นชัด เรื่องที่กวีใช้วิธีนี้มากที่สุดคือ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนที่เป็นที่รู้จักกันดีตอนหนึ่งคือ ตอนเบญกายแปลง หลังจากที่พิเภกถูกขับออกจากเมืองแล้ว ทศกัณฐ์หาอุบายจะให้พระรามเลิกทัพกลับไป ตนเองจะได้นางสีดาไว้ จึงให้นางเบญกายแปลงเป็นนางสีดาตายลอยน้ำมา กวีมิได้ละเลยรายละเอียดอันจะชวนให้เกิดความสงสัยขึ้นได้ ดังนั้นในตอนนี้กวีจึงให้นางเบญกายหาอุบายไปดูตัวนางสีดาเสียก่อนเพื่อจะได้แปลงกายให้เหมือนนางเบญกายพูดกับนางสีดาอย่างแยบยลในขณะเข้าพบ ว่า

" เมื่อนั้น นวลนางเบญกายยักษี
ได้ฟังพระราชเสาวนีย์ ชุลีสนองพระวาจา
อันตัวของข้าบาทบงส์ ทรงนามเบญกายยักษา
เป็นบุตรนางตรีชาดา พิภกอสุรานิ์นบิดร
ทศกัณฐ์ขับจากเวียงชัย ไปอยู่เป็นข้าพระทรงศร
ค่อยได้ความสุขสถาวร ด้วยพระสี่กรปรานี
ตัวข้าเป็นบุตรจงรัก ภักดีต่อพระมเหสี
อันทศกัณฐ์อสุรี น่าที่จะม้วยมรณา

ขอเอาเบื้องบาทพระแม่เจ้า เป็นฉัตรร่มเกล้าไปภายหน้า
จึงฤาษีเด็ดลอดออกมา หวังว่าจะฝากชีวังบังอร
ทูลพลางทางชำเลืองเนตร สังเกตลักขณาดวงสมร
จำสำคัญได้แน่นอน ก็ลาบทจรออกไป "

(รามเกียรติ์ ตอนนางเบญกายแปลง)

เมื่อจดจำลักษณะนางสีดาได้แล้ว นางเบญกายก็ทำตามแผนของทศกัณฐ์คือ

"...
ยอกรร่ายเวทวิทยา อสุรานิมิตอินทรีย์
กลายเป็นสีดานงลักษณ์ ดวงพักตร์แช่มช้อยเฉลิมศรี
ทำตายลอยมาในนที เร็วรี่ดังวายุพาจร
ครั้นถึงที่นิวนลงสรง ขององ์คพระรามทรงศร
ก็เข้าไปเกยกายนิ่งนอน อยู่ริมสาครที่หาดทราย "

(รามเกียรติ์ ตอนนางลอย)

แผนในตอนต้นประสบความสำเร็จ เพราะพระรามสำคัญผิด

" ครั้นถึงริมฝั่งชลาลัย ภูวไนยเหลือบแลซ้ายขวา
เห็นรูปอสุรมารยา เกยอยู่ที่ท่าหาดทราย
อรชรอ้อนแอ่นระทวยทรง เหมือนองค์สีดาโฉมฉาย
ตกใจเพียงสิ้นชีวาวาย พระนารายณ์วิ่งไปด้วยความรัก "

(รามเกียรติ์ ตอนนางลอย)

แต่ด้วยปัญญาและความรอบคอบของหนุมาน อุบายของทศกัณฐ์จึงล้มเหลว นางเบญกายยอมรับสารภาพทั้งหมด

อุบายในลักษณะนี้ทางฝ่ายทศกัณฐ์นำมาใช้อีกครั้งหนึ่ง เมื่ออินทรชิตแอบไปทำพิธีภุมภนิยา ก็นำตัวสุชาจารนักโทษประหารมาแปลงเป็นสีดา แต่ก่อนแปลงนั้นสุชาจารแปลงเป็นนางยักษ์เข้าไปลอบสังเกตุลักษณะนางสีดา

" บัดนั้น จึงสุขาจารยักษา
นบนิ้วทูลตอบด้วยมารยา ตัวข้านี้อยู่ในธานี
แจ้งว่าพระรามสุริย์วงศ์ องค์พระภัสดาโฉมศรี
ยกพลวานรโยธี มาล้างอสุรีในลงกา
จึงมาเฝ้าองค์พระแม่เจ้า เอาพระเดชปกเกล้าเกศา
ว่าพลางชำเลืองนัยนา ดูองค์กัลยายุพาพาน
สำคัญมั่นหมายนรลักษณ์ ดวงพักตร์รูปทรงสัณฐาน
จำได้เสร็จสิ้นทุกประการ ชุนมารก็ลานางเทวี "

(รามเกียรติ์ ตอนสุขาจารแปลงเป็นสีดา)

เมื่อได้เห็นลักษณะของนางสีดาแล้ว สุขาจารก็สามารถแปลงกายให้เหมือนนางได้และนั่งท้ายรถอินทรชิตไปในกระบวนทัพ

" บัดนั้น จึงสุขาจารยักษี
ก้มเกล้ารับราชวาที ก็นิมิตอินทรีย์ชุนมาร
บัดเดี๋ยวก็กลับกายา เหมือนสีดาเยาวยอดสงสาร
ขึ้นท้ายรถทรงอลงการ งามปานนางเทพกินนร "

(รามเกียรติ์ ตอนสุขาจารแปลงเป็นสีดา)

อินทรชิตพานางสีดาแปลงมาสู่สนามรบและบอกพระลักษมณ์นำทัพออกมาเพื่อสู้รบกับตนว่า

" จึงร้องว่าเหวยพระลักษณ์ ท่านฮึกฮักยกพยุห์ทัพใหญ่
จองถนนทัพฝั่งสมุทรไท มาชิงชัยเพราะนางสีดา
ฝ่ายพระบิตุเรศของเรานี้ ก็มีใจจำนงเสน่หา
ในนางเดียวเคี่ยวฆ่ากันมา ต่างเสียโยธาบางเบา
คิดเห็นก็ไม่ต้องการ มาเป็นพาลไพรีกันเปล่าเปล่า
อันองค์สีดานงเยาว์ เราจักส่งคืนให้ไป

บัดนี้ก็เอาตัวมา พระอนุชายังเห็นฤาหาไม่
ท่านจงมารับนางอรไท ไปให้พระรามผู้สามี "

(รามเกียรติ์ ตอนอินทรชิตลวงพระลักษมณ์เรื่องสีดา)

แต่แล้วอินทรชิตแกล้งทำเป็นโกรธพระลักษณ์หลังจากการเจรจา อินทรชิตจึงทำท่าเงื้อดเงื้อจะฆ่าฟันนางสีดาแปลง สุขาจารท่าอุบายร้องขึ้น

" บัดนั้น จึ่งสุขาจารยักษี
ร้องกรีดหวีดขึ้นทันที เหมือนเสียงเทวีนางสีดา
โอ้อนิจจานะเจ้าลักษณ์ นี่ฤาว่ารักพระเชษฐา
ไฉนพ่อมากล่าววาจา แกล้งให้อสุราขัดใจ
จนเขาจะฆ่าพี่แล้ว แก้วตายังนิ่งดูได้
เสียแรงที่ครองชีวิตไว้ ท่าพระภูวไนยผู้สามี
หวังจะสนองรองบาท มาวินาศด้วยมือยักษี
เจ้าจงไปทูลพระจักรี ว่าพี่นี้ถวายบังคมลา
ซึ่งพระองค์อุตส่าห์พยายาม ตามมาสงครามด้วยยักษา
เพราะตัวข้าบาทบริจา ผ่านฟ้าได้ยากลำบากใจ
พระคุณทั้งฟ้าชาตรี ไม่มีสิ่งใดเปรียบได้
ขอเชิญเสด็จภูวไนย เลิกทัพกลับไปอยุธยา
ครอบครองสมบัติพัสถาน แสนสนมบริวารดีกว่า
สั่งพลางทางโศกโศกา อสุราร่ำรักชีวัน "

(รามเกียรติ์ ตอนอินทรชิตลวงพระลักษมณ์เรื่องสีดา)

ฝ่ายพระลักษมณ์จะแผลงศรไปช่วยนางก็ไม่ถนัด เพราะนางอยู่ในเงื้อมมือของอินทรชิต อินทรชิตจึงดำเนินตามแผนต่อไป คือ

" เมื่อนั้น อินทรชิตฤทธิไกรใจหาญ
เห็นหนึ่งเหยียบเข่าสุชาจาร ด้วยใจขุนมารชาญฉกรรจ์
กรซ้ายจิกเศียรอสุรา กรขวากวัดแกว่งพระแสงขรรค์
ฟาดลงด้วยกำลังกุมภัณฑ์ เศียรนั้นก็ขาดจากกายา
ชูไว้แล้วร้องเยาะเย้ย เหวยเหวยพระลักษณ์กนิษฐา
จงรับเอาเศียรนางสีดา ไปให้พี่ยาบัดนี้
จะได้เชยชิดพิสมัย ให้หนำใจที่ร้างนางโฉมศรี
ว่าแล้วโยนเศียรอสุรี ไปที่หน้ารถสุรีกานต์

(รามเกียรติ์ ตอนอินทรชิตลวงพระลักษมณ์เรื่องสีดา)

พระลักษมณ์หลงกลอินทรชิตจึงนำความไปกราบทูลพระราม ในตอนต้นพระรามเข้าใจผิดเช่นเดียวกับพระลักษมณ์ ผู้ที่เข้ามาแก้ไขเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้ได้คือพิเภก ส่วนอินทรชิตเมื่อลวงฝ่ายพระรามได้แล้วก็หลบไปทำพิธีภุมภนิยาที่เขาจักรวาล

ทางฝ่ายพระรามก็มีการใช้อุบายแปลงกายเป็นฝ่ายทศกัณฐ์บ้างเหมือนกัน เช่น ตอนทำศึกกับแสงอาทิตย์ แสงอาทิตย์มีอาวุธสำคัญคือแว่นแก้ว ใช้ส่องผู้ใดผู้นั้นก็ตาย แว่นนี้แสงอาทิตย์ฝากไว้กับพระพรหม เวลาจะใช้ก็จะให้จิตรไพรีพี่เลี้ยงขึ้นไปขอแว่นนั้นมา พิเภกจึงแนะนำพระรามว่า ให้องคตแปลงกายเป็นจิตรไพรีไปลวงพระพรหมขอแว่นแก้วมาเสียก่อน การแปลงกายครั้งนี้องคตไม่ต้องตามไปดูตัวจริงจิตรไพรีเหมือนเมื่อกายไปดูตัวนางสีดา เพราะพระรามสั่งให้พิเภกแปลงกายเป็นจิตรไพรีให้องคตดูก่อน ดังกลอนว่า

" บัดนั้น พิเภกสุริย์วงศ์รังสรรค์
รับสั่งพระองค์ทรงสุบรรณ นิมิตกายนั้นด้วยฤทธี
บัดนั้น หลานท้าวสหัสนัยเรืองศรี
พินิจพิศดูทั่วอินทรีย์ ขุนกระบี่จำได้ทั้งกายา
เสร็จแล้วยอกรอภิวาทน์ พระสยมภูวนาถนาถา
ผูกจิตสำรวมนัยนา วานรก็ร่ายพระเวทไป

กลับเป็นพี่เลี้ยงแสงอาทิตย์ จะเพี้ยนผิดสักนิดก็หาไม่
บังคมลาพระตรีภูวไนย แกว่งกระบองเหาะไปด้วยฤทธิ "
(รามเกียรติ์ ตอนแสงอาทิตย์ออกรบ)

องคตสามารถไปลงพระพรหมนำแว่นแก้วลงมาได้โดยที่พระพรหมมิได้สงสัย

" เมื่อนั้น องค์ท้าวธาดาเรืองศรี
ไม่แจ้งกลบุตรพาลี คิดว่าอสุรีใช้มา
จึงหยิบแว่นแก้วสุรกานต์ อันชัชวาลร้อนแรงแสงกล้า
จากพานทิพย์รัตน์อลงการ์ เอามาส่งให้ทันใด "
(รามเกียรติ์ ตอนแสงอาทิตย์ออกรบ)

อีกตอนหนึ่ง เมื่อนางมณโฑไปทำพิธีสัญชีพเพื่อให้เกิดน้ำทิพย์ใช้ชุบชีวิตพลยักษ์ หนุมานไปทำลายพิธีโดยดำเนินการให้นางฝ่าฝืนข้อห้ามที่ว่า

" อันในพิธีนั้นห้าม ซึ่งความประดิพัทธ์เสน่หา "
(รามเกียรติ์ ตอนนางมณโฑหุงน้ำทิพย์)

หนุมานเมื่อปรึกษากับนิลนนท์และชมพูพานแล้ว ก็คิดอุบายที่จะเข้าไปในเมืองอย่างแนบเนียนด้วยการแปลงกาย ดังนี้

"...
ซึ่งจักทำลายพิธี ครั้งนี้ไม่ชอบด้วยหาญหัก
จำจะแปลงตนเข้าปนยักษ์ จึ่งจักสำเร็จด้วยจินดา
นิลนนท์จงแปลงเป็นคชกรร คชาธารซับมีนตัวกล้า
ชมพูพานผู้มีปรีชา จงแปลงกายาด้วยฤทธิ
เป็นการุณราชขุนมาร ควาญท้ายขับคชสารศรี
ตัวเราจะนิมิตอินทรีย์ ให้เหมือนอสุรีทศกัณฐ์
อันพวกวานรบรรดามา เป็นพลอสุราแข็งขัน
เมื่อเข้ามาในลงกานั้น จึ่งสำรวลสรวญสันต์กันไป
เมื่อปข้ามองในลงกานั้น จึ่งสำรวลสรวญสันต์กันไป

[illegible]ามาเนลกานั้น จ่งสำรวจสรวมเข้ากันไป
ว่าสองมนุษย์รามลักษณ์ ซึ่งทำฮึกฮักหยาบใหญ่
บัดนี้สุดสิ้นชีวาลัย ทั้งพวกอ้ายสวาวานร "

(รามเกียรติ์ ตอนนางมณโฑหุง น้ำทิพย์)

ในตอนนี้กวีได้กล่าวถึงการแปลงกายของหนุมานไว้ว่า

" บัดนั้น วายุบุตรฤทธิแรงแข็งขัน
นบนิ้วถวายบังกมคัล ทรงธรรม์ธิราชเจ้าโลญ
กับองค์พระพายเทเวศ ซึ่งบังเกิดเกศเกศา
สะกดใจร่ายเวทวิทยา วานรนิมิตอินทรีย์
ด้วยเดชะพระเวทสิทธิศักดิ์ ก็กลายเป็นทศพักตร์ยักษี
สิบเศียรทรงมงกุฎรูจี อาวุธครบยี่สิบกร
งามทรงงามองค์งามวิลาศ งามเครื่องโอภาสประภัสสร
เสร็จแล้วย่างเยื้องบทจร มาขึ้นกุญชรคชาธาร "

(รามเกียรติ์ ตอนนางมณโฑหุง น้ำทิพย์)

เมื่อแปลงกายเสร็จแล้วหนุมานจึงพาพวกของตนเข้าไปในลงกาทำทีว่าชนะศึกกลับมา หนุมานมารับนางมณโฑที่โรงราชพิธี กล่าวชมคุณงามความดีของนาง และพานางกลับขึ้นปราสาทและดำเนินการตามอุบายขั้นสุดท้ายคือ

" เมื่อนั้น วายุบุตรวุฒิไกรใจกล้า
ยิ้มแล้วจึ่งกล่าววาจา แต่พี่เคี่ยวฆ่าไพรี
ทั้งเจ็ดวันเจ็ดคืนไม่หยุดยั้ง ปิ้มจักสิ้นสุดกำลังพี่
พึ่งได้สบายในวันนี้ จะขอชมเทวีให้สำราญ
ว่าพลางอิงแอบแนบชิด จุมพิตด้วยความเกษมศานต์
ค่อยประคองห้องดวงปทุมมาลย์ ซาบซ่านในรสกรีฑา

ภุมรินร่อนประจงเคล้า เรณูเสาวคนธบุปผา
เป็นละอองท้องทั่วกายา ก็สมเจตนาวานร "

(รามเกียรติ์ ตอนนางบัณโหทุงน้ำทิพย์)

การทำลายพิธีกวนน้ำทิพย์ของนางมณโหครั้งนี้ประสบความสำเร็จและสร้างความเจ็บแค้นให้กับทศกัณฐ์อย่างมาก

ในบางครั้งกวีจะให้ตัวละครใช้การแปลงตัวเป็นฝ่ายกลาง เช่นผู้ทรงศีล เป็นอุบายศึก เช่น ตอนทศกัณฐ์แปลงกายเป็นโยคีไปเจรจาตัดศึกและยุยงให้พระรามแหนงใจพิเภกและสุครีพ ดังคำกลอนตอนหนึ่งว่า

"... กุมภัณฑ์รายเวทอันเชี่ยวชาญ
กลายองค์ทรงเพศเป็นโยคี พร้อมเครื่องอาหุตีปริชาร
เจิมจุณสอดใส่สังวาล ดั่งองค์พรหมานลงมา
มือซ้ายถือไม้เท้าจ้อง มือขวาก็อพัดป้องบังหน้า
เหาะระเห็จออกจากลงกา ด้วยกำลังฤทธิ์ว่องไว "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์แปลงเป็นโยคี)

ในตอนนี้กวีดำเนินเรื่องโดยเลือกให้ตัวละครแปลงเป็นโยคีทั้งนี้อาจเป็นเพราะโยคีนั้นโดยธรรมดาเป็นผู้ทรงศีล, มีความรู้ความสามารถเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่ว ๆ ไป และสามารถจะเข้าไปในสถานที่ทุกแห่งได้โดยไม่มีผู้รังเกียจ การที่จะมีโยคีมาปรากฏกายในบริเวณค่ายของพระรามซึ่งตั้งอยู่กลางป่าจึงไม่น่ามีข้อสงสัย และพระรามก็มิได้เคลือบแคลงแต่อย่างใด ทศกัณฐ์จึงสามารถเจรจาหมื่นนางสีดาได้ว่า

" เมื่อนั้น ทศพักตร์ผู้มีอัชฌาสัย
ได้ฟังจึ่งตอบคำไป รูปนี้อยู่ในหิมวันต์
ชื่อกาลสิทธโค่คม ไปจงกรมกลับมาแต่สวรรค์
แจ้งว่าพระองค์ทรงธรรม์ ยกพวกพลขันธ์วานร

จะข้ามไปสงครามในลงกา เมตตามาหาพระทรงศร
อันองค์ท้าวมี่สิบกร ฤทธิรอนเลิศล้ำแดนไตร
มีทั้งทหารชำนาญยุทธ นับด้วยสมุทรก็ว่าได้
อันพระองค์จะยกพลไป ไหนจะครือมืออสุรี
ใช่ว่าสิ้นนางในโลกา ผ่านฟ้าจะไร้มเหสี
กึงได้มาก็เป็นราคี น่าที่ไม่พ้นอัประมาณ
ดั่งดวงแก้วตกกลางกองไฟ อย่าสำคัญว่าจะไม่ร้าวฉาน
จะตามไปไยให้ป่วยการ จงเลิกทวยหาญไปพาราฯ "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์แปลงเป็นโยคี)

และด้วยความแค้นพิเภก ในตอนหลังทศกัณฐ์โยคีจึงยุยงพระรามว่า

" เมื่อนั้น ทศกัณฐ์ผู้เป็นฤาษี
ได้ฟังท้าวว่าปรานี เอะไฉนฉะนี้พระทรงฤทธิ์
มาคบอสุราวานร อันเกิดร่วมอุทรคนผิด
พิเภกก็พากปัวจามิตร น้องสนิทขององค์เจ้าลงกา
อันพาลีพี่ชายสุครีพ ก็สิ้นชีพด้วยพระองค์เข่นฆ่า
น้องเขาฤาจะรักษาเจ้า ยิ่งกว่าพี่ตนนั้นผิดไป
ซึ่งจะคบพงศาปัจจามิตร เหมือนอสรพิษไม่เลี้ยงได้
พระองค์ผู้ทรงฤทธิไกร ขับเสียให้ไกลจากบทมาลย์ "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์แปลงเป็นโยคี)

กลอุบายที่ใช้ในการสงคราม นอกจากการแปลงกายดังกล่าวมาแล้วก็ยังมีการแปลงกายเป็นอย่างอื่น ๆ อีก เช่น เมื่อคราวหนุมานติดตามไปช่วยพระรามที่เมืองบาดาลนั้น หนุมานแปลงเป็นใยบัวติดสไบนางพิราวนผ่านประตูด่านดงตาลเข้าไปได้

" เมื่อนั้น กำแหงหนุมานชาญสมร
ประนมหัตถ์ร่ายเวทฤทธิรอน สังวรใจนิมิตอินทรีย์
เป็นใยบัวติดสไบบาง นางพิรากวนยักษี
ด้วยเดชพระมนต์อันฤทธิ์ อสุรีไม่เห็นกายา "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

ในการแปลงตัวครั้งนี้ หนุมานได้เตรียมการไว้อย่างรอบคอบ จะเห็นได้จากคำพูดของหนุมานตอนแถลงอุบายให้นางพิรากวนฟัง ว่า

" จะแปลงเป็นใยบัวติดสไบ เข้าไปมิให้สงกา
แม้นว่าชั่งหนักจะหักลง จงเอาสำนวนนี้ว่า
คันชั่งอยู่ครั้งบุราณมา เก่าแก่คร่ำคร่าช้านาน
ข้ามิได้พาผู้ใด มาในพาราภาชฐาน
จงดูเอาเกิดขุนมาร อย่าแสร้งมาพาลพาที "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

๓.๕ แปลงกายเป็นหลายคน การแปลงกายชนิดนี้ไม่พบที่ใช้บ่อยนัก ในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกมังกรกัญธ์ มังกรกัญธ์ใช้มนตร์แปลงกายเป็นหลายร่าง ดังนี้

" ยอกรประนมเหนือเกศ ไหว้คุณพรหมเมศเรืองศรี
อ่านเวทคำรวมอินทรีย์ อสุรีนิมิตกายา
เกิดเป็นกุมภัณฑ์ฤทธิรงค์ เหมือนองค์พระยายักษา
เกรี่ยมกลากดาษไปในท้องฟ้า ด้วยศักดาเดชชุนมาร
แล้วบันดาลห่าฝนถ่านเพลิง เถกิงรุ่งแรงแสงฉาน
ตกลงยังพื้นสุธาธาร ร้อนดั่งหนึ่งกาลอัคคี "

(รามเกียรติ์ ตอนพระรามรบมังกรกัญธ์)

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน มีกล่าวถึงการใช้เวทมนตร์ชนิดนี้อยู่ในตอนนักโทษ ๓๕ คนลองวิชาถวายพระพันวษา ว่า

" ... นายบัวทำตลายเป็นหลายคน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

๔. ประสาน คือเวทมนตร์ที่ใช้ประสานบาดแผลให้สนิทเป็นเนื้อเดียวกัน เวทมนตร์ประเภทนี้พบที่ใช้มากในรามเกียรติ์ เช่น ตอนอินทรชิตต้องศรพลายวาดของพระลักษมณ์ อินทรชิตใช้มนตร์ประสานบาดแผล

" เมื่อนั้น ลูกท้าวทศเศียรยักษา
ต้องศรดิดดึงทั้งกายา ดั่งว่าจะม้วยชีวี
จึ่งยอพระกรขึ้นเหนือเกศ ไหว้ฝังพรหมเมศเรืองศรี
แข็งใจสำรวมอินทรีย์ อสุรีรายเวทอันศักดา
ครบถ้วนเจ็ดคาบก็ลุบลง ทั่วสรรพางค์องค์ยักษา
ศรนั้นหลุดจากกายา ด้วยเดชมนตราฤทธิรอน "

(รามเกียรติ์ ตอนอินทรชิตถูกศรพลายวาด)

อีกตอนหนึ่ง เมื่อทศกัณฐ์ถูกศรพระราม ทศกัณฐ์ก็แก้ด้วยการใช้เวทมนตร์

" เมื่อนั้น ท้าวยี่สิบกรยักษี
ต้องศรเจ็บทั่วทั้งอินทรีย์ ดั่งหนึ่งชีวีจะมรณา
จึ่งยอพระกรขึ้นเหนือเกศ ไหว้คุณพรหมเมศนาถา
อุตส่าห์ดารงกายา หลับตาร่ายวิทยามนต์
ครั้นจบพระเวทพิธี อสุรีเป่าลูบลงสามหน
ศรนั้นก็หลุดจากคน พอพระสุริยนลงรอนรอน "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์หย่าทัพ)

อีกตอนหนึ่งเมื่อพระลักษมณ์ต้องหอกมูลพลัม หนุมานช่วยรักษาด้วยการใช้เวทมนตร์

" บัดนั้น — ค่าแหงหนุมานทหารใหญ่
ค่อยประคองถอนซักหอกชัย — ไม่ไหวจากองค์พระลักษณ์
จะกระชากก็กลัวจะเจ็บองค์ — น้องพระหริวงศ์ทรงจักร
ยอกรประนมขึ้นเพียงพักตร์ — ร่ายเวทสิทธิศักดิ์ของวายุบุตร
ครั้นถ้วนเจ็ดคาบก็เบาลง — ทั่วองค์พระลักษณ์ทรงศร
หอกแก้วอันเรืองฤทธิรอน — ก็หลุดถอนออกจากพระกายา "

(รามเกียรติ์ ตอนมูลพลัมรบพระลักษมณ์)

๕. กำบัง คือเวทมนตร์ที่ใช้ซ่อนตัวเพื่อให้พ้นจากสายตาผู้อื่น การใช้เวทมนตร์กำบัง ถ้าจะพิจารณาตามจุดมุ่งหมายของการใช้แล้ว พอจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น

๕.๑ เพื่อป้องกันอันตราย ในลักษณะนี้กวีมักจะเลือกใช้กับตัวละครที่ไม่สามารถช่วยตนเองให้พ้นภยันตรายได้ ตัวละครลักษณะนี้ได้แก่ เด็ก, ผู้หญิง และจะเป็นตัวละครที่ไม่มีความสามารถทางไสยศาสตร์ ตัวอย่างการใช้เวทมนตร์ในลักษณะนี้ เช่น ในเรื่อง ไชยเชษฐ์ นี่วงสุวิญชาถูกขับไล่ออกจากเมืองเพราะถูกนางสนมทั้งเจ็ดใส่ร้ายและนำโอรสของนางไปฝังไว้ใต้ต้นไทร นางแมวพานางสุวิญชามาขุดพระโอรสปรากฏว่าพระไทรกำบังพระโอรสนั้นไว้ นางแมวจึงใช้วิธีตั้งอธิษฐาน

" บัดนั้น — วิหารหลากใจเป็นนักหนา
หรือผีสางบังหูบังตา — มาหลอนหลอกหยอกข้าดอกกระมัง
คิดแล้วนางฉมวยยอมือไหว้ — ขอให้ได้พระกุมารเหมือนใจหวัง
เทพไทองค์ใดที่กำบัง — จะแต่งตั้งสังเวยที่ร่มไทร
ข้าจะรำฉุยฉายกวายมือ — ให้เลื่องลือว่าแมวนี้รำได้
บนพลางทางแลดูไป — ก็เห็นหีบที่ใบหลุมนั้น "

(ไชยเชษฐ์ ตอนนางสุวิญชาถูกขับไล่)

ในเรื่องพระอภัยมณี เมื่อพระอภัยอาศัยเรือนางสุวรรณมาลีออกจากเกาะ นั้นพระโยคีใช้เวทกำบังตานางผีเสื้อไว้ เพื่อป้องกันอันตรายให้ผู้คนในเรือนั้น

" ในวันเมื่อเรือแล่นออกจากเกาะ ไม่เห็นเพราะโยคีมีคาถา
ท่านอ่านมนต์คลจิตปิดนัยตา จึ่งเภตราล่วงไปได้หลายคืน"

(พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีโดยเรือนางสุวรรณมาลี)

กว่านางผีเสื้อจะรู้ว่าพระอภัยและสินสมุทออกจากเกาะไปแล้วก็เป็นเวลาอีกหลายวัน แต่นางก็สามารถติดตามไปได้ทัน

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างพากนออกติดตามนางวันทองไปทันกันที่ท่าต้นไทร โหงพรายและกุมารทองของขุนแผนมาแจ้งข่าว ขุนแผนจึงใช้มนตร์กำบังนางวันทองไว้

"...ร่ายเวทวิเศษเป่าประทับ จบจับฟาดขึ้นขึ้นมือขวา
แล้วร่ายมนต์ขลังกำบังตา ใครมามิให้เห็นว่าวันทอง
ผูกจิตให้สนิทเสน่หอยู่ ทั้งอาวุธก็รู้มิให้ต้อง "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างตามนางวันทอง)

เมื่อจัดการให้นางวันทองอยู่อย่างปลอดภัยแล้ว ขุนแผนจึงออกไปสู้รบกับพวกขุนช้าง

อีกตอนหนึ่ง เมื่อขุนแผนพานางวันทองไปหาพระพิจิตร ขุนแผนใช้เวทมนตร์กำบังตนและนางวันทองเข้าไป

" ครานั้นขุนแผนกับวันทอง ทั้งสองบังตัวให้สูญหาย
เข้าไปไม่มีใครทักทาย มองดูแยบกายเห็นชื่นบาน
ลงจากม้าผลันทันใด ผูกสีหมอกไว้ประตูบ้าน
แล้วคลายเวทบังกายมิได้นาน ผัวเมียก็คลานเข้าวันทา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนลุแก่โทษ)

.๕.๒ <u>เพื่อลอบทำร้าย</u> การกำบังชนิดนี้ก็เพื่อต้องการทำร้ายศัตรูได้อย่างสะดวก โดยที่ฝ่ายศัตรูไม่สามารถตอบโต้ได้ เพราะไม่เห็นตัวผู้ทำร้าย เช่น ในเรื่อง<u>รามเกียรติ์</u> ตอนวิรุญจำบังออกรบ เมื่อเห็นสิบแปดมงกุฎทำร้ายพลมารของตนได้รับบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก จึง

" เมื่อนั้น วิรุญจำบังยักษี
เห็นโยธาแตกตายไม่สมประดี โกรธดั่งอัคคีบรรลัยกัลป์
จึ่งยอกรประนมเหนือเกศ ไหว้คุณพระพรหมเมศรังสรรค์
ทำตามลัทธิกุมภัณฑ์ กลั้นใจอ่านเวทกำบังตา
เดชะพระเวทอันเรี่ยวชาญ ก็บันดาลอินทรีย์ยักษา
หายไปทั้งเงาแลอาชา ก็ขับม้าเข้าไล่รานรอน
โถมแทงซ้ายขวาไม่หยุดยั้ง ด้วยกำลังว่องไวดั่งไกรสร
เวียนไวไล่เลี้ยวตะลุมบอน วานรตายยับทับกัน "

(<u>รามเกียรติ์</u> ตอนวิรุญจำบังกำบังกายออกรบ)

อีกตอนหนึ่งคือตอนวิรุญมุขคุมทัพมาสู้รบกับพลวานรซึ่งพระลักษมณ์คุมมา วิรุญมุขใช้วิธีการเดียวกับวิรุญจำบัง คือ

"...ประนมกรกุมหอกอันศักดา ก็ร่ายวิทยากำบังกาย
เดชะพระเวทอาคมขลัง ทั้งตัวทั้งม้าทั้งเงาหาย
อสุรีแย้มยิ้มเริ่มพราย กรายหอกขับม้าเข้าโจมตี
แทงซ้ายป่ายขวาอุตลุด สัประยุทธ์กลางพลกระบี่ศรี
วานรตายยับไม่สมประดี ด้วยกำลังฤทธิ์อสุรา "

(<u>รามเกียรติ์</u> ตอนวิรุญมุขกำบังกาย)

๖ เสน่ห์ หมายถึงเวทมนตร์ผูกใจคนให้รัก มีเมตตา ในเรื่องขุนช้างขุนแผน มีใช้เวทมนตร์ชนิดนี้อยู่หลายตอน เช่น ตอนพลายแก้วเข้าหานางสายทอง พลายแก้วใช้เวทมนตร์ผูกใจให้นางรัก ดังกลอน ว่า

"...
ครานั้นสายทองผ่องศรี
เหลียวเห็นพลายแก้วแววไว
ด้วยต้องมนต์เทพรัฐจวน
มารยาหญิงทำประวิงว่าไม่รัก
เป่ามนต์พลางลูบหลังให้ลานใจ
รู้สึกสมประดีหาช้าไม่
ก็มีใจสุดสวาทถวิลรัก
ให้ปั่นป่วนขวยเขินสะเทินหนัก
จึงแกล้งหักออกไปนี่ใครมา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วเข้าห้องนางสายทอง)

อีกตอนหนึ่งเมื่อพลายงามพบศรีมาลาและหลงรัก จึงใช้เวทผูกใจให้นางรักตนด้วย

" นึกพลางเจ้าพลายร่ายพระเวท ประสบเนตรเป่าไปให้ซ่านเสียว
ศรีมาลาต้องมนต์ขนลุกเกรียว ชำเลืองเหลียวแลมาประหม่าใจ
พอสบเนตรให้สะท้านละลานจิต ยิ่งต่อตาก็ยิ่งคิดพิศมัย
อกอ่อนร้อนรุ่มดังสุมไฟ ไม่อยู่ได้นางก็ลาเข้ามาเรือน

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

ในเรื่องพระอภัยมณี เมื่อสุดสาครเข้าเมืองลังกา นางสุลาลีวันก็ใช้มนตร์ผูกใจสุดสาคร

" แล้วเป่ามนต์สนจิตประสิทธิ์ประสาท เสียวสวาทประดิพัทธ์ไม่ขัดขืน
...
สุดสาครร้อนจิตด้วยฤทธิ์มนต์ ทั้งผิดกลจิตชักให้รักนาง
บึกหอมกรุ่นฉุนเฉียวเสียวแสยง พระพักตร์แดงดูกร่ำดังน้ำฝาง
ลืมความรู้ครูสอนแต่ก่อนปาง ให้รักนางบุตรีลาลีวัน "

(พระอภัยมณี ตอนสุดสาครถูกเสน่ห์)

นอกจากจะใช้มนต์ผูกใจหญิงให้รักแล้ว ยังสามารถใช้ผูกใจบุคคลอื่น ๆ ได้ด้วย เช่น ตอนขุนแผนพานางวันทองไปหาพระพิจิตร ขุนแผนใช้มนต์ผูกใจพระวิจิตรให้เมตตาตนและนางวันทองซึ่งก็ได้ผลสมประสงค์

"...
หมอบลงตรงหน้าทั้งสองท่าน ขุนแผนอ่านมนต์เป่าเข้าหนักหนา
เชื่อใจในพระเวทวิทยา รำลึกตรึกตราถึงคุณครู
...
คราน้นพระพิจิตรบุษบา พังผัวเมียว่าน่าสงสาร
ทั้งต้องเดชพระเวทอันเชี่ยวชาญ ให้รักสองกนปานลูกตัว "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนลุแก่โทษ)

อีกตอนหนึ่งเมื่อพระหมื่นศรีนำพลายงามเข้าถวายตัว พลายงามใช้เวทมนตร์ผูกพระทัยสมเด็จพระพันวษา ดังกลอนว่า

" ถึงหน้าพระที่นั่งก็บังคม ปลงอารมณ์ร่ายเวทพระกาฬา
ผูกพระทัยให้ทรงพระเมตตา หมอบนิ่งภาวนาอยู่ในใจ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม)

ตอนพระไวยเข้าไปทูลขอโทษนางวันทอง พระไวยก็ใช้มนต์ผูกใจพระพันวษาเหมือนกัน และก็ได้รับความสำเร็จ

" อ่านมนตร์มหาละลวยเล่ห์ เป็นเสน่ห์ผูกพันกระสันจิต
แป้งผงลงยันต์เทพนิมิต ปิดมือลูบไล้ไม่มีรอย
แล้วตั้งสัตย์อธิษฐานพระพรชัย ขอพระทัยเคืองกลับขยับถอย
พอได้ลมฉันทร์ล่าคัญคอย ก็คลานคล้อยเข้าพระโรงรัตนา
...
เห็นพระเวทขลังจริงไม่ชิงชัง ถวายบังคมกราบแล้วทูลไป "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขานางวันทอง)

๗. แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เวทมนตร์ประเภทนี้เป็นการใช้เพื่อแสดงความสามารถของผู้รู้วิทยาคม ให้ประจักษ์แก่สายตาผู้อื่น เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนนักโทษ ๓๕ คนลองวิชาถวายสมเด็จพระพันวษา ต่างก็มีความสามารถต่าง ๆ กันดังนี้

" นายบัวหัวกระโหลกบ้านโคกขาม ถวายบังคมงามแล้วออกหน้า
นอนหงายร่ายมนตร์ภาวนา ให้เอาขวานผ่าเป็นหลายซ้ำ
โปกโปกขวานกระดอนนอนพยัก ไม่แตกหักลุกมาหน้าแดงกร่ำ
นายคงเดราเข้านั่งบริกรรม ให้เอาหอกดอกตำเข้าจำเพาะ
ถูกตรงยอดอกไม่ฟกช้ำ แทงซ้ำหลายทีที่เหมาะเหมาะ
เสียงอักอักพยักหน้านั่งหัวเราะ จนด้ามหอกหักเดาะไม่ทานทน
นายมอญนอนเปลือยเอาเลื่อยชัก เลื่อยหักฟันเยินพะเนินย่น
ให้เปลี่ยนหน้ามาเลื่อยก็หลายคน เป็นหลายหนไม่เข้าเปล่าทั้งนั้น
นายช้างคำกำลังดังช้างสาร ถวายบังคมกลานมาไม่พรั่น
กระโดดสูงสามวาตาเป็นมัน แข็งขันขอลำดำทมิฬ
นายสีอาดคลาดแคล้วแล้วไม่เตก หอกซัดเจ็ดแบกพุ่งจนสิ้น
ไม่ถูกเพื่อนเชือนไถลไปปักดิน นายอินอึดใจแล้วหายตัว
นายทองลองให้เอาปืนยิง ยืนนิ่งคอยรับจับลูกตะกั่ว
นายจันนั้นแปลกเข้าแบกวัว นายบัวทำคล้ายเป็นหลายคน
นายแตงโมทาโตได้เหมือนยักษ์ คึกคักกลอกตาดหน้าย่น
นายจั่วหัวหดพิกล เอาไฟลนทนได้ไฟวับวับ
ลองถวายสิ้นทั้งสามสิบห้า ต่างสำแดงวิชาเป็นลำดับ
แล้วมาหมอบเรียงเคียงคำนับ รับสั่งให้ประทานรางวัลพลัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

พลายงามและขุนแผนก็แสดงความสามารถให้ทอดพระเนตรด้วย เช่นกัน

"...
แต่พอย่างวางทวนกับปักพื้น
ลุกโพลงโผงผางกลางสนาม
ลามไหม้ไล่คนทั้งหลายนั้น
ตกใจหน้าซีดทุกตัวคน
เป็นน้ำไหลไฟดับอยู่วับวู

เจ้าพลายหันเยื้องย่องหานองหนี
อัญชลีร่ายเวทเป็นไฟกัลป์
เบลวฟ่วงวามเสียงสนั่น
คนผู้อยู่นั้นก็วิ่งกรู
ขุนแผนอ่านมนตร์ฝนตกซู่
เสียงคนดูฮาลั่นสนั่นอึง "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

อีกตอนหนึ่ง คือตอนหมื่นหาญลองฤทธิ์ขุนแผน เมื่อขุนแผนไปอยู่กับหมื่นหาญ ได้ช่วยชีวิตหมื่นหาญไว้ หมื่นหาญจึงยกนางบัวคลี่ลูกสาวให้ เมื่อแต่งงานแล้วหมื่นหาญจะให้ขุนแผนทำงานอย่างคน แต่ขุนแผนไม่ทำ จึงเกิดถกเถียงกันขึ้นถึงขั้นท้าลองวิชา ขุนแผนก็ยอมให้ลอง

" ปลงอารมณ์โอมอ่านพระคาถา
เป็นหนึ่งแน่วแน่ใจไม่ไหวติง
พ่อตาร้องว่าเอาเจ้าทหาร
ยี่สิบบอกกรอกตรงเข้าพร้อมกัน
เอ็งลั่นกูลั่นควันตลบ
ยิงแจวยัดใหม่ใส่ตะบึง
ทั้งหญิงชายวิ่งพรูมาดูเล่น
ที่บางคนสำคัญว่าบรรลัย
ยิงแล้วยัดใหม่ใส่กระหน่ำ
เจ้าพลายนั่งตั้งตัวไม่กลัวเกรง
พวกชาวบ้านว่าท่านนี้ดีจริง
หมดดินสิ้นลูกไม่ถูกตน

ภาวนาตั้งจิตสนิทนิ่ง
พยักหน้าว่าให้ยิงมาพร้อมกัน
จึงยกปืนยืนกรานประทับมั่น
ลากลั่นนกฉับวับวับดึง
หินกระทบปราดเปรี้ยงเสียงผึงผึง
อึงคะนึงไปทั้งบ้านสะท้านใจ
ควันกลบอยู่หาเห็นเจ้าพลายไม่
ด้วยบิได้ขาดปืนออกกริ้นเครง
รุกรำเอาจนดินสิ้นเขนง
เหล่านักเลงสั่นหัวกลัวทุกคน
เขายัดปืนยืนยิงดังห่าฝน
ไม่ระคายปลายขนคนดีครัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดกุมารทองบุตรนางบัวคลี่)

หมื่นหาญโกรธที่ขุนแผนไม่เชื่อฟังตน ครั้นลองฤทธิ์ขุนแผนประจักษ์แล้วก็ยิ่งเพิ่มความโกรธแค้นมากขึ้น

" หมื่นหาญเห็นพลายแก้วนั้นแคล้วคลาด คิดขยาดในใจให้ไหวหวั่น
อ้ายแก้วนี้ฉกาจบังอาจครัน เดิมสำคัญว่ามันเขอะเซอะซานมา
มาหมกคลุมซุ่มอยู่ไม่รู้แจ้ง มันมาแกล้งพอมคนเหมือนคนบ้า
กูก็เป็นคนดีมีวิชา ยังอ้ายนี่ดีกว่าน่าน้อยใจ
ดังพระยาสีห์ราชอันกราดเกรี้ยว อยู่ถ้ำเดียวสองตัวเห็นไม่ได้
ยิ่งคิดก็ยิ่งแค้นให้แน่นใจ เดินขึ้นบันไดไปเรือนพลัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดกุมารทองบุตรนางบัวคลี่)

๑๘. ทำร้ายผู้อื่น การใช้เวทมนต์เพื่อทำร้ายผู้อื่นนั้น ส่วนใหญ่ที่กวีนำมาใช้เป็นการทำร้ายกันอย่างตรงๆ ดังเช่น แสนตรีเพชรกล้าใช้มนตร์เรียกน้ำทำอันตรายกองทัพไทย

" ...
หลับตาภาวนาร่ายพระเวท อันวิเศษเชี่ยวชาญอาจารย์ให้
เรียกมหาอาโปเป่าออกไป เป็นน้ำไหลพลุ่งพลั่งดั่งท่อธาร
พิลึกล้นทนทวมทั่วจังหวัด ลมก็พัดเป็นระลอกกระฉอกฉาน
พวกทัพไทยต่างคนตะลนตะลาน ตะเกียกตะกายว่ายขึ้นต้นไม้
ทั้งขี่ม้าหยั่งขาไม่ถึงที่ ด้วยนทีโชนเชี่ยวเป็นเกลียวไหล
เหล่าพวกอาสาระอาใจ ต่างร้องบอกนายไปให้แก้มนตร์

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระทัยน้อง)

พลายงามผู้นำทัพจึงแก้มนตร์ของแสนตรีเพชรกล้า ด้วยการใช้มนตร์เรียกไฟ

"คราน้นพลายงามความสามารถ ชาญฉลาดเฉลียวเลิศเฉิดฉาย
อ่านอาคมเรียกลมที่ในกาย ระยายวาโยธาตุเป่าปราดไป
ด้วยอาคมเกิดเป็นลมเพชรหึง ตึงตึงพัดฝนไม่หลนได้
ที่หยดหยาดขาดสายหายทันใด ด้วยพระเวทฤทธิไกรอันชัยชาญ

แล้วเอาก้อนกรวดมาซัดปราย เป็นเม็ดฝนกรวดทรายกระเซ็นซ่าน
ตกต้องลาวพลตะลนตะลาน อลหม่านหนีชุกไปทุกคน
บ้างขับม้าเข้าพุ่มคลุมหัวร้อง บ้างถูกต้องเจ็บปวดเม็ดกรวดฝน
เป็นแผลเหือดเลือดไหลไปทุกคน เหลือทนเต็มประดาแก้ผ้าคลุม "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

ในตอนนี้กวีดำเนินเรื่องโดยการให้ตัวละครต่อสู้กันด้วยวิทยาคมอย่างสุดความสามารถ ตอนนี้จึงเป็นตอนที่สนุกสนานเร้าใจ

ตอนแสนตรีเพชรกล้าจะเข้าชิงตัวนางสร้อยทอง แสนตรีเพชรกล้าก็ใช้มนตร์ในลักษณะนี้เช่นกัน เวทมนตร์นั้นทำให้แสนตรีเพชรกล้าทำงานได้สำเร็จอย่างรวดเร็ว

" ครั้นพลบค่ำรีบรัดจัดทหาร กะด้านแบ่งปันกันถ้วนหน้า
แยกย้ายหมอบมองย่องเข้ามา ส่วนตรีเพชรกล้าก็อ่านมนตร์
อึดใจเป่าไปได้เจ็ดคาบ ฟ้าวาบจันทร์อับพยับฝน
มืดมัวทั่วทิศทุกตำบล ลมวนพัดซ้ำกระหน่ำมา
ยางยูงสูงหักกระจัดกระจาย ฝุ่นทรายปลิวกลุ้มคลุ้มเวหา
เสียงสนั่นครั่นครื้นพนาวา พสุธาดั่งจะคว่ำทำลายไป "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนเชียงใหม่ชิงนางสร้อยทอง)

ในเรื่องพระอภัยมณี เมื่อนางผีเสื้อติดตามพระอภัยมณีไปหันที่หาดแห่งหนึ่ง นางผีเสื้อออนวอนให้พระอภัยมณีลงหาหานาง พระอภัยไม่ยินยอม นางจึงใช้มนตร์ทำร้ายพระอภัยและพวกเรือแตกที่ติดอยู่ด้วยกัน

" แล้วนางมารอ่านคาถาพลาหก ให้ฝนตกฟุ้งฟ้าไม่ฝ่าฝืน
ทั้งฟ้าร้องก้องกระหึ่มเสียงครึมครืน นภางค์พื้นบดบังกำลังมนต์
พระอภัยไม่รู้ที่จะคิด กับพวกศิษย์แสนลำบากต้องตากฝน
จะหนีนางทางไหนก็ไม่พ้น สุดจะทนฝนชุกลงทุกที "

(พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีเรือแตก)

และด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้พระอภัยมณีตัดสินใจใช้เพลงปี่ประหารนางผีเสื้อสมุทร

๔. ผูกจิต มนตร์ลักษณะนี้มีพบที่ใช้อยู่ไม่มากนัก เช่น ในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์แปลงเป็นโยคีเข้าไปห้ามศึกพระราม ทศกัณฐ์เกรงว่าพิเภกจะทูลพระรามว่าตนแปลงมา จึงใช้เวทมนตร์ผูกจิตพิเภกไว้ ดังกลอนว่า

"...
แม้นจะเข้าไปบัดนี้ น่าที่พิเภกอสุรา
มันจะล่วงรู้อุบายกล ว่ากูแปลงตนเป็นชีป่า
จะบอกพระลักษณ์พระรามา เห็นว่าจะเสียการไป
จำกูจะผูกจิตเสียให้มั่น อย่าให้มันเจรจาออกได้
คิดแล้วอ่านเวทอันเกรียงไกร ตามในลัทธิอสุรี "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์ผูกจิตพิเภก)

การใช้เวทในตอนนี้เป็นการให้เหตุผลว่าทำไมพิเภกไม่กราบทูลความจริงให้พระรามทรงทราบ

อีกเรื่องหนึ่งคือ ในอุณรุท ตอนพระไหรอุ้มสมพระอุณรุทกับนางอุษา พระไหรเกรงไปว่า

" ... แม้นจะให้พระองค์สงสาร
ปราศรัยด้วยนางนงคราญ ปางกาลพาสมภิรมยา
ก็จะรู้จักวงศ์พงศ์นาม จะยวนยั่วมัวความเสน่หา
จะเป็นห่วงหน่วงหนักชักช้า เกลือกพาณารู้จะมีภัย
จำจะผูกโอษฐ์สองกษัตริย์ อย่าให้ตรัสเจรจาด้วยกันได้
แต่พอสู่สมภิรมย์ใจ จะพาไปมิให้รุ่งราตรี "

(อุณรุทตอนพระไหรเทวาพาพระอุณรุทไปสมกับนางอุษา)

พระไทรจึงใช้เวทมนตร์ตามความคิดดังกล่าว

" คิดแล้วก็ร่ายพระเวท อันศักดาเดชเรืองศรี
ผูกโอษฐ์สองกษัตริย์สวัสดิ์ ด้วยฤทธิ์ท้าวเทวัญ "

(อุณรุท ตอนพระไทรเทวาพาพระอุณรุทไปสมกับนางอุษา)

ด้วยพระเวทอันศักดิ์สิทธิ์ก็สัมฤทธิ์ผลดังที่พระไทรต้องการ กวีพรรณนาถึงพระอุณรุทนตอนนี้ว่า

" คิดจะใครปราศรัยศรีสวัสดิ์ ด้วยแสนโสมนัสเสน่หา
แต่พระโอษฐ์จะตรัสจำนรรจา ออกมามิได้ก็จำจน
ไม่รู้ที่ทำประการใด ฤาทัยร้อนร่านดาลฉงน
แต่ลูบโลมโฉมแก้วโกมล อยู่บนแท่นทิพรูจี "

(อุณรุท ตอนพระไทรเทวาพาพระอุณรุทไปสมกับนางอุษา)

ส่วนนางอุษานั้นกวีได้พรรณนาไว้ดังนี้

" ...
จะใครถามสุริย์วงศ์พระนคร นามกรให้แจ้งกิจจา
ก็เอื้อนโอษฐ์มาทีออกมิได้ แดนดงนจนใจนี่หนักหนา
แต่ชานหรุดองค์จะลงมา พระตระกองกายาไว้มั่นคง "

(อุณรุท ตอนพระไทรเทวาพาพระอุณรุทไปสมกับนางอุษา)

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นโดยที่ทั้งสองไม่สามารถจะรู้จักกันได้ ด้วยอำนาจพระเวทของพระไทร กวีใช้เป็นจุดปัญหาของเรื่องสร้างความสนใจให้กับผู้อ่าน และเป็นการนำกลวิธีทางไสย-ศาสตร์มาช่วยให้ดำเนินเรื่องเร็วขึ้นด้วย กับทั้งเป็นการรักษาเกียรติและคุณค่าของตัวละครฝ่ายหญิงไว้ด้วย

การดำเนินเรื่องที่กล่าวถึงพิธีกรรมทางไสยศาสตรนี้จะเป็นการให้รายละเอียดในเรื่องไสยศาสตร์การกระทำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนในสังคมนั้นได้อย่างชัดเจนและยังแสดงว่ากวีมีความรู้ในเรื่องพิธีกรรมเหล่านี้ด้วย กลวิธีดำเนินเรื่องลักษณะนี้ พอแยกกล่าวได้เป็น

๑. เวทมนตร์ประกอบด้วยวัตถุธรรมดา ได้แก่การนำวัตถุธรรมดามาเสกเป่าด้วยเวทมนตร์ให้วัตถุนั้นเกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นตามความประสงค์ของผู้กระทำ เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วได้นางลาวทอง เมื่อขุนแผนชนะเชียงใหม่แล้ว แสนคำแมน หัวหน้าหมู่บ้านจอมทองนึกถึงคุณของขุนแผนที่ไม่ทำอันตรายหมู่บ้านจึงยกนางลาวทองลูกสาวให้ขุนแผน ขุนแผนใช้เวทมนตร์เสกหมากให้นางลาวทองกินเพื่อผูกใจนางให้รักตน ดังคำกลอนว่า

" พลายแก้วเห็นนางยังประหม่า พูดไม่เงยหน้าขึ้นจากที่
ครั้นจะสนทนาให้ช้าที เขาซื้อยู่ก็เนิ่นเกินเวลา
จึงเอื้อมหยิบหมากที่ในพาน อัดอั้นใจอ่านพระคาถา
ด้วยเคยเชื่อใจแต่ไรมา ไม่ช้าส่งให้พี่เลี้ยงพลัน
ช่วยยื่นหมากไปให้เจ้าลาวทอง ทั้งสองพี่กินหมากในพานนั้น
สนทนาเวลาดึกครัน ไปเกิดวันอื่นจึงขึ้นมา
พี่เลี้ยงรับหมากยื่นให้ เจ้าลาวทองรับไว้ไม่เงยหน้า
ไม่กินกลัวจะไม่ให้ไคลคลา ครั้นกินหมากมนตร์ให้เสียวใจ
ตั้งแต่ยามเย็นนางมาอยู่ หาได้ดูหน้าตาเจ้าพลายไม่
ครั้นต้องหมากมนต์เคี้ยวประเดี๋ยวใจ ก็ชำลัยลอบเหลือบชำเลืองตา
เจ้าพลายแก้วแว่วเห็นกิริยา ก็รู้ว่าต้องเทพรัญจวนใจ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วได้นางลาวทอง)

ในตอนนี้กวีนำกลวิธีทางไสยศาสตร์เข้ามาช่วยให้การดำเนินเรื่องเร็วขึ้นและใช้ไสยศาสตร์มาเป็นเหตุผลให้นางลาวทองยินยอมพร้อมใจ

มนตร์ผูกใจนี้นอกจากจะใช้กับคนแล้วยังสามารถใช้กับสัตว์ได้ด้วย ดังเช่น ขุนแผนผูกใจม้าสีหมอกด้วยการเสกหญ้าให้กิน

" ขุนแผนได้ฟังเจ้าของว่า สมมาดปรารถนาที่มุ่งหมาย
แก้เงินนับให้ไม่กลับกล แล้วเยื้องกรายมาที่สีหมอกม้า
เสกหญ้าด้วยมหาละลวยใหญ่ เข้าใกล้สีหมอกแล้วบอกว่า
จะไปกับเราก็เข้ามา ยื่นหญ้าให้พลันในทันที
สีหมอกรับหญ้ามาเคี้ยวกลืน ชมชื่นปรีดิ์เปรมเกษมศรี
ให้มีใจจงรักด้วยภักดี ติดขุนแผนเดินรี่ตามหลังไป "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดกุมารทองบุตรนางบัวคลี่)

อีกตอนหนึ่งเมื่อขุนแผนพ้นโทษ ยกทัพไปเชียงใหม่ แวะพักบ้านพระพิจิตรซึ่งฝากม้าสีหมอกไว้

"...
พ่อลูกเข้าไปใกล้อาชา ขุนแผนเสกหญ้าให้ม้ากิน
สีหมอกม้าหญ้ามนต์เข้าคลใจ จำได้รู้ภาษาพูดจาสิ้น
ลงดินโปกโปกโขกแผ่นดิน เพียงจะดิ้นหลุดแหล่งด้วยดีใจ
เลียชมคมทั่วทั้งกายา ขุนแผนกอดม้าน้ำตาไหล

...
สีหมอกดีใจจะไปทัพ เต้นหรับร้องร่าดีดขาแช่ง
ดังบอกว่าข้าจะไปอย่าได้แคลง ขุนแผนแจ้งท่วงทีก็ดีใจ
จึงเลือกเด็ดยอดหญ้ามาเต็มมือ ถือเสกด้วยพระเวทมุขใหญ่
ป้อนม้ากินหญ้าโนทันใด ระงับโศกโรคภัยให้บรรเทา
เดชะพระเวทวิเศษขลัง สีหมอกมีกำลังขึ้นดังเก่า
ดูกอานเรืองอร่ามงามเพริศเพรา ขุนแผนขี่เหยาะเหย่าออกมาพลัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

ตอนพลายงามยกทัพไปช่วยพระท้ายน้ำและได้ต่อสู้กับแสนตรีเพชรกล้า พลายงามเวทมนตร์เสกใบมะขามให้เป็นตัวต่อไปสู้รบกับทหารของแสนตรีเพชรกล้า ดังกลอนว่า

"...

จึงรูดเอาใบมะขามมาสามกำ เสกซ้ำเป็นต่อบินปร่อปรื้อ
ตั้งโกฏิแสนแน่นป่ามาฮือฮือ ดูออกคล่ำดำปื้อไปทุกละเมาะ
ตัวยาวราวก้อยไม่ต่อยไทย จำเพาะลาวกราวไล่ใส่เปาะเปาะ
พิษสงเหล็กในดังใครเคาะ ถูกเหมาะเหมาะล้มทับกันยับยุบ
พวกลาวอาวุธหลุดมือถือ เอาแต่มือตบสู้อยู่ปับปุบ
เหลือทนลุกลมลงกมฟุบ โดดผลุบลงในน้ำดำหนีไป
พอเต็มกลั้นผุดฟ่อต่อต่อยซ้า ไม่กลับดำต่อยบ่นทนไม่ได้
เพชฌกล้าตาปิดพิษเหล็กใน ทั้งม้าม่อยต่อยไล่ไปพรั่งพรู
หน้าตาล้วนแต่คาเหล็กในต่อ ม้าละพาห้อชักไม่อยู่
บ่าวนายพ่ายหนีวิ่งกรีกรู พวกไทยไล่ลูตะลุมบอน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

นอกจากจะใช้ใบไม้เสกเป็นเครื่องทุ่นแรงในการสู้รบแล้ว ยังมีการผูกหุ่นขึ้นใช้สู้รบแทนทหารด้วย เช่น ตอนขุนแผนพานางวันทองหนี เมื่อขุนช้างพาคนไปติดตาม ขุนแผนไม่มีคนจะช่วยสู้รบจึงใช้หุ่นช่วย

" ขุนแผนครั้นเห็นพวกละว้า เสกเป็นกลุ้มกันมาเป็นหมู่ใหญ่
จึงเรียกหุ่นพลันทันใด ให้ไล่พลขุนช้างกลางที่รบ
พวกหุ่นโฮกฮึกสะอึกวับ รบรับชุลมุนฝุ่นตลบ
ละว้าตายก่ายมอญลงนอนซบ บ้างตลบลุกแทงเข้าแย้งรับ
แทงหุ่นหยุ่นหยุ่นไม่ยักเข้า หุ่นกลับฟันเอาดังฉาดฉับ
พวกขุนช้างแตกพ่ายกระจายยับ ขุนช้างกลับช้างขี่หนีออกมา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างตามนางวันทอง)

อีกตอนหนึ่ง เมื่อพลายชุมพลปลอมเป็นมอญผูกหุ่นไว้เตรียมรบกับทัพไทยพิธีการกวีได้กล่าวพรรณนาไว้ ดังนี้

" ครั้นมาถึงกึ่งกลางมรรคา หยุดม้าเข้านั่งที่บังร่ม
ลงยันต์เท้าม้าด้วยอาคม พรมน้ำมันพระเวทวิเศษดี
ครั้นแล้วเกี่ยวหญ้ามาฉับพลัน ผูกหุ่นถ้วนพันไว้กับที่
ชักข้าวสารเสกประสิทธิ์ หุ่นก็มีชีวิตขึ้นเป็นคน
สองมือถือเครื่องศัสตราวุธ อุตลุดอึงป่าโกลาหล
ต่างนบอบหมอบไหว้พลายชุมพล เจ้าขึ้นนั่งยังบนหลังกะเลียว
แล้วสั่งหุ่นมนตร์พลไพร่ จะยกไปเป็นทัพขับเคี่ยว
ให้โห่เสียงมอญใหม่ไปกราวเกรียว กำชับสั่งคำเดียวเป็นสำคัญ
อันพวกเหล่าชาวประชาราษฎร เพียงตีต้อนอย่าฆ่าให้อาสัญ
สั่งแล้วเสร็จสรรพฉับพลัน ขับม้าผายผันผยองไป "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนส่องกระจก)

การผูกหุ่นนอกจากใช้ช่วยรบแล้ว ยังใช้ทำงานอย่างอื่น ๆ ได้อีก เช่น ในตอนพลายชุมพลส่งสารถึงขุนแผนที่เมืองกาญจนบุรี ให้รายละเอียดไว้ว่า

" ...
ลงจากกุฎีแล้วเดินมา มัดหญ้าเป็นยักษ์โตถึงนั่น
แข้งขาข้อลำกำยำครัน ปากปั้นเขี้ยวงอกเข้าติดไว้
แล้วมัดไม้ไผ่เป็นตระบอง สอดใส่ในสองมือยักษ์ใหญ่
ครั้นสำเร็จเสร็จสรรพด้วยฉับไว ขึ้นบันไดหยิบกระดาษเข้ากุฎี
ดินสอดำซ้ำเขียนเป็นอักษร ถึงบิดาไต่ถามความถ้วนถี่
พับผนึกมิดชิดสนิทดี ริบรี่เดินออกมานอกชาน
จัดแจงสารพัดบัตรพลี ลุกลงจากกุฎีมาปลูกศาล
วงด้ายสายสิญจน์วิชาการ แล้วเสกซ้ำปลุกมารด้วยมนตรา

ถ้วนคำรบจบคาบชัดข้าวสาร ยักษ์ทะยานสูงเบี่ยงเทียมภูผา
ทะลึ่งโลดโดดดำแดงแผลงศักดา ตวาดว่าให้นั่งลงทันใด
เอาหนังสือยกคอกระชับมั่น ช้าสั่งหุ่นนั้นหาช้าไม่
เอ็งจงรีบถือหนังสือไป ให้พ่อกูที่กาญจน์บุรี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนส่องกระจก)

เครื่องใช้ในสงครามอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผ้าพยนต์ ดังในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนวิรุญจำบังทำอุบายหลบหนีจากสนามรบ วิรุญจำบังผูกผ้าพยนต์ไว้แทนตัว ดังกลอนว่า

" ...
จำกูจะคิดอุบายหนี ให้รอดชีวีดีกว่า
คิดพลางเปลื้องผ้าโพกมา อสุราผูกเป็นผ้าพยนต์
ชี้มาถือหอกออกยืนอยู่ ดูดังจะเผ่นโผงผหน
เสร็จแล้วร่ายวิทยามนต์ โดยกลลัทธิอสุรี
ครั้นถ้วนเจ็ดคาบก็เป่าไป ในผ้าพยนต์ยักษี
ก็เป็นอสุราพาที ดั่งหนึ่งว่ามีวิญญาณ์ "

(รามเกียรติ์ ตอนวิรุญจำบังกำบังกาย)

แล้ววิรุญจำบังก็แปลงกายหนีไป ส่วนผ้าพยนต์ที่ผูกไว้ฆ่าทหารพระรามตายมาก มายพระรามจึงแผลงศรพลายวาตไปเพื่อสังหารยักษ์ผ้าพยนต์นั้น ปรากฏว่า

" ศรชัยไปต้องผ้าพยนต์ ละเอียดลงไม่ทนฤทธิ์ได้
กลับเป็นขึ้นมาด้วยว่องไว ภวไนยแปลงซ้ำถึงสามที
รูปนั้นก็ยังคงอยู่ ขับม้าแทงหมู่กระบี่ศรี
สงสัยพระทัยพันทวี จึ่งมีพระราชบัญชา
ตรัสถามพิเภกกุมภัณฑ์ อันวิรุญจำบังยักษา
สังหารไม่ม้วยชีวา อสุรานี้เป็นประการใด "

(รามเกียรติ์ ตอนวิรุญจำบังกำบังกายออกรบ)

พิเภก แนะว่า

" บัดนั้น พิเภกผู้มีอัชฌาสัย
พิเคราะห์ดูก็รู้ประจักษ์ใจ บังคมไหว้สนองพระวาที
รูปนี้ใช่ตัวอสุรา เป็นรูปมารยาของยักษี
เมื่อพระองค์ทรงศรไปราวี ต้องพาชีมันบรรลัยลาญ
อสุรีเกรงฤทธิ์ภูวนาถ ไม่อาจจะต่อกำลังหาญ
จึงเอาผ้าโพกขุนมาร อ่านเวทผูกผ้าพยนต์ไว้
ตัวมันลอบหนีพระทรงสังข์ ไปยังอากาศเขาใหญ่
ขอพระองค์จงแผลงศิลป์ชัย เป็นช่ายไปล้อมรูปมารยา
แล้วให้คำแหงวายุบุตร ผู้มีฤทธิรุทรแกล้วกล้า
ตามไปสังหารอสุรา แม้นว่ามันถึงแก่ความตาย
อันผ้าพยนต์ขุนมาร ก็จะกลับบันดาลสูญหาย
สิ้นทั้งอาชาและรูปกาย กลายเป็นผ้าโพกกับหอกมัน "

(<u>รามเกียรติ์</u> ตอนวิรุญจำบังกำบังกายออกรบ)

และเมื่อหนุมานตามไปฆ่าวิรุญจำบังตาย ผ้าพยนต์นั้นก็หายไป

ในเรื่อง<u>ขุนช้างขุนแผน</u> เมื่อพลายสุริยันออกตามหาพลายเพชร เทวดาได้มาเข้าฝันบอกวิธีเข้าไปในถ้ำเก็บคัมภีร์ลานทอง พร้อมทั้งให้อาวุธปราบผ้าพยนต์ซึ่งเฝ้าถ้ำ ผ้าพยนต์ทำหน้าที่ป้องกันคัมภีร์ลานทองอย่างเข้มแข็ง พลายสุริยันก็ต่อสู้อย่างสามารถ ในตอนนี้กวีได้บรรยายภาพการต่อสู้ระหว่างพลายสุริยันและผ้าพยนต์ทั้งสี่ไว้ว่า

" คราบั้นจะกล่าวถึงผ้าพยนต์ แลเห็นคนมุ่งมองจ้องหน้า
กัดกรามคำรามร้องก้องโกลาหล ปานประหนึ่งภูผาจะแตกพลัน
หุนหันวิ่งถลันเข้าขวางหน้า โกรธาเลี้ยวลัดสกัดกั้น
ไม่หลีกหลบซบเซี้ยวเคี้ยวฟัน ถาโถมโรมรันกุมารา

เจ้าพลายขยายท่าร่าเข้ารับ หมายสำทับประจัญตีไม่หนีหน้า
ข้างฝ่ายผ้าพยนต์ยักษ์มีศักดา โกรธากัดกรามคำรามไป
ถาโถมโจมจับสัประยุทธ์ อุตลุดเสียงลั่นสนั่นไหว
อึกทึกหาญชาญชัย เข้าใกล้รบรุกคลุกคลี
ครานั้นเจ้าพลายร้ายกาจ ไม่ขยาดพวกพยนต์ย่อย่นหนี
สัประยุทธ์แกว่งอาวุธกระบองตี สิงคลีพัลวันประจัญบาน
ผ้าพยนต์ตนหนึ่งนั้นเป็นนาค เลื้อยกรากขบเขี้ยวเลี้ยวประหาร
แต่ละตัวไม่กลัวใครชัยชาญ แกล้วกล้าสามานย์องอาจใจ
ผ้าพยนต์ตนหนึ่งเป็นเสือร้าย ร่างกายลายคร่ำดำใหญ่
แยกเขี้ยวเกี้ยวฟันไม่พรั่นใคร ลุกไล่หมายฆ่าชีวาวาง
ผ้าพยนต์ตนหนึ่งตัวลือ เป็นกระบือวัดแวงตะแคงข้าง
เจ้าพลายปิดชิดใกล้ไม่ไว้วาง อยู่ในกลางคอรีที่สำคัญ
พยนต์สู้พลายลู่เข้ารบรับ เจ้าพลายจับพยนต์เบี่ยงเลี่ยงหัน
ทั้งสองข้างต่างรับจับประจัญ เสียงไหวหวั่นเพียงถ้ำจะทำลาย
ครานั้นเจ้าพลายสุริยัน หุนหันโกรธใจเป็นมากหลาย
แกว่งกระบองเทวัญกันกาย เคืองขุ่นวุ่นวายรบราวี
ด้วยเดชะกระบองกายสิทธิ์ เรืองฤทธิ์เกรียงไกรชาญชัยศรี
ตีต้องพวกพยนต์สกนธ์ดี กลายอินทรีย์เป็นหญ้าไปทันใด
เจ้าพลายชมว่าสมใจกวิล พยนต์สิ้นสูญชีพิตักษัย
เห็นประจักษ์ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิไกร สำราญใจยินดีปรีดา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายสุริยัน)

๒. เวทมนตร์ประกอบกับวัตถุพิเศษ วัตถุพิเศษในที่นี้หมายถึงวัตถุที่เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งได้แก่ พวกเครื่องรางของขลัง อาวุธวิเศษต่าง ๆ วัตถุพิเศษเหล่านี้ เวลาสร้างจะมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์เพื่อให้เกิดความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อเวลาจะนำออกใช้

มักจะต้องทำพิธีกรรม มีเวทมนตร์คาถากากับการใช้เพื่อให้ความขลังและศักดิ์สิทธิ์มีเพิ่มขึ้นอีก การดำเนินเรื่องที่กล่าวถึงพิธีกรรมในลักษณะนี้มีพบหลายแห่งด้วยกัน เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงการตีดาบฟ้าฟื้นของขุนแผนไว้อย่างละเอียด เริ่มแต่การหาวัตถุที่จะสร้างดาบซึ่งประกอบด้วย

"...

จะจัดแจงตีดาบไว้ปราบศึก ตรองตรึกหาเหล็กไว้หนักหนา
ได้เสร็จสมอารมณ์ตามตำรา ท่านวางไว้ในมหาศาสตราคม
เอาเหล็กยอดพระเจดีย์มหาธาตุ ยอดปราสาทหวารามาประสม
เหล็กขนันผีพรายตายทั้งกลม เหล็กตรึงโลงตรึงปั้นลมสลักเพชร
หอกสัมฤทธิ์กริชทองแดงพระแสงหัก เหล็กปฏักสลักประตูตะปูเห็ด
พร้อมเหล็กเบญพรรณกัลเม็ด เหล็กบ้านพร้อมเสร็จทุกสิ่งแท้
เอาเหล็กไหลเหล็กหล่อบ่อพระแสง เหล็กกำแพงน้ำพี้ทั้งเหล็กแร่
ทองคาสัมฤทธิ์นากอะแจ เงินที่แท้ชาติเหล็กทองแดงดง "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดกุมารทอง บุตรนางบัวคลี่)

เมื่อได้วัตถุที่ต้องการครบแล้ว นำมาเข้าพิธีซึ่งก็มิใช่เป็นการตีดาบอย่างธรรมดา พิธีกรรมต่าง ๆ ประกอบด้วย คือ

" เอามาสุมคุมควบเข้าเป็นแท่ง เผาให้แดงดีแผ่แซ่ยาผุง
ไว้สามวันชัดเหล็กนั้นเล็กลง ยังคงแต่พองามตามตำรา
ชัดเหล็กครบเสร็จถึงเจ็ดครั้ง พอกระทั่งฤกษ์เข้าเสาร์สิบห้า
ก็ตัดไม้ปลูกศาลขึ้นเพียงตา แล้วจัดหาสารพัดเครื่องบัตรพลี
เทียนทองติดตั้งเข้าทั้งคู่ ศีรษะหมูเป็ดไก่ทั้งบายศรี
เอาสุบทั่งตั้งไว้ในพิธี เอาถ่านที่ต้องอย่างวางในนั้น
ช่างเหล็กดีฝีมือลือทั้งกรุง ผ้าขาวนุ่งผ้าขาวห่มดูคมสัน

วางสายสิญจน์เสกลงเลขยันต์ คนสำคัญกอยคุ้งฤกษ์ดี
ครั้นได้พิชัยฤกษ์ราชฤทธิ์ พระอาทิตย์เที่ยงฤกษ์ราชสีห์
ขุนแผนสูบเหล็กให้แดงดี นายช่างตีรีดรูปให้เรียวปลาย
ที่ตรงกลางกว้างงามสามนิ้วกึ่ง ยาวถึงศอกกำมาหน้าลูกไก่
เผาชุบสามแดงแทงตะไบ บัดเดี๋ยวใจเกลี้ยงพลันเป็นมันยับ
อานดีมิได้มีขนแมวหาด เลื่อมปรากเนื้อเขียวดูคมหนับ
เลื่อมพรายคล้ายแสงแมลงทับ ปลั่งปลาบวาบวับจับแสงตะวัน
ด้ามนั้นทำด้วยไม้ชัยพฤกษ์ จารึกยันต์พุทธจักรที่เหล็กกั้น
เอาผมพรายร้ายคุประจุพลัน แล้วเอาขันกรอกด้ามเสียบัดกล
ครั้นเสร็จสรรพจับแกว่งแสงวะวับ เกิดโกลาฟ้าพยับโพยมหน
เสียงสนั่นเอิกเกริกได้ฤกษ์บน ฟ้าคำรนฝนพยับอยู่ครั่นครื้น
ฟ้าฆ่าเปรี้ยงเปรี้ยงเสียงโด่งดัง ขุนแผนฟังจิตฟุ้งชูชื่น
ไก่นิมิตฟ้าเปรี้ยงดังเสียงปืน ให้ชื่อว่าฟ้าฟื้นอันเกรียงไกร
ยกขึ้นวางกลางศาลอ่านพระเวท โดยเดชดาบดิ้นกระเดื่องไหว
เห็นประจักษ์ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิไกร ดีใจได้สมอารมณ์ปอง
เอาไม้ระงับสรรพยามาทำฝัก ประสมผงลงรักให้ผิวผ่อง
กาบหุ้มต้นปลายลายจำลอง ทาด้วยทองถ้วนบาทชาติบางสะพาน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดกุมารทองบุตรนางบัวคลี่)

เวลาที่นำออกใช้ขุนแผนจะมีมนตร์กำกับด้วย

"ร่ายเวทวิเศษเป่าประทับ จบจับฟ้าฟื้นด้วยมือขวา"

เมื่อขุนแผนจะยกทัพไปเชียงใหม่ได้พาพลายงามไปขุดดาบฟ้าฟื้นซึ่งฝังไว้ตั้งแต่จะเข้ามอบตัว ขุนแผนทำพิธีบวงสรวงพระไทรก่อนขุด

" ขุนแผนจึงเรียกเจ้าพลายงาม เดินตามไปที่ต้นไทรใหญ่
หมากพลูปูเทียนเอาถือไป ถึงต้นพระไทรก็กราบลง
บอกว่าพาพี่เธองพ่อฝัง ไว้แต่ครั้งพระพิจิตรเขาบอกส่ง
คาบนี้มีฤทธิ์ปราบณรงค์ ฝังไว้ตรงกิ่งทิศบูรพา
พลายงามก็ขุดดินลงไป พบคาบดีใจเป็นหนักหนา
ส่งให้พ่อชักวาบปลาบนัยน์ตา ขุนแผนทูนเกศาด้วยสุดรัก "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

ก่อนขุนแผนและพลายงามจะยกทัพไปเชียงใหม่ได้นำเครื่องรางของขลังรวมทั้งเครื่องใช้ในการสงครามเข้าพิธีปลุกเสกอีกครั้งหนึ่ง กวีได้พรรณนาถึงพิธีกรรมในตอนนี้ ว่า

" ครานั้นขุนแผนแสนศักดา คิดกับลูกยาหาช้าไม่
จะปลุกเครื่องให้เรืองฤทธิไกร จึงชวนกันออกไปที่ป่าช้า
ให้ทหารปลูกศาลขึ้นฉับพลัน ตั้งบายศรีสามชั้นทั้งซ้ายขวา
หัวหมูเป็ดไก่ทั้งเหล้ายา เครื่องเซ่นจัดหามาเรียงราย
เอาผ้าขาวปูลาดลาดเพดาน นมัสการจุดธูปเทียนถวาย
ในมณฑลนั้นให้อยู่แต่ผู้ชาย วงสายสิญจน์รอบเป็นขอบคัน
ทั้งพ่อลูกเข้ามานั่งกลางมณฑล อ่านมนตร์โองการอันกวดขัน
ชุมนุมเทวดามาพร้อมกัน ทุกช่องชั้นอินทร์พรหมยมยักษ์
ทั้งพระเพลิงพระพายกรุงพาลี พระภูมิเจ้าที่ล้วนมีศักดิ์
อีกพระไพรเจ้าป่าพนารักษ์ พระนารายณ์ทรงจักรศิวาทิตย์
พระคเณศร์พินายทั้งซ้ายขวา ขอเชิญลงมาให้ศักดิ์สิทธิ์
ทั้งคุณแก้วสามประการอันชาญชิต บิดามารดาสถาวร
คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ พระโองการบพิตรอดิศร
ขออัญเชิญช่วยมาอวยพร ให้เรืองฤทธิขจรทุกสิ่งอัน
แล้วร่ายคาถามหาเวท ปลุกเครื่องวิเศษทุกสิ่งสรรพ์

ว่านยาผ้าประเจียดมงคลนั้น ตะกรุดโทนน้ำมันอันเรืองฤทธิ์
เดชะพระเวทอันเชี่ยวชาญ เครื่องอานกลิ้งไปดังใครปิด
แล้วตั้งกองอัคคีทั้งสี่ทิศ เอาเครื่องวางกลางมิดในกองไฟ
เปลวลุกคึกคักไม่ขาดสาย ชั้นแต่เส้นด้ายหาไหม้ไม่
จึงเอาพระภควำที่ทำไว้ ใส่ขันสำริดประสิทธิ์มนตร์
ในขันนั้นใส่น้ำมันหอม เสกพร้อมเป่าลงไปสามหน
พระนั่งขึ้นได้ในบัดดล น้ำมันนั้นทาทนทั้งทุบตี
ล่องหนกำบังจังงังครบ อุปเท่ห์เล่ห์จบเป็นถ้วนถี่ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

การที่กวีใช้นำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์มาใช้เป็นการดำเนินเรื่องในตอนนี้ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์แล้วยังแสดงให้เห็นถึงความสามารถของตัวละครในเรื่องและกำลังใจของฝ่ายทหารไทยด้วย ซึ่งต่างกับกำลังใจของแสนตรีเพชรกล้าจำทัพฝ่ายเชียงใหม่ เมื่อทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ก่อนออกทัพก็ปรากฏว่า

" จะไปทัพจึงหาบรรดาวาน มาเสกอ่านอาคมถมถนำ
เครื่องลางตะกรุดลงองค์ภควัม บริกรรมเสกเป่าเข้าทันใด
แล้วตักน้ำตื่นท่ามาใส่ขัน หยิบเครื่องอานว่านนั้นเอาลงใส่
เสกเดือดพล่านพลั่งดังตั้งไฟ เห็นประจักษ์วักได้ใส่หัวพลัน
หยิบเครื่องอานว่านยาขึ้นมาไว้ เพชรกล้าลงไปในแม่ขัน
ประจงจบเคารพแล้วอาบพลัน ดูสาคัญในทีจะมีลาง
ถ้าจะเกิดอันตรายวายชีวิต ในนิมิตน้ำแดงเป็นแสงฝาง
ถ้าไม่ชนะแพ้แต่ปานกลาง น้ำเป็นอย่างสีรงลงละลาย
ถ้าไปมีชัยแก่ข้าศึก น้ำเลื่อมดังผลึกวิเชียรฉาย
ครั้งนั้นขาดชันษาชะตาตาย นิมิตสายสลชื่เป็นสีแดง
เพชรกล้ามุ่งเข้มมั่นเห็นนิมิต รู้แท้แน่จิตประจักษ์แจ้ง
น้ำอย่างสีฝางลางร้ายแรง นึกแสยงสยดสยอนถอนฤทัย "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแกพระทายน้ำ)

แสนตรีเพชรกล้าสูญเสียกำลังใจอย่างยิ่ง "ประหนึ่งว่าไม่ดำรงทรงกายได้" ด้วยวิสัยชายชาติทหารแสนตรีเพชรกล้าจึงออกรบด้วยคิดว่า "ถึงบรรลัยก็ให้ลือฝีมือลาว"

อีกตอนหนึ่งเมื่อพลายเพชรจะออกสงครามที่เชียงใหม่ พลายเพชรทำพิธีปลุกเครื่องรางก่อนออกสงคราม พิธีกรรมมีดังนี้

"...
พร้อมทั้งข้าวตอกดอกไม้
เหล้ายาสารพันทุกอันมี
พลายเพชรนุ่งผ้าขาวสไบเฉียง
พร้อมทั้งอาวุธสาตรา
เสียงสนั่นลั่นฟ้านภากาศ
ตะกรุดโทนโผนเผ่นพลันวัน
แล้วปลูกศาลชิ้นพลันตั้งบัตรพลี
ธูปเทียนธงชัยเฉลิมศรี
ก็พอขึ้นแสงสีสุริยา
เครื่องอานวางเรียงไว้ตรงหน้า
แล้วร่ายมนตร์คาถาบรรลัยกัลป์
เครื่องอานฟันฟาดดังคนหัน
หอกดาบกระทบกันกริ่งกร่างไป "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายบัวไต้นางแว่นแก้ว)

ในเรื่องรามเกียรติ์ มีพิธีกรรมลักษณะนี้อยู่หลายตอนด้วยกัน เช่น ตอนอินทรชิตทำพิธีชุบศรนาคบาศในโพรงไม้โรหันเชิงเขาอากาศ อินทรชิตเริ่มพิธีด้วยการบูชาพระพรหม

" จึ่งจุดธูปเทียนขึ้นนมัสการ
องค์บรมพรหมานรังสรรค์
นั่งสมาธิถือศรบังคมคัล
กุมภัณฑ์หลับเนตรภาวนา "

ตามพิธีกำหนดให้อินทรชิตทำพิธี ๗ วัน เมื่ออินทรชิตทำพิธีได้ ๓ วัน พระรามจึงสั่งให้ชามพูราชแปลงกายเป็นหมีไปทำลายพิธีตามคำแนะนำของพิเภก พิธีชุบศรนาคบาศของอินทรชิตจึงล้มเหลว

อีกครั้งหนึ่งอินทรชิตทำพิธีชุบศรพรหมาสตร์ ที่ริมฝั่งสีทันดร เมื่อได้ฤกษ์แล้วอินทรชิตจึงจัดแจงชำระกายเพื่อเข้าพิธี

" ขัดสีธุลีละอองผง
ทรงสุคนธ์ลูบไล้ชโลมทา
เกี้ยวกระหวัดรัดโกปีนำ
เจิมจุณมุ่นเลล้าเมาลี
ชำระมลทินองค์ยักษา
ผ้าทิพย์ผืนเขียวรูจี
สอดสายธุหร่ำดั่งฤาษี
สอดประคำมณีอลงกรณ์

ทรงสะพักสีเขียวเฉียวระยับ พระหัตถ์จับพรหมาสตร์แสงศร
ครั้นได้ศุภฤกษ์สถาวร บทจรเข้าโรงพิธีการ
ครั้นถึงจึ่งนั่งเหนืออาสน์ อันโอภาสด้วยดวงมุกดาหาร
จุดธูปเทียนทองโอพาร มัสการองค์เจ้าภพไตร
แล้วให้ระดมอองกาลา ทำตามตำราคัมภีร์ไสย
เอาพรหมาสตร์พาดตักลงไว้ สำรวมใจอ่านเวทอันฤทธิ์ "

(รามเกียรติ์ ตอนอินทรชิตชุบศรพรหมาสตร์)

เมื่อใกล้จะเสร็จพิธีทศกัณฐ์ใช้ไวยกาสรไปแจ้งข่าวกำปั่นยักษ์ถูกหนุมานฆ่าตาย ซึ่งเป็นการทำลายพิธีชุบศรพรหมาสตร์ อินทรชิตจึงต้องทำพิธีแก้อาถรรพณ์นั้น

" เมื่อนั้น อินทรชิตสุริย์วงศ์รังสรรค์
สำรวมใจอยู่ในพิธีกรรม์ กุมภัณฐ์แจ้งข่าวมรณา
ให้กริ้วโกรธพิโรธดั่งเพลิงพิษ น้อยจิตเพียงสิ้นสังขาร์
ลุกขึ้นกระทืบบาทา เหวยไวยกาสูรอสุรี
นี่หากว่ารับสั่งพระบิตุราช หาไม่หัวจะขาดลงกับที่
ให้สาใจมึงอ้ายอัปรีย์ มาทำให้พิธีกูเสียไป
ว่าแล้วมีราชบรรหาร แก่เสนามารน้อยใหญ่
จะแก้คำทรลักษณ์จัญไร ให้ศรชัยเรามีศักดา
จงเอาแพะดำโคดำ พลีกรรมโดยเวทคาถา
ทั้งจะได้เลือดบูชา ในกลางกาลาพิธีการ

...

เมื่อนั้น อินทรชิตสุริย์วงศ์ยักษา
ครั้นหมู่มารจูงสัตว์เข้ามา ยินดีปรีดาเป็นพ้นนัก
กลับคืนขึ้นนั่งบัลลังก์อาสน์ พระหัตถ์จับพรหมาสตร์ศรศักดิ์
ยอกรประนมเพียงพักตร์ ชุนยักษ์ก็ร่ายพระเวทไป
ครั้นถ้วนคำรบถึงพัน ปัถพีเลื่อนลั่นหวั่นไหว

ก็จับฝูงสัตว์ที่มัดไว้ พิฆาตเสียให้ม้วยมิด
เสร็จแล้วจึงเอาถาดทอง เข้ามารับรองโลหิต
ให้พรหมาสตร์สูบกินด้วยฤทธิ์ ก็สำเร็จดั่งจิตจินดา
แล้วเจิมสุคนธ์จวงจันทน์ กุมภัณฑ์สำรวลสรวลร่า
ที่นี้ไพรีอหังการ์ น่าที่จะม้วยบรรลัย
ถึงยิ่งกว่ามนุษย์วานร ก็ไม่ทนแสงศรกูได้
จึงสั่งรุทกาลผู้ร่วมใจ เราจะไปชิงชัยด้วยไพรี "

(รามเกียรติ์ ตอนอินทรชิตชุบศรพรหมาสตร์)

อินทรชิตใช้อุบายศึกครั้งนี้ด้วยการแปลงกายเป็นพระอินทร์ และสามารถใช้ศรพรหมาสตร์ทำร้ายพระลักษมณ์ได้

อีกตอนหนึ่งคือตอนทศกัณฐ์ทำพิธีชุบห่อกกบิลพัท กวีพรรณนาพิธีกรรมตอนนี้ ว่า

" ชำระกายให้หมดมลทิน สุคนธาชจรกลิ่นเกสร
ทรงภูษาแดงอรชร แสงดั่งทินกรอโณทัย
เจิมจุณมุ่นเกล้าเมาลี งามดั่งโยคีอาจารย์ใหญ่
โพกสีทับทิมอำไพ ทรงสไบบังเฉียงชมพูพราย
สอดใส่ประคำปัทมราช สวมธุหร่ำโอภาสสามสาย
จับหอกกบิลพัทกริดกราย บ่ายหน้าเข้าโรงพิธี
ขึ้นนั่งเหนือบัลลังก์รัตน์ ภายใต้เศวตฉัตรเฉลิมศรี
จึงบูชาชูปทียนมาลี ทั้งมณีเจ็ดประการอำไพ
แล้วเอาดินเจ็ดท่าประสมกัน ปั้นรูปเทวัญน้อยใหญ่
ทั้งหกห้องฟ้าสุราลัย บรรดาที่ไปเป็นพยาน
เสร็จแล้วจึงโหมอัคคี กลางโรงพิธีไพศาล
ยอารถวายนมัสการ โอมอ่านพระเวทวิทยา
ครั้นถ้วนคำรบครบพัน เพลิงนั้นเริงแรงแสงกล้า
จึงหยิบเอารูปเทวา โยนเข้ากลาอัคคี

แผ่นดินสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็อุโฆษก็กก้องสนั่นมี่
เป็นระลอกกระฉอกชลธี อสุรีซ้ำร่ายพระเวทไป
เดชะพระมนตร์อันเชี่ยวชาญ ของพระทรงญาณประสาทให้
บันดาลร้อนถึงเทพไท ดั่งหนึ่งต้องไฟบรรลัยกัลป์ "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์ทำพิธีเชารูปเทวดีและชุบหอกกบิลพัท)

ทศกัณฐ์ทำพิธีนี้ไม่สำเร็จเพราะถูกเทพบุตรพาลีมาทำลายพิธีตามคำสั่งของระพรหม

" เมื่อนั้น พาลีเทพบุตรเรืองศรี
กับพวกบริวารโยธี เข้าดับอัคคีกลา
บ้างแย่งบ้างรดด้วยวาริน สิ้นเปลวเริงแรงแสงกล้า
ก็หยิบเอารูปเทวดา มาทิ้งลงในสีทันดร "

(รามเกียรติ์ ตอนเทพบุตรพาลีทำลายพิธีชุบหอกกบิลพัท)

ตอนไมยราพรับอาสาทศกัณฐ์จะทำสงครามกับพระราม ไมยราพก็ตั้งพิธีไสยศาสตร์เชาสุรกานต์ กวีพรรณนาถึงพิธีกรรมของไมยราพครั้งนี้อย่างละเอียด เริ่มแต่เตรียมหาวัตถุที่จะช้

" ครั้นถึงเขาสุรกานต์สิงขร ก็หยุดนิกรทัพใหญ่
ตรัสสั่งเสนาผู้ร่วมใจ ให้ปลูกโรงราชพิธี
เก็บเห็ดเบื่อเมาเพลาตะโหงก หาทั้งกระโหลกหัวผี
มาเป็นก้อนเส้าเตาอัคคี ที่จะตั้งกะทะหุงยา "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพอาสาจะรบรามลักษมณ์)

ส่วนไมยราพก็เตรียมตัวทำพิธี ดังนี้

" ถูบไล้สุคนธาธาร หอมหวานด้วยกลิ่นบุปผา
ทรงแดงแสงสดรจนา บังเกิยงภูษาโมรี

สอดสานธูปร่ำแล้วเจิมจุณ
รัดโกปีนำรูจี
พระหัตถ์จับกล้องปัจจำมราช
งามดั่งพรหมเมศฤทธิรอน
มุ่นชฎาห่อเกล้าเป็นฤาษี
สวมประคำมณีลงกรณ์
รัศมีโอภาสประภัสสร
บทจรเข้าโรงพิธี

เสร็จแล้วไมยราพก็เริ่มดำเนินพิธี คือ

" จึ่งตั้งโลหกันทะ
ให้ประโคมแล้วโหมอัคคี
แล้วเสร็จขึ้นยังบัลลังก์อาสน์
หลับเนตร่ายเวทวิทยา
ครั้นถ้วนคำรบครบพัน
เพลิงพลุ่งรุ่งโรจน์ส่างไป
จึ่งจับกล้องปัจจำมราช
บริกรรมเป่าลงสามที
เกิดเป็นสองนางทรงลักษณ์
เอวองค์ส่งศรีวิไลวรรณ
ขึ้นนั่งเหนือที่บัลลังก์รัตน์
หยอกเย้าบันเทิงละเลิงลาน
แล้วหยุดยั้งจิตคิดได้
ถวัดแกว่งกล้องแก้วอัฉักดา
แล้วคืนขึ้นนั่งบัลลังก์อาสน์
อ่านเวทสำรวมอินทรีย์
เกิดเป็นคชสีห์ทั้งคู่
บำรุงงากันกลางเปลวไฟ
เห็นไม่ต้องตามพิธี
หวดด้วยกล้องแก้วฤทธิรณ
โดยตบะบนเส้าโขมดผี
มาลีธูปเทียนบูชา
นั่งสมาธิผ่อนสมนาสา
อสุราสำรวมจิตใจ
พสุธาเลื่อนลั่นหวั่นไหว
กะทะใหญ่แดงดั่งอัคคี
อันโอภาสจำรัสรัศมี
ในที่กะทะพิธีกรรม์
ผิวพักตร์ผ่องเพียงอัปสรสวรรค์
กุมภัณฑ์จูงสองเยาวมาลย์
สัมผัสภิรมย์เกษมสานต์
พระยามารเล้าโลมไปมา
ไม่อาลัยในความเสน่หา
สังหารชีวาเสียทันที
อภิวาทน์เหนือเกล้าเกศี
ครบถ้วนพันที่แล้วเป่าไป
อยู่ในโลหะกะทะใหญ่
เสียงสนั่นหวั่นไหวอึงอล
อสุรกริ้วโกรธกุลาหล
ก็วายชนม์ไม่ทันพริบตา

ครั้นแล้วก็นั่งสำรวมเนตร
ได้ครบพันคาบตามตำรา
เดชะพระมนตร์อันสามารถ
สองสัตว์แรงฤทธิ์ราวี
เห็นต้องตำราอาคม
กวัดแกว่งกล้องแก้วชัชวาล
ครั้นแล้วจึ่งแหวะเอาดวงใจ
เจ็ดสิ่งที่รู้นิทรา
วางลงตรงหน้าศิลาบด
จึ่งจ่ายพระเวททั้งพัน
ครั้นว่าสำเร็จเสร็จการ
จะลองดูให้รู้คุณยา
เกิดเป็นเสือโคร่งยิงฟัน
สองตาดั่งหยิ่งเปลวไฟ
แล้วเอาหางเบื้องเท้าซ้าย
กระดิกหูหางอย่างยนต์
จึ่งซ้ำเอายานั้นทาลง
เกิดเป็นพระยานาคี
แล้วทาแขนขวาด้วยยานั้น
กางปีกกระพือเป็นโกลา
แล้วจึ่งเอายานั้นทาตัว
เอสุราแย้มยิ้มพริ้มพรายิ

สะกดเวทอาคมคาถา
ยักษาก็เป่าลงสามที
เกิดเป็นพระยาราชสีห์
สู้กันกลางที่พิธีการ
ก็ชิงชมตบหัตถ์ฉัดฉาน
ประหารสีหราชด้วยฤทธา
ประกอบเข้ากับใบพฤกษา
กับโหราเห็ดเมาทั้งนั้น
แล้วด้วยมรกตฉายฉัน
ตั้งใจบดตามตำรา
พระยามารสำรวลสรวลร่า
ก็ทาชงฆ์ชวาแล้วเป่าไป
สี่ท้าวยืนยันสูงใหญ่
แลบลิ้นหนวดไหวคำรามรณ
เป็นแมวลายแลเลื่อมทุกเส้นขน
วิ่งวนรอบเท้าอสุรี
ตรงแขนเบื้องซ้ายยักษี
มีเศียรเจ็ดเศียรมหึมา
ก็เป็นสุบรรณปักษา
ดั่งจะจิฉนาคาเสียให้ตาย
ก็บังได้ทั้งตัวแลเงาหาย
สมดั่งใจหมายก็ยินดี "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพทดลองสรรพคุณยา)

๓. <u>เวทมนตร์ประกอบกับวิญญาณ</u> พิธีกรรมประเภทนี้ได้แก่การใช้เวทมนตร์ระกอบพิธีกรรมเพื่อเรียกวิญญาณ,ภูตผีมาใช้ให้ทำในสิ่งที่ต้องการ เช่นในเรื่อง<u>ขุนช้างขุนแผน</u> เมื่อลายแก้วลาสึกเรียบร้อยแล้ว จึงทำพิธีเรียกปีศาจตามวิชาที่ได้เรียนมา กวีได้พรรณนาถึงพิธีในครั้งนี้ว่า

" ...
รีบเร่งมาถึงป่าช้า
แล้วจุดเทียนส่วางกระจ่างพราว
เข้านั่งพับพะแนงเชิงชุมนุมฤทธิ์
คึกคึกพายุพัดระบัดพง
บันดาลอัสนีคะนองเสียง
ฟ้าแลบแปลบปลาบวะวาบลม
ธรณีที่นั่งกระทั่งไหว
ฝูงผีลุกโลดโขมดพราย
ครั้นเข้าใกล้ไม่อาจจะทำร้าย
ต่างก้มกราบถามไถ่ไปมิช้า
อ้ายตัวนายมาที่หลังกำลังโกรธ
ไม่ลุกไปกูจะไล่ตะลุมตี
พลายแก้วตวาดแล้วชักข้าวสาร
ถูกกรายผีพรายไม่ยืนตรง
พลายแก้วเลิศแล้วด้วยฤทธิ์เวท
ที่ในป่าช้านี้ยังมีใคร
ผีฟังดังอินทร์โองการถาม
ข้าเป็นเจ้าป่าช้าว่าพวกพราย
เวสวัณเธอประทานแผ่นดินให้
แต่อยู่ที่นี่มาก็ช้านาน
ปลูกศาลเพียงตาดาดย้าขาว
ทั้งสายสิญจน์เก้าสะกดวง
สะเทือนทิศทั่วหล้าป่าระหง
ไม้ไหล้ลู่ลงหักระทม
เปรี้ยงเปรี้ยงเสียงเปรื่องกระเดื่องลม
เจียนจะจมล่มโลกแหลกทำลาย
ดังคนไกวเกือบจะแยกแตกสลาย
แปลงกายต่างต่างวิ่งวางมา
ด้วยกลัวมนตร์เจ้าพลายเป็นหนักหนา
เจ้าข้าจะประสงค์อันใดนี้
โลดแล่นร้องมาว่าใครนี่
ให้ปันปี้เป็นภัสม์ธุลีลง
ดังสะท้านก้องฟ้าป่าระหง
ก็ยอบตัวลงเล็กเท่าเหล็กไน
ถามเหตุเอ๋ยเอ็งหรือเป็นใหญ่
หรือว่าไม่มีแล้วที่เป็นนาย
ครั่นคร้ามแทบจะค้นแผ่นดินหาย
เป็นตัวนายผีภูตทโมนมาร
เป็นข้าใช้เทวราชอาจหาญ
นี่ตัวท่านธุระอะไรมา

กูหรือคือมีธุระใหญ่ เอ็งจะไปหรือไม่ไปให้เร่งว่า
พลางตวาดฟาดด้วยตำแยยา ผีกราบรับว่าจะพาไป
แล้วจึงเสกยันต์ตรีนิสิงเห เรียกผีผีเชเข้ามาใกล้
เอายันต์ปิดศีรษะลงทันใด ข้าวของคล้องใส่ไหล่ผีลง
โดดขึ้นบนบ่าผีพาลิ่ว ดังลมปลิวเร็วมาในป่าระหง
ข้ามทุ่งมุ่งลัดตัดดง หมายตรงเข้ามาเมืองสุพรรณ
พรายผีรีบถึบทะยาน มาถึงบ้านท่าศรีประจันนั่น
ข้ามรั้วสวนดอกไม้เข้าไปพลัน พระพายผันหอมกลิ่นเรณูนวล
พลายแก้วลงแล้วจากบ่าผี เอ็งอยู่นี่คอยกูอยู่ในสวน
กว่ากูจะกลับมาเวลาจวน ก็เดินดวนไปพลันถึงบันได "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วเข้าห้องนางลาวทอง)

พลายแก้วสามารถบังคับใช้ผีให้นำตนไปในที่ไกลๆได้ในเวลารวดเร็วสมกับใจที่เร่าร้อนของตน

อีกตอนหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี คือ พิธีทำกุมารทองของขุนแผน เมื่อขุนแผนมาอยู่กับหมื่นหาญได้นางบัวคลี่เป็นภรรยา นางบัวคลี่คิดฆ่าขุนแผนตามอุบายของหมื่นหาญพ่อของนาง ขุนแผนรู้อุบายจึงขอลูกในท้องของนาง นางยกให้ ขุนแผนจำเป็นต้องฆ่านาง เพื่อเอาลูกในท้องทำกุมารทอง

"...
เอาเครื่องอานสารพัดยัดลงย่าม กับเที่ยนสามเล่มใส่ขมิ้นขมัน
กลักเหล็กไฟสายสิญจน์ทั้งเลขยันต์ ก็พร้อมสรรพฉับพลันด้วยทันที
หยิบเอามีดคร่ำด้ามกัลปังหา ตรงมาถึงตัวเจ้าบัวคลี่
แหวกม่านตลบมุ้งขึ้นทันที อัจกลับริบหรี่เห็นรำไร "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดกุมารทองบุตรนางบัวคลี่)

การทำกุมารทองของขุนแผนเริ่มต้นตั้งแต่การนาทารกออกจากท้องแม่

"...
อุ้มเอาทารกยกจากท้อง กุมารทองมาเกิดไปกับพ่อ
หยิบเอาย่ามใหญ่ใส่สวมคอ เอาผ้าห่อลูกรายสะพายไป
เปิดประตูจูออกมานอกบ้าน ริบเดินผ่านป่าตัดเข้าวัดใต้
ปิดประตูวิหารลั่นดาลใน ลิ่มกลอนซ้อนใส่ไว้ตรึงตรา
วางย่ามเปิดกลักแล้วชักชุด ตีเหล็กไฟจุดขึ้นแดงร่า
เอาไม้ชัยพฤกษ์พระยายา ปักเป็นขาพาดกันกุมารวาง
ยันต์นารายณ์แผลงฤทธิ์ปิดศีรษะ เลายันต์ราชะปะพื้นล่าง
ยันต์นารายณ์ฉีกอกปกปิดกลาง ลงยันต์นางธรณีที่พื้นดิน
เอาไม้รักปักเสาขึ้นสี่ทิศ ยันต์ปิดปากธงวงสายสิญจน์
ลงเพดานยันต์สังวาลอัมรินทร์ ก็พร้อมสิ้นในตำราถูกท่าทาง
เอาไม้มะริดกันเกราเถากันภัย ก่อชุดจุดไฟใส่พื้นล่าง
ตั้งจิตสนิทดีไว้ที่ทาง ภาวนานั่งย่างกุมารทอง
ร้อนทั้งตัวทั่วกันน้ำมันฉ่า กลับหน้ากลับหลังไปทั้งสอง
เกราะแกร่งแห้งได้ดังใจปอง พอรุ่งแจ้งแสงทองขึ้นทันใด "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดกุมารทองบุตรนางบัวคลี่)

เมื่อเสร็จพิธีย่างแล้วขุนแผนก็ปลุกกุมารทองเพื่อให้ช่วยพาหนีออกจากวิหารที่ทำพิธีนั้น เพราะพวกทองหมื่นหาญกำลังหลายบระตูจะเข้ามา

"ขุนแผนไม่สะทกสะท้านอ่านมนต์ปลุก ผีลูกผุดลุกขึ้นพูดจ้อ
ขุนแผนเต้นเผ่นโลดโจนขี่คอ กุมารทองช่วยพ่อให้พ้นภัย
กุมารทองโลดปึงทะลึ่งปร๋อ พาพ่อออกตามรูดาลได้
พวกหมื่นหาญไม่เห็นตัวข้ามหัวไป ด้วยฤทธิไกรไสยเวทวิชาการ

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดกุมารทองบุตรนางบัวคลี่)

กุมารทองนี้นับว่าเป็นแรงสาคัญในการทำงานครั้งต่อไปของขุนแผนทั้งยังช่วยคุ้มครองป้องกันอันตรายต่าง ๆ ให้ด้วย

อีกตอนหนึ่งคือการเรียกกองทัพผีให้มาช่วยรบ เมื่อคราวขุนแผนและพลายงามยกทัพไปเชียงใหม่ ทหารในกองทัพมีไม่มาก ทั้งสองจึงตั้งพิธีเรียกกองทัพผีมาช่วย

" ...

วงสายสิญจน์เสกลงเลขยันต์ เครื่องเซ่นสารพันให้จัดหา
เป็ดไก่เต่าหมูแลสุรา ทั้งข้าวปลาอาหารทุกสิ่งอัน
สั่งแล้วขุนแผนแสนสนิท ประชุมฤทธิ์ปลุกตัวขมีขมัน
ใส่มงคลมนตร์เสกข้าวสารพลัน เหน็บมีดหมอจรจรัลมาทันที
จุดเทียนติดศาลอ่านคาถา เรียกบรรดาโหงพรายโขมดผี
ทั้งปู่เจ้าเขาเขินเนินคีรี เชิญมารับบัตรพลีพลีการ
จะกล่าวถึงภูตพรายผีตายโหง ที่ป่าโป่งรังรุกทุกสถาน
ทั้งปู่เจ้าเขาถ้ำทุกลำธาร ต้องมนตร์อลหม่านไปทั้งดง
พวกผีไทยไปทัพกับขุนแผน ต่างเที่ยวแล่นเรียกหาทุกป่าระหง
ผีลาวครั่นคร้ามฤทธิรงค์ ต่างก็ตรงมาที่พิธีกรรม์
แต่ล้วนผีตาดกึ่นสักหมื่นแสน ดูออกแน่นคั่งก็กพิลึกลั่น
ล้อมศาลรอบรายเป็นหลายชั้น คนทั้งนั้นนั่งเข้มมไม่เห็นกาย
แต่ขุนแผนแสนสนิทเรืองฤทธิ์ เห็นผีละพรั่งสิ้นทั้งหลาย
ที่รายกาจผาดแผลงแกล้งอุบาย เป็นสัตว์ร้ายต่างต่างวางเข้ามา
ขุนแผนเสกขัดข้าวสารปราย ผีร้ายหมอลกราดลงคาดป่า
ซ้ำเป่าอาคมลมวิเศษ ให้ฝูงผีมีเมตตาไปทุกคน
ขุนแผนว่าข้าแต่เทพารักษ์ อันเรื่องฤทธิสิทธิศักดิ์ทุกแห่งหน
ท่านจงยกพยุหบาตรปีศาจพล ไปประจญอารักษ์หลักเวียงอินทร์
ด้วยว่าเจ้าเชียงใหม่ไม่ครองธรรม ถึงกรรมเมืองจะแหลกแตกสิ้น

จงช่วยพวกเรจมาอาสาแผ่นดิน เชิญมากินเครื่องเซ่นอย่าเว้นตัว
เทพเจ้าเหล่าโขมดมายา ต้องมนตร์จินดาก็ยิ้มหัว
ต่างรับอาสาว่าอย่ากลัว จะช่วยท่านเรียงตัวทั่วทั้งนั้น
กินเครื่องเซ่นเสพสุราแล้วลาแล่น ออกเยียดยัดอัดแน่นในไพรสัณฑ์
แผลงฤทธิ์บิดร่างต่างต่างกัน แผ่นดินลั่นดังจะล่มถล่มทลาย
สนั่นเมืองเปรื่องเปรี้ยงเสียงปีศาจ ดังพสุธาฟ้าฟาดไม่ขาดสาย
เหมือนจะล่มเมืองคว่ำให้ทำลาย เข้ารุมรายล้อมรอบขอบบุรี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนพลายงามจับพระเจ้าเชียงใหม่)

ในตอนนี้กวีได้พรรณนาให้เห็นถึงการสู้รบระหว่างทัพผีของขุนแผนและผีเมืองเชียงใหม่ ว่า

" ฝ่ายว่าอารักษ์หลักเชียงใหม่ พระเสื้อเมืองเรืองชัยและเจ้าผี
สถิตศาลน้อยใหญ่ในธานี ที่ได้รับเครื่องพลีเจ้าเชียงอินทร์
เห็นผีไพรไทยมาเป็นสามารถ ก็เกณฑ์กวาดผีบ้านทุกฐานถิ่น
ผีป่าข้าอยู่ในใต้แผ่นดิน เรียกมาสิ้นให้สู้หมู่ผีไพร
ต่างตนสำแดงแผลงฤทธิรุทร์ บ้างพุ่งชัดอาวุธอยู่หวั่นไหว
บ้างฉวยได้มาช้างขว้างออกไป กว้าดอกไม้เท่าซุงเอาพุ่งโยน
ถูกผีป่าล้มคว่ำคะมำกลิ้ง ผีไทยหนุนหมุนกลิ้งมาผาดโผน
เอากอหนามฟาดไล่ดังไฟโชน พวกผีป่ากลับกระโจนเข้าโรมรัน
เดิมเชียงอินทร์เป็นปิ่นเอกราช ชะตาขาดนครอ่อนอาถรรพณ์
จะเสื่อมสิ้นยศอย่างแค่ปางบรรพ์ เป็นประจันตประเทศเขตกรุงไทย
ผีป่าจึงแข็งแรงร้ายกาจ ผีเมืองมิอาจจะสู้ได้
ก็ถอยป่นย่นยับอัปราชัย ผีป่าเข้าไปไล่ลุยเมือง
เทพทุกศาลสิงออกวิ่งพล่าน กำพูดัรพระกาฬโดดศาลเปรื่อง
ไม่หลอเหลือทั้งพระเสื้อพระหลวงเมือง หอเครื่องเจดคุกบุกหนีไป

พวกเหล่าผีเล็กน้อยพลอยวิ่งว่อน ทั้งนครเสียงมี่ผีร้องไห้
บ้างอุ้มลูกจูงหลานซานเข้าไพร เพราะผีป่าเข้าได้ในนคร "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนพลายงามจับพระเจ้าเชียงใหม่)

ภาพของผีเมืองเชียงใหม่ที่กวีบรรยายไว้ในตอนนี้จะเห็นได้ว่ามีลักษณะอาการต่าง ๆ เหมือนกับคนนั่นเอง เช่น อาการร้องไห้ การอุ้มลูกจูงหลานหลบหนีข้าศึกเมื่อเมืองแตก เป็นต้น

การจัดกองทัพผีอีกตอนหนึ่ง เมื่อสมภารลาวและสามเณรมาลัยกรองจะออกรบกับพลายบัว

" ครานั้นจึงท่านสมภารครู นั่งอยู่นอกกุฏีหน้าวิหาร
พอมืดมัวทั่วท้องโพยมมาน ท่านสมภารสมถวิลแสนยินดี
จัดแจงหมูเหล้าเข้าป่าช้า ยำพล่าทั้งมวลถ้วนถี่
อีกทั้งข้าวตอกดอกมาลี เครื่องบัตรพลีครบเสร็จสาเร็จพลัน
แกรองเรียกสานุศิษย์เคยชิดใช้ เอ้ยอ้ายเป๋อ้ายไป๋ทั้งอ้ายปั้น
ให้จัดแจงแต่งที่บัตรพลีพลัน พร้อมกันเครื่องยำพล่าบรรดามี
จุดธูปเทียนชั่อไหว้เทวา แล้วโอมอ่านมนตราเรียกภูตผี
ทุกห้วยผาป่ากว้างทางบุรี ให้มายังพิธีของขรัวตา
ครานั้นภูตพรายหลายชนิด สิงสถิตโตรกตรอกตามซอกผา
ร้อนรนต้องมนต์ของหลวงตา ต่างวิ่งมาชุลมุนวุ่นวายไป
บ้างแลบลิ้นปลิ้นตาน่ากลัว สยายหัวผมกกลงปกไหล่
บ้างแหวกอกเลือดตกออกแดงไป เข้ามาในพิธีที่สำราญ
กินเหล้าเมาอุดุโผง กระโดดโหยงทำท่ากล้าหาญ
ที่สำแดงเดชลงฤทธิ์พิสดาร สูงตระหง่านเทียมเท่าเขาคีรี

อีกทั้งอารักษ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ สิงสถิตรักษาทุกหน้าที่
ครั้นต้องมนตร์ร้อนรนดังอัคคี ออกที่รีบมาป่าช้าเฉลิน
รับเครื่องสังเวยแล้วเลยไป สมภารใหญ่ปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
เลือกเอาที่ผีกล้าฤทธาคลัน นอกนั้นขับไล่ให้ไคลคลา
ยังเหลือแต่ปีศาจกล้าสักห้าพัน จัดสรรเป็นกระบวนถ้วนหน้า
กองหน้ากองหลังตั้งปีกกา ซ้ายขวานายหมวดตรวจโยธี
สองมือต่างถือเครื่องสาตรา แหลนหลาวปืนยาวถ้วนถี่
พอพลบค่ำย่ำแสงพระสุริย์ ให้เลิกโยธีด้วยทันใด "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายบัวยกทัพไปตีเมืองลำพูน)

ในเรื่องรามเกียรติ์มีการใช้ปีศาจมาเป็นกำลังรบเช่นเดียวกัน แต่พิธีกรรมที่ใช้นั้นต่างกัน คือในเรื่องรามเกียรติ์ ใช้การตั้งพิธีกวนน้ำทิพย์ เพื่อชุบชีวิตพลยักษ์ มีนางมณโฑเป็นผู้ทำพิธี ดังนี้

" ตั้งเป็นโรงราชพิธี กว้างยาวรีสูงใหญ่
สามสิบเก้าห้องอำไพ มีพาไลรอบทั้งสี่ทิศ
หลังคาเผดานดาดขาว ม่านราวลายทองป้องปิด
ห้อยพวงพู่กลิ่นชวลิต แท่นแก้ววิจิตรพรายพรรณ
ชั้นนอกนั้นราชราชวัติ ทิวธงแถวฉัตรจรจรัล
ดอกไม้เจ็ดสีเจ็ดพัน ธูปเทียนสุวรรณเครื่องรอง
หม้อน้ำนั้นตั้งบนเตียง เรียบเรียงกันไว้เป็นแถวท่อง
นายศรีแก้วนายศรีทอง ต้องตามตำรับทุกสิ่งไป "

(รามเกียรติ์ ตอนนางมณโฑหุงน้ำทิพย์)

ตัวนางมณโฑเข้าปฏิบัติพิธีโดยเริ่มตั้งแต่

" ชำระสระสนานอินทรีย์ วารีโปรยปรายดั่งสายฝน
ลูบไล้ด้วยเครื่องเสาวคนธ์ ปรุงปนเรณูมาลา

ทรงภูษาขาวขาวสะอาด สะพักพาดบงเฉียงเหนืออังสา
จุณเจิมเฉลิมศักตรา ผูกชฎาห่อเกล้าเมาลี
แล้วทรงลอดใส่สายธุหร่ำ กรถือประคามณีศรี
งามดั่งนางดาบสินี ผู้มีมารยาทอันสุนทร
เสร็จแล้วเสด็จจากอาสน์ อันโอภาสจำรัสประภัสสร
ประดับด้วยสุรงคนิกร บทจรไปโรงพิธี
ครั้นถึงขึ้นยังบัลลังก์รัตน์ กายใต้เศวตฉัตรเฉลิมศรี
จุดธูปเทียนทองรูจี โปรยปรายมาลีบูชา
นบนิ้วประนมเหนือเกศ เคารพพระเวทคาถา
คิดคุณสมเด็จพระอุมา กัลยาหลับเนตรสำรวมใจ
ให้เป็นสมาธิแน่นิ่ง จะไหวติงกายาก็หาไม่
หน่วงจิตบริกรรมพระเวทไป โดยในตบะกิจพิธี "

(รามเกียรติ์ ตอนนางมณโฑหุงน้ำทิพย์)

นางมณโฑปฏิบัติพิธีอยู่จนครบเจ็ดวัน ก็บังเกิดน้ำทิพย์ขึ้น

" เมื่อนั้น ฝ่ายนางมณโฑมเหสี
สำรวมใจทำกิจพิธี ถึงที่กำหนดเจ็ดวัน
เดชะพระเวทชัยชาญ บันดาลปัถพีเลื่อนลั่น
น้ำทิพย์ก็เกิดขึ้นพร้อมกัน ในหม้อแก้วสุวรรณอำไพ
กัลยาชื่นชมโสมนัส พูนสวัสดิ์ไม่มีที่เปรียบได้
ก็ให้มโหทรปีรีชาไว เอาไปถวายพระสามี "

(รามเกียรติ์ ตอนนางมณโฑหุงน้ำทิพย์)

ทศกัณฐ์ใช้น้ำทิพย์นั้นประพรมไ" ตามร่างยักษ์ที่นอนตายอยู่ ก็ปรากฏว่า

" ขัดนั้น ฝ่ายหมู่อสุราน้อยใหญ่
บรรดาที่ม้วยมรรลัย ครั้นได้น้ำทิพย์วารินก็เป็นอสุรกายขึ้นมาสิ้น
ตายเก่าตายใหม่ทั้งไพร่นาย ดั่งหนึ่งว่ามีวิญญาณ์ผุดลุกขึ้นจากแผ่นดิน วิรุญจำบังยักษา
ทั้งกุมภกรรณสัทธาสูร พระยามูลพลัมภุมภัณฑ์ลัดลุงตรีเมฆอสุรา แสงอาทิตย์อสุรากำปั่น
สหัสเดชะอินทรชิต ทั้งมังกรกัณฑ์อสุริทศคิรีธรคิรีวัน ทัพยาสูรมารยักษ์อิทธิกายมหากายสองทหาร สำแดงฤทธิมหึมากวัดแกว่งอาวุธเป็นโกลี องค์ท้าวทศพักตรยักษาน่ังลงประณตบทบงสุ์ ต่างหน้าก็เข้าพร้อมกันเยียดยัดอัดพื้นพสุธา "

(รามเกียรติ์ ตอนนางมณโฑหุงน้ำทิพย์)

ฝ่ายพระรามสู้รบกับปีศาจยักษ์จนเกิดความสงสัย พิเภกถวายคำแนะนำที่สุดหนุมานก็สามารถทำลายพิธีได้สำเร็จ

๔. <u>พิธีกรรมอื่น ๆ</u> นอกจากพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ดังกล่าวแล้ว ยังมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่กวีเลือกนำมาใช้เป็นส่วนในการดำเนินเรื่องอีกหลายอย่างด้วยกันดังนี้

๔.๑ <u>พิธีทำเสน่ห์</u> การทำเสน่ห์นี้มีใช้เป็นส่วนในการดำเนินเรื่องอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น ในเรื่อง <u>ขุนช้างขุนแผน</u> ตอนนางสร้อยฟ้าให้เถรขวาดทำเสน่ห์พระไวย ในตอนแรกเถรขวาดทำน้ำมนต์ให้นางสร้อยฟ้าอธิษฐาน

" ...

หยิบขันสำริดประสิทธิ์ ฤกษ์ดีตักน้ำมาเสกพลัน
อิดใจเป่าไปก็พลันพลุ่ง เป็นฝอยฟุ้งฟองฟูขึ้นท่วมขัน
ส่งไปให้เจ้าสร้อยฟ้านั้น อธิษฐานเสียให้ทันที่ฤกษ์ดี
กรานั้นจึงโฉมเจ้าสร้อยฟ้า รับทนเกศาเกษมศรี
ขอพระเวทวิเศษประสิทธิ์ ให้ศุนย์สิ้นราคีที่ร้ายรอง
จงเข้าคลใจพระไวยผัว ให้มืดมัวลุ่มหลงลงมาห้อง
แล้วชิงชังศรีมาลาอย่านึกปอง ต้องมนตร์พันพัวให้มัวใจ
ครั้นอธิษฐานเสร็จแล้วสระผม ที่เกรียมกรมขุนหมองค่อยผ่องใส
นวลหน้าฝ้าจับกระจายไป สบายใจพูดจากับอาจารย์ ".

(ขุนช้างขุนแผน ตอนสร้อยฟ้าทำเสน่ห์)

จากนั้นก็ถึงพิธีกรรมที่สำคัญคือ

" ครานั้นเถรชวาดราชครู พิเคราะห์ดูปรีดิ์เปรมเกษมสานต์
หยิบขี้ผึ้งปากผึมามีนาน เอาเถ้าพรายมาประสานประสมพลัน
ลงอักษรเสกซ้อมแล้วย้อนถม เป่าด้วยอาคมแล้วจึงปั้น
เป็นสองรูปวางเรียงไว้เคียงกัน ชักยันต์ลงชื่อศรีมาลา
อีกรูปหนึ่งลงชื่อคือพระไวย เอาหลังติดกันไว้ให้ห่างหน้า
ปักหนามแทงตัวทั่วกายา แล้วผูกตราสังมั่นขนันไว้
ซ้ำลงยันต์ฟันด้วยใบเต่ารั้ง ให้เณรจิ๋วไปฝังป่าช้าใหญ่
แล้วปั้นรูปสร้อยฟ้ากับพระไวย เอาใบรักซ้อนใส่กับเลขยันต์
เถรนั่งชริกรรมแล้วซ้ำเป่า พอต้องสองรูปเข้าก็พลิกผัน
หันหน้าควักอดกันพลันวัน เอาสายสิญจน์เข้ากระสันไว้ตรึงตรา
รูปนี้จงฝังไว้ใต้ที่นอน ไม่ข้ามวันก็จะร่อนลงมาหา
แล้วเสกแป้งน้ำมันจันทน์ทา ประสมด้วยว่านยาน้ำมันพราย

ครั้นเสร็จส่งให้เจ้าสร้อยฟ้า ไปเถิดสีกาตะวันสาย
พรุ่งนี้ถ้ากระไรได้แยบกาย ให้นางไหมขยายมาส่งเพล "
(ขุนช้างขุนแผน ตอนสร้อยฟ้าทำเสน่ห์)

เริ่มจากจุดนี้เองที่ทำให้เกิดเหตุวุ่นวายขึ้น ไม่แต่ภายในบ้านของพระไวยเท่านั้น กลับเกินเลยไปจนถึงการสู้รบ กล่าวคือ เมื่อพระไวยถูกเสน่ห์แล้ว นางสร้อยฟ้าก็หาเรื่องกลั่นแกล้งนางศรีมาลา จนนางศรีมาลาถูกตี พลายชุมพลเข้ามาขอร้องก็พลอยถูกตีไปด้วย พลายชุมพลจึงหนีไปหาขุนแผนที่เมืองกาญจน์ ขุนแผนทำกระจกมนตร์เพื่อพิสูจน์ความจริง การทำกระจกมนตร์ของขุนแผนมีวิธีการดังนี้

" ...
อีเม้ยเอ้ยอย่าช้าเอ็งจงไป หยิบกระจกที่ออไวเขาส่องมา
อีเม้ยรับกลับเข้าในห้องใน หยิบกระจกบานใหญ่กระหลาป่า
เขาแห่เขี่ยงดีมีราคา เอาออกมาให้ขุนแผนผู้แม่นไว
ขุนแผนผินรับจับกระจก พลางหยิบยกกระดานชนวนใหม่
มาขีดเขียนเลขยันต์ในทันใด แล้วลบผงลงใส่กระจกพลัน
โอมอ่านมนตร์กรบจบศีรษะ ขอเดชะพระเวทวิเศษขยัน
ถ้าใครทำมนตร์ยาใจอำธรรม์ จงปรากฏเห็นกันให้ทันตา
ก็เกิดเป็นรูปนิมิตติดกระจก ออกต่อออกอิงแอบเข้าแนบหน้า
ใยรักรัดกระสันกันสองรา ขุนแผนฮาดังลั่นนั่นเป็นไร
พระพิจิตรบุษบากับข้าคน ต่างเห็นมนตร์สัจจังทั้งเรือนใหญ่
ขุนแผนหยิบยื่นให้หมื่นไวย เอ็งดูดูนี่อะไรให้ว่ามา "
(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนส่องกระจก)

พระไวยไม่ยอมรับเหตุผลใดๆ ทั้งสิ้น กลับลำเลิกบุญคุณขุนแผนและพาลาะเลาะขับไล่นางศรีมาลา กับว่ากระทบนางบุษบาซึ่งลงมาเยี่ยมนางศรีมาลา จึงเป็นเหตุให้ขุนแผนโกรธพระไวยมาก ในภายหลังได้กบคิดกับพลายชุมพลซึ่งปลอมเป็นสมิงมัตรายกทัพมารบ

กับพระไวย ความทราบถึงสมเด็จพระพันวษา ในที่สุดก็โปรดให้พลายชุมพลจับเสน่ห์พลายชุมพลทำอุบายไปจับเถรขวาดได้

"...

เถรถูกผูกคอแล้วรัดศอก หายใจไม่ออกจนตัวสั่น
ชุมพลซักถามเนื้อความพลัน มึงฝังรูปเลขยันต์ไว้แห่งใด
ทำพระไวยอย่างไรเร่งบอกมา มึงเดินหน้านำขุดมาให้ได้
เถรขวาดตาแดงกังแสงไฟ ร้องว่าจะทำไมกูไม่พา
ชุมพลโกรธนักชักกระบี่ ฟันลงตรงที่หว่างแสกหน้า
เลือดไหลปรี่ลงมา ขรัวตาเจ็บช้าก็นำไป
ถึงป่าช้าวัดพระยาแมน ขุดลงสักแขนก็พอได้
พบรูปศรีมาลากับพระไวย หนามไหน่เสียบสะพรั่งไปทั้งตัว
พวกหนายขัดใจว่าอ้ายถ่อย เอาก้อนอิฐต่อยกะลาหัว
อิฐปนหล่นแล่งแดงทั้งตัว หัวเหนียวนี่กระไรอ้ายขี้เค้า
คุมมาบ้านพระไวยมิได้ช้า ไหนรูปรอยสร้อยฟ้าพระไวยเล่า
โหงพรายบอกนายแต่เบาเบา ให้ขุดเข้าตรงใต้ที่นอนพลัน
ได้รูปพระไวยกับสร้อยฟ้า หันหน้าถอดกลิ้งอยู่ที่นั่น
ชุนแผนท่านย่าพร้อมหน้ากัน พระไวยนั้นก็เห็นอยู่เต็มตา
อีเม้ยรับเห็นจับรูปรอยได้ ดีเนื้อดีใจหัวร่อร่า
หูตากลับกลอกบอกศรีมาลา นายขาเขาได้ทั้งรูปรอย "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายชุมพลจับเสน่ห์)

อีกตอนหนึ่ง คือหมื่นพิชัยพ่อนางมณฑา เรียกหนานชะจงมาทำเสน่ห์พลายเพชรพี่อให้พลายเพชรรักลูกสาวของตนและเกลียดนางสร้อยแก้วจินดาภรรยาหลวง ในการทำเสน่ห์นี้นานชะจงให้หมื่นพิชัยจัดหาเครื่องบัดรพลีซึ่งได้แก่

" ...
อันสิ่งของต้องประสงค์จานงใจ หมูเป็ดไก่พล่าสุราบาน
ธูปเทียนข้าวตอกดอกมาลา จงหามาเร็วไวดังไขขาน
เป็ดไก่ให้โละใส่โต๊ะพาน อย่าช้านานจะไก้ทำบัดรพลี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรได้นางสุร้อยแก้วจินดา และนางมณฑา)

การทำเสน่ห์ของหนานชะจงนั้นเริ่มต้นพิธีตั้งแต่การทำน้ำมันพราย คือ

"...
ครานั้นหนานชะจงองอาจ ไม่ขยาดกลัวภัยตั้งใจมั่น
จุดเทียนธูปปั้นรูปโหงพรายพลัน จัดสรรเครื่องอานทั้งว่านยา
เสร็จสรรพแล้วกลับกล่าวอัญเชิญ เทพเจ้าเนาเนินทุกเหลี่ยมผา
ทั้งอารักษ์หลักเมืองเรืองฤทธา พากันมารับสังเวยแล้วเลยไป
ครั้นเสร็จสรรพแล้วกลับอัญเชิญผี เลือกล้วนที่องอาจปีศาจใหญ่
เสกแล้วเสกเล่าเป่าเวทไป เรียกมาให้พร้อมพรั่งดังวิชา
เทวะพระเวทวิเศษสุด กำเริบรุดแรงเดชพระคาถา
ปีศาจร้ายร้อยกายเต็มประดา ต่างตนชนมาด้วยทันที
สำแดงเดชต่างเพศต่างภาษา แลลิ้นปลิ้นตาเสียงอึงมี่
เฮโลโห่ลั่นพระธรณี จงถึงซึ่งที่หนานชะจง
พากันทั้งสิ้นกินเครื่องเซ่น ผู้คนเห็นแปลกจิตพิศวง
ต่างคนกลัวจนตัวให้งวยงง หนานชะจงสั่งความไปตามการ
ว่าตัวเราจะเข้าสู่พิธี วันนี้ฤกษ์งามตามสถาน
จงช่วยกันให้ทันสำเร็จการ สุราบานเครื่องตั้งจะสังเวย
พวกปีศาจแรงร้ายทั้งนายไพร่ ตั้งใจร้องว่าฮะเอาวะเหวย
คงสมใจดอกหนาอย่าละเลย แล้วผีพรายต่างเสวยเหล้าเมามาย

พอเสร็จสรรพหนานขับพวกผีสาง ตามทางไสยศาสตร์ที่มาดหมาย
แล้วเสกเป่าลบเอาน้ำมันพราย ประสมผงละลายเป็นยาทา
แล้วจัดแจงแต่งสรรปั้นรูป ให้กอดจูบกันเคียงเชยเสนอหน้า
เอาใบรักชักเป็นยันต์มิทันช้า หุ้มห่อกายาทั้งสองคน
ให้เอาไปฝังไว้เมื่อใกล้แจ้ง ยังงามแพร่งหนทางหว่างถนน
เมื่อจะไปให้ตรวจดูผู้คน อย่าให้ใครแปลกปนมาลอบดู
แล้วฟั่นเทียนชัยส่งให้นาง กำชับพลางให้จุดไว้ในที่อยู่
เมื่อจุดไฟให้ระอึกนึกถึงครู ผัวมาสู่เสร็จสรรงก็ดับพลัน "

-(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรได้นางสร้อยแก้ว-จินดาและนางมณฑา)

ในพระราชนิพนธ์ เรื่องสังข์ทอง มีกล่าวถึงการทำเสน่ห์เช่นกัน พิธีกรรมคล้ายกันกับในเรื่องขุนช้างขุนแผน ต่างกันที่หมอเสน่ห์ในเรื่องสังข์ทองเป็นหญิง คือยายสุเมธา ทำเสน่ห์ให้นางจันทาสนมท้าวยศวิมล

" ว่าแล้วจุดเทียนเข้าติดพาน โหงพรายลนลานหากลัว
ปลุกเสกด้วยฤทธิ์วิทยา นิ้วาลูกขึ้นทั้งโหงพราย
ยายเฒ่าจึงฉนเอาน้ำมัน ต่อหน้านางจันท์น่าชวัญหาย
ขี้ผึ้งปิดปากผีพราย ปั้นเป็นรูปกายพระภูมี
กับนางจันทาให้กอดกัน แล้วยกพันไปด้วยด้ายผี
เอาใส่ใต้ที่นอนนางเทวี น้ำมันผีเสกใส่ในเครื่องทา
ลงชื่อใส่ใส้เทียนตาม สองยามให้ลงลงมาหา
เสกหมากพลูไว้ให้มิได้ช้า มิมาอย่านับช้าสิบไป
แล้วบอกมนตรามหาละลวย เป่าให้งวยงงหลงใหล
เม็ดทูลเชื่อฟังดังใจ ว่าไรเห็นจริงทุกสิ่งอัน

เชิญแม่สระสรงทรงทา ตัวข้าจะลาผายผัน
เก็บหัวโหงพรายใส่ย่ามพลัน ลานางจอมขวัญไปทันที "

(สังข์ทอง ตอนถ่วงพระสังข์)

ยายสุเมธาทำพิธีเสร็จแล้วสอนมนตร์ให้นางพร้อมกับให้แป้งเสน่ห์และเทียนชัย ทำไว้ให้นางจันทาใช้ประกอบกับพิธี นางจันทารับมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด คือ

" เมื่อนั้น นวลนางจันทามารศรี
สุริยนสนธยาราตรี เข้าที่สระสางสำอางองค์
ตกแต่งทาแป้งน้ำมันยาย เฉิดฉายผิวผ่องละอองผง
หอมฟุ้งรุ่งเรืองด้วยเครื่องทรง ผุดผาดประหลาดองค์แต่ก่อนมา
แล้วจุดเทียนชัยเข้าในที่ ชุลีกรวอนไหว้ทั้งซ้ายขวา
ทรามวัยมิได้นิทรา วิญญาณ์ผูกพันมั่นใจ "

(สังข์ทอง ตอนถ่วงพระสังข์)

พอตกดึกท้าวยศวิมลก็มาหานางจันทา ตามที่นางประสงค์

ในเรื่องพระอภัยมณี กล่าวถึงการทำเสน่ห์ที่แปลกออกไปจากที่กล่าวมาแล้วบ้าง นตอนที่ศรีสุวรรณถูกเสน่ห์ กล่าวถึงการทำเสน่ห์ของนางรำภาสำหรี ว่า

"นางคำนับรับสั่งมายังห้อง จัดข้าวของพร้อมตามความประสงค์
เครื่องสุคนธ์มนต์เสกเขียนเลขลง ทำเป็นผงลงผ้าเช็ดหน้านวล
แล้วอาบน้ำซ้ำอาบกุหลาบกลั่น กระแจะจันทร์เจิมพร้อมให้หอมหวน
แล้วทาแป้งแต่ตัวให้ยั่วยวน กระหมวดม้วนมายรัดกระหวัดเวียน
แล้วใส่ช้องป้องพักตร์จำหลักเพชร สะพักเช็ดหน้านางเหมือนอย่างเขียน
นุ่งริ้วเครือเสื้อแบบดูแนบเนียน สังวาลเวียนประดับดูวิชัวาว"

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณกับสินสมุทถูกเสน่ห์)

ส่วนนางยุพาผกาทำเส่นห์สินสมุทนั้น กล่าวถึงพิธีทำไว้ว่า

" นางยุพามาถึงห้องทองประไพ อาบน้ำในแม่ขันอันบรรจง
แล้วนุ่งห่มสมเป็นที่บุตรี เอก จุดเทียนเสกมนต์ตามความประสงค์
แป้งน้ำมันจันทน์ลูบทั้งรูปทรง สุคนธ์ยงผัดผองละอองนวล
น้ำมันแก้วแววตาเจิมหน้าผาก แล้วสีปากจิ้มแก้มแล้วแย้มสรวล
กระจกส่องลองเยื้อนเบือนกระบวน ให้ยั่วยวนแย้มยิ้มทำพริ้มพราย

...

ครั้นสรรพเสร็จเด็ดดอกกุหลาบซ้อน ลงอักษรเสกมนต์ให้คนหลง
สำหรับมือถือเดินดำเนินตรง มาเฝ้าองค์อัคเรศเกศลังกา

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณกับสินสมุทถูกเส่นห์)

เมื่อนางพบสินสมุทร นางก็ถือโอกาสตอนสบตาเป่าอาคมไป

" พอเนตรสบนบนอบยอมกายา ภาวนาอาคมเป่าลมปราณ
ฝ่ายหนอนาถชาติเชื้อผีเสื้อน้ำ ผีจะทำมีใครได้ด้วยใจหาญ
แต่ฤทธิ์ชิดชเวทมนตร์ดลบันดาล ให้ซาบซ่านเสียวรักหนักอารมณ์ "

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณกับสินสมุทถูกเส่นห์)

นางระเวงเห็นว่า เวทมนตร์อย่างเดียวจะให้ผลช้าไป จึง

"บอกชิดว่าเจ้าเอาดอกไม้ ไปยื่นให้เชษฐาต่างยาคม
นางก้มกรานคลานหมอบท่ายอบย่อ ถวายต่อพระหัตถ์ชิดสนิทสนม
สินสมุทสุดซื่อรับถือคม พอสูดลมแล่นวับเข้าจับใจ
ทั้งยี่วิงสิงซ่าละล่าละลัก จะหามรักหักรักหักไม่ไหว
จะลดเลี้ยวเกี้ยวพานประการใด ก็ยังไม่เคยชมพรั่นวิญญาณ "

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณกับสินสมุทถูกเส่นห์)

ในเรื่อง โคบุตร สุนทรภู่ได้นำพิธีกรรมทำเสน่ห์มาเป็นส่วนดำเนินเรื่อง ในตอนหนึ่ง คือ เมื่อพระโคบุตรครองเมือง อภิเษกนางมณีสาครและนางอำพันมาลาเป็นมเหสี แต่พระโคบุตรนั้นรักนางมณีสาครมากกว่า นางอำพันมาลาจึงคิดทำเสน่ห์พระโคบุตร โดยให้สาใช้ไปติดต่อเถรกระอำให้ทำเสน่ห์ ในตอนนี้กวีได้กล่าวถึงการทำเสน่ห์ของเถรกระอำ ว่า

" ตาเถรว่าช้าหน่อยหนึ่งเถิดเจ้า แล้วลุกเข้ากุฏิขมีขมัน
น้ำมันพรายลงละลายน้ำมันจันทน์ แล้วลงยันต์มหาวราฤทธิ์
เสกคาถาอาคมตามสังเกต เดชะเวทเทพรัญจวนปันป่วนจิต
ครั้นเสกเสร็จเจ็ดครั้งกำลังฤทธิ์ มานั่งชิดยื่นให้สาใช้พลัน
จงเอายันต์นี้ไปใส่ไว้ใต้อาสน์ " อย่าประมาทเขาจะจับเอากับขัน
สนธยาแล้วให้ทาน้ำมันจันทน์ มาแต่วันละกรึ่งเลิบแล้วเก็บไว้
พอยามสองก็จะย่องเข้าถึงอาสน์ แสนสาหโฉมยงแล้วหลงใหล
ให้แค้นเคียดเกลียดชังเมียหลวงไป อโฉติยพลบค่ำให้ทำการ "

(โคบุตร ตอนนางอำพันมาลาให้เถรกระอำทำเสน่ห์)

พอตกค่ำเถรกระอำก็เริ่มทำพิธี

" จะกล่าวถึงเถรกระอำเมื่อยามค่ำ แกนั่งทำการให้อยู่ในห้อง
ขี้ผึ้งปิดปากพรายร้ายกะนอง ผ้าขาวรองพื้นรูปกษัตรา
รูปอำพันนั้นวางไว้ข้างขวา รูปมณีโฉมฉายอยู่ฝ่ายขวา
ทั้งสามรูปเรียงกันเป็นหลั่นมา ภาวนาจิตตามความสำคัญ
ปลุกผีพรายให้มีฤทธิ์กล้า รูปผีวาลุกโลดกระโดดหัน
รูปกษัตริย์พลัดจากเมียหลวงพลัน เข้ากอดรูปอำพันไว้ทันที
ฝ่ายรูปนางมณีศรีสวัสดิ์ กระเด็นพลัดจากรูปพระโฉมศรี
ไปยังไว้ป่าช้าในราตรี ยายกาลีตากะลารักษาไว้
เสกจ่าปากลายเป็นแมลงภู่ แล้วบินวู้ด้วยพระเวทช้างเพทไสย
เสียงหึ่งหึ่งถึงปรางค์ประสาทชัย เป็นดอกไม้ตกลงตรงอุรา "

(โคบุตร ตอนนางอำพันมาลาให้เถรกระอำทำเสน่ห์)

นางมณีเล่าความเรื่องพระโคบุตรถูกเสน่ห์แจ้งไปให้พระอรุณทราบ พระอรุณจึงพายักษ์ทั้งสี่เข้ามาในเรื่องปราการบรรพต และแก้เสน่ห์เถรกระอ่า โดยให้ยักษ์ตนหนึ่งแปลงกายเป็นแมลงวันติดตามสาวใช้นางอ่าพันมาลาไป พระอรุณและยักษ์อีก ๓ คน ก็ติดตามไปด้วย เมื่อสาวใช้ไปถึงก็เล่าเรื่องที่นางอ่าพันจะให้เถรกระอ่าทำให้พระโคบุตรเกลียดพระอรุณ แมลงวันแปลงรู้เรื่องจึงกลายร่างเป็นยักษ์และต่อสู้กับเถรกระอ่าจนจับตัวเถรกระอ่าไว้ได้

" อรุณน้อยสั่งให้ร้อยเอาหัวผี ผูกคอเถรกับทาสีมาถวาย
ทั้งต่าราผ้าห่อผูกคอตะพาย ให้นำไปชุดรูปปั้นที่ผึ้งมา
เถรกระอ่าเดินตามนางทาสี สาวใช้แบกคัมภีร์เดินไปหน้า
เอาเชือกผูกคอลากตามกันมา จนถึงหน้าพระโรงรัตน์ชีชาล "

(โคบุตร ตอนพระอรุณจับเสน่ห์เถรกระอ่า)

๔.๒ พิธีถอดหัวใจ พิธีนี้มีพบในวรรณคดีบางเรื่อง เช่น ในรามเกียรติ์ กล่าวถึงการถอดหัวใจของทศกัณฐ์ โดยมีพระโคบุตรอาจารย์ของทศกัณฐ์เป็นผู้ทำพิธี พระโคบุตรเลือกยอดเขานิลคีรีเป็นที่ทำพิธี เพื่อไม่ให้มีผู้ใดล่วงรู้ โรงพิธีนั้นจัดตกแต่งดังนี้

" ครั้นถึงจึงองค์พระมุนี นิมิตโรงพิธีสูงใหญ่
พร้อมด้วยฉัตรจรจงชัย รูปเทียนดอกไม้ครบครัน"

ทศกัณฐ์เมื่อจะเข้าทำพิธีก็ต้องแต่งกายเป็นพิเศษคือ

" เมื่อนั้น ทศเศียรสุริยางศ์รังสรรค์
สระสรงทรงเครื่องราไลวรรณ จุณจันทน์เจิมพักตร์ดั่งโยคี
ทรงภูษาขาวโอมพัสตร์ พระหัตถ์ถือประคำมณีศรี
สอดสายธุหร่ำรูจี เข้าโรงพิธีอำไพ "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐถอดจิต)

การทำพิธีถอดหัวใจทศกัณฐ์นี้ใช้เวลานานถึงเก้าเดือนเก้าวันเก้านาที ตลอดเวลานั้นทศกัณฐ์และพระโคบุตรต่างก็สำรวมใจเป็นสมาธิภาวนาเวทมนตร์โดยตลอด กวีพรรณนาถึงพิธีตอนนี้ว่า

" จึงเอาธูปเทียนมาลาศ
หลับเนตรอ่านเวทสำรวมใจ
เมื่อนั้น
สมาธิเหนืออาสน์ภาวนา
จึงเอาน้ำสังข์น้ำกลศ
แล้วร่ายพระเวทอันฤทธิ
เมื่อนั้น
หลับเนตรอ่านเวทตบะกรรม์
เก้าเดือนเก้าวันเก้านาที
ด้วยเดชพระเวทตบะญาณ
เมื่อจิตจะออกจากตัว
เสียรพองสยองโลมา
แรงน้อยผอยไปไม่นั่งตรง
ดวงจิตก็ออกจากอินทรีย์
เมื่อนั้น
ยินดีก็หยิบเอาดวงใจ
ชั้นนอกนั้นศิลาประดับ
ครั้นแล้วจึงองค์พระสิทธา
บูชาโดยศาสตร์คัมภีร์ไสย
มิได้หวาดไหวไปมา
พระโคบุตรอาจารย์ฌานกล้า
วิญญาณ์ผูกจิตอสุรี
รดเหนือเศียรเกล้ายักษี
เป่าทั่วอินทรีย์กุมภัณฑ์
ทศเศียรสุริย์วงศ์รังสรรค์
ก็ล่วงพิธีนั้นช้านาน
ให้อิ่มดีไม่อยากอาหาร
ป่านดั่งกินทิพย์ทุกเวลา
ให้มืนมัวนัยเนตรซ้ายขวา
ดั่งว่าจะสิ้นสมประดี
ซบลงหมอบอยู่กับที่
อสุรีสลบนิ่งไป
องค์พระโคบุตรอาจารย์ใหญ่
ใส่ในกล่องแก้วแววฟ้า
ปรับชิดยิ่งเส้นเลขา
เอาน้ำประกายาอสุรี "

(<u>รามเกียรติ์</u> ตอนทศกัณฐ์ถอดจิต)

เมื่อทำพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทศกัณฐ์ปรึกษาพระโคบุตรถึงที่เก็บรักษาพระโคบุตรให้คำอธิบายว่า

" ...
เปรียบดังลูกโคที่พลัดแม่
ถ้าเหลือบไปเห็นมารดา
ดวงจิตจะไว้ใกล้กาย
ถึงมาตรจะซ้ำทำพิธี
กูจะช่วยรักษาไว้
ให้ไกลองค์พระยาอสุรา
อันดวงใจซึ่งออกจากกายา
อยากนมชะแง้แลหา
ก็วิ่งเข้ามาด้วยยินดี
ดีร้ายจะคืนเข้าสู่ที่
ชีวีไม่คืนออกมา
ที่ในกุฏีกลางป่า
เห็นว่าจะไม่มีเหตุการณ์ "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์ถอดจิต)

ในเรื่องสรรพสิทธิ์คำฉันท์ กล่าวถึงเรื่องการถอดหัวใจไว้เพียงว่าพระสรรพสิทธิ์ใช้มนตร์ถอดหัวใจจิตรเสน ดังฉันท์ว่า

" กษณไท้ธิบดิน
กลยามราษฎรี
ธก็โอมอิธอา
อุรภินพิไชย
ชฤษดิแหวกอุรเส
ษณุมนตรมหิท
ธก็เทมนตล
ภก็อื้นวรอรร
ทรนรินทรบดี
ปฐะมาภิไสมย
คมเวทอันไกร
สุรศาสตรประสิทธิ์
วกโดยวรวิษ–
ธินุภาพมหันต์
ทิปทณฑในครร–
ถอุบายปัญหา "

(สรรพสิทธิ์คำฉันท์)

เรื่องการถอดหัวใจที่อ้างจากวรรณคดีทั้ง ๒ เรื่องนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า ในเรื่องสรรพสิทธิคำฉันท์ นั้น พระสรรพสิทธิ์เป็นผู้เชี่ยวรู้เวทมนตร์และสามารถทำพิธีถอดหัวใจได้ผู้อื่นได้ ส่วนในเรื่องรามเกียรติ์ ทศกัณฐ์ และไมยราพึงจะรู้เวทมนตร์สำหรับถอดหัวใจ แต่ก็ยังคงต้องให้อาจารย์เป็นผู้ประกอบพิธีให้

๔.๓ พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีสะเดาะเคราะห์เป็นขบวนการต่อเนื่องจากการพยากรณ์ กล่าวคือเมื่อผู้รู้โหราศาสตร์ได้ให้คำพยากรณ์ว่าตัวละครนั้นมีเคราะห์ก็มักจะให้คำแนะนำให้หาวิธีแก้ไข คือทำพิธีสะเดาะเคราะห์

ในเรื่องพระอภัยมณี ขณะนางละเวงหาอุบายจะหย่าทัพและจับพระอภัยมณีอยู่นั้น เทพยดาดลใจให้พระอภัยมณีเกิดนิมิตฝันว่า

" ฝันว่าบิดีที่เราเป่าแต่ก่อน เป็นมังกรกับนาคมามากหลาย
เข้ารุมรบขบตอดเราวอดวาย ยังแต่กายกรมเทขาดกระเด็น
แล้วตัวเราเข้าไปอยู่ในถ้ำ จะคลานกลำไปข้างไหนก็ไม่เห็น
พระโยคีมีมหาคงคาเย็น ชุบให้เป็นคนคืนพอฟื้นกาย "

(พระอภัยมณี ตอนนางละเวงคิดหย่าทัพ)

พราหมณ์สานนใช้ความรู้ทางการพยากรณ์ กราบทูลพระอภัยว่า

" ... พระเคราะห์ร้ายแรงระมัดบำหยัดองค์
อันงูขบรบรอนมังกรกลุ้ม หญิงจะรุมรักใคร่ให้ใหลหลง
จะพลัดพรากจากตระกูลประยูรวงศ์ แต่พระองค์นั้นว่าหญิงจะชิงไป
ซึ่งมืดสิ้นดินฟ้ามหาสมุทร จะทิ้งพุทธภาวนาภาษาไสย
อันโยคีที่ให้ฟื้นใช่อื่นไกล คือผู้ใหญ่อยู่ในศีลพระชินวงศ์
จะชูช่วยด้วยวิชาอานุภาพ ให้เกิดลาภล้นลงเสบประสงค์
สืบกษัตริย์อดิเรกเป็นเอกองค์ พระญาติวงศ์พรั่งพร้อมเป็นจอมเจิม

ในสามวันจันษาชาตาขาด จะร้างราชสมบัติฉัตรเฉลิม
ที่ตรงปีนี้สังเกตเป็นเหตุเดิม จะแรงเริ่มร้ายดีให้มีมา
ขอหัดทานผ่านเกล้าอย่าเป่าปี้ ภัยจะมีแม่นแท้แน่หนักหนา
เคราะห์นี้ร้ายคล้ายพระรามตามสีดา ไมยราพพาลงไปไว้ใต้บาดาล
แต่มีชายเกยแทนเป็นแม่นมั่น พระเคราะห์นั้นถึงขาดอย่าอาจหาญ
จงอยู่ในไสยาสมาทาน จะตั้งศาลบวงสรวงควงชะตา
เสกสะเกาะเคราะห์ร้ายให้คลายเคลื่อน จนดาวเดือนดวงดับลับเวหา
จึงสรงชลมนต์พรมมุรธา ตามตำราไสยเวทประเภทพราหมณ์ "

(พระอภัยมณี ตอนนางละเวงคิดหย่าทัพ)

พระอภัยจึงให้จัดพิธีสะเกาะเคราะห์ ดังนี้

" ฝ่ายเจ้าพราหมณ์สามคนมนต์ชะงัด จึงรีบจัดแจงสั่งให้ตั้งศาล
กับยาแฝดแปดทิศพิสดาร มาแต่งการข้างที่บัตรพลีราย
เอาแพรบางอย่างดีแปดสีซ้อน บนบรรจถรณ์ให้บรรหมโบกลมถวาย
แล้วอ่านมนต์สะเกาะเสดัมยัมพวาย ชงนารายณ์กรายบัดกำวัดภัย
ผ้าแพรสีที่รองขนองนั้น เอาผูกพนภาพย่นต์ด้วยมนต์ไสย
เป็นคนธรรพรับเคราะห์แล้วเหาะไป พระอภัยค่อยหายกระวายกระวน "

(พระอภัยมณี ตอนนางละเวงคิดหย่าทัพ)

อีกตอนหนึ่งเมื่อนางละเวง นางรำภาส่าหรี นางยุพาผกาและนางสุลาลีวัน เริ่มตั้งครรภ์ นางต่างก็ฝันกันไปแปลก ๆ และเล่าความฝันแลกเปลี่ยนกันฟัง นางละเวงสังเกตเห็นว่าความฝันนั้นนอกจากจะแสดงว่าจะมีครรภ์แล้ว ยังบอกถึงเหตุร้ายด้วย นางจึงปรึกษากันจัดพิธีสะเกาะเคราะห์โดยหวังว่าเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นนั้นจะได้คลายลง กวีได้ดำเนินเรื่องในตอนนี้ว่า

" เรียกสนมกรมวังสั่งคดี องค์เทวีจะสะเกาะพระเคราะห์ร้าย
ประตูรอบขอบวังให้ตั้งศาล เครื่องคาวหวานนมเนยสังเวยถวาย

สุกรแกะแพะโคสิงโตควาย ล้มถวายกว่าจะเสร็จทั้งเจ็ดวัน
ปิดประตูผู้คนห้ามให้ขาด ใครล่วงราชอาญาถึงอาสัญ
เร่งปักธงตรงทวารศาลสำคัญ ในทันวันฤกษ์รุ่งขึ้นพรุ่งนี้
ฝ่ายสนมกรมวังรับสั่งพร้อม ประนมน้อมลามาเฉกฑหน้าที่
บ้างปลูกศาลบ้างก็จัดทำบัตรพลี เครื่องพลีกรรมแกะทั้งแพะโค
ปักธงเทียวเขียวดาประจำศาล เขียนรูปท่านพระมหาเยวาโห
ทั้งแปดด้านษลเทวอิศโร ให้ภิญโญอย่างฝรั่งตั้งบูชา
ประตูทั้งแปดทิศก็ปิดหมด บอกกำหนดนายประตูผูรักษา
แต่งสำเร็จเสร็จสรรพแล้วกลับมา แจ้งกิจจาตัวนายทูลรายงาน
ฝ่ายสามนางต่างจัดปรัศว์ซ้าย ให้วงสายสิญจน์ตั้งที่นั่งสนาน
น้ำมนต์รดกลดสังข์ให้ตั้งพาน ดาดเพดานม่านบังบัลลังก์ทรง
ครั้นเสร็จสรรพกลับมาเฝ้าเยาวราช อภิวาททูลความตามประสงค์
อรุณฤกษ์เบิกแสงสุริยง เชิญพระองค์สรงน้ำสุรามฤต
แล้วแต่งองค์ทรงคำทั้งสำรับ ไปคำนับศาลสุรากลากิจ
วันละหนจนเท่วทั้งแปดทิศ เทวฤทธิ์จะรักษาให้ถาวร "

(พระอภัยมณี ตอนหัสไชยแก้เสน่ห์)

เมื่อจัดเตรียมการเสร็จแล้ว วันรุ่งขึ้นก็ทำพิธี คือ

" ถึงประตูบูระพาตรงหน้าศาล สมมติท่านเทวาสถาผล
นางยั้งหยุดจุดเทียนเวียนมณฑล เจิมสุคนธ์จวงจันทร์แล้ววันทา
บรรดาสัตว์มัดเชือดเอาเลือดสด สุรารดเซ่นถวายทั้งซ้ายขวา
ของสังเวยเปรียนมทั้งถั่วงา สวดมนตราสะเดาะพระเคราะห์นาม
ครันสรรพเสร็จเสด็จมาบูชาศาล ทุกทวารถวายของที่สองสาม
อร่ามเรืองเครื่องบูชาสง่างาม แล้วเลียบตามเวียงเทินดำเนินมา "

(พระอภัยมณี ตอนหัสไชยแก้เสน่ห์)

ในบางครั้งกวีใช้การสะเดาะเคราะห์เป็นกลอุบายในการแก้ปมปัญหาให้ตัวละครในเรื่องพระอภัยมณี ตอนท้าวอุเทนยกทัพมาประชิดเมืองรบจักรและส่งสารมาขอนางเกษรายกนางให้ท้าวอุเทนก็จะยกทัพกลับ ศรีสุวรรณกับสามพราหมณ์รับอาสาสู้ศึกโดยถวายคำแนะนำ ว่า

" เจ้าพราหมณ์ทั้งบังคมบรมนาถ ข้าพระบาทพากเพียรได้เรียนจบ
ชำนาญในไตรเพทวิเศษครบ จะรุกรบราวีให้มีชัย
ซึ่งจะส่งองค์พระบุตรีนั้น หมิ่นมันจะประมาทพระบาทได้
เป็นเหตุผลต้นความด้วยทรามวัย ขอจงให้นางสะเดาะพระเคราะห์นาม
จะช่วยทำน้าทิพมนต์ถวาย พระเคราะห์คลายข้าศึกจะนึกขาม
จะอาสาพระองค์ทำสงคราม ช่วยปราบปรามปัจจามิตรที่ติดเมือง

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณรบท้าวอุเทน)

เมื่อท้าวทศวงศ์หลงเชื่ออุบายนั้น ศรีสุวรรณจึงดำเนินอุบายต่อไปว่า

" ... จะต้องแต่งเตียงพิธีเป็นสี่เสา
สำหรับทำน้ำสรงนางนงเยาว์ แล้วเสกเป่าปัดเคราะห์สะเดาะไป "

เครื่องใช้ที่ศรีสุวรรณให้จัดมาใช้ในพิธีนั้น มี

" ... จงเอาผ้าขาวลาดดาดเพดาน
ให้โฉมยงนงเยาว์เข้ามณฑล รดน้ำมนต์มุรธาภิรยาสนาน
จัดบัลลังก์ตั้งเครื่องนมัสการ จะได้อ่านมนต์สะเดาะพระเคราะห์นาง

และ

" ... พระเต้าตั้งน้ำมนต์ปนส้มป่อย
ประทีปธูปเทียนบูชาระย้าย้อย ให้เตรียมถวายเสร็จสรรพแล้วกลับไป "

เมื่อท้าวทศวงศ์อนุญาตให้ศรีสุวรรณและสามพราหมณ์ดำเนินพิธีได้ตามสะดวก ศรีสุวรรณกับสามพราหมณ์ก็ดำเนินพิธีตามอุบาย คือ

"... ขึ้นนั่งอาสน์ตรงหน้ามารศรี
พราหมณ์พี่เลี้ยงเคียงข้างบังอัคคี พอหาทีกันเบาเบาแต่เก้าคน
แล้วจุดธูปเทียนบูชาสมาธิ ตั้งสติตาจับกันสับสน

เสียงพึมพัมทำอุบายว่าร่ายมนต์ พอให้คนเขาได้ยินไม่กินใจ
หน่อกษัตริย์ทัศนานุชน้อง นวลละอองผ่องพักตร์ดังแขไข
ดูจิ้มลิ้มพริ้มพร้อมละม่อมละไม ดังนางในดุสิดาลงมาดิน
พระลืมองค์ทรงชยับจะรับขวัญ แล้วคิดหันถอยหลังหวังถวิล
ค่อยพาทีมีให้ใครได้ยิน ขอเชิญผินพักตร์น้องอย่าหมองนวล
พี่อุตส่าห์มาสะเดาะพระเคราะห์ให้ หวังจะได้แจ้งความทรามสงวน
ให้เห็นรักหนักในใจรัญจวน จึงอุตส่าชวนกันเข้ามาอาสารบ
แม้นม้วยมอดวอดวายสายสวาท นุชนาฏนงเยาว์ช่วยเผาศพ
พี่คิดถึงจึงอุตส่าห์มาให้พบ อย่าแกล้งซบซ่อนพักตร์ไม่ทักทาย "

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณรบท้าวอุเทน)

ศรีสุวรรณสามารถใช้อุบายสะเดาะเคราะห์ของต่นพบนางเกษราเพื่อบอกความในใจและร่ำลานางได้สำเร็จโดยไม่มีใครสงสัย การดำเนินเรื่องในตอนนี้เป็นไปอย่างแนบเนียนและสมเหตุสมผล

๔.๔ พิธีบวงสรวง พิธีบวงสรวงนี้โดยธรรมดาจะมีปรากฏอยู่ในตอนต้นของการทำพิธีทางไสยศาสตร์ต่างๆ ที่ตั้งเป็นพิธีบวงสรวงโดยตรงก็มีอยู่บ้าง เช่น ในพระราชนิพนธ์เรื่องอุณรุท กวีใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ชนิดนี้เข้ามาช่วยในการดำเนินเรื่องในตอนสำคัญ คือ เมื่อพระอุณรุทติดตามกวางทองแปลงไปถึงชายป่า กวางทองก็หายไป พระอุณรุทได้เข้าพักในร่มไทรเมื่อทหารติดตามมาทันแล้ว จึงให้จัดพิธีบวงสรวงพระไทร เครื่องใช้ในการบวงสรวงมีดังนี้

"จัดเครื่องบายศรีพลีกรรม พานทองสามชั้นประดับใส่
สอดแซมบุปผามาลัย ผลไม้มีรสอันตระการ
อีกสุราเมรัยไก่เป็ด เสร็จทั้งของคาวของหวาน
ธูปเทียนจุณจันท์สุคันธชาร แล้วปลูกศาลตั้งได้เพียงตา
จึงให้เลื่อนรถแก้วแววไว เข้าใต้ร่มไม้ใบหนา
เกณฑ์หมู่รี้พลโยธา ตั้งตารั้วรอบเป็นชอบกัน "

(อุณรุท ตอนพระอุณรุทเสด็จประพาสป่า)

จากนั้นพระอุณรุทก็ทำพิธีบวงสรวงพระไทร เริ่มจากการจุดธูปเทียนบูชา ะกล่าวคำอธิษฐาน

" จึ่งจุดธูปเทียนบวงสรวง บำบวงเทเวศมเหศร
ซึ่งสิงสู่พระไทรสถาวร ขออมรเทวราชได้โปรดปราน
ช่วยเกี้ยดกันสรรพโทษโพยภัย รังรักษ์พลไกรทวยหาญ
ทั้งรถรัตน์อัศวคชาชาญ สำแสนบริวารโขษจน
บรรดาโดยข้าคลาประเวศ แรมร้อนทุเรศไพรสณฑ์
อาศัยพระไทรมณฑล ดิลกแหล่งอารญคิรีเรือง
ช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย จัญไรร้ายภัยพิษให้ปลิดเปลื้อง
ทั้งแสนโศกโรคร้อนรำคาญเคือง ท่านผู้เรืองฤทธิ์นั้นช่วยบรรเทา
ให้ไพบูลย์พูนสุขเกษมสันต์ ดั่งฉัตรแก้วกั้นเกษเกล้า
บำบัดวิบัติให้บางเบา จงรับเอาสังเวยอันพึงใจ
แล้วประโคมกาหลดนตรี พิณพาทย์ดีดสีปี่ไฉน
ถวายกรทุกพวกพหลไกร มีอึงคะนึงไปทั้งนั้น "

(อุณรุท ตอนพระอุณรุทเสด็จประพาสป่า)

พระไทรได้รับสังเวยดังนี้จึงได้คิดแทนคุณพระอุณรุทด้วยการอุ้มพระอุณรุทปสมนางอุษาในเวลากลางคืน ครั้นรุ่งเช้าก็นำพระอุณรุทกลับคืนมา

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา กล่าวถึงพิธีบวงสรวงไว้ในตอนที่ท้าวรปันบวงสรวงขอบุตรให้นางประไหมสุหรี พิธีในตอนนี้กล่าวไว้ ดังนี้

"คิดพลางทางถวายเครื่องบวงสรวง บำบวงเทวราชเรืองศรี
ขออารักษ์หลักเมืองเรืองฤทธิ์ ได้ปรานีเชิญช่วยจงสมคิด
ให้ประไหมสุหรีนั้นมีบุตร เป็นบุรุษรูปโฉมประโลมจิต
ได้ครอบครองพระนครขจรฤทธิ์ ภาสะทานทั่วทิศทั้งปวง
แม้นสมปรารถนาดังว่าขาน จะถ่องแก้บนบาทบวงสรวง
เทียนทองชวาลาบุปผาพวง พรรณรายรุ่งร่วงด้วยเนาวรัตน์

จะแผ่ทองเนื้อเก้าหุ้มเสาศาล เอาตาดค่าท่ำม่านเพดานดัด
อีกทั้งทิวธงราชวัติ ชุมสายเศวตฉัตรชัชวาล
ทั้งแพะแกะโคกระทิงสิ่งละร้อย จะปล่อยไว้ในเทวสถาน
จะสมโภชเจ็ดทิวาราตรีกาล มิงานมหรสพครบครัน "

(อิเหนา ตอนท้าวกุเรปันบวงสรวงขอบุตร)

ผลของการบวงสรวงนี้ท้าวกุเรปันก็ได้โอรสสมพระทัย

๔.๕ พิธีชุบตัว ความคิดเรื่องการชุบตัวให้กลับเป็นหนุ่มเป็นสาวนี้เป็นความเชื่อที่มีอยู่ในหลายๆ ชาติ ในชาติไทยเราวรรณคดีที่แสดงความเชื่อในเรื่องนี้มีอยู่บ้าง เช่น ในเรื่องคาวี ในตอนท้าวสันนุราชชุบตัว กล่าวคือเมื่อท้าวสันนุราชได้ตัวนางจันท์สุดามาไว้ ก็พยายามหาทางจะให้นางปลงใจด้วย นางคงรักและภักดีต่อพระคาวีอย่างมั่นคง ท้าวสันนุราชเข้าใจไปว่านางรังเกียจความชราของตนจึงหาผู้มีวิทยาคุณมาทำพิธีชุบตัว ซึ่งสบโอกาสพระหลวิชัยและคาวีจะแก้แค้นท้าวสันนุราช และให้ความช่วยเหลือนางจันท์สุดา พระหลวิชัยซึ่งแปลงเป็นฤษีจึงรับทำพิธีชุบตัวให้โดยแจ้งกับท้าวสันนุราชว่า

"...
อันจะตั้งการกิจพิธี ตามคัมภีร์พรหมศาสตร์เพศไสย
เฉพาะแต่ตัวกับท้าวไท ใครใครมิให้เข้ามาเล้าลุม
จงเอาม่านมาบังไว้เจ็ดชั้น ที่ในนั้นขุดลงให้เป็นหลุม
แล้วเอาฟืนใส่ไฟประชุม จะอ่านเวทชุมนุมเทวา
เชิญท้าวเข้านั่งที่กองไฟ สำรวมใจหลับเนตรทั้งซ้ายขวา
จึงจะชุบบพิตรด้วยวิทยา ให้โสภาหนุ่มน้อยนงเยาว์ "

(คาวี ตอนท้าวสันนุราชชุบตัว)

เมื่อจัดที่ทำพิธีเสร็จแล้ว ท้าวสันนุราชก็เตรียมตัวตามพิธีไสยศาสตร์ คือ ผู้เข้าพิธีจะต้องชำระร่างกายให้หมดมลทินและนุ่งขาวห่มขาว ในที่นี้ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวของท้าวสันนุราชไว้ ว่า

"เมื่อนั้น ท้าวสันนุราชเร่งหรรษา
จึงชำระสระสรงคงคา แล้วทรงผ้าพื้นขาวเขียนทอง
ทรงสะพักปักตะนาวขาวสะอาด เข็มขัดคาดถักสายลายสอง
ครั้นเสร็จสมคิดดังจิตปอง ก็เยื้องย่องเข้าไปในม่านพลัน "
(คาวี ตอนท้าวสันนุราชชุบตัว)

พระหลวิชัยก็เริ่มพิธี คือ

"เมื่อนั้น พระฤาษีชื่นชมสมหวัง
จึงจูงท้าวก้าวขึ้นบนบัลลังก์ สอนให้นั่งผินหน้าเข้าหาไฟ "

เมื่อท้าวสันนุราชทนความร้อนไม่ไหว ขอให้พระหลวิชัยเปลี่ยนวิธีใหม่ พระหลวิชัยจึงแกล้งทำอุบายว่า

"เมื่อนั้น พระฤาษีแสร้งแกล้งว่า
หรือท้าวไทไม่เชื่อวิทยา จะให้เห็นแก่ตาเสียด้วยกัน
ว่าพลางทางหยิบเอาชี้ผึ้ง มาเคล้าคลึงต่อคิดประดิษฐ์ปั้น
เป็นรูปคนเสร็จสรรพฉับพลัน ให้ท้าวสันนุราชทัศนา
เราจะชุบรูปนี้ด้วยเวทมนต์ ให้เป็นคนน่ารักหนักหนา
ท้าวจงผันหลังนั่งหลับตา อย่าผันแปรแลมาข้างนี้
ว่าพลางทางทำเล่ห์กล ปากบ่นบริกรรมทำอู้อี้
แล้วผลักรูปปั้นนั้นทันที ตกกลางอัคคีระลายไป
จึงเอาพระคาวีออกจากย่าม จะให้เห็นสมความว่าชุบได้
นั่งแทนรูปปั้นไว้ทันใด สะกิดให้พระยาลืมตาดู "
(คาวี ตอนพระสันนุราชชุบตัว)

เมื่อท้าวสันนุราชหลงกลยอมทำพิธีต่อแล้ว พระหลวิชัยก็ดำเนินพิธีชุบตัวท้าวสันนุราชตามอุบายแก้แค้น คือ

" เมื่อนั้น เห็นท้าวเธอเชื่อถือ
แกล้งหยิบเอาพัดปัดกระพือ ให้เพลิงฮือสมหวังดังใจ
แล้วเดินเวียนวนบ่นบริกรรม งึมงึมพึมพัมเข้ามาใกล้
ได้ทีผลักท้าวเจ้ากรุงไกร ตะมำม้วนลงไปในอัคคี
เห็นม้วยมุดอุดอู้อยู่ในหลุม เอาฟืนสุมใส่เข้าเหมือนเผาผี
ซากศพโทรมสิ้นก็ยินดี ถ้อยทีสรวลสันต์สำราญใจ
จึงให้น้องแต่งองค์ทรงเครื่อง แทนท้าวเจ้าเมืองที่ม้วยไหม้
แล้วสั่งคนข้างนอกออกไป เร่งให้ประโคมขึ้นบัดนี้ "

(คาวี ตอนพระสันนุราชชุบตัว)

แล้วพระหลวิชัยและคาวีก็พากันเข้าเมืองเพื่อติดตามช่วยเหลือนางจันท์สุดา

อิทธิฤทธิ์

อิทธิฤทธิ์ คืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และรวมถึงภูตผีปีศาจด้วย อำนาจนี้สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ หรือมีปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติขึ้น อิทธิฤทธิ์ที่มีปรากฏเป็นการดำเนินเรื่องในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พอจะจำแนกได้ ดังนี้

๑. อิทธิฤทธิ์ของเทพยดา เทพเจ้าจะเข้ามามีส่วนในการดำเนินเรื่องในวรรณคดีไทยอยู่อย่างมาก เทพเจ้าที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยเสมอๆ องค์หนึ่งคือ พระอินทร์ ซึ่งจะคอยดูแลและช่วยเหลือตัวละครเอกเมื่ออยู่ในภาวะคับขัน หรือได้รับความเดือดร้อน เช่น ในเรื่องสังข์ทอง เมื่อนางรจนาต้องไปทนทุกข์ทรมานอยู่ที่กระท่อมปลายนากับเจ้าเงาะ ได้รับการดูถูกและชิงชังจากญาติวงศา พระอินทร์ได้รับรู้ความทุกข์ของนางและคิดหาวิธีจะช่วยให้นางพ้นทุกข์

" มาจะกล่าวบทไป ถึงท้าวสหัสนัยน์ไตรตรึงศา
ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา กระด้างดังศิลาประหลาดใจ
จะมีเหตุฉุกเฉินแผ่นดิน อมรินทร์เร่งคิดสงสัย
จึงส่องทิพเนตรดูเหตุภัย ก็แจ้งใจในนางรจนา

แม้นมิไปช่วยจะม้วยมอด ด้วยสังข์ทองไม่ถอดรูปเงาะป่า
จำจะยกพหลพลเทวา ลงไปล้อมพาราสามนต์ไว้
ชวนเจ้าชานิตีคลีพนัน น้ำหน้ามันจะสู้ใครได้
จะชู้ให้งันงกตกใจ ออกไปหาบุตรสุดท้อง
พระสังข์ครั้งนี้จะถอดเงาะ งามเหมาะไม่มีเสมอสอง
พ่อตาจะได้เห็นเป็นรูปทอง ทั้งทำนองเพลงคลีตีต่อยุทธ์ "

(สังข์ทอง ตอนตีคลี)

แล้วพระอินทร์กับเทพบุตรก็นิมิตกายเป็นมนุษย์ยกทัพมาล้อมเมืองสามนต์และท้าทายให้ออกมาตีคลีพนันเมือง ท้าวสามนต์สั่งหกเชยออกไปสู้รบก็ปราชัยกลับมา จึงจำต้องให้นางมณฑาไปขอความช่วยเหลือจากเจ้าเงาะ เมื่อเจ้าเงาะตกลงจะออกสู้รบ แต่เลือกครื่องทรงไม่เป็นที่ถูกใจ เรื่องจึงต้องร้อนถึงพระอินทร์อีก

" เมื่อนั้น จึงองค์เจ้าไตรตรึงศา
แจ้งใจในทิพย์วิญญาณ์ จะนั่งดูอยู่ท่าเห็นชาที
จึงตรัสสั่งพระวิศณุกรรม์ จงจัดสรรเครื่องทรงเรืองศรี
เอาไปให้พระสังข์ครั้งนี้ จะได้ใส่ตีคลีอวดพ่อตา "

(สังข์ทอง ตอนตีคลี)

เมื่อพระอินทร์ช่วยเหลือนางรจนาให้พ้นทุกข์แล้ว กวียังกำหนดให้พระอินทร์ทำหน้าที่ดำเนินเรื่องคลี่คลายสถานการณ์ในตอนปลายอีก คือ ช่วยแก้ไขสถานการณ์ระหว่างท้าวยศวิมลและนางจันท์เทวี ด้วยวิธีการดังนี้ คือ

" ...
คิดแล้วแต่งองค์ทรงเครื่อง รุ่งเรืองระยับจับเวหา
ถือกระบองเหล็กใหญ่ไคลคลา เหาะจากฟ้าในราตรี
ครันถึงปราสาทชัยไพชยนต์ ท้าวยศวิมลเรืองศรี

เห็นหลับเงียบเยียบเย็นทั้งธานี ไม่มีใครฟื้นตื่นสักคน
จึงเลื่อนลอยอยู่บนปัญชรชัย ร้องเรียกไข้ว่ไปหลายหน
เหวยเหวยท้าวยศวิมล นอนกรนอยู่ได้ไม่ขานรับ "

(สังข์ทอง ตอนท้าวยศวิมลตามพระสังข์)

เมื่อชู่จนท้าวยศวิมลเกิดความเกรงกลัวแล้วก็พิจารณาโทษท้าวยศวิมล

" เมื่อนั้น สหัสนัยน์ได้ยินก็ยิ้มหัว
ฟังท้าวเธอมอบครอบครัว เห็นเต็มกลัวตั้งกระทู้ชู่สำทับ
น่าชังนักหนาพระยาเคอะ พูดเลอะหลงใหลไม่ได้ศัพท์
มันน่าตีจริงหนอให้คอพับ ยังจะกลับงอบง้อขอชีวิต
มีแต่โง่เง่าเมามัว ไม่รู้หรือที่ตัวกระทำผิด
เชื่อแต่เมียน้อยเป็นนิจ จะทำไมไม่พิจารณา
นางจันท์นั้นผิดสิ่งใด จึงขับหนีตีไล่ออกอยู่ป่า
มิหนำซ้ำจับพระสังข์มา ถ่วงลงคงคาไม่ปรานี
ทำยุ่งหยาบบาปกรรมไม่คิดเห็น เสียแรงเป็นถึงท้าวเจ้ากรุงศรี
เชื่อคนริษยาทั้งตาปี วันนี้ชีวันจะบรรลัย
แม้นรักตัวกลัวตายอย่านิ่งเสีย ไปตามลูกตามเมียมาให้ได้
แล้วเงื้อดเงื้อกระบองจ้องไว้ ทำฮึดฮัดขัดใจจะตีรัน "

(สังข์ทอง ตอนท้าวยศวิมลตามพระสังข์)

จากความช่วยเหลือของพระอินทร์ทำให้ท้าวยศวิมล, นางจันท์เทวีและพระสังข์ได้พบกันในที่สุด

ในพระปฐมสมโพธิกถา เทพยดาเข้ามามีบทบาทในการดำเนินเรื่องอยู่หลายตอนด้วยกัน เช่น ตอนพระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญทุกกิริยา ได้รับความทุกข์ทรมานจนพระวรกาย

ชุบผอม พระองค์ทรงปริวิตกว่าทางปฏิบัติของพระองค์นี้คงจะมิใช่หนทางบรรลุพระโพธิญาณ ในตอนนี้พระอินทร์เข้าบทบาทในการดำเนินเรื่อง คือ

> "... ขณะนั้นสมเด็จพระอมรินทราธิราชทราบในข้อปริวิตก ดังนั้นจึงทรงด้วยพิณสามสายลงมาดีดถวายพระมหาสัตว์ สายหนึ่งเคร่งนักพอดีดก็ขาดออก สายหนึ่งหย่อนนักดีดก็ไม่บันลือเสียงแลสายหนึ่งนั้นไม่เคร่งไม่หย่อนเป็นปานกลาง ดีดเข้าก็บันลือศัพท์ไพเราะเจริญจิต พระมหาสัตว์ได้สดับเสียงพิณก็ถือเอานิมิตอันนั้นทรงพิจารณาเห็นแจ้งว่า มัชฌิมปฏิบัติเป็นหนทางพระโพธิญาณ จึงเสด็จนิสัชนาการ ณ ภายใต้ฉายาชมพูพฤกษ์ ทรงพระอาโภคทราบเหตุตระหนักว่า กิจแห่งทุกรกิริยานี้ใช่วิถีพระโพธิญาณเป็นแท้..."
>
> (พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๗)

กวีใช้พระอินทร์เข้ามาเป็นส่วนอธิบายเหตุผลของการค้นคิดหาหนทางปฏิบัติเพื่อบรรลุพระโพธิญาณของพระพุทธองค์ ซึ่งความจริงพระวินิจฉัยครั้งนี้เกิดขึ้นเองในพระทัยของพระองค์หลังจากทรงทดลองปฏิบัติและไตร่ตรองหาเหตุผลประกอบสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แล้ว

ในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์วนประเวศน์ เมื่อพระเวสสันดรถูกบัพพาชนียกรรมออกสู่ป่ามีพระนางมัทรีและพระลูกน้อยทั้งสองตามเสด็จไปด้วย พระอินทร์ให้พระเวสสุกรรมลงมานิมิตบรรณศาลาไว้ให้ ดังความว่า

> "... สมเด็จพระมิ่งอมรมกุฏเทวราชสุราฤทธิ์จึงสั่งพระเวสสุกรรมมานฤมิตพระอาศรมสถานพร้อมด้วยเครื่องดาบสบริขารบรรพชิตพิธีถวายพระจอมโมลีนราราช ฝ่ายพระเวสสุกรรมก็อภิวาทรับเทวบัญชามานฤมิตพระอาศรมบทในเวิ้งหว่างวงกตศิขเรศ แล้วบันดาลพาหมฤคในหิมเวศให้หลบลี้ปลาศไปไกลได้สามโยชน์ บันดาลสัตว์ที่ส่งเสียงเสนาะโสตให้ร้องประสานเสียงถวายใกล้พระอาศรม บันดาลไม้

ให้รื่นรมย์ด้วยดวงดอกออกสลอน ฟุ้งขจรด้วยสุคนธา
อญชรี ลิขิตวา แล้วจารึกอักษรไว้กับใบทวาร อนุตรชายิตวา
ก็อันตรธานสู่เทวสถานสุราลัย ... "

(มหาเวสสันตรชาดก กัณฑ์ทวนประเวศน์)

การใช้อิทธิฤทธิ์ตอนนี้เป็นการสร้างเหตุผลให้เนื้อเรื่องสมจริง เพราะการที่พระเวสสันตรจะเสด็จสู่ป่าอย่างสุขสบายนั้นดูจะผิดความจริงมากเกินไป กวีจึงใช้เรื่องอิทธิฤทธิ์เข้ามาเป็นการให้เหตุผล

อีกตอนหนึ่งในเรื่องนี้ เมื่อพระเวสสันตรประทานสองกุมารให้ชูชกไปแล้ว คงอยู่แต่พระนางมัทรี พระอินทร์เห็นว่าถ้าละไว้ต่อไปอาจจะมีชายอื่นมาทูลขอไปซึ่งเป็นการไม่สมควร พระอินทร์จึงแปลงกายลงมาทูลขอเสียเอง ความในตอนนี้มีกล่าวไว้ดังนี้

"...ส่วนสมเด็จสหัสนัยน์อัครเทวราช ก็ทรงพระอนุสรณ์
คำนึงถึงบรมบาทบรรพชิตเชตเพสสันดรดาบสว่า หยุโย
วานนี้ พระองค์ทรงสละพระปิโยรสทั้งคู่แก่ชูชกพฤฒาจารย์
มหัศจรรย์ก็บันดาลดินฟ้าสาครกัมปนาท โกจิ หีนปุริโส
แม้นว่ามีชายหินชาติผู้ใดผู้หนึ่ง จะสืบแสวงมาถึงพระอาศรม
สำนัก เข้าทูลขอพระเลิศลักษณ์กัลยานี มัทรีผู้ทรงศีลวัตร-
วรวิเศษ ท้าวเธอก็จะทรงบำเพ็ญพระทานบารเมศมหา-
ภริยาบริจาค เอกํ กตฺวา จะกระทำให้เสวยทุกข์ลำบาก
อยู่เอองค์บำราศผู้รองนาทบงสุ์ที่จะปฏิบัติก็จะหม่นหมองใน
คลองพรหมจริยาวัตรหวังประโยชน์พระบรมโพธิญาณ
ยนฺนนาม ควรอาตมะจักจรจากสถานสุทัศน์เทวนิเวศ นิมิต
เพศเป็นฤาษีชรา จะเข้าไปทูลขอพระเกศแก้วกัญญาเยาว-
ลักษณ์วิลาศ แล้วจะทูลถวายพระนุชนาฏให้คืนคง จะขอ
ปฏิญาณไว้อย่าให้พระองค์ทรงประสาทสละแก่ผู้ใดผู้หนึ่ง

ซึ่งจะนาพานพะ ณ เถื่อนทาง จะช้าชอพระน้องนางสืบไป
ในภายหน้า แล้วจะถวายอัฏฐลีลาบิวัตนาการ สู่สุราลัย
นิพานนี้แล้วแล ... "

(มหาเวสสันดรชาดก ตอนกัณฑ์สักกบรรพ)

ในเรื่องมณีพิชัย พระอินทร์ช่วยนางยอพระกลิ่นให้ได้แก้แค้นนางจันทร์เทวี โดยคลใจให้นางจันทร์เทวีอยากลงเล่นน้ำ และถูกงูในดอกบัวซึ่งลอยน้ำมากัดจนนางสลบไป เป็นโอกาสให้เจ้าพราหมณ์ยอพระกลิ่นได้เข้าไปรักษานางจันทร์เทวี เจ้าพราหมณ์รู้วิธีรักษามาจากพระอินทร์ วิธีรักษา คือ

" จึงหยิบเอาหมากมาสามคำ เสกทำตามที่โกลีย์สอน
สำรวมจิตใจให้แน่นอน ประนมกรมัสการอ่านมนต์
โอมอสรพิษฤทธิ์กล้า งูทับสมิงคลาเป็นต้น
งูเห่างูงอดตอดคน กนชบจงอางขว้างค้อน
พระอินทร์ตรัสใช้ให้กูมา ร้องเรียกร้องหาอย่าซุ่มซ่อน
ตัวใดที่ขบนางจันทร เร่งมาสูบถอนเอาพิษไป
แม้นช้าจะใช้ให้จักรเพชร ตัดหัวขาดเด็ดไม่อยู่ได้
อ่านจบเจ็ดคาบกำราบไป บัดใจงูร้ายก็เลื่อยมา "

(มณีพิชัย)

เมื่อเรียกงูร้ายมาสูบพิษออกจากกายนางจันทร์แล้ว พราหมณ์ก็ใช้เวทมนตร์เป่ารักษานางจันทร์อีกครั้งหนึ่ง

"...
จึงร่ายพระเวทอันเรืองชัย เป่าไปได้ครบสามคราว
งูเห่าเข้าสูบเอาพิษลง โดยดังจำนงปรารถนา
แล้วเลื่อยหายไปมิได้ช้า กลับค่อยรู้สึกองค์ "

ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เมื่อศรีสันท์ทาอุบายผลักสังข์ศิลป์ชัยตกเหว พระอินทร์รู้เรื่องราวก็ลงมาช่วย

" มาจะกล่าวบทไป ถึงท้าวสหัสนัยน์โกสีย์
ให้ร้อนอาสน์นักดังอัคคี อัศจรรย์อย่างนี้มิเคยเป็น
ดีร้ายใดหล่าจะเกิดเหตุ จึงฉอดส่องทิพเนตรสังเกตเห็น
สงสารสังข์ศิลป์ชัยไค้ยากเย็น ตกเหวเคืองเข็ญเป็นเคราะห์กรรม
นี่หากเทพเจ้าจอมผา เขาเมตตามาช่วยอุปถัมภ์
เห็นสิ้นเวรเวราที่เคยทำ เราจำจะไปช่วยชีวิตไว้
คิดแล้วมีเทวบรรหาร เรียกเทพบริวารน้อยใหญ่
เหาะจากฟากฟ้าสุราลัย พร้อมไปด้วยเทวดาเลว
ครั้นถึงเขาใหญ่ดังใจจง อมรินทร์เหาะลงไปในเหว
อุ้มสังข์ศิลป์ชัยใส่บั้นเอว แล้วขึ้นตามปล่องเปลวด้วยฤทธา
วางองค์ลงเหนือยอดบรรพต เอาน้ำทิพรินรดเกศา
ลบไล้ไปทั่วทั้งกายา พวกเทวานวดฟั้นให้บรรเทา
ที่เจ็บปวดหายฉิบดังหยิบทิ้ง ทั้งรูปร่างงามยิ่งขึ้นกว่าเก่า
บ้างให้พรสอนสั่งบ้างหยอกเย้า แล้วอุ้มเจ้าพาเหาะไปเวียงชัย
ครั้นถึงจึงลงยังแผ่นดิน อมรินทร์ชี้บอกหนทางให้
แล้วคำแหงแผลงอิทธิฤทธิไกร คืนไปสถานพิมานฟ้า "

(สังข์ศิลป์ชัย ตอนสังข์ศิลป์ชัยตกเหว)

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ได้มาจากชวา เทพยดาองค์สำคัญที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง คือ องค์ปะตาระกาหลา ตามท้องเรื่องว่าเป็นต้นวงศ์อสัญแดหวา ดังตอนกำเนิดอิเหนา ก็ปรากฏว่า

" มาจะกล่าวบทไป ถึงองค์อสัญญแดหวา
ซึ่งเป็นบรมอัยกา สถิตยังชั้นฟ้าสุราลัย
จึงนิมิตกริชแก้วสุรกานต์ นามกรพระหลานจารึกใส่
ครั้นเสร็จเสด็จจากวิมานชัย เหาะมากรุงไกรกุเรปัน
ครั้นถึงจึงวางกริชลง ข้างองค์กุมารหลานขวัญ
อวยชัยให้พรแล้วเทวัญ กลับคืนกระยาหงันชั้นฟ้า "

(อิเหนา ตอนเกิดอิเหนากุเรปัน)

ปะตาระกาหลาซึ่งเป็นบรรพบุรุษขององค์อสัญแดหวานี้จะคอยติดตามช่วยเหลือเชื้อสายเสมอมา ลักษณะที่กวีกล่าวถึงปะตาระกาหลาก็คล้ายๆ กับพระอินทร์ในวรรคดีเรื่องอื่นๆ เช่น ตอนสียตราออกเดินทางเพื่อติดตามอิเหนาและบุษบากับวิยะดา เมื่อพ้นเขตเมืองดาหา สียะตราก็เปลี่ยนเป็นย่าหรัน ทหารก็เปลี่ยนชื่อใหม่เพื่อไม่ให้ใครรู้จัก หนทางดำเนินในป่าทำให้ย่าหรันเป็นทุกข์ใจ ร้อนถึงองค์ปะตาระกาหลา

" มาจะกล่าวบทไป ถึงองค์ปะตาระกาหลา
ทิพอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา กระด้างดังศิลาประหลาดใจ
จึงเล็งดูรู้แจ้งประจักษ์ ว่าสียะตราหลานรักพิสมัย
บัดนี้อาวรณ์ร้อนฤทัย จะเที่ยวไปตามสามสุริยวงศ์
อย่าเลยจะช่วยนำจรลี ให้ทั้งสี่พานพบสบประสงค์
คิดแล้วทรงฤทธิ์นิมิตองค์ เป็นบุหรงมยุเรศร่อนมา"

(อิเหนา ตอนย่าหรันตามนกยูง)

เมื่อองค์ปะตาระกาหลาแผลงฤทธิ์นิมิตองค์เป็นนกยูงแล้ว ก็มาหลอกล่อให้ย่าหรันติดตามไป

" เมื่อนั้น บุหรงสุรารักษ์ปักษี
เห็นย่าหรันดั้นดัดพนาลี ควบขับพาชีกระชั้นมา

จึงโผผินบินไปให้ห่าง แล้วย่องย่างหยุดยืนคอยห่า
พลนรำทำทีกิริยา ปักษาแกล้งล่อรอรั้ง
ด้วยเดชเทวัญบันดาล วันเดียวถึงด่านเมืองกาหลัง
ก็เลี้ยวกลับคลับคล้ายกายกาบัง คืนยังกระยาหงันชั้นฟ้า "

(อิเหนา ตอนย่าหรันตามนกยูง)

การที่กวีใช้อิทธิฤทธิ์ของเทพยดาในตอนนี้เป็นการทำให้เรื่องสมเหตุผลและกลี่คลายเรื่องได้อย่างชัดเจน ผู้อ่านจะไม่คิดใจสงสัยว่าเหตุใดสียะตราจึงสามารถติดตามมาได้อย่างถูกทาง

อีกตอนหนึ่งเมื่ออุณากรรณออกรบกับกองทัพท้าวจะมาหรา อุณากรรณไม่เคยออกสงคราม จึงเกิดความกลัว องค์ปะตาระกาหลาจึงลงมาช่วยอีก

" เมื่อนั้น องค์ปะตาระกาหลาเป็นใหญ่
เสด็จจากฝากฟ้าสุราลัย ลงไปยังพื้นพสุธา
ครั้นถึงที่กองทัพฉับพลัน เทวัญหยุดยืนอยู่ตรงหน้า
มิให้ผู้ใดเห็นกายา ให้เห็นแต่มิสาอุณากรรณ
แล้วบัญชาตรัสแก่นัดดา เจ้าอย่าตกใจไหวหวั่น
อันระตูจะมาหรานั้น จะมอดม้วยชีวันเป็นมั่นคง "

(อิเหนา ตอนปันหยีอาสาป้องกันเมืองกาหลัง)

อุณากรรณจึงสามารถทำการรบได้อย่างมั่นใจขึ้น และสามารถฆ่าระตูจะมาหราได้ การแสดงอิทธิฤทธิ์ของปะตาระกาหราในตอนนี้ทำให้เรื่องสมจริงมากขึ้น และทำให้การคลี่คลายเรื่องเป็นไปได้อย่างช้า ๆ ไม่รวบรัดเกินไป

เทพยดาอื่น ๆ นอกจากพระอินทร์ก็เข้ามามีส่วนในการดำเนินเรื่องในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย เช่น ในเรื่องราชาธิราช เมื่อพระยานอยเตรียมผู้คนไว้เพื่อชิง

เมืองพะโค พระยาน้อยทำอุบายออกไปเล่นติดลิที่วัดพระมุเตาเพื่อได้พบปะผู้คนของตนในวันหนึ่งปรากฏว่า

"ครั้นอยู่มาวันหนึ่งพระยาน้อยออกไป ณ วัดนั่งดูคนติดลิอยู่ เหลือบเห็นตาปะขาวคนหนึ่ง เดินมาที่ลานพระมุเตา พระยาน้อยเห็นประหลาดจึงเดินเข้าไปหา ถามว่าท่านมาแต่ที่ใดตาปะขาวผู้นั้นบอกว่า มาแต่ทิศตะวันตกอยู่ป่าโครธาราม มาบัดนี้ปรารถนาจะใคร่พบลูกพระเจ้าช้างเผือกหน่อยหนึ่ง พระยาน้อยจึงถามว่า ท่านจะสนทนาด้วยกิจอันใด ตาปะขาวผู้นั้นจึงบอกว่าข้าพเจ้าหวังจะบอกเนื้อความลูกพระเจ้าช้างเผือกให้ทราบ ถ้าลูกพระยาช้างเผือกจะปรารถนาเอาราชสมบัติในเมืองพะโคแล้วก็ให้รักษาปัญจางคิกศีล แล้วจงไปข้างทิศตะวันตก จะได้พบกัลยาณมิตรเป็นบุรุษอกภูมพี่ผู้หนึ่งอยู่ที่บ้านพะลาคา เป็นข้าพระเกษธาตุอยู่ ณ เมืองตะเกิง ผู้นั้นมีปัญญาสุขุมภาพจะได้เป็นครูท้าวพระยา รู้จบไตรเพท และบุรุษนั้นเกิดวันอังคาร บัดนี้อายุได้สิบหกปีแล้ว ผู้นั้นจะกล่าวปริศนาสามบท ถ้าบพิตรแก้ปริศนาสามบทได้ ผู้นั้นก็จะได้เป็นคู่คิดกับพระองค์จะได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศทั้งปวง จะได้ยกย่องพระพุทธศาสนาให้ถาวรสืบไป ว่าดังนั้นแล้ว ก็อันตรธานหายไปในที่เฉพาะพระเนตรพระยาน้อยและเมื่อตาปะขาวหายไปในทันใดนั้นแผ่นดินไหว และมังโยทยาคนหนึ่ง มังตะราวคนหนึ่งอยู่ด้วยพระยาน้อย ๆ จึงว่าซึ่งตาปะขาวหายไปเกิดมหัศจรรย์แผ่นดินไหวดังนี้ ตะรอยเทพยดามาบอกเหตุแก่เรา ๆ จะกลับเข้าไปในเมืองพะโคแต่งเครื่องบูชา พระยาน้อยก็กลับเข้ามาเมือง ... "

(ราชาธิราช)

ในพระปฐมสมโพธิกถา เมื่อพระยามารยกกองทัพมาคุกคามพระพุทธเจ้า แม่ธรณีได้นิมิตกายขึ้นมาให้ความช่วยเหลือพระพุทธองค์จนพวกมารต้องพ่ายแพ้หลบหนีไป

"...ด้วยโพธิสมภารรานุภาพยิ่งใหญ่แห่งพระมหาสัตว์ ก็อุบัติบันดาลเป็นรูปนารี ผุดขึ้นจากพื้นปฐพียืนประดิษฐาน เฉพาะพระพักตร์พระพุทธังกุรราช เหมือนดุจร้องประกาศกราบทูลพระกรุณาว่าข้าแต่พระมหาบุรุษราช ข้าพระบาททราบซึ่งสมภารบารมีที่พระองค์สั่งสมอบรมบำเพ็ญมา แต่น้ำทักษิโณทกตกลงชุ่มอยู่ในเกศาข้าพระพุทธเจ้านี้ก็มากกว่ามากประมาณมิได้ ข้าพระองค์จะบิดกระแสใสสินโธทกให้ตกไหลหลั่งลง จงเห็นประจักษ์แก่นัยนาในคราวนี้ แลนางพระธรณีก็บิดน้ำในโมลีแห่งตน อันว่ากระแสชลก็หลั่งไหลออกจากเกศโมลีแห่งนางพสุนธรี เป็นท่อธารามหามหรรณพนองท่วมไปในประเทศที่ทั้งปวงประดุจห้องมหาสาครสมุทร พระผู้เป็นเจ้าพุทธรักขิตาจารย์จึงกล่าวสารพระคาถาอรรถาธิบายความ... "

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๙)

ในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี เทพเจ้าได้เข้ามามีส่วนเสริมสร้างทานบารมีของพระเวสสันดรอีกครั้งหนึ่ง คือ เมื่อชูชกมาขอสองกุมารไปขณะพระนางมัทรีไปหาผลไม้อยู่ในป่า เทพยดาเกรงว่าพระนางมัทรีจะกลับถึงพระอาศรมเร็วเกินไป จึงแสดงอิทธิฤทธิ์ลงมาขวางทางไว้

"... ส่วนเทพยเจ้าจอมสากล จึงมีเทวบุบลบังคับแก่เทพอันดับทั้งสามองค์ อันทรงมหิทธิฤทธิ์ศักดา ว่าท่านจงพากันฉุดบิดเบือนกายกลายอินทรีย์เป็นพญาราชสีห์สองเสือสามสัตว์สกัดหน้าพระนางพระยามัทรีไว้

ต่อทิพากรคลาไคลคล้อยเย็นเห็นดวงพระจันทร์ขึ้นมาราง ๆ
ท่านจงลุกหลีกหนทางให้แก่นางพระยา ตโย เทวปุตฺตา
ส่วนเทพยเจ้าทั้งสามก็อำลาลีลาศผาดแผลงจำแลงเป็น
พญาไกรสรราช ผาดแผดเสียงสนั่นดังสายอัสนีลั่นตลอดป่า
องค์หนึ่งเป็นพยัคฆพญาเสือโคร่งคำรนร้องอีกองค์หนึ่งเป็น
เสือเหลืองเนื่องกะนองย่องหยัดสะบัดบาท ต่างองค์กระทำ
สีหนาทน่าแสยงขน พากันจรดลไปนอนกอยที่ช่องแคบขวาง
มรรคา ที่พระนางเธอจะเสด็จสู่บรรณศาลานั้นแล..."

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี)

ในการมาช่วยเหลือของเทพยดาในบางครั้งก็มิใช่เป็นการช่วยเหลือเพียงอย่างเดียว ยังแฝงจุดมุ่งหมายอื่น ๆ ไว้ด้วย เช่น ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา เมื่อจรกาง่างเขียนไปลอบวาดรูปนางบุษบา ช่างเขียนเดินทางกลับมาถึงทางแยกจะไปเมืองจรกาและเมืองกระหมังกุหนิง ขณะที่ช่างเขียนพักนอนอยู่ริมทางป่า องค์ปะตาระกาหลาลงมาลักรูปางบุบบาไป เพราะความแค้นอิเหนา

" มาจะกลาวบทไป ถึงองค์อัยกากระยาหงัน
อาสน์อ่อนเร่าร้อนดังไฟกัลป์ เทวัญเล็งทิพเนตรดู
แจ้งว่าอิเหนาไปหลงรัก ที่ต่ำศักดิ์ชื่นเลี้ยงเกียงกู่
จะให้น้องได้ครองกับระตู ไม่เกรงกูผู้เป็นอัยกา
จำจะก่อเหตุเภทภัย ให้มันได้โทรมนัสสหัสสา
คิดแล้วสำแดงเดชา เหาะระเห็จลงมิวิในเที่ยงคืน
ครั้นถึงริมทางกลางดงดอน เห็นช่างบนหลับไหลยังไม่ตื่น
จึงเข้าไปข้างหลังยั้งยืน ค่อยเปลื้องผืนผ้าโพกออกพลัน
หยิบกระดาษวาดรูปเครื่องทรงไว้ แล้วโพกให้เหมือนเก่ากระหมวดมั่น
ครั้นเสร็จเสด็จจากไพรวัน เหาะไปกระยาหงันชั้นฟ้า... "

(อิเหนา ตอนปะตาระกาหลาลักรูปนางบุษบา)

เมื่อวิหยาสะกำถูกอารักษ์ดลใจ คุมพลออกประพาสป่าองค์ปะตาระกาหลา ก็กำเนินแผนการ ทันที

" มาจะกล่าวบทไป ถึงองก์อสัญแดหวา
เห็นวิหยาสะกำยก ลมา ล้อมไล่มฤคาในอารญ
ชื่นชมสมะเนของเทเวศร์ จะทำให้เกิดเหตุเภทผล
จึงหยิบเอากระดาษวาดรูปนฤมล เหาะจากไพชยนต์วิมานมา
ครันถึงหนทางสามแพร่ง ที่ตาแหน่งต้นไทรใบหนา
ก็ลงยืนยังพื้นพสุธา แทบริบมรคาพนาลัย
จึงเอากระดาษวาดรูปนาง แอบวางไว้ใต้ต้นไทรใหญ่
แล้วจำแลงแปลงกายทันใด ด้วยฤทธิไกร เทวัญ
บัดเดี๋ยวก็กลายเป็นกวางทอง งามล่ำยองรูปโฉมเฉิดฉัน
ออกจากรายป่าอารัญ ผายผันเผ่นโผนโจนทะยาน

...

เมื่อนั้น กวางทองปะตาระกาหลา
เห็นวิหยาสะกำกับโยธา ขับม้าล้อมไล่เป็นสิงคลี
ทาตกใจกระเจิงเริงร้อง ลำพองเผ่นโผนโจนหนี
วางวิ่งเวียนวงเข้าพงพี แล้วทำทีระมัดระวัง
เห็นห่างกวางทองก็หยุดท่า ระเง้อหน้าเหลือบเลเหลียวหลัง
ลัดแลงแฝงไม้ใบบัง แกล้งล่อให้คลั่งตามไป

...

พอถึงหนทางสามแพร่ง ใกล้ตำแหน่งต้นไทรไพศาล
จึงบิบร่างลำพองโผนทะยาน แล้วอันตรธานทันที

(อิเหนา ตอนวิหยาสะกำได้รูปนางบุษบา)

วิหยาสะกำติดตามกวางทองแปลงไปจนได้รูปนางบุษบาที่องค์ปะตาระกาหลานำมาวางไว้ จากรูปวาดนี้เป็นชนวนให้เกิดสงครามทาให้อิเหนาได้พบนางบุษบา เหตุการณ์ที่องค์ปะตาระกาหลากระทำในครั้งนี้เพราะต้องการจะช่วยให้อิเหนาและนางบุษบาได้ครองคู่กันอย่างเหมาะสมและต้องการจะสั่งสอนอิเหนาด้วย

อีกตอนหนึ่งเมื่ออิเหนาลักพาตัวนางบุษบาไปไว้ในถ้ำแล้ว อิเหนากลับมาแก้สงสัยในเมือง ปะตาระกาหลาบันดาลให้ลมหอบนางบุษบาไป ในตอนนี้กวีให้เหตุผลสอดคล้องกับตอนที่ลงมาลักรูปนางบุษบา ว่า

... "...

แค้นด้วยอิเหนานัดดา อหังการ์ก่อเภทเหตุใหญ่
กูแกล้งสรรค์บุษบาลงไป หวังจะให้เป็นคู่-ครองกัน
ก็ไม่เลี้ยงตามวงศ์ที่จงให้ ทำตามนำใจหุนหัน
รักแต่ที่ต่ำพงศ์พันธุ์ บากบั่นตัดรอนบ่ห่อนคิด
เดิมว่าไม่เลี้ยงบุษบา แล้วกลับมาภิรมย์สมสนิท
กูมิให้สู่สมชมชิด จะปลดปลิดบุษบาพาไป
ถึงจะพบพานกันวันหน้า จะทรมาให้แทบเลือดตาไหล
คิดแล้วออกจากพิมานชัย ลงไปยังพื้นสุธาธาร
จึงผาดแผลงสำแดงศักดาเดช สะเทือนทั่วทุกประเทศทิศาศาล
เมฆหมอกมืดมนอนธการ อัศจรรย์บันดาลด้วยฤทธิรณ
แล้วให้บังเกิดพายุใหญ่ กัมปนาทหวาดไหวทั้งไพรสณฑ์
ลมหอบเอารถนฤมล สามคนลอยลิ่วปลิวไป "

(<u>อิเหนา</u> ตอนลมหอบ)

เมื่อพาไปแล้วปะตาระกาหลาก็ปรากฏกายให้เห็น

" เมื่อนั้น ฝ่ายองค์อสัญแดหวา
จึงสำแดงให้เห็นกายา แล้วว่าแก่บุษบาไปพลัน

นัดดาอย่าวิโยคโศกเศร้า ใช่เจ้าจะม้วยอาสัญ
แค้นด้วยอิเหนากุเรปัน จะพรากให้พลัดกันจงสาใจ

...

เราจะแต่งแปลงองค์ให้เป็นชาย มิให้คนทั้งหลายสงสัย
พรุ่งนี้ก็จะไก้เข้าไป สำนักในนครประมอตัน
นานไปจึงจะได้คืนสถาน เสวยสุขสำราญเกษมสันต์
จงดับโศกาจาบัลย์ จำเป็นพลัดกันอย่าอาวรณ์ "

(อิเหนา ตอนลบหอบ)

เหตุการณ์ในตอนนี้ดูจะเป็นการหาเหตุให้อิเหนาได้แสดงฝีมือและความสามารถให้เป็นที่ลือชาปรากฏ และเป็นการแสดงลักษณะตัวละครให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้นด้วย

ในบางครั้งกวีนำความเชื่อทางไสยศาสตร์เรื่องอิทธิฤทธิ์เทพยดานิมามาเป็นอุบายให้ตัวละครคิดแก้ปัญหา นับเป็นการดำเนินเรื่องที่ฉลาดและแนบเนียน เช่น ตอนปันหยีตามแอหนังไปที่เขาตะหลากัน

"...
จึงขึ้นไปบนต้นพฤกษา ทำดังเทวาเหาะได้
พระเหนี่ยวกิ่งอิงกายอยู่ปลายไม้ สูงเสมอกไก่กุฎี
แล้วร้องถามทรามวัยลงไปพลัน มาสร้างพรตพรหมจรรย์อยู่ที่นี่
จะปรารถนาสิ่งไรนะเทวี จงแจ้งคดีโดยสัจจา
เมื่อนั้น แอหนังดีหลาอรสา
คิดว่าสำเนียงเสียงเทวา จึงตอบว่าจาไปทันใด
ข้าปรารถนาหาความชอบ ให้ประกอบตามอัชฌาสัย
ชาตินี้มีบุญน้อยเป็นพ้นไป ภายหน้าจะให้สมคิด
เมื่อนั้น ปันหยีชื่นชมภิรมย์จิต
จึงว่าเราเทวาสุราฤทธิ์ สถิตในนัครากิรี

ชื่อหลงหลังอาหลัดเทเวศร์ จะมาแจ้งเหตุแก่โฉมศรี
ด้วยฝูงเทวัญจันทรี บัดนี้คิดพร้อมยอมใจ
ว่าแอหนังนี้มีความชอบ ประกอบพรตธรรม์ไม่หวั่นไหว
จึงให้ข้ามาเชิญขึ้นไป อยู่ในสวรรค์วิมานบน
... ดูกอนเทวาในราศรี
แอหนังพี่ข้าทั้งสองนี้ ก็เนาในคิรีปะตาปา
จะตามไปด้วยฤามิได้ เทพไทจงโปรดเกศา
เคยร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกันมา สองราจะใคร่ไปด้วยกัน
เมื่อนั้น ปันหยีปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
จึงตอบวาจาแอหนังพลัน จะพาไปด้วยกันอย่าปรารมภ์
เจ้าอย่าหน่วงหนักชักช้าฯ เชิญยุรยาตราจากอาศรม
อย่าร้อนใจจะได้ชื่นชม เสวยรมย์สมบัติเปรมปรีดิ์ "

(อิเหนา ตอนปันหยีปลอมเป็นเทวดาลวงนางแอหนัง)

นอกจากนี้บทบาทของเทพยดาที่เข้ามาปรากฏในการดำเนินเรื่องอีกลักษณะหนึ่งก็คือ การเป็นพยานรับรู้แสดงความชื่นชม เช่น ในพระปฐมสมโพธิกถา เมื่อพระพุทธเจ้าชนะพระยามาร บรรดาเทพยดาต่างก็แสดงความชื่นชมยินดี

"... ในขณะนั้น ฝูงเทพไทกับทั้งพรหมบริษัทซึ่งปลาตนาการเพราะความกลัวแก่มารภัย ไปสถิตอยู่บนขอบเขาจักรวาฬคอยชะแง้พักตร์ทัศนาการพระยามารกับพระมหาสัตว์ ใครจะมีภัยแลพ่ายแพ้แก่กันเป็นหมู่มารอาธรรม์แตกฉานปลาตนาการไปต่างองค์ดีพระทัยแซ่ซ้องร้องสาธุการ ประสานศัพท์โกลาหลนี่สนั่น ชวนกันกล่าวสรรเสริญพระคุณพระมหาบุรุษราชด้วยบาทพระคาถาอรรถาธิบายความว่า พระสิทธัตถะราชกุมารนี้เป็นมนุษย์ เหตุไฉนจึงมีชัยชำนะแก่เทพบุตรหมู่มารอันมีอานุภาพเห็นปานฉะนี้ ควรจะอัศจรรย์เหตุดังนั้น เราทั้ง

หลายถวายพระนามกรพระองค์ประกาศว่า พระอนันตชินราช
บังเกิดในคราวนี้... "

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๕)

ในรามเกียรติ์ เมื่อพระรามสังหารทศกัณฐ์ได้แล้ว บรรดาเทพเจ้าต่างก็พากันแสดงความชื่นชม

"มาจะกล่าวบทไป ถึงหมู่เทวาทุกราศี
ทั้งบรมพรหมเมศอันฤทธิ์ องค์ท้าวตรีเนตรเวสสุวัณ
วิรุฬหกผู้ทรงสิทธิศักดิ์ วิรูปักษ์ตรัฐรังสรรค์
นักสิทธิ์วิทยาคนธรรพ์ นางอัปสรสวรรค์หกชั้นฟ้า
เห็นพระนารายณ์อวตาร สังหารทศพักตร์ยักษา
อันเป็นเสี้ยนเบียดเบียนโลกา สุดสิ้นชีวาด้วยฤทธิ์
ต่างองค์ชื่นชมโสมนัส เยี่ยมแกลตบหัตถ์อึงมี่
บ้างโปรยปรายทิพมาศสุมาลี อันมิกลิ่นฟุ้งขจรจร
บ้างขับขานบรรสานพิณพาทย์ ทุกอากาศวิมานสิงขร
แซ่ซองอำนวยอวยพร องค์พระสี่กรทรงครุฑ
อื้ออึงคะนึงก็กึกก้อง สะเทือนท้องคงคามหาสมุทร
ตลอดถึงกาลาคนิรุทร อุตลุดไปทั้งจักรวาล "

(รามเกียรติ์ ตอนพระรามแผลงศรต้องทศกัณฐ์)

๒. อิทธิฤทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีปรากฏในวรรณคดีที่เลือกมาศึกษานี้เป็นอิทธิฤทธิ์ของพระบรมสารีริกธาตุเป็นส่วนใหญ่ เช่น ในลิลิตตะเลงพ่าย เมื่อสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ ประทับคอยฤกษ์ยาตราทัพ ก็ปรากฏว่า

" บัดเดี๋ยวไทฤษฎี พระศรีสารีริกบรมธาตุ ไขโอภาส
โสภิศ ช่วงชวลิตพ่างผล ส้มเกลี้ยงกลกุ่กอง ฟ่องฟ้าฝ่าย
ทักษิณทิพแวดวงตรงทัพ นับคำรบสามตรา เป็นทักษิณาวัฏเวียน

ว่ายฉวัดเฉวียงอัมพร ผ่านไปอุดรโดยด้าว พลางบพิตรโท
ท้าว ทานตั้งสดุดี อยู่นา..."

(ลิลิตตะเลงพ่าย)

ในเรื่องราชาธิราช เมื่อพระเจ้าช้างเผือกกระทำการวิวาหะมงคลให้สมิงมราหูกับตะละแม่ศรีแล้ว พระเจ้าช้างเผือกเสด็จไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุปรากฏว่า

" ครั้นทำการวิวาหะเสร็จแล้ว พระเจ้าช้างเผือกก็เสด็จไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุอันชื่อว่า ยกกะอะศุภ ณ เมืองตะเกิง พระสารีริกธาตุก็สำแดงพระยมกปาฏิหาริย์ ช่อพรรณรังสีมีเป็นคู่ๆ ถึงเจ็ดวัน พระเจ้าช้างเผือกกับพระมหาเทวีมุขมนตรีทั้งปวงนั้นครั้นเห็นพระสารีริกบรมธาตุทำปาฏิหาริย์ก็โสมนัสยินดีกระทำการสักการบูชามีการมหรสพใหญ่หลวงบูชาพระบรมธาตุเป็นอันมาก..."

(ราชาธิราช)

๓. อิทธิฤทธิ์ของวิญญาณ การดำเนินเรื่องที่กวีนำอิทธิฤทธิ์ของวิญญาณ ภูตผีปีศาจมาใช้นั้น กวีจะให้วิญญาณมาปรากฏกายหรือการกระทำ เพื่อจุดมุ่งหมายต่างๆ ดังนี้

๓.๑ เพื่อให้ความช่วยเหลือ วิญญาณที่มาช่วยเหลือนั้นมักจะเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษ เช่น เมื่อพระไวยยกทัพจะไปรบกับพลายชุมพลและขุนแผนซึ่งปลอมตัวเป็นมอญ มาวิญญาณของนางวันทองมาปรากฏกายเพื่อบอกพระไวย

"จะกล่าวถึงวันทองที่ต้องโทษ พระองค์ทรงโปรดให้เข่นฆ่า
เมื่อขาดใจอาลัยถึงลูกยา เวรพาเป็นอสุรกาย
วันนั้นพระไวยจะไปศึก นางนึกสำคัญมั่นหมาย
เกรงฤทธิ์บิดาจะฆ่าตาย กลับกลายเพศเพี้ยนเป็นนารี
ผิวผ่องละอองพักตร์ปลั่งเปล่ง ดั่งดวงจันทร์วันเพ็งประไพศรี
ประมาณชันษาสิบห้าปี ท่วงทีมารยาทดังนางใน

ผ้ายกดาบีนุ่งพุ่งทอง สอดสองซับสีดูสดใส
กรองนอกดอกฉลุดวงละไม เส้นไหมย้อมบวงเป็นมันยับ
ก้านแย่งโคมเพชรเจ็ดเหลี่ยม กรวยเชิงช่อเอี่ยมดังแบบจับ
ชัดแสดสอดสีทับทิมทับ นางแกล้งแต่งประดับประดิษฐ์กาย
เฉิดโฉมประโลมลานสวาท ชะอ้อนอ่อนเอวสะอาดสะอิ้งสาย
สร้อยสังวาลสุวรรณพรรณราย แต่ละเม็ดเพชรกระจายกระจ่างดวง
สองเต้าตูมเต่งเคร่งครัด ดอกไม้ทัดทั้งผ้าห่มหอหวง
กรองร้อยสร้อยสนกระสันทรวง ร่ำร้องเสียงล่วงรำพันไป

...

พระไวยชับม้ามาถึงนั่น พอพระจันทร์เพ็ญผ่องละอองศรี
เสียงเสนาะเพราะชัดเป็นสตรี ก็หยุดยั้งโยธีอยู่กลางทาง
ลงจากม้าพลันในทันใด เยื้องยุรยาตรไปไม่เกรียบกร่าง
แฝงไม้แลไปเห็นโฉมนาง ทรงบางตละหล่อออกจากพิมพ์

...

ปลอบพลางทางย่างขยับเยื้อง ชายชำเลืองโลมเลียมเข้าไปใกล้
ขยับมือมาแม่อย่าเมินไป ขอดอกไม้สักหน่อยที่ร้อยกรอง
คราวนั้นนางเปรตอสุรกาย แยบคายเชิงดีไม่มีสอง
เห็นลูกชายและเลียมเทียมคะนอง ก็โผนผาดร้องระงมไพร
ตวาดมาว่าเจ้าหวยพลายงามลูก มาดูถูกข่มเหงหาเกรงไม่
ลุ่มหลงโลภว่าประสาใจ กูไชยสาธารณ์คือมารดา
ชื่อว่าวันทองที่ต้องโทษ พระกริ้วโกรธสั่งให้ไปเข่นฆ่า
ตายไปใจผูกด้วยลูกยา ตามมาจะบอกซึ่งร้ายดี
ตัวเจ้าจะยกออกไปทัพ น่าจะยับเยินย่อยถอยหนี
ศึกนี้หนักหนาสงามี ไพรีเรี่ยวแรงจะรุกราน

รอรั้งระวังให้จงดี จะเสียทีอย่าโหมเข้าหักหาญ
ว่าแล้วเผ่นโผนโจนทะยาน เสียงสะท้านทั่วท้องพนาวัน
ศูนย์หายกลับกลายไปตามเพศ เป็นเปรตสูงเยี่ยมเทียมสวรรค์
ไม่มีหัวตัวทะมึนยืนยัน เหียนหันหายวับไปกับตา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ)

อีกตอนหนึ่งคือ เมื่อพลายสุริยันถูกโจรอันละมังผลักตกเหวเพื่อหวังครองน่างบัวทอง ปีศาจขุนแผนกับปีศาจขุนไกรจึงปรึกษากันหาทางช่วยคนทั้งสอง ขุนแผนนั้นไปช่วยนางบัวทองโดยแสดงอิทธิฤทธิ์และอาคม ดังนี้

"ครานั้นขุนแผนผีแสนดี เป็นภูตผีฤทธิไกรใจกล้า
ครั้นสดับรับคำรีบอำลา สำแดงฤทธิ์ด้วยเดชาทันใด
ร่างกายคล้ายเปรตเศษนรก ผมปกหน้ายาวตลอดไหล่
สูงเยี่ยมเทียมผาศิลาลัย บุกป่าฝ่าไพรเร่งไคลคลา
ไม้สูงยูงยางระยาบยาบ ลมราบทอดยอดตลอดช่ำ
ดั่งลมเพชรหึงตึงดังมา เสือสางช้างม้าตื่นตกใจ
ครั้นถึงยังฝั่งมหาชลาวน สำแดงตนสูงเยี่ยมเทียมเขาใหญ่
แหงนชะแง้แลดูไปทันใด เห็นเรือใหญ่แล่นขวางมากลางชล
มีเรือน้อยลอยตามมาหลามแล่น หนาแน่นคั่งคับดูสับสน
ทะเลลึกครึกโครมจะโถมถน ลงในวนก็เหลือประมาทการ
คิดกลัวข่าวคราวจะฉาวแซ่ เรือแพก็จะแหลกลงแตกฉาน
ผู้คนไพร่นายลงวายปราณ เราจะนานทนเป็นเปรตเวทนา
เห็นจวนเจียนสิ้นกรรมระย่ำยาก จะไปจากสุรกายสบายกว่า
แม้นขืนทำก็เป็นกรรมก่อเวรา คงจะมาตามทันเป็นมั่นคง
จำเราจะต้องอ่านอาคม ให้เกิดลมกระพือพัดปัดคลื่นส่ง
เรือคงเอียงเพียงจะคว่ำลำไม่ตรง ระลอกจัดพัดส่งเข้าฝั่งมา
คิดพลางแล้วทางอสุรกาย จึงเร่งร่ายพระเวทร่ำคาถา

บันดาลเป็นเห็นแจ้งประจักษ์ตา เป็นลมมาพัดอึงคะนึงไป
น้ำกระฉอกระลอกซัดเสียงฉาดฉ่า เภตราเลื่อนลั่นสนั่นไหว
พายุพยับมัวอับโพยมไป ทางครรไลฝนตั้งกว้างบังตา
เปรี้ยงเปรี้ยงเสียงฟ้าคะนองลั่น เมฆกระชั้นมืดมัวไปทั่วหน้า
เมขลาล่อแก้วแววววาวตา มรรคาไม่แจ้งแห่งทางไป "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายสุริยันถูกอันละมังโจรแขกผลักตกเหว)

เรือของโจรอันละมังไม่สามารถแล่นต่อไปได้และเกิดความวุ่นวายขึ้นในเรือเนื่องจากความกลัว ต้นหนจึงสั่งให้หอดสมอเรือคอยพายุสงบ

"ครานั้นขุนแผนปีศาจกล้า กลายกายาเป็นแขกแปลกนิสัย
กำบังตนมิให้คนทั้งนั้นไซร้ เห็นว่าใครเลียบลงลำนาวา
เดินพลางทางลอดเที่ยวสอดมอง ทุกหับห้องเรือรบไม่พบครบหน้า
เห็นแต่เจ๊กแขกลาวชาวชวา พร้อมหน้ากินเหล้าเมาสบาย
ขุนแผนแสนยากลำบากบอบ โมโหหอบเที่ยวหามากหลาย
เขายกเหล้ากินเมาสำราญกาย แกโขกหัวข่าวนายคนละที
แขกฝรั่งกำลังมืดมัวหน้า เสียงร้องด่ากันตะบึงเอ็ดอึงมี่
บ่นดังดังว่านั่งอยู่ดีดี อ้ายนั่นมันแอบตีเอาหัวกู
ผีปีศาจอาจองคงชอกชน เที่ยวหาค้นทุกห้องไม่เห็นอยู่
ถึงท้ายบาหลีใหญ่เข้าไปดู แลเห็นนางโฉมตรูเจ้าหลับไป
รู้แน่ว่าแม่นั้นเศร้าหมอง ตรมตรองโศกระคนจนหม่นไหม้
ไม่รู้ตัวว่าผัวแทบบรรลัย มัวหลับไหลนอนนิ่งไม่ดิ้งกาย
ผีขุนแผนแอบซุ่มเข้าอุ้มนาง เยื้องย่างเร็วพลันรีบผันผาย
ออกจากลำกำปั่นพรรณราย สำแดงกายรีบร้อนสัญจรมา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายสุริยันถูกอันละมังโจรแขกผลักตกเหว)

ส่วนขุนไกรไปช่วยพลายสุริยันซึ่งตกเหวอยู่

" ครานั้นจึงท่านขุนไกรผี ฤทธิ์ห้าวหาญชำนาญกล้า
ฮึกฮักโมโหกริ้วโกรธา แผลงกายาใหญ่ล้นพ้นประมาณ
ปังปังดังลมเพชรหึง โผงผึงป่าไม้ทั่วไพรสาณฑ์
ย่างสามก้าวเดินเข้ามิทันนาน ถึงถิ่นฐานถ้ำคูประตูมี
เอื้อมมือล้วงควักไขว่ลงในเหว รวดเร็วพักหนึ่งลงถึงที่
จับเจ้าพลายสุริยันมาทันที ยังสลบหลับกับที่ไม่ฟื้นกาย
ตัวท่านขุนไกรจึงร่ายมนต์ แปลงตนเร็วพลันเหมือนมั่นหมาย
แล้วเสกเป่าที่กุมารเจ้าหลานชาย ที่เจ็บป่วยคืนกลายสมประดี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายสุริยันถูกอันละมังโจรแขกผลักตกเหว)

เมื่อช่วยเหลือพลายสุริยันให้รอดชีวิตแล้ว ก่อนจากไปปีศาจขุนไกรสั่งสอนพลายสุริยันไม่ให้ไว้ใจใครง่ายเกินไป และบอกข่าวของพ่อพลายสุริยัน

ตามตัวอย่างดังกล่าวนี้เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ทั้งขุนไกรและขุนแผนเมื่อยังมีชีวิตอยู่เป็นผู้มีวิทยาคม เมื่อตายแล้วก็ยังสามารถใช้วิทยาคมนั้นได้อยู่

นอกจากวิญญาณของบรรพบุรุษที่คอยให้ความช่วยเหลือแล้ววิญญาณของผู้อื่นก็คอยให้ความช่วยเหลือบ้าง เช่น ในราชาธิราช เมื่อสมิงนครอินท์ต้องอาวุธศัตรูทนพิษบาดแผลไม่ไหวถึงแก่ความตาย พระเจ้าราชาธิราชยังคงทำสงครามกับพระเจ้าฉะเชิงเทรายู่ ฝ่ายพม่าก็กล้าแข็งขึ้นกว่าเดิมมากนับแต่สมิงนครอินท์ตาย วิญญาณสมิงนครอินท์ก็ยังคอยวนเวียนมารักษาพระเจ้าราชาธิราชอยู่ ดังปรากฏในความตอนหนึ่ง ว่า

"... อยู่มาวันหนึ่งสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช เสด็จเข้าที่บรรทมหลับ ทรงพระสุบินนิมิตฝันว่า เจ้าสมิงนครอินท์ซึ่งตายไปนั้นแต่งตัวใส่สังวาลถือดาบสองมือมารำถวายอยู่ตรงหน้าพระที่นั่ง ทรงระคำรีในพระสุบินว่า เจ้าสมิงนครอินท์มาจริงก็ดีพระทัยนัก ครั้นเสด็จฟื้นพระบรรทมแลทอดพระเนตรไม่เห็นเจ้าสมิงนครอินท์จึงแจงว่า ทรงพระ-

สุบินนิมิต ครั้นแล้วเวลาเช้าเสด็จออกพร้อมด้วยเสนา-
พฤฒามาตย์ราชปุโรหิตาจารย์เข้าเฝ้าพร้อมกัน ก็ตรัสให้
หาโหรมาทำนายพระสุบินโหรจึงทำนายถวายว่า พระองค์
ทรงพระสุบินนิมิตครั้งนี้ จะมีพระเดชานุภาพยิ่งขึ้นไปและ
ข้าทหารซึ่งตายไปนั้น ยังมีอาลัยกลับมาวนเวียนรักษาพระ
องค์อยู่ ครั้นทำนายแล้วก็ได้ทรงฟังเสียงร้องขึ้นบนชื่อ-
ปรางค์ปราสาทอื้ออึงอยู่-

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสไปว่า เจ้าสมิง-
นครอินท์เป็นอสุรกายแล้วยังมารักษาเราอยู่หรือ มาเถิดเรา
จะเลี้ยงให้เหมือนยังเป็นมีชีวิตอยู่ ใช่ว่าท่านตายแล้วเรา
เราจะขาดจากความรักหามิได้ จึงตรัสสั่งให้ปลูกตำหนัก
แล้วให้หล่อรูปเจ้าสมิงนครอินท์ด้วยทองสัมฤทธิ์ยกขึ้นตั้งไว้
บนตำหนัก แล้วให้พลีกรรมบวงสรวงทุกวันมิได้ขาด... "

(ราชาธิราช)

๓.๒ เพื่อแก้แค้น วิญญาณที่ติดตามแก้แค้นนี้ เป็นวิญญาณของปรปักษ์หรือพวกพ้องของปรปักษ์ เช่น ในเรื่องพระอภัยมณี เมื่อนางวาลีใช้ลิ้นเจรจาสร้างความโกรธแค้นให้กับอุศเรนจนอุศเรนอกแตกตาย ปีศาจอุศเรนแค้นนางวาลีจึงติดตามมาแก้แค้น

"...

เป็นวันพุธอุศเรนถึงเวรตาย ปีศาจร้ายร้องก้องท้องพระโรง
แล้วจึงเข้าชาววังที่ยืนชี้นิ้ว เหมือนเล่นงิ้วเต้นโลดกระโดดโหยง
พวกขอเผ้าเข้ายุดฉุดชะโลง ปีศาจโห่งฮืดฮาดประกาศร้อง
ไม่รู้หรือคืออุศเรนราช พยาบาทอีผู้หญิงหยิ่งจองหอง
แล้วดิ้นโดดโลดโผนโจนคะนอง ไล่ทุบถองวาลีวิ่งหนีหัน
ขอผีออกกลอกหัวจับตัวถาม ไม่ได้ความฟั่นเฟือนดูเหมือนฝัน

...

ฝ่ายวาลีผีทับกลับมาตึก ไม่รู้สึกงวยงงให้หลงใหล
กายระรัวกลัวฝรั่งให้คลั่งไคล้ พระอภัยเสด็จมาพยาบาล
ทั้งมดหมอก็เข้าล้อมอยู่พร้อมพรั่ง จะแก้คลั่งยังไม่หายหลายขนาน
บ้างเสียผีพลีบัตรปักรังควาน ปรายข้าวสารกรากกรากไม่อยากคลาย

...

ฝ่ายวาลีปีศาจเข้ากราดเกรี้ยว มัคยุคเหนี่ยวหน้าหลังนั่งสลอน
สะดุ้งดิ้นสิ้นแรงตะแคงนอน สะอื้นอ่อนอ่อนอารมณ์ค่อยสมประดี
แลเห็นองค์พระอภัยวิไลลักษณ์ ทั้งองค์อัครชายามารศรี
มาพร้อมพรั่งทั้งสิ้นความยินดี ค่อยพาทีทูลลาน้ำตานอง
ขันษาข้าบาทนี้ขาดแล้ว จะคลาดแคล้วมิได้อยู่ชูฉลอง
ขอดับสูญทูลลาฝ่าละออง กษัตริย์สองพระองค์อยู่จงดี
ซึ่งผิดพลั้งตั้งแต่มาเป็นข้าบาท อย่ากริ้วกราดโปรดเกล้าช่วยเผาผี
พอขาดคำร่ำว่านางวาลี ร้องหวีดทีเดียวดิ้นก็สิ้นใจ

(พระอภัยมณี ตอนอุศเรนตีเมืองผลึก)

ในเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อพระรามและพระลักษณ์เสด็จออกประพาสป่า งสีดามาสรงน้ำ นางอดูลปีศาจเชื้อสายของทศกัณฐ์ มีใจเจ็บแค้นนางสีดาจึงคิดหาหนทางแก้น

"มาจะกล่าวบทไป ถึงนางอดูลยักษี
เป็นปีศาจอยู่ไตรภพ อสุรีนั้นวงศ์ทศพักตร์
มีแต่โมหันธ์ฉันทา ใจบาปหยาบช้าอัปลักษณ์
รู้ว่าสีดานงลักษณ์ อัคเรศมาสรงสาคร
คิดแค้นพยาบาทมาดหมาย กูจะให้สีดาดวงสมร
พลัดกับพระรามฤทธิรอน คิดแล้วบทจรขึ้นมา

ครั้นถึงซึ่งฝั่งชลธาร นางมารแฝงพุ่มพฤกษา
จึ่งร่ายเวทอันศักดา นิมิตกายาทันที
บัดเดี๋ยวเพศยักษ์ก็สูญหาย กลายเป็นนางมนุษย์สาวศรี
กร่ายกรย่างเยื้องจรลี ไปยังที่สรงนางทรามวัย "

(รามเกียรติ์ ตอนสีดาเขียนรูปทศกัณฐ์)

เมื่อนางอดูลปีศาจแปลงกายเข้ามาเป็นนางกำนัลแล้ว เมื่อมีโอกาสนางก็ทำอุบายให้นางสีดาวาดรูปทศกัณฐ์

"...
พระแม่เจ้าโปรดข้าผู้จงรัก เขียนรูปทศพักตร์ยักษา
จะได้เห็นเพราะบุญกัลยา ยี่สิบกรสิบหน้านั้นฉันใด "

(รามเกียรติ์ ตอนสีดาเขียนรูปทศกัณฐ์)

นางสีดาหลงกลวาดรูปทศกัณฐ์ให้นางกำนัลดู พอพระรามเสด็จกลับจากประพาสป่า นางอดูลปีศาจจึง

"กลับกลายหายตัวไปด้วยฤทธิ์ เข้าสถิตในรูปที่เขียนไว้"

นางสีดาเกรงกลัวพระรามรีบลบภาพวาดนั้น แต่นางจะใช้วิธีใดก็ไม่เป็นผลนางจึงตัดสินใจซ่อนรูปนั้นไว้ใต้แท่นบรรทม ของพระรามทำให้พระรามเกิดคลุมคลั่งใช้พระขรรค์ฟาดฟันนางกำนัล นางสีดาให้ไปทูลพระลักษณ์ พระรามให้พระลักษณ์ค้นห้องนั้นก็พบภาพวาด พระรามสอบหาตัวผู้เขียนนางสีดารับสารภาพและชี้แจงความจริงแต่ก็ไม่พ้นผิด การแก้แค้นของอดูลปีศาจจึงเป็นผลสำเร็จ

๓.๓ เพื่อแสดงฤทธิ์ ผีที่แสดงฤทธิ์ชนิดนี้จะเป็นผีทั่วไป จะปรากฏกายแสดงฤทธิ์เมื่อมีใครผ่านไปในที่ที่ตนสิงอาศัยอยู่ ดังเช่น สุดสาครเดินทางติดตามหาพระอภัยมณี เมื่อผ่านเข้าไปในเมืองผีดิบก็ถูกฤทธิ์ของผีดิบทั้งหลาย

" ถึงเมืองล่มจมสมุทรมฤษย์ม้วย ประกอบด้วยยักษินีพวกผีดิบ
เห็นมนุษย์สุดอยากปากยิบยิบ เสียงซุบซิบเสแสร้งจำแลงกาย
เป็นถิ่นฐานบ้านเมืองเรืองอร่าม ทั้งตึกรามเรือนเรือดูเหลือหลาย
ตลาดน้ำเรือสัญจรเที่ยวค่อนพาย บ้างร้องขายข้าวของที่ต้องการ
สุดสาครอ่อนแอดรั้นแลเห็น คิดว่าเป็นปัถพินที่ถิ่นฐาน
ทั้งแลเห็นเต้นรำน่าสำราญ เขาเรียกขานชับม้าเข้าชานี
เข้าประตูดูกำแพงตะแคงคว่ำ อยู่ในน้ำเก่าแก่เห็นแต่ผี
เป็นเงาเงาเข้ากลุ้มรุมราวี กุมารตีด้วยไม้เท้าพระเจ้าตา
ถูกเนื้อตัวหัวขาดลงกลาดเกลื่อน ยังพวกเพื่อนคึกคักมาหนักหนา
บางอยากกินลิ้นแลบแปลบแปลบมา กุมารกล้ากลอกกลับเข้ารับรบ
ม้ามังกรถอนถีบกีบสะบัด เอาหางรัดราวกับนาคเอาปากขบ
สังหารผีรี้พลอยู่จนพลบ เห็นเพลิงคบล้อมรอบขอบกำแพง
พวกผีกีบสิบโกฏิมันโลดไล่ จะเข้าใกล้กลัวมนต์ขนแสยง
แต่หลอนหลอกอยู่อัดสะกัดสะแกง ด้วยมันแกล้งจะให้วนอยู่จนตาย "

(พระอภัยมณี ตอนกำเนิดสุดสาคร)

ผีพวกนี้ไม่สามารถทำร้ายสุดสาครได้ เพราะพระโยคีมาช่วยไว้ทัน

การแผลงฤทธิ์ในลักษณะนี้ในบางครั้งก็อาจทำให้ถึงตายได้ อย่างเช่นใน ราชาธิราช - เมื่อพระเจ้าราชาธิราชสวรรคตแล้ว พระเจ้าสุทโธธรรมราชาธิราชเสด็จขึ้นครองราชย์ สมิงพระรามซึ่งรักษาเมืองวานอยู่ขี่ม้ามาเข้าเฝ้าพระเจ้าสุทโธธรรมราชณ กรุงหงสาวดี ขากลับปีศาจได้แสดงฤทธิ์หลอกหลอนเอา

"... อยู่มาวันหนึ่งเกิดโจรที่บ้านมะอิภาย ชาวบ้านทั้งปวงช่วยกันจับโจรได้แล้วฆ่าอกเสียบไว้ที่นอกบ้านใกล้ทางเดินในวัด หวังจะให้คนทั้งปวงเห็นเป็นอย่าง สมิงพระรามมาเฝ้าแล้วกลับไปเมืองเวลาจวนเย็น ไปถึงตำบลเสียบโจรไว้นั้น

ปีศาจโจรร้ายก้าเรียหลอนเรียกว่า เจ้าสมิงพระรามเอ๋ย
ขอชีม้าด้วย สมิงพระรามคิดขัดใจว่า ใครหนอมาเรียกชื่อ
เราดังนี้ จึงขับม้าเข้าไปดูเห็นศพโจรซึ่งเสียบไว้นั้น รู้
ว่าปีศาจหลอนก็โกรธจึงร้องตลาดว่า เขาฆ่าผ่าอกมึงตาย
แล้วยังไม่ไปเก็ดหรือจึงหลอกกูได้ กูจะช่วยตัดหัวมึงเสีย
ให้พ้นทุกข์ สมิงพระรามก็ชักดาบออกตัดศีรษะศพโจรได้แล้ว
ก็ผูกช้างม้าควบไป ศีรษะผีก็แกว่งไปแกว่งมากระทบน่อง
เขาก็กัดเอาสมิงพระราม สมิงพระรามจะทำประการใดๆ
ผีนั้นก็มิวาง สมิงพระรามโกรธนักจึงเอาสันดาบต่อยศีรษะ
ผีแตกตกลง แต่ฟันผีสองซี่สามซี่หลุดติดน่องอยู่ จึงดึงถอน
เท่าใดก็มิออก สมิงพระรามไปถึงเมืองวานแล้วก็ให้หมอ
ปีศาจหมอโอสถมาแก้ไขรักษาก็มิหาย อยู่ได้สามวันก็ถึง
อนิจกรรม... "

(ราชาธิราช)

สมิงพระรามเก่งกล้าสามารถในการสงคราม แต่ก็มาตายด้วยฤทธิ์อำนาจปีศาจ

การเสี่ยงทาย

การเสี่ยงทาย หมายถึงการตั้งจิตให้แน่วแน่ ขอให้เทพยดาหรือสิ่งศักดิ์ที่นับถือมาแสดงให้เห็นประจักษ์ตามที่ผู้ต้องการเสี่ยงทายจะอธิษฐาน วิธีดำเนินเรื่องในลักษณะนี้มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น ในพระปฐมสมโพธิกถา เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรม หลังจากที่พระองค์ทรงปลงพระเกศาแล้วทรงจับพระจุฬาโมฬีขว้างปาขึ้นไปบนอากาศทรงเสี่ยงทายว่า

"... ถ้าอาตมะจะได้ตรัสแก่พระปรมาภิสมโพธิญาณโดย
แท้แล้วขอจุฬาโมฬีนี้จงตั้งอยู่ในอากาศอย่าได้ตกลง

ผิวบมิได้ลุสมประสงค์จงตกลงยังสุธาภาค และพระจุฬาโมฬี
กับพระภูษาพันโพกพระเศียรนั้นก็ประดิษฐานลอยอยู่บนอากาศ
สูงประมาณโยชน์หนึ่ง จึงสมเด็จอมรินทราธิราชก็นำมาซึ่ง
ผอบแก้ว อันมีสัณฐานสูงใหญ่ได้โยชน์หนึ่งตั้งบนพระเศียร
รองรับซึ่งเวฐนพัสตรา แลพระจุฬาโมฬีอันมีพรรณงามเป็น
แสงดุจปีกแมลงทับทอง อัญเชิญขึ้นไปประดิษฐานบรรจุไว้
ในพระจุฬามณีเจดีย์อันแล้วด้วยแก้วอินทนิลสูงประมาณ ๔
โยชน์ ในดาวดึงสเทวโลก..."

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่๖)

อีกตอนหนึ่งเมื่อนางสุชาดานำข้าวมธุปายาสใส่ถาดทองคำไปถวายพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์เสวยหมดแล้ว ทรงนำถาดนั้นไปเสี่ยงทาย ทรงพระอธิษฐานว่า

"... ถ้าอาตมะจะได้ตรัสเป็นพระบรมโลกนาถ ขอให้
ถาดนี้จงเลื่อนลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป แม้นว่ามิได้ลาเร็จ
สมประสงค์ ก็จงลอยล่องลงไปตามกระแสชลไหล แล้ว
ก็ทรงลอยถาดลงในอุทกธารา ขณะนั้น อันว่าถาดทอง
เหมือนดังมีเจตนาจะแสดงซึ่งนิมิตแก่พระโพธิสัตว์อันจะได้
ตรัสรู้แก่พระสัพพัญญุตญาณ ก็บันดาลดุจดังสุวรรณวิหคหงส์
ลงเลนสินธุวารี เลื่อนลอยทวนกระแสชลนทีขึ้นไปไกล
ประมาณ ๘๐ ศอก ถึงที่วนแห่งหนึ่งก็จมลงตรงเบื้องบน
ภพพิมานแห่งพญากาฬนาคราช กระทบกับถาดอันเป็นพุทธ-
บริโภคแห่งพระสัพพัญญูทั้ง ๓ ในอดีต แสดงศัพท์สำเนียง
เสียงกิริ ๆ แล้วลงประดิษฐานอยู่อโธทศภาคภายใต้ตั้งรอง
ซึ่งถาดแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ นั้น... "

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๘)

ในเรื่องราชาธิราช กวีเลือกใช้การดำเนินเรื่องด้วยการเสี่ยงทายอยู่หลายตอนเช่น เมื่อพระร่วงเจ้าทรงได้ช้างเผือกมาไว้ระยะหนึ่ง ต่อมาช้างเผือกนั้นไม่ยอมกินอาหาร พระร่วงเจ้าทรงขอสุบินนิมิต ประจักษ์ตามพระสุบินว่า ช้างนั้นมิควรให้อยู่ในกรุงสุโขทัย บรรดาข้าราชบริพารเห็นว่าไม่ควรปล่อยช้างนี้ไป จึงทูลขอทำพิธีเสี่ยงทายก่อน พิธีเสี่ยงทายครั้งนี้ทำดังนี้

> "... ให้เอาหญ้ามากำเป็นสามกำแล้ว คือตั้งเป็นหญ้าเมืองสุโขทัยกำหนึ่ง เป็นหญ้าเมืองเมาะตะมะกำหนึ่ง เป็นหญ้าเมืองเชียงใหม่กำหนึ่ง แล้วจึงอธิฐานว่า ถ้าพระยาช้างจะไปอยู่ประเทศที่แห่งใดก็ให้จับเอาหญ้าเมืองนั้นบริโภคเถิด ขณะนั้นพระยาช้าง จับเอาหญ้าเมืองเมาะตะมะขึ้นจบเหนือกระพองศีรษะแล้วก็กิน เอางวงกวาดหญ้าสองเมืองนั้นเสีย สมเด็จพระร่วงเจ้าทอดพระเนตรเห็นดังนี้จึงตรัสว่า สำหรับบุญเขาแล้วก็เอาไปให้เขาเถิด... "
>
> (ราชาธิราช)

อีกตอนหนึ่งเมื่อพระยาน้อยปราบปรามศัตรูแผ่นดินเรียบร้อยแล้ว โปรดให้มีพระราชพิธีราชาภิเษก มังกันจีและราชปโรหิตาจารย์ปรึกษากันถวายพระนามแด่พระยาน้อยโดยการทำพิธีเสี่ยงทาย คือ

> "ฝ่ายมังกันจีและพระยาอินทโยธาราชปโรหิตาจารย์ทั้งปวงจึงว่าพระนามราชบุตรพระเจ้าอยู่หัว ให้มีของเรานี้เป็นนามราชสีห์ จะถวายพระนามให้ออกพระนามเรียกว่าสมเด็จพระเจ้าสีหราชาธิราชแล้วจึงชวนกันอธิษฐานว่าถ้าพระนามนี้จะเป็นศุภมงคลอันประเสริฐสมควรแก่พระมหากษัตราธิราชอยู่แล้ว และเศวตรฉัตรซึ่งตั้งหุบไว้ขอจงบันดาลกางขึ้นให้เห็นประจักษ์แก่ตาคนทั้งปวงตามคำอธิษฐานนี้เถิด

ครั้นเสนาบดีราชปโรหิตทั้งปวง ประกอบพระนามอธิษฐาน
ดังนั้นแล้ว เศวตรฉัตรซึ่งหุบอยู่นั้นก็กางขึ้น เห็นเป็น
มหัศจรรย์ยิ่งนักประจักษ์แก่ตาคนทั้งปวง ขณะนั้นสมณชีพราหมณ์
เสนาพฤฒามาตย์ราชปโรหิตทั้งปวง ก็ถวายพระนาม
พระยาน้อย จึงออกพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าสีหราชาธิ-
ราช แต่คนภายนอกออกพระนามเรียกสีหอักษรในเบื้องต้น
ทั้งนั้นมิถึง เรียกแต่พระเจ้าราชาธิราช... "

(ราชาธิราช)

ในอิเหนา กวีใช้กลวิธีเสี่ยงทายมาดำเนินเรื่องต่างจากเรื่องอื่น คือ อิเหนา ใช้เป็นอุบายบอกความในใจกับนางบุษบาในตอนนางบุษบาขึ้นไปไหว้พระปฏิมาและเสี่ยงทาย ดังนี้

" ครั้นถึงจึงถวายนมัสการ อธิษฐานตามความปรารถนา
แล้วจุดเทียนมิทันช้า กัลยาออกนามตามจำนง
เล่มหนึ่งเทียนระเด่นบุบบา ปักลงตรงหน้านวลหง
เล่มหนึ่งเทียนอิเหนาสุริยวงศ์ ปักลงเบื้องขวาเทวี
เล่มหนึ่งเทียนท้าวจรกา อยู่เบื้องซ้ายบุษบามารศรี
เทียนทองทั้งสามเล่มนี้ ของจงเป็นที่เสี่ยงทาย
แล้วมีเสาวนีย์อันสุนทร ตรัสสอนพระบุตรีโฉมฉาย
เจ้าอย่าขวยเขินสะเทินอาย จงเสี่ยงทายอธิษฐานด้วยาจา
แม้นเจ้าจะได้ข้างไหนแน่ ให้ประจักษ์ทักแท้จงหนักหนา
แม้นจะได้ข้างระตูจรกา ให้เทียนนี่ยานั้นดับไป
แม้นจะได้ข้างอิเหนากุเรปัน ให้รัศมีเพลิงนั้นแจ่มใส
ให้เทียนจรกาดับทันใด ขอให้เห็นประจักษ์บัดนี้ "

(อิเหนา ตอนนางบุษบาไปไหว้พระปฏิมา)

อิเหนาและพี่เลี้ยงซ่อนอยู่หลังองค์พระปฏิมา เมื่อนางบุษบายอมกล่าวคำเสี่ยงทายตามที่มะเดหวีสอนแล้ว อิเหนาจึงแกล้งเจรจาตอบคำของนาง

" เมื่อนั้น บุษบาบังคมประนมไหว้
จำเป็นกล่าวคำด้วยจำใจ ว่าไปตามคำพระมารดา
เมื่อนั้น พระสุริยวงศ์พงศ์อสัญแดหวา
ได้ฟังมธุรสพจนา จึงตอบวาจาไปพลัน
อันนางบุษบานงเยาว์ จะได้แก่อิเหนาเป็นแม่นมั่น
จรกาใช่วงศ์เทวัญ แม้นได้ครองกันจะอันตราย "

(อิเหนา ตอนนางบุษบาไปไหว้พระปฏิมา)

มะเดหวีและพี่เลี้ยงหลงกลจึงสอนให้นางบุษบาถามต่ออีก

"...
มะเดหวีจึงมีวาจา ตอบพระปฏิมาไปทันใด
ซึ่งพระองค์ตรัสมาทั้งนี้ ข้าบาทยังมีความสงสัย
ด้วยอเหนามิได้ชอบใจ จึงเกิดเหตุเภทภัยดังนี้
เขาไปเลี้ยงระเด่นจินตะหรา นางร่ำพรรณนาเป็นถ้วนถี่
พระปฏิมามิได้พาที มะเดหวีจึงว่าแก่บุษบา
แม่ทูลเท่าไรไม่ตอบถ้อย ชะรอยบุญน้อยเป็นนักหนา
ลูกรักจงกล่าววาจา ให้เหมือนแม่ว่าทุกสิ่งไป "

เมื่อนางบุษบาทำตามคำนั้นแล้ว อิเหนาจึงดำเนินการตามอุบาย คือ

" เมื่อนั้น พระองค์พงศ์อสัญแดหวา
จึงตอบคำไปมิได้ช้า จินตะหราใช่วงศ์เทวัญ
อิเหนากับบุษบาโฉมยง เป็นวงศ์เทวากระยาหงัน

วาสนาเขาเคยคู่กัน ที่จะมิรักนั้นอย่าสงกา
บัดนี้ตามมาถึงคิรี ก็เพราะมีใจแสนเสน่หา
ว่าพลางทางต้อนค้างคาวมา ชูปเทียนชวาลาก็ดับไป
พระจึงย่องมานั่งลงข้างข้าง กลัวจะผิดตัวนางยังสงสัย
ต่อได้ยินสุรเสียงทรามวัย พระลูบไล้ประคองต้องกาย "

(อิเหนา ตอนนางบุษบาไปไหว้พระปฏิมา)

กวีใช้การเสี่ยงทายมาเป็นอุบายให้อิเหนา ทำให้การดำเนินเรื่องสนุกสนาน สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์อย่างเด่นชัด และยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะนิสัยตัวละครเอก คืออิเหนาได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ด้วย

ตาราง ๑ กลวิธีทางไสยศาสตร์ที่กวีใช้ในการดำเนินเรื่อง

ชื่อเรื่อง \ วิธีการใช้	ความฝัน	ลางและนิมิต	โหราศาสตร์	เวทมนต์	พิธีกรรมทางไสยศาสตร์	อิทธิฤทธิ์	การเสี่ยงทาย
บทละครเรื่องรามเกียรติ์	๑๐	๑๗	๔๘	๑๒๒	๒๐	๗๔	๒๑
บทละครเรื่องอุณรุท	๑	๑	๖	๑๑	๓	๓๐	๒
ราชาธิราช	๑๐	๑๗	๓	๑	๖	๖	๓
มหาเวสสันดรชาดก	๒	๔	๑	๑	๑	๑๖	๑
บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน	๑๓	๒๐	๒๕	๑๒๒	๑๐๕	๓๗	๕
บทละครเรื่องอิเหนา	๒	๔	๕	๒	๕	๘	๓
บทละครเรื่องไกรทอง	๑	๑	๑	๔	๓	๑	๑
บทละครเรื่องสังข์ทอง	๒	๑	๓	๓	๓	๕	๑
บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	๑	๑	๒	๑	๒	๑๑	๑
บทละครเรื่องคาวี	๑	๑	๑	๖	๔	๒	๑
บทละครเรื่องมณีพิชัย	๑	๑	๑	๒	๑	๑	๑
บทละครเรื่องไชยเชษฐ์	๑	๒	๑	๑	๑	๒	๑
ลิลิตตะเลงพ่าย	๑	๒	๔	๑	๒	๑	๒
พระปฐมสมโพธิกถา	๓	๓	๕	๑	๑	๕๕	๖
สรรพสิทธิ์คำฉันท์	๑	๑	๑	๑๐	๑	๔	๑
พระอภัยมณีคำกลอน	๑๖	๑	๒๐	๑๓	๒๔	๑๓	๑
โคบุตร	๑	๑	๒	๑๐	๓	๒๑	๑
กาพย์พระไชยสุริยา	๑	๑	๑	๑	๑	๓	๑

อิทธิพลของความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อการสร้างตัวละคร

มนุษย์มีความเชื่อว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะผู้มีอำนาจบันดาลให้เป็นไปและเชื่อว่าธรรมชาติต่าง ๆ นั้นมีเทพเจ้าประจำอยู่ เทพเจ้าประจำธรรมชาตินั้น ๆ จะมีหน้าที่ทำงานที่ได้รับมอบหมายไว้ มนุษย์สามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้ด้วยเวทมนตร์ ความเชื่อในเรื่องมีเทพเจ้าประจำสิ่งต่าง ๆ นี้มีปรากฏเป็นลักษณะตัวละครต่าง ๆ ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือในเรื่องรามเกียรติ์ตัวละครที่เป็นตัวแทนของธรรมชาติหรือเป็นเทพเจ้าประจำธรรมชาติมีปรากฏอยู่มากมาย เช่น

พระอาทิตย์ พระอาทิตย์เป็นตัวละครที่เกิดจากความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าพระอาทิตย์จะมีหน้าที่ให้แสงสว่างแก่โลก ในรามเกียรติ์ได้กล่าวถึงพระอาทิตย์ไว้ตอนหนึ่ง ว่า

" เมื่อนั้น พระอาทิตย์ฤทธิ์แรงแสงกล้า
จึ่งส่องทิพยเนตรลงมา ก็แจ้งว่าอัจนาเทวี
มีความประดิพัทธ์ประหวัดจิต พระอาทิตย์ชื่นชมเกษมศรี
สมคิดที่จะแบ่งฤทธิ ไปช่วยพระจักรีปราบมาร
ตรีแล้วจึ่งสั่งเทพสารถี ให้ขับรถมณีไพศาล
ส่องโลกไปทั่วจักรวาล องค์พระสุริย์ฉานก็ลงมา ฯ "

(รามเกียรติ์ ตอนพระอาทิตย์ได้นางอัจนา)

ตามธรรมชาติความร้อนจากดวงอาทิตย์นั้นร้อนแรงมากสามารถทำลายสิ่งที่อยู่ใกล้และเมื่อทำลายแล้วก็สามารถชุบขึ้นใหม่ได้ ดังตอนพระลักษมณ์ถูกหอกโมกขศักดิ์ หนุมานเกรงจะหายาไม่ทันในเวลากลางคืนก่อนอรุณรุ่งจึงขึ้นไปห้ามพระอาทิตย์ไว้ ปรากฏว่าหนุมานถูกความร้อนของพระอาทิตย์เผาร่างละลายหายไป

" ทำอำนาจผาดแผลงสำแดงฤทธิ์ ทศทิศกัมปนาทหวาดไหว
ถีบทะยานผ่านฟ้าด้วยว่องไว ตรงไปยังยอดยุคุนธร
เห็นพระอาทิตย์ขับรถ เลี้ยวลดตามเหลี่ยมสิงขร
ล่วงจากทวีปอุดร ไขสือออนออนขึ้นมา

ขุนกระบี่ผู้ปรีชาไว ไม่อาลัยแก่ชีพสังขาร์
ผาดโผนโจนทะยานด้วยฤทธา ฉวยท้ายรถาพระสุริยัน
เมื่อนั้น องค์พระทินกรรังสรรค์
รถไหวตกใจอัศจรรย์ สำคัญว่าราหูมาราวี
จึงผินพักตร์มาดูท้ายรถ เป็นเพลิงกรดสังหารกระบี่ศรี
เห็นแต่ชนเพชรรูจี มีความฉงนสนเท่ห์ใจ
แต่นิ่งคิดพิศเพ่งอยู่เป็นครู่ จะรู้เหตุผลก็หาไม่
ถามมนุษย์ครุฑาสุราลัย ใครหนอชนจึ่งมีมา
จำกูจะชุบขึ้นไต่ถาม ให้แจ้งความในข้อกังขา
คิดแล้วรายเวทวิทยา สามคาบเป่ามาทันที
บัดเดี๋ยวก็เห็นเป็นวานร ประภัสสรจำรัสรัศมี
ทั้งกุณฑลชนเพชรมาลี เขี้ยวแก้วมณีชัชวาล์ "

(รามเกียรติ์ ตอนพระลักษมณ์ถูกหอกโมกขศักติ์)

พระอาทิตย์ได้ซักถามหนุมานจนรู้ต้นสายปลายเหตุแล้ว ด้วยความรับผิดชอบต่อหน้าที่อย่างสูงพระอาทิตย์จึงไม่สามารถปฏิบัติตามคำขอร้องของหนุมานที่ว่า "อย่าเพ้อให้ขับราชรถ" ได้ แต่พระอาทิตย์ก็ได้ให้ความช่วยเหลือ ดังนี้

" เมื่อนั้น พระอาทิตย์ฤทธิแรงแสงฉาน
ฟังวายุบุตรบัญชาการ จึ่งมีบัรรหารตอบไป
ซึ่งจะห้ามวิถีราศีจักร ให้เสริดพักอยู่นั้นไม่ได้
แต่เราจะเดินรถชัย เข้าเสียในกลีบเมฆา
สุดแต่มีให้แสงส่อง ต้องโมกขศักติ์ยักษา
เอ็งจงเร่งรีบไปเก็บยา แก้พระอนุชาให้ทันที "

(รามเกียรติ์ ตอนพระลักษมณ์ถูกหอกโมกขศักติ์)

ในเรื่องโคบุตร ได้กล่าวถึงพระอาทิตย์ในตอนจะให้กำเนิดโคบุตรไว้ในลักษณะคล้าย ๆกับในเรื่องรามเกียรติ์ ว่า

" ...

จะกล่าวถึงสุริยาทิพากร เสด็จจรเลี้ยวเหลี่ยมพระเมรุมา
อรุณโรจน์โชติช่วงดวงจรัส ส่องจังหวัดภาคพื้นพระเวหา
พิศเพ่งเล็งแลในโลกา เห็นนางฟ้าอยู่ในพุ่มปทุมมาลย์
เพราะรักเราเจ้าต้องมาสิ้นชีพ เกิดในกลีบบุษบงน่าสงสาร
จำจะช่วยให้อนงค์คงวิมาน พระสุริยกาลโสมนัสสวัสดี
จึ่งแบ่งภาคจากรถระเห็จเหาะ ลงเฉพาะสระใหญ่ในไพรศรี
พระหัตถ์หักปทุมาจากวารี มานั่งที่ร่มไทรในไพรวัน
คลี่ปทุมอุ้มนางขึ้นวางตัก แม่ยอดรักปิ่นสุรางค์นางสวรรค์
กุศลเราเคยสมภิรมย์กัน บุญจึ่งบันดาลใจให้เจาะจง
พี่พึ่งรู้ว่าเจ้าอยู่ในโกเมศ จึ่งประเวศติดตามด้วยความประสงค์
จะช่วยเจ้าเยาวลักษณวิไลทรง ให้คืนคงเมืองฟ้าสุราลัย

...

สมสนิทพิศวาทนางสวรรค์ เกษมสันต์สมเชิงละเลิงหลง
แบ่งกำลังตั้งครรภ์ให้โฉมยง แล้วเอื้อนองการตรัสกับกัลยา
อีกเจ็ดวันขวัญเข้าเจ้าคลอดบุตร เจ้าจงจุติไปสวรรค์ด้วยหรรษา
พี่อยู่ด้วยเจ้าไม่ได้ต้องไคลคลา ถึงเวลาเลี้ยวเหลี่ยมพระเมรุทอง
จะเร่งรีบไปทวีปช้างโน้นแล้ว แม่ดวงแก้วนพเก้าอย่าเศร้าหมอง
กลับฯมพูจะมาอยู่ด้วยนวลละออง แม่อย่าหมองอารมณ์อยู่ร่มไทร "

(โคบุตร ตอนกำเนิดพระโคบุตร)

ตัวละครที่เกิดจากการแบ่งกำลังของเทพเจ้าประจำธรรมชาติ เช่น สุครีพ โคบุตร นี้จะมีอิทธิฤทธิ์ความสามารถมากกว่ามนุษย์ธรรมดา สำหรับพระโคบุตรนั้น เมื่อกำเนิดแล้วพระอาทิตย์ก็ฝากนางสิงห์เลี้ยงไว้ และนิรมิต เครื่องประดับกับอาวุธให้ไว้สำหรับป้องกันตัวด้วย

" พระอาทิตย์นิรมิตเครื่องประดับ ให้เสร็จสรรพล้วนเทพรังสรรค์
เป็นเครื่องทิพสาสตราสารพัน ให้ป้องกันอยู่บนกายกุมารา
รณรงค์คงหนด้วยกายสิทธิ์ พระอาทิตย์จึ่งสั่งโอรสา
อันเครื่องทรงที่ในองค์พระลูกยา ล้วนเทพสาตราอันเกรียงไกร
จะรบราญรณรงค์เข้ายงยุทธ ไม่พักหาอาวุธอย่าสงสัย
เครื่องประดับรับรบอรินทร์ภัย เหาะเหินได้รุ่งเรืองด้วยเครื่องทรง"

(โคบุตร ตอนกำเนิดพระโคบุตร)

พระพาย พระพายเป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่กวีสร้างขึ้นจากลักษณะธรรมชาติ รวมกับความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ในเรื่องรามเกียรติ์ พระพายเป็นสื่อนำการสร้างวละครสำคัญจากพระอิศวร คือ พระอิศวรแบ่งกำลังให้พระพายพามาสู่นางสวาหะ เพื่อจะก่อกำเนิดหนุมาน

" มาจะกล่าวบทไป ถึงพระอิศวรนาถา
แจ้งว่านวลนางอัจนา โกรธาสาปราชบุตรไป
ให้ยืนตื่นเดียวเหนี่ยวกินลม ยอดพนมจักรวาลเนินไศล
กูจะให้มีบุตรวุฒิไกร จะได้เป็นทหารพระจักรา
คิดแล้วจึงแบ่งกำลัง สั่งองค์พระพายแกล้วกล้า
เอาเทพอาวุธอันศักดา ทั้งกำลังกายาของเรานี้
ไปชักเข้าปากสวาหะ จะเกิดเป็นบุตรกระบี่ศรี
อันคหาเพชรเรืองฤทธิ มีอานุภาพเกรียงไกร
ให้เป็นสันหลังตลอดหาง จึงจะเดินทางอากาศได้
อันตริเพชรสุรกานต์ชาญชัย ให้เป็นกายกรบาทา
จักรแก้วอันเรืองฤทธิรอน เป็นเศียรวานรแกล้วกล้า
อาวุธทั้งสามศักดา มหิมาประกอบเป็นอินทรีย์
มาตรแม้นจะล้างศัตรู ทั้งหมู่อสุรศักดิ์ยักษี
ให้ชักเอาตรีเพชรฤทธิ์ ที่อกกระบี่ออกราญรอน

แล้วคุ้มองกันอันตราย อย่าให้ใครกล้ากรายควงสมร
ตัวท่านนั้นเป็นบิดร วานรในครรภ์นางเทวี "
(รามเกียรติ์ ตอนกำเนิดหนุมาน)

พระพายเทพเจ้าแห่งลมนำสิ่งที่ได้รับมอบหมายมาให้นางสวาหะ ซึ่งถูกสาปให้ยืนตื่นเดียวเหนี่ยวกินลมอยู่ อย่างรวดเร็ว ตามเนื้อเรื่องกล่าวว่า พระพายใช้ม้ามาเป็นพาหนะมา

" เมื่อนั้น พระพายฤทธิรงค์เรืองศรี
รับเอากำลังพระศุลี ทั้งตรีเทพอาวุธบังคมลา
ออกมาทรงม้าพลาหก เผ่นผงกผกผงาดพระเวหา
ตื้นหมอกออกกลับเมฆา มายังสวาหะด้วยฤทธิ
ครั้นถึงเอาเทพอาวุธ ทั้งสามฤทธิรุทรเรืองศรี
ทิ้งเข้าไปในปากนางเทวี ตามมีเทวราชโองการ
จึงบอกว่าองค์พระศุลี ประสาทบุตรฤทธิห้าวหาญ
ให้เราป้องกันภัยพาล บริบาลรักษานางเทวี "
(รามเกียรติ์ ตอนกำเนิดหนุมาน)

กวีกำหนดให้พระพายเป็นสื่อนำการสร้างตัวละครสำคัญนี้ได้อย่างเหมาะเจาะ กล่าว คือ ระหว่างที่นางสวาหะถูกสาปให้ยืนตื่นเดียวเหนี่ยวกินลมอยู่นั้น พระพายเทพเจ้าแห่งลมก็นำกำลังของพระอิศวรมาสู่นางพอดี และในตอนต่อมาเมื่อกำลังที่นางสวาหะได้รับจากพระอิศวรปฏิสนธิเป็นหนุมานแล้วมี พระพายอีกนั่นแหละที่ทำหน้าที่ทนุถนอม นางผู้เป็นแม่ และกวีก็กำหนดให้พระพายเป็นพ่อเสียเลย ฉะนั้นหนุมานจึงมีกำลังสู้รบได้รับอันตรายก็จะกลับฟื้นคืนเหมือนเดิมได้ เมื่อลมต้องกาย ดังเช่น ตอนหนุมานต้องศรพรหมาสตร์ของอินทรชิตสลบไป พิเภกรู้เรื่องกำเนิดของหนุมานดี จึงสามารถช่วยหนุมานได้

" ...
แล้วคิดได้ว่าหนุมานนี้ อันจะสิ้นชีวีนั้นเห็นผิด
ด้วยเป็นลูกพระพายเรืองฤทธิ์ ชะรอยว่าต้องฤทธิ์สลบไป

แม้นลมพัดสัมผัสกายา ก็จะฟื้นชีวาขึ้นมาได้
คิดแล้วก็รีบคลาไคล มายังที่ใกล้วานร

...

คิดพลางยอกรขึ้นเหนือเกศ ไหว้หมู่เทเวศทั้งปวงหมด
ทุกชั้นฟ้าพรหมาโสฬส กำหนดร่ายเวทอันฤทธิ
ครั้นถ้วนเจ็ดคาบก็เป่าลง ให้ตรงเข้าปากกระบี่ศรี
ลมแล่นทั่วทั้งอินทรีย์ อสุรีก็เรียกวานร
บัดนั้น คำแหงหนุมานชาญสมร
ครั้นพระพายพัดเข้าในอุทร พิษศรก็เสื่อมหายไป
ทั้งแว่วสำเนียงพาที ขุนกระบี่ก็ฟื้นขึ้นมาได้
และเห็นพิเภกก็ดีใจ ลุกขึ้นนั่งไหว้อสุรา "

(รามเกียรติ์ ตอนพระลักษมณ์ต้องศรพรหมาสตร์)

ตัวละครในอีกลักษณะหนึ่งที่กวีได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ คือตัวละคร ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในทางไสยศาสตร์ ซึ่งลักษณะของตัวละครในแบบนี้เป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของตัวละครในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีนิยมสร้างตัวละครให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในทางไสยศาสตร์อย่างน้อย ๆ ก็เป็นผู้รู้เรื่องการถือโชคลาง การทำนายฝัน หรือการดูลักษณะศน เช่น นางสายทองสามารถทานายฝันให้นางวันทอง นางเม้ยทำนายฝันให้นางศรีมาลา เป็นต้น ความรู้ในทางไสยศาสตร์ลักษณะนี้เป็นความรู้ขั้นต้นที่มักจะรู้กันทั่ว ๆ ไป ตัวละครที่กวีกำหนดให้มีความรู้ความสามารถในขั้นสูงจากนี้ก็มีจำนวนมากทั้งที่เป็นมนุษย์และอมนุษย์ การที่ตัวละครมีความรู้ความสามารถในทางไสยศาสตร์นั้น โดย

๑. <u>ได้จากการศึกษา</u> ตัวละครที่เป็นมนุษย์ ส่วนใหญ่ความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์ จะได้จากการศึกษาและฝึกฝน การศึกษาไสยศาสตร์ของตัวละครพบว่ามีเป็น ๒ แบบ คือ

๑.๑ จากผู้รู้ไสยศาสตร์ ตัวละครที่ศึกษาไสยศาสตร์ในลักษณะนี้ ได้แก่

ขุนแผน ขุนแผนเป็นตัวละครที่มีชื่อเสียงในเรื่องความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์ การศึกษาไสยศาสตร์ของขุนแผนนั้น ในตอนต้นศึกษากับชรัวบุญวัดส้มใหญ่ ดังปรากฏในชีวิตวัยต้นว่า พลายแก้วขอให้นางทองประศรีพาไปหาอาจารย์เพื่อศึกษาวิชา

"... ลูกนี้จะใครรู้วิชาการ
พระสงฆ์องค์ใดวิชาดี แม่จงพาลูกนี้ไปฝากท่าน
ให้เป็นอุปัชฌายอาจารย์ อธิษฐานบวชลูกเป็นเณร
...
เจ้าคิดนี้ดีแล้วเจ้าแม่อา แม่จะพาไปฝากชรัวบุญนั้น
จะได้รู้การรณรงค์คงกระพัน ให้เหมือนกันสืบต่อพ่อขุนไกร "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร))

เมื่อพลายแก้วได้บวชเรียนกับท่านชรัวบุญแล้ว เณรแก้วก็ตั้งใจเล่าเรียนจนชรัวบุญออกปากว่า

"... สิ้นไส้กูแล้วเณรแก้วอา
ยังแต่สมุกตำรับใหญ่ พื้นแต่หัวใจพระคาถา
กูจัดแจงรองสุมแต่หนุมมา หวงไว้จนชราไม่ให้ใคร
ความรู้นอกนี้ไม่มีแล้ว กูรักเณรแก้วจะยกให้
อยู่คงปล้นสะดมมีถมไป เสี้ยงโหงพรายใช้ได้ทุกตา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร))

เณรแก้วศึกษาวิชากับท่านชรัวบุญจนหมดสิ้นแล้วยังไม่พอใจจึงดิ้นรนขวนขวายหาที่เรียนแห่งใหม่ คือ ที่วัดป่าเลไลย ได้ชรัวมีเป็นครูสอน เณรแก้วขยันหมั่นเพียรในการเรียนวิชาการต่างๆ ในตอนนี้กวีได้กล่าวถึงวิชาที่เณรแก้วศึกษา ว่ามีวิชาต่างๆ ดังนี้

" เจ้าอุตส่าห์ศึกษาวิชาการ เขียนอ่านท่องได้แล้วไตถาม
ตำรับใหญ่พิชัยสงคราม สู่รย์จันทร์ฤกษ์ยามก็รอบรู้
อยู่ยงคงกระพันล่องหน ภาพยนต์ผูกใช้ให้ต่อสู้
รักทั้งเรียกเสกเป่าเป็นเจ้าชู้ ผูกจิตหญิงอยู่ไม่เคลื่อนคลาย "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร)

การศึกษาระดับนี้จัดเป็นการศึกษาชั้นสูงของชายในสมัยนั้น เมื่อเณรแก้วได้ศึกษาและฝึกฝนวิชาการต่างๆจนมีความสามารถแล้ว ท่านขรัวมีก็ได้ทำการทดสอบความสามารถ

"... แล้วตายชานหมากมาให้เณรกิน
เณรแก้วรับแล้วกินชานหมาก ขรัวต่อยด้วยสากหัวแทบบิ่น
ไม่แตกไม่บุบดังทุบหิน ท่านขรัวหัวเราะคิ้นคากคากไป
เจ้าเณรหมั่นปรนนิบัติพัดวี ท่านขรัวก็ยิ่งมีความรักใคร่
แต่ฝึกสอนทดลองจนว่องไว มีน้ำใจกำเริบทุกวันมา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วบวชเณร)

เมื่อทดลองเป็นที่พอใจแล้ว ขรัวมีก็ได้ให้ข้อแนะนำในการปฏิบัติตน ว่า

"... เรื่องเจ้าชู้รู้แล้วต้องมั่นหมาย
เมียของเขาเจ้าอย่าได้ทำร้าย สาวแก่แม่มายเอาเถิดวา "

ในเรื่องข้อปฏิบัตินี้ขุนแผนได้ยึดถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งยังคอยห้ามปรามผู้อื่นด้วย ดังปรากฏในความตอนขุนแผนและพลายงามเข้าเมืองเชียงใหม่ ว่า

"ขุนแผนเห็นลูกเข้าไปเคล้าคลอ เอามือหอบป่ายหลังลงดังผึง
นี่ของหลวงนะอย่าเข้าไปเคล้าคลึง ถ้าแม้นนึกสึกขึ้นสิเสียความ
ไม่ควรนะเจ้าเราเป็นไพร่ เขาก็ได้เป็นนางระวางห้าม
ยิ่งจะให้เชี่ยวชาญการสงคราม มาตุคามลามลวนอย่าควรทำ
...
ถ้าเสร็จศึกแล้วจะนึกเอานางใด เว้นแต่หม่อมยอมให้ทุกนารี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนพลายงามจับพระเจ้าเชียงใหม่)

"...
ให้กงหนทั้งตัวทั่วสรรพางค์
...
ขุนแผนคะยิกใหญ่ไม่รั้งรอ
ช้างลาวถอยหลังยั้งไม่ถนัด
ช้างไทยดันแคกกระแทกตึง
กรุงกาพเหนี่ยวสับให้กลับหัน
ด้วยช้างลาวเมาสุราเป็นบ้าใจ
ขุนแผนเห็นได้ทีไม่รีรอ
ถูกกรุงกาพซานซบทบคอช้าง
กรุงกาพลุกฟื้นคืนมาได้
จนตีนหลุดจากชะนักหัวปักปำ
ขุนแผนไสช้างเข้าร้องเอาพ่อ
ม้วนงวงหลับตาลงงาตึง
พอถอนงาคว้าผีขึ้นโยนขวับ
ไส้ทะลักหักแหกหัวแตกแตน

ร่ายพระเวทเป่าตระพองงาสองข้าง
แล้วไสวางช้างมุ่งท้าวกรุงกาพ
ช้างไทยเป็นต่อตันตะบึง
เพียรจะงัดช้างไทยใส่ผึงผึง
ช้างลาวถอยดึงทุกทีไป
ช้างไทยดันไม่ฝืนคืนมาได้
ครั้นเจ็บหนักยักไหล่สลัดคว้าง
ร่ำของ้าวฟาดลงฉาดฉาง
ไม่เข้าคอพุ่อเป็นยางออกช้ำช้ำ
ขุนแผนไสช้างกระชั้นไล่ฟันร่ำ
ขุนแผนซ้ำลงอีกฉาดพลาดตกตึง
ช้างก็ปร่อปร่าดแปร้นแล่นเข้าถึง
ตีตะบึงแทงตะบันดันจนแบน
ตกลงมางารับแล้วร้องแปร้น
ช้างลาวแล่นหนีออกนอกโยธา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

นอกจากจะใช้ความสามารถทางไสยศาสตร์ช่วยในการสงครามแล้วขุนแผนยังได้นำความสามารถนี้ไปใช้ในทางอื่นๆด้วย เช่น ตอนขุนแผนพานางวันทองหนีและได้สู้รบกับผู้คนที่ติดตามจนถูกกล่าวหาว่ากบฏ ภายหลังขุนแผนเข้ามอบตัวกับพระพิจิตรและเข้าสู้คดี สมเด็จพระพันวษาโปรดฯให้นำตัวขุนแผนและวันทองเข้าเฝ้า ขุนแผนเห็นสมเด็จพระพันวษายังกริ้วตนอยู่จึงใช้มนตร์เพื่อให้ทรงพระเมตตาตน

" ครั้นถึงบังคมประนมกร พระเคืองค้อนหาทอดพระเนตรไม่
ชุนแผนอ่านมนต์เคยสนใจ เป่าไปด้วยเชื่อวิทยา
บันดาลพระทัยให้เกลื่อนคลาย เบือนบ่ายพระพักตร์ผันหา
อ้ายผัวเมียสองคนพ้นปัญญา ลักกันเข้าป่าไม่กลัวใคร
กลับมาให้การแก่ว่าแม่ยาย ยักย้ายให้ลูกมีผัวใหม่
เมียมึงเหมือนว่าหรือกระไร จะสู้เขาได้หรือจึงมา "

เมื่อตกลงสู้ความกันในศาลชุนแผนก็ได้ใช้เวทมนตร์แกล้งชุนช้างให้ได้รับความอับอายกลางศาล

"...
ชุนแผนตัวดีมีแยบคาย อ่านมนต์สนชยายอัดทวาร
เป่าต้องชุนช้างเข้าหว่างอก เหงื่อตกออกใจให้ฟุ้งซ่าน
หน้าแดงแสยงขนลนลาน ขอประทานฉานไม่สบ่ายใจ
เวียนหัวยิ่งยวดปวดท้องขี้ จะแก้ความตามนี้เห็นไม่ได้
มันให้อัดพลุ่งพลุ่งพุ่งพองไป งดไว้พรุ่งนี้เถิดพ่อคุณ
พระหมื่นศรีว่านี่ความรับสั่ง จะแกล้งรั้งความไว้ให้เกิดวุ่น
ใครจะงดกดไว้ให้เจ้าคุณ อ้ายชุนแม่ตั้งไม่ฟังมัน
ชุนช้างตาพองร้องแรก ขี้จะแตกหนได้ที่ไหนนั่น
แน่นอัดจะขอผัดไปสักวัน ไม่ฟังกันแล้วก็ตามจะถามไป
ผุดลุกขยับขึ้นจากที่ เป็นตายจะไปขี้ให้จงได้
ชุนแผนว่าประทานฉานติดใจ โจทก์จะหลบหนีไปได้บัญชา
ชุนช้างอึดอัดให้ขัดใจ พอก้าวไปขี้ทะลักออกราดผ้า
เป็นชามชามปามลงกลางศาลา คนฮาแตกเอนระเนนไป
ลูกชุนวุ่นวิ่งทั้งศาลา เหมือนว่าขี้หมาอ้ายหน้าไพร่
ชุนช้างแลดูเมียยิ่งเสียใจ ขี้ไหลทรุดนั่งลงทั้งยืน

โอ้วาเจ้าวันทองน้องแก้ว ขี้เปื้อนผ้าแล้วสิ้นทั้งผืน
ช่วยทุเลาผัวบ้างพอค้ำคืน ชื่นใจแล้วก็ไม่ทุเลาเลย "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนชนะความ)

พลายงาม พลายงามเป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่เชี่ยวชาญทางไสยศาสตร์ วีได้กล่าวถึงการศึกษาไสยศาสตร์ของพลายงามไว้ว่า

" อันเรื่องราวกล่าวความพลายงามน้อย ค่อยเรียบร้อยเรียนรู้ครูทองประศรี
ทั้งขอมไทยได้สิ้นก็ยินดี เรียนคัมภีร์พุทธเพทพระเวทมนตร์
ปัญจังตั้งตัวนะปัดตลอดถึง แล้วถอนถอดถูกต้องเป็นล่องหน
หัวใจกริดอิทธิเมฆเสน่ห์กล แล้วเล่ามนต์เสกขมิ้นกินน้ำมัน
เข้าในห้องลองวิชาประสาเด็ก แทงจนเหล็กแหลมลู่ยูชยัน
มหาหมื่นยืนยงคงกระพัน ทั้งเลขยันต์ลากเหมือนไม่เคลื่อนคลาย
แล้วทำตัวหัวใจอิติปิโส สะเดาะโซ่ตรวนได้ดังใจหมาย
สะกดคนมนต์จังงังกำบังกาย เมฆฉายสุริยันทร์ชยันตี
ทั้งเรียนธรรมกรรมฐานนิพพานสูตร ร้องเรียกภูตพรายปรายกำราบผี
ผูกพยนต์หุ่นหญ้าเข้าราวี ทองประศรีสอนหลานชำนาญมา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม)

จากคำกลอนที่อ้างมานี้กล่าวได้ว่าเป็นเพียงตอนเดียวที่กล่าวถึงนางทองประศรีเป็นผู้มีความรู้ทางไสยศาสตร์ถึงขั้นสอนให้พลายงามจนชำนาญได้ ตามเหตุการณ์ในเนื้อเรื่องไม่มีรากฏว่านางทองประศรีได้ใช้ความรู้ทางไสยศาสตร์ให้ปรากฏชัดเจนแต่อย่างใด เข้าใจว่าค่านิยมของคนในสมัยนั้นคงไม่นิยมยกย่องหญิงที่มีความรู้ทางด้านนี้มากเท่าการยกย่องหญิงที่เป็นแม่เรือน มีฝีมือในการเย็บปักถักร้อย เช่น นางวันทอง นางศรีมาลา

ความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์ที่พลายงามได้ศึกษาเล่าเรียนจากตำราของขุนแผนโดยมีนางทองประศรีเป็นผู้สอนนี้ ยังผลให้พลายงามได้ก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิต เมื่อพลายงามได้เข้าพบขุนแผนแจ้งความประสงค์ที่จะเข้ารับราชการแล้ว ขุนแผนก็เป็นผู้ทดสอบ

วิชาความรู้ของพลายงาม วิธีการทดสอบของขุนแผนก็คือ

" แล้วชักไช้ไต่ถามถึงความรู้ ให้ท่องดูได้สมอารมณ์หมาย "

เมื่อทดสอบแล้วขุนแผนจึงนำลูกชายไปฝากพระหมื่นศรี โดยชี้แจงให้พระหมื่นศรีทราบ ว่า

... " ...

ขุนแผนบอกออกว่าลูกเจ้าวันทอง ที่มีท้องเกือบแก่มาแต่ก่อน
เอาความหลังทั้งนั้นพรรณนา จะพามาฯ
ด้วยไม่มีที่เห็นแต่เป็นโทษ พร
เป็นที่พึ่งจึงมาจงการุญ
อันวิชาย่าสอนสูอย่าสอนแล้ว
ถ้ากระไรได้ช่องเห็นชอบกล

(ขุนช้าง)

พลายงามได้ศึกษาวิชาการอื่นๆที่เกี่ยวกับ
คำราชาศัพท์ เป็นต้น กับพระหมื่นศรี พลายงามได้โอกาสแสดงความรู้ความสามารถ
ที่ร่ำเรียนฝึกฝนมา เมื่อตราวอาสาไปสู้ศึกเชียงใหม่ ในตอนถวายตัว พระหมื่นศรีกราบทูล
พระพันวษาถึงความสามารถของพลายงาม ว่า

" ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงธรรม์ อันชีวันอยู่ใต้พระบาทา
กระหม่อมฉันออกไปไต่ถาม ได้นายพลายงามจะอาสา
เป็นบุตรขุนแผนแสนศักดา ให้ร่ำเรียนวิชามาเชี่ยวชาญ
กระหม่อมฉันสงสัยไก่ทดลอง ก็แคล่วคล่องสามารถอาจหาญ
เป็นคนดีมีวิชาอาการ แล้วเหล่าปราณก็เคยสงครามมา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

พลายงามทูลขอขุนแผนซึ่งถูกจองจำอยู่ไปทั้งด้วย และก่อนไปศึกพลายงามและขุนแผนได้ลองวิชาถวาย ลมเด็จพระพันวษาทอดพระเนตรการลองวิชาของทั้งสองคนด้วยความต้องพระทัย จนออกโอษฐ์เรียกกันทั้งสองว่า "ลูก" ดังกลอนว่า

" อ้ายคู่นี้ใช้ได้ไม่อมเออ ฤทธิ์เดชมันเสมอสมานกัน
ทีนี้จะได้ดูอ้ายเชียงใหม่ มันอวดอิทธิฤทธิ์ไกรอย่างไรนั่น
จะสู้กับลูกกูอยากดูมัน ไม่ถึงวันก็จะวิ่งเข้าป่าไป "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

พลายงามใช้ความรู้ทางไสยศาสตร์ประกอบกับฝีมือการต่อสู้จนสามารถรบชนะแสนตรีเพชรกล้าได้ กลยุทธที่พลายงามใช้ในการรบครั้งนี้ก็คือ การใช้เวทมนตร์คาถาเสกใบไม้เป็นตัวต่อไปต่อยแสนตรีเพชรกล้า

" ...
จึงรูดเอาใบมะขามเมาสามกำ เสกซ้ำเป็นต่อบินปรี๊อปรี๊อ
ตั้งโกฏิแสนแน่นป่ามาฮือฮือ ดูออกคล่ำดาปื้อไปทุกละเมาะ
ตัวยาวราวก้อยไม่ต่อยไทย จำเพาะลาวกราวไล่ใส่เป้าะเปาะ
พิษสงเหล็กในดังใครเคาะ ถูกเหมาะเหมาะล้มทับกันยับยุบ
พวกลาวอาวุธหลุดมือถือ เอาแต่มือตบสู้อยู่ปับปุบ
เหลือทนลุกลมลงกลิ้งฟุบ โดดผลุบลงในน้ำดำหนีไป
พวเก็มกลั้นผุดฟ่อต่อต่อยซ้ำ ไม่กลับดำต่อยปนหนไม่ได้
เพชรกล้าตาปิดนิบเหล็กใน ทั้งม้าม่อยต่อยไล่ไปพรั่งพรู
หน้าตาล้วนแต่ดาเหล็กในต่อ ม้าลาพาห้อชักไม่อยู่
บา ายพ่ายหนีวิ่งกรีกรู พวกไทยไล่ลูตะลุมบอน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

เมื่อพลายงามชนะศึกเชียงใหม่กลับมาได้รับแต่งตั้งเป็นจมื่นไวยวรนาถ และได้ปูนบำเหน็จรางวัลอีกมากมาย ความรู้ความสามารถของพระไวยจึงเป็นที่เลื่องลือไป และเป็นเหตุให้ขุนช้างนำมาเป็นข้ออ้างกล่าวหาพระไวยเมื่อคราวพระไวยเป็นความกับขุนช้างและต้องดำน้ำพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ขุนช้างแพ้กราบทูลพระพันวษากล่าวหาพระไวย ว่า

" ...

พระไวยคนนี้มีวิชา เป่าซ้ำทำมาให้ต้องคน
ฤทธิเดชพระเวทเข้าจับใจ ทนไม่ไหวหัวพองสยองขน
เอาจำเลยขึ้นเหนือน้ำดำข้างบน เป่ามนต์ลงมาข้าติดใจ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างเป็นโทษ)

ตัวละครสำคัญที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ กวี กล่าวถึงการศึกษาไสยศาสตร์ของตัวละครไว้แต่เพียงสั้น ๆ เช่น

<u>พระสรรพสิทธิ์</u> ในเรื่อง<u>สรรพสิทธิ์คำฉันท์</u> พระสรรพสิทธิ์เป็นตัวละครตัวหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์ กวีได้กล่าวถึงการศึกษา ไสยศาสตร์ของพระสรรพสิทธิ์ไว้ ว่า

" เสด็จดลบุรีรัตนโอฬาร ตักสิลศิลปชาญ
เชี่ยวท่องสำสาร ภิเษกศาสตร์
สู่สำนักนิวาส อธิกทวิชชาติ
เชษฐสามารถ สมรรถมนต์

กฤษดาญชุลีกรบำบวงสรณ ที่ปฐปสุวคนธ์
เวรสกนธ์กล ลักการสนอง
ขอเร่อมเรียนแพทยทงงผอง สฤษดิฤทธิประลอง
เลอศพรรฤาปอง บปวงปาน

...

พระยารียินไท้ทรรทิงพลัน ขัติยยุพสมรรถ์
มุ่งณมนตร์อัน อดุลยเดช
บัดบอกบรรยายคุณไตรเพท อิศวรวิษณุเวท
โดยธจงเจต ตนาถวิล
มาดหมายบวายวิริยราชินทร์ รติทิวปรดิทิน
เจนประจวบจิน ดนาปอง "

(สรรพสิทธิ์คำฉันท์)

เมื่อศึกษาไสยศาสตร์สำเร็จแล้วพระสรรพสิทธิ์ก็เดินทางกลับบ้านเมือง และได้แสดงความสามารถทางไสยศาสตร์ให้เป็นที่ประจักษ์ตา

" เยียใดพิไสยศาสตร์ แลจะอาจดำเกองศิลป์
จงสร่างขจางจิน ตนาแหนงตระหนักความ
รับสาสนบันโดย ดำริไท้ดำรัสถาม
โอมอื้นอาคมคาม ภิรคุณอดุลยแสดง
ถอดเทหทัยทาย ภนายหนึ่งไป่ฝากแฝง
ในหลักพลานแปลง ประลองเล่นดุรงค์เรอง
สำเทียรสุนทรสาร บรรหารถ้อยแถลงเถลอง
เฉกชาญชาญเชอง เชลงเลิศฉลาดเฉลอย
บราฏประกาศกล ก็บยลบยินเคอย
ใจเจ้าจุฑาเสบย บำเทองสุขเขษมสันต์ "

(สรรพสิทธิ์คำฉันท์)

ในเรื่องรามเกียรติ์ก็กล่าวถึงการศึกษาไสยศาสตร์ของตัวละครไว้สั้น ๆ เช่นกัน เช่น

ทศกัณฐ์ เมื่อทศกัณฐ์อายุได้ ๑๔ ปี ได้ขออนุญาตท้าวลัสเตียนและนางรัชดาไปศึกษาศิลปศาสตร์กับพระฤาษีโคบุตร

" เมื่อนั้น ทศกัณฐ์สุริยวงศ์ใจหาญ
ตั้งจิตปรนนิบัติพระอาจารย์ เรียนวิชาการเป็นนิจไป
ว่องไวในที่ธนูศร ชำนาญกรยิงแม่นหาผิดไม่
ทั้งไตรเพทเวทมนต์สิ่งใด ก็จำได้ด้วยไวปัญญา "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์เรียนศิลปศาสตร์)

ไมยราพ ไมยราพได้ศึกษาไสยศาสตร์กับพระสุเมธดาบส กวีได้กล่าวถึงการศึกษาไสยศาสตร์ของไมยราพไว้ ดังนี้

" เมื่อนั้น พระสุเมธาดาบสพรตกล้า
ได้ฟังไมยราพก็ปรีดา จึ่งบอกเวทคาถามหามนตร์
ทั้งผูกจิตนิทราสะกดทัพ สรรพยาเป่ากล้องล่องหน
พิธีอุปเท่ห์เล่ห์กล คงทนกำลังกายา "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพศึกษาศิลปศาสตร์)

เมื่อไมยราพศึกษาวิชาต่าง ๆ ชำนาญจนเป็นที่ต้องใจพระดาบสแล้ว พระดาบสจึงบอกพระเวทสำคัญสำหรับถอดดวงใจให้ไมยราพพร้อมทั้งประกอบพิธีให้ด้วย

" เมื่อนั้น พระยาไมยราพใจหาญ
ชำระสระสรงชลธาร ชุนมารห่อเกล้าเป็นโยคี
จึงเอาจุณเจิมเฉลิมพักตร์ พระยายักษ์ถือประคำมณีศรี
กราบบาทพระมหามุนี อสุรีเข้านั่งภาวนา

เมื่อนั้น พระสุเมธทรงญาณฌานกล้า
เสกน้ำประกายอสุรา รายเวทมนตราเป่าไป
จนครบกำหนดสิบห้าวัน อากาศครื้นครั่นหวั่นไหว
มืดมัวไปทั่วพนาลัย ต้องในไสยเวทพระมุนี

เมื่อนั้น พระยาไมยราพยักษี
หลับเนตรสำรวมอินทรีย์ อสุรีไม่แจ้งเหตุการณ์
เมื่อจิตจะออกจากกายา ด้วยเดชาพระเวทกล้าหาญ
เป็นแมลงภู่ทองบินทะยาน จากโอษฐ์ขุนมารฤทธิรอน
ทักษิณสามรอบเวียนวง แล้วตรงไปเชยเกสร
ในดอกรังรวยรสขจายจร กลับร่อนมายังอสุรี "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพถอดดวงใจ)

พาลีและสุครีพ พาลีและสุครีพได้ศึกษาเวทมนตร์จากพระอินทร์และพระอาทิตย์เมื่อครั้งที่เทพบุตรทั้งสองลงมาปกครองเมืองให้ครอบครอง กวีได้กล่าวถึงการเรียนเวทมนตร์ไว้แต่เพียงว่า

" ...
จึงสอนพระเวทวิทยา พิธีมนตราครบครัน
แล้วอวยพระพรชัยศรี จงเรืองฤทธิ์แข็งขัน
เสร็จแล้วทั้งสองเทวัญ เหาะไปชั้นฟ้าอุษฎี "

(รามเกียรติ์ ตอนพระอินทร์พระอาทิตย์สร้างเมืองขีดขิน)

๑.๒ <u>จากตำราด้วยตนเอง</u> ตัวละครที่ศึกษาไสยศาสตร์โดยวิธีนี้ได้แก่

<u>พลายชุมพล</u> กวีสร้างตัวละครตัวนี้ให้มีความรู้ความสามารถทางด้านไสยศาสตร์เช่นเดียวกับตัวละครอื่นๆในเรื่อง แต่วิธีการศึกษาหาความรู้ของพลายชุมพลนั้นต่างออกไป คือศึกษาจากตำราที่ได้จากขอม และฝึกฝนด้วยตนเอง ตามเนื้อเรื่องได้กล่าวถึงการศึกษาของพลายชุมพลไว้ว่า เมื่อพลายชุมพลหนีออกจากบ้านเมื่อครั้งที่นางสร้อยฟ้าหาเรื่องให้นางศรีมาลาถูกพระไวยตี ไปหาขุนแผนที่เมืองกาญจนและได้รู้ว่ามีญาติผู้ใหญ่อยู่ที่สุโขทัยจึงหนีต่อไปอีกกระทั่งได้พบตาและยายที่สุโขทัย ในตอนต้นได้ศึกษาวิชาขอมไทยกับพระที่วัดกระพังทองจนกระทั่งได้คัมภีร์ลานทองจากขอมมาศึกษาวิชาไสยศาสตร์ การที่จะได้คัมภีร์ลานทองนั้น คือ

" ...

วันหนึ่งเณรเอากราดกวาดมลทิน ยังมีขอมดำดินเมืองหงสา
มือถือลานทองของวิชา หมายจะถามปริศนาของรามัญ
ผูดชั้นที่ระหว่างกลางบริเวณ ถามปริศนาเณรชุมพลนั้น
ชุมพลแก้ไขได้ฉับพลัน ลานนั้นขอมให้ก็ได้มา
เรียนวิชาในลานชำนาญใจ ลองหนหายตัวได้ดังปรารถนา
อยู่คงสารพัดศัสตรา ตำพสุธาก็ได้ดังใจปอง
กำลังรุ่นหนุ่มน้อยแน่งสนิท อิทธิฤทธิ์ล้อดีไม่มีสอง
อายุสิบห้าปีเปี่ยมคะนอง สุโขทัยสยองแสยงฤทธิ์ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนสองกระจก)

พลายชุมพลมีโอกาสใช้ความสามารถที่ศึกษาจากคัมภีร์ขอมหลายครั้ง ครั้งแรกร่วมมือกับขุนแผน ปลอมตัวเป็นมอญยกทัพมาเพื่อแก้แค้นพระไวยที่ถูกเสน่ห์นางสร้อยฟ้าจนไม่ยอมเชื่อฟังขุนแผน พระไวยแตกทัพหนีกลับมาอยุธยา สมเด็จพระพันวษาโปรดฯให้หาคนทำเสน่ห์พระไวย พลายชุมพลใช้เวทมนตร์แปลงกายเป็นแขกไปถึงวัดพระยาแมน และใช้เวทมนตร์ไล่ผีของเถรขวาดที่เลี้ยงไว้และเข้าไปในกุฏีของเถรขวาดได้ พบพยานหลักฐานต่าง ๆ แล้ว จึงจับตัวเถรขวาด ในตอนนี้กวีได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของตัวละครทั้งสอง คือพลายชุมพลและเถรขวาดไว้ดังนี้

" คราน้นชุมพลคนชยัน เห็นถ้วนถี่สารพันทั้งหัวผี
พยักหน้าบอกไพร่ให้เป็นที บ่าวกรูขึ้นกุฏีไปพร้อมกัน
บ้างฉวยได้ไม้ค้อนก้อนอิฐ กระโดดผลับจับผิดสะบัดหัน
เร็วหวาดว้าตัวมาให้ทัน บ้างยืนกั้นประตูกรูเข้าไป
เถรขวาดเห็นผิดปิกประตู ทุดอ้ายบ้ายี่หนูเชือดคอไก่
ขึ้นมาพลันด้วยอันใด ปิดประตูข้าไว้ทำไมกู
ตักน้ำใส่ขันมิทันช้า เสกปาหัวเณรลงซู่ซู่
อ้ายจิ๋วมึงอย่ากลัวอ้ายศัตรู กอดบั้นเอวดูหายตัวไป
พวกไพร่เข้าไปในกุฏี หาเห็นมีตาเถรเจ้าเณรไม่
ชุมพลร้องว่าอย่าตกใจ ปิดประตูเข้าไว้ให้แน่นวา
กองไฟใส่เข้าที่ใต้ถุน เผาพริกควันกรุ่นขึ้นหนักหนา
เถรทนไม่ได้ไพล่ออกมา เอาหวานั้นแน่แลเห็นตัว
เถรขวาดตวาดดังฟ้าผ่า เฝืองฝาเลื่อนลั่นสนั่นทั่ว
พวกไพร่งงงันตัวสั่นรัว ความกลัวโดดกุฏีรีบหนีลง
ครั้นว่าพวกไพร่นั้นไพล่หนี ได้ทีเถรขวาดตวาดส่ง
ยืนยักบั้นเอวเล่นอยู่เป็นกง ข้าวสารหว่านวงกุฏีไว้
เหวยเหวยอ้ายแขกแหกฝามอง อ้ายหัวกะลาตาพองทำใครได้
มึงมาทำดูดูอะไร ตีเต่าจะฆ่าไก่กินทุกวัน
อีหล่าต้าหล่าบ้ายี่หนู น้ำตาลมึงยังอยู่ขออีกขัน
อ้ายจองหองลองฤทธิ์ทศกัณฐ์ อ้ายชาติชั่วหัวค่วันจะพลันตาย
ชุมพลร้องตวาดอ้ายชาติข้า เอาให้ตาปริบปริบได้ฉิบหาย
ชัดช้าข้าวสารหว่านปราย เรียกพรายมาล้อมเข้าพร้อมพรู
เสกจังงังช้าเข้าเป่าตวาด เถรขวาดแข็งขึงตะลึงอยู่
ทุดอ้ายขี้ครอกมาหลอกกู กรูขึ้นไปเถิดหวาจะช้าไย
เถรเมาเหลือกำลังลงนั่งราก อ้าปากไม่อานอาดมได้

พวกไพร่พร้อมพรูกรูเข้าไป รวบไหล่ถองทุบตะครุบคอ
เถรขวาดถูกถองร้องตาปลิ้น เอาเหล้าให้กินชมเหงพ่อ
จับเถรเณรได้ไม่รั้งรอ เอาเชือกปอผูกรัดมัดด้วยกัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายชุมพลจับเสน่ห์)

จากการที่เถรขวาดถูกพลายชุมพลจับเสน่ห์ที่ตนกระทำไว้ได้ในครั้งนี้ จึงทำให้เถรขวาดแค้นมาก แม้ล่วงเวลามานานแล้วก็ยังหาลืมแค้นไม่จึงแปลงกายเป็นจระเข้มาแก้แค้นพลายชุมพลและถูกจับได้

พลายสุริยัน พลายสุริยันเป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่มีการศึกษาไสยศาสตร์ในลักษณะนี้ ตามเนื้อเรื่องกล่าวว่าเทวดาได้มาเข้าฝันพลายสุริยันและบอกตำแหน่งของคัมภีร์ลานทองพร้อมทั้งมอบอาวุธไว้สำหรับใช้ป้องกันตนขณะเข้าไปค้นหาตำรานั้น เมื่อได้ตำราแล้วพลายสุริยันก็เริ่มศึกษาและฝึกฝนวิชา

"...
เข้าในห้องคูหาไม่ช้านาน แลเห็นลานทองคำอำไพ
หยิบมาดูก็รู้ว่าของดี สิ่งสำคัญนั้นมีเวทมนต์ใหญ่
เรืองฤทธิ์ประสิทธิ์ประเสริฐใจ ทำสิ่งไรก็ได้ดังใจปอง
ลองหนทนคงสาตรา จะชำแรกพสุธาแคล่วคล่อง
เรียนแล้วทรหดให้ทดลอง ตามทำนองที่แนะนำแต่เดิมมา
จะผูกหุ่นวิ่งวุ่นสิงคลี เรียกผู้มีปีศาจอาจกล้า
สารพัดจัดแจงแปลงกายา รบราฆ่าฟันไม่บรรลัย
เจ้าพลายน้อยสมจิตคิดถวิล เรียนสิ้นเวทมนต์จนจำได้
สารพัดชัดชาญชำนาญใจ ฤทธิไกรหาญกล้าการราวี
ทดลองได้คล่องดังใจนึก จะกำราบปราบศึกไม่นึกหนี
เลยอาศัยในถ้ำพนาลี ทุกราตรีแสนสนุกสุขสำราญ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายสุริยัน)

เมื่อพลายสุริยันศึกษาและฝึกฝนความรู้ทางไสยศาสตร์จนชำนาญแล้วจึงออกตามหาพลายเพชรต่อไป แต่หลงทางมาถึงบ้านนางบัวทอง พลายสุริยันได้ใช้ความรู้สะกดเข้าไปในบ้านนั้น

" ...
คิดพลางแล้วทางฤทธิ์ ฟ้าเบิกนภางค์กระจ่างใส
เวลาสี่ทุ่มเศษสังเกตใจ เห็นพอได้ฤกษ์ลำจะทำการ
เข้าแฝงตนอ่านมนตร์มหาสะกดตามตำหนักลานทองของบรรหาร
เสกสามร้อยคาบแล้วกราบกราน ไม่ช้านานเข้าไปในทันที
ครานั้นไทยลาวชาวบ้านช่อง ครั้นว่าต้องมนตร์เวทวิเศษศรี
ดังต้องยาพิษมีฤทธี เคลิ้มอินทรีย์ผ่อยพับหลับไป
เห็นเงียบเหงาพลายเข้าไปในบ้าน แล้วโอมอ่านพระเวทเพศไสย
ขับภูตผีสางนางไม้ ด้วยเวทมนตร์คลใจทุกอย่างมี
ทั้งพระภูมิเจ้าที่ลี้หนีจร ซุกซ่อนกลัวตนปนปี้
ผีเหย้าท้าวเรือนที่คดี รีบหนีออกเป็นจุณวิ่งวุ่นไป "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายสุริยันได้นางบัวทอง)

๒. <u>ไม่ปรากฏว่าได้ศึกษา</u> ตัวละครอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์แต่กวีมิได้กล่าวถึงการศึกษาไสยศาสตร์ของตัวละครนั้นๆ กล่าวแต่เพียงว่ามีความรู้ความสามารถเท่านั้นตัวละครเหล่านั้นได้แก่

<u>แสนตรีเพชรกล้า</u> แสนตรีเพชรกล้าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์มากผู้หนึ่ง กวีได้ถ่ายทอดให้เห็นลักษณะของผู้เคร่งครัดทางไสยศาสตร์ในตอนที่กล่าวถึงแสนตรีเพชรกล้า ว่า

" ... กล่าวถึงทัพอัสดรตรีเพชรกล้า
อันแม่ทัพคนนี้มีศักดา อยู่คงศัสตราวิชาดี
แขนขวาสักรงเป็นองค์นารายณ์ แขนซ้ายสักชาดเป็นราชสีห์
ขาขวาหมึกสักพยัคฆ ขาซ้ายสักหมีมีกำลัง
สักอุระรูปพระโมคคัลลา ภควัมปิดตานั้นสักหลัง
สีข้างสักอักขระนะจังงัง ศีรษะฝังพลอยนิลเม็ดจินดา
ฝังเข็มแล่มทองไว้สองไหล่ ฝังเพชรเม็ดใหญ่ไว้แสกหน้า
ฝังก้อนเหล็กไหลไว้อุรา ข้างหลังฝังเทียนคล้าเพชรตาแมว
เป็นโปเปาปุปปิบยิบทั้งกาย ดูเรี่ยรายรอยร่องเป็นถองแถว
แต่เกิดมาอาวุธไม่พองแพว ไม่มีแนวหนามขีดสักนิดเดียว
สูงใหญ่รูปร่างเหมือนอย่างเสือ กำลังเหลือเนื้อหนังก็แน่นเหนียว
หนวดโง้งโก่งฟันพันเป็นเกลียว ฟันขาวปากเชียวดังปลิงควาย
นัยน์ตาดำคล้ำคล้ายกับตาเสือ ขอบตาแดงเรื่อดังชาดป้าย
คิ้วกระหมวดหนวดแดงดูแรงร้าย ผมมุ่นมวยคล้ายกับโยคี
แต่รุ่นหนุ่มคุ้มใหญ่ไม่อาบน้ำ เพื่อนตำแต่วานยาทาขัดสี
ไม่นอนด้วยภรรยาทั้งตาปี ต่อศึกมีเมื่อไรได้อาบน้ำ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

ถึงแม้นแสนตรีเพชรกล้าจะเป็นผู้มีความสามารถและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพียงใดก็ไม่สามารถหลีกหนีชาตากรรมของตนได้ ต้องพ่ายแพ้ฝีมือพลายงามและขุนแผน. ความสามารถทางไสยศาสตร์ของแสนตรีเพชรกล้านั้นทำให้พวกขุนแผนต้องใช้วิธีการสังหารอย่างหารุณดังคำกลอนว่า

" ตาหลอว่าคุณพ่อพลายชา อ้ายเพชรกล้าคนนี้ดีใจหาย
จะฟันแทงสักเท่าไรก็ไม่ตาย ยังนอนหายใจอยู่ดูพิกล
ขุนแผนร้องว่าอย่ามีฉาว เฮ้ยพวกเราเอาหลาวทะลวงก้น

ถึงมาตรแม้นอยู่ยงมันคงทน แยงให้จนถึงคอคงมรณา
ตาหลอกับตารักยืนหยักรั้ง พวยทะลึงตึงตังเข้าแก้ผ้า
นายโม้กับนายเม้าเอาหลาวมา ผาทวารเข้าปรอดตลอดตัว
หลายคนช่วยกันดันกระทอก เอาไม้ตอกกังกังกระทั่งหัว
หน้าเผือดเลือดแดงดังแทงวัว ถูกรูรั่วเลือดราดลงดาดดิน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

เถรขวาด เถรขวาดเป็นตัวละครที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้รู้ไสยศาสตร์แต่ใช้ในทางที่ผิด ความรู้ทางไสยศาสตร์ของเถรขวาดนั้นไม่ปรากฏว่าศึกษามาแต่สำนักใดกวีกล่าวไว้แต่เพียงว่า

"...
รู้วิชาสารพัดจัดเจนใจ ทั้งเวียงชัยชื่นชื่อระบือฤทธิ์
เมื่อทัพไทยไปประชิดติดเชียงใหม่ ไปอยู่ป่าหาเหล็กไหลกายสิทธิ์
พอรู้จะมาสู้ปัจจามิตร ไม่สมคิดเพราะไทยได้พารา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนสร้อยฟ้าทำเสน่ห์)

ความรู้ความสามารถของเถรขวาดนี้เองที่ทำให้พระเจ้าเชียงใหม่เลือกให้เถรขวาดเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือคุ้มครองเมื่อถูกต้อนมาอยุธยา และให้ตอยอยู่เพื่อให้ความช่วยเหลือนางสร้อยฟ้าเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่พ้นโทษพร้อมมเหสีกลับไปครองเมืองดังเดิม

" ครั้นเมื่อต้อนลาวลงอยุธยา เจ้าเชียงใหม่ให้มาเป็นเพื่อนตน
ด้วยเชื่อถือความรู้พระครูเฒ่า ไว้ปัดเป่าแก้วิบัติเมื่อขัดสน
เอากำลังอุปเท่ห์เล่ห์เวทมนต์ ช่วยให้พ้นภัยปลอดรอดกลับไป
ครั้นว่าเจ้าเชียงใหม่ได้คืนหลัง แต่สร้อยฟ้านั้นยังต้องอยู่ใต้
เธอห่วงลูกอาวรเมื่อนฤทัย จึงสั่งให้ราชครูอยู่เพื่อนนาง

เผื่อจะเกิดชุกเข็ญเป็นอย่างไร ให้เธรคอยแก้ไขเมื่อขัดขวาง
อย่าให้ใครล่วงรู้ดูท่าทาง ให้อยู่เป็นอย่างพระฤๅดงค์ที่ลงมา "
(ขุนช้างขุนแผน ตอนสร้อยฟ้าทำเสน่ห์)

คราวตกยากต้องถูกไล่ออกจากวัดเพราะความประพฤติของตนที่ "ฉันสุรา เช้าค่ำอยู่ร่ำไป" เธรชวาดก็ได้ใช้ความรู้ทางไสยศาสตร์เป็นเครื่องยังชีพโดยมีเณรจิ๋วเป็นผู้ช่วย

" แต่เณรจิ๋วนั้นดีมีปัญญา เที่ยวบอกเล่าข่าววิชาของท่านขรัว
ว่าศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์พวกผีกลัว รักษาใครหายทั่วทุกแห่งมา
พวกชายหญิงชาวบ้านร้านตลาด ก็เกลื่อนกลาดติดตามมาถามหา
บ้างมาขอเครื่องรางบ้างขอยา บ้างขอผ้าประเจียดลงเป็นองค์พระ
ที่บ้างถูกคุณไสยมาให้วิบัน ให้ปัดเป่าเอาน้ำมนต์รดศีรษะ
เขาถวายข้าวปลาธารณะ ค่อยเปลื้องปละอดอยากลำบากใจ
แต่บางวันพ้นเพลตาเธรเฒ่า ยังกินเหล้าข้าวค่ำหาทิ้งไม่
ต้องเลี้ยงหมาไว้เห่าเฝ้าบันได ใครจู่มาหมาไล่ให้รู้ตัว
สบเพลากินเหล้ายังเมามาย เณรก็ช่วยเพทุบายให้ท่านขรัว
ว่าท่านอาพาธไปให้มืนมัว พอยังชั่วจะไปบอกให้ออกมา "
(ขุนช้างขุนแผน ตอนสร้อยฟ้าทำเสน่ห์)

เธรชวาดให้ความช่วยเหลือปกป้องนางสร้อยฟ้าให้พ้นจากทุกข์ใจด้วยการทำเสน่ห์ พระไวยให้รักนางและเกลียดนางศรีมาลา การกระทำของเธรชวาดก่อให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นในครอบครัวของพระไวยและลุกลามวุ่นวายไปถึงบ้านเมือง แม้เมื่อถูกจับเสน่ห์ได้และกลับไปอยู่เชียงใหม่พร้อมนางสร้อยฟ้าแล้ว เธรชวาดก็ยังไม่หายแค้น แปลงเป็นจรเข้กลืนกินแก้แค้นพลายชุมพล แต่ท้ายสุดก็จบชีวิตด้วยโทษประหาร ในการประหารนั้นต้องระวังกันเป็นพิเศษด้วยเธรชวาดเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์ สมเด็จพระพันวษาทรงเลือกพลายชุมพลให้เป็นเพชฌฆาต.

" อ้ายนี่เจ้ามารยาอย่าไว้ใจ จงมอบให้อ้ายชุมพลเอาไปฟัน"

พระไวยและขุนแผนต่างก็ช่วยกันให้คำแนะนำเพชฌฆาตพลายชุมพล ว่า

" ...
อ้ายเถรเฒ่านี้ขลังทั้งเวทมนตร์ แน่ะชุมพลอย่าได้วางใจมัน
ขุนแผนส่งฟ้าฟื้นให้ลูกชาย ทั้งสองนายสั่งกำชับคับขัน
เจ้าจงเป็นเพชฌฆาตฟาดฟัน แล้วหัวนั้นเอาไว้ให้จงดี
เมื่อเสียบไว้ให้ผู้คุมคอยรักษา ทุกเวลาอย่าประมาทคลาดจากที่
ให้ระวังนั่งยามตามอัคคี พวกมันมีมันจะมาพากันไป"

(ขุนช้างขุนแผน ตอนจระเข้เถรขวาด)

ตัวละครที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ที่วรรณคดีเกือบทุกเรื่องจะขาดเสียไม่ได้ คือ โหร ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนาแก่ตัวละครสำคัญในเรื่อง เช่น ในเรื่อง รามเกียรติ์ โหรที่มีชื่อเสียงและมีบทบาทต่อการดำเนินเรื่อง คือ

พิเภก พิเภกเป็นโหรที่มีความรู้ความสามารถมากและคอยถวายคำแนะนำต่าง ๆ ให้พระรามนับตั้งแต่ได้เข้ามาสามิภักดิ์ กวีได้กล่าวถึงความรู้ด้านนี้ของพิเภกไว้ในตอนพิเภกเกิด ว่า

" ... จึงมีเทวราชบรรหาร
แน่เทพบุตรเวสสุญาณ ท่านจงจุติลงไป
เกิดร่วมอุทรทศเศียร เรียนรู้โหราวิชาไสย
คอยท่านารายณ์ฤทธิไกร บอกกลให้ล้างอสุรา
แล้วประทานแว่นแก้วอันวิเศษ ไปเป็นนัยน์เนตรซ้ายขวา
จะได้ดูทั้งไตรโลกา ให้เหมือนตาทิพย์เทวัญ "

(รามเกียรติ์ ตอนเวสสุญาณจุติ เกิดพิเภก)

ความสามารถของพิเภกที่ปรากฏในเรื่องนั้นก็ประดุจ "ตาทิพย์เทวัญ" จริง ๆ คือ สามารถล่วงรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ และให้คำแนะนำแก้ไขได้อย่างดี เช่น ตราวที่พระรามปรึกษาพิเภกถึงที่ตั้งทัพ พิเภกก็ถวายคำแนะนำว่า

" อันเขามรกตคีรี เป็นที่ประชุมยักษา
ไม่ใกล้ไกลกุบกรุงลงกา ภูมิฐานน้ำท่าสำราญ
ประกอบด้วยมิ่งไม้มีผล ควรจะพักพลทวยหาญ
ต้องด้วยครุฑนามโอพาร หมู่มารจะแพ้ฤทธา
แต่กุมภาสูรฤทธิรณ คุมพลร้อยโกฏิอยู่รักษา
ขอให้หหารอันศักดา ไปยลาญชีวากุมภัณฑ์ "

(รามเกียรติ์ ตอนพิเภกทูลให้พักกองทัพที่เขามรกต)

เมื่อตอนกุมภกรรณไปลับหอกโมกขศักดิ์ไม่ได้ยกทัพออกมาสู้รบกับฝ่ายพระราม ตามปกติ พระรามสงสัยซักถามจากพิเภกก็ได้รับคำชี้แจง ว่า

" อันซึ่งพระยากุมภรรณ ไม่ยกพลขันธ์มาเช่นฆ่า
ไปลับโมกขศักดิ์อันศักดา ยังมหาเมรุมาศบรรพต
แม้นเสร็จสิ่งคมเมื่อใด จะเรืองฤทธิไกรดังไฟกรด
ปราบไปได้ถึงโสฬส ทั่วทั้งทศทิศไม่ต้านทาน "

(รามเกียรติ์ ตอนกุมภกรรณจับหอกโมกขศักดิ์)

และเมื่อพระรามถามถึงวิธีการแก้ไข พิเภกก็กราบทูล

"... ว่ากุมภกรรณขุนมาร
ตัวเพื่อนนั้นแสนสะอาดนัก รักแต่รสกลิ่นที่หอมหวาน
ดงรมลูบไล้สุคนธาร เป็นนิจการทุกวันไป
ทุกสิ่งสารพันเน่าเหม็น แม้นเห็นรากท้นไม่ทนได้
ขอให้วายุบิตรวุฒิไกร องคตผู้ไวปัญญา

นิมิตเป็นกาจิกสุนัขเน่า ลอยเข้าให้ใกล้ยักษา
ลับหอกไม่ได้ดังจินดา น่าที่จะเสียพิธี "

(รามเกียรติ์ ตอนกุมภกรรณลับหอกโมกขศักดิ์)

คำแนะนำของพิเภกเป็นผลดีกับฝ่ายพระรามทุกครั้ง ท้ายสุดพระรามก็สามารถรบชนะฝ่ายทศกัณฐ์ได้

ตัวละครสำคัญต่าง ๆ ในเรื่องนี้ก็ล้วนแต่มีโหรเป็นที่ปรึกษาทั้งสิ้น เช่น ไมยราพ เมื่อตอนฝันว่าได้ดวงแก้วจากเทพยดา ก็นำความปรึกษาโหรของตนซึ่งมีอยู่จำนวนมากดังปรากฏในคำกลอนว่า

" ลดองค์ลงเหนือบัลลังก์รัตน์ ภายใต้เศวตฉัตรฉายฉัน
พร้อมหมู่โหรากุมภัณฑ์ อภิวันท์เกลื่อนกลาดคาษดา
จึงมีบัญชาประกาศิต แก้ซึ่งนิมิตยักษา
แก่หมู่กระวีโหรา ตามฝันพระยาอสุรี "

บรรดาโหรเหล่านั้นใช้ความรู้ทางไสยศาสตร์คำนวณทำนายให้ไมยราพทราบว่า

" นิมิตนี้ประเสริฐเลิศไกร ภูวไนยจะได้โอรส
เป็นบุตรบุญธรรมสถาวร ฤทธิรอนปรีชาปรากฏ
จะขจรบาดาลสะท้านยศ ทศทิศจะเกรงเดชา "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพฝันว่าได้แก้ว)

อีกตอนหนึ่ง เมื่อไมยราพจะสะกดทัพพระราม เกิดนิมิตฝันประหลาดจึงให้หาโหรมาทำนาย โหรทำนายว่า

" ซึ่งฝันว่าพระจันทร์ส่องฉาตรี คือพระองค์ผู้มีศักดา
อันดาวดวงช่วงโชติกว่าแขไข ได้แก่พระญาติวงศา
จะขึ้นผ่านไอศูรย์สวรรยา ในมหาบาดาลพระนคร"

ไมยราพเมื่อได้ทราบคำทำนายก็ปรึกษาหาตัวผู้เป็นศัตรู เพื่อจะได้เตรียมการป้องกันการหาตัวศัตรูในครั้งนี้ ไมยราพ

" ... จึ่งมีโองการประกาศิต
อันในสุริย์วงศ์ที่ห่างชิด จะเป็นปัจจามิตรแก่เรานั้น
ท่านจงพิเคราะห์ดูไป เห็นชะตาผู้ใดคมสัน
จะได้เป็นเจ้าแก่กุมภัณฑ์ ครอบครองข้าขัณฑเสมา "

ผลของการตรวจสอบดวงชะตาผู้เป็นศัตรูของไมยราพปรากฏ

" ว่าองค์ไวยวิกอสุรา ดวงชาตาเป็นเอกอุดมดี
เห็นว่าจะได้ผ่านสมบัติ ในมหาเศวตฉัตรเฉลิมศรี
ด้วยดวงชันษาอสุรี ดีกว่าสุริย์วงศ์พังศ์พันธุ์ "

(<u>รามเกียรติ์</u> ตอน ไมยราพสะกดทัพ)

ไวยวิกจึงถูกนำตัวไปจองจำพร้อมด้วยนางพิรากวนตามคำสั่งของไมยราพ ซึ่งเชื่อคำทำนายของโหร

ใน<u>ลิลิตตะเลงพ่าย</u> สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงมีโหรเป็นที่ปรึกษาเรื่องฤกษ์ยามการยกทัพและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการสงคราม เช่น ตอนสมเด็จพระนเรศวรเสด็จยาตราทัพโหรก็คำนวณฤกษ์ที่ดีถวาย

" กษณะนั้นนเรนทรไท้ ธ ให้โหรหามหุดฤกษ์ ซึ่งจะเบอก
พยุหยาตรา จึงพระโหราผู้รู้โสลก หลวงญาณโยคโลกทีป
ริบคำนวณทำนาย ถวายพยากรณ์แด่ไท้ ท้าวธ ได้จตุรงคโชค
อาจปราบโลกลาพรงก์ เรืองบาทบงส์เสด็จคลา จาก—
อโยธยายามเช้า เข้ารีวิวารมหันต์ วันสิบเจ็ดขึ้นค่ำ ย่ำรุ่ง—
สองนาฬิกา เศษสังขยาห้าบาท ในบุษยมาศดิถี ศรีสวัสดิ—
ฤกษ์อุดม. "

ในการสงครามขวัญและกำลังใจของทหารเป็นสิ่งสำคัญ โหรซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในการประกอบพิธีเมื่อคำนวณหาฤกษ์ยามที่ดีแล้วก็ยังต้องเป็นผู้ช่วยในการประกอบพิธีด้วย

" ครั้นควรพิไชยฤกษ์พร้อม เพรียงไสมย
โหรกระหึ่มฆ้องชัย กึกก้อง
พฤฒิพราหมณ์พรอกมนตร์ไสย สังข์เป่า ถวายนา
แตรตระหลบเสียงซร้อง แซ่ซ้นบรรสาน

...

" พลันชยายพยุหบาตรา คลาเข้าโขล ทวาเรศ
สงฆ์สวดชเยศพุทธมนตร์ ปรายประจลเฉลอมทัพ
ตามตำรับราชรณยุทธ์ โบกกระบี่ชุชคลาพล
ยลนาวากาดาษ ดูสะพราศสรพรั่ง คับคั่งชอบคงคา
แลมเหาศารพรรภก อึกท้องแถวชาร ... "
(ลิลิตตะเลงพ่าย)

สมเด็จพระนเรศวรโปรดให้ตั้งค่ายพักพลที่หนองสาหร่าย และได้ประกอบพิธีบำรุงขวัญทหารอีกครั้งหนึ่ง คือพิธีตัดไม้ข่มนาม

" ฝ่ายชีพ่อทวิชาชาติ ราชปุรีโสคม พรหมพิทยาจารีย์
เบิดโขลนทวารโดยกระหวง ปวงละว้าเซ่นไก่
ไขว่สรวงพลีผีสาง พลางชส่งแสงอาชญา แด่หลวงมหาวิไชย
ใจหรนงองอาจ ยาตรตัดไม้ข่มนาม ตามตำรับไสยเพท ... "
(ลิลิตตะเลงพ่าย)

ในเรื่องราชาธิราช มั่งกันจี เป็นตัวละครที่มีความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์มากและเป็นผู้คอยถวายคำแนะนำปรึกษา และช่วยเหลือแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ให้ ระยานอยความรู้ความสามารถของมังกันจีนั้นกล่าวไว้ตอนหนึ่ง ว่า

" ... สามเณรได้เล่าเรียนทั้งพระสูตร พระอภิธรรม พระคัมภีร์ โหราศาสตร์และรัยภูมิ ๑ พิชัยสงคราม กลอุบายพิชัยสงครามเรียนได้ตั้งแต่อายุสิบสี่ปี อันความรู้ของสามเณรนั้นหาผู้ใดจะเสมอมิได้ ... "

(ราชาธิราช)

เมื่อสามเณรพุทธญาณ (มังกันจี) สึกออกมาได้เข้ารับราชการกับพระยาน้อย และเป็นผู้คอยให้คำแนะนำซึ่งเป็นประโยชน์แก่พระยาน้อยอยู่เสมอ ๆ เช่น เมื่อพระยาน้อย คิดจะหลบภัยไปจากเมืองพะโค พระยาน้อยยังลังเลว่าจะไปเมืองใดดี มังกันจีก็ให้คำแนะนำเป็นการแก้ปัญหา ว่า

" ... ปัญญาคนเราทุกวันนี้เป็นโลกีย์ปัญญาจะเหมือนหนึ่งปัญญาทิพย์หรือจำจะขอศุภนิมิตชิมลางถามเทพยดาดูก่อน รู้ชัดแล้วจึงจะจัดแจงกระทำซึ่งการใหญ่นั้นได้ ... "

(ราชาธิราช)

พระยาน้อยก็ให้ปฏิบัติตามคำแนะนาของมังกันจี และในที่สุดก็ตกลงใจว หลบหนีไปอยู่ที่เมืองตะเกิง

เมื่อเกิดลางหรือนิมิตประการใดแก่พระยาน้อย มังกันจีมักจะเป็นผู้กล่าวแก้อธิบายด้วยเหตุผล เป็นที่น่าเชื่อถือ และสร้างความพอใจให้แก่พระยาน้อยอยู่เสมอ ๆ เช่น เมื่อคราวพ่อศุภมิตรนำดอกบัวมาถวายพระยาน้อย มังกันจีก็กล่าวอธิบาย ว่า

" ... พ่อศุภมิตรเอาดอกโกมุทมาถวายพระองค์นั้น เป็นมงคลศุภนิมิตอันประเสริฐด้วยนามเมืองพะโคกับนามแห่งดอกโกมุทชาตินั้น ต้องกันเป็นนิมิตที่พระองค์จะได้ซึ่งเมืองพะโคเป็นแท้ดุจได้ดอกโกมุทนี้ อนึ่งนามพ่อศุภมิตรกับนามของพระโพธิสัตว์เมื่อเสวยพระชาติชื่อว่าศุภมิตรนั้นก็ต้องกัน และ

นามว่าชุภมิตรนั้นบอกบรรยายอดีตเหตุว่า ประเพณีพระโพธิสัตว์สร้างพระบารมีมานั้น ย่อมเสวยทุกข์ลำบากก่อนจึงได้สำเร็จแก่พระสรรเพชญ์ดาญาณ อดีตเหตุดังนี้เปรียบด้วยเหตุของพระองค์อันดำริการแสวงหาซึ่งความสุขในศิริราชสมบัติ และจะตั้งพระองค์ให้มีอิสระภาพแผ่ไปในรามัญประเทศทั้งปวงก็จำจะได้ทุกข์ลำบากก่อน จึงจะถึงซึ่งขัตติยาภิเษก เป็นอัครราชาธิราชแต่พระองค์เดียวในแผ่นดินนี้ ... "

(<u>ราชาธิราช</u>)

ตาราง ๒ ตัวละครสำคัญที่มีความสามารถทางไสยศาสตร์

ชื่อเรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์/อื่น ๆ
<u>รามเกียรติ์</u>	พระราม	นางมณโฑ	–	นางอดูล	พระนารายณ์	ทศกัณฐ์	พระโคบุตร	หนุมาน
	พระลักษมณ์				พระวิษณุกรรม	พิเภก	ฤาษีโคดม	สุครีพ
	พระพรต				พระอิศวร	อินทรชิต	พระอนันตฤาษี	พาลี
	พระสัตรุต				พระอินทร์	วิรุฬหก	พระวชิรามุนี	องคต
	พระมงกุฎ				พระอาทิตย์	ไมยราพ	พระวิสูต	นิลพัท
	พระลบ				ท้าวมาลีวราช	พิราพ	พระสุเมฆ-ดาบส	นิลนนท์
					นนทุก	กุมภากาศ	ฤาษีกไลโกฏ	ชมพูพาน
					พระไทร	ชิวหา	พระชนกฤาษี	สิบแปดมงกุฎ
					พระอุมา	หยัญ	พระวสิษฐสวามิตร	โหร เมือง-ต่างๆ เช่น
					นางสุชาดา	มารีศ	พระนารทฤาษี	เมืองท้าวมหาชมพู.
					นางสุจิตรา	สุรสาร	พระกาลกาบส	เมืองชีดขิน ฯลฯ

ชื่อเรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์/อื่น ๆ
					นางสุธรรมา	ภานุราช	ปรเมศมหาฤาษี	
					นางสุนันทา	กุมภกรรณ	พระวัชมฤคฤาษี	
						วิรุญมุข		
						แสงอาทิตย์		
						สัตลุง		
						ตรีเมฆ		
						วิรุญจำบัง		
						สัทราสูร		
						ทัพนาสูร		
						บรรลัยกัลป์		
						เพทาสูร		
						ท้าวจักรวรรดิ์		
						สุริยาภพ		
						เมฆสูร		
						บรรลัยจักร		

เรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ราชี	สัตว์/อื่น ๆ
<u>พระปฐมสมโพธิกถา</u>	พระสิทธัตถะ		พระกาฬุทายี พระสารีบุตร พระเทวทัต พระโมคคัลลานั้ พระอรหันต์ พระอุปคุตต์ สามเณร		พระอินทร์ ท้าวสหัมบดีพรหม วลาหกเทพบุตร เทพยดา นางธรณี	วสวดีมาร นางราคา นางอรดี นางตัณหา		
<u>สรรพสิทธิ์คำฉันท์</u>	พระสรรพสิทธิ์		พราหมณ์				กาลจักร	นรเชษฐ์ดาบส
<u>พระอภัยมณี</u>	พระอภัยมณี ศรีสุวรรณ	นางวาลี นางละเวงวัณฬา	พราหมณ์โมรา พราหมณ์สานน	ผีปู่เจ้า ผีอุศเรน	มหิงขสังขรเทวราช เทพารักษ์เขาเขียว	ผีเสื้อสมุทร วาโหม	พระโยคีเกาะแก้ว	

ชื่อเรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์/อื่น ๆ
						ไวยตาล อสุรผัด อุณาราช พิรากวน กากนาสูร อัศมูขี สุขาจาร		
อุณรุท	ท้าวบรมจักร- กฤษณ์ พระไกรสุท พระอุณรุท ขุนโหร				เทพมาตุลี วิรุญเมศ	ท้าวกรุงพาน กุมภาสูร หศมุข ศุภลักษณ์ โหร	พระนารอท- ดาบส พระสุธาวาส	ท้าวกำพลนาค

เรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์/อื่น ๆ
<u>ราชาธิราช</u>	บัณฑิต มะกะโท โหร ๓ คน (ชาวหงสาวดี) โหร (ชาวพม่า) สมิงชะเจียง– สมิด มังกันจี (สามเณร– พุทธญาณ) สมิงกิศกุมาร พ่อศุภมิตร สมิงมราหู สมิงนครอินทร์		พระคะว่าบดี สามเณรพุทธ– ญาณ สมภารวัดสาม– บุญ พระอาจารย์– มะแปง					

เรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์/อื่น ๆ
เวสสันดร	พระเวสสันดร โหรราชปุโร- หิต		ชูชก		พระอินทร์ เทพยดา พระเวสสุ- กรรม			
ขุนช้างขุนแผน	ขุนไกร ขุนศรีวิชัย พันศรโยธา ขุนแผน จันศร ขุนช้าง หมื่นหาญ พลายงาม	ทองประศรี	สมภารบุญ สมภารมี ขรัวตาจู เถรขวาด ขรัวเกิด เณรจิ๋ว อาจารย์เกวัด สมภารลาว	เปรตนางวัน- ทอง ผีขุนไกร ผีพระไวย ผีนางตานี กุมารทอง ผีพราย นางตะเคียน- ทอง	เทพยดา			

ชื่อเรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์/อื่น ๆ
	แสนตรีเพชร-กล้า นักโทษ ๓๕คน พลายชุมพล พลายเพชร พลายบัว พลายยง หลวงต่างใจ พลายสุริยัน อันละมัง สมิงมราหู หนานชะจง		สามเณร-มาลัยกรอง					
<u>อิเหนา</u>	อิเหนา ประสันตา		แอหนัง		ปะตาระกาหลา อสัญแดหวา		สังปะติเหงะ	

ชื่อเรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์/อื่น ๆ
	นักโทษ ๔ คน (เมืองมะงาดา), ท้าวกะหมัง–กุหนิง โหร เมืองต่าง ๆ							
ไกรทอง	ไกรทอง							
สังข์ทอง	สังข์ทอง โหร	ยายเฒ่าสุเมธา นางจันทา			รุกขเทวดา พระอินทร์ มาตุลี พระวิษณุกรรม	นางพันธุรัตน์ กุมภัณฑ์โหร		ท้าวภุชงค์
สังข์ศิลป์ชัย	สังข์ศิลป์ชัย ศรีสันท์ โหร	ยายท้าว			เทพยดา ท้าวสหัสนัยน์			สิงหรา

ชื่อเรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์/อื่น ๆ
คาวี	พระหลวิชัย คาวี ไชยทัต หมอเฒ่า				เทวา			
มณีพิชัย			อาริยพราหมณ์ (ยอพระกลิ่น)					
ไชยเชษฐ์	ท้าวสิงหล				พระอินทร์ พระวิษณุ			
ลิลิตตะเลงพ่าย	โหรฝ่ายพม่า หลวงญาณ- โยคโลกทีป พระมหาอุปราชา				เทพยดา			

ชื่อเรื่อง	มนุษย์			อมนุษย์				
	ชาย	หญิง	นักบวช	ผี	เทวดา	ยักษ์	ฤาษี	สัตว์ อื่น ๆ
	สินสมุท สุคสาคร กลบุดปัจจุเร็จ โหร เมืองต่าง ๆ ยุขัน มะหุด มังกร	นางยุพาผกา นางรำภาสะหรี นางสุลาลีวัน นางเสาวคนธ์	พราหมณ์วิเชียร บาทหลวง–ปีโป ปาโมกข์–โลกเชษฐ์ พระอัคนี	ผีท้าวเจ้า–ละมาน ผีท้าวแมน	เทพยดา			
โคบุตร	โคบุตร ขุนทหาร โหร พระอรุณ		เถรกระอำ พราหมณ์–ประโรหิต		พระอาทิตย์ เทพยดา	หัศกัณฐมัจฉา ยักขินี		

อิทธิพลของความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อการใช้สัญลักษณ์ของกวี

สัญญลักษณ์ หมายถึงสิ่งที่ใช้แทนความคิด หรือลักษณะบางประการของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในวรรณคดีการใช้สัญญลักษณ์เป็นศิลปการใช้ถ้อยคำในการประพันธ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญญาอันเฉียบแหลมของกวี สิ่งหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้สัญญลักษณ์ของกวี คือ ความเชื่อที่มีสืบทอดกันมาช้านานในสังคมของกวี สัญญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่กวีใช้นี้ส่วนใหญ่จะเป็นสัญญลักษณ์ที่รู้จักกันโดยทั่วไป เช่น

๑. สัญญลักษณ์ที่เกี่ยวกับความฝัน ลางและนิมิต กวีมักจะใช้สิ่งต่าง ๆ มาแทนความคิดซึ่งพอจะจำแนกได้ดังนี้

๑.๑ สัตว์และอมนุษย์

งูหรือนาค ในความฝัน งูและนาคกวีมักจะใช้หมายถึงคู่ครอง เข้าใจว่าคงจะจับเอาลักษณะอาการรัดพันของงูมาเชื่อมโยงกับการแสดงความรักด้วยการกอดรัด ในเรื่องพระอภัยมณี มีการใช้สัญญลักษณ์ลักษณะนี้อยู่หลายตอน เช่น เมื่อนางเกษราจะได้พบศรีสุวรรณ กวีกำหนดให้นางเกิดสุบินนิมิตถึงพระยานาค ดังคำกลอนว่า

" ฉันฝันว่าวาสุกรีอันเกรียงไกร เข้ามาในแท่นสุวรรณอันบรรจง
เกี่ยวกระหวัดรัดรอบอุราน้อง ฉันร่ำร้องบนเตียงจนเสียงหลง
ให้ร้อนรุ่มกลุ้มจิตพิษภุชงค์ หมายว่าปลงชีวานิคาลัย
จนเดี๋ยวนี้นึกกลัวยังตัวสั่น อันความฝันที่เห็นเป็นไฉน

...

ยุพยงทรงอ่านอักษรพลัน มีสำคัญว่างูหมู่ภุมภา
แม้นขบกัดรัดใครในนิมิต จะไร้ชมสมสนิทเสน่หา
แม้นงูร้ายฝ่ายคู่ภิรมยา วาสนาจุ้งเพื่องเรืองเจริญ "

(พระอภัยมณี ตอนศรีสุวรรณพบนางเกษรา)

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงความฝันของนางเสาวคนธ์

"...
ว่าองค์พระอนันตนาคราช เผ่นผงาดมาตามลำแม่น้ำสินธุ์
เข้ารัดนางกลางคืนจะกลืนกิน ร้องจนสิ้นเสียงสะดุ้งพอรุ่งราง
รู้ตำราว่างูคือบุรุษ ยิ่งแสนสุดตรึกตรองคิดหมองหมาง
ตรัสเรียกสี่พี่เลี้ยงมาเคียงนาง ไม่อำพรางทางเล่าให้เข้าใจ"

(พระอภัยมณี ตอนสุดสาครตามนางเสาวคนธ์)

สำหรับลักษณะที่กล่าวถึงพิษร้ายของงูชนิดต่างๆหรือนาค มาแทนความหมายของยศศักดิ์หรืออำนาจของผู้ที่จะมาเป็นคู่ครองนั้น ก็คงเนื่องจากพิษร้ายนั้น ๆ เป็นอันตรายต่อชีวิตคนมากหรือน้อยต่างกัน พิษจึงเทียบเท่ากับอำนาจหรือยศศักดิ์ เช่น พระมหากษัตริย์นั้นเทียบได้ว่าเป็นเจ้าชีวิต กวีจึงใช้พญานาคเป็นสัญญลักษณ์

นอกจากนี้ในบางครั้งกวียังกำหนดให้งูหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ เช่น ในเรื่องราชาธิราช เมื่อมะกะโทจะสร้างเมือง จึงให้โหรหาฤกษ์แล้วให้ไพร่พลแผ้วถางแผ่นดินปรากฏว่า

"...ได้งูเหลือมตัวหนึ่งโหรทำนายว่าเป็นนิมิต เมืองนี้จะเป็นเมืองท่าสำถภากอปภไปด้วยเศรษฐีมฎมพีพานิชพ่อค้าจะไปมาค้าเป็นอันมาก ... "

เสือ สัญญลักษณ์ของความมีอำนาจ ความหมายดังกล่าวนี้เข้าใจว่าคงได้จากลักษณะตามธรรมชาติของเสือซึ่งเป็นสัตว์ป่าที่มีพละกำลังมาก เช่น ในเรื่องราชาธิราช นิมิตที่ปรากฏขณะที่มะกะโทให้ไพร่พลแผ้วถางป่าเพื่อสร้างเมืองก็พบว่า

"...เมื่อปราบแผ้วแผ่นดินนั้นได้เสือตัวหนึ่ง โหรจึงทำนายว่า เมืองเรานี้จะมีอำนาจมากดุจหนึ่งเสือ แต่ทว่าจะเกิดยุทธนาการสงคราม ..."

(ราชาธิราช)

เนื่องจากเสือเป็นสัตว์มีพละกำลังมากสามารถทำอันตรายสัตว์ต่างๆ รวมทั้งคนให้เป็นอันตรายถึงชีวิตได้ ดังนั้นเสือจึงใช้เป็นสัญญลักษณ์ถึงอันตรายหรือการสูญเสียชีวิตด้วย เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ปรากฏในความฝันของนางวันทองก่อนจะถูกตัดสินประหารชีวิต ว่า

" ...
ฝันว่าพลัดไปในไพรเถื่อน เลื่อนเปื้อนมิรู้ที่จะกลับหลัง
ลดเลี้ยวเที่ยวหลงในดงรัง ยังมีพยัคฆร้ายมาราวี
ทั้งสองมองหมอบอยู่ริมทาง พอนางตื่นป่ามาถึงที่
โดดตะครุบคาดคั้นในทันที แล้วฉุดคร่าพารีไปในไพร
...
ครั้งนี้น่าจะมีอันตราย ฝันร้ายสาหัสตัดตำรา
พิเคราะห์ดูทั้งยามอัฐกาล ก็บันดาลฤกษ์แรงเป็นหนักหนา
มิรู้ที่จะแถลงแจ้งกิจจา กอดเมียเมินหน้าน้ำตากระเด็น "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา)

จระเข้ สัญญลักษณ์ของข้าศึก ศัตรู จระเข้เป็นสัตว์ร้ายทำอันตรายถึงชีวิต จึงเป็นที่เกรงขามของสัตว์น้ำและสัตว์บก จระเข้จึงถูกนำมาใช้เป็นสัญญลักษณ์แทนข้าศึก ศัตรู ซึ่งมีอำนาจและอันตราย

ในลิลิตตะเลงพ่าย ก่อนที่สมเด็จพระนเรศวรจะทรงยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาก็ทรงสุบินนิมิตว่าพระองค์ได้ต่อสู้กับจระเข้ โหรก็ได้ทำนายเป็นการอธิบายสัญญลักษณ์ในความฝันนั้น ตอนหนึ่ง ว่า

" เหตุแสดงแห่งราชพ้อง ภัยชลา
ได้แก่อุปราชา เชษฐ์ผู้
สงครามซึ่งเสด็จคราว นี้ใหญ่ หลวงแฮ
แท้รักถึงยุทธสู้ ศึกช้างสองชน "

(ลิลิตตะเลงพ่าย)

ในเรื่องพระอภัยมณี ได้กล่าวถึงความฝันของท้าวสุริโยทัยไว้โดยใช้จระเข้เป็นสัญญลักษณ์เช่นกัน คือ

"คืนหนึ่งเจ้าพารานิทราหลับ ให้วาบวับหวั่นจิตนิมิตฝัน
ว่าจระเข้เหราไล่มาทัน เข้าคาบคั้นขบกัดฟาดฟัดยี
ความเจ็บปวดยวดยิ่งพระกลิ้งล้ม จุยเลนตมตกน้ำแล้วดำหนี
พอสองหน่อวรนาถราชบุตรี ไล่ฆ่าตีเหราอุมภาพาล
แล้วอุ้มองค์ทรงเดชเกศกษัตริย์ ขึ้นแท่นรัตน์รจนามุกดาหาร
พระทรงเครื่องเรืองจำรัสชัชวาล พอเสียงขานฆ้องรุ่งสะดุ้งองค์ "

(พระอภัยมณี ตอนมังคลาชิงโคตรเพชร)

ปาโมกข์โลกเชษฐ์เป็นผู้อธิบายสัญญลักษณ์นี้ถวายท้าวสุริโยทัย

"... จึงเทียบทูลทำนายว่าร้ายนัก
อันจระเข้เหราคือข้าศึก จะเหิมฮึกให้พระลดเสียยศศักดิ์
แต่หน่อนาถราชบุตรีเป็นที่รัก จะพร้อมพรักหักหาญยลาญไพรี
ให้พระองค์ทรงมหาอนุภาพ ได้ปรามปราบปรปักษ์สูงศักดิ์ศรี
ข้างต้นร้ายปลายมือกลับรื้อดี ในเดือนสี่นี้แหละร้ายหลายประการ "

(พระอภัยมณี ตอนมังคลาชิงโคตรเพชร)

กา กาเป็นเครื่องหมายของการสูญเสีย ความพ่ายแพ้ เช่น ในเรื่องราชาธิราช ตอนพระเจ้าราชาธิราชอภิเษกมเหสี ตะละแม่ท้าวน้อยใจพระยาน้อยที่ยกย่องนางเม้ยมะนิกขึ้นเทียมนาง นางจึงไม่ยอมแต่งองค์มาเข้าพิธี พระเจ้าราชาธิราชส่งคนมาเตือนหลายครั้งในที่สุดนางเสียอ้อนวอนไม่ได้ก็แต่งองค์ไป แต่ปรากฏว่า

"ขณะนั้นมีกาตัวหนึ่งบินผ่านมา ตะละแม่ท้าวเห็นก็ให้หวาดหวั่นพระทัย รีบเสด็จมามาก็มิทัน มุอายลาวก็รีบไปจะเข้าราชมณฑปกราบทูลก็มิทัน พอประจวบพระฤกษ์กำหนดการราชพิธีอภิเษกแล้วพระยาน้อยคอยตะละแม่ท้าวอยู่ไม่เห็นเสด็จมา ก็ทรงพระโกรธยิ่งนัก แม่เม้ยมะนิกนั้นมาทันฤกษ์ราชพิธี เสนาบดีทั้งปวงก็อัญเชิญเม้ยมะนิกขึ้นนั่งบนกองทองตามฐานานุกรมแล้วก็ให้ลั่นฆ้องกลองแตรสังข์ ดุริยดนตรีก็ประโคมขึ้นพร้อมกัน อภิเษกเม้ยมะนิกนั้นแต่ผู้เดียวขึ้นเป็นอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ถวายพระนามว่าพระนางปิยราชเทวี เพราะว่าเป็นที่รักของพระยาน้อย ... "

(ราชาธิราช)

ช้าง ช้างเป็นสัตว์ซึ่งชาวไทยเชื่อกันว่าเป็นสิริมงคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นช้างเผือกซึ่งจัดว่าเป็นช้างคู่บ้านคู่เมือง หรือคู่บุญบารมีของพระมหากษัตริย์ และจะนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์นานาประการ เช่น ในมหาเวสสันดรชาดก ได้กล่าวถึงช้างปัจจัยนาคไว้ว่า

" เอกา กเรณุกา ยังมีนางกุญชรคชาชาติฉัททันต์ช้างเถื่อนเที่ยวอยู่ในกลางอากาศ ก็พาบุตรขาวบริสุทธิ์ดั่งไกรลาสเลิศล้นมาไว้ในโรงช้างต้น เป็นมหามงคลบรมราชคชาธาร ก็คืนยังสถานวนาเวศ สยเพ ชนา อันว่าประชาชนชาวพิชัยเชตอุตตรจึงให้ชื่อกุญชรปัจจยนาเคนทร์ควรจะเป็นศรีสง่างามพระนคร เพราะเกิดเป็นปัจจัยแก่เวสสันดรมหาสมมุติวงศ์... "

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์หิมพานต์)

ในขณะที่สีพีนครอุดมสมบูรณ์ฝนตกต้องตามฤดูกาล ทางเมืองกลิงคราษฎร์กลับเกิดวิบัติฝนแล้ง ข้าวยากหมากแพง ชาวเมืองจึงมาร้องต่อพระเจ้ากลิงคราษฎร์พระองค์ก็ทรงรักษาอุโบสถจนครบ ๗ วันฝนก็ยังไม่ตก ประชาชนก็พากันเสนอขอเรียกร้องต่อพระองค์ ว่า

" เทว ข้าแต่พระองค์ผู้ผ่านพิภพพารา เวสสนครโร ราชา ยังมีมหาสมมุติเทวราชวงศ์ ทรงพระนาม พระเวสสันดร ยอดกษัตริย์ เสวยสมบัติในกรุงไกรพิชัยเชตอุตตร ท้าวเธอมีกุญชรอันเกิดแล้วเป็นช้างแก้วมหามงคลอันล้ำเลิศ สพพเสโต ชาวประเสริฐดังไกรลาสรัตนคีรี อารุยห ครั้นคนขึ้นไปขับขี่ไปสู่ตามนิคมใดๆทุกประเทศ วสส วสฺสิ ฝนนั้นก็ตกลงทุกขอบเขตแหล่งหล้า ขอพระองค์จงจัดหาพราหมณ์ผู้ฉลาดให้ไปสู่ที่พิชัยธานี ขอคชสารศรีสัตว์มงคลแต่พระจอมพสุธาดลเวสสันดร ท้าวเธอก็จะพระราชทานคชกุญชรมากรุงศรี น้ำฝนก็จะตกมีบริบูรณ์ ... "

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์หิมพานต์)

นอกจากช้างเผือกจะหมายถึงความอุดมสมบูรณ์แล้วยังหมายรวมไปถึงอำนาจบารมีของพระมหากษัตริย์อีกด้วย ดังเช่น ในเรื่องราชาธิราช เมื่อพระเจ้าฟ้ารั่วได้ช้างเผือกมาไว้ในพระนคร พระเจ้าเชียงใหม่รู้ยกกองทัพมาเพื่อแย่งชิง พระเจ้าฟ้ารั่วได้ทรงอธิษฐานขอสุบินนิมิต และเมื่อได้ทรงทราบถึงวิธีป้องกันพระนครจากสุบินนิมิตนั้นก็ทรงกระทำตาม

"... จึ่งเสด็จออกสั่งให้แต่งที่ถเยอกเขาใกล้เมืองเมาะตะมะเสร็จแล้วถึงเวลาอุดมฤกษ์ก็ให้เชิญพระยาช้างขึ้นไปสถิตในโรงราชพิธี

ฝ่ายพระยาช้างก็สูบเอาน้ำในอ่างทองแล้ว ก็พ่นออกไปตามทิศซึ่งข้าศึกตั้งอยู่นั้น ช้างในกองทัพเมืองเชียงใหม่ได้ยินเสียง

พระยาช้างเผือกพ่นน้ำออกไปก็ตกใจ วิ่งเหยียบกองทัพ กองทัพก็แตกไป ชาวเมืองเมาะตะมะก็มีความสุขทั่วทุกชายหญิง... "

(ราชาธิราช)

ยักษ์ ถ้าพูดถึงยักษ์เรามักคิดไปถึง ความดุร้าย น่ากลัว กวีก็มักใช้ยักษ์เป็นสัญญลักขณ์หมายถึงอำนาจ ความดุร้าย ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ยากลำบาก เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อนางลาวทองจะถูกพรากจากขุนแผน นางก็ฝันร้าย ว่า

" นางฝันว่ายักษ์ใหญ่เข้าในห้อง จับลาวทองมัดลากไปจากหมอน
ไปใส่กรงเหล็กไว้ให้อาวรณ์ เดือดร้อนทุกข์ทนทั้งตาปี
ในฝันนั้นว่าผัวตัวตามไป ก็ตกในเหวห้องคิริศรี
ได้ความยากแค้นแสนทวี แล้วมีชายหนึ่งเรืองฤทธิไกร
มาอุ้มเจ้าลาวทองกับขุนแผน ออกจากแดนยักษ์ตรงมาส่งให้
สิ้นฝันพลันฟื้นตื่นตกใจ ปลุกปลอบผัวให้ท่านายฝัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนต้องพรากนางลาวทอง)

ลักษณะความหมายของยักษ์ที่กวีนำมาใช้เป็นสัญญลักขณ์ในเรื่องของความฝันนี้เข้าใจว่าสืบเนื่องมาจากลักษณะตัวละครในวรรณคดี ซึ่งมักจะกล่าวถึงบทบาทของยักษ์ไปในแง่ดุร้ายใจพาล รายละเอียดในเรื่องสัญญลักขณ์ที่เกี่ยวกับยักษ์จะได้กล่าวถึงอีกครั้งในหัวข้อต่อไป

๑.๒ แก้วมณีและเครื่องประดับ

แก้วมณี โดยปกติกวีมักจะใช้ในเรื่องของความฝันโดยใช้หมายถึงบุคคลผู้มีคุณสมบัติพิเศษซึ่งจะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้ฝันอย่างใกล้ชิด เช่น ในเรื่องราชาธิราช ก่อนที่พระเจ้าราชาธิราชจะได้มังกันจีมาเป็นที่ปรึกษา พระองค์ทรงสุบินนิมิต ว่า

" เมื่อสามเณรมายังมิทันถึง ใกล้รุ่งคืนวันนั้น พระยาน้อยทรงพระสุบินนิมิตฝันว่า มีบุรุษหนึ่งนำเอาดวงแก้วมณีอันวิเศษ

มาแต่ประจิมทิศ มาวางลงในที่ฝ่าพระหัตถ์ พระองค์
ก็รับเก็บไว้ ครั้นตื่นขึ้นจึงทรงดำริทำนายนิมิตของพระองค์ว่า
บุรุษซึ่งนำเอาดวงแก้วมณีมาให้ในฝ่ามือนั้น เห็นจะได้แก่มะสอด
อันดวงแก้วมณีอันวิเศษนั้น เห็นจะได้แก่สามเณร ชะรอย
จะพาพระสามเณรพุทธญาณมาถึงในวันพรุ่งนี้เป็นมั่นคง ... "

(ราชาธิราช)

ดวงแก้วในสุบินนิมิตของพระองค์นั้นหมายถึงมังกันจีซึ่งเป็นบุคคลที่เลิศด้วยปัญญาและต่อมาก็ได้เป็นผู้ถวายคำแนะนำต่างๆ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่พระองค์

ในเรื่องพระอภัยมณี ก่อนนางสุวรรณมาลีจะพบพระอภัย นางก็ฝันถึงการได้ดวงแก้วมณีเช่นกัน

"... ฝันว่าได้ไปชมชลาลัย
เห็นดวงแก้วแวววาวอยู่กลางเกาะ นางก็เหาะลอยลิบไปหยิบได้
สะดุ้งตื่นฟื้นกายสิหายไป เสียน้ำใจจาบัลย์ทุกวันคืน "

(พระอภัยมณี ตอนนางสุวรรณมาลีไปเที่ยวทะเล)

โหรผู้รับคำสั่งจากกษัตริย์ เป็นผู้อธิบายสัญญลักษณ์ตามความฝันนั้น ว่า

" ซึ่งชูช่วงดวงแก้วแวววาว คือคู่สร้างพระธิดามารศรี
จะได้ชมสมสองครองบุรี เป็นโมลีโลกาสถาพร "

(พระอภัยมณี ตอนนางสุวรรณมาลีไปเที่ยวทะเล)

ลักษณะการใช้สัญญลักษณ์ในเรื่องพระอภัยมณีตอนนี้ สุนทรภู่ได้บรรจงสร้างสัญญลักษณ์ให้สอดคล้องกับเรื่อง กล่าวคือ กำหนดให้ดวงแก้วนั้นเป็นพระอภัยมณี แต่ก็ให้ดวงแก้วตามความฝันของนางนั้นอยู่ที่เกาะความก็ต้องกันกับท้องเรื่องที่จะดำเนินต่อไป

ในบทละคร เรื่อง สังข์ศิลป์ชัย เมื่อสังข์ศิลป์ชัยจะถูกผลักตกเหวนั้นท้าวเสนาอุฏฐทรงสุบินนิมิต

"...
คืนนี้เราฝันประหลาดนัก ว่าแก้วของเรารักดังดวงจิต
มีผู้เดชาศักดาฤทธิ์ มาปลดปลิดชิงเอาของเราไป
นานมามีชายหนึ่งแช่มชดช้อย ไปนำดวงจินดามาคืนให้
กลับได้หลายดวงล้วนชอบใจ จงทายไปให้รู้ว่าร้ายดี "

(สังข์ศิลป์ชัย ตอนสังข์ศิลป์ชัยตกเหว)

เครื่องประดับ เครื่องประดับ โดยส่วนใหญ่กวีจะใช้หมายถึงลูก เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนแผน กวีได้กล่าวถึงความฝันของนางทองประศรี ว่า

"...
นิมิตฝันนั้นว่าท้าวสหัสนัยน์ ถือแหวนเพชรเม็ดใหญ่เหาะดั้นมา
ครั้นถึงจึงยื่นแหวนนั้นให้ นางรับแหวนไว้ด้วยหรรษา
แสงเพชรส่องวาบปลาบเข้าตา ตื่นผวาคว้าทั่วปลุกผัวพลัน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างขุนแผน)

ขุนไกรได้อธิบายความหมายของสัญญลักษณ์ในความฝันนั้นว่า

"ฝันว่าได้ธำมรงค์วงวิเศษ ของโกสีย์ตรีเนตรอันเฉิดฉาย
เพชรรัตน์อร่ามงามเพริศพราย บรรยายว่าเป็นสิ่งมิ่งมงคล
จะมีครรภ์ลูกนั้นจะเป็นชาย ดังทหารนารายณ์มาปฏิสนธิ์
กล้าหาญการณรงค์คงทน ฤทธิรณปราบทั่วทั้งแดนไตร
ซึ่งว่าเพชรรัตมีสีกล้า ภายหน้าจะได้เป็นทหารใหญ่
มียศศักดิ์เป็นพระยาข้าใช้ ร่วมพระทัยทรงธรรม์พระพันปี "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างขุนแผน)

และกำเนิดนางพิมได้กล่าวถึงความฝันของนางศรีประจัน

" ว่าพระพิษณุกรรม์เหาะดั้นฟ้า ถือแหวนประดับมาสวมนิ้วนาง
แล้วก็กลับสถานพิมานมาศ แสนสนิทพิศวาสจนสว่าง
ตื่นลุกปลุกผัวยิ้มหัวพลาง ล้างหน้าแล้วพลันแก้ฝันไป

...

จึงทำนายฝันไปมิได้ช้า ว่าเจ้าฝันนั้นหนาจะมีครรภ์
ได้แหวนประดับลูกนั้นจะเป็นหญิง รูปร่างงามจริงตละแกล้งสรรค์
ด้วยเป็นแหวนของพระพิษณุกรรม์ จะเป็นช่างใครนั้นไม่ทันเลย "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างขุนแผน)

๑.๓ ดวงดาวต่าง ๆ กวีนิยมใช้ดวงดาวแทนบุคคล ซึ่งมีที่ใช้ต่าง ๆ กันดังนี้

ดวงอาทิตย์ ดวงอาทิตย์เป็นบ่อเกิดของความอบอุ่น กวีใช้ดวงอาทิตย์เป็นความหมายของลูกซึ่งเป็นความอบอุ่นของครอบครัว ทั้งยังหมายรวมไปถึงฤทธิ์อำนาจของลูกที่เกิดรวมทั้งความรักด้วย เช่น ในเรื่องอิเหนา เมื่อจะเกิดอิเหนานั้นองค์ประไหมสุหรีทรงสุบินนิมิต

" ... ว่านงลักษณ์นั่งเล่นที่ชาลา
มีพระสุริยงทรงกลด ชักรถมาในเวหา
แจ่มแจ้งแสงสว่างทั้งโลกา ตกลงตรงหน้านางรับไว้ "

กวีได้อธิบายถึงสัญญลักขณ์ที่คนเลือกใช้โดยให้โหรเป็นผู้ทำนายว่า

" อันพระสุบินนี้ดีนัก จะได้โอรสรักเป็นแม่นมั่น
ดาวเรงทรงเครื่องสุริยัน ทุกนิเวศน์เขตขัณฑ์ไม่ต้านทาน
จะเป็นที่ดับเข็ญให้เย็นยุค ราษฎรจะได้สุขเกษมศานต์
ซึ่งนิมิตยามจันทร์วันอังคาร จวนเวลากาลอโณทัย
สิ่งใดพระองค์ประสงค์นัก ดำรว่าจักพลันได้
แต่ในสองเดือนถ้าเคลื่อนไป พระองค์อย่าไว้ชีวิตโหรา "

(อิเหนา ตอนเกิดอิเหนาฤเรปัน)

ในเรื่องสังข์ทอง ก่อนเกิดพระสังข์ ท้าวยศวิมล

" ฝันว่าอาทิตย์ฤทธิรงค์ ตกลงตรงพักตร์ข้างทักษิณ
กาวน้อยพลอยค้างอยู่กลางดิน เราผินพักตร์ฉวยเอาด้วยพลัน
มือซ้ายได้ดวงดารา มือขวาคว้าได้ดวงสุริยัน
แล้วหายไปแต่พระสุริยัน ต่อโศกศัลย์ร่ำไรจึงได้คือ "

(สังข์ทอง ตอนกำเนิดพระสังข์)

ฆโหรก็เป็นผู้อธิบายสัญญลักษณ์

" ...
จึงทูลทายทำนายตามสุบิน ว่าพระปิ่นบางในฝ่ายขวา
จะทรงครรภ์พระราชบุตรา บุญญาธิการมากมี
แต่จะพลัดพรากไปจากวัง ภายหลังจึงจะคืนกรุงศรี
ดาราคือพระบุตรี จะเกิดที่สนมอันควร
ฝันว่าพระทรงโศกา จะได้ชมลูกยาเกษมสรวล
ทายตามสุบินสิ้นกระบวน ถี่ถ้วนจงทราบพระบาทา "

(สังข์ทอง ตอนกำเนิดพระสังข์)

ดวงจันทร์ สำหรับดวงจันทร์กวีจะใช้ในความหมายที่ว่า บุคคลซึ่งเป็นใหญ่กว่าคนทั้งปวง นอกจากนี้แสงนวลเย็นตาของดวงจันทร์ยังหมายถึงความร่มเย็นด้วย เช่น ในเรื่องราชาธิราช พระสุบินนิมิตตอนหนึ่งของพระยาน้อย ว่า

" ... ดวงจันทร์ที่ส่องโลกอยู่นั้น ตกลงมาแล้วสูญหายไป
มีพระจันทร์ดวงหนึ่งผุดขึ้นมาส่องโลกแทน แสงสว่างอยู่ดังเก่า
แล้วทอดพระเนตรเห็นดาวสองดวงหนึ่งพระจันทร์ไปข้างทิศอุดร
และรัศมีดาวนั้นน้อยลง ๆ จนสูญหายไป ฝ่ายพระจันทร์นั้น
มีแสงสว่างรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปกว่าเก่า ...."

(ราชาธิราช)

มังกันจีได้อธิบายสัญญลักษณ์นั้นว่า

" ... พระสุบินนิมิตของพระองค์นี้ เป็นสวัสดิมงคลใหญ่ ว
หลวงนักซึ่งว่าดวงจันทร์อันส่องโลกอยู่เป็นนิจ ตกลงมาแล้ว
สูญหายไปนั้น คือได้แก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชบิดาของ
พระองค์อันจะเสด็จสวรรคตในคืนวันนี้ ซึ่งว่ามีพระจันทร์
ดวงหนึ่งผุดขึ้นมาส่องโลกแทนแสงแสงสว่างดังเก่านั้น คือ
ได้แก่พระองค์ผู้มีกฤษฎาธิการ จะได้ผ่านมไหสุริยสมบัติเป็น
อิสรภาพในเมืองพะโคมีเดชานุภาพแผ่ทั่วไปในรามัญประเทศ
ทั้งปวง อันดาวสองดวงซึ่งหนีพระจันทร์ไปฝ่ายข้างทิศอุดร
และมีรัศมีน้อยลง ๆ สูญหายไปนั้น คือได้แก่พระมหาเทวีกับ
สมิงมราหูจะสู้รบกับพระองค์มิได้ จะกลัวอำนาจพระเดชแล้ว
จะพ่ายแพหนีไปโดยทางทิศอุดร ก็เป็นคนซบเซาสิ้นดบะเดชะ
เปรียบประดุจดวงดาวอันสิ้นรัศมี และซึ่งพระจันทร์มีแสง ว่
สว่างรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปกว่าเก่านั้น คือพระองค์ได้เถลิงถวัลย์
ราชสมบัติแล้วจะทรงพระเดชานุภาพยิ่งขึ้นไปกว่าสมเด็จพระ-
ราชบิดา จะปราบปรามข้าศึกศัตรูให้พ่ายแพ้พระฤทธิเดช
ของพระองค์ได้ทั้งสิ้น ... "

(ราชาธิราช)

อีกตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

" ครั้นเวลากลางคืนก็ทรงพระสุบินนิมิตอีก ว่าพระจันทร์
ชักรถไปตามจักรราศีส่องสว่างโลก บรรดาดาวตรงหน้า ร
พระจันทร์นั้นหายไปสิ้น พระเจ้าราชาธิราชก็ให้หาราชมนู
เข้ามาทำนายราชมนูจึงทูลทำนาย ความว่า ดวงพระจันทร์
นั้นคือได้แก่พระองค์ผู้ทรงพระเดชานุภาพ ดาวนั้นได้แก่ ะ
เมืองขึ้นทั้งปวง อันยังมิได้ออนน้อมซึ่งว่าพระจันทร์
ชักรถลอยไปตามจักรราศี

และดวงดาวหายไปสิ้นนั้น ถ้าพระองค์เสด็จยกพยุหโยธาทัพไปเมืองใดเมืองนั้นก็มิได้ต่อต้านพระองค์ได้เลย จะระย่อกลัวเกรงพระเดชไปสิ้น "

(ราชาธิราช)

การที่ผู้นิพนธ์เลือกใช้พระจันทร์เป็นสัญญลักขณ์หมายถึงผู้เป็นใหญ่นั้นเป็นการเลือกใช้สัญญลักขณ์ที่ส่งให้เห็นถึงอำนาจและความสามารถในการปกครองบ้านเมืองได้อย่างเป็นสุขทั้ง ๆ ที่อำนาจการปกครองนั้นได้มาด้วยการทำสงครามแย่งชิง อิทธิพลของสัญญลักขณ์ที่เลือกใช้ทำให้ดูเหมือนว่าสงครามแย่งชิงอำนาจนั้นไม่ทารุณโหดร้ายมากนัก

ดวงดาว ผู้นิพนธ์นิยมใช้หมายถึงบุตร หรือบริวาร ตามลักษณะธรรมชาติของดวงดาวที่มีแสงริบหรี่เป็นรองจากดวงจันทร์ เช่น ในราชาธิราชตอนหนึ่งได้กล่าวถึงพระสุบินนิมิตของพระเจ้าราชาธิราชไว้ว่า

" มีดาวลอยมาแต่บนนภาลัยอากาศเป็นหลายดวง ตกลงมาอยู่ที่พานพระศรี พระองค์จึงเอาฝ่าพระหัตถ์ปิดดวงดาวเหล่านี้ไว้ได้หมด ... "

(ราชาธิราช)

สัญญลักขณ์นี้ผู้นิพนธ์ได้มอบให้บังกันจีเป็นผู้อธิบายความ ว่า

" ... ซึ่งดาวตกลงมาแต่นภากาศอยู่ที่พานพระศรีเป็นหลายดวงและซึ่งพระองค์เอาฝ่าพระหัตถ์ปิดไว้ได้นั้น ลักษณะพระสุบินดังนี้ เป็นชัยมงคลสุภนิมิตประเสริฐยิ่งนัก คือสำแดงเหตุที่พระองค์จะได้ปราบเสี้ยนศึกศัตรูให้ราบคาบ แต่บรรดาเมืองชั้นเมืองออกและราษฎรประเทศทั้งปวงซึ่งเป็น

เสี้ยนหนามหลักตอยังมิได้อ่อนน้อมนั้น ก็เกรงพระเดชานุภาพ
เข้ามาอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์สิ้น "

(ราชาธิราช)

ในเรื่องรามเกียรติ์ มีการใช้สัญญลักษณ์ในลักษณะเดียวกันนี้ เช่น กล่าวถึงความฝันของไมยราพไว้ ว่า

" ...
ฝันว่าพระจันทร์อำไพ ไขรัศมีกระจ่างฟ้า
ยังมีดาวดวงหนึ่งน้อย เลื่อนลอยอยู่ในเวหา
ส่องสว่างพ่างพื้นเมฆา แสงกล้าดั่งแสงอโณทัย
เขจรอยู่เหนือโพยมหน เบื้องบนศศิธรดวงใหญ่
เปล่งสีปิดแสงลงไว้ มิให้เห็นวงพระจันทร์ "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

โหรได้ชี้แจงกราบทูลพระยาไมยราพ ว่า

" ซึ่งฝันว่าพระจันทร์ส่องชาตรี คือพระองค์ผู้มีศักดา
อันดาวดวงช่วงโชติกว่าแขไข ได้แก่พระญาติวงศา
จะขึ้นผ่านไอศูรย์สวรรยา ในมหาบาดาลพระนคร "

(รามเกียรติ์ ตอนไมยราพสะกดทัพ)

ในเรื่องพระอภัยมณี เมื่อนางละเวงจะทรงครรภ์ก็มีสุบินนิมิต

ที่... ฝันว่าเลื่นดาวจระเข้ในเวหา
มีเทวัญพลันเสด็จระเห็จมา ถือสายฟ้าฟาดนางเหมือนอย่างไฟ
แล้วก็ควักจักษุทั้งสองสิ้น ไม่เห็นดินเห็นฟ้าเลือดตาไหล
ตื่นผวาคว้าปะพระอภัย ร้องทูลให้ช่วยด้วยจะม้วยมรณ์ "

พระอภัยครั้นรู้เรื่องราวในสุบินนั้นแล้วก็ว่า

" พระแย้มสรวลชวนชื่นรื่นสำราญ เยาวมาลย์มีท้องแล้วน้องรัก
เตรียมยี่ภู่อู่ทองไวเถิดเจ้า พี่เลี้ยงเหล่านางนมให้สมศักดิ์
ลูกผู้ชายสายใจวิไลลักษณ์ อย่าเมินพักตร์ผินหน้าพูดจากัน "

(พระอภัยมณี ตอนหัสไชยแก้เสน่ห์)

๑.๔ อวัยวะ กวีจะใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ แทนบุคคลที่รัก เช่น

แขน ตา และหัวใจ ใช้ในความหมายว่าลูก ในมหาเวสสันดรชาดก พระสุบินนิมิตของพระนางมัทรีเมื่อคราวจะเสียพระลูกน้อยทั้งสอง กวีใช้ว่า

" เอโก ปุริโส ยังมีบุรุษผู้หนึ่งนั้นแติบโตดำล่ำสันเห็นพิลึก
ผิวกายดำเป็นหมอกหมึกมืดดังมหาเมฆ ดูนี่โกกเกกเก่งฉกาจ
ปริหริตฺวา นุ่งผ้าย้อมฝาดคาดกาสาว์สักกระสัน พันเป็น-
เกลียวเหนี่ยวเหน็บรั้ง คาดพุงจั้งมั่งทะมัดทะแมง ปิลนฺธิตฺวา
ทัดดอกไม้แดงสองหูดูสง่า อาวุธหตฺโถ มีหัตถ์เบื้องขวานั้นถือ
ดาบ คมเขียวเป็นมันปลาบละเลื่อมแสง แกว่งกวัดฉวัดเฉวียน
วิ่งวู่จู่เข้ามาถึง ถีบทวารตึงทำลายลู่ ตชฺเชนฺโต กระทืบเท้า

ตะคอกชู่คำรามสำราก ฉวยชฎานางกระชากฉุดให้หลุดพลัด
รวบพระกรกระหวัดทั้งซ้ายขวา ให้พระนางเธออุตตานภาพ
ฟาดด้วยคาบแล้วเหวี่ยงลงตรงพระพาหา ทั้งสองซ้ายขวา
ขาดเป็นสิน พระกรกระเด็นดิ้นอยู่แดดาน แล้วมิหนำซ้ำ
แขวะควักพระนัยน์เนตรทั้งสองปลิ้นให้วิ่นหวะ อุรำ
ภินทิตวา เอาคาบฉะเชือดพระทรวงล้วงชำแหละ แหวะ
หาพระหทัยพระนางนั้น ตสฺสา วิรวนฺติยา ในลักษณะฝั่น
ว่าพระนางเธอมิได้ต่อเถียง แต่ร้อง ๆ จนสุดสิ้นพระสุร+
เสียงสำเนียงกรีดกรีดวะหวีดหวาด ชายนั้นปลาดแล่นไป
มีหยาดพระโลหิตไหลละลุมลง สะดุ้งพระองค์ออกพระโอษฐ์
โลดลอยพลอยผวาตื่นขึ้นทันที ในปัจฉิมราตรีนั้นแล "

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร)

แขน ดวงตา และหัวใจ เป็นอวัยวะสำคัญ การสูญเสียอวัยวะสำคัญทั้ง ๓ อย่างนั้นเท่ากับการสูญเสียชีวิต กวีกำหนดให้อวัยวะทั้ง ๓ อย่างนั้นนอกจากจะสื่อความหมายถึงลูกซึ่งเป็นที่รักแล้วยังให้ความรู้สึกถึงอารมณ์รัก ความผูกพันและความห่วงใย ของแม่ที่มีต่อลูก การสูญเสียลูกของพระนางมัทรีจึงเท่ากับการสูญเสียชีวิตด้วย

ในพระราชนิพนธ์เรื่อง<u>อิเหนา</u> เมื่ออิเหนาจะพลัดพรากจากนางบุษบา อิเหนาก็ฝันว่าสูญเสียดวงตาเช่นกัน

" ครั้นพระบรรทมหลับสนิท จึงบังเกิดนิมิตฝันใฝ่
ว่าปักษีอินทรีย์เกรียงไกร กายใหญ่กำยำมหิมา
จับลงตรงพักตร์ภูวไนย จิกเอานัยเนตรเบื้องขวา
แล้วบินโบยไปโดยบูรพา พระผวาตื่นขึ้นด้วยพลัน "

(<u>อิเหนา</u> ตอน ลมหอบ)

ในเรื่อง<u>ขุนช้างขุนแผน</u> เมื่อขุนเพชรขุนรามจะออกตามจับขุนแผนนั้น เมียขุนเพชรก็ฝันร้าย ว่า

" ฝ่ายเมียขุนเพชรอินทราฝัน ว่าถูกฟันตัวขาดเป็นสองท่อน
ผ่าอกข้างหัวใจไปดงตอน ตื่นนอนตัวสั่นประหวั่นใจ "

กวีก็ยังคงใช้ร่างกาย และหัวใจเป็นสัญญลักษณ์แทน ชีวิตของบุคคลที่เป็นที่รักอยู่ เช่น

<u>ฟัน</u> เป็นอวัยวะอีกอย่างหนึ่งที่กวีเลือกมาใช้แทนบุคคลผู้เป็นที่รัก ฟันเป็นอวัยวะสำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้ในการบดเคี้ยวอาหารเพื่อยังชีพ กวีจึงใช้เป็นสัญญลักษณ์หมายถึงการสูญเสียบุคคลผู้เป็นที่รักด้วย เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน มีกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

" ฝ่ายว่าเมียขุนรามอินทรา ฝันว่าฟันหักไปสามซี่
ตกใจผวาคว้าสามี พ่อเอ๋ยเมียนี้ช่างฝันร้าย
พ่อจะไปทัพจับขุนแผน เมียนี้ทุกข์แทนมิ่งชีวัญหาย
วิปริตเห็นนิมิตเป็นอันตราย นางฟายน้ำตาเข้าร่ำไร "

(<u>ขุนช้างขุนแผน</u> ตอนขุนช้างกล่าวหาว่าขุนแผนเป็นกบฏ)

สัญญลักขณ์ในความฝันที่กวีใช้เกี่ยวกับฟันนี้ปัจจุบันก็ยังคงเป็นที่เข้าใจและใช้ความหมายที่มีมาแต่เดิมนั้นด้วย

๑.๕ ดอกบัว ดอกบัว กวีใช้เป็นสัญญลักขณ์หมายถึงความรักและคู่ครอง เช่น ในขุนช้างขุนแผน เมื่อนางพิมพิลาไลยได้คู่นั้นนางก็นิมิตฝันว่าได้ดอกบัว ดังคำกลอนว่า

" ครานั้นนางพิมนิ่มสนิท เกิดนิมิตประจักษ์ใจเมื่อใกล้สว่าง
ว่าว่ายข้ามน้ำได้ไปกลางทาง กับพี่นางสายทองคะนองใจ
ถึงฝั่งหยั่งตื้นพอยืนตรง สายทองส่งบัวทองประคองให้
หอมหอยหอมชมชื่นใจ แล้วกลับข้ามน้ำได้ดังจินดา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอน พลายแก้วบวชเณร)

นางศรีมาลาเมื่อจะพบรักพลายงาม นางก็ฝันว่าได้ดอกบัวเช่นเดียวกัน

" ฝ่ายว่านวลนางศรีมาลา คืนวันนั้นนิทราก็ใฝ่ฝัน
ว่าลงสระเล่นน้ำสำราญครัน เห็นบุษบันดอกหนึ่งดูพึงตา
ผุดขึ้นพ้นน้ำงามสะอาด นางโผนผาดออกไปด้วยหรรษา
เด็ดได้ดีใจว่ายกลับมา กอดแนบอุราประคองคม
ลืมตาคว้าดูดอกบัวหาย เสียดายนี่กระไรไม่ได้สม
ปลุกอีเม้ยแก้ฝันหวั่นอารมณ์ อีเม้ยชมว่าฝันของนายดี
ดอกบัวคือผัวมีใช่อื่น มิพรุ่งนี้ก็มะรืนคงถึงนี่
ไม่เหมือนอีเม้ยทายให้นายดี ฝันอย่างนี้ได้ทายมาหลายคน "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามได้นางศรีมาลา)

ในเรื่องราชาธิราช พระมหาเทวีแสดงความในใจของตนให้สมิงมราหูได้รับรู้โดยใช้ดอกบัวเป็นสื่อ

" ขณะเมื่อพระเจ้าช้างเผือกเสด็จไปเล่นน้ำในสระนั้น
ฝ่ายพระมหาเทวีกับสมิงมราหูลงเล่นน้ำด้วยกัน [illegible]

พระมหาเทวีนั้นใส่ใจรักใคร่สมิงมราหู จึงเด็ดเอาดอกบัวซ่อนเหน็บพระอุระไว้แล้วห่มพระภูษาทับไว้ เห็นกฉุ้งปวงเมินไป ก็หยิบดอกบัวที่พระอุระทิ้งเอาสมิงมราหู สมิงมรจหู เห็นดังนั้นก็นิ่งไว้ในใจ... "

(ราชาธิราช)

การที่กวีใช้ดอกบัวเป็นสัญญลักษณ์ของความรักและคู่ครองนั้นอาจจะเป็นเพราะความรักนั้นเกิดที่ใจ ลักษณะสัณฐานของดอกบัวและหัวใจก็ใกล้เคียงกัน ที่กวีใช้นิมิตฝันว่าได้ดอกบัวก็คือได้รับความรักนั่นเอง การให้ดอกบัวก็คือการมอบหัวใจหรือความรักไว้ให้ การใช้ดอกบัวเป็นสื่อความคิดในเรื่องความรักนี้เป็นที่รู้กันอยู่ทั่วไป ดังปรากฏความในราชาธิราชที่กล่าวถึงผู้ล่วงรู้พฤติกรรมของพระมหาเทวีก็เข้าใจความหมายนั้นกันโดยทั่วไป

" กนทั้งปวงก็สอนให้ทารกขับว่า ปะดอยดุงเจิงทาส
แยกแสกกองมอกเดือนเทิง ๆ ลิดะมาระสะมิตะปลอมฉำระวะ
วะสะมะงอม ส่มิงมรภหูเตาะมอยนายกะเตาะปอนสมิดอน
มอนทิน เด็กทั้งหลายขับดังนี้ แปลเป็นคำไทยว่า ใน
เมืองตะเกิงพระบรมธาตุพระพุทธเจ้าผุดขึ้น สมิงมราหูพระ-
มหาเทวีหลานเขยกับป้าเมี่ยจะใคร่ลอบรักกัน สมิงมราหู
และพระมหาเทวีพี่พระเจ้าช้างเผือกจะร่วมเขนยกัน "

(ราชาธิราช)

๒. สัญญลักษณ์ที่เกี่ยวกับเวทมนตร์และพิธีกรรมต่าง ๆ

วรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีกล่าวถึงการใช้เวทมนตร์คาถา และพิธีกรรมต่าง ๆ อยู่หลายเรื่อง เรื่องของเวทมนตร์คาถาและพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ถ้าพิจารณาในอีกลักษณะหนึ่งนอกเหนือไปจากความเชื่อทางไสยศาสตร์แล้วก็น่าจะมีความหมายอื่น ๆ ที่แฝงอยู่

เวทมนตร์ คาถาที่ตัวเอกของวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เช่น ขุนช้างขุนแผน รามเกียรติ์ ฯลฯ ใช้นั้นน่าจะหมายถึงความมีสติ สามารถควบคุมอารมณ์ให้มั่นคงไม่หวั่นไหว หวาดกลัวภัยที่บังเกิดขึ้นเฉพาะหน้า เมื่อสามารถควบคุมอารมณ์ของตนได้มั่นคงแล้ว พิจารณาปัญหาเฉพาะหน้าแล้วจึงสามารถหากลวิธีแก้ไขสถานการณ์นั้น ๆ ให้ประสบผลสำเร็จได้ดังต้องการ เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแสนตรีเพชรกล้าต่อสู้กับพลายงามในตอนแรกทั้งสองซึ่งมีฝีมือในการยุทธก็มีสติควบคุมอารมณ์ของตนสู้รบด้วยกลยุทธได้อย่างดี แต่เมื่อแสนตรีเพชรกล้าขาดสติในตอนหนึ่ง จึงเป็นโอกาสให้พลายงามทำร้ายได้

" ฝ่ายเจ้าพลายงามทรามสง่า เห็นตรีเพชรขับม้ามาปั่นป่วน
ก็ขับม้ารับร่ายย้ายกระบวน แล้วหันหวนว่องไวในทานอง
เพชรกล้ารำง้าววาววาววับ เจ้าพลายรำดาบรับสองมือป้อง
สองนายรายรำงามทำนอง ม้าผยองผันผกวกวนเวียน
แล้วยกรำทำท่าหงศ์สองคอ เยื้องล่อเลี้ยวฟันหันเหียน
แล้วรำท่ามังกรช้อนวิเชียร ผลัดเปลี่ยนว่องไวไม่เสียที

...

ครานั้นจึงแสนตรีเพชรกล้า เห็นโยชาหน้าฟกอกเป็นตุ่ม
แสนพิโรธโกรธใจดังไฟรุม ประชุมนิ้วเหนือเกล้าแล้วเป่าไป
เกิดเป็นตะรางกลางอากาศ กั้นหยาดเม็ดฝนไม่หล่นได้
เม็ดฝนกรวดทรายหายทันใด แล้วสั่งไพร่ให้ลงจากพาชี
เราประจญบนหลังอาชาไนย ดีแท้ก็แต่ไล่กับขับหนี
อันจะเข้ารบรุกกันคลุกคลี การว่องไวไม่ดีเหมือนเดินเท้า

...

ครานั้นจึงโฉมเจ้าพลายงาม เชี่ยวชาญการสงครามไม่ย่อยน่
เห็นพวกอาสาบรรดาพล เหนื่อยจนไหล่ตกไม่ยกมือ
จึงรูดเอาใบมะขามมาสามกา เสกชาเป็นต่อบินปร่อปรื้อ
ตั้งโกฎิแสนแน่นบ่ามาฮาฮือ กูออกคล่ำกาปื้อไปทุกละเมาะ

ตัวยาวยาวราวก้อยไม่ต่อยใคร จำเพาะลาวกราวไล่ใส่เปาะเปาะ
พิษสงเหล็กในดังใครเคาะ ถูกเหมาะเหมาะล้มทับกันยับยุบ
พวกลาวอาวุธหลุดมือถือ เอาแต่มือตบสู้อยู่ปับปุบ
เหลือทนจุกล้มลงกุมปุบ โดดผลุบลงในน้ำดำหนีไป
พอเต็มกลั้นยุดพอต่อต่อยช้า ไม่กลับดำต่อยปันทนไม่ได้
เพชรกล้าตาปิดพิษเหล็กใน ทั้งม้าม่อยต่อยไล่ไปพรั่งพรู
หน้าตาล้วนแต่คาเหล็กในต่อ ม้าลาพาห้อชักไม่อยู่
บาวนายพายหนีวิ่งกรีกรู พวกไทยไล่ลูตะลุมบอน "

(ชุนช้างชุนแผน ตอนชุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

เมื่อแสนตรีเพชรกล้าคลายความเจ็บปวดแล้ว ทำการสู้รบกับชุนแผนอีก แต่ก็ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ ความโกรธทำให้ขาดสติ ไม่สามารถใช้ปัญญาคิดหากลวิธีแก้ไขสถานการณ์ได้ แสนตรีเพชรกล้าจึงพ่ายแพ้และเสียชีวิต

"จะกล่าวถึงแสนตรีเพชรกล้า สิ้นพิษต่อลืมตาขึ้นมาได้
แลเห็นทัพแตกตายกระจายไป ก็ขัดใจขับม้ามาทันที
ร้องว่าฮ้าเจ้าพลายนายแผนนั้น มิสำคัญคิดเอาว่าเราหนี
ด้วยตัวต่อต่อยตาเอาพาชี มันแล่นลี้ชักฉุดไม่หยุดยั้ง
เรากลับมากล้าดีมาลองฤทธิ์ อย่าได้คิดว่าเราจะถอยหลัง
มาตรแม้นแพ้นายวายชีวัง จะได้ชื่อลือดังทั้งแผ่นดิน
ครานั้นชุนแผนแสนศักดา ได้ฟังคำเพชรกล้าพูดบ้าบิ่น
จึงร้องตอบคำไปให้ได้ยิน ยังเล่นลิ้นลอยหน้ามาท้าทาย
เราเห็นทำศักดากับทารก ยังต้องยกทงล่าเข้าป่าหาย
แพ้ลูกกะจิริดไม่คิดอาย จะมาหมายต่อสู้ผู้บิดา
นี่แน่นายอายลาวพวกบาวไพร่ จึงซองแซงแข็งใจมาแก้หน้า
ด้วยจนตรอกออกไม่ได้แข็งใจมา ในครั้งนี้ชีวาไม่คงชนม์

เพชรกล้าตาเขียวให้เกรี้ยวโกรธ ดังถูกหอกตอกโสตสักแสนหน
เดือดดาลไม่ทันอ่านพระเวทมนตร์ ก็ขับม้าผ่าพลเข้าชิงชัย
ชุนแผนตวาดอำนาจยักษ์ เพชรกล้าง่าชะงักไม่ไหวได้
แล้วยกเงื้องาวฟาดฉาดลงไป ถูกหัวไหล่ลาวล้มลงจมอาน
ตาหลอว่าคุณพ่อคิดฉันเอง วิ่งถลันพันเป้งลงด้วยขวาน
ตารักว่าฉันด้วยช่วยลนลาน เอาพลองกระทุ้งพุ่งกรานให้ตกม้า
...
ตาหลอกับตารักยืนหยักรั้ง พวยทะลึ่งตึงตังเข้าแก้ผ้า
นายโม้กับนายเม้าเอาหลาวมา ผ่าทวารเข้าปรอดทลอดตัว
หลายคนช่วยกันคันกระทอก เอาไม้ตอกกังกังกระทั้งหัว
หน้าเผือดเลือดแดงดังแทงวัว ถูกรู่รั่วเลือดราดลงดาดดิน "

(ชุนช้างชุนแผน ตอนชุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

กลอนในวรรคที่ว่า "เดือดดาลไม่ทันอ่านพระเวทมนตร์" เป็นข้อความที่ส่งเสริมให้เข้าใจความหมายของเวทมนตร์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า เวทมนตร์ เป็นสัญญลักษณ์ของสติ หรือความรู้สึกตัว ซึ่งทำให้สามารถใช้ปัญญาคิดพิจารณาหาวิธีการกระทำให้จุดหมายได้อย่างรวดเร็ว

ในการต่อสู้กันด้วยเวทมนตร์นั้นก็คือ การต่อสู้กันด้วยปัญญา ผสมผสานกับจินตนาการและความเชื่อของกวีทำให้การดำเนินเรื่องสนุกสนานยิ่งขึ้น เช่นฉากการต่อสู้ของพลายชุมพลและเถรขวาด

" ครานั้นเถรขวาดชาติฤมภีล์ ชุมพลชื่อยู่บนหลังหาลงไม่
แกแวงเหวี่ยงเบี่ยงสะบัดด้วยขัดใจ ชุมพลได้ทีแทงด้วยแรงฤทธิ์
ฉับฉับยับย่อยล้วนรอยแทง จนน้ำแดงดาดไปด้วยโลหิต
จระเข้เถรเหลือทนเห็นพ้นคิด พลางนิมิตด้วยพระเวทวิทยา

อ่านคาถาถ้วนคำรบร้อยแปดที่ เพศฤษีก็กลับเป็นมัจฉา
ชุมพลหายกลายเป็นสกุณา เที่ยวค้นคำค้นคนปลาในวารี
...
พอขาดค่ำก็เห็นเถรแปลงใหม่ เป็นช้างงาตัวใหญ่มิใช่ชั่ว
ขึ้นไล่คนแตกมาดูน่ากลัว ฝ่ายชุมพลแปลงตัวเป็นเสือพลัน
ตามขึ้นบนตลิ่งวิ่งไล่ช้าง โดดผางเข้าเกาะงวงเข้าไว้มั่น
ช้างสบัดเสือกระเด็นเผ่นมาทัน พอช้างหันเสือปุบตะครุบคอ
พวกคนดูบ้างกลัวมัวจะหนี บ้างยืนดูอยู่กับที่ไม่ย่นย่อ
เสือเกาะได้ถนัดกัดที่คอ จนช้างงองวงร้องออกก้องไป
พวกขุนนางต่างพากันฮาลั่น ทรงธรรม์ยังพะวงสงสัย
เสือหรือช้างช้างเราหาออไวย ขอรับใส่เกล้ากระหม่อมพยัคฆา
เสือกัดช้างปั่นจนยืนนิ่ง ช้างหายกลายเป็นลิงไปต่อหน้า
ชุมพลก็แกล้งแปลงกายา กลายเป็นงูเห่ากล้าเข้าราวี
ฝ่ายพวกคนดูรู้ว่าแปลง ต่างแซกแซงจะดูอยู่ไม่หนี
ใครหนอแปลงเป็นลิงทำสิงคลี ถึงมันดีก็ไม่พ้นชุมพลงู
ลิงสู้งูขบทบกระหวัด งูรัดเอาลิงลงกลิ้งอยู่
ลิงก็หายกลายเป็นขรัวตาครู ชุมพลหายจากงูเป็นคนไป
สองมือรวบรัดมัดเถรขวาด อายอุบาทว์นึกว่ามาแต่ไหน
แล้วพากันมาหน้าที่นั่งในทันใด บังคมไหว้คอยสดับรับโองการ "

(ขุนช้างขุนแผน (อนจระเข้ขบถรขวาด)

จะเห็นได้ว่า กวีจะพยายามให้ตัวละครคิดหาวิธีการแก้กลศึกซึ่งเกิดจากเวทมนตร์คือปัญญาของข้าศึกได้อย่างทันควัน

พิธีกรรมต่างที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นก็คือ การควบคุมสติอารมณ์ให้มั่นคงและเป็นการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา

ในเรื่องรามเกียรติ์ จะเห็นได้ว่ามีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือคุณสมบัติของอาวุธรวมทั้งอุปกรณ์ในการสงคราม แต่พิธีกรรมของฝ่ายทศกัณฐ์นั้นมักจะถูกทำลายอยู่เสมอ ๆ การทำลายพิธีสำเร็จได้ก็เพราะผู้ประกอบพิธีฝ่ายทศกัณฐ์นั้นไม่สามารถควบคุมสติอารมณ์ให้มั่นคง จิตขาดสมาธิ ถูกรบกวนด้วยอารมณ์ต่าง ๆ เช่น เมื่อทศกัณฐ์ตั้งพิธีอุโมงค์ สุครีพ นิลนนท์ และหนุมานพากันเข้าทำร้ายทศกัณฐ์เพื่อให้ทศกัณฐ์โกรธ แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จนกระทั่งหนุมานไปพานางมณโฑมาหยอกล้อต่อหน้าทศกัณฐ์

" ...
เหวยเหวยดูก่อนทศพักตร์ เมียรักของเอ็งฤามิใช่
ว่าพลางเย้าหยอกอรไท ควักไข่ฉุดคร่าทั้งสามนาย
เมื่อนั้น นวลนางมณโฑโฉมฉาย
ตกใจปิ้มชีพชีวาวาย ทั้งเจ็บทั้งอายแสนทวี
ร้องกรีดหวีดขึ้นทันใด ทรามวัยกอดองค์ยักษี
จงช่วยเมียด้วยพระภูมี สามกระบี่ไปพาเอาข้ามา "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์เข้าพิธีอุโมงค์)

ทศกัณฐ์ไม่สามารถทำใจให้เป็นสมาธิอยู่ต่อไปอีกได้เพราะความโกรธเข้าครอบงำ

" ... ตัวสั่นกริ้วโกรธดั่งเพลิงไหม้
ฉวยหักเอากันฉัตรชัย เข้าไล่สังหารราญรอน
บัดนั้น ทั้งสามมหาอสุรโยธา
รับรองป้องกันประจัญกร วานรเยาะเย้ยอสุรี
สุครีพชี้หน้าแล้วหัวร่อ หลอกล่อให้ไล่แล้วแกล้งหนี
วายุบุตรนิลนนท์ผู้ฤทธี สองกระบี่ควักไข่กัลยา
แล้วร้องว่าเหวยขุนมาร เป็นไรไม่อ่านคาถา
นิ่งนั่งตั้งใจภาวนา โกรธาว่าวุ่นด้วยอันใด "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์เข้าพิธีอุโมงค์)

ทศกัณฐ์ควบคุมจิตตนให้เป็นสมาธิไม่ได้ การทำพิธีอุโมงค์ จึงต้องล้มเหลว

กุมภกรรณเป็นยักษ์อีกตนหนึ่งที่ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ตนให้มั่นคงในขณะประกอบการพิธีได้ เพราะอุบายของหนุมานและองคต

" ...
หนุมานนั้นเป็นสุนัขตาย
องคตนั้นกลายเป็นกา
เมื่อนั้น
ลับหอกอยู่ในพิธี
เห็นสุนัขเน่าตายลอยมาวนอยู่
กาจิกเหม็นตระหลบอบขจร
แต่เห็นก็ให้อาเจียน
ลับหอกไม่ได้ดังจินดา

วานรนิมิตกายา
พองเน่ากลิ่นกายเหม็นกล้า
จับจิกลอยมาในวารี
พระยากุมภกรรณยักษี
อสุรีแลไปในสาคร
มีหมู่แมลงวันตอมว่อน
หมู่หนอนคลาคล่ำทั้งกายา
คลื่นเหียนเวียนพักตร์ยักษา
ก็ลุกมายังรถมณี "

(รามเกียรติ์ ตอนกุมภกรรณลับหอกโมกขศักดิ์)

ในบางครั้งแม้ไม่มีผู้ทำลายพิธี ผู้ประกอบพิธีก็อาจหลงไปกับนิมิตที่เกิดขึ้นได้ เช่น ไมยราพหลงนางนิมิตเมื่อคราวทำพิธีทดลองสรรพยา

" ...
ครั้นถ้วนคำรบครบพัน
เพลิงพลุ่งรุ่งโรจน์สว่างไป
จึงจับกลองปัจจำมราช
บริกรรมเป่าลงสามที
เกิดเป็นสองนางทรงลักษณ์
เอวองค์ส่งศรีวิไลวรรณ
ขึ้นนั่งเหนือที่บัลลังก์รัตน์

พสุธาเลื่อนลั่นหวั่นไหว
กะทะใหญ่แดงดั่งอัคคี
อันโอภาสจำรัสรัศมี
ในที่กะทะพิธีกรรม์
ผิวพักตร์ผ่องเพียงอัปสรสวรรค์
กุมภัณฑ์จูงสองเยาวมาลย์
สัมผัสภิรมย์เกษมศานต์

หยอกเย้าบันเทิงละเลิงลาน พระยามารเล้าโลมไปมา "

(รามเกียรติ์ ตอน ไมยราพสะกดทัพ)

ในขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วทำพิธีเรียกปีศาจ พลายแก้วสามารถควบคุมจิตใจให้เป็นสมาธิแน่วแน่ ไม่หวั่นหวาดภยันตรายรอบ ๆ ตัว จึงสามารถทำพิธีเรียกศาจมาใช้ได้สำเร็จ

" รีบเร่งมาถึงซึ่งป่าช้า ปลูกศาลเพียงตาดาดผ้าขาว
แล้วจุดเทียนสว่างกระจ่างพราว ทิ้งสายสิญจน์ก้าวสะกดวง
เข้านั่งพับพะแนงเชิงชุมนุมฤทธิ์ สะเทือนทิศทั่วหล้าป่าระหง
คึกคึกพายุพัดระบัดพง ไม้ไหล้ลู่ลงหักระทม
บันดาลอัสนีคะนองเสียง เปรี้ยงเปรี้ยงเสียงเปรื่องกระเดื่องลม
ฟ้าแลบแปลบปลาบวะวาบลม เจียนจะจมล่มโลกแหลกทำลาย
ธรณีที่นั่งกระทั่งไหว ดังคนไกวเกือบแยกแตกสลาย
ฝูงผีลุกโลดโขมดพราย แปลงกายต่าง ๆ วิ่งวางมา
ครั้นเข้าใกล้ไม่อาจจะทำร้าย ด้วยกลัวมนตร์เจ้าพลายเป็นหนักหนา
ต่างก้มกราบถามไปมิได้ช้า เจ้าข้าจะประสงค์อันใดนี้
อ้ายตัวนายมาทีหลังกำลังโกรธ โลดแล่นร้องมาว่าใครนี่
ไม่ลุกไปกูจะไล่ตะลุมตี ให้ป่นปี้เป็นภัสม์ธุลีลง
พลายแก้วตวาดแล้วชัดข้าวสาร ดังสะท้านก้องฟ้าป่าระหง
ถูกกายผีพรายไม่ยืนตรง ค่อยอบตัวลงเล็กเท่าเหล็กไน
พลายแก้วเลิศแล้วด้วยฤทธิ์เวท ถามเหตุเฮยเอ็งหรือเป็นใหญ่
ที่ในป่าช้านี้ยังมีใคร หรือว่าไม่มีแล้วที่เป็นนาย
ผีฟังดังอินทร์โองการถาม ครั่นคร้ามแทบจะดิ้นแผ่นดินหาย
ข้าเป็นเจ้าป่าช้าว่าพวกพราย เป็นตัวนายผีภูตทโมนมาร
เวสวัณเชอประทานแผ่นดินให้ เป็นข้าใช้เทวราชอาจหาญ

แต่อยู่ที่นี่มาก็ช้านาน นี่ตัวท่านธุระอะไรมา
กูหรือคือมีธุระใหญ่ เอ็งจะไปหรือไม่ไปให้เร่งว่า
พลางตราดฟาดด้วยคำแยยา ผีกราบรับว่าจะพาไป
แล้วจึงเสกยันต์ตรีนิสิงเห เรียกผีผีเชเข้ามาใกล้
เอายันต์ปิดศีรษะลงทันใด ข้าวของคล้องใส่ไหล่ผีลง
โดดขึ้นบนบ่าผีพาลิ่ว ดังลมปลิวเร็วมาในป่าระหง
ข้ามทุ่งมุ่งลัดตัดดง หมายตรงเข้ามาเมืองสุพรรณ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอน พลายแก้วเข้าห้องนางสายทอง)

สำหรับพิธีกรรมการทำเสน่ห์นั้น นับเป็นวิธีการใช้ปัญญาในการที่จะทำตน ให้เป็นที่ต้องใจหรือเป็นที่รัก ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมักจะกล่าวถึงการทาเสน่ห์ไปในลักษณะของการทำตนให้ถูกใจในเรื่องทางเพศ เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน นางสร้อยฟ้าให้เถรขวาดทาเสน่ห์พระไวยก็เน้นถึงการผูกใจด้วยเรื่องกามารมณ์ ดังปรากฏในคำกลอนว่า

" ...
เถรนั่งบริกรรมแล้วซ้ำเล่า พอต้องสองรูปเจ้าก็พลิกผัน
หันหน้าคว้ากอดกันพลวัน เอาสายสิญจน์เข้ากระสันไว้ตรึงตรา
รูปนี้จงฝังไว้ใต้ที่นอน ไม่ข้ามวันก็จะร่อนลงมาหา
แล้วเสกแป้งน้ำมันจันทน์ทา ประสมด้วยว่านยาน้ำมันพราย "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนสร้อยฟ้าทำเสน่ห์)

ในพระราชนิพนธ์เรื่องลังข์ทอง นางจันทาให้ยายเฒ่าสุเมธาทำเสน่ห์ให้ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือ

" ...
ยายเฒ่าจึงลนเอาน้ำมัน ต่อหน้านางจันท์น่าขวัญหาย
ขี้ผึ้งปิดปากผีพราย ปั้นเป็นรูปกายพระภูมี

กับนางจันทาให้กอดกัน แล้วถูกพันไปด้วยด้ายผี
เอาใส่ใต้ที่นอนนางเทวี น้ำมันผีเสกใส่ในเครื่องทา
ลงชื่อใส่ไส้เทียบตาม สองยามให้หลงลงมาหา
เสกหมากพลูไว้ให้มิได้ช้า มิมาอย่านับช้าสืบไป

...

เมื่อนั้น ภูวดลหม่นหมองไม่ผ่องใส
คุณยาอาคมระคมใจ รอนรนพระทัยดังไฟลาม
อยู่ในไสยาสน์อาสน์อ่อน ดังนอนที่ฟากขวากหนาม
ลุกขึ้นนั่งฟังข้องสองยาม ลมชวยรวยตามพระบัญชา
หอมแป้งน้ำมันของจันทา ยิ่งกว่ากลิ่นทิพเกสร
อบอาบซาบใจขจายจร อาวรณ์ใฝ่ฝันถึงจันทา

...

เสน่หาประหวัดกำหนัดนาง เงียบปรางค์ย่างย่องมองมา
ครันถึงแลเห็นเยงไป แอบแฝงองค์ไว้ไม่กังขา
เกาะเกาะค่อยเคาะทวารา แก้วตาเปิดรับพี่ฉับไว "
(สังข์ทอง ตอนถวงพระสังข์)

ในลักษณะดังกล่าวนี้ก็จัดเป็นการใช้ปัญญาเหมือนกันแต่เป็นการใช้ในทางที่ไม่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นผู้ใช้จึงต้องได้รับผลกรรมของตนในเวลาต่อมาดังเช่น เถรขวาด ถูกจับและลงโทษประหารชีวิต นางสร้อยฟ้าถูกส่งตัวกลับไปอยู่เชียงใหม่ เป็นต้น

๓. สัญญลักษณ์ที่เกี่ยวกับลักษณะของตัวละคร

ลักษณะของตัวละครบางประเภทที่กวีสร้างขึ้นนั้น นอกจากจะเป็นจินตนาการของกวีเองแล้ว ลักษณะเหล่านั้นยังสื่อความเข้าใจเกี่ยวโยงไปถึงสิ่งอื่น ๆ ได้อีก เช่น

ผี ผีเป็นตัวละครที่ให้ความคิดเกี่ยวโยงไปถึงความชั่วร้าย ความตาย เช่น ในกาพย์พระไชยสุริยา กล่าวถึงความพินาศของเมืองสาวัตถีว่าเป็นเพราะ

" ผีป่ามากระทำ มระณะกำม์เชาบุรี
น้ำป่าเข้าธานี ก็ไม่มีที่อาศัย "

(กาพย์พระไชยสุริยา)

แท้จริงความวิบัติของบ้านเมืองนั้นเกิดจากความไม่รับผิดชอบในหน้าที่ และการไม่อยู่ในศีลธรรมของผู้มีหน้าที่บริหารบ้านเมือง กวีใช้ผีเป็นสัญญลักษณ์แทนความชั่วร้ายที่เกิดจากคณะผู้บริหารเหล่านั้น

เทพยดา กวีใช้เทพยดาเป็นตัวแทนของความดีงาม ในวรรณคดีนิยมอ้างเอาเทพยดามาเป็นพยานตัดสินในการกระทำ

ในพระปฐมสมโพธิกถา เทพยดาจะเป็นพยานร่วมแสดงความยินดีกับผลบุญบารมีของพระพุทธองค์อยู่เสมอ ๆ เช่น ตอนสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชนะวสวัลดีมาร เทพยดาทั้งหลายก็พากันแสดงความปีติยินดีในพระบารมีบุญของพระองค์

" ... ในขณะนั้น ฝูงเทพไทกับทั้งพรหมบริษัทซึ่งปลาตนา-
การเพราะความกลัวแก่มารภัย ไปสถิตอยู่บนขอบเขาจักร-
วาลกอยชะแง้พักตร์ทัศนาการพระยามารกับพระมหาสัตว์
ใครจะมีภัยแลพ่ายแพ้แก่กัน เห็นหมู่มารอาธรรม์แตกฉาน
ปลาตนาการไป ต่างองค์คีพระทัยแซซร้องร้องสาธุการ
ประสานศัพท์โกลาหลนี่สนั่น ชวนกันกล่าวสรรเสริญพระคุณ
พระมหาบุรุษราชด้วยพระบาทคาถา อรรถาธิบายความว่า
พระสิทธัตถะราชกุมารนี้เป็นมนุษย์ เหตุไฉนจึงมีชัยชำนะ
แก่เทพบุตรหมู่มารอันมีอานุภาพเห็นปาน ฉะนี้ ควรจะ-
อัศจรรย์เหตุดังนั้น เราทั้งหลายถวายพระนามกรพระองค์

ประกาศว่าพระอนันตชินราชบังเกิดในคราวนี้ แลพระองค์ทรงพระปรีชาญาณอาจแตกฉานประจักษ์แจ้งในไญยธรรมทั้งปวงอันหากำหนดที่สุดมิได้ บุคคลผู้ใดมีชัยชำนะแก่หมู่มารก็ควรจะกระทำนมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ... "

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๙)

ในมหาเวสสันดรชาดก เมื่อพระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมี เทพยดาจะร่วมรับรู้การบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ด้วยทุกครั้ง เช่นคราวบำเพ็ญบุตรทาน

" ภิกขเว ดูกรสงฆ์ผู้ทรงศีลสมาธิปัญญา เวสฺสนฺตโร ราชา อันว่าพระมหาเวสสันดรอดุลย์ดวงดิลก เมื่อพระองค์ทรงยอยกปิยบุตรทานมิทันช้า จึงหล่อหลั่งอุทกธาราให้ตกลงเหนือมือทิชาจารย์ อัศจรรย์ก็บันดาลบังเกิดมี อย่ามหาปฐวี อันว่าภาคพื้นพระธรณีอันหนาแน่นได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ เสียงอุโฆษครื้นครั่น ดังไฟบรรลัยกัลป์จะผลาญโลกให้ทำลายวายวินาศ ฝูงสัตว์จัตุบาทก็ตื่นเต้นเผ่นโผนโจนดิ้น ประหนึ่งว่าปัฐพีนาวะพลิกคว่ำพลำแผลงให้พลิกหงายอกนางพระธรณีจะแยกแตกกระจายอยู่รอนรอน สะท้อนสะเทือนเลื่อนลั่นอยู่ครืน ๆ ... เทพยนิกรนับโกฏิต่างน้อมศีรษะมาอยู่ไสว ยอพระกรไหว้อยู่แออัด ว่าเจ้าประคุณของสัตว์ผู้ยากเอ่ย อันทานนี้ยากที่บุคคลผู้ใดเลยจะกระทำได้เว้นไว้แต่หน่อพระชินสีห์อันทรงสร้างพระบารมีมามากแล้ว ขอให้พระทูลกระหม่อมแก้วจงสำเร็จแด่พระวิสุทธิสร้อยสรรเพชรพุทธอัครอนาวรณญาณ ในอนาคตกาลโนนเถิด "

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร)

เทพยดาจะเป็นตัวละครที่ถูกกำหนดให้เกี่ยวข้องกับความดี เช่นคอยให้ความช่วยเหลือผู้ทำความดี ลงโทษผู้ประพฤติชั่ว ดังในเรื่องสังข์ทอง พระอินทร์จะคอยให้ความช่วยเหลือพระสังข์และนางรจนา และลงโทษท้าวยศวิมล แก้นิสัยท้าวสามลเป็นต้น บทบาทของตัวละครที่เป็นเทพยดานี้เองที่ทำให้ความหมายดังกล่าวชัดเจนยิ่งขึ้น

ยักษ์ เป็นสัญลักษณ์ของความดุร้าย ความน่ากลัว เนื่องจากยักษ์เป็นตัวละครที่กวีสร้างขึ้นให้มีลักษณะหน้าตาดุร้ายน่ากลัว นอกจากนี้บทบาทความดุร้ายใจพาลของยักษ์ก็มักจะมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีเกือบทุกเรื่อง จนมีสำนวนพูดที่ติดปากกันมั่วไป สำนวนหนึ่งที่ว่า "ใจร้ายเป็นยักษ์เป็นมาร" ยักษ์ร้ายที่เป็นที่รู้จักกันดีตนหนึ่งก็คือทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์นั้นพาลแม้แต่กระทั่งพี่ชายของตนเองเพราะความอยากได้บุษบกแก้ว

" ...
ดูก่อนกุเปรันยักษ์ ผู้ผ่านกาลจักรกรุงใหญ่
อันบุษบกแก้วแววไว สำหรับพิชัยลงกา
พระปิตุรงค์ทรงมอบราชฐาน ให้เราผ่านพิภพยักษา
ท่านจงส่งบุษบกมา ไม่ให้จะฆ่าเสียบัดนี้ "

ท้าวกุเรปันไม่ยอมมอบบุษบกแก้วให้จึงต้องต่อสู้กับทศกัณฐ์จนถูกทศกัณฐ์ทำร้ายบาดเจ็บ

" เมื่อนั้น ทศเศียรฤทธิแรงแข็งขัน
ต้องศาสตราวุธกุเรปัน กุมภัณฑ์เดือดดาลทะยานใจ
เผ่นโผนโจนจับรับรอง ชิงเอาตระบองเพชรได้
ตีต้องกุเรปันหันไป เลือดไหลลงโทรมกายา
เมื่อนั้น กุเรปันสิทธิศักดิ์ยักษา
ความเจ็บปิ้มม้วยมรณา อสุรารั้งรอท้อใจ

สิ้นแรงหิวหอบบอบนัก จะต่อฤทธิ์ทศพักตร์ก็มิได้
ความกลัวทิ้งบุษบกไว้ หนีไปพึ่งองค์พระศุลี "

(<u>รามเกียรติ์</u> ตอนทศกัณฐ์รบกุเรปัน)

ความอยากได้ของทศกัณฐ์ครั้งที่ก่อความเดือดร้อนให้กับพวกพ้องเผ่าพันธุ์ยักษ์ ก็คือความอยากได้นางสีดา โดยให้มารีศแปลงเป็นกวางทองไปล่อพระรามกับพระลักษมณ์ให้ติดตามไป พอได้โอกาสทศกัณฐ์ก็เข้าไปลักนางโดยการแปลงเป็นดาบสเข้าไปเจรจาด้วย ครั้นนางเจรจาความจริงพาดพิงไปถึงพฤติกรรมของตน ทศกัณฐ์ก็โกรธ

" เมื่อนั้น ท้าวราพณาสูรยักษา
ได้ฟังกริ้วโกรธา อสุราก็ร้องตวาดไป
เหม่เหม่สีดายุพาพาล ถ้อยคำสามานย์หยาบใหญ่
ยกผัวว่ามีฤทธิไกร จะได้เห็นกันในวันนี้
ตัวเรามีใช่ดาบส คือทศพักตร์ยักษี
แม้นว่าพระรามมีฤทธิ จงมาต่อตีด้วยกัน
ว่าแล้วกลับกลายเป็นรูปยักษ์ สิบพักตร์กรแกว่งพระแสงขรรค์
สิบปากเขี้ยวเคี้ยวฟัน เนตรนั้นดั่งดวงสุริยา

...

พระยามารแย้มยิ้มพริ้มพราย ตาหมายจะจับนางโฉมศรี
ไล่ลักสะกัดทันที อสุรีคว้าไขว่ไปมา
ครั้นทันโฉมยงนงลักษณ์ พระยายักษ์กั้นกางขวางหน้า
แล้วมีมธุรสวาจา แก้วตาอย่าตระหนักตกใจ
ความพี่รักเจ้าเยาวเรศ เปรียบปานดวงเนตรก็เปรียบได้
ขอเชิญยุพยอดอรไทย มาไปเป็นศรีเมืองมาร
จะตั้งเจ้าไว้ให้เป็นเอก ร่วมเสวกฉัตรฉายฉาน
ใหญ่กว่าสนมบริวาร ในปราสาทสุรกานต์อลงกรณ์

ว่าพลางก็เข้าประคององค์ ค่อยคำรงโอบอุ้มดวงสมร
รับขวัญแล้วพาบังอร บทจรไปรถมณี
ครั้นถึงจึ่งวางนางลง ยังท้ายรถทรงจำรัสศรี
ขับทะยานผ่านฟ้าด้วยฤทธิ์ พวกพลอสุรีก็ล้อมมา "

(รามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์ลักนางสีดา)

ความโลภอยากได้สิ่งต่าง ๆ ของทศกัณฐ์เป็นกิเลสชักจูงให้ทำความชั่ว และเป็นอุปสรรคขัดขวางการกระทำความดี โดยนัยนี้จึงอาจกล่าวได้ว่ายักษ์เป็นสัญญลักขณ์แทนความชั่ว ในความหมายนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนในพระปฐมสมโพธิกถา พระยาวสวัตตีมารเป็นยักษ์ที่คอยขัดขวางการกระทำของพระพุทธองค์อยู่เสมอ ๆ เช่น เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะจะเสด็จออกบรรพชา พระยามารก็มาขวางไว้

" กาลเมื่อเสด็จออกพ้นพระนครแล้ว ขณะนั้นพระยา-
วัสวตีมาราธิราชผู้มีจิตบาปเห็นพระโพธิสัตว์เสด็จออกจาก
พระนครจึงดำริว่า พระสิทธัตถราชกุมาร ปรารถนาจะ
หนีออกจากวิสัยแห่งอาตมา ผิฉะนั้นควรอาตมาจะกระทำ
กมนันตรายอย่าให้ไปพ้นวิสัยแห่งอาตมาได้ แลพระยา
วัสวตีมารก็เหาะมาประดิษฐานลอยอยู่บนอากาศ กระทำ
อาการดุจปรารถนาจะให้เป็นประโยชน์ จึงยกหัตถ์ขึ้นร้อง
ห้ามโดยสาธกพระคาถาอรรถาธิบายความว่า ดูก่อนพระ-
ราชกุมารผู้มีเพียรเป็นอันมาก ท่านอย่าออกบรรพชาเลย
แต่นี้ไปเบื้องหน้ากำหนดอีก ๗ วัน ทิพยรัตนจักรก็จะปรากฏ
แก่ท่าน ท่านจะได้เป็นองค์บรมจักรพรรดิเสวยสมบัติ
เป็นอิศราธิบดีในมหาทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒,๐๐๐ เป็น
บริวาร ดูก่อนท่านผู้เนียรทุกข์จงนิวัตมาการคืนเข้าพระนคร
เถิด พระมหาสัตว์ได้ทรงสดับจึงตรัสถามว่า ท่านนี้มีนามชื่อ

ใดพระยามารก็บอกว่า เราชื่อวัสวดีมาร จึงตำรัสตอบโดยพระคาถาแปลเนื้อความว่า ดูก่อนพระยามาร อาตมะทราบอยู่แล้วว่าจักรแก้วอันเป็นทิพย์จะบังเกิดแก่อาตมา ท่านจงไปเสียเถิดอย่าอยู่ที่นี้ อาตมามิได้มีประโยชน์ด้วยจักรพรรดิสมบัติ ปรารถนาที่จะยังหมื่นโลกธาตุให้หวาดไหว กาลเมื่อได้พระพุทธรัตนสมบัติอันประเสริฐหาสิ่งจะเสมอมิได้ แลตัวท่านจะยังเราให้ประพฤติอยู่ในอำนาจแห่งกามตัณหา เรามิได้ลุอำนาจแก่จิต คิดแต่ที่จะรื้อสัตว์โลกให้พ้นจากห้วงสงสารมหรรณพ จักสำแดงพระธรรมจักรคือเทศนาจำแนกอนัตตผลเป็นพระอมตมหานิพพานจะประโยชน์อันใดด้วยโลกิยจักรรัตนสมบัตินี้ เมื่อมีพระราชบริหารยังพระยามารมิให้เลื่อมใสแล้ว ก็รีบเร่งขับกัณฐกราชมโนไมยไปจากที่นั้น ฝ่ายพระยาวัสวดีมารก็น้อยพระทัยโทมนัสจึงดำริว่าจำเดิมแต่นี้ไปอาตมะจะคอยดูรู้ว่ารจิต ในกาลเมื่อคิดกามวิตกพยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกขณะใด ก็จะได้โอกาสเมื่อนั้น ตั้งแต่นั้นมาก็คอยแสวงหาช่องอยู่เป็นนิตย์ติดตามคุจฉายาอันตามพระกาย ... "

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๖)

อีกตอนหนึ่งที่พระยามารได้เข้ามาขัดขวางพระบารมีบุญของพระพุทธองค์ คือเมื่อพระองค์ทรงเริ่มตรัสรู้

" ในกาลนั้น ส่วนพระยาวัสวดีมารผู้มีสันดานอันเป็นบาป แต่ติดตามพระมหาสัตว์ทุกรอยพระบาท แสวงหาโอกาสอยู่เป็นนิตยกาล เมื่อได้สดับศัพทสารแห่งอมรคณาโกลาหลสนั่นบันลือโลกดังนั้นจึงจินตนาการว่า พระสิทธัตถราชกุมาร

ปรารถนาจะให้พ้นพิสัยแห่งอาตมาก็จะเสื่อมสูญเสียพยศอัปยศ
ในครั้งนี้ มิฉะนั้นควรจะทำอันตรายแก่พระสิทธัตถราชกุมาร
อย่าให้ปลาดนาการไปพ้นพิสัยได้ ดำริฉะนี้แล้วก็มีความพิโรธ
เป็นกำลังคับคั่งไปด้วยอิสสาจิตครอบงำสันดาน จึงร้อง
อุโฆษณาการให้หาพลเสนามารมาประชุมพร้อมกัน แล้วให้
แสร้งสรรพนฤมิตกายมือเนกประการ เหตุจิตเป็นพาลพิปลาส
ปราศจากกรุณาหนาไปด้วยราคะโทสะโมหะอิสสาพยาบาท
ประกาศแก่เสนามารทั้งหลายว่า ดูก่อนท่านผู้เนียรทุกข์ แต่
บรรดาบุรุษในโลกนี้เบื้องต่ำตั้งแต่อเวจีตลอดขึ้นไปเบื้องบน
จนตราบเท่าถึงภวัครพรหมเป็นที่สุด เบื้องขวางนั้นกำหนด
สุดสกลโลกธาตุทั้งปวง แลบุทคลผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะเป็นอุดม
บุรุษเหมือนดุจพระสิทธัตถราชกุมารนี้มิได้มีเป็นแท้ และพระ
สิทธัตถราชกุมารนี้เป็นบุรุษอุศภะ เป็นบุรุษสหะ เป็นบุรุษนาคะ
อันประเสริฐยิ่งเหตุดังนั้น เราทั้งหลายมิอาจจะยุทธนาการ
ในที่เฉพาะหน้าได้จะต้องชิงชัยในปรัศวภาคฝ่ายเบื้องซ้าย
ข้างๆหนึ่งจึงตรวจตราพลเสนามารทั้งหลายให้ยาตราโยธาทัพ
เข้ามาโดยอุดรทิศ แล้วซ้ำสั่งพลเสนามารว่า ดูก่อนท่าน
ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงจำแลงกายแลพักตร์ให้มีพรรณต่างๆ
กันกุมสรรพศาสตราวุธนานาวิธาวุธ โดยควรแก่สัตติพลแห่งตน
แลตน เข้าแวดล้อมพร้อมกันกระทำยุทธนาการ พยายาม
ให้พระสิทธัตถราชกุมารอุฏฐาการหนีจากรัตนบัลลังก์ให้จงได้ ..."

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๙)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความเข้าใจในเรื่องสัญญลักษณ์ของยักษ์ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ในสำนวนภาษาไทยเรามักจะใช้กันเป็น ๒ คำด้วยกัน คือ ถ้าใช้ในความหมายว่าดุร้าย น่ากลัวก็มักจะใช้คำว่า "ยักษ์" เช่น ใจยักษ์ ถ้าใช้ในความหมายว่าความชั่ว อุปสรรคมักจะใช้คำว่า "มาร" เช่น มารสังคม มารผจญ เป็นต้น

บทที่ ๔

การแสดงออกเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์

ก่อนที่ชาวไทยจะยอมรับนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาตินั้น ชาวไทยเรามีความเชื่อดั้งเดิมอยู่แล้ว คือความเชื่อทางไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีผลต่อการกระทำของชาวไทยอยู่มากมาตั้งแต่ดั้งเดิมจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มีที่สังเกตเห็นได้ง่ายๆ คือ สำนวนที่ใช้กันในชีวิตประจำวันของเรา เช่น "เทวดาโปรด" "ผีซ้ำด้ำพลอย"ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ทั้งสิ้น

จากความเชื่อดั้งเดิม ชาวไทยเรายังเอาความเชื่อในพุทธศาสนาและลัทธิศาสนาอื่นๆเข้ามาผสมผสานกัน ดังนั้นในทางปฏิบัติพิธีต่างๆจึงปรากฏว่ามีการกระทำที่เนื่องด้วยความเชื่อหลายๆอย่างปะปนกัน เช่น มิพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ และมีบัตรพลีผีสางด้วย ลักษณะของการประพฤติปฏิบัติเหล่านี้ มีปะปนและสืบทอดกันมาช้านานจนเป็นประเพณี

<u>ความหมายของประเพณี</u>

คำว่า "ประเพณี" มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน เช่น

พระยาอนุมานราชธนได้ให้ความหมายไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือ<u>วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย</u> ว่า

> " ประเพณี" คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันและสืบต่อมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติออกนอกแบบก็ผิดประเพณีหรือผิดจารีตประเพณี "[๑]

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน <u>วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของไทย</u> หน้า ๓๗.

นอกจากนี้พระยาอนุมานราชธนยังกล่าวถึงประเพณีไทยไว้ในการศึกษาเรื่องประเพณีไทย ว่า

> "ประเพณีไทยก็หมายถึงนิสัยสังคมของชาวไทยซึ่งได้รับมรดกตกทอดกันมาแต่เก่าก่อน เรียกว่า ประเพณีเดิมหรือประเพณีปรัมปรา คือเป็นประเพณีที่สืบๆต่อกันมา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Tradition "[๑]

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายถึง "ประเพณี"ไว้ว่า

> " ประเพณีก็คือคนทั้งหลายทำตามๆกันมา คนแต่ก่อนเคยทำอย่างไร คนต่อมาก็ทำอย่างนั้น "[๒]

ประเพณีแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท[๓] คือ

๑. จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่สังคมถือว่าถ้าคนในสังคมฝ่าฝืนหรืองดเว้นไม่กระทำตามจะถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว จารีตประเพณีจึงเป็นดั่งข้อบังคับทางจรรยาหรือศีลธรรมของสังคม จารีตประเพณีใดถ้ามีสภาพเป็นคำสั่งของรัฐ โดยมีระเบียบแบบแผนและมีข้อบังคับให้กระทำหรือไม่ให้กระทำและบางทีก็มีลงโทษด้วย จารีตประเพณีนั้นก็หมดสภาพเป็นศีลธรรมของสังคมแต่จะกลายเป็นกฎหมาย

๒. ขนบประเพณี คือประเพณีที่สังคมได้ตั้งหรือวางเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นไว้โดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดแจ้งว่า บุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น การไหว้ครู การศึกษาเล่าเรียน ศาสนา เป็นต้น ทางอ้อม ก็คือประเพณีที่รู้กันโดยทั่วๆไป ไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอน แต่ปฏิบัติได้เพราะมีการบอกเล่าสืบต่อกันมา หรือจากการที่ผู้ใหญ่หรือบุคคลอื่นปฏิบัติ เช่นแห่นางแมว การจุดบ้องไฟของภาคอิสาน เป็นต้น

---

[๑]พระยาอนุมานราชธน การศึกษาเรื่องประเพณีไทย หน้า ๑.

[๒]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ชุมนุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด หน้า ๑๔๑.

[๓]ไสยุรโกเศศและนาคะประทีป ลัทธิธรรมเนียมและประเพณีไทย หน้า ๕๘.

๓. ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีที่สังคมถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่นิยมกันว่าควรประพฤติ ไม่มีกำหนดวางไว้เป็นระเบียบ เป็นแต่เห็นฉะนั้นนิยมประพฤติตามๆกัน หรือได้รับอบรมสั่งสอนกันมาอย่างสมบัติผู้ดี ถ้าไม่ประพฤติก็ไม่ถือว่าเป็นผิด

รายละเอียดของประเพณีต่างๆดังกล่าวนี้ย่อมแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะของสิ่งแวดล้อมและการคลี่คลายขยายตัวของสังคม หลักฐานอย่างหนึ่งซึ่งบันทึกถึงเรื่องราวของประเพณีต่างๆไว้คือ วรรณคดี ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกวีได้ถ่ายทอดการแสดงออกในเรื่องของความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีต่างๆไว้มากมายซึ่งพอจะจำแนกได้เป็น

๑. ไสยศาสตร์กับประเพณีเกี่ยวกับชีวิต
๒. ไสยศาสตร์กับประเพณีเกี่ยวกับสังคม

ไสยศาสตร์กับประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

ความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวพันกับพฤติกรรมของมนุษย์ตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าจนกระทั่งกลับเข้านอนตอนค่ำ และตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย

ในเรื่องเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวันหรือการปฏิบัติตนในแต่ละวันนั้น สุนทรภู่ได้กล่าวถึงไว้อย่างละเอียดในสวัสดิรักษา จุดมุ่งหมายในการแต่งเรื่องนี้นั้นกวีได้กล่าวไว้ว่า แต่งเพื่อ "ถวายพระหน่อบพิตรอิศรา"* แต่เข้าใจว่าการปฏิบัติตนตามสวัสดิรักษานั้นคงเป็นข้อยึดถือปฏิบัติกันโดยทั่วไปด้วย เช่น

ความเชื่อเรื่องสิริ เชื่อกันว่าในเวลาเช้าสิริสถิตอยู่ที่หน้า เพราะฉะนั้นเพื่อเป็นการรักษาสิริให้อยู่ประจำกายจึงควรปฏิบัติในเวลาเช้า ดังนี้

"แต่เช้าตรู่สุริโยอโณทัย ตื่นนอนให้ห้ามโมโหอย่าโกรธา
ผินพักตร์สู่บูรพทิศและทักษิณ เสกวารินด้วยพระธรรมคาถา
ที่นับถือคือพระไตรสรณา ถ้วนสามตราจึงชำระสระสรงพักตร์

*สุนทรภู่ สุภาษิตสุนทรภู่ หน้า ๑๕๗.

แล้วเอื้อนอรรถตรัสความที่ดีก่อน จะถาวรพูนเกิดประเสริฐศักดิ์
ด้วยราคีที่ชะลอนรลักษณ์ อยู่พระพักตร์แต่ทิวาเวลากาล "

(สวัสดิรักษา)

ถ้าพิจารณาตามคำสอนในเรื่องนี้ จะสังเกตเห็นว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ดีและเป็นประโยชน์อยู่มาก การให้เริ่มต้นชีวิตในวันใหม่ด้วยอารมณ์ที่สงบแจ่มใสโดยใช้"พระธรรมคาถา" เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้อมนำจิตใจให้เป็นสมาธิในขณะที่เสกน้ำล้างหน้าเป็นการเริ่มต้นที่ดี

ในเวลากลางวันสิริเลื่อนมาสถิตที่บริเวณหน้าอกและลำตัว จึงควรลูบเนื้อลูบตัวและประพรมด้วยเครื่องหอม กวีได้ชี้แจงถึงผลดีของการกระทำนี้ว่า "จะสำราญโรคาไม่ราคี"

ส่วนในเวลาค่ำสิริก็เลื่อนมาอยู่ที่เท้าฉะนั้นข้อปฏิบัติในตอนนี้

" จงรดน้ำชำระซึ่งราคี ห้ามสตรีอย่าให้พาดบาทยุคล "

(สวัสดิรักษา)

ข้อห้ามเกี่ยวกับสตรีนั้นมีอยู่หลายประการ เป็นต้นว่ามีความเชื่อกันมาแต่ดั้งเดิมประการหนึ่งว่า สตรีเป็นเพศไม่สะอาด อาจทำให้เครื่องรางของขลัง เวทมนตร์คาถา ว่านยาต่างๆเสื่อมลงได้ ในเรื่องขุนช้างขุนแผน แสนตรีเพชรกล้าจะไม่ยอมยุ่งเกี่ยวกับเพศหญิงเลยแม้แต่ภรรยาของตนเอง ด้วยกลัวว่าเวทมนต์และความขลังอื่น ๆ ของตนจะเสื่อมสูญไป

"...
แต่รุ่นหนุ่มคุ้มใหญ่ไม่อาบน้ำ เพื่อนตำแต่ว่านยาทาขัดสี
ไม่นอนด้วยภรรยาทั้งตาปี ต่อศึกมีเมื่อไรได้อาบน้ำ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ)

ส่วนขุนแผนนั้นมีข้อปฏิบัติต่างไปจากแสนตรีเพชรกล้า ขุนแผนนั้นเกี่ยวข้องกับหญิงหลายคน แต่ขุนแผนมีข้อยึดถือในการปฏิบัติ ว่า

"...
ยิ่งจะให้เชี่ยวชาญการสงคราม มาตุคามลามลวนอย่าควรทำ"

ความในภาคปลายของขุนช้างขุนแผนก็แสดงความคิดไว้ในทำนองเดียวกัน คือ ตอนที่พลายยงพยายามสอนใจตนเองเมื่อเผลอตัวลวนลามนางเวสิวขณะหลับ

"...
สวมสอดกอดชิดประสมสอง เข้าจับต้องเตือนใจให้ใหลหลง
เอะมิผิดแล้วหรือหนอออพลายยง วิชาคงยงยิ่งจะเสื่อมคลาย
...
คิดเสียดายอาคมถมถนำ ทำอะไรกับเมียเสียคาถา "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

ในเรื่องรามเกียรติ์นั้นใช้สตรีเป็นเครื่องมือในการทำลายล้างความขลังและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เช่น ตอนท้าวโรมพัตรส่งนางอรุณวดีไปล้างตบะฤาษีกไลโกฏซึ่งทำพิธีให้เมืองโรมพัตรฝนแล้ง

". เมื่อนั้น พระกไลโกฏฤาษี
ไม่รู้ในกลสตรี ลืมที่คำสั่งพระบิดร
เข้าประคองต้องเต้าสุมณฑา กายาแนบเนื้อควงสมร
ให้เกิดประดิพัทธ์อาวรณ์ ถึงไม่มีผู้สอนก็เป็นไป
เชยแก้มแนมเนตรเกศพรรณ เกษมสันต์ในความพิสมัย
ภุมรินบินเคล้าสุมาลัย แทรกไซร้เกสรปทุมมาลย์
เชยชาบอาบสร้อยเสาวรส สุบงกชคลี่กลีบหอมหวาน
ร่วมภิรมย์สมสุขสำราญ ในสภานศาลาอารญ
ก็เสียตบะกิจพิธีกรรม พลาหกคลื้นครั่นคะนองฝน
ฟ้าเปรี้ยงเสียงสนั่นอึงอล ตกจนนองพื้นพสุธา "

(รามเกียรติ์ ตอนนางอรุณวดีล้างตบะกไลโกฏ)

อีกตอนหนึ่งเมื่อทศกัณฐ์ตั้งพิธีอุโมงค์ หนุมาน สุครีพและนิลนนท์ไปทำลายพิธี แต่ทั้งสามไม่สามารถเคลื่อนหินที่ปิดปากอุโมงค์ได้ พิเภกจึงให้คำแนะนำว่า

" อันศิลาปิดปากอุโมงค์นั้น ถึงนักสิทธ์เทวัญไม่ยกได้
ด้วยเจ้าลงกากรุงไกร ร่ายเวทผูกไว้ตรึงตรา
จงเอาน้ำล้างเท้าสตรี มารดในที่แผ่นผา
ก็จะเสื่อมฤทธิ์วิทยา นัดดาจงเร่งไปคิดกัน "

หนุมานไปทำตามคำแนะนำของพิเภกโดยไปขอความร่วมมือจากนางเบญกาย

"...
บัดนี้รับสั่งพระจักรี ให้มาล้างพิธีทศกัณฐ์
จนใจด้วยแผ่นศิลา ปิดปากมหาอุโมงค์มั่น
จะขอน้ำล้างท้าวของเจ้านั้น ไปแก้เวทมันให้เสื่อมคลาย
เมื่อนั้น นวลนางเบญกายโฉมฉาย
ได้ฟังวาจาลูกพระพาย บรรยายเห็นจริงทุกสิ่งไป
จึงยื่นหัตถ์ไปหยิบขันทอง ล้างเท้าแล้วรองส่งให้
พิศพักตร์ภัสดาก็อาลัย อรไทนบนิ้วอัญชุลี "

เมื่อหนุมานได้น้ำล้างเท้าของนางเบญกายแล้ว ก็รีบไปทำตามที่พิเภกแนะนำ ผลปรากฏว่า

" อันซึ่งพระเวทขุนมาร ก็บันดาลเสื่อมคลายหายสิ้น
ศิลาหลุดขึ้นจากดิน ขุนกบินทร์ก็โยนไปด้วยฤทธิ์ "

(<u>รามเกียรติ์</u> ตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีอุโมงค์)

ในเรื่อง<u>พระอภัยมณี</u> สุดสาครต้องสูญไม้เท้าวิเศษก็เพราะผู้หญิงคือนางสุลาลีวัน ซึ่งรับอุบายมาจากนางละเวง

"...

เห็นเมินนิ่งยิ่งล้อขอไม้เท้า ขยับเข้าแย่งยุดพระฉุดชิง
เดชะฤทธิ์สิทธารักษาไม้ ครั้นหญิงใกล้กลับเป็นงูไล่ผู้หญิง
ดูยาวเฟื้อยเลื้อยมาน่ากลัวจริง นางหวีดวิ่งวุ่นวายกลับหายวับ
ยังตัวสั่นหวั่นหวาดไม่อาจชะอ้อน สุดสาครแค้นอารมณ์ลมจะจับ
เสียดายเหลือเหงื่อชะโลมออกโซมซับ สลบกับที่นิ่งไม่ติงกาย "

(พระอภัยมณี ตอนสุดสาครถูกเสน่ห์)

นอกจากสตรีจะเป็นศัตรูกับเครื่องรางของขลังและเวทมนตร์คาถาแล้ว ยังเชื่อกันว่าสตรีอาจมีผลให้บุรุษอายุสั้นลงได้ด้วย ดังคำสอนของสุนทรภู่ตอนหนึ่งว่า

"อนึ่งวันจันทคาธตรุษสารทสูรย์ วันเพ็ญบูรณ์พรรษาอัชฌาสัย
ทั้งวันเกิดเริดร้างให้ห่างไกล ห้ามมิให้เสน่หาถอยอายุ "

(สวัสดิรักษา)

ในเรื่องการรับประทานอาหารนั้น ความเชื่อทางไสยศาสตร์ก็เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย คือ การเลือกนั่งรับประทานอาหารในทิศที่ดี

" เสวยนั้นผันพระพักตร์ไปบูรพ์ทิศ เจริญฤทธิ์ชันษาสถาผล
แม้นผินพักตร์หักษิณถิ่นมณฑล ไม่ขาดคนรักใคร่เวียนไปมา
ทิศประจิมอิ่มเอมเกษมสุข บรรเทาทุกข์ปรากฏด้วยยศถา
แต่ทิศเหนือเหลือร้ายวายชีวา ทั้งชันษทรุดน้อยถอยทุกปี "

(สวัสดิรักษา)

นอกจากทิศทางในการนั่งรับประทานอาหารแล้ว ยังมีความเชื่อไปถึงเรื่องทิศทางในการขับถ่ายด้วย ทิศที่ถือว่าดีคือทิศเหนือซึ่งจะเห็นได้ว่าตรงกันข้าม

" อนึ่งนั่งบังคลอย่าลดต่ำ อย่าบ้วนน้ำลายพาเสียราศี
ผินพักตรสู่อุดรประจิมดี ไม่ต้องผีคุณไสยพ้นภัยพาล "

(สวัสดิรักษา)

การอาบน้ำชำระร่างกายในแม่น้ำลำคลองในสวัสดิรักษาก็สอนไว้ว่า

" อนึ่งถ้าจะลงสรงสนาน ทุกห้วยธารเถื่อนถ้ำและน้ำไหล
พระพักตรนั้นผันล่องตามคลองไป ห้ามมิให้อุจจาร์ปัสสาวะ
อย่าผันหน้าฝ่าฝืนขึ้นเหนือน้ำ จะต้องร่ำเพรำพัดชัดมาปะ
เมื่อสรงน้ำสำเร็จเสร็จธุระ คำนับพระคงคาเป็นอาจิณ "

(สวัสดิรักษา)

ข้อปฏิบัตินี้ก็สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่ามีเทพเจ้าซึ่งรู้จักกันอยู่ทั่วไปว่าพระคงคาอยู่ประจำแม่น้ำลำคลอง ถ้าไม่ขอขมาจะหรือกระทำให้น้ำในแม่น้ำลำคลองสกปรก เทพเจ้านั้นจะโกรธและอาจกลั่นแกล้งให้เกิดอันตรายได้

นอกจากคำสอนเกี่ยวกับอนามัยส่วนบุคคลซึ่งแสดงให้เห็นถึงเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์แล้ว ในสวัสดิรักษายังได้สอนถึงเรื่องการใช้ถ้อยคำและมารยาท โดยให้เหตุผลแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ว่า

" อนึ่งสุนัขมักเห่าแต่เห่าหอน อย่าขู่คอนด่าว่าอัชฌาสัย
เสียสง่าราศีมักมีภัย คนมิได้ยำเยงเกรงวาจา
อนึ่งเขาพะอย่าถ่มเมื่อลมพัด ไปถูกสัตว์เสื่อมมนตร์คลคาถา
อนึ่งพบพระสงฆ์ทรงศีลา ไม่วันทาถอยยอดทั้งยศทรัพย์
อนึ่งอย่าว่าแดดและลมฝน อย่ากังวลเร่งวันให้พลันดับ
เมื่อเช้าตรู่สุริยงจงลงรับ จงคำนับสุริยันพระจันทร
อนึ่งเล่าเช้าที่ศรีไสยาสน์ อย่าประมาทหมั่นคำนับลงกับหมอน
เป็นนิรันดร์สรรเสริญเจริญพร คุณบิดรมารดาคุณอาจารย์ "

(สวัสดิรักษา)

นอกจากไสยศาสตร์จะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจวัตรประจำวันแล้ว ในประเพณีเกี่ยวกับชีวิตนั้น ก็ล่าวได้ว่าไสยศาสตร์เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยอย่างมากมาย ซึ่งพอจะจำแนกกล่าวได้ดังนี้

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด

มนุษย์มีข้อสงสัยเกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์มานานแล้ว การขจัดข้อสงสัยของมนุษย์ในขั้นต้นก็ไม่พ้นวิธีการทางไสยศาสตร์ ความเชื่อของคนแต่เดิมเกี่ยวกับกำเนิดของคนนั้นว่าเป็นเพราะผีปั้น ดังปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน ว่า

"... จะกล่าวกลอนถึงกำเนิดคนทั้งหลาย
เมื่อแรกเข้าสู่ครรภ์บรรยาย ว่าอ้ายผีแสนร้ายบนปลายไม้
กลางคืนปั้นรูปหัวเราะชิก แล้วหยิบหยิกบีบบี้มิเอาสำไค
ปั้นแล้วปั้นเล่าเฝ้าริกไป เอานั่นนี่บี้ใส่ให้ครบครัน
คืนหนึ่งผีปั้นอยู่ปลายไม้ ยังมีสัตว์อยู่ในนรกนั่น
ทนทุกข์เวทนาสากรรจ์ ครั้นสิ้นกรรมทำนั้นก็พ้นทุกข์
จุติจากเพศเปรตอสุรกาย วุ่นวายวิ่งมาหาความสุข
จะไปสวรรค์มิทันจะพ้นทุกข์ ผีปั้นมันจึงชุกเข้าในครรภ์ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างขุนแผนและนางพิม)

จากความเชื่อดังกล่าวนี้เอง เมื่อเด็กที่เกิดมามีลักษณะผิดแผกไปจากคนทั่วๆไป คนจึงโทษว่าเป็นเพราะผีปั้นมาอย่างนั้น เช่น ขุนช้างเกิดมาหัวล้าน นางเทพทองก็ว่า

" ทุดลูกบัดสีเหมือนผีปั้น หัวล้านในครรภ์ดังวงเดือน "

และอีกตอนหนึ่งนางก็ว่า

" อ้ายผีโลนที่ไหนปั้นใส่มา "

พวกชาวบ้านที่พบเห็นขุนช้างก็พากันว่า

" อ้ายผีนอกละเมิดที่ไหนปั้น "

หญิงชายบางคู่ที่แต่งงานกันไปแล้วแต่ยังไม่มีบุตรก็มักจะทำพิธีขอบุตรจากเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ ด้วยมีความเชื่อกันว่า ถ้าใครไม่มีบุตรเมื่อตายไปแล้วจะไปถูกทรมานอยู่

ในขุมนรกที่เรียกว่า ปุตร เพราะการมีบุตรนั้นมีผลดีนอกไปจากการสืบวงศ์ตระกูล. คือ ถ้าบิดามารดามีบาปกรรมที่ได้กระทำไว้แต่ก่อนตาย บุตรจะได้เป็นผู้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ เป็นการไถ่บาปหรือผ่อนหนักให้เป็นเบา* ในเรื่องรามเกียรติ์ ท้าวทศรถทำพิธีขอบุตรโดยได้ปรึกษากับบรรดาฤาษีซึ่งมีฤาษีกไลโกฏเป็นหัวหน้าดำเนินพิธี หลังจากกไลโกฏฤาษีทูลเชิญพระนารายณ์ให้อวตารลงมาสำเร็จแล้ว จึงกลับมาจัดเตรียมการพิธี คือ

" ให้ตั้งโรงราชพิธี สิบเก้าห้องยาวรีสูงใหญ่
สี่เหลี่ยมจตุรัสอำไพ แล้วไปด้วยเครื่องอลงการ
เพดานดัดอัจกลับภู่ห้อย ระย้าย้อยล้วนพวงมุกดาหาร
ราชวัติฉัตรธงโอพาร งามดั่งวิมานเทวัญ
ท่ามกลางมีแท่นนพรัตน์ ปักเศวตฉัตรฉายฉัน
ตั้งเครื่องบูชาเรียงรัน ครบครันตามราชวาที "

เมื่อตั้งโรงราชพิธีเสร็จแล้วบรรดาพระคาบสก็เข้าโรงราชพิธี เริ่มดำเนินพิธีโดย

" จึ่งให้คาบสทั้งหลาย นั่งรายรวบนอกตามที่
ชั้นในนั้นสี่พระมุนี สำรวมอินทรีย์ประจำทิศ
พระกไลโกฏผู้เป็นครู เข้าสู่พิธีกาลากิจ
ถวายเครื่องบูชาวรามิศ สำรวมจิตอ่านเวทพร้อมกัน
ครั้นถึงสามราตรีกาล บันดาลธรณีเลื่อนลั่น
บังเกิดเพลิงพลุ่งเป็นเปลวควัน แสงนั้นรุ่งโรจน์เรืองไป
บัดเดี๋ยวอสูรทูนถาดทอง ผุดขึ้นในกองเพลิงใหญ่
มีก้อนข้าวทิพย์อันพึงใจ สี่ปั้นในถาดอันโอชา
กลิ่นนั้นหอมฟุ้งตระหลบ อบไปทั่วทศทิศา
ปรากฏถึงเกาะลงกา ด้วยอานุภาพฤทธี "

---

* เสฐียรโกเศศ เล่าเรื่องในไกรภูมิพระร่วง หน้า ๕๗-๕๘

กลิ่นข้าวทิพย์ที่เกิดขึ้นในพิธีนี้หอมขจายไปไกลถึงลงกา จึงทำให้การพิธีครั้งนี้ถูกรบกวน ด้วยนางมณโฑเมื่อได้กลิ่นข้าวทิพย์นางต้องการจะเสวยจึงอ้อนวอนให้ทศกัณฐ์หามาให้ ทศกัณฐ์จึงใช้นางกากนาสูรแปลงเป็นกามจโฉบข้าวทิพย์ไปให้นางมณโฑได้ครั้งนั้น ซึ่งต่อมาเกิดเป็นนางสีดา

ส่วนท้าวทศรถ เมื่อรอพระคาบสทำพิธีครบถ้วนแล้วก็เสด็จมายังโรงราชพิธี ถวายเครื่องบูชาแล้ว ฤาษีกไลโกฏก็กราบทูลเรื่องราชพิธีนั้นว่า

"อันซึ่งการกิจพิธี บัดนี้เสร็จดั่งปรารถนา
บังเกิดข้าวทิพย์อันโอชา ด้วยอานุภาพตบะกรรม์
แต่มีกากนาสาธารณ์ บินทะยานโฉบไปครั้งนั้น
ต้องคำพระอิศวรทรงธรรม์ สามก้อนกึ่งนั้นไม่ราคิน
ว่าแล้วหยิบเอาสุธาโภชน์ ปั้นหนึ่งเอมโอชด้วยรสกลิ่น
ให้เกาสุริยายุพาพิน กินเถิดจำเริญสวัสดี
แล้วหยิบปั้นหนึ่งส่งให้ แก่โฉมนางไกยเกษี
อันนางสมุทรเทวี ให้ปั้นหนึ่งกับที่เหลือกา "

มเหสีทั้งสามของท้าวทศรถเมื่อได้เสวยข้าวทิพย์ในพิธีนั้นแล้ว ต่อมาไม่นานนางก็ทรงครรภ์

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ท้าวกุเรปันทำพิธีขอโอรสด้วยการบนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง

" คิดพลางทางถวายเครื่องบวงสรวง บำบวงเทวราชเรืองศรี
ขออารักษ์หลักเมืองเรืองฤทธิ์ ได้ปราณีเชิญช่วยจงสมคิด
ให้ประไหมสุหรีนั้นมีบุตร เป็นบุรุษรูปโฉมประโลมจิต
ได้ครอบครองพระนครขจรฤทธิ์ ภาสะท้านทั่วทิศทั้งปวง
แม้นสมปรารถนาดั่งว่าขาน จะแต่งแก้บนบวงสรวง
เทียนทองชวาลาบุปผาพวง พรรณรายรุ่งร่วงด้วยเนาวรัตน์

จะแผ่ทองเนื้อเก้าหุ้มเสาศาล เอาตาดคาดทำม่านเพดานดัด
อีกทั้งทิวธงราชวัติ ชุมสายเศวตฉัตรชัชวาล
ทั้งแพะแกะโคกระทิงสิ่งละร้อย จะปล่อยไว้ในเทวสถาน
จะสมโภชเจ็ดทิวาราตรีกาล มีงานมหรสพครบครัน "

ระยะตั้งครรภ์ หญิงในระยะตั้งครรภ์นั้นมักจะมีนิมิตฝันแปลก ๆ เชื่อกันว่าความฝันนั้นจะบอกให้รู้ล่วงหน้าว่าบุตรในครรภ์จะเป็นหญิงหรือชาย มีลักษณะดีหรือชั่ว และรวมไปถึงลักษณะนิสัยและการงานด้วย ผู้ทำนายฝันนี้ก็มักจะเป็นสามี เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อกล่าวถึงกำเนิดของขุนช้าง ขุนศรีวิชัยบิดาขุนช้างเป็นผู้ทำนายฝันให้นางเทพทอง ว่า

"... อ่อเจ้าจะมีครรภ์หาเป็นไรไม่
ลูกของเราจะเป็นชายทำนายไว้ เหมือนนกตะกรุมตัวใหญ่คาบช้างมา
จะบริบูรณ์พูนสวัสดิ์แล้วเจ้าพี่ แต่ลูกเรานี้จะขายหน้า
หัวล้านแต่กำเนิดเกิดมา จะมั่งมีเงินตรากว่าห้าเกวียน "

ส่วนขุนไกรพลพ่ายบิดาพลายแก้วทำนายฝันแก่นางทองประศรี ว่า

" จะมีครรภ์ลูกนั้นจะเป็นชาย ดังทหารพระนารายณ์มาปฏิสนธิ์
กล้าหาญการณรงค์คงทน ฤทธิรณปราบทั่วทั้งแดนไตร
ซึ่งว่าเพชรรัศมีกล้า ภายหน้าจะได้เป็นทหารใหญ่
มียศศักดิ์เป็นพระยาข้าใช้ ร่วมพระทัยทรงธรรม์พระพันปี "

ฝ่ายพันศรโยธาบิดานางพิมพิลาไลยก็ทำนายฝันให้แก่นางทองประศรี ว่า

" ได้แหวนประดับลูกจะเป็นหญิง รูปร่างงามจริงตละแกล้งสรร
ด้วยเป็นแหวนของพระพิษณุกรรม์ จะเป็นช่างใครนั้นไม่ทันเลย "

ถ้าสามีไม่ทำนายฝันให้ก็อาจจะหาผู้รู้ไสยศาสตร์มาทำนายให้ วิธีการนี้ส่วนใหญ่กวีจะใช้กับตัวละครที่เป็นกษัตริย์ เช่น ในเรื่องอิเหนา เมื่อประไหมสุหรีจะทรงครรภ์ อิเหนาก็สุบินนิมิตไปว่า

"...
มีพระสุริยงทรงกลด
แจ่มแจ้งแสงสว่างทั้งโลกา
ว่านงลักษณ์นั่งเล่นที่ชาลา
ชักรถมาในเวหา
ตกลงตรงหน้านางรับไว้ "

โหรทูลทำนายพระสุบินนิมิต ว่า

"อันพระสุบินนี้ดีนัก
อาจองทรงเดชดั่งสุริยัน
จะเป็นที่กับเข็ญให้เย็นยุค
ซึ่งนิมิตยามจันทร์วันอังคาร
สิ่งใดพระองค์ประสงค์นัก
แต่ในสองเดือนถ้าเคลื่อนไป
จะได้โอรสรักเป็นแม่นมั่น
ทุกนิเวศน์เขตขัณฑ์ไม่ต้านทาน
ราษฎรจะได้สุขเกษมสานต์
จวนเวลากาลอโณทัย
ตำราว่าจักพลันได้
พระองค์อย่าไว้ชีวิตโหรา "

ในระยะตั้งครรภ์นี้หญิงก็มักอยากจะรับประทานอาหารแปลก ๆ อย่างนางเทพทองนั้นกวีกล่าวว่ามีอาการดังนี้

" ลุกนั่งอึดอัดถัดไปมา
น้ำลายไหลรี่ดังผีกระสือ
เหมือนหนึ่งตาหลวงเข้าประจำตัว
ปลาไหลไก่กบทั้งเต่าฝา
หยิบคำโตโตไม้เข้าไป
ให้อยากเหล้าเนื้อพล่าตัวสั่นรัว
ร้องไห้คร่างฮืออ้อนวอนผัว
ยิ่งให้กินตละยั่วยิ่งเป็นไป
แย้บิ้งอึ่งนาไม่พอไส้
ประเดี๋ยวเหล้าสิ้นไหไม่ซื้อทัน "

อาการอยากกินอาหารแปลก ๆ ของหญิงมีครรภ์นี้ ที่เป็นที่รู้จักกันดีก็คือในเรื่อง ราชาธิราช ซึ่งกล่าวถึงอาการของนางอัครมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ว่า

" ขณะนั้นนางอัครมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงพระครรภ์ ให้บังเกิดความปรารถนาอยากเสวยดินกลางใจเมืองหงสาวดี จึงกราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า ข้าพเจ้าแพ้ครรภ์อยาก จะเสวยดินกลางใจเมืองหงสาวดี ขอพระองค์ได้ทรงโปรดให้ทูตลงไปขอมาจงได้ พระเจ้ามณเฑียรทองได้ทรงฟังดังนั้น ก็ให้แต่งพระราชสาส์น นำมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช..."

พระเจ้าราชาธิราชได้รับพระราชสาส์นก็ทรงทราบว่าเป็นพ่อลาวแก่นท้าวโอรสที่พระองค์สั่งประหาร และก่อนตายได้อธิษฐานต่อพระมุเตาไว้ว่า

" ...ข้าพเจ้าจะเป็นกบฏคิดประทุษร้ายต่อสมเด็จพระราชบิดาหามิได้ บัดนี้พระราชบิดาให้ประหารชีวิตข้าพเจ้าผู้หาความผิดมิได้เสีย เดชะผลอานิสงส์ที่ข้าพเจ้าได้เอาพระมาลาออกกระทำพุทธบูชา ถ้าข้าพเจ้าตายแล้วขอให้ได้ไปเกิดในครรภ์พระอัครมเหสีสมเด็จพระเจ้ามณเฑียรทองณตรุงรัตนบุระอังวะเถิด ถ้าอายุข้าพเจ้าได้ยี่สิบสองปีแล้ว ขอให้ได้ทำสงครามด้วยพระราชบิดาองค์นี้จงได้ และเมื่อข้าพเจ้าถือปฏิสนธิในครรภ์พระมารดานั้น ขอให้พระมารดาอยากเสวยดินในกลางใจเมืองหงสาวดีนี้ ให้ได้สมความปรารถนาจงทุกประการ "

พระเจ้าราชาธิราชทรงดำริเห็นว่า ถ้าให้ดินกลางใจเมืองไปตามที่ขอนั้นจะทำให้พ่อลาวแก่นท้าวซึ่งกลับชาติมาเกิดนั้นข่มอำนาจของพระองค์ได้ พระองค์จึงแก้ไขด้วยการให้ดินในที่อื่นไปแทน

> "...จึงตรัสสั่งให้ขุดดินที่จันทการสถานเก่า เอามาอบปรุงให้หอมกลิ่นดีแล้ว ใส่ในผอบทองประดับพลอยอันงาม แล้วให้แต่งพระราชสาส์นสนอง จัดเครื่องราชบรรณาการตอบแทนโดยควร มอบให้มังตุเรจองนำกลับไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังช่อง..."

ในเรื่องอาการแพ้ท้องนี้มีความเชื่อกันอยู่ว่า

> ถ้ามารดาอยากกินมีจฉมังสา เนื้อปลาและสิ่งสดคาวท่านว่าสืบมาแต่ปฏิสนธิ
> ถ้ามารดาอยากกินน้ำผึ้ง น้ำอ้อยน้ำตาล ท่านว่าจากสวรรค์มาปฏิสนธิ
> ถ้ามารดาอยากกินสรรพผลไม้ ท่านว่าดิรัจฉานมาปฏิสนธิ
> ถ้ามารดาอยากกินดิน ท่านว่าพรหมมาปฏิสนธิ
> ถ้ามารดาอยากกินของเผ็ดร้อน ท่านว่ามนุษย์มาปฏิสนธิ

ข้อปฏิบัติของหญิงระยะตั้งครรภ์ ในระยะตั้งครรภ์เป็นระยะที่เชื่อกันว่าถ้าพ่อแม่ประพฤติตนไม่ดี เคราะห์กรรมนั้นก็อาจจะตกไปถึงลูกได้ ฉะนั้นในระยะนี้ผู้ตั้งครรภ์จึงต้องพยายามรักษาใจให้บริสุทธิ์ ข้อยึดถือปฏิบัติกันเป็นส่วนใหญ่ก็คือการถือศีล ในเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงการปฏิบัติตนของนางเกสรมารดานางสร้อยทอง ว่า

> "แต่นี้ท้องแม่ประคองด้วยความรัก ระวังเจ้าเป้าพักบ่รักษา
> เผ็ดร้อนผ่อนอดทุกเวลาก ๆ จำศีลสาวนาเป็นนิรันดร์"

---

[1] เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการตั้งครรภ์ หน้า ๙๔

และได้กล่าวถึงการปฏิบัติตนของนางทองประศรีตอนตั้งครรภ์ ว่า

"จะกล่าวถึงนางทองประศรีมีครรภ์แก่ งามแท้เผ้าผมก็สมหน้า
ผิวพรรณดังสุวรรณมาทาบทา ดวงหน้าดังจันทร์เมื่อวันเพ็ง
แก้มทั้งสองข้างดังปรางทอง เต้านมทั้งสองก็ครัดเคร่ง
ผิวเนื้อเป็นนวลควรแลเล็ง ดูปลั่งเปล่งน่าชมพอสมตัว
จำศีลภาวนาเป็นเนืองนิตย์ น้อมจิตนบน้ำขึ้นเหนือหัว
ภาวนาบูชาด้วยดอกบัว ไม่กลัวที่จะเป็นอันตราย

ดอกบัวที่ใช้บูชาพระนี้เมื่อบูชาแล้วใช้นำมาต้มกินเมื่อเวลาครรภ์แก่ถือเป็นยาครรภ์รักษา เพื่อให้ทารกมีร่างกายแข็งแรง และป้องกันการอาเจียนของมารดาซึ่งเกิดจากอาการแพ้ท้อง บางคนก็นำดอกบัวไปให้พระสงฆ์ลงคุณพระเสกเป่า ยาครรภ์รักษาที่ดีอีกอย่างหนึ่ง คือใช้เกสรบัวหลวงกับเทียนดำทำเป็นลูกประคบต้มกับน้ำมะพร้าวอ่อน เพราะน้ำมะพร้าวอ่อนมีคุณสมบัติบางอย่างสำหรับบำรุงครรภ์

ในเรื่องการปฏิบัติตนของหญิงมีครรภ์นี้ พระยาอนุมานราชธนได้เขียนถึงไว้พอจะสรุปได้ดังนี้[๑]

๑. ห้ามเยี่ยมไข้หนักหรือเผาศพ ข้อนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้หญิงมีครรภ์เสียขวัญและคิดวิตกกังวลมาก

๒. ห้ามดูคนอื่นคลอด เพราะจะทำให้เขาคลอดไม่ได้ด้วยเด็กในท้องจะอายกัน ในข้อนี้คงห้ามเพราะเกรงหญิงมีครรภ์จะไม่สบายใจที่เห็นความเจ็บปวดระหว่างคลอด

๓. ห้ามเข้าในเขตพิมุตตลที่พระสงฆ์ท่านทำสังฆกรรมสวดญัติ คงสืบเนื่องจากเสียงของคำว่าญัตติใกล้กับคำว่า "ยัด" และเพื่อให้พิธีกรรมนั้นบริสุทธิ์ด้วย

๔. แวลามีสุริยาคราสหรือจันทรคราสให้เอาเข็มเย็บผ้ากลัดชายพกไว้เพื่อป้องกันมิให้ลูกเกิดมาพิการ

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการเกิด หน้า ๖.

๕. ห้ามลูบตัวเวลากลางคืน เพราะถือว่าเวลาคลอดจะปวดน้ำคร่ำมากหรือคลอดเป็นแฝดน้ำ ถ้าจะอาบให้เปลี่ยนกายอาบเพราะเชื่อกันว่าผีกลัวคนเปลี่ยนกายจะได้ไม่กล้ามาทำอันตราย

๖. ห้ามนั่งหรือยืนคาประตูหรือบันได ถือเป็นเคล็ดไม่ให้ติดขัดและคลอดง่าย

ในระยะที่หญิงมีครรภ์แก่ ชายผู้เป็นสามีจะต้องไปตัดฟืนมาไว้สำหรับให้ภรรยาอยู่ไฟเมื่อคลอดแล้ว คนอื่นไปตัดแทนไม่ได้ท่านห้าม ไม้ฟืนนั้นใช้เป็นไม้มะขามหรือไม้สะแกเพราะหาง่ายและไม่ค่อยมีขี้เถ้า ในบางถิ่นให้ใช้ไม้ทองหลางด้วยเพื่อกันปวดมดลูกและเลือดเป็นพิษ เวลาตัดฟืนนั้นท่านให้ว่าคาถาว่า " นโม พุทธตัสสะ" เวลาว่าคำว่า ตัส ให้ใช้มีดตัดทันที การตัดฟืนนี้ถือเป็นการเสี่ยงทายด้วย ถ้าตัดได้ฟืนขนาดยาวทายว่าได้ลูกชาย ถ้าตัดได้ฟืนขนาดสั้นทายว่าได้ลูกสาว ฟืนที่ตัดไว้แล้วนี้นำมากองไว้ ใช้หนามพุทราสะเพื่อป้องกันผีโดยเฉพาะผีกระสือซึ่งกลัวหนามมากกว่าผีชนิดอื่น ๆ[๑]

ระยะคลอด ระยะนี้เป็นระยะที่สำคัญที่สุด ด้วยหญิงอาจเป็นอันตรายถึงชีวิตได้ ทุกคนที่เกี่ยวข้องต่างก็เอาใจช่วยให้คลอดง่ายและปลอดภัย วิธีการที่ช่วยนั้นก็มีทั้งการบนบาน

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องด้วยการเกิด หน้า ๑๕ – ๑๗

ศาลกล่าวและการใช้เวทมนตร์คาถา เช่น ตอนนางเทพทองกลอดขุนช้าง ผู้คนในบ้านต่างก็พากันวุ่นวายช่วยนางด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ

"...
บ้างก็เสกมงคลปรายข้าวสาร เอาเบี้ยบนลนลานเหน็บฝาเกลื่อน
บ้างเร่งหมอตำแยอย่าแชเชือน ข่มท้องร้องเตือนลูกขวางตัว
บ้างก็เข้าหนุนหลังนั่งเคียงข้าง นางเทพทองร้องคร่างพลางกลอกหัว
ขุนศรีวิชัยนั้นตัวสั่นรัว จิกหัวแล้วเป่ากระหม่อมลง "

การเสกข้าวสารปรายไปนั้นถือเป็นการป้องกันผีเช่นเดียวกับการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ นอกจากการช่วยด้วยวิธีดังกล่าวแล้ว ยังมีการเสกน้ำให้ดื่มเพื่อให้คลอดง่ายด้วย น้ำที่เสกนั้นเรียกว่าน้ำสะเดาะ เมื่อคราวนางแก้วกิริยาจะคลอดพลายชุมพลขุนแผนก็ทำน้ำสะเดาะให้นางดื่ม

" ทองประศรีว้าวุ่นเรียกขุนแผน แล้วลุกแล่นมาประคองทั้งสองไหล่
ขุนแผนทำน้ำสะเดาะให้ทันใด กลืนเข้าไปพอตลอดคลอดลูกชาย "

การทำน้ำสะเดาะนั้นมีวิธีการต่าง ๆ กันไป เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงวิธีการทำน้ำสะเดาะว่ามีวิธีดังนี้

๑. เอาน้ำแช่ด้วยตะกรุดลงคาถา
๒. เอาน้ำรดหัวแม่เท้าแม่สามีแล้วรองเอาไว้ใช้
๓. ตักน้ำสาดขึ้นไปบนหลังคาแล้วรองเอาไว้ กลับสาดขึ้นไปอีกทำดังนี้ให้ครบ ๓ ครั้ง แล้วจึงนำน้ำที่รองไว้มาเสกด้วยพระพุทธคุณว่าถอยหลัง

๔. ใช้วิธีร่ายมนตร์อันมีข้อความขบขันและหยาบคายดังๆ จนคนเจ็บได้ยินและหัวเราะออกมาจึงจะถือว่าขลัง[๑] วิธีนี้เข้าใจว่าคงจะเป็นอุบายให้คนเจ็บลืมความเจ็บปวด

ในขณะที่เจ็บท้องใกล้คลอดนี้ คนในบ้านต้องรีบไปล้มฟืนที่กองไว้ให้หลายลง แล้วชักฟืนนั้นมา ๒-๓ ดุ้นไปติดไฟต้มน้ำเตรียมไว้ใช้เวลาคลอด แล้วใช้ฟืนดุ้นที่ติดไฟแล้วนั้นเป็นเชื้ออยู่ไฟต่อไป และถ้าประตูหน้าต่างหรือสิ่งอื่น ๆ ปิดอยู่ให้เปิดออกให้หมด[๒] ถือเป็นเคล็ดว่าจะได้คลอดง่าย

ผู้ทำการคลอดสมัยก่อนนั้นคือหมอตำแย เมื่อตามหมอตำแยมาแล้วให้จัดขันบรรจุข้าวสารพอสมควร หมาก ๓ ผล พลู ๓ เรียง กล้วย ๑ หวี ธูป ๓ ดอก เทียน ๓ เล่ม และเงินติดเทียนตามอัตราค่าธรรมเนียม[๓] และถ้าต้องการจะใส่สิ่งใดเพิ่มลงไปอีกก็ได้ ขันข้าวนี้เตรียมไว้เพื่อเป็นค่าบูชาคุณหมอตำแยที่มาช่วยทำการคลอดให้

เวลาจะคลอดนั้นก็ต้องเลือกดูทิศทางที่ดี ตามธรรมดาให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หรือหันศีรษะไปทางทิศเหนือ เพื่อลูกจะได้เลื่อนลงได้สะดวก ในบางรายครูเฒ่าเจ้าหมอจะเป็นผู้หาทิศให้ บางก็ใช้ทิศที่แม่ไก่กำลังไข่อยู่ ถ้าไก่หันหัวไปทางทิศใดก็ให้หันหน้าไปทางทิศนั้น[๔] เพื่อถือเป็นเคล็ดว่าจะได้คลอดง่ายเหมือนไก่ออกไข่

ระยะหลังคลอด เมื่อเด็กคลอดและทำความสะอาดเรียบร้อยแล้วก็จะทำพิธีร่อนกระด้ง "ทาขมิ้นแล้วใส่กระด้งร่อน" อุ้มเด็กลงกระด้งโดยใช้ผ้าห่มหรือเบาะรอง กระด้งนั้นใช้ด้านหลังเพราะเห็นด้านที่นูนและหยุ่น ถ้าเป็นเด็กชายให้จัดสมุดดินสอวางไว้ด้วย ถ้าเป็น

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการเกิด หน้า ๓.

[๒] ค หน้า ๑๙

[๓] ค. หน้า ๒๒.

[๔] ค. หน้า ๑๙.

เด็กหญิงให้วางค้ายและเข็มเย็บผ้าแทน เป็นการเอาเคล็ดว่า เมื่อเติบโตขึ้นจะได้รู้จักอ่านเขียน หนังสือรู้จักเย็บปักถักร้อย เสร็จแล้วหมอตำแยจะยกกระด้งขึ้นร่อนเบา ๆ พอเป็นพิธี แล้ววางกระแทกกระด้งลงแต่เบาๆ พอให้เด็กรู้สึกตกใจร้องแว้ ที่ทำดังนี้เพื่อให้เด็กคุ้นจะได้ไม่สะดุ้งตกใจต่อไป ทำเช่นนี้ ๓ ครั้ง ปากก็ว่า " สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใครมารับไปเน้อ" ผู้คนในที่นั้นก็จะรีบรับสมอ้างว่าเป็น "ลูกฉันเอง" แล้วหมอตำแยก็จะส่งกระด้งเด็กให้ผู้นั้นรับไป ผู้รับไปในพิธีนี้เรียกว่าแม่ยก แม่ยกจะให้เงินแก่หมอตำแยพอเป็นพิธีว่าซื้อไว้[๑]

เมื่อเด็กเกิดแล้วหน้าที่สำคัญตอนนี้ก็คือการเลี้ยงดูเด็ก ในรายที่พ่อแม่มีฐานะดีและแม่ไม่สามารถให้อาหารทารกได้เพียงพอก็จำเป็นต้องหาอาหารจากแหล่งอื่น ในสมัยเดิมนั้นยังไม่มีอาหารสำเร็จสำหรับทารก แหล่งอาหารที่จะได้ก็ได้จากบุคคล ลักษณะบุคคลที่จะมาให้อาหารแทนผู้เป็นแม่เรียกว่าแม่นมหรือนางนม ในรามเกียรติ์ ได้กล่าวถึงลักษณะไว้ว่า

"...
จึ่งจัดนางนมประโลมเลี้ยง ทรงโฉมพิศเพียงสาวสวรรค์
ล้วนลูกสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์ กายนั้นเว้นโทษหกประการ
คือสูงต่ำดำขาวพีผสม เลือกลักขณาพร้อมนมหวาน
หกสิบสี่องค์นงคราญ พี่เลี้ยงพนักงานจำเริญตา
อีกเจ้าชรัวยายประยูรวงศ์ ถวายพระภุชพงศ์เชษฐา
กับสามสมเด็จพระอนุชา ตามประกาศิตพระมุนี"

(รามเกียรติ์ ตอนเกิดโอรสทศรถ)

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ก็มีปรากฏความในลักษณะเดียวกัน ว่า

" บัดนั้น ท้าวนางข้างในถ้วนหน้า
ทั้งเถ้าแก่ชะแม่จ่าชา ก็จัดสรรภรรยาเสนี
เป็นนางสนมสมบูรณ์ด้วยรูปร่าง ครบถ้วนตามอย่างหกสิบสี่
เว้นโทษขาวดำผอมพี ไม่มีต่ำสูงเสมอกัน

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องด้วยการเกิด หน้า ๓๖.

แล้วจัดหล่านารีพี่เลี้ยง ที่ควรเคียงถือต้องประคองชวัญ
สี่อนงค์ทรงลักษณ์ลาวัณย์ ล้วนวงศ์พงศ์พันธุ์กษัตรา"

(อิเหนา ตอนเกิดอิเหนากุเรปัน)

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน นั้นกล่าวไว้แต่เพียงว่าจัดหาแม่นมมาให้เลี้ยงดูเช่นในตอนเลี้ยงดูขุนช้าง

"...
ค่ำแล้วจึงเข้าไปนอนไฟ แม่นมข้าไทให้รักษา
อาบน้ำป้อนข้าวทุกเวลา ไกวเปลเห่ช้ามาทุกวัน"

สำหรับลักษณะแม่นมนั้นในพรหมชาติ ได้กล่าวถึงตำราดูลักษณะแม่นมซึ่งมีน้ำนมดีไว้ตอนหนึ่งว่า

ถ้าหญิงนั้นมีกาย อกไหล่ผาย เนตรน้อย พักตร์แช่ม
ช้อยชวนชม นิ่มเนื้อนวล เอวรัด นาสาทัดเล็บสิงห์ หลัง
ราบยิ่ง ฉันตั้งเต้ากลมดังดอกบัว หัวนมเล็กขอบแดง กล้อง
แกล้งมือเท้าเรียว น้ำนมเชียวรสหวาน
รูปหนึ่งพานไหล่สอบ หน้ากลมขอบ เนตรน้อย พักตร์
แช่มชอยควงถัน ดังบุษบันตูมตั้ง พิศผิวหนังเหลืองสี การเกิด
มีกลิ่นกายหอมรวยคล้ายเหมือนกลิ่น การเกิดยินนามมงฺ
เบญจกัลญาณ์ปรากฏ น้ำนมข้นรสหวาน
อนึ่งพงศ์พานผิวพรรณ งามเกศกัณฐ์งามองค์ งามคิ้ว
กังชนตา-อ่อน,นาสาสูงสม เต้านมกลม ปลายงอน
งามผิวอ่อนเอวกลึง น้ำนมพึงใจชื่น รสหวานพ้นมันสักหน่อย..."[๑]

---

[๑] พรหมชาติ ภาค ๑ หน้า ๕๘.

การอยู่ไฟ หรือที่ในขุนช้างขุนแผนว่า "เข้าไปนอนไฟ"นั้นเป็นวิธีการรักษาแบบเก่าต้องทำพิธีกับพิษไฟ วงด้ายสายสิญจน์ แขวนยันต์ตรีนิสิงเห ๘ ทิศรอบที่อยู่ไฟและมีหนามสะ เพื่อกันผีมาทำอันตราย

การกับพิษไฟนั้นต้องหาผู้รู้มาเสกข้าวสารกับเกลือด้วยคาถา ว่า "พุทโธ โลกนาโถ โมคคลลาโน อคูคีสยายมม " * เสกแล้วเคี้ยวข้าวสารกับเกลือพ่นที่ตัวหญิงที่จะอยู่ไฟ ๓ ครั้งตรงท้อง พ่นที่หลัง ๓ ครั้ง และพ่นที่เตาไฟ ๓ ครั้ง แล้วเอาน้ำมนตร์ธรณีสารประพรมเตาไฟ ก่อนเส้าเตาไฟและขอขมาลาโทษต่อพระเพลิง การอยู่ไฟนั้นจะอยู่ ๗ วัน ๕ วัน ๑๑ วัน หรืออยู่ถึง ๒๕ วันก็ได้ นิยมใช้เป็นจำนวนคี่ ด้วยเชื่อว่า วันคู่ลูกถี่ วันคี่ลูกห่าง[๑] ในขุนช้างขุนแผนกล่าวว่านางทองประศรีอยู่ไฟถึง ๑ เดือน

" เดือนหนึ่งออกไฟไม่หมองมัว ขมิ้นแป้งแต่งตัวน่าเอ็นดู"

ผู้ที่จะไปเยี่ยมคนอยู่ไฟนั้นห้ามกล่าวถึงเรื่องหนาว ร้อน เป็นผดเป็นฝี เจ็บไข้ ตาย และสิ่งที่ถือว่าไม่เป็นมงคลทั้งหลาย[๒] ที่ห้ามกล่าวดังนี้ก็ด้วยหญิงที่อยู่ไฟนั้นมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับสุขภาพของตนเอง และห่วงใยถึงทารกซึ่งตนไม่สามารถจะดูแลได้อย่างใกล้ชิดอยู่แล้ว การพูดถึงในสิ่งที่ไม่เป็นมงคลต่าง ๆ ให้ได้ยินจึงเป็นการเพิ่มความทุกข์กังวลให้อีก

การตั้งชื่อ ตามความเชื่อเดิมเชื่อกันว่า ชื่อนั้นจะส่งผลดีหรือผลร้ายให้กับผู้เป็นเจ้าของได้ ในการตั้งชื่อนั้นผู้ตั้งจึงต้องพยายามเลือกหาชื่อซึ่งประกอบด้วยอักษรที่จะมีผลดีกับเด็ก โดยใช้วันเดือนปีเกิดของเด็กมาเป็นเกณฑ์ และอาจนำไปผสมกับเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นด้วยก็ได้ สำหรับผู้ที่จะตั้งชื่อให้เด็กนั้นนิยมให้ญาติผู้ใหญ่เป็นผู้ตั้งให้ เช่นในเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงการตั้งชื่อขุนแผนไว้ว่า

---

* คาถานี้แต่ละเกจิอาจารย์ใช้ต่างกันไป

๑ พระยาอนุมานราชธน ประเพณีเนื่องในการเกิด หน้า ๕๖.

๒ ก หน้า ๔๐.

"พ่อแม่ปรึกษากับย่ายาย จะให้ชื่อหลานชายอย่างไรปู่
ฝ่ายตาตะแกเป็นหมอดู คิดคูณเลขอยู่ให้หลานชาย
ปีชาลวันอังคารเดือนหา ตกฟากเวลาสามชั้นฉาย
กรุงจีนเอาแก้วอันแพรวพราย มาถวายพระเจ้ากรุงอยุธยา
ให้ใส่ปลายยอดพระเจดีย์ใหญ่ สร้างไว้แต่ครั้งเมืองหงสา
เรียกวัดเจ้าพระยาไทยแต่ไรมา ให้ชื่อว่าพลายแก้วผู้แววไว"

การตั้งชื่อขุนช้างก็อาศัยเกณฑ์เดียวกันนี้ คือ

"ปู่ย่าตายายสบายใจ จะให้ชื่อหลานไว้เป็นมงคล
แม่ฝันว่านกตะกรุมคาบช้าง บินมาแต่ทางพนาสณฑ์
พาไปให้ถึงในเรือนตน หัวล้านอกนแต่เกิดมา
เมื่อตกฟากฤกษ์พารของหลานชาย ช้างเผือกมาถวายพระพันวษา
จึงให้นามตามเหตุทั้งปวงมา หลานรักของข้าชื่อขุนช้าง"

นอกจากจะให้ญาติผู้ใหญ่เป็นผู้ตั้งชื่อให้แล้ว ในบางครั้งพ่อแม่เด็กอาจจะมอบหมายหน้าที่นี้ให้กับผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือเป็นผู้ตั้งให้ ถือเป็นสิริมงคลแก่ตัวเด็กเช่นเดียวกับให้ญาติผู้ใหญ่ตั้งให้ ในรามเกียรติ์ ท้าวทศรถให้พระดาบสทั้งสี่เป็นผู้ถวายนามราชโอรสของพระองค์

"เมื่อนั้น องค์พระดาบสทั้งสี่
จึงให้นามตามศาสตร์พระศุลี โดยศรีชันษาพยากรณ์
พระเชษฐาคือพระนารายณ์เทเวศ ชื่อพระราเมศทรงศร
ที่สองคือจักรฤทธิรอน นามกรพระพรตกุมารา
ที่สามคือบัลลังก์กับสังข์ทรง ชื่อพระลักษณ์สุริยวงศ์กนิษฐา
คทาวุธที่สุดอันดับมา ชื่อว่าพระสัตรุดกุมาร"

อักษรที่จะนำมาตั้งชื่อนั้นไม่นิยมอักษรที่เป็นกาลกิณีกับผู้เกิด นิยมอักษรที่จะเป็นเดช เป็นศรีหรือพูดง่าย ๆ คืออักษรที่จะให้ผลดีกับเจ้าของ เช่น ผู้เกิดวันอาทิตย์อักษรที่ควรจะหลีกเลี่ยงเพราะเป็นกาลกิณีก็ได้แก่อักษร ส ห ฬ ควรใช้อักษรที่จะให้ผลดีแทนเช่น จ ฉ ช ฌ ฯ, ฎ ฐ ฑ ฒ ณ*

*อุรคินทร์ วิริยบูรณะ ประเพณีไทยฉบับมหาราชครู หน้า ๗๖.

อีกคติหนึ่งของการตั้งชื่อก็คือตั้งชื่อให้เป็น หมู หมา กบ เขียด หรือสิ่งน่าเกลียดต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะเชื่อกันว่า ถ้าเด็กเกิดมามีรูปร่างงาม ผีชอบใจในฝีมือปั้นของตนก็จะเอาตัวเด็กไปเลี้ยงเอง จึงต้องทำอุบายหลอกผีด้วยการตั้งชื่อให้เข้าใจผิด นอกจากนั้นก็มีการหลอกผีด้วยการกล่าวตำหนิเด็กนั้นว่ามีหน้าตาน่าเกลียดน่าชังด้วย

ในกรณีที่บุคคลนั้นเกิดเคราะห์ร้ายมาก ๆ จนเกือบเอาชีวิตไม่รอด หรือเจ็บป่วยบ่อย ๆ วิธีแก้ไขวิธีหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนชื่อใหม่ ซึ่งเท่ากับเป็นการเกิดใหม่และถือว่าเป็นการหลอกผีว่ามิใช่บุคคลเดียวกับที่ผีต้องการจะเอาตัวไป แล้วบุคคลนั้นก็จะกลับเป็นปกติ ดังเช่น นางพิมพิลาไลย เมื่อพลายแก้วไปทัพ นางเจ็บหนัก นางศรีประจันจะรักษาพยาบาลอย่างไรก็ไม่หาย ในที่สุดต้องไปขอคำปรึกษาจากพระ ท่านให้คำแนะนำว่า

"...
มันตกลงที่นั่งนางสิดา ออพิมพิลาไลยนี่เคราะห์ร้าย
ถ้าแม้นไม่จากผัวตัวจะตาย เมื่อทศพักตร์ลักพาไปสูญหาย
ผลัดชื่อเสียพลันว่าวันทอง ถ้ายักย้ายแก้ไขไม่เป็นไร
โรคนั้นพลันจะคลายหายไป จะครอบครองทรัพย์สินทั้งปวงได้
หาบรรลัยไม่หรอกสีกายาย"

พิธีตั้งชื่อนี้โดยปกติมักจะทำควบคู่กันไปกับการทำขวัญ ซึ่งมีวิธีปฏิบัติต่างกันไปเป็น ๒ แบบ คือ

๑. ทำขวัญวัน เป็นพิธีที่ทำหลังจากเด็กเกิดแล้ว ๓ วัน เนื่องด้วยเด็กที่เกิดใหม่ ๆ นั้นในสามวันแรกมักตายง่าย เชื่อกันว่าเพราะผีมาเอาตัวเด็กไป[๑] อย่างที่ชอบพูดกันว่า "สามวันลูกผี สี่วันลูกคน" การทำขวัญนี้เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ตัวเด็ก และเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจของผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กด้วยเชื่อว่าตนได้ทำในสิ่งที่ดีแล้ว การทำขวัญวันนั้นมีปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนกำเนิดโอรสท้าวทศรถ ว่า

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ขวัญและการทำขวัญ หน้า ๖๔.

" จึงให้จัดมหาปราสาท โดยราชตำหรับพิธีใหญ่
ปูพรมกั้นฉากอำไพ ผูกม่านสองไขโอพาร์
ตั้งทั้งบายศรีนากทอง เงินงามเรืองรองลายเลขา
พานสุวรรณรองแว่นรัตนา สุคนธาเทียนชัยรูจี
ท่ามกลางนั้นตั้งบัลลังก์รัตน์ ปักเศวตฉัตรเฉลิมศรี
เพดานห้อยพวงมาลี อัจกลับมณีอลงการ "

เมื่อเตรียมการพระราชพิธีพร้อมแล้ว สังฆการีก็รับรับสั่งออกไปนิมนต์พระคณะทั้งสี่เข้ามา ท้าวทศรถถวายดอกไม้ธูปเทียน แล้วเริ่มพิธี

"... ให้เชิญพระกุมารทั้งสี่
ออกมาถวายอัญชุลี พระมหาฤาษีผู้ปรีดา
...
ครั้นถึงจึงวางพระกุมาร เหนือแท่นสุรกานต์ประภัสสร
ภายใต้เศวตฉัตรอลงกรณ์ งามดั่งศศิธรในเมฆา
...
บัดนั้น ปุโรหิตพฤฒาผู้ใหญ่
ได้ฤกษ์ก็จุดเทียนชัย ติดในแว่นแก้วรจนา
เวียนเอยเวียนเทียน ให้เวียนแต่ซ้ายไปขวา
โหรเฒ่าสั่นฆ้องสามคราว ประโคมทั้งกาหลดนตรี
ขับไม้ขับขานประสานเสียง ดุริยางค์จำเรียงอึงมี่
ราชครูปุโรหิตเสนี พระศรีสุริยวงศ์พร้อมกัน
เจ็ดรอบขอบราชตำรับ จึงดับเทียนชัยเฉลิมขวัญ
ชีพ่อจับหัตถ์แล้วโบกควัน ให้พระพงศ์เทวัญกุมารา
เอาจุณเจิมเฉลิมพระนลาต สี่องค์อัครราชโอรสา
แล้วโอมอ่านพระเวทพรหมา ถวายอาเศียรพาหสวัสดี "

เครื่องใช้ในการทำขวัญของพื้นบ้านนั้นมีเพียง บายศรีปากชาม เครื่องบัตรพลีสำหรับสังเวยพระภูมิเจ้าที่ซึ่งประกอบด้วย ปลาช่อนต้มยำตัวหนึ่ง มะพร้าวอ่อนผลหนึ่ง กล้วยน้ำว้าหวีหนึ่ง ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว และขนมอื่น ๆ ตามสมควร พร้อมทั้งดอกไม้ธูปเทียน แป้งหอมหรือน้ำมันหอมหรือกระแจะสำหรับจุณเจิม ข้าวสารบรรจุลงในขันสำหรับปักแว่นเทียน ๓ แว่น[๑]

พิธีการทำขวัญก็ดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน คือ เมื่อได้เวลาทำขวัญ ผู้กระทำพิธีเริ่มพิธีด้วยการจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย สวดชุมนุมเทวดา ผู้ใหญ่ญาติพี่น้องและคนอื่น ๆ ที่มาในงานนี้นั่งล้อมผู้รับขวัญ ผู้ทำพิธีนั่งตรงหน้าบายศรีและผู้รับขวัญ กล่าวคำเชิญขวัญเสร็จแล้วปลดผ้าขวัญจากบายศรีพร้อมทั้งใบตองอ่อน ต่อจากนี้ผู้ทำพิธีจุดเทียนใส่แว่นทั้ง ๓ แว่น เอาไปเวียนขวารอบโตกที่วางบายศรีครบ ๓ รอบแล้ว ผจงถือปักแว่นทั้งสองข้างด้วยมือทั้งสองข้างคราวละแว่นยกขึ้นยกลงโดยควักเข้าหาตัวหรือปัดออกจากตัวให้ได้ระดับเสมอศีรษะ ๓ ครั้ง แล้วเอาหลังมือขวาโบกปัดควันเทียนให้ไปทางตัวเด็ก เสร็จแล้วมอบแว่นแก่คนที่อยู่ทางซ้ายรับเอาไปทำการทำนองเดียวกัน และส่งต่อ ๆ ให้คนอยู่ถัดไปตามลำดับ เสร็จแล้วนำไปปักไว้ที่เดิมจนครบ ๓ แว่น แล้วจึงใช้ใบพลูดับเทียนเป่าควันไปที่เด็กผู้รับทำขวัญ แล้วจุณเจิมแป้งหอมที่หว่างคิ้วเด็กเป็นรูปอุณาโลม เสร็จแล้วผู้ทำพิธีเอาช้อนตักลมข้างๆ บายศรีชั้นๆ ลง ๆ ๓ ครั้ง ใส่ลงในลูกมะพร้าว แล้วตักน้ำมะพร้าวให้ผู้รับทำขวัญกินจากนั้นใช้ด้ายสายสิญจน์ลูบปัดที่แขนแล้วผูกที่ข้อมือเด็กเป็นเงื่อนตาย ๓ เงื่อนเรียกว่าผูกขวัญ[๒]

เสร็จพิธีทำขวัญผูกขวัญแล้ว ให้นำผ้าขวัญกับใบตองอ่อนพร้อมทั้งดอกไม้ประดับบายศรีห่อรวมกันวางไว้บนเบาะ ๓ วัน ครบ ๓ วันแล้วให้เอาไปลอยน้ำ ส่วนอาหารในบายศรีให้เหลงบนใบตองนำไปเซ่นผี พิธีทำขวัญวันนี้มักทำกันในกลุ่มสมาชิกในครอบครัวไม่ค่อยทำเป็นงานใหญ่

---

๑ เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการเกิด หน้า ๘๔.

๒ เสฐียรโกเศศ ขวัญและการทำขวัญ หน้า ๗๓–๗๕.

๒. ทำขวัญเดือน การทำขวัญเดือนจะทำควบคู่กับการตั้งชื่อและการโกนผมไฟคือทำเมื่ออายุเด็กครบ* เดือนแล้ว วิธีปฏิบัติก็ทำนองเดียวกับการทำขวัญวัน ในขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงการทำขวัญของพลายแก้วว่า ทำหลังจากตั้งชื่อเสร็จแล้ว โดยมีพิธีดังนี้

" แล้วเร่งรัดจัดแจงแต่งบายศรี เงินทองของดีมาผูกให้
กล้วยน้ำแตงกวาเอามาใส่ รูปเทียนดอกไม้มีหลายพรรณ
ให้หลานใส่เสมาปะวะหล่ำ กำไลทองคำงามเฉิดฉัน
บ้าหว่าทองผูกสองข้างแขนนั้น สายฤดั่นทั้งแท่งดังแกล้งทำ
เอวคาดสร้อยอ่อนซ้อนดอกลอย ฝังพลอยมรกตสีสดขำ
ผูกลูกพริกเทศด้วยทองคำ กำไลตีนนาคเห็นหลากตา
จัดแจงแขกนั่งเป็นวงกัน พงศ์พันธุ์พร้อมอยู่ทั้งปู่ย่า
ยกบายศรีแล้วโห่ขึ้นสามลา เวียนแวนไปมาโห่เอาชัย
ศรีศรีวันนี้ฤกษ์ดีแล้ว เชิญขวัญพลายแก้วอย่าไปไหน
ขวัญมาอยู่สู่กายให้สบายใจ ช้างม้าข้าไททั้งเงินทอง
ขวัญเอ๋ยเจ้ามาเถิดพ่อมา อย่าเที่ยวล่ากะเณฑ์ระเวนท่อง
มาชมพวงแก้วแล้วพวงทอง ข้าวของเหลือหลายสบายใจ
ครั้นแล้วจึงโห่อีกสามที ดับอัคคีโบกควันเจิมพักตร์ให้
ให้ชันษายืนหมื่นปีไป มีชัยชำนะสวัสดี"

การโกนผมไฟ การโกนผมไฟนั้น ให้ตั้งเครื่องบัตรพลีสังเวยพระภูมิเจ้าที่เมื่อได้เวลาฤกษ์ดีแล้วให้โกนผม ผมที่โกนนั้นให้เหลือตรงขม่อมไว้ขยอมหนึ่งด้วยขม่อมยังบางอยู่ ส่วนผมที่โกนแล้วบรรจุลงในกระทงมีใบบัวหรือใบบอนรองก้น จะมีดอกไม้ด้วยก็ได้ แล้วนำไปลอยน้ำเวลาน้ำลง ผู้นำไปลอยต้องว่า " ขอให้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนพระคงคา" หรือความทำนองนี้*

---

* เสรี่ยร โกเศศ ประเพณีเนื่องในการเกิด หน้า ๘๖.

เสร็จพิธีทำขวัญและโกนผมไฟแล้วมีพิธีลงอู่คือนำเด็กลงสู่เปล ให้จัดหาฟักเขียวผลหนึ่งล้างให้สะอาดแล้วทาแป้งให้ขาว หินบดยาสำรับหนึ่ง แมวคราวตัวหนึ่งอาบน้ำแต่งตัวให้สะอาด ถุงผ้าเล็ก ๆ บรรจุข้าวเปลือก ถั่วเขียว งา เมล็ดฝ้าย อย่างละถุง สิ่งเหล่านี้นำไปวางไว้ในเปล เสร็จแล้วให้เริ่มไกวให้ครบ ๓ ครั้งแล้วเอาแมวออกจากเปลอุ้มเด็กลงเปลแทน ไกวเปล ๓ ครั้งเหมือนกัน ในขณะที่ไกวก็กล่าวคำให้ศีลให้พรเด็กไปด้วย พิธีโกนผมไฟและลงอู่นี้ ปรากฏความในพระราชนิพนธ์ เรื่อง<u>อิเหนา</u> ตอนสมโภชอิเหนากุเรปันว่า

" บัดนั้น ท้าวนางกำนัลน้อยใหญ่
ครั้นถึงวันสมโภชพระดนัย ก็วุ่นวายวิ่งไขว่ไปทั้งวัง
เร่งให้หาโหราพราหมณ์ชี ชาวประโคมดนตรีแตรสังข์
เอาขันสาครใหญ่ในคลัง มาจัดแจงแต่งตั้งเตียงรอง
ปักสุวรรณราชวัติฉัตรธง รายรอบที่ตรงเป็นแถวถ้อง
ทั้งมะพร้าวเต่าปลาเงินทอง จัดต้องตามธรรมเนียมเตรียมไว้
ตั้งบายศรีเงินทองสองสำรับ แซมยอดสอดประดับดอกไม้ไหว
สังข์กลศแว่นเวียนเทียนชัย แต่งไว้เสร็จถ้วนทุกสิ่งอัน
เมื่อนั้น องค์ศรีปัตหรารังสรรค์
เวลาควรจวนฤกษ์ก็จรจรัล ไปปราสาทสุวรรณพระโอรส
นั่งเหนือบัลลังก์รัตน์รูจี พร้อมพระมเหสีทั้งปวงหมด
ต่างกราบบาทบงสุ์พระทรงยศ พอกำหนดพระฤกษ์เวลา
จึงให้เชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่ เข้าอุ้มองค์พระดนัยเสน่หา
เชิญสี่ปีกูนั้นเข้ามา จำเริญเกศาพระกุมาร
แล้วเชิญลงสรงในสาคร อันอบอายเกสรหอมหวาน
ชีพราหมณ์พฤฒาโหราจารย์ ต่างอ่านพระเวทถวายชัย

ด หน้า ๘๔

ราชครูบีกูทั้งสี่ เอาสุคนธวารีมาสรงให้
แล้วเชิญลงอู่แก้วแววไว อ่านมนตร์แกว่งไกวไปมา "

การโกนจุก สมัยโบราณเด็กไทยมักจะนิยมไว้ผมจุกกันเป็นส่วนมาก การจะให้เลือกไว้ผมทรงใดนั้น คนสมัยก่อนใช้วิธีปั้นตุ๊กตาดินหลาย ๆ ตัว ไว้ผมจุกบ้าง ผมเปียบ้าง ผมแกละบ้าง ให้เด็กเล่น แล้วคอยดูว่าเด็กชอบเล่นตัวไหนมากที่สุดก็ให้เด็กไว้ผมทรงนั้น การไว้จุกนั้นนิยมไว้กันจนอายุ ๑๑ หรือ ๑๕ ปี เด็กหญิงนั้นโบราณถือว่าจะต้องรีบตัดจุกเสียก่อนที่จะมีโลหิตประจำเดือนครั้งแรก ถ้าปล่อยทิ้งไว้อาจจะเสียสติได้ ความเชื่อเช่นนี้คงจะมีเหตุผลสืบเนื่องมาจากว่าการโกนศีรษะนั้นเกี่ยวกับการกระทบกระเทือนประสาทที่ผิวหนัง ถ้าทิ้งไว้จนถึงมีประจำเดือน ความเปลี่ยนแปลงสองอย่างมากระทบพร้อมกันอาจทำให้เกิดไม่สบายได้[๑] เด็กชายนั้นไว้จุกได้นานกว่า ด้วยในวัยนี้เด็กชายมักจะเจริญเติบโตช้ากว่าเด็กหญิง

พิธีโกนจุก เริ่มด้วยการหาวันที่มีฤกษ์งามยามดี โดยให้ผู้รู้เป็นผู้คำนวณให้จาก วัน เดือน ปีเกิดของเด็กที่จะโกนจุก วันที่ห้ามโกนจุกคือวันอังคาร ด้วยมีเรื่องในตำนานว่าพระนารายณ์บรรทมหลับ ได้ยินเสียงสังข์ที่พระอินทร์เป่าเชิญพระองค์ก็ตกใจตื่นจากบรรทม ซักถามสาเหตุ ทรงทราบว่าถึงฤกษ์จะโสกันต์พระขันธกุมาร ก็พลั้งพระโอษฐ์ว่า "ไอ้ลูกหัวหายจะนอนให้สบายสักหน่อยหนึ่ง กวนใจเหลือเกิน " ด้วยอำนาจวาจาสิทธิ์ของพระนารายณ์จึงทำให้เศียรของพระขันธกุมารหายไป[๒] เหตุที่ห้ามการโกนจุกวันอังคารคงกลัวว่าจะเกิดอันตรายหรือมีอุปสรรคในการทำพิธีเช่นพระขันธกุมาร

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวว่า พลายงามโกนจุกเมื่ออายุ ๑๓ ปี นางทองประศรีเลือกวันที่จะโกนจุกพลายงามได้แล้วก็เตรียมงาน งานนั้นมี ๒ วันติดต่อกัน คือสวดมนตร์เย็น รุ่งขึ้นเช้าโกนจุก

---

[๑] ศุภร บุนนาค สมบัติกวี หน้า ๕๐๓-๕๐๔.
[๒] อุระดินทร์ วิริยะบูรณะ ประเพณีไทยฉบับมหาราชครู หน้า ๑๑๘.

" ทองประศรีดีใจไล่ฤกษ์ยาม ได้สิบสามปีแล้วหลานแก้วกู
จะโกนจุกสุกดิบขึ้นสิบค่ำ แกทำน้ำยาจืนต้มตีนหมู
พวกเพื่อนบ้านวานมาผ่าหมากพลู บ้างปัดปูเสื่อสาดลาดพรมเจียม
ทั้งหม้อเงินหม้อทองสำรองตั้ง มีทั้งสังข์ใส่น้ำมนต์ไว้จนเปี่ยม
อัฒจันทร์ชั้นพระก็ตระเตรียม ตามธรรมเนียมของกลองฉลองทาน
ถึงวันดีนิมนต์ชรัวเกิดเช้า อยู่วัดเขาชนไก่ใกล้กับบ้าน
พอพิณพาทย์คาดตระสะธุการ ท่านเสมภารพาพระสงฆ์สิบองค์มา
นั่งสวดมนต์จนจบพอพลบค่ำ ก็ชักน้ำมนต์สาดเสียงฉาดฉ่า
ผู้ชายเสียดเบียดสาวชาวละว้า เสียงเฮฮาฮือฮือเมื่อชักน้ำ "

ตกค่ำเมื่อพระกลับอาวาสแล้วมีมหรสพสมโภช พิธีโกนจุกของพลายงามในวันรุ่งขึ้นนั้นกล่าวแต่เพียงว่า

" ครั้นรุ่งเช้าเจ้าพลายก็โกนจุก เป็นพันทุกข์พันร้อนนอนหลับไหล "

ระยะหลังพิธีโกนจุกของไทยนั้นมีทำกันเป็นประจำปีที่โบสถ์พราหมณ์ ทำต่อท้ายพิธีตรียัมปวายในเดือนยี่ ที่จัดงานที่บ้านก็มี จัดทำเป็น ๒ วันเหมือนในขุนช้างขุนแผน คือสวดมนต์เย็นแล้วรุ่งเช้าโกนจุก เครื่องประกอบในพิธีก็มี เบญจา คือโต๊ะสี่เหลี่ยมจตุรัสสูงประมาณศอกคืบ มีเสา ๔ เสาหลังคาตัดมีระบายรอบ ริมขลิบด้วยกระดาษทอง เพดานดาดด้วยผ้าขาว เสาผูกม่านลูกไม้โปร่งทำเป็นม่านไข ตรงมุมเพดานกับตรงกลางแขวนพวงมาลัย นอกจากเบญจาก็มีบัตรพลีบูชาพระเกตุพระภูมิและเจ้ากรุงพาลี* พราหมณ์จะเป็นผู้บูชาในขณะที่เด็กฟังพระเจริญพระพุทธมนต์ตอนเย็น

เมื่อใกล้เวลาที่พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ พราหมณ์จะทำพิธีนำเด็กคือพราหมณ์ผู้ใหญ่ใส่เสื้อครุยห่มผ้าสะไบเฉียง ถือขันข้าวตอกดอกไม้กับกระบองเพชร** และ

---

* ดูรายละเอียดในภาคผนวก

** กระบองเพชรเป็นใบลานกว้างยาว ๑ นิ้ว ยาวราวศอกเศษปลายข้างหนึ่งขมวดเป็นปมไว้เหลือปลายเล็กน้อยให้ผู้รู้ลงอักขระ เวลาถือให้อยู่ในลักษณะเหมือนแบกกระบอก ตรงปมจะอยู่ที่ไหล่ กระบองเพชรนี้ใช้สำหรับป้องกันผีร้ายที่จะเข้ามาทำอันตรายเด็ก ปัจจุบันยังพอหาดูได้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

จะส่งกระบองเพชรให้กับเด็กเมื่อจะแห่ แล้วเดินโปรยข้าวตอกดอกไม้นำหน้าเด็กมายังที่ทำพิธี เมื่อเด็กนั่งแล้วพราหมณ์จะโยงสายสิญจน์มาพาดที่ตัวเด็ก ตรงที่นั่งมีพรมปู มีหมอนสำหรับวางมือเด็กขณะนั่งฟังพระเจริญพระพุทธมนตร์ ด้วยเครื่องประดับที่มือเด็กจะหนักมาก เมื่อรับศีลแล้วพระจะเจริญพระพุทธมนตร์ พราหมณ์จะออกมาบูชาบัตรพลี เมื่อพระเจริญพระพุทธมนตร์จบแล้วพราหมณ์ก็จะนำเด็กกลับมาส่งที่เดิม

วันรุ่งขึ้นเมื่อใกล้จะถึงฤกษ์ พราหมณ์จะถอดเกี้ยวออกจากจุกเด็ก แบ่งผมออกเป็น ๓ ปอย เอาใบมะตูม หญ้าแพรก แหวนนพเก้าผูกที่ผมทั้ง ๓ ปอยนั้น ในระหว่างนี้พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนตร์ เมื่อจบแล้วถึงฤกษ์ เจ้าภาพหรือบิดามารดาเด็กเชิญผู้ใหญ่ที่มีบรรดาศักดิ์ที่เชิญไว้มาตัดจุก พราหมณ์ส่งสังข์ให้รดน้ำเทพมนตร์ที่ศีรษะเด็กแล้วตัดผมออกจุกหนึ่ง แล้วเอามีดเงิน ทอง นากโกนอีกเล่มละ ๓ ที แล้วเชิญท่านผู้อื่นมาตัดผมอีก ๒ ปอย กระทำดังครั้งก่อน ต่อจากนี้ให้ช่างโกนต่อจนเสร็จ ในขณะที่ได้ฤกษ์จะลงมือตัดจุกนั้นให้ประโคมเครื่องดนตรี

เมื่อโกนผมเสร็จแล้ว พราหมณ์นำเด็กมานั่งที่เบญจารดน้ำ โดยหันหน้าไปทางทิศศรีของวันนั้น แล้วให้ญาติมิตรและแขกเข้ามารดน้ำประสาทพร เสร็จแล้วพราหมณ์จะรดน้ำสังข์ อวยพรแล้วเอาใบมะตูมทัดหูให้ ใบมะตูมนี้ตามตำราไสยศาสตร์เชื่อว่าเป็นอังกุศของพระนารายณ์* เสร็จแล้วสวมมงคล แล้วนำเด็กไปเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว และออกมาถวายเครื่องไทยธรรมแด่พระสงฆ์ เมื่อพระกลับแล้วให้ทำขวัญและเวียนเทียน[๑] การทำขวัญและเวียนเทียนก็ดำเนินวิธีดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องการทำขวัญวัน เพียงแต่เปลี่ยนคำทำขวัญจากโองการแม่ซื้อมาเป็นบททำขวัญจุก

---

*ใบมะตูมหรืออังกุศนี้จัดเป็นเครื่องมงคลอย่างหนึ่งในอัฏฐพิธีมงคลด้วยเคยเป็นเทพศาสตราวุธของพระนารายณ์คราวปราบช้างเอกทันต์นำไปถวายพระอิศวร ดูรายละเอียดได้ในอัฏฐพิธีมงคล ของเทพย์ สาริกบุตร หน้า ๒๑ – ๒๓.

[๑] อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ ส.ค. หน้า ๑๒๑ – ๑๒๗.

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา มีกล่าวถึงพระราชพิธีโสกันต์ไว้คล้าย ๆกับที่กล่าวมา คือ พิธีโสกันต์สียะตราเมื่อสียะตราชันษาได้ ๑๕ เริ่มต้นเป็นการหาฤกษ์ในการประกอบพิธีฤกษ์ที่ได้คือ

" เดือนสี่ขึ้นสามค่ำวันจันทร์ พระฤกษ์นั้นดีนักภูวไนย "

เมื่อได้ฤกษ์แล้วก็เตรียมการจัดสถานที่และเครื่องใช้

" เหล่าทหารพลเรือนทุกหมู่หมวด แปดตำรวจนอกในใหญ่สั
ที่เข้าเวรออกเวรเกณฑ์ระดม ทั้งไพร่หลวงเลขสมั
บ้างรีบเร่งรัดจัดแจง ตกแต่งปราสาทรั
ทอดราชาอาสน์ดาดเพดาน ผูกม่า
ตั้งเตียงพิธีที่ข้างหน้า
ราชครูจับด้ายสายสิญจน์วง
อันสี่มหาอำมาตย์
สารวัดนายหมวดตรวจงาน
ให้เอาฟางพันผูกเป็นลูกเขา ปิด
แกล้งประดิษฐ์คิดใส่บันไดเวียน ที่ขึ้นลงลี
ช่องชะวากเวิ้งว่างไว้อ่างแก้ว บนเนินแนวนนปู
รายรูปสิงสัตว์นานา โคกิเลนเลยงผา
แท่นที่สรงน้ำก็ทำไว้ น้ำไหลจากปากสัตว์ทั้งล
ปลูกทั้งพลับพลาทองรูจี สำหรับที่จะได้เปลื้องเครื่องทรง
แล้วให้แต่งถนนหนทาง แผ้วถางเตียนสะอาดกวาดผง
ตั้งตาริ้วราชวัติฉัตรธง บรรจงจัดแจงแต่งไว้
ประชุมเหล่าโหรราชครู พราหมณ์ชีบีกูน้อยใหญ่
กระบวนแห่แตรสังข์ฆ้องชัย เตรียมไว้เสร็จถ้วนทุกประการ "

เมื่อใกล้เวลาฤกษ์ มะเดหวีกับพี่เลี้ยงก็ช่วยกันแต่งองค์สียะตรา

" ชักสีมลหินวารีรด น้ำดอกไม้ใสสดสรงสนาน
ลูบไล้เครื่องต้นสุคนธาร นางอยู่งานรำเพยพัชนี
มะเดหวีเข้าผัดพระพักตร์ให้ นวลละอองอำไพผ่องศรี
กันกวดกระหม่อมมุ่นเมาลี ใส่เกี้ยวแก้วมณีเนาวรัตน์
ให้สอดสนับเพลาเพริศพราย เชิงงอนงามลายปลายสะบัด
ทรงภูษาพื้นขาวโขมพัสตร์ พี่เลี้ยงช่วยจีบจัดโจงผจง
สร้อยนวมตามประดับบานพับเพชร สังวาลย์แววแก้วเก็จก่องกั่ง
ทองกรเกี้ยวรอบภุชงค์ ชำมรงค์เพชรเรืองรูจี "

เมื่อเสร็จแล้วก็พามายังปราสาทพิธี ท้าวดาหาเสด็จมารับ

" เมื่อนั้น องค์ท้าวดาหาเรืองศรี
ครั้นราชยานประทับเกยมณี ภูมีจูงกรสียะตรา
นางรับหัตถ์ดัดจริตงามงอน เข้ารับกรต่อพระหัตถ์ท้าวดาหา
นางชำระพระบาทล้างบาทา ในถาดทองถมยาราชาวดี
ครั้นเสร็จเชิญเสด็จจรจรัล ขึ้นมายังสุวรรณปราสาทศรี
ทรงถอดเครื่องพลันทันที แล้วออกไปอัญชลีพระอาจารย์
นั่งเหนือผ้าลาดบรรจง ผันพักตร์ไปตรงทิศอิสาน
ชาวภูษามาลากราบกราน เอางานแล้วแบ่งพระเกศพลัน
จึ่งหยิบหญ้าแพรกพระชำมรงค์ ผจงผูกทั้งสามกระหมวดมั่น
ขุนโหรลั่นฆ้องสำคัญ ประโคมขึ้นนี่นันสนั่นไป
พระองค์ทรงภพดาหา ทรงหยิบกรรไกรมาตัดเกศให้
ฝ่ายสังปะลิเหงะทั้งสี่ไชร้ ก็อ่านเวทอวยชัยมงคล
แล้วหยิบกรรบิดพระแสงทรง เปลี่ยนปลงเกศเล่มละสามหน
ประน้ำซ้ำอ่านเวทมนตร์ ให้จำเริญมงคลพระกุมาร

แล้วเสร็จทรงเสลี่ยงเคียงมา ยังภูผาไกรลาศสรงสนาน
ให้ทรงนั่งบนบัลลังก์โอฬาร พนักงานไขสหัสธารา
น้ำพุจากปากโคราชสีห์ วารีหอมตระหลบอบบุหงา
บ้างออกจากปากช้างแลอาชา ตกต้องกายาเย็นสบาย
บัดนั้น พราหมณ์ชีบีกูทั้งหลาย
ต่างคนเคารพนบนอบกาย แล้วร่ายพระเวทอันฤทธิ์
บ้างถวายน้ำสังข์น้ำกลศ รินรดมุรธาภิเษกศรี
อวยชัยให้พรสวัสดี โดยคัมภีร์ไสยศาสตร์สมควร "

เสร็จแล้วสียะตราก็เสด็จไปเปลี่ยนเครื่องทรง คราวนี้ทรงเครื่องกษัตริย์ ต่อจากนั้นลงจากเขาไกรลาศเข้ากระบวนแห่หักษิณาวรรตเจ็ดรอบ แล้วเสด็จเข้าท้องพระโรง เพื่อเข้าพิธีเวียนเทียน

" ได้ฤกษ์ พระโหรให้เบิกบายศรีขวัญ
ลั่นฆ้องเข้าเป็นสำคัญ สังข์แตรแซ่สนั่นโกลา
ตำมะหงงคลานเข้าไปจุดเทียน ติดแว่นแล้วเวียนไปเบื้องขวา
เวียนวงส่งรับอันดับมา รอบมหามณฑลพิธี
โห่สนั่นกรั่นครึกก็กก้อง เสียงระนาดพาทย์ฆ้องอึงมี่
ฝ่ายพวกขับไม้มโหรี ก็บรรสานดีดสีมี่ไป
ครั้นครบเจ็ดรอบตามตำรับ จึงดับเทียนโบกควันให้
เอาจุณเจิมเฉลิมพักตร์ภูวไนย แซ่ซ้องอวยชัยพร้อมกัน
อันองค์พระชนกชนนี ทั้งมะเดหวีเฉิดฉัน
เหล่าราชสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์ ต่างกวายของขวัญพระกุมาร
เสร็จแล้วอำนวยอวยพร ให้สถิตสถาวรเกษมสานต์
ทุกข์โศกโรคภัยอย่าพ้องพาน จงจำเริญชนมานหมื่นปี "

ความในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา มิได้กล่าวถึงการเจริญพระพุทธมนตร์ในวันก่อนวันพระราชพิธีโสกันต์ มีความปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุพระราชรับสั่งเกี่ยวกับการจัดพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ว่ามีการเจริญพระพุทธมนตร์ก่อนวันพระราชพิธี ๓ วัน และมีเวียนเทียนอีก ๓ วัน หลังวันพระราชพิธี เช่น

พระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าหลานเธอ ๔ พระองค์ คือเจ้านิรมล เจ้าน้อม เจ้าจันทร์และเจ้าเรณู ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อปีจอ จ.ศ. ๑๑๖๔ (พ.ศ. ๒๓๔๕) ให้ตั้งสวด ๓ วัน คือ วันเดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ ๕ ค่ำ ๖ ค่ำ เวลาบ่าย รุ่งขึ้นวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ เวลาเช้าโมงหนึ่งกับ ๓ บาท แปรพระพักตร์ไปทิศอิสาน เป็นกำหนดพระฤกษ์เกศฉินทฤกษ์ จรดพระกรรบิดกรรไกร ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันเดือน ๖ แรม ๘ค่ำ ๙ค่ำ ๑๐ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมง ๗ บาท พระฤกษ์จะให้เวียนเทียนทั้ง ๓ วัน [๑]

พระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าหลานเธอ ๖ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าละมุด พระองค์เจ้าดุษฎี พระองค์เจ้ายิ่ง พระองค์เจ้าสุมา พระองค์เจ้าสังขทัต พระองค์เจ้างิ้วฉิมพลี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อปีกุน จ.ศ. ๑๑๖๕ (พ.ศ.๒๓๔๖) เสด็จออกฟังสวดพระพุทธมนตร์ ณ วัน เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ ๑๒ ค่ำ ๑๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงทั้ง ๓ วันครั้นถึง ณ วันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ปีกุน เบญจศก เวลาย่ำรุ่งแล้วโมงหนึ่งกับ ๓ บาท พระเจ้าหลานเธอจะได้แปรพระพักตร์ไปทิศหรดี เป็นกำหนดพระฤกษ์เกศฉินทฤกษ์ จรดพระกรรบิดกรรไกร พระสงฆ์ในพระราชพิธี ๖๔ รูปจะได้รับพระราชทานฉันแล้วจะได้ถวายไทยทาน ครั้นเวลาบ่ายโมง ๔ บาท พระฤกษ์จะได้ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน สมโภชเวียนเทียนพระเจ้าหลานเธอ [๒]

---

[๑] กรมศิลปากร ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ(ภาคที่ ๑๗) หน้า ๒๖๔-๓๐๒.

[๒] ค.

กิจพิธีเกี่ยวกับการเกิดดังที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่ามีจุดมุ่งหมายของการกระทำพิธี คือ

๑. เพื่อป้องกันเหตุร้ายอันอาจเกิดมีแก่หญิงมีครรภ์

๒. เพื่อให้คลอดง่าย ไม่เป็นอัตรายแก่ชีวิต

๓. เพื่อปกปักรักษาทารกแรกคลอดให้พ้นจากอัตรายโรคภัยไข้เจ็บและมีชีวิตเจริญเติบโตต่อไป [๑]

ความเชื่อในเรื่องขวัญนั้นนอกจากจะมีปรากฏให้เห็นอยู่ในประเพณีเกี่ยวกับการเกิดแล้วก็ยังมีเกี่ยวข้องในประเพณีอื่น ๆ อีก เช่น บวชนาค แต่งงาน และยังเชื่อกันว่าถ้าขวัญได้รับความตกใจก็จะไม่อยู่กับตัวหรืออาจจะไป ๆ มา ๆ ทำให้เจ้าของขวัญนั้นเจ็บไข้ได้ต้องทำพิธีรับขวัญ เช่น ตอนพลายงามถูกขุนช้างลวงไปฆ่า โหงพรายขุนแผนมาช่วยชีวิตไว้ทันพลายงามต้องจากแม่เดินทางจากสุพรรณไปหาย่าที่กาญจนบุรี ในช่วงนี้พลายงามต้องผจญกับสิ่งน่ากลัวต่าง ๆ มากมาย เมื่อไปพบย่าแล้ว นางทองประศรีจึงจัดการทำขวัญให้พลายงามทันที

" ครั้นพลบค่ำย่ำฆ้องทองประศรี เรียกยายปลียายเปลเข้าเคหา
เย็บบายศรีนมแมวจอกแก้วมา ใส่ข้าวปลาเปรี้ยวหวานเอาพานรอง
เทียนออกไม้ไข่ข้าวมะพร้าวพร้อม น้ำมันหอมแป้งปรุงฟุ้งทั้งห้อง
ลูกปะหล่ำกำไลไขออกกอง บอกว่าของพ่อเจ้าแต่เยาว์มา
เอาสอดใส่ให้หลานสงสารเหลือ ด้วยหน่อเนื้อนึกรักเป็นหนักหนา
เหมือนพ่อแผนแสนเหมือนไม่เคลื่อนคลา ทั้งหูตาคมสันเป็นมั่นยับ
พลางเรียกหาข้าคนมาบนหอ ให้นั่งต่อต่อกันเป็นอันดับ
บายศรีตั้งพรั่งพร้อมน้อมคำนับ เจริญรับมิ่งขวัญรำพันไป
ขวัญพ่อพลายงามทรามสวาท มาชมภาชนะทองอันผ่องใส
ล้วนของขวัญจันทน์จวงพวงมาลัย ขวัญอย่าไปป่าเขาลำเนาเนิน
เห็นแต่เนื้อเสือสิงห์ฝูงลิงค่าง จะอ้างว้างเวียนวกระหกระเหิน
ขวัญมาหาย่าเถิดอย่าเพลิดเพลิน จงเจริญร้อยปีอย่ามีภัย

---

[๑] สุรีย์ รโกเศศ ประเพณีเนื่องในการเกิด หน้า ๓.

แล้วจุดเทียนเวียนวงส่งให้บ่าว มันโห่กราวเกรียวลั่นสนั่นไหว
คอยรับเทียนเวียนส่งเป็นวงไป แล้วดับไฟโบกควันให้ทันที
มะพร้าวอ่อนป้อนเจ้าทั้งข้าวขวัญ กระแจะจันทน์เจิมหน้าเป็นราศี
ให้สาวสาวลาวเวียงที่เสียงดี มาซอปี่ออซันทำขวัญนาย

พ่อเมื้อเมืองคง เอาพงเป็นเหย้า อีคปลาอีดเข้า
ขวัญเจ้าตกหาย ขวัญอ่อนอ่อนเร้ ว้าเหว่สู่กาย
อยู่ปลายยางยูง ท้องทุ่งท้องนา ขวัญเผือเมื้อเมิน
ขอเชิญขวัญพ่อ ฟังซอเสียงอ้อ ขวัญพ่อเจ้าจา
ข้าวเหนียวเต็มพ้อม ข้าวป้อมเต็มป่า ขวัญเจ้าจงมา
สู่กายพลายเอย "

๑ ไม่แต่ในเฉพาะเด็ก ๆ เท่านั้นที่เป็นดังกล่าวนี้ แม้แต่ในผู้พ้นวัยเด็กแล้วก็อาจเป็นได้ เช่น นางพิมพิลาไลเมื่อคราวเจ็บหนักก็ต้องทำขวัญและเปลี่ยนชื่อจึงได้หายเจ็บ คำเรียกขวัญในตอนนี้ก็ใช้คล้าย ๆ กัน คือ

"...
ขวัญเอ๋ยอย่าเที่ยวไปไพรพง กลางดงคนเดียวอยู่เปลี่ยวดาย
อย่าหลงชมเสือสิห์หมีเม่น กระแตกระเด็นเต้นตุ่นกระต่าย
อย่าหลงชมแรดช้างแลกวางทราย ชะนีค่างนางกรายจะหลอนเลียน

ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน

พิธีแต่งงานเป็นการแสดงให้สังคมรับรู้ว่า หญิงชายตกลงยินยอมหรือประสงค์จะเป็นสามีภรรยากัน [๑] และจะมีหน้าที่รับผิดชอบต่อกันและต่อสังคม

---

[๑] เสรี่ยรโกเศศ ประเพณีปฏิบัติเรื่องแต่งงาน หน้า ๑๓๔.

ก่อนที่จะก้าวมาถึงการแต่งงานนั้นก็ต้องผ่านช่วงระยะสำคัญช่วงหนึ่ง คือการเลือกคู่ ในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ได้แสดงคติในการเลือกคู่ของหนุ่มสาวในสมัยนั้นไว้ดังนี้

๑. ผู้ใหญ่เป็นผู้จัดการให้ ในลักษณะนี้ผู้ใหญ่จะเป็นผู้ตัดสินใจให้ และมักไม่ค่อยคำนึงถึงความยินยอมพร้อมใจของเจ้าตัว เช่น ในขุนช้างขุนแผน แสนคำแมนและนางศรีเงินยวงจัดการยกนางลาวทองให้กับพลายแก้วโดยที่นางลาวทองก็ไม่เต็มใจเพราะเกรงกลัวไปต่าง ๆ ในตอนนี้แสนคำแมนให้คำปลอบโยนนาง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์อยู่อย่างชัดเจน

"...
ดูแล้วแก้วพ่อมิเป็นไร
กำหนดในปีนี้จะมีคู่
ตามเกระหรวงในดวงชะตานี้
ได้เมื่อทศพักตร์มันลักหนี
คืนไปได้คงกับองค์ราม
แต่จะกระเดื่องใจเมื่อไปถึง
พ้นนั้นนับวันนับเวลา
เกิดมาชะตาเจ้าอย่างนั้น
อาบน้ำเสียจวนค่ำจะได้ไป
ปล้ำปลุกปลอบลูกอย่าร้องไห้
ชันษาเจ้าจะได้เป็นผู้ดี
พิเคราะห์ดูใกล้ได้รวยเป็นถ้วนถี่
ต้องตกที่นางสีดาพะงางาม
พระรามตามตีไม่เข็ดขาม
อย่าดร้นดร้ามเลยจะมีที่พึ่งพา
นิดหนึ่งเท่านั้นไม่หนักหนา
จะลอยฟ้าฟูฟ่องไม่หมองใจ
จงกลืนกลั้นน้ำตาอย่าร้องไห้
ช้าไทพี่เลี้ยงมาพร้อมกัน "

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายทำความตกลงกันตั้งแต่อิเหนาและนางบุษบายังเยาว์ชันษา

" ...
ขอระเด่นบุษบาโฉมยง
ตามจารีตโบราณสืบมา
ให้องค์อิเหนาโอรสา
หวังมิให้วงศาอื่นปน "

คติอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนในตอนนี้ คือ การเลือกคู่ของเจ้านายจะเลือกอยู่ในวงศ์พระญาติหรือวงศ์กษัตริย์ด้วยกัน ยิ่งเป็นอสัมภินชาติทั้งสองฝ่ายยิ่งเป็นการดี คตินี้สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังปรากฏความใน พระปฐมสมโพธิกถา ตอนหนึ่งว่า

"...นางขัตติยราชธิดาแห่งกษัตริย์ทั้งหลายอื่น ซึ่งจะเป็นบรมขัตติยาสัมภินชาติชาตรีอันประเสริฐเสมอเหมือนด้วยเรา อนึ่งขัตติยราชกุมารทั้งหลายอื่นนั้นเล่า ก็มิได้เป็นอสัมภินพงศ์กษัตริย์ชาติชาตรี เสมอเหมือนด้วยเชษฐกนิษฐาภคินีโดยแท้ เบื้องว่าจะอภิเษกสังวาสกับด้วยขัตติยราชสกุลทั้งหลายอื่น เกรงว่าราชบุตรธิดาของเราซึ่งจะบังเกิดนั้น จะไม่เป็นขัตติยชาติอันบริสุทธิ์ฝ่ายข้างบิดาบ้าง ฝ่ายข้างมารดาบ้าง ก็จะถึงซึ่งชาติสัมเภทเลื่อมเสียขัตติยวงศ์ไป เพราะเหตุฉะนั้น เราทั้งหลายชอบใจจะอภิเษกสังวาส กับด้วยพระกนิษฐราชภคินีแห่งเรา ขัตติยวงศ์ของเราจึงจะบริสุทธิ์ขัตติยาสัมภินชาติโดยแท้ ... "

(พระปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๑)

คติความเชื่อนี้นอกจากพระมหากษัตริย์จะยึดถือปฏิบัติแล้ว บรรดากษัตริย์แคว้นเล็ก ๆ เทียบได้กับเจ้าเมือง ก็ยึดถือปฏิบัติด้วย ดังความตอนที่เจ้าเชียงใหม่ซึ่งถูกจับเป็นเชลยมา เมื่อต้องยกธิดาให้พลายงามซึ่งเป็นเทียงทหาร ก็คิดเสียดายวงศ์ตระกูลของตน

" เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังรับสั่งขอ รัดทดท้อฤทัยให้ไหวหวั่น
เสียดายศักดิ์สุริยวงศ์พงศ์พันธุ์ อัดอั้นมิใคร่ออกซึ่งวาจา
นึกถึงสร้อยฟ้านิจจาเอ๋ย ไม่ควรเลยจะระคนลงปนข้า
ครั้นขัดก็จะเคืองเบื้องบาทา จึงกราบทูลพระกรุณาด้วยจำใจ "

๒. หนุ่มสาวเป็นผู้ตัดสินใจเอง เมื่อหนุ่มสาวตัดสินใจที่จะร่วมชีวิตกันแล้ว ก็จะบอกผู้ใหญ่ให้จัดการตามประเพณี เช่น ศรีสุวรรณและนางเกษรา มีบ้างเหมือนกันที่มีความสัมพันธ์กันก่อนส่วนมากมักจะเป็นตัวละครที่ยังอยู่ในวัยรุ่น เช่น พลายแก้วกับนางพิม พลายงามและนางศรีมาลา อิเหนาและนางจินตะหรา เป็นต้น

<u>การสู่ขอและการหมั้น</u> การสู่ขอนี้ฝ่ายชายจะจัดผู้ใหญ่ที่คุ้นเคยกับผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงไป ดำเนินการหยั่งเสียงว่าผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะเต็มใจยอมยกให้หรือไม่ ถ้าเต็มใจก็จะมีการสอบถามประวัติของฝ่ายชาย ซึ่งเป็นหน้าที่ของแม่สื่อพ่อชักที่รับภาระมาจะเจรจาให้ประสบความสำเร็จ ในกรณีที่ฝ่ายหญิงยังไม่แน่ใจก็อาจจะขอเวลาตรึกตรอง หรือขอวันเดือนปีเกิดของฝ่ายชายไปให้ผู้เชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ดูเสียก่อน ว่าดวงชาตาของชายหญิงคู่นั้นสมพงศ์กันดีหรือไม่ [๑] ถ้าผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงไม่ชอบก็อาจจะใช้ความเชื่อในเรื่องนี้เป็นเหตุผลในการปฏิเสธได้

เมื่อฝ่ายชายรู้แน่ว่าฝ่ายหญิงไม่รังเกียจ ฝ่ายชายก็หาผู้ใหญ่ที่เป็นผู้สูงอายุหรือคนนับหน้าถือตาเป็นตัวแทนไปสู่ขอ ผู้รับหน้าที่นี้เรียกว่า "เฒ่าแก่ทาบทาม" [๒] เช่น ตอนสู่ขอนางพิมพิลาไลย นางทองประศรีก็จัดพาเฒ่าแก่ไปสู่ขอ และเพื่อให้การเจรจาสู่ขอสำเร็จได้โดยง่ายชุบแผนจึงเสกขี้ผึ้งให้เฒ่าแก่นำไปใช้

" ครั้นรุ่งแจ้งแสงสางสว่างหล้า ทองประศรีตื่นตาหาช้าไม่
ล้างหน้าตำหมากใส่ปากไว้ นั่งเคี้ยวไปไปแล้วตรองการ
จึงร้องเรียกตาสนกับตาเสา ยายมิ่งยายเม้าเป็นเพื่อนบ้าน
ปรึกษาว่าตูข้าจะขอวาน คิดอ่านขอลูกสาวศรีประจัน

---

[๑] เสฐียรโกเศศ <u>ประเพณีปลูกเรือน–แต่งงาน</u> หน้า ๑๗๒.

[๒] <u>น.ค.</u>

เถ้าแก่รับคำแล้วอำลา ไปเคหาแต่งตัวขมีขมัน
นุ่งผ้าตามะกล่ำดูชำครัน หม่ปักไหมมันดูเหมาะตา
ห่องประศรีนุ่งผ้าตาบัวปอก หม่ชาวพุดดอกดูสมหน้า
พร้อมกันทันใดก็ไคลคลา ข้าถือสมุกหมากสากตะบัน
พลายแก้วก็เสกขี้ผึ้งให้ ด้วยหัวใจกรณีย์ดีขยัน
เถ้าแก่รับเอาเข้าสีพลัน ยายทองประศรีนั้นนำหน้ามา "

เมื่อไปถึงบ้านนางศรีประจันแล้วปรากฏว่านางทองประศรีเป็นผู้เจรจาเอง

" แต่ชุกชนค้นป่าไปกว่าเดือน พอพบเพื่อนกันเข้าเขาเอ็นดู
เขาพากันเมตตาต้อนรับไว้ ยกเหย้าเรือนให้อาศัยอยู่
ยากยับอับจนเป็นพ้นรู้ อุตส่าห์สู้บุกแฝกแบกหน้ามา
จะขอพันธุ์ฟักแฟงแตงน้ำเต้า ที่ออเจ้าไปปลูกในไร่ข้า
ทั้งอัตคัดขัดสนวนเงินตรา จะมาขายออแก้วให้ช่วงใช้
อยู่รองเท้านึกเอาว่าเกือกหนัง ไม่เชื่อฟังก็จะหาประกันให้
ได้บากบั่นมาถึงเรือนอย่าเบือนไป จะได้หรือไม่ได้ให้ว่ามา "

เถ้าแก่ก็มีโอกาสเจรจาตอนที่พรรณนาคุณงามความดีของพลายแก้ว

"...
ว่านานไปท่านจะได้พึ่งพิง ลูกทองประศรีดียิ่งนะคนนี้
ว่านอนสอนง่ายชายฉลาด ทั้งรูปทรงก็สะอาดสำอางศรี
รุ่นหนุ่มน้อยจ้อยเรียบร้อยดี ความชั่วไม่มีสักสิ่งอัน
เมื่อเป็นเณรก็เทศน์มหาได้ เพราะเจาะจับใจดีขยัน
เมื่อปีกลายคุณยายเป็นเจ้ากัณฑ์ วันนั้นเจ้าพิมพังยังฯอบใจ
เปลื้องผ้าออกบูชาซึ่งกัณฑ์เทศน์ เกิดเหตุเพราะชุนช้างมันทำให้
เปลื้องผ้าทับผ้าเจ้าพิมไว้ คุณยายจำไม่ได้หรือไรนา "

เมื่อเจรจาสู่ขอเป็นที่ตกลงแล้ว ก็จะทำความตกลงกันถึงรายละเอียดต่าง ๆ ที่ฝ่ายหญิงจะเรียกร้องจากฝ่ายชาย นางศรีประจันน์มีข้อเรียกร้อง คือ

"ข้าจะให้ลูกข้าห้าสิบชั่ง ขันหมากมั่งน้อยมากไม่จู้จี้
ผ้าไหว้สำรับหนึ่งก็พอดี หอมีห้าห้องฝากระดาน

ในบางครั้งพ่อแม่ฝ่ายชายอาจจะเป็นผู้เจรจาสู่ขอเองไม่มีเฒ่าแก่ก็ได้ เช่น ขุนแผนขอนางศรีมาลาให้กับพลายงาม

" คราน้นขุนแผนแสนศักดา เห็นสบท่าตอบต่ออนุสนธิ์
ลูกได้พึ่งฝ่าเท้าเมื่อคราวจน มีพระคุณเป็นพ้นคณนา
แต่ตริตรองจะสนองพระคุณตอบ คิดครอบคอบเป็นหนักหนา
ยังไม่เห็นสิ่งใดในปัญญา จนขึ้นมาถึงพิจิตรบุรี
มาถึงก็รำพึงแต่เย็นวาน เห็นการสมควรเป็นถ้วนถี่
คุณพ่อแม่ลูกชายนั้นไม่มี อองามนี้ลูกจะยกให้ช่วงใช้
ให้แทนคุณต่างตัวทั้งพ่อแม่ ตามแต่จะติดำหาว่าไม่
คุณพ่อจะเห็นเป็นอย่างไร ใจเด็กก็สมัครรักฝ่าเท้า "

เมื่อการสู่ขอเป็นที่ตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายก็จะจัดขันหมากไปหมั้นฝ่ายหญิง โดยเลือกกำหนดวันที่ฤกษ์ดี ขันหมากหมั้นนั้นตามตำรากล่าวว่าประกอบด้วยหมากดิบทั้งลูก ๘ ผล พลู ๔ เรียง บรรจุลงในขันใบหนึ่ง และใช้ขันอีกใบหนึ่งขนาดเล็กกว่าบรรจุของหมั้นซึ่งอาจจะเป็นเงินหรือทอง ตามแต่จะตกลงกัน [๑] ซึ่งในปัจจุบันนิยมใช้เป็นแหวนเพชร นอกจากนี้ก็มีผลไม้และขนม ขันหมากจัดใส่ถาดพองามจะใช้กี่ถาดก็ได้แต่ถือเคล็ดว่าต้องเป็นจำนวนคู่

เมื่อได้ฤกษ์ ฝ่ายชายจึงจัดเฒ่าแก่เป็นผู้นำขันหมากหมั้นไปมอบแก่ฝ่ายหญิง เมื่อไปถึงที่บ้านฝ่ายหญิง ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเชิญให้นั่งในที่สมควรแล้ว เฒ่าแก่ฝ่ายชายจะเจรจาความตามที่ตนรับหน้าที่มา จบแล้วเปิดผ้าคลุมขันออก มอบให้เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงรับไปตรวจดู ถูกต้องแล้วจะส่งของหมั้นเลื่อนเข้าในห้องให้คนข้างในถ่ายของออก

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีปลูกเรือน–แต่งงาน หน้า ๑๘๖.

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพลายแก้วและนางพิมมิได้กล่าวถึงการหมั้น มีการสู่ขอแล้วก็กล่าวถึงการแต่งงานเลยทีเดียว ในตอนหมั้นนางศรีมาลาก็ไม่มีการกล่าวถึงขันหมากหมั้น ด้วยเป็นการสู่ขอหมั้นหมายกันอย่างกระทันหัน เพราะขุนแผนและพลายงามจะไปศึกที่เชียงใหม่ พิธีหมั้นครั้งนั้นมีเพียงว่า เมื่อสู่ขอกันเป็นที่ตกลงแล้ว ขุนแผนก็ขอหมั้นนางศรีมาลาไว้ด้วยการมอบของหมั้นให้กับพระพิจิตรและนางบุษบา

" ลูกคิดว่าถ้าหมั้นต่อกันไว้ ถึงห่างไกลก็พะวงตรงที่นี่
เหมือนตัวไปใจอยู่ด้วยคู่มี อย่างนี้เป็นทำนองที่ป้องกัน
วันนี้ก็เป็นวันประเสริฐเลิศดีถี จงปรานีรับรองซึ่งของหมั้น
แล้วจึงทำเหย้าเรือนหาเดือนวัน การเหล่านั้นฝากไว้ในเจ้าคุณ
ด้วยต้องไปทัพรับอาสา การของลูกข้างหน้ายังว่าวุ่น
คุณพ่อแม่เมตตาได้การุญ ให้อุ่นอกเช่นครั้งแต่หลังมา
ครานั้นท่านพระพิจิตร ทั้งบุษบาสมคิดก็หรรษา
รับทองหมั้นไว้มิได้ช้า พระพิจิตรจึงว่าเป็นไรมี
เจ้าคิดอ่านการศึกเอาเชียงใหม่ ถ้าคล่องใจคงสำเร็จราวเดือนยี่
ยังจะต้องคุมทัพกลับธานี ก็เดือนสี่แลประมาณการวิวาห์ "

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา กล่าวไว้แต่เพียงว่า ท้าวกุเรปันส่งของไปหมั้นนางบุษบาตั้งแต่รู้ข่าวว่านางเกิด

" เมื่อนั้น พระทรงภพกุเรปันนาถา
แจ้งว่าองค์พระอนุชา มีราชธิดาลาวัณย์
พระเร่งชื่นชมโสมนัส จึงให้จัดสิ่งของไปทำขวัญ
กับเครื่องบรรณาการนอกนั้น เป็นของตุนาหงันกัลยา
ขอระเด่นบุษบาโฉมยง ให้องค์อิเหนาโอรสา
ตามจารีตโบราณสืบมา หวังมิให้วงศาอื่นปน "

ฤกษ์กับการแต่งงาน การแต่งงานนั้นถือเป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่ เพราะฉะนั้น การกำหนดฤกษ์ยามสำหรับพิธีแต่งงานจึงมีความสำคัญต่อจิตใจของผู้เกี่ยวข้องอยู่มากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ยังมีความเชื่อเรื่องนี้อยู่ ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณนั้น มักจะเลือกเดือนคู่ในการทำพิธีแต่งงานโดยถือเอาเคล็ดคำว่าคู่ เดือนคู่ที่ไม่นิยมใช้คือเดือน ๑๒ และเดือน ๘ เพราะเดือน ๑๒ เป็นฤดูที่สุนัขติดสัด ส่วนเดือน ๘ เป็นเดือนแรกเข้าพรรษา [๑] เดือนคี่ที่ใช้กันก็คือเดือน ๙ ด้วยเสียงของคำคล้ายกับคำว่า"ก้าว" ซึ่งหมายถึงก้าวหน้า ส่วนวันที่ไม่ใช้ในการแต่งงานนอกเหนือจากวันที่ปฏิทินทางจันทรคติกำหนดไว้ว่าเป็นอุบาทว์และโลกาวินาศแล้วก็ยังมีวันพฤหัสบดีด้วยถือว่าเป็นวันครู สืบจากเรื่องในตำนานว่าพระพฤหัสบดีแต่งลูกสาวคือพระจันทร์ให้กับพระอาทิตย์ในวันนี้ แล้วพระจันทร์ก็ไปเป็นชู้กับพระอังคาร ด้วยเหตุในตำนานดังนี้ จึงถือว่าไม่ควร อนึ่งวันอังคารและวันเสาร์ถือเป็นวันกล้าแข็ง เหมาะสำหรับทำพิธีซึ่งเกี่ยวกับเครื่องเครื่องรางของขลัง ถ้าใช้เป็นวันแต่งงานอาจเกิดทะเลาะวิวาทกันได้ [๒]

แต่อย่างไรก็ตาม ฤกษ์การแต่งงานพลายแก้วกับนางพิมนั้น นางศรีประจันก็เลือกใช้เดือน ๑๒ และเป็นวันเสาร์ซึ่งเป็นวันที่ต้องห้าม

" เดือนสิบสองวันเสาร์ขึ้นเก้าค่ำ กำหนดงานจะทำให้คิดอ่าน "

ความเชื่อในเรื่องข้อห้ามเหล่านี้คงเป็นที่รู้ขึ้นใจกันดีมาแต่โบราณแล้ว แต่กวีกำหนดให้ฤกษ์ของพลายแก้วและนางพิมเป็นเช่นนี้ ก็คงจะให้สมเหตุผลตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ คือ เพราะการใช้ฤกษ์ยามที่ต้องห้ามนี้ ปรากฏว่าในตอนต่อมาชีวิตสมรสของคนคู่นี้ต้องมีเรื่องพลัดพรากทะเลาะเบาะแว้งและแยกทางกัน ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่ากวีเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นอย่างดี และไม่ละเลยรายละเอียดในการเสนอเรื่องราวเหล่านี้ด้วย

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีปลูกเรือน–แต่งงาน หน้า ๒๑๖.

[๒] ก หน้า ๒๑๗.

ส่วนฤกษ์แต่งงานของพระไวยนั้นแต่เดิมพระพิจิตรและขุนแผนกำหนดนัดกันไว้ว่า

" วันอังคารแรมค่ำในเดือนสี่ "

แต่ภายหลังสมเด็จพระพันวษาโปรดประทานนางสร้อยฟ้าให้แก่พระไวย และให้จัดพิธีแต่งงานพร้อมทั้งศรีมาลาอย่างรีบด่วนในเนื้อเรื่องตอนแต่งงานพระไวยพลายงามิได้กล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องวันแต่งไว้

ในเรื่องรามเกียรติ์ โหรได้คำนวณหาฤกษ์อภิเษกพระรามและนางสีดาไว้ได้ฤกษ์ที่ดี คือ

" ปลอดทั้งทักทินยมชันษ์	เดือนวันก็ชอบชันษา
เป็นมหาสิทธิโชคโอฬาร์	เทวาลงทวารประชุมกัน
เห็นดีน้อมเศียรบังคมทูล	นเรศูรปิ่นภพไอศวรรย์
ข้างขึ้นสามค่ำวันจันทร์	รุ่งสิบหกชั้นฤกษ์ดี
ควรที่ทำการสยุมพร	จะถาวรเป็นสุขเกษมศรี
ไม่มีอันตรายราคี	จะเกิดสวัสดีทุกเวลา "

เรือนหอ ในการแต่งงานถ้ามีการตกลงกันด้วยเรื่องเรือนหอ ก็ถือเป็นหน้าที่ของฝ่ายชายที่จะจัดการปลูก การปลูกเรือนของชาวไทยแต่เดิมนั้น มีข้อปฏิบัติที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์อยู่มาก เช่น ความเชื่อในเรื่องทิศ คนแต่ก่อนเชื่อกันว่าทิศตะวันตกเป็นทิศไม่ดี เป็นทิศของคนตาย สืบเนื่องจากในตำนานดังที่อ้างมาแล้วในพิธีโกนจุกว่า พระขันธกุมารพระเศียรหายด้วยวาจาสิทธิ์ของพระนารายณ์ พระเวสสุกรรมรับโองการจากพระอิศวรให้ไปหาศีรษะคนมาแทนโดยให้เลือกเอาคนที่นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก พระเวสสุกรรมหาไม่ได้พบแต่ช้างซึ่งนอนหันหัวไปทิศตะวันตกจึงตัดมาถวาย ดังนั้นในเวลาปลูกเรือนจึงไม่ตั้งขวางตะวันเพื่อเวลานอนจะได้ไม่ต้องหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หันศีรษะไปทิศตะวันออกซึ่งถือเป็นทิศดีและไม่เป็นการกีดขวางประตูเข้าออกด้วย เวลานอนเราก็ไม่นิยมนอนตามยาวของห้องเรือน

โดยหันศีรษะไปทางทิศเหนือหรือใต้เพราะเป็นการนอนขวางขื่อซึ่งเชื่อกันว่าจะถูกผีอำบ่อย ๆ ผีมักจะห้อยหัวโหนขื่อลงมาเหยียบอกคนนอนได้ง่าย [๑]

ไม้ที่ใช้ในการปลูกเรือนจะเลี่ยงใช้ไม้ที่มีชื่อไม่เป็นมงคล เช่น ไม้ซาก ไม้กะเบา ไม้ตะเคียน เป็นต้น การหาไม้มาปลูกเรือนในสมัยก่อนก็เข้าป่าหาตัดเอามาเอง เดือนที่จะเลือกตัดไม้ให้เลือกเอาเดือนอ้ายถึงเดือน ๔ ด้วยไม่มีฝนพื้นดินในป่าแห้งสะดวกในการเข้าป่าหาไม้ ไม้ที่จะใช้ในการปลูกเรือนนี้จะต้องใช้ไม้ป่าเดียวกัน เชื่อกันว่าถ้าเป็นไม้คนละป่าจะอยู่ไม่เป็นสุขด้วยนางไม้ทะเลาะกัน ความเชื่อเรื่องมีนางไม้ประจำไม้ในป่านี้เอง เมื่อเวลาจะปลูกเรือนจึงต้องมีการจัดหาอาหารเช่นสังเวยนางไม้ด้วย เพราะเมื่อไปตัดเอาไม้ซึ่งเป็นที่อยู่ของเขามาอาจทำให้นางไม้โกรธเคืองและก่อความเดือดร้อนให้ได้ [๒]

ลักษณะของไม้ที่จะเลือกตัดนั้นให้ดูลักษณะลำต้น ถ้าได้ไม้ที่ข้างโคนต้นและข้างปลายใหญ่เสมอกันถือว่าดีนัก แต่ถ้าไม่ได้ชนิดนี้เลือกเพียงแต่ข้างโคนต้นใหญ่ปลายเรียวเล็กก็นับว่าดีที่ไม่ดีคือไม้ที่ข้างโคนเล็กข้างปลายใหญ่และตรงกลางแฟบ การตัดโค่นไม้ก็ต้องดูทิศทางให้ไม้ล้มด้วย เชื่อกันว่าถ้าล้มไปทางทิศตะวันออก ตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออกเฉียงใต้ ดีทิศอื่นนอกเหนือจากนี้ถือว่าไม่ดี [๓]

พื้นที่ที่จะใช้ในการปลูกเรือนนั้นคนสมัยก่อนพิถีพิถันกันมาก ถ้าพื้นที่มีลักษณะไม่ดีคือเป็นรูปชายธงหรือรูปสามเหลี่ยม หรือรูปจั่วไม่ใช่ถือว่าอยู่แล้วจะมีโทษ นอกจากนี้ยังมีการชิมรสดินด้วยว่ามีรสเป็นอย่างไร วิธีชิมดินนั้นมิได้นำก้อนดินทั้งก้อนมาเคี้ยวกินแต่ใช้วิธีขุดหลุมให้ลึกราวศอกเศษ เอาใบตองปูไว้ใต้หลุม มีหญ้าคาสดและสะอาดทับไว้บนใบตอง ทิ้งไว้สักคืนหนึ่งไอดิน

---

[๑] เสถียรโกเศศ ประเพณีปลูกเรือน–แต่งงาน หน้า ๔๒๕.

[๒] ค. หน้า ๗๑.

[๓] ค. หน้า ๑๖.

จะเป็นเหื่อจับอยู่ที่หน้าใบตองให้นำมาชิมดู ถ้ามีรสเปรี้ยวอยู่ไม่ดีจะมีทุกข์ภัย ถ้ามีรสหวานที่นั้นพออยู่ได้ ถ้ามีรสจืดถือเป็นมงคลอยู่เป็นสุข ถ้ามีรสเค็มใครอยู่หามงคลมิได้ [๑]

เมื่อเลือกที่ดินและหาไม้ได้แล้ว ให้เตรียมไม้ให้พร้อม หาฤกษ์ขุดหลุมลงเสา วันที่ท่านห้ามปลูกเรือนคือ วันเสาร์ อาทิตย์ อังคาร วันที่ดีคือ วันจันทร์ วันพุธ วันพฤหัสบดี ส่วนวันศุกร์กลาง ๆ ไม่ดี มชัว [๒] ตามตำราโบราณท่านผูกไว้เป็นโคลงดังนี้

" ปลูกเรือนวันระวิร้อน	รำคาญ
จันทร์สวัสดิภุมมาน	มักร้าง
พุธครูอยู่ใสสานต์	ศุกร์สิท–ธิแฮ
ผิววันเสาร์สร้าง	โศกเศร้าโทรมสลาย [๓]

การขุดหลุม ต้องให้ผู้รู้ตรวจดูพื้นดินว่าเดือนใดนาคหันหัวไปทางทิศไหน เอาหาง ท้องและหลังไปทางทิศใด ถ้าขุดหลุมที่หัวนาค หางนาคและหลังนาคไม่ดี ต้องขุดที่ท้องจึงจะดี เช่น เดือน ๔ เดือน ๕ เดือน ๖ นาคหันหัวไปทางทิศประจิม เอาหางไปบูรพา เอาท้องไปทักษิณ เอาหลังไปอุดร ให้ขุดหลุมทางทักษิณก่อน ส่วนขี้ดินนั้นต้องให้กองเอาไว้ทิศอาคเนย์และเอาปลายเสาไปทิศอาคเนย์ด้วย คนขุดหลุมนั้นต้องหมุนหน้าเข้าหาท้องนาคเสมอ เวลาขุดหลุมเสาแรกต้องทำเครื่องบัตรพลีบูชาพญานาค [๔] เมื่อขุดหลุมเสาเสร็จแล้วให้ทำขวัญเสา และยกเสาลงหลุมหรือที่เรียกกันทั่วๆ ไปว่ายกเสาเอก

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อพลายแก้วปลูกเรือนหอก็กล่าวว่ามีการทำขวัญเสา

---

[๑] เสรี้ยรโกเศศ ประเพณีปลูกเรือน–แต่งงาน หน้า ๒๔.

[๒] ค. หน้า ๖๗.

[๓] เทพย์ สาริกบุตร โหราศาสตร์ภาคนักษัตร์ (ฤกษ์) หน้า ๒๔๒.

[๔] เสรี้ยรโกเศศ ล.ค. หน้า ๖๘.

" ครานั้นจึงโฉมเจ้าพลายแก้ว ครั้นถึงกำหนดแล้วจึงนัดหมาย
บอกแขกปลูกเรือนเพื่อนผู้ชาย มายังบ้านท่านยายศรีประจัน
ให้ขุดหลุมระดับชักปักเสาหมอ เอาเครื่องเรือนมารอไว้ที่นั่น
ดีสิบเอ็ดใกล้รุ่งฤกษ์สำคัญ ก็ทำขวัญเสาเสร็จเจ็ดนาที
แล้วให้ลั่นฆ้องหึ่งโห่กระหน่ำ ยกเสาใส่ชาประจาที่
สับชื่อพรึงติดสนิทดี คะปูตียกเสาตั้งขึ้นตั้งไว้
ใส่เต้าจึงเข้าแปลานพลัน เวาจันทันเข้าไปรับกับอกไก่
พาดกลอนก่อนมุงกันยุ่งไป จั่วใส่เข่าฝาเช็ดหน้าอึง
บ้างเจาะถากถุงเถียงเสียงเอะอะ เกะกะกบไสไขเหล็กจิ้ง
บ้างผ่าฟันสนั่นอึงคะนึง วันหนึ่งแล้วเสร็จสำเร็จการ "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วแต่งงานกับนางพิม)

การทำขวัญเสานั้นประกอบด้วยบายศรี ผ้าสี่เหลี่ยมขนาดกว้างพอดีกับหัวเสา ใช้สีแดงชุดหนึ่งสีขาวชุดหนึ่ง ใช้สวมหัวเทียนของเสาทุกต้น ใช้ผ้าแดงอยู่ข้างในผ้าสีขาววางทะแยงมุมทับผ้าแดง ผ้าเหล่านี้โยมากลงด้วยยันต์ ๘ ทิศ ถือว่าเป็นเครื่องป้องกันเสนียดจัญไรและกันเสาตกน้ำมันด้วย อีกอย่างหนึ่งคือ เอาหน่อกล้วยน้ำและต้นอ้อยผูกไว้ปลายเสาเอก ครั้นได้ฤกษ์ก็ทำขวัญเสา ในขณะที่ทำขวัญนั้นบางทีก็มีใบเงินใบทองวางทับผ้าขาวแดงอีกชุดหนึ่ง หรืออาจใส่ไว้ก้นหลุมก็ได้ เป็นเคล็ดให้มั่งมีเงินทอง [๑]

เมื่อทำขวัญเสาเสร็จแล้วต้องรอให้ได้ฤกษ์ยกเสาเอก ซึ่งจะไม่ใช้ฤกษ์ในวันข้างแรม และไม่ปักเสาทางทิศตะวันตก นิยมใช้ทิศตะวันออกซึ่งถือว่าเป็นทิศมงคลหมายถึงการเกิดความเจริญ เสร็จจากยกเสาเอก ให้ยกเสาโทซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับเสาเอกก่อน แล้วปักเสาตรีเวียนไปทางขวา เมื่อปักเสาเสร็จก็จัดแจงใส่เครื่องเรือนตามลำดับ ส่วนหน่อกล้วยและอ้อย

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีปลูกเรือน–แต่งงาน หน้า ๗๗.

ที่ผูกติดกับเสาเอกให้ปลดออก แล้วนำไปปลูกไว้ตามทิศที่เป็นมงคลในวันนั้น ถือว่าเป็นกลวยผูกเงิน กลวยทอง[๑] และหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ด้วย

ในเรื่องการปลูกเรือนนี้ที่ถือกันมากอีกอย่างไนึ่งคือเรื่องบันได การทำขั้นบันได ให้ใช้จำนวนคี่ เพราะถือว่าบันไดคู่เป็นบันไดผี บันไดคี่เป็นบันไดคน[๒] และการพาดบันไดก็จะไม่พาดไปทิศใด ถ้าพาดไปทางทิศบูรพาให้เอาผ้าผ่อนเงินทองขึ้นไว้ก่อน ถ้าพาดไปทางทิศพายัพให้เอาแมวขึ้นก่อน ถ้าพาดไปทางทิศอุดรให้เอาทองขึ้นก่อน[๓]

<u>พิธียกขันหมาก</u> มีปรากฏในเรื่อง<u>ขุนช้างขุนแผน</u> ว่า หลังจากปลูกเรือนหอแล้ว มีการยกขันหมากจากบ้านเจ้าบ่าวขุนแผนไปสู่บ้านเจ้าสาวนางพิม

" ครั้นรุ่งเช้าขึ้นพลันเป็นวันดี ทองประศรีจัดเรือกัญญาใหญ่
เอาขันหมากลงบรรทุกชลุกชลุ่ยไป หามโหร่ใส่ท้ายกัญญา
ขันหมากเอกเลือกเอาที่รูปสวย นุ่งยกห่มผวยจับผิวหน้า
ก็ออกเรือด้วยพลันทันเวลา ครู่หนึ่งถึงท่าศรีประจัน
จึงจอดเรือเจ้าหน้าสะพานใหญ่ ตาผลวิ่งไปเอาไม้กั้น
เสียเงินทองให้ขึ้นไปพลัน ขนขันหมากขึ้นบันได
ยายเป้าเถ้าแก่อยู่ที่บ้าน ก็นับขานเงินตราและผ้าไหว้
ครบจำนวนถ้วนถี่สัญญาไว้ ให้ขนเข้าไปในเรือนพลัน
แถมพกยกของมาเลี้ยงดู ครั้นกินอยู่อิ่มดีขมีขมัน
ก็กลับเรือมาพร้อมหน้ากัน ถึงพลันจอดท่าพากันไป "

---

๑ <u>ก.</u> หน้า ๘๓-๘๔.

๒ <u>ก.</u> หน้า ๑๙.

๓ <u>ก.</u> หน้า ๔๒.

ขันหมากแต่งงานนั้นแบ่งเป็น ขันหมากเอก ขันหมากโท ขันหมากเอกนั้นประกอบด้วยขันบรรจุหมากพลู ขันเงินทุนและเงินสินสอด ในขันอาจจะบรรจุถั่ว งา ข้าวเปลือกและสิ่งอื่น ๆ คล้ายกับในขันหมากหมั้นด้วยก็ได้ นอกจากนี้ก็มีผ้าไหว้จำนวนตามที่ได้ตกลงกันไว้แต่แรก ขันหมากโทใช้แก่พวกขนมและผลไม้ต่าง ๆ ใส่ภาชนะมีกระดาษแดงปักกลาง จำนวนที่จัดต้องเป็นจำนวนคู่ คนที่ใช้ยกขันหมากเอกนั้นเลือกหญิงสาวที่หน้าตางดงาม และมีเคล็ดว่าต้องเป็นหญิงที่เกิดจากบิดามารดาที่แต่งงานกัน ส่วนขันหมากโทนั้นหญิงหรือชายวัยใดยกก็ได้ยกเว้นหญิงแม่หม้ายแม่ร้าง[๑] ตอนขุนช้างยกขันหมากไปบ้านนางวันทองก็ใช้หญิงสาวรุ่น ๆ เป็นคนยกขันหมากเอก

" ครานั้นยายกลอยกับยายสาย ผลัดผ้าวุ่นวายแล้วหวีหัว
พวกแต่งเด็กจัดแจงแต่งกันนัว พร้อมทั่วขันหมากยกออกมา
ยกขันหมากเอกทั้งสี่ขัน เลือกสรรเชื้อผู้ดีที่มีหน้า
ล้วนรุ่นสาวขาวสวยสะอาดตา แต่งตัวเต็มประดามาด้วยกัน "

เมื่อขันหมากไปถึงบ้านเจ้าสาวแล้ว ฝ่ายเจ้าสาวก็จะตรวจตราเงินทุนและเงินสินสอดให้ครบถ้วน ส่วนใหญ่แล้วนิยมใส่เงินปลีกลงไปด้วยเมื่อเวลานับเงินแล้วจะได้ปรากฏว่ามีเงินเหลือหรือเกิน เฒ่าแก่ผู้นับก็มักจะพูดเป็นมงคล ว่าเงินงอก ถือว่าเป็นสิริมงคล เงินเหล่านี้จะนำวางลงในกลางผ้าขาว นำกระแจะแป้งหอมและน้ำมันหอมมาเจิมแล้วประพรมแล้วนำถั่วทอง งาเม็ดและข้าวเปลือกมาคลุกเคล้าระคนเข้าด้วย แล้วห่อเงินของทั้งสองฝ่ายรวมกันพร้อมทั้งกล่าวถ้อยคำอันไพเราะและเป็นมงคลต่าง ๆ ของอื่นในขันหมากตามธรรมเนียมฝ่ายเจ้าสาวจะเก็บไว้แต่เพียงส่วนเดียว ที่เหลือจะคืนฝ่ายเจ้าบ่าวไป ถาภาชนะที่บรรจุเครื่องของขันหมากมาวางอยู่หลังจากถ่ายแบ่งของ ห้ามเอาซ้อนกัน[๒] เข้าใจว่าคงจะรังเกียจคำว่า "ซ้อน"

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีลูกเรือน – แต่งงาน หน้า ๒๒๖ – ๒๓๓.

[๒] ฯ หน้า ๒๔๔ – ๒๔๕.

พิธีชักน้ำ เมื่อได้เวลาฤกษ์ตอนบ่าย เจ้าบ่าว บ่าวนำพร้อมทั้งเพื่อนบ่าว ซึ่งเป็นชายที่ผ่านการแต่งงานแล้ว จำนวนกี่คนก็ได้แต่ถือเคล็ดว่าต้องเป็นจำนวนคู่ พากันมาบ้านเจ้าสาวเพื่อฟังพระสวดมนต์และชักน้ำ ดังมีปรากฏความในตอนแต่งงานพลายแก้วว่า

" ครั้นพระสุริยาเวลาบ่าย พลายแก้วย่างกรายมาจากบ้าน
ลงเรือพร้อมกันมิทันนาน กรีบมายังบ้านศรีประจัน
กับเพื่อนบ่าวก็กาวขึ้นบนหอ พระมารอสวดมนต์สำรวมมั่น
เพื่อนสาวเข้าห้อมล้อมกัน ออกจากเรือนนั้นมาทันใด
นั่งลงตรงหน้าท่านสมภาร์ แล้วท่านจึงส่งมงคลให้

...

พระสงฆ์สวดมนต์ร่ำกระหน่ำไป เอาน้ำชักสาดให้อยู่ฉานฉ่า
นางมั่นแม่แปรกแทรกเข้ามา ชุนช้างเข้าคร่าเอาข้อมือ
นางมั่นรันหัวเอาตำเปาะ พ่อเงาะวางฉันอย่าดันดื้อ
ชุนช้างกุดผ้าคว้าจิ้มคือ ไม่วางหรืออ้ายถ่อยต่อยเขกลง
สวดมนต์จบพลันมิทันช้า เอาน้ำชามาประเคนให้พระสงฆ์
ฉันแล้วลาไปดังใจจง ลุกลงบันไดไปกุฏิ "

ส่วนในพิธีแต่งงานพระไวยกับศรีมาลานั้นมีกล่าวต่างไป คือเจ้าสาวและเพื่อนเจ้าสาวจำนวน ๑๐ คน ซึ่งเป็นจำนวนคู่ตามที่ถือเคล็ด เป็นฝ่ายเดินมาเข้าพิธีที่บ้านเจ้าบ่าว เข้าใจว่าคงเป็นไปตามประเพณีของผู้ที่บรรดาศักดิ์

" ครานั้นพระพิจิตรบุษบา ตะวันบ่ายได้เวลาหาช้าไม่
บอกเพื่อนสาวที่หาเอามาไว้ ได้สิบคนถ้วนล้วนสำอาง
ให้อาบน้ำทาแป้งแต่งกาย นุ่งลายห่มแพรสีต่างต่าง
ศรีมาลาผัดหน้าเป็นนวลปราง นุ่งลายนอกอย่างห่มสีจันทร์
จัดแจงผู้ใหญ่ให้เดินหน้า พวกเพื่อนสาวตามมาเป็นหลั่นหลั่น
เอาหนามส้มเสี้ยดยามาคนละอัน สำหรับได้ป้องกันเจ้าหนุ่มควน

หุ้มห่อกันออกนอกเคหา หอมผ้ากลิ่นอบตลบหวน
ศรีมาลาเดินกลางอย่างกระบวน แต่ละหน้าหน้านวลดังนางใน
ครั้นถึงน้อมนั่งฟังพระธรรม พระสดำจับมงคลคู่ใส่
สายสิญจน์โยงศรีมาลามาพระไวย พอฆ้องใหญ่หึ่งดังตั้งชยันโต
หนุ่มสาวเคียงคั่งเข้านั่งอัด พระสงฆ์เปิดตาละปัตรชัดน้ำโร่
ปรำลงข้างสีกาห้าหกโอ ท่านยายโพสาวนำน้ำเข้าตา
อึดอัดยัดเยียดเบียดกันกลม เอาหนามส้มแทงท้องร้องอุยน่า
ที่ไม่ถูกเท้ายันคันเข้ามา ท่านยายสาออกมานั่งบังกันไว้
มหาดเล็กโลนโลนโดนกระแทก โอยพ่อชี้จะแตกไม่ทนได้
ท่านยายสาเต็มทีลุกหนีไป จนพระไวยศรีมาลามาชิดกัน
ท่านขรัวหัวร่อชักต่อไป พวกผู้ใหญ่หนาวครางจนคางสั่น
อย่าเติมน้ำอีกเลยเอ้ยคาจัน เต็มที่เท่านั้นเถิดเจ้าคุณ "

พิธีชักน้ำที่ให้พระสงฆ์เป็นผู้ชักให้นี้ ก็ด้วยต้องการความขลังความศักดิ์สิทธิ์ในการอาบน้ำมนต์เพื่อล้างชำระมลทินและอัปรีย์จัญไรให้หมดไป บ่าวสาวจะได้เป็นคนบริสุทธิ์สำหรับเข้าพิธีแต่งงานในวันรุ่งขึ้น* ส่วนสายสิญจน์ที่โยงจากหม้อน้ำมนต์มายังตัวบ่าวสาวนั้นก็เพื่อให้สิ่งที่เป็นมงคลจากเสียงที่เจริญพระปริตแล่นลงไปเป็นน้ำมนต์ แล้วแล่นมาตามสายสิญจน์สู่ตัวบ่าวสาว

ในรามเกียรติ์ตอนอภิเษกพระรามและนางสีดาผู้ชักน้ำมิใช่พระสงฆ์แต่เป็นผู้ทรงศีลคือดาบส เข้าลักษณะเดียวกัน

" เมื่อนั้น พระวสิษฐ์สวามิศรฌานกล้า
พระสุธามันต์ผู้ปรีชา ทั้งสามพระมหามุนี

---

* เสฐียรโกเศศ ประเพณีปลูกเรือน-แต่งงาน หน้า ๓๓๖.

จึงเอาน้ำสังข์น้ำกลศ รดพระจักราเรืองศรี
กับนางสีดาเทวี พราหมณ์ชีพร้อมกันอำนวยพร
สององค์จงทรงศรีสวัสดิ์ เสวยแสนสมบัติสโมสร
เป็นสุขอยู่ทุกนิรันดร สถาวรอย่ามีโรคัน "

นอกจากการชักน้ำหรือการรดน้ำอภิเษกจะถือเป็นการทำเพื่อให้บริสุทธิ์แล้ว สิ่งที่ถือว่าชำระล้างมลทินได้อีกอย่างหนึ่งก็คือ ไฟ ซึ่งจะใช้เมื่อเห็นว่าใช้น้ำไม่สะดวก* การเวียนเทียนในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วก็สืบเนื่องจากความเชื่อนี้เช่นกัน ในบางพิธีอาจจะใช้ทั้งน้ำและไฟในการชำระมลทิน เช่น พิธีอภิเษกพระรามและนางสีดาก็มีทั้งการเวียนเทียนและการรดน้ำอภิเษก โดยให้มีการเวียนเทียน

" ได้เอยได้ฤกษ์ บายศรี
ลั่นฆ้องประโคมดนตรี
องค์ท้าวหัสนัยก็จุดเทียน ส่งแว่นเวียนซ้ายไปหาขวา
เทวามนุษย์คาษา รับลง[illegible]เป็นหลั่นกัน
ครั้นถ้วนเจ็ดรอบโดยศาสตร์ เทวราช[illegible]เทียนเฉลิมขวัญ
พระหัตถ์นั้นโบกเปลวควัน จุณจันท์เจิมสอ[illegible]กษัตรา "

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ตอนอภิเษกอิเหนา พระราชพิธีอภิเษกท[illegible] กล่าวไว้ลำดับขั้นต่างจากในรามเกียรติ์ คือเริ่มด้วยพิธีสรงน้ำ

" เมื่อนั้น จอมกษัตริย์ปัตหราทั้งสี่
พาโอรสนัดดาจรลี ไปปราสาทพิธีสรงชล
พนักงานไขท่อประทุมทอง โปรยปรายอายละอองเป็นฝอยฝน
สี่พระองค์ทรงหม้อพุทธมนต์ รดบนเศียรเกล้าทั้งสององค์
พราหมณ์ชีบิกุประมาหนา ถวายอาเศียรพาทภิเษกสรง
น้ำสังข์น้ำกลศรดลง ใบมะตูมถวายทรงทัดกรรณ "

---

* เสฐียรโกเศศ ขวัญและประเพณีการทำขวัญ หน้า ๑๓๑–๑๓๒.

เสร็จแล้วเสด็จมาเปลี่ยนเครื่องทรงเข้าพิธีเวียนเทียน

" นั่งเหนือแท่นสุวรรณบัลลังก์รัตน์ ภายใต้เศวตฉัตรเฉิดฉัน
ทั้งสองก์นั่งเรียงเคียงกัน อนงค์นางที่จัดสรรมานั่งล้อม
ตำมะหงงตรงเข้าไปจุดเทียน ติดแว่นวิเชียรเจิมจันทน์หอม
เสนากิดาหยันพร้อมพร้อม นั่งล้อมรอบองค์พระทรงธรรม์
ตำมะหงงส่งต่อตามลำดับ เวียนวงส่งรับเป็นหลั่นหลั่น
มโหรีดีดสีขึ้นพร้อมกัน เสียงสนั่นบันลือฆ้องกลอง
ครั้นครบเสร็จเจ็ดรอบตามลำดับ ตำมะหงงบรรจงจับทีละสอง
มาปักลงไว้ในขันทอง ใบพลูรองกับอัคคีแล้วคลี่คลาย
จึงโบกควันจันทน์เจิมเฉลิมพักตร์ เอาชอนตักมะพร้าวอ่อนป้อนถวาย
จำเริญศรีอย่าให้มีอันตราย ข้าศึกแพ้พ่ายไปทุกทิศ "

หลังจากนี้เป็นการประสาทพรและมีมหรสพสมโภชพิธีอภิเษก ถือเป็นเสร็จพิธี ส่วนในเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้อีก คือในตอนแต่งงานพระไวย หลังจากพิธีรดน้ำแล้ว รุ่งขึ้นบ่าวสาวตักบาตรร่วมกัน

" บ้านพระไวยผู้คนอยู่คับคั่ง พระสงฆ์นั่งสวดมนต์อยู่บนหอ
พวกขุนนางน้อยใหญ่ไปช่วยปรอ เจ้าเณรตั้งบาตรรออยู่เรียงรัน
ท่านผู้หญิงวันทองร้องเรียกบ่าว ให้คดข้าวขาวขาวสักคอนขัน
เอาทัพพีตะทองมาสองคัน ช่วยกันยกไปวางกลางนอกชาน
พระหมื่นศรีเข้าเรือนเตือนศรีมาลา ออกมาธารณะเสียหน่อยหลาน
ศรีมาลาอายคนพ้นประมาณ แฝงม่านหน้าม่อยไม่ออกมา
นางวันทองร้องเรียกลูกสะใภ้ แม่แข็งใจไปหน่อยนะแม่หนา
ทำบุญอย่าให้สูญเสียศรัทธา แม่จะเป็นเพื่อนพาเจ้าออกไป

...

เดินออกนอกชานสะท้านใจ พระหมื่นไวยตักข้าวไว้คอยท่า
แล้วส่งคันทัพพีให้ศรีมาลา พอสบตาเจ้าก็ม่อยละมุนลง
ศรีมาลาอายใจมิใคร่จะรับ วันทองจับข้อมือคอยเสือกส่ง
แต่พอคุมเข้าด้วยกันให้มั่นคง ประคองค่อยเหลงในบาตรพลัน "

ตักบาตรเสร็จแล้วมีพิธีสงฆ์ต่ออีกจนกระทั่งใกล้เพลพระสงฆ์จึงกลับ

" ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้วลูกศิษย์ถ่าย ถวายจีวรเนื้อดีสีย้อมเสน
พระพิจิตรจัดกระจาดอังคาสประเคน พอจวนเพลพระก็ลาไปอาราม "

<u>พิธีส่งตัว</u> ตามประเพณีเดิมจะไม่ส่งตัวเจ้าสาวในวันแต่ง จะต้องรอจนกว่าจะถึงฤกษ์วันเรียงหมอน ในช่วงนี้เจ้าบ่าวจะต้องนอนเฝ้าหอคนเดียว เช่น พลายแก้วต้องเฝ้าหอถึง ๓ วัน นางศรีประจันจึงได้นำตัวนางพิมมาส่ง

" ครานั้นจึงโฉมเจ้าพลายแก้ว ครั้นเวลาล่วงแล้วตะวันบ่าย
แต่งตัวสำอางแล้วย่างกราย ไปยังบ้านท่านยายศรีประจัน
ขึ้นบนบันไดเข้าในหอ ก็พอสิ้นแสงสุริย์ฉัน
นอนหอรอถ้วนกำหนดวัน แสนกระสันถึงเจ้าพิมพิลาไลย "

เมื่อได้ฤกษ์เรียงหมอน ฝ่ายเจ้าสาวจะเชิญสามีภรรยาคู่หนึ่งซึ่งเป็นผู้ที่เลือกแล้วว่าเป็นคู่สามีภรรยากันในทางแต่งงาน เป็นคนผู้ดีและมั่งมีศรีสุข มีบุตรด้วยกัน บุตรนั้นเลี้ยงง่ายและยังมีชีวิตอยู่ พิธีปูที่นอน มีหินบดยาสำรับ ๑ ฟักเขียวผล ๑ แมวคราวตัว ๑ อาบน้ำแต่งตัวด้วยเครื่องหอมไว้เรียบร้อย นอกนี้ก็มีถั่วทอง งาเมล็ด ข้าวเปลือกอย่างละหยิบมือห่อกระดาษหรือใส่ถุงเล็ก ๆ เตรียมไว้ เมื่อผู้ทำพิธีปูที่นอนเสร็จแล้วก็นำของเหล่านี้พร้อมทั้งอุ้มแมววางลงบนที่นอน กล่าวคำอันเป็นมงคล แล้วลงนอนเป็นพิธี แล้วลุกขึ้น* การที่นำแมวเข้าพิธีด้วยนั้นนอกจากจะให้คู่สมรสโดยเฉพาะเจ้าบ่าวอยู่เรือนเหมือนแมวคราวแล้ว

---

* เสฐียรโกเศศ <u>ประเพณีปลูกเรือน–แต่งงาน</u> หน้า ๓๖๒–๓๖๓.

ยังถือเป็นเคล็ดว่าแมวมีเขี้ยวเล็บเหมือนเสือ สัตว์ร้ายต่าง ๆ จะได้ไม่กล้ามากล้ำกรายในบริเวณนั้น ส่วนถั่วงาและข้าวเปลือกนั้นถือว่าเพื่อให้ชีวิตงอกงามและอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกับใบเงินใบทองที่ใส่ในที่นอน

ตอนที่ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะนำตัวเจ้าสาวมาส่งก็จะให้โอวาทสั่งสอน เช่นนางศรีประจันสอนนางพิมว่า

" ...

ครั้นเติบใหญ่จะไปเสียจากอก	แม่วิตกอยู่ด้วยเจ้าจะเลี้ยงผัว
ฉวยชุกคำทำผิดแม่คิดกลัว	อย่าทำชั่วชั้นเชิงให้ชายชัง
เนื้อเย็นจะเป็นซึ่งแม่เรือน	ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง
เข้านอกออกในให้ระวัง	ลุกนั่งนอบนบแก่สามี
อย่าหึงหวงจ้วงจาบประจานเจิ่น	อย่าก่อเกินก่อนผัวไม่พอที่
แม่เลี้ยงมาหวังว่าจะให้ดี	จงเป็นศรีสวัสดิ์สุขทุกเวลา
สอนลูกอยู่จนล่วงเข้ายามแล้ว	เจ้าพลายแก้วจะคอยละห้อยหา
โลมเล้าเอาใจให้ไคลคลา	เข้าในหอเห็นหน้าเจ้าพลายน้อย
เสียงกรูกเจ้าพลายลุกลงจากเตียง	นางพิมเมียงแฝงแม่มาร่อยร่อย
ชวาลาตองหน้าเป็นนวลลอย	พอปะตาก็ชะม้อยละมุนลง
นั่งแล้วจึงยายศรีประจัน	ว่าฉันพาพิมขึ้นมาส่ง
จงกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงกันให้ยืนยง	กว่าจะปลงชีวิตชีวาลัย
ผิดพลั้งสั่งสอนกันก่อนหนา	อย่าติด่ากันมี่หาดีไม่
ค่อยอยู่เถิดมารดาจะลาไป	นางพิมเหนี่ยวแม่ไว้ไม่ว างมือ "

ประเพณีเกี่ยวกับการตาย

ประเพณีเนื่องในการตายเป็นประเพณีอีกอย่างหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ของชาวไทยได้อย่างชัดเจน ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ที่ปรากฏอย่างมากในประเพณีเนื่องในการตายนี้คือเรื่องผี กล่าวกันว่าคนที่ตายร้ายและตายอย่างปัจจุบันทันด่วน

หรือที่เรียกทั่ว ๆ ไปว่าตายโหงนั้นผีจะดุร้ายมากกว่าคนที่ตายอย่างธรรมดา คนที่ตายในลักษณะดังกล่าวนี้ถ้าตายนอกบ้านเขาก็จะไม่ยอมนำศพเข้าบ้าน เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อขุนศรีวิชัยถูกโจรฆ่าตาย นางเทพทองกับพวกไปค้นศพพบแล้วก็นำไปฝังไว้ที่ป่าช้ายังไม่ได้ทำพิธี

" ครั้นเวลารุ่งสว่างนางเทพทอง ชวนพวกพ้องเข้าป่าหาผีผัว
แม่ลูกงกงันตัวสั่นรัว เที่ยวค้นคว้าหาทั่วทั้งชายไพร
มาประสบพบผีตีอกผลุง นมยานพัดพุ่งร่ำร้องไห้
โอ้พ่อเพื่อนยากจากเมียไป มาทิ้งลูกเมียไว้ให้เอกา
กรรมจริงสิ่งใดให้ตายโหง กลิ้งอยู่โล้งโต้งที่กลางป่า
ชาติก่อนเห็นพ่อจะเสียบปลา ชาตินี้เขาฆ่าเสียบพ่อไว้
...
ครั้นว่าค่อยคลายวายโศกา หามศพเข้ามาหาช้าไม่
ฝังไว้ป่าช้าแล้วคลาไคล กลับเข้าไพรตรวจตราหาทรัพย์พลัน"

ในการนำศพไปฝังที่ป่าช้านี้ต้องมีการซื้อที่สำหรับฝังเสียก่อน เชื่อกันว่าที่ในป่าช้านั้นตากลียายกลา (ในบางแห่งเรียกสับกันว่าตากลายายกลี) เป็นเจ้าของ ถ้าไม่ซื้อที่ผีจะไม่มีที่อยู่หรืออาจถูกเจ้าของป่าช้าเบียดเบียนไม่มีความสุข[๑]

ในตอนวันทองถูกประหาร ขุนแผนและพระไวยก็ให้จัดการฝังศพนางไว้ที่ป่าช้า

" " พระไวยได้ฟังบิดาปลอบ เห็นชอบตามคำที่พ่อว่า
กลั้นกลืนโศกคลายวายน้ำตา เบือนหน้ามาสั่งซึ่งข้าไท
เอาผ้าขาวมาให้ดังใจหวัง จึงตราสั่งห่อศพหาช้าไม่
ตัดกระดานต่อโลงด้วยทันใด ก้านตองรองในเข้าฉับพลัน
ครั้นแล้วยกศพขึ้นใส่ไม้ ให้หามไปฝังที่ป่าช้านั่น
เกณฑ์คนเฝ้าศพได้ครบครัน แล้วพากันร้องไห้กลับไปเรือน "

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องด้วยการตาย หน้า ๑๒๒.

พิธีในตอนนี้ความกล่าวเริ่มพิธีด้วยการตราสังศพ ไม่ได้กล่าวถึงการอาบน้ำศพ ซึ่งเป็นพิธีในขั้นต้น การอาบน้ำศพนี้มีปรากฏความตอนทำศพพันศรโยธา ว่า

" อาบน้ำศพแล้วทาขมิ้น ผ้าขาวหุ้มสิ้นตราสังมั่น
เข้าไม้ไว้ในเรือนใหญ่นั้น ค่ำสวดทุกวันหลายคืนมา "

การอาบน้ำศพตามแบบแผนของโบราณที่ถือสืบกันมานั้นก็ต้องต้มน้ำด้วยหม้อดิน และให้เก็บใบไม้สดใส่ลงไปด้วย ไม่ได้กำหนดว่าจะเป็นใบอะไร ในภาคอิสานนั้นใช้ใบส้มป่อย หรือใบมะขาม เมื่อน้ำเดือดแล้วยกหม้อวางลงบนก้อนเส้า ๓ ก้อนที่เตรียมไว้ เมื่ออาบด้วยน้ำร้อนแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็นฟอกด้วยส้มมะกรูดชะล้างให้สะอาด แล้วตำขมิ้นชันสดกับผิวมะกรูดขัดสีให้ทั่วอีกครั้งหนึ่ง[๑]

เมื่ออาบน้ำศพแล้วต้องหวีผมศพซึ่งกำหนดให้หวี ๓ ครั้ง และว่าต้องหวีผมกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่ง ข้างหลังซีกหนึ่ง หวีที่ใช้นั้นก็หักออกเป็น ๒ ท่อนขว้างทิ้งหรือใส่ลงในโลง การแต่งตัวศพก็มีคติว่าให้แต่งกลับกับคน คือนุ่งผ้าเอาชายพกไว้ข้างหลัง เสื้อก็ให้ใส่คุมไว้ข้างหลังเช่นกัน ถ้าไม่สวมเสื้อใช้ผ้าขาวห่มเฉียงบ่าจากขวามาซ้าย นุ่งห่มอย่างนี้แล้วจึงนุ่งห่มตามธรรมดาอีกครั้งหนึ่ง แล้วให้เอาเงินเหรียญห่อผ้าขาวผูกเชือกหางยาวหย่อนลงในปากศพให้เชือกห้อยออกมานอกปาก ไว้สำหรับดึงห่อเงินออกมาเวลาจะเผา ถือว่าเป็นค่าจ้างแก่สัปเหร่อ และเป็นข้อให้คิดว่าบรรดาทรัพย์สินที่สะสมไว้ตายแล้วก็ไม่สามารถนำไปได้[๒]

ต่อจากนั้นใช้ขี้ผึ้งปิดหน้าศพ แล้วนำกรวยดอกไม้ธูปเทียนซึ่งมีดอกไม้ดอกหนึ่งหรือช่อหนึ่ง ธูปดอกหนึ่ง และเทียนเล่มหนึ่งใส่ในกรวยใบตองให้ศพพนมมือถือเอาไว้ ว่าสำหรับนำขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์บนดาวดึงส์[๓] เสร็จแล้วจึงจะมัดศพหรือตราสัง โดยใช้ด้ายดิบมา

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องด้วยการตาย หน้า ๓๔–๓๖.

[๒] ก. หน้า ๓๘–๔๓.

[๓] ก. หน้า ๔๘–๕๐.

จับให้เป็นเส้นขนาด ๓ หุน เพื่อให้เหนียวทำเป็นห่วงคล้องคอก่อน แล้วโยงมากลางตัวทำห่วงผูกหัวแม่มือแล้วรวบรัดผูกมือทั้งสองให้พนมไว้ที่หน้าอก แล้วโยงมาที่เท้าทำห่วงผูกหัวแม่เท้าทั้งสองแล้วรวบรัดผูกข้อเท้าทั้งสองให้ติดกัน เสร็จตราสังแล้วใช้ผ้าขาวผืนใหญ่ยาว ๕ แขน ห่อศพให้มิดตัว ให้ชายผ้าสำหรับขมวดอยู่ทางศีรษะ แล้วใช้ด้ายดิบขนาดหัวแม่มือมัดเป็นเปลาะ ๆ ให้แน่นเป็น ๕ เปลาะ จากปลายเท้าขึ้นไปบรรจบศีรษะ แล้วเหลือชายเส้นด้ายที่มัดปล่อยไว้ยาวพอสมควรเพื่อให้สอดออกมานอกโลงได้[๑]

ก่อนยกศพลงบรรจุต้องทำพิธีเบิกโลง คือเอาไม้ไผ่มาจักเป็นซี่เล็ก ๆ ทำบันได ๔ ขั้น หรือมี ๓ ช่วงกว้างยาวเท่าโลง สำหรับวางลงบนปากโลง วางเฝือกผืนหนึ่งซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ ๗ ซีกถักติดกันไว้ก้นโลง แล้วใช้ไม้ไผ่โตขนาดนิ้วก้อยผ่าข้างหนึ่งสำหรับคาบปากโลงเป็นระยะจนครบ ๘ อัน แล้วผ่าอีกข้างหนึ่งไว้คาบสายสิญจน์วงทางขวาก่อนให้รอบปากโลง เอาเทียน ๘ เล่มติดพาดที่ปากโลงระหว่างไม้ทั้ง ๘ ช่วง และมีกระทงใบตองขนาดเล็กใส่กุ้งพล่าปลายำหรืออาหารอย่างอื่นก็ได้วางบนปากโลงใกล้ ๆ กับเทียนที่ติดไว้ ถือเป็นเครื่องสังเวยเทพทั้ง ๘ ทิศ ฝาโลงนั้นพิงไว้ข้างโลง เตรียมขันไว้สำหรับทำน้ำมนต์มีเทียนติดปากขันเล่มหนึ่ง กับเงินค่ากำนัลสำหรับสัปเหร่อ ๖ สลึง แล้วลงมือจุดเทียนเป็นคู่ ๆ แต่ด้านปลายเท้าไปหาศีรษะ และทำน้ำมนต์ธรณีสาร แล้ววักน้ำมนต์ลูบหน้าเสยผม ๓ ครั้ง และประพรมโลง ๓ หน แล้วขยับเทียนที่ติดปากโลงมาจุดด้ายสายสิญจน์ที่วงไว้รอบโลง เริ่มแต่ด้านคู่ปลายเท้าให้ไหม้ขาดหมดทุกช่วง เว้นช่วงด้านสะกัดที่จะใช้เป็นหัวโลงให้เอามีดหมอกดด้ายสายสิญจน์ที่กลางหัวโลง เสกคาถาว่า " พุทธัง ปฐจฺฉามิ ธมฺมัง ปฐจฺฉามิ สงฺฆัง ปฐจฺฉามิ " ๓ หน แล้วถามว่า "โลงใคร" มีคนคอยตอบว่า "โลงของ...(ออกชื่อผู้ตาย) หรือถามเองตอบเองก็มี ถามตอบเสร็จแล้ว เอามีดหมอสับปากโลง ๓ ที สับกลางก่อน แล้วสับซ้ายสับขวาทางที่มีรอยสับนี้เป็นทางหัวโลง แล้วผลักเครื่องเซ่น ไม้ปากกา เทียน และด้ายสายสิญจน์ที่เหลืออยู่ลงไปในโลงให้หมด แล้วเลือกเอาใบตองตานีที่ใบไม่แตกก้านไม่หัก ๓ ยอด ปูยาวทับของที่ผลักลงไปก้นโลงเป็นเสร็จพิธีเบิกโลง[๒]

---

[๑] เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการตาย หน้า ๕๒-๕๓.

[๒] ก. หน้า ๕๖.

ศพนางวันทองนั้น เมื่อบรรจุลงโลงเรียบร้อยแล้ว พระไวยให้นำไปฝังไว้ในป่าช้าและให้มีคนเฝ้าศพ การเฝ้าศพนี้นอกจากจะอยู่เป็นเพื่อนศพแล้วยังน่าจะเป็นการป้องกันมิให้แมวมาข้ามศพด้วย เพราะเชื่อกันว่าถ้าแมวข้ามศพแล้วจะทำให้ศพลุกขึ้นได้และทำให้ผีนั้นดุร้ายมากขึ้นอีก

ศพที่ตายอย่างธรรมดาและตายในบ้านนั้น หลังจากอาบน้ำบรรจุโลงแล้วจะมีการสวดอภิธรรมหน้าศพตอนค่ำ การสวดนี้ใช้พระสงฆ์ ๔ รูป เมื่อเจ้าภาพจุดธูปเทียนสักการะแล้ว อาราธนาศีลก็จะต้องเคาะโลงเรียกคนตายให้รับศีลด้วย เช่นเดียวกับตอนจัดอาหารมา เช่นศพก็ให้เคาะโลง ๓ ครั้ง เรียกผู้ตายให้รับประทานอาหารที่จัดมาวันละ ๒ เวลา คือ เช้า และเย็นระหว่าง ๓ วันนับแต่วันตาย* ในสมัยโบราณจะไม่เก็บศพไว้นานจะรีบทำกันในเร็ววัน ด้วยเชื่อว่าถ้าศพยังไม่ได้เผาก็จะไม่ได้ผุดไม่ได้เกิด และจะไปเป็นผีดิบดุร้ายและป้วนเปี้ยนวนเวียนอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ ทำความเดือดร้อนให้แก่คนเป็น ส่วนที่ยังเก็บรักษาศพไว้นาน ๆ ก็ด้วยยังมีความรักและอาลัยอาวรณ์ผู้ตายอยู่

ศพที่ตายร้ายนั้นเมื่อฝังในป่าช้าได้ระยะหนึ่งก็จะขุดขึ้นมาทำพิธีเผาตามประเพณี อย่างศพของขุนศรีวิชัย นางเทพทองก็จัดการให้ขุดขึ้นมาทำพิธีตามประเพณีพร้อมกับศพของพันศรโยธา

" อยู่มาศรีประจันเทพทอง ทั้งสองตรองตรึกแล้วปรึกษา
ผัวเราสิ้วายมรณา ค่ำนั้นจะนิ่งไว้ช้าก็ไม่ดี
จำจะแต่งการศพเสียให้ได้ อย่าให้ลำบากแก่ซากผี
คิดพร้อมใจกันในทันที นิมนต์สมิธรัวส้มท่านสมภาร
จึงให้แต่งการศพที่วัดเขา ช่างเชาฉลุฉลักจักสาน
บ้างก็ทำตาชะแลงแผงเพดาน ปลูกเมรุผูกม่านไว้เบื้องบน
ช่างระทาดอกไม้ไฟพะเนียง แตงแม่ครัวเลี้ยงไม่ขัดสน
พลุประทัดจัดสรรจังหันกล จุดบนทิ้งน้ำดำผุดไป

---

* เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการตาย หน้า ๖๙-๗๓.

แบบโลงทำด้วยทองอังกฤษ ติดลวดหนวดโตดอกไม้ไหว
เป็นกระหนกรกเรี้ยวเกี่ยวกันไป กระจกขาวเขียวใส่ไว้แวววาม
ที่หน้าบันปั้นภาพอร่ามตา เป็นพระอินทราขี่คชเศียรสาม
รัดเกล้าเหมทองผ่องเพรางาม กระจังตามบัวแย้มแกมกันไป
ครั้นเสร็จก็ชักทั้งสองศพ เวียนประจบแล้วตั้งในเมรุใหญ่
ปี่กลองคร่ำเคร่งโหม่งเหม่งไป ค่ำจุดดอกไม้ไฟพะเนียง
ประทัดพลุผลุดึงอยู่ผึงผาง จังหันกรวดวางครางส่งเสียง
โป้งปืบตับราวปี๊วป่าวเปรี้ยง จอหนังตั้งเรียงเล่นครื้นไป
ครั้นแสงทองส่องฟ้าเพลาสว่าง พระสงฆ์ลงสามสร้างไม่ช้าได้
มีโขนหุ่นชักอยู่ขวักไขว่ เลี้ยงพระถวายไตรไ[illegible]วุนอยู่
ครั้นครบสามวันก็ปลงศพ ญาติกามาคร[illegible]พนีถ้าเป็นการ
ฉลองธาตุถวายกระจาดท่านสมภาร แล้วเ[illegible]มาบ้านได้ อย่าง
[illegible]รจะหามศพออกนอกเรือน

ส่วนศพนางวันทองนั้น ภายหลัง[illegible]นได้ไม่ไว้ ๓ ขั้นไม่ต้องแข็งแรงนัก เวลาคนนำ
ตามประเพณี [illegible]มศพก็ย่ำลงมาบนบันไดหลายนั้น ก่อนศพจะออกมา
"เอ็งมาเอาขา[illegible]สองกิ่งผูกติดที่ประตูรวบยอดให้เป็นคูหาเพื่อให้ศพ
จัดแจงให้งามต[illegible]งเสีย๒ วิธีการดังนี้เป็นอุบายไม่ให้ผีจำบ้านได้
มีทั้งโขนละครมอญ[illegible]านต้องซัดข้าวสารหรือเกลือด้วยเข้าใจว่าเป็น
ตีประโคมฆ้องกลองเห[illegible]
ร้านม้าเครื่องประดับสรรพเสร็จ [illegible]ก
ดอกไม้ไฟช่องระทาสารพัน ทำให้[illegible]รอบ ดังปรากฏความ

การทำศพนางวันทองครั้งนี้เริ่มพิธีใหม่ตั้งแต่ขั้นต้น คืออาบน้ำ
พันธุ์ในหมันหยา
"...
เกือบจะบ่ายชายแสงพระสุริยัน ขุดศพนั้นอาบน้ำ[illegible]งพระเมรุ
ยกศพใส่หีบพระราชทาน เครื่องอานแต่งตั้งเป็น

ปี่ชวาร่ำร้องกลองชนะ นิมนต์พระให้นำพระธรรมไป
พลายชุมพลนุ่งขาวใส่ลอมพอก โปรยข้าวตอกออกหน้าหาช้าไม่
พวกพ้องพี่น้องก็ร่ำไร นุ่งขาวตามไปล้วนผู้ดี
ศรีประจันมารดาน้ำตาพราย เดินมากับท่านยายทองประศรี
ครั้นมาถึงโรงทึมเข้าทันที อึงมี่ยกศพขึ้นร้านม้า "

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างวันทอง)

การโปรยข้าวตอกที่ปรากฏในกลอนตอนนี้ เป็นพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์ซึ่งเชื่อกันว่า ขณะที่นำศพเคลื่อนย้ายไปนี้ พวกผีจะคอยมารับสมาชิกใหม่และอาจจะมานั่งทับโลงทำให้หนักและหามลำบาก การโปรยข้าวตอกจะทำให้ผีเหล่านั้นมัวจุ่นอยู่กับการเก็บข้าวตอกกิน ไม่มายุ่งเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายศพ* การเคลื่อนย้ายศพนี้ถ้าเป็นการเคลื่อนย้ายออกจากบ้านจะต้องทำพิธีต่าง ๆ เพื่อไม่ให้ผีจำทางและย้อนกลับมาบ้านได้ อย่างเช่นห้ามนำศพออกทางประตูเรือนและห้ามหามศพลอดชื่อเรือน การจะหามศพออกนอกเรือนแต่เดิมจึงต้องพังฝาเรือนออกด้านหนึ่ง และทำบันไดไม้ไว้ ๓ ขั้นไม่ต้องแข็งแรงนัก เวลาคนนำศพลงจะเหยียบขั้นบันไดให้หักทลาย คนหามศพก็ย่ำลงมาบนบันไดทลายนั้น ก่อนศพจะออกมาจากประตูบ้านต้องทำประตูป่า คือเอากิ่งไม้สดสองกิ่งผูกติดที่ประตูรวบยอดให้เป็นคูหาเพื่อให้ศพลอดออก เมื่อยกศพออกไปแล้วให้ถอนกิ่งไม้ทิ้งเสีย[๒] วิธีการดังนี้เป็นอุบายไม่ให้ผีจำบ้านได้และจะได้กลับมาไม่ถูก ขณะศพเคลื่อนออกจากบ้านต้องซัดข้าวสารหรือเกลือด้วยเข้าใจว่าเป็นการไล่ผี

เมื่อชักศพออกจากบ้านมาถึงเมรุจะมีการเวียนซ้าย ๓ รอบ ดังปรากฏความในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ตอนงานพระเมรุที่เมืองหมันหยา ว่า

" เมื่อนั้น พวกพระวงศ์พงศ์พันธุ์ในหมันหยา
ทั้งขุนนางข้างภูษามาลา ครั้นพระศพชักมาถึงพระเมรุ

---

* เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการตาย หน้า ๑๑๑.

[๒] ก. หน้า ๑๐๒–๑๐๕.

ให้เชิญโกศลงจากบุษบก พยุงยกอีคฮัดขัดเชมร
ใส่ที่นั่งบัลลังก์ราเชนทร์ เวียนรอบบริเวณพระเมรุมา

ครั้นคำรบครบสามตามธรรมเนียม พนักงานคอยเตรียมอยู่พร้อมหน้า
จึงเชิญพระโกศแก้วแววฟ้า ขึ้นตั้งบนเบญจาห้าชั้น
พวกประโคมสังข์แตรแซ่เสียง สำเนียงกลองชนะครื้นครั่น
ชาววังชักรูดพระสูตรสุวรรณ บังแสงสุริยันตรัจไตร"

นอกจากนี้ยังปรากฏความในตอนต่อมาว่า อิเหนา ประไหมสุหรี และนางจินตะหรา เวียนประทักษิณรอบพระศพ ๓ รอบ ถือเป็นการแสดงความเคารพแก่พระศพ และเชื่อว่าจะเกิดมงคลแก่ผู้เวียน* อิเหนาถือโอกาสในช่วงเดินประทักษิณนี้สร้างความสัมพันธ์กับนางจินตะหรา

"...
พระแสร้งทำทักษิณไปพลาง ชำเลืองเนตรดูนางจินตะหรา
แสงเพลิงส่องจับพักตรา โสภาเพียงบุหลันลอยโพยม
ดูไหนให้เพลินจำเริญจิต ยิ่งคิดพิสมัยที่ในโฉม
ครั้นถึงช่องกลางระหว่างโคม ลำลำจะใคร่โลมนางเทวี

...
แต่เวียนวงทักษิณรอบพระศพ จนจวนถ้วนครบคำรบสาม
ให้อาลัยที่จะไกลนงราม ด้วยความปฏิพัทธ์พันทวี "

ก่อนทำพิธีเผาก็มักจะตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่วัดระยะหนึ่งก่อน อาจจะเป็น ๓ วันหรือ ๗ วันก็ได้ ในขุนช้างขุนแผนตอนงานศพพันศรโยธาและขุนศรีวิชัยก็ตั้งศพไว้ ๓ วันก่อนจึงได้เผา ดังตัวอย่างที่อ้างมาแล้วข้างต้น ส่วนศพนางวันทองก็ตั้งไว้ ๓ วันก่อนเช่นกัน การเผาศพนางวันทองนั้น พระไวยขึ้นไปนอนรองรับศพนางวันทองบนเชิงตะกอนแล้วจึงให้จุดไฟเผา

---

* ก. หน้า ๑๒๑.

" ครั้นถ้วนคำรบครบสามวัน บังสกุลสุนธรรม์เสร็จทุกสิ่ง
จึงรื้อเครื่องประดับนั้นพับพิง พระหมื่นไวยก็วิ่งเข้าป่าช้า
แล้วกำบังนั่งลงสำรวมจิต แน่สนิทแล้วก็อ่านพระคาถา
ถ้วนคำรบจบเป่าน้ำมันงา เดือดฉ่าทาตัวด้วยฉับพลัน
ครั้นทาทั่วผ้าผ่อนและเกศา พระไวยลุกออกมาขมีขมัน
ขึ้นนอนบนเชิงตะกอนนั้น จึงให้ยกศพหันขึ้นวางทับ
พวกพ้องพี่น้องมาช่วยเผา จึงเอาท่อนจันทน์ฟั่นประดับ
ธูปเทียนดอกไม้จุดไฟวับ ชุนแผนกับพี่น้องร้องไห้ครวญ
ไฟลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง ปี่กลองทั้งปวงประโคมถ้วน
จุดประทัดโผงผางวางชนวน พวกผู้หญิงวิ่งสวนออกวุ่นไป
บ้างว่าพระไวยนอนไฟเผา จะตายด้วยแม่เปล่าเปล่าก็เป็นได้
ที่บางคนนั้นก็ว่าไม่เป็นไร ประเดี๋ยวใจไฟลุกก็โชมลง
โลงโกงฟืนฟ่อยก็ย่อยยับ พระไวยกลับออกมาน่าพิศวง
ฝูงคนยืนดูอยู่เป็นวง ชมว่าช่างอยู่คงทั้งฟืนไฟ"

เผาเสร็จแล้วพระไวยจึงบวช การบวชหน้าศพนี้ถือว่าเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายและเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที พระไวยบวชให้นางวันทอง ๗ วัน ส่วนขุนช้างก็มีใจศรัทธาบวชเณรให้นางวันทอง ๓ วัน

ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนานั้นตั้งศพไว้ ๗ วันจึงปลงศพ

" เมื่อนั้น องค์ท้าวเจ้าเมืองหมันหยา
สมโภชพระศพเสร็จเจ็ดทิวา ครั้นเวลาบ่ายแสงสุริยง
จึงให้เชิญโกศทองลองใน ขึ้นใส่เชิงตะกอนสูงส่ง
พร้อมพระมเหสีสุริยวงศ์ ทั้งองค์อิเหนานัดดา

ต่างถือธูปเทียนดอกไม้ เข้าไปประนมน้อมพร้อมหน้า
จบหัตถ์มัสการขอสมา อย่าให้มีเวราสืบไป
ครั้นเสร็จจึ่งจุดเพลิงพลัน สารพันเครื่องหอมซัดใส่
คับคั่งทั้งข้างหน้าข้างใน ต่างคนเจ้าไปจุดอัคคี "

ในรามเกียรติ์ตอนงานศพท้าวทศรถก็ตั้งสมโภชไว้ ๗ วัน

" เมื่อนั้น ฝ่ายพระพรตพระสัตรุดเรืองศรี
กับสองสมเด็จพระชนนี สุริย์วงศ์มนตรีแลกำนัล
ตั้งแต่สมโภชพระศพ เอิกเริกพิภพไหวหวั่น
ก็ถ้วนเจ็ดคืนเจ็ดวัน พร้อมกันจะจุดอัคคี "

(รามเกียรติ์ ตอนถวายพระเพลิงพระศพท้าวทศรถ)

เกี่ยวกับวันเผาศพนั้นโบราณห้ามเผาผีวันศุกร์ วันพฤหัสบดี และวันพระ ด้วยถือกันว่าเผาผีวันศุกร์ให้ทุกข์แก่ญาติ และคำว่า "ศุกร์" เสียงเหมือน "สุข" ถือว่าเป็นวันดีมีความสุข ไม่ควรทำการไม่เป็นมงคล สุขจะกลายเป็นทุกข์ วันพฤหัสบดีถือเป็นวันครูไม่เผาเพราะจะทำให้อัปมงคลเข้ามาเกลือกกลั้ว ส่วนวันพระที่ห้ามก็คงจะเกรงว่าสัตว์ที่อาจจะมีอยู่ในศพจะต้องเสียชีวิตไปด้วยจึงไม่เผา นอกจากนี้ยังห้ามวันช้างขึ้นเผาคู่ช้างแรมเผาคี่ กล่าวว่าเป็นผีเผาคน ถือว่าเป็นอัปมงคล ต้องใช้วันเผาเป็นช้างขึ้นเผาคี่ช้างแรมเผาคู่เรียกว่าคนเผาผี และถ้าคนตายวันเสาร์ห้ามเผาวันอังคารเพราะผีจะดุ*

เมื่อเผาเสร็จแล้วจะเก็บอัฐิใส่โกศหรือบรรจุไว้ในเจดีย์ การเก็บอัฐินี้จะรอเก็บหลังจากเผาเสร็จในวันนั้นหรือจะเก็บในวันรุ่งขึ้นก็ได้ ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา กล่าวถึงการเก็บอัฐิว่าทำวันรุ่งขึ้นจากวันเผา และมีการสรงพระธาตุก่อนเก็บรักษาไว้

" ครั้นถึงจึ่งชวนพระวงศา เชิญหาพระธาตุกวาดเข้าผง
เก็บได้ใส่ขันสุวรรณลง โสรจสรงสุคนธาวารี

---

* เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการตาย หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

...

เสร็จสรงพระธาตุทันใด ใส่ในโกศรัตน์ชัชวาล
ให้เชิญเข้าไปไว้ในวัง สถิตยังปราสาทราชฐาน "

ส่วนเถ้าถ่านหลังจากเก็บอัฐิแล้วนั้นตามประเพณีเดิมให้นำไปลอยน้ำเรียกว่า ลอยอังคาร ดังปรากฏความในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ว่า

"...

แล้วสั่งให้ลอยพระอังคาร ตามจารีตบุราณแต่ก่อนมา
บัดนั้น เสนีรับสั่งใส่เกศา
มาจัดแจงแต่งตามพระบัญชา ชาวมาลาไปกวาดพระอังคาร
เอาห่อหุ้มคลุมผ้าโขมพัสตร์ แล้วผูกรัดพันเข้าทั้งเถ้าถ่าน
ใส่ในชันทองรองพาน เชิญขึ้นพระยานุมาศมา
คู่แห่แต่ล้วนใส่ลำพอก พนมมือถือดอกบุปผา
เสียงประโคมฆ้องกลองก้องโกลา แห่ไปยังท่าชลาลัย
ครั้นถึงตะพานเหนือตำหนักแพ เรือแห่ชิงทิวปลิวไสว
จึงเชิญพระอังคารลงไป เรือที่นั่งเอกชัยฉัยพลัน
พลพายนั่งพายเป็นคู่คู่ ใส่เสื้อปักดูดูชอบชัน
เรือขุนนางเรือที่นั่งตั้งกัน แห่แหนแน่นนันต์นทีธาร
ครั้นถึงกึ่งกลางสาชล เป็นวังวนกว้างใหญ่ไพศาล
ชาวภูษามาลาพนักงาน ก็เชิญพระอังคารลอยลง "

คติความเชื่อของชาวไทยเกี่ยวกับคนตายอีกประการหนึ่งคือ เมื่อคนตายดับจิตไปแล้วจะวิ่งหงายเท้าเตลิดไปโดยไม่รู้สึกตัว ล่วงไปได้ ๓ วันจะสะดุดหญ้าแพรกหกล้มก็จะพลันได้สติรู้ว่าคนตายไป ก็จะเดินกลับบ้านมาเยี่ยมญาติพี่น้องหรือค้นดูสมบัติของตน จึงมีการทำบุญ ๓ วัน ๗ วันเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย คติของจีนและญวนว่า วันที่ ๗ วิญญาณผู้ตายไปสู่ศาล

ได่สวนในเมืองผี ต้องทำบุญอุทิศส่งไปช่วยเหลือเพื่อผ่อนหนักให้เป็นเบา*

พิธีการทำศพดังที่กล่าวมาแล้วนั้นกล่าวได้ว่ามีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการ คือ

๑. ทำพิธีเชิญไหว้อุทิศให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็น เพียงแต่อยู่กันคนละโลกเท่านั้น

๒. ทำพิธีปัดรังควานและป้องกันผีร้ายมารบกวน

๓. ทำพิธีทางสัทธิศาสนาด้วยความเคารพ อาลัยรักและระลึกถึงผู้ตาย ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์สุขในโลกหน้าได้มากที่สุด และเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวที[๒]

---

* เสฐียรโกเศศ ประเพณีเนื่องในการตาย หน้า ๗๕.

๒ ก. หน้า ๑๖.

ไสยศาสตร์กับประเพณีเกี่ยวกับสังคม

ไสยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีเกี่ยวกับสังคมนั้นมีอยู่มากมาย ในบทนี้ผู้เขียนได้เลือกมาศึกษาเพียง ๓ ด้าน คือ

๑. ไสยศาสตร์กับการศึกษา
๒. ไสยศาสตร์กับการปกครอง
๓. ไสยศาสตร์กับการสงคราม

ไสยศาสตร์กับการศึกษา

พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวกับการศึกษาที่เห็นได้ชัดและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปคือการไหว้ครูซึ่งยึดถือปฏิบัติกันมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน การไหว้ครูนั้นปกติจะกระทำพิธีกันในวันครูคือวันพฤหัสบดี ในสมัยก่อนถ้าจะเริ่มต้นเรียนสิ่งใดก็ถือว่าควรจะเริ่มในวันพฤหัสบดี ดังปรากฏความสวัสดิรักษา ว่า

"... เรียนสิ่งใดวันพฤหัสสวัสดี "

การไหว้ครูนั้นเป็นการน้อมใจระลึกถึงพระคุณของครู ในสวัสดิรักษาสอนว่าควรกระทำทุกวันตอนก่อนเข้านอน

" อนึ่งเล่าเช้าที่ศรีไสยาสน์ อย่าประมาทหมั่นคำนับลงกับหมอน
เป็นนิรันดร์สรรเสริญเจริญพร คุณบิดรมารดาคุณอาจารย์ "

การไหว้ครูที่จัดเป็นพิธีประจำปีนั้นจะต้องมีเครื่องสังเวยบูชาครบครัน คือ

๑. มัจฉมังสาหาร ๖ สิ่ง ได้แก่ หัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปู ปลา ต้มสุกอย่างละ ๑ ชิ้น
๒. เครื่องกระยาบวช ได้แก่แกงบวช จะใช้ฟักทองหรือมันเทศก็ได้
๓. ผลไม้หวาน ๕ อย่างจัดรวมกัน
๔. ขนมหวาน ๕ อย่างจัดอย่างละที่
๕. ถั่วดิบ งาดิบ จัดรวมกัน
๖. ถั่วคั่ว งาคั่ว จัดรวมกัน

๗. นม เนย จัดอย่างละที่

๘. ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว จัดอย่างละที่ บางทีก็ใช้ขนมหูช้างและขนมเล็บมือนาง (คันหลาว) เพิ่มด้วย

๙. กล้วยน้ำไท

๑๐. มะพร้าวอ่อน

๑๑. เผือกต้ม มันต้ม อย่างละที่

๑๒. บายศรีปากชาม

๑๓. เครื่องพล่า นิยมใช้กุ้งหรือปลาและมักเรียกกันว่ากุ้งพล่า ปลายำ

๑๔. หมากพลู บุหรี่ ๑ ที่

๑๕. ขันกรู ๑ ใบ จะใช้เป็นขันลงหินหรือขันอลูมิเนียมก็ได้ ใส่กรวย ๕ กรวย ภายในกรวยมีดอกบัว ๑ ดอก ฐูป ๑ ดอก เทียน ๑ ต้น หมากพลูยา พร้อมทั้งข้าวตอก วางกรวยลงผ้ารองซึ่งเป็นสีขาวผืนหนึ่ง สีแดงผืนหนึ่ง และใส่เงินค่ากำนลครูตามธรรมเนียมด้วย

๑๖. ดอกไม้ ๕ สี ๑ พาน

๑๗. ขันใส่น้ำสำหรับทำน้ำมนต์ ๑ ขัน

๑๘. ข้าวตอก ดอกมะลิ ดอกบานไม่รู้โรย ดอกดาวเรือง ดอกกุหลาบระคนเข้าด้วยกัน ๑ พาน สำหรับไว้โปรย

๑๙. น้ำเย็น ๑ แก้ว

๒๐. เครื่องกระแจะ แป้งหอมน้ำมันหอมสำหรับเจิม

๒๑. เทียนเงิน เทียนทอง อย่างละเล่ม หนักเล่มละ ๔ บาท ไส้เทียน ๑๖ เส้น ปิดเงินเปลว ทองคำเปลวตลอดทั้งเล่ม

๒๒. เทียนแท้หนักเล่มละ ๑ บาทสำหรับทำน้ำมนต์ ฐูปหอมสำหรับปักบนเครื่องสังเวยทั้งหลายที่ละ ๑ ดอก สำหรับหัวหมูให้ปัก ๕ ดอก

เมื่อจัดหาเครื่องบูชาได้ครบแล้ว ให้นำผ้าขาวมาปูสำหรับวางเครื่องบูชาที่จัดหามา การวางนั้นให้หันหน้าสิ่งของเหล่านั้นเข้าที่บูชา เสร็จแล้วให้จุดฐูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย สวดโม ๓ จบ สวดกาถาพระไตรสรณาคม แล้วจุดเทียนเงินเทียนทองที่ตั้งในพิธีเวลาจุดให้ว่าคาถา

จุดเทียนชัย แล้วให้จุดธูปปักตามเครื่องสังเวยจนทั่ว จุดเทียนปักในขันน้ำมนต์ แล้วว่าคาถาเชิญเทพยดา ต่อจากนั้นให้ว่าคำไหว้ครู ตามแขนงวิชาของผู้เข้าศึกษา เช่น ครูเวทมนตร์ ครูช่าง ครูหมอดู ครูหมอยา เป็นต้น จบคำไหว้ครูแล้วให้ว่าคาถาถวายเครื่องสังเวย และคาถาขอพร[๑]

ขันน้ำมนต์ที่ตั้งไว้นั้น เมื่อเสร็จจากพิธีไหว้ครูแล้วให้เริ่มทำน้ำมนต์ น้ำมนต์นี้เรียกว่า "น้ำมนต์ไหว้ครู" คาถาที่ใช้ในการทำน้ำมนต์คือ คาถาธรณีสาร อิติปิโส ๘ ด้าน พระพุทธเจ้า ๑๐ ทิศ พระอรหันต์ ๘ ทิศ คาถาครอบ และคาถามงกุฎพระพุทธเจ้า* เมื่อทำน้ำมนต์เสร็จแล้ว ให้ลาเครื่องสังเวย แล้วให้นำเครื่องสังเวยใส่ในใบตองเพียงอย่างละเล็กน้อยไปวางไว้ที่ทางสามแพร่ง แล้วให้คับเทียนบูชาครูโดยใช้ใบพลู ๕ ใบหรือ ๗ ใบ ทากระแจะในใบพลูแล้วใช้ใบพลูประกบเข้ากับเทียน พร้อมทั้งว่าคาถาคับเทียน ห้ามใช้ปากเป่าเทียนให้คับ แป้งที่ติดอยู่กับใบพลูนั้นนิยมใช้เจิมหน้าและใช้น้ำมนต์ประพรมด้วย[๒]

ถ้าเป็นการไหว้ครูครั้งแรกของผู้เข้าเรียน ผู้นั้นจะต้องนำตำราและกระดานกรูมาเข้าพิธีด้วยพิธีในตอนนี้เรียกว่าครอบ การครอบต้องทำก่อนคับเทียนชัย โดยให้ศิษย์ที่จะครอบนั้นนำตำราและกระดานครูออกจากมณฑลที่บูชา นำมาวางไว้ตรงหน้าครูผู้ที่จะครอบ ครูผู้จะครอบก็จะให้โอวาทศิษย์ให้เข้าใจถึงวิธีการปฏิบัติตนและให้ยึดมั่นในศีลธรรม เสร็จแล้วครูเอาแป้งกระแจะน้ำมันหอมเจิมที่กระดานและตาราของศิษย์ และใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกขวัญกระดานครูตรงมุมทั้ง ๔ แล้วให้ศิษย์นั้นเอาแป้งหอมเจิมผูกขวัญกระดานทั้ง ๔ มุมนั้นตามอย่าง เสร็จแล้วครูประพรมน้ำมนต์ที่ทำไว้ เมื่อคับเทียนชัยแล้วใช้แป้งกระแจะในใบพลูเจิมหน้าให้พร้อมทั้งกล่าวคำอวยพร[๓]

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๑๘๕–๒๐๐.

* บทคาถาต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีไหว้ครูรายละเอียดได้ในคัมภีร์พุทธศาสตราคม ของเทพย์ สาริกบุตร.

[๒] ล.ค. หน้า ๒๐๔.

[๓] ล.ค. หน้า ๒๐๖.

การไหว้ครูที่พบในวรรณคดีนั้นมิได้กล่าวถึงพิธีการไหว้ครูประจำปีดังที่กล่าวมา แต่จะมีการไหว้ครูก่อนการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ในขุนช้างขุนแผน เมื่อขุนแผนจะยกทัพไปเชียงใหม่ ขุนแผนและพลายงามตั้งพิธีปลุกเครื่อง ก็จัดเครื่องสังเวยและกล่าวคำบูชาก่อน ขอยกตัวอย่างที่ได้อ้างมาแล้วซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

" ...
ให้ทหารปลูกศาลขึ้นฉับพลัน ตั้งบายศรีสามชั้นทั้งซ้ายขวา
หัวหมูเป็ดไก่ทั้งเหล้ายา เครื่องเซ่นจัดหามาเรียงราย
แจกผ้าชาวปูลาดลาดเพดาน นมัสการจุดธูปเทียนถวาย
ในมณฑลนั้นให้อยู่แต่ผู้ชาย วงสายสิญจน์รอบเป็นขอบคัน
ทั้งพ่อลูกเข้ามานั่งกลางมณฑล อ่านมนต์โองการอันกวดขัน
ชุมนุมเทวดามาพร้อมกัน ทุกช่องชั้นอินทร์พรหมยมยักษ์
ทั้งพระเพลิงพระพายกรุงกาลี พระภูมิเจ้าที่อันมีศักดิ์
อีกพระไพรเจ้าป่าพนารักษ์ พระนารายณ์ทรงจักรศิวาทิตย์
พระคเณศร์พินายทั้งซ้ายขวา ขอเชิญลงมาให้ศักดิ์สิทธิ์
ทั้งคุณแก้วสามประการอันชาญชิต บิดามารดาสถาวร
คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ พระโองการบพิตรอดิศร
ขออัญเชิญช่วยบาอวยพร ให้เรืองฤทธิ์ชัยจรทุกสิ่งอัน "

มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ก่อนที่จะใช้วิชาที่เรียนมานั้นตัวละครจะน้อมจิตระลึกถึงคุณครูเสียก่อน เช่น ในรามเกียรติ์เมื่อหนุมานจะเข้าห้องนางวานรินก็รำลึกถึงคุณครูก่อนใช้เวทมนตร์

" ...
คิดแล้วยอกรขึ้นเหนือเกล้า ไหว้พระเป็นเจ้านาถา
ทั้งคุณสมเด็จพระจักรา ก็รายเวทวิทยาแปลงกาย "

ในวรรณคดี ก่อนที่จะเริ่มเนื้อเรื่องก็จะเป็นบทไหว้ครูก่อน เช่น ในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเริ่มด้วยฉันท์ไหว้ครู วา

" ขอถวายวันทนน้อมประนตบทกมล
สรรเพชญาณพล วิมุต์
อนึ่งนบธรรมคุณาทิโลกุตรพุทธ
พาจกปิฎกอุต ตมางค์
สวงสงฆสราพกโพธิพงศอัษฎางค์
คำฤษณ์นิวรณ์จาง ชจัด
เสร็จข้าอภิวาทน์ประนมบรมรัตน์
ไตรเยศพิเศษสวัส ดิคุณ
ไหว้ไท้ตรีศุลภุชนิสุทธิศักดิอดุลย์
ไกลาสเขาขุบ สถิต
อีกองค์อรรคสถษดิรักษอาสน์อุรุกฤทธิ์
เนาในเกระเษียรนิทร์ บรรดาล
ทั้งธาดาจตุราภิมุขสุชวิหาร
โสฬศแหล่งสถาน ทิพา
นบเจ้าจอมโลกยาธรรโลงมรุคณา
นคินทรกูฏา คำรง
บำบวงเบื้องบุรพทิศอันอธิกทรง
คัมภีรคุณคง เคารพ
วันทาจารยอาจประสาทศิลปสม
ทิพยาคิเรกครบ แลครัน
ถวายหัตถ์ทัศวรางคุลีดิลกถวัลย์
จอมจักรพรรดิ์ผ่าน อยุทธ

ยรรยงยศประภาพปราบริปุประทุษฐ
ทั่วธเรศทารุด บรอน
ขวเดชไตรรัตนานราธิบอมร
บาบุรพเทพย์ธร ทำนุก
คุ้มคอบกอบกิจก้างมล้างอุปัทวทุกข์
ภัยพยาธิเสพย์สุข เสบอย "

(สรรพสิทธิ์คำฉันท์)

ในกาพย์พระไชยสุริยาเริ่มต้นว่า

" สะธุสะจะขอไหว้ พระศรีไตรสะระณา
พ่แม่แลครูบา เทวดาในราษี "

(กาพย์พระไชยสุริยา)

ไสยศาสตร์กับการปกครอง

การควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นไปในแบบที่ต้องการนั้น วิธีหนึ่งก็คือการปลูกฝังความเชื่อ ความเชื่อจะสามารถควบคุมความประพฤติของคนได้ ในสมัยโบราณการปกครองประเทศของเราก็มีลักษณะดังกล่าวนี้ เรื่องสวรรค์ นรก ที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง วรรณคดีสมัยสุโขทัยเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการปลูกฝังความเชื่อเพื่อควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เมื่อบุคคลมีวินัยในตนเองก็สามารถควบคุมความประพฤติของตนให้อยู่ในกรอบที่สังคมต้องการทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น แต่การปลูกฝังความเชื่อนั้นไม่สามารถจะทำได้อย่างทั่วถึงในทุกหน่วยของสังคม และผลของการทำผิดทำชั่วนั้นก็มิได้รับอย่างทันตาเห็น วิธีการควบคุมจึงเปลี่ยนมาเป็นมาตรการที่เข้มงวดกว่าเดิม กำหนดเป็นแบบแผนในการปฏิบัติและมีบทลงโทษให้ผู้ทำผิดได้รับผลอย่างรวดเร็วเห็นทันตา กฎหมายที่กำหนดขึ้นก็ยังคงอ้างอิงเอาความเชื่อที่ปลูกฝังสั่งสมกันมาช้านานนั้นเป็นส่วนในการสอบสวนพิพากษาลงโทษอยู่นั่นเอง

สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นสังคมที่ถ่ายทอดความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ไว้อย่างมาก ประเพณีการสอบสวนและการลงโทษผู้กระทำผิดในสมัยนั้นจึงยังวนเวียนเกี่ยวข้องอยู่

ในเรื่องของความเชื่อนั้น เช่น การสอบสวนพยานเพื่อบ่งตัวผู้กระทำผิดก็จะมีการอัญเชิญเทพยดาต่าง ๆ มาร่วมเป็นพยานและคอยลงโทษผู้เป็นพยานเท็จ ดังปรากฏความในกฎหมายตราสามดวงว่า

> "... แลปางนี้ขอเทพยุดาเจ้าทั้งหลาย คือพระอินท พระพรหมพระยมราชแลท้าวจาตุโลกบาล พระจันท พระอาทิตย์ ภูมอารักษอากาศเทพยุดาผู้รักษาพระพุทธสาศนา แลเทพยุดาอันรักษาซึ่งขอบขันธเสมาแลพระมหาบวรเสวตฉัตร จงเสดจ์มาประชุมให้พร้อมกันในสถานที่นี้ ฟังซึ่งคำคนซึ่งจะเปนสักขิพญาณแก่กัน ถ้าเหนให้ว่าเหนได้ยินให้ว่าได้ยินรู้ให้ว่ารู้ ถ้าหมิได้เหนว่าได้เหนหมิได้ยินว่าได้ยินหมิรู้ว่ารู้ แม่นพระธรณีอันหนาได้สองแส่นสี่หมื่นโยชนอย่าได้ทรงซึ่งคนอันหาความสัจหมิได้ไว้เลย ให้เปนพิกลบ้าไปวิบัติต่าง ๆ ก้าจะไปบกเข้าป่าให้เสือกินแลต้องอะสุนีบาตสายฟ้าฟาด แลบังเกิดอุบัติโลหิตตกจากปากจะหมูกถึงซึ่งชีวิตรพินาศอย่าให้ทันสั่งบุตรภรรยา แลคาสาบาลทั้งนี้จงให้ได้แก่คนอันหาความสัจมิได้ "[๑]

คำสาปแช่งที่ปรากฏอยู่นั้นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ฝังอยู่ในจิตใจของคนในสมัยนั้นได้อย่างแจ่มชัด ถ้อยคำเหล่านี้เข้าใจว่าคงจะใช้อ่านในการสาบานตนก่อนจะให้การ เช่นเดียวกับปัจจุบันซึ่งผู้ให้การต้องปฏิญาณสาบานตนก่อนให้ปากคำ และคำสาปแช่งนั้นย่อมต้องมีผลต่อจิตใจผู้เข้าเป็นพยานอย่างมาก โทษจากกรรมกระทำผิดของตนถึงแม้คนจะไม่รู้แต่ก็เชื่อว่าผีสางเทวดายอมรับรู้และลงโทษตนได้ การสืบพยานในสมัยนั้นกล่าวได้ว่าความเร่งและกำลังใจเข้ามาเป็นส่วนช่วยอย่างมาก

---

[๑]พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม ๒) หน้า ๗๐.

ในกรณีที่ไม่สามารถสืบหาพยานจากตัวบุคคลได้ ก็ต้องมีการพิสูจน์กันโดยให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ธรรมชาติฟ้าดิน มาเป็นพยาน ผู้เข้าพิสูจน์ก็สู้กันด้วยกำลังใจซึ่งสืบผลจากความเชื่อที่คนยึดถืออยู่ ในกฎหมายตราสามดวงกำหนดให้พิสูจน์ความบริสุทธิ์ต่อกันด้วยวิธี ล้วงตะกั่ว สายาน ลุยเพลิง ดำน้ำ ว่ายทวนน้ำแข่งกัน ว่ายข้ามฟากแข่งกัน และตามเทียนคนละเล่ม*

เมื่อคราวขุนช้างเป็นความกับพระไวยก็สู้ความกันจนถึงขั้นพิสูจน์ดำน้ำ โดยต้นความเกิดจากขุนช้างเป็นโจทก์กล่าวหาพระไวย ว่า

" ...
ชีวิตอยู่ใต้พระบาทา
อยู่ในมหาดชากว่าแปดปี
บัดนี้หมื่นไวยใจคะนอง
แต่ต่อยแล้วมิหนำซ้ำท้าทาย
บ่าวไพร่ว่าร้อยต่อยร่าไป
เมื่อทุบถองร้องด่าว่า
ได้ห้ามปรามรู้เห็นเป็นมากมาย
ขอเดชะฝ่าละอองปกเกศา
แต่เกล้ากระหม่อมเป็นข้าฝ่าละออง
แต่หวายเปรียะยังไม่มีได้ถูกต้อง
ทุบถองกระหม่อมฉันแทบบรรลัย
ถึงเจ้านายของมึงหากลัวไม่
พวกขุนนางขวางไว้จึงไม่ตาย
ก็ต่อหน้าขุนนางสิ้นทั้งหลาย
แม้มิสัตย์ขอถวายซึ่งชีวา "

พระไวยให้การลบล้างคากล่าวหาของขุนช้าง และคำให้การของพระไวยผูกมัดขุนช้างในข้อหาพยายามฆ่าคน

" ...
ขุนช้างไปช่วยงานเมื่อวานนี้
กล่าวคำหยาบช้าสารพัน
เข้ายุดหยอกมารดาต่อหน้าคน
โป้งโหยงหยาบคายเป็นหลายข้อ
รับประทานอาหารเข้าตึงตน
กระหม่อมฉันห้ามปรามเป็นหลายหน
เหลือทนแล้วจึงได้วิวาทกัน
ด่าทอถอดชื่อกระหม่อมฉัน

---

*พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม ๒) หน้า ๑๐๕–๑๐๖

เต็มอายต่อหน้าธารกำนัล แล้วเสกสรรลำเลิกโพนทะนา
เมื่อครั้งนั้นกระหม่อมฉันได้เจ็ดปี ขุนช้างพาไปฆ่าตีที่ในป่า
จนสลบซบอยู่กับพสุธา กลัวตายมิหมายว่าจะไม่ลับ
ทั้งสลบตบต่อยปะเตะปะตะ แสกศีรษะซ้ำเอาไม้ซีกลับ
ลากตัวไปในรกยกขอนทับ แล้วขุนช้างวางกลับไปบ้านตน
เดชะบุญกระหม่อมฉันไม่บรรลัย ฟื้นขึ้นได้ซานมาหาชีต้น
ซ่อนตัวอยู่กับท่านอาจารย์นน มิให้คนเห็นตัวด้วยกลัวตาย
เมื่อวานนี้นายขุนช้างอ้างความหลัง พูดดังดังได้ยินสิ้นทั้งหลาย
กระหม่อมฉันบอกกล่าวทั้งไพร่นาย แม้มิสัตย์ขอถวายชีวิต "

สมเด็จพระพันวษาโปรดฯให้สอบพยานที่ทั้งสองฝ่ายอ้าง คือขุนนางที่ไปในงานแต่งงาน พระไวย เพื่อให้ปากคำเป็นประโยชน์แก่จำเลยและคำให้การพาดพิงไปถึงคดีเก่า สมเด็จพระ-พันวษาจึงทรงสอบสวนความจากพระไวยถึงคดีเก่านั้น พระไวยกราบทูลความและขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนด้วยการดำน้ำ

" ขอเดชะปกเกล้าปกกระหม่อม ด้วยยังย่อมเมื่อเขาทำจำไม่ได้
รู้แต่ว่าป่าหลังสุพรรณไป ครั้นจะอ้างก็ไม่มีใครมา
จะร้องก็ไม่ได้ไกลบ้านคน ครั้นจะหนีก็ไม่พ้นเป็นกลางป่า
เดชะบุญปลดปลอดครอดชีวา จะไปฟ้องร้องหาก็เด็กนัก
ไม่รู้ว่ารั้วแขวงกรมการ โรงศาลอยู่ที่ไหนไม่รู้จัก
จึงมิได้ว่าขานมานานนัก จนอารักษ์คลใจให้พาที
จะอ้างอิงนั้นมิได้เป็นในป่า เหลือปัญญาขอพิสูจน์ไปตามที่
ถ้าแม้แพ้แก่สัตย์ดำนัทที ขอถวายชีวิตพระทรงธรรม์ "

ขุนช้างแม้จะเข้าตาจนแต่ก็พยายามหาทางเลี่ยง โดยแกล้งกล่าวหาพวกขุนนางว่าเข้ากับพระไวย และในที่สุดขุนช้างก็จำใจยอมรับการพิสูจน์

" ...

ซึ่งถ้อยคำจมื่นไวยใช่สัจจา เสกแสร้งใส่ว่าสารพัน
ที่จะได้ตีรันนั้นหามิได้ กล่าวพอให้กลบความกระหม่อมฉัน
ขุนนางเข้ากับพระไวยไปทั้งนั้น เพราะเป็นพวกเดียวกันกับพระนาย
กระหม่อมฉันจนใจไร้พวกพ้อง ได้อยู่ก็แต่ต้องพิสูจน์ถวาย
ถ้าแม้นแพ้จงล้างให้วางวาย กระหม่อมฉันขอถวายซึ่งชีวี "

สมเด็จพระพันวษาพิจารณาความต่าง ๆ แล้วทรงเห็นว่า ข้อกล่าวหาของขุนช้างเรื่องพระไวยทุบตีและด่าท้าทายเจ้านายคือสมเด็จพระพันวษาเป็นอันยกฟ้อง ด้วยขุนช้างมีโทษด่าถอดยศพระไวยก่อน ส่วนข้อกล่าวหาของพระไวยที่ว่าขุนช้างพยายามฆ่าตนนั้น ให้ดำน้ำพิสูจน์ความบริสุทธิ์ทั้งสองฝ่าย

ในการพิสูจน์ดำน้ำนั้นพราหมณ์ปุโรตหิตมีหน้าที่จัดพิธี และจะเป็นผู้คอยให้คำแนะนำแก่โจทก์และจำเลยในเรื่องการจัดหาเครื่องใช้ในการดำและข้อปฏิบัติตนขณะถูกควบคุมตัวก่อนทำพิธี

" ...

ให้ทำมะรงสำรองไว้สองหลัก แล้วปักมณฑลและทาศาล
เสมียนเขียนฟ้องคำให้การ สุภาภารให้อยู่ดูเป็นกลาง
มิให้ส่งข้าวปลามาแต่บ้าน ขุนศาลหาให้กินทั้งสองข้าง
ให้โจทก์จำเลยหาผ้าขาวบาง มาปูกลางศาลทั้งสองรองบัตรพลี
หมากพลูให้ใส่กระทงประจงเจียน ทั้งธูปเทียนดอกไม้บายศรี
เครื่องตั้งสังเวยกรุงพาลี มีมะกรูดส้มป่อยกระแจะจันทน์
ผ้าขาวนุ่งผ้าขาวห่มพรมลาด เสื่อสาดสายสิญจน์ให้จัดสรร
หม้อข้าวหม้อแกงใหม่และหม้อกรัน กระโถนขันน้ำตั้งทั้งกระแซง
กระติกเหล้าข้าวสารเชิงกรานใหม่ ข่าตะไคร้หอมกระเทียมพริกแห้ง
ครกสากคนใช้ไก่พะแนง ทั้งสองแห่งจัดหาให้เหมือนกัน "

ข้าวของเครื่องใช้ในพิธีนี้ ในกฎหมายตราสามดวงกำหนดให้โจทก์และจำเลยซื้อในที่แห่งเดียวกันและให้มีผู้คุมไป

" เมื่อแรกจะพิสูทนั้นให้กระลาการคุมลูกความทั้งสองไปซื้อไก่แห่งเดียวกัน

ซื้อ สีผึ้ง ๑ ม่อเข้า ๑ ด้ายดิบ ๑ มอแกง ๑ ผักชมป่อย ๑ ผ้านุ่ง ๑ ผลมะกรูด ๑ ผ้าห่ม ๑ ใหม่ แห่งเดียวกัน

จ่ายเครื่องใบศรีแห่งเดียวกันแล้วให้กระลาการเกาะลูกความทั้งสองไว้ในกระลาการ ให้ลูกความนุ่งขาวห่มขาวอยู่ในกรรมในกระลาการ ๓ วัน อย่าให้คู่ความเดิรไปมานอกกรรม แลให้กระลาการหุงเข้าให้ลูกคู่ความกินให้คลยดูลูกความจะดีประการใด ถ้าลูกความผู้ใดดี ลูกความข้างหนึ่งท่านว่ามันพิรุท ให้เอามันผู้ดี นั้นเปนแพ้"[๑]

ช่วงการอยู่กรรมในศาลนั้น ตุลาการจะต้องคอยระวังไม่ให้ผู้ใดเข้าไปหาคู่ความได้ และถ้าคู่ความคนใดหนีออกมานอกศาลก็ให้ปรับเป็นแพ้ และในช่วงที่อยู่กรรมนั้น เหล้า อาหารหมากพลู บุหรี่ สำหรับเลี้ยงตุลาการนั้นโจทก์และจำเลยต้องออกกันคนละครึ่ง[๒]

ก่อนการทำพิธีดำน้ำนั้นต้องมีการแต่งเครื่องบวงสรวงเทพยดาก่อน คงจะเป็นการเชิญเทพยดาให้ช่วยมาเป็นพยานตัดสินลงโทษผู้กระทำผิดให้ผู้คนได้รู้เห็นประจักษ์ตา ด้วยเชื่อกันว่าสิ่งที่คนทำนั้นถึงแม้คนด้วยกันไม่เห็นผีสางเทวดาก็เห็น เครื่องใช้ในการบวงสรวงนั้นกำหนดไว้ดังนี้

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม ๒) หน้า ๑๐๖.

[๒] ดู. หน้า ๑๐๘.

"เมื่อจะคำน้ำมันให้ปลูก โรงสาน } บวงสรวงเทพยุดา แลให้แต่งเครื่อง

บวงสรวงชิ้นสานจงถ้วนดังนี้ {
- ผ้าขาว ๕ คืบ ๒ ผืน
- เปด ๒ ตัว
- ไก่ผู้ ๒ ตัว
- ม่อเข้าใหม่ ๔ ใบ
- ม่อแกงใหม่ ๔ ใบ

เครื่องบายศรีครบ จุดธูปเทียน } บูชาเทพยุดาก่อน "[๑]

เมื่อขุนช้างและพระไวยอยู่กรรมจนครบ ๓ วันแล้ว พนักงานก็เตรียมการพิธี

" ... นักการทำไม้หลักไปปักท่า
ที่ตำหนักแพโถงโรงนาวา ทำมะรงหาซ้องไว้คอยตี
กำสาบานแช่งซักอาลักษณ์อ่าน ตระลาการอ่านสำนวนถ้วนถี่
เอาเชือกผูกเอวไว้ให้ดิบดี ประจาที่คอยท่าเสด็จมา "

สำหรับผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในพิธีนี้ เช่น อาลักษณ์อ่านคำสัจจาธิษฐาน กนตีซ้องผู้คุม ฯลฯ โจทก์และจำเลยจะต้องเสียเงินให้ในอัตราต่าง ๆ กัน ดังนี้

"... ฉงินใส่อราคช้างละ ๑/๒ ค่าอ่านคำสัจจาธิษฐาน เสียให้แก่อาลักษณ์ชั่วงละ ๑/๒ ค่าขมคอช้างละ ๑/๒ ค่าหัวหลักช้างละ ๑/๒ ค่าตีซ้องช้างละ ๑/๒ ค่าที่นั่งช้างละ ๓/๑ ค่ากลังช้างละ ๑/๒ ค่าผู้คุมช้างละ ๑/๒ "[๒]

เมื่อจัดเตรียมเครื่องใช้พร้อมแล้ว อาลักษณ์อ่านประกาศเทพยดาแล้วให้โจทก์และจำเลยสระหัวและฉนไก่แล้วจึงให้คำน้ำ

---

[๑] พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม ๒) หน้า ๑๐๗.

[๒] น.ค.

"...อาลักษณ์เอาคำสัจจาธิศถานอ่านประกาศเทพยุคาแล้ว ให้ โจทก์ / จำเลย สะหัวแล้วชนไก่ เมื่อจะลงคำน้ำกันนั้นให้ปักหลักห่างกัน ๖ ศอก แล้วให้ตระลาการเอาเชือกผูกบั้นเอว ทั้ง โจท / จำเลย ยึดหลักเอาไม้พาดบ่าไว้ ตีของ ๓ ทีข่มคอ หย่อนเชือกลงไป ให้คำลงไปให้พร้อมถึงต้นหลัก ตั้งนาลิกาให้พร้อมกัน ขณะเมื่อคำลงไปนั้น ถ้าผู้ใดผุดก่อนเอากลังสวมคอ แล้วจึ่งให้ชักเชือกลงไปเอาผู้มิได้ผุดขึ้นมา ถ้าได้ ๖ บาดแล้ว โจท / จำเลย มิได้ผุดขึ้นมาให้ชักเชือกลงไปเอาตัวขึ้นมา "*

ประกาศเทพยดานั้นมีเนื้อความเป็นคำสาปแช่งผู้กล่าวเท็จว่า

"...ใครเท็จรวนกันสังหาร อย่าไว้เนื่นนาน จงผลาญ อย่าทันพริบตาสิทธิศักดิอารักษเทวา สำแดงฤทธา ให้เห็นจักทันใด อาเพศเปนงูกเงือกใน พรายน้ำเติบใหญ่ รวบรัดกระหวัดบาทา เปนรูปอสุเรนทยักษา แยกเขี้ยวเบี้ยวตา คำรามคือถือคอ คั้นคาบดุจเขี้ยวเคี้ยวงอ ล่ำลันพึงภอ ตระมันตระมี่นพึงกลัว แลบลิ้นปลิ้นตาสแยงหัว หนวดเคราพันหัว ท้องพลุ้ยระลุยกำยำ หลอกหลอนไล่รุมรันทำ ทุบตีอวมอำ คารามในพื้นคงคา ให้ผุดลุกโลกขึ้นมา จากหลักคลาศคลา มฤษาเอาเทจเปนจริง อนึ่งผีเสื้อน้ำอยู่สิง ในถ้ำธารชิง ชวนกันแต่ในล้วนผีสาง ตายโหงโกงโคงกลางทาง

---

* ค. หน้า ๑๑๒–๑๑๓ .

ตายพรายนอนคราง ตกน้ำและซ้ำผีตาย เสือชบช้างแทง
แรดควาย ขวิดขวันใจหาย แลตายในพื้นปตพิ ใครเทจ์
ชวนกันย่ายี เข้ากลุ้มรุมตี ให้ยุคอย่าพ้นทันอึดใจ " [๑]

การพิจารณาการพิสูจน์ดำน้ำนี้กำหนดว่า "ถ้าพ้น ๓ กลั้นแล้วให้จัดทำมรงยก โจท / จำเลย ขึ้นทั้งสองข้าง ถ้ากลั้นมิได้ผุดขึ้นก่อนนั้น ก็ให้จัดทำมรงยกเอาผู้ชนะนั้นมาแล แลให้ตระลาการถามผู้แพ้ซึ่งผุดก่อนให้รู้เหตุผลว่าเปนกระไรจึงผุดขึ้น "[๒]

ในขุนช้างขุนแผน เมื่อขุนช้างพิสูจน์ดำน้ำกับพระไวยก็ปรากฏว่าขุนช้างผุดขึ้นก่อน สอบสวนสาเหตุขุนช้างกราบทูลว่า

" พระไวยคนนี้มีวิชา เป่าซ้ำทำมาให้ต้องตน
ฤทธิเดชพระเวทเข้าจับใจ ทนไม่ไหวหัวพองสยองขน
เอาจำเลยขึ้นเหนือน้ำดำช้างบน เป่ามนตร์ลงมาช้าคิดใจ "

สมเด็จพระพันวษาจึงโปรด ฯ ให้พิสูจน์กันอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ก็ได้ผลพิสูจน์ที่รัดเจนคือ

" ด้วยขุนช้างนั้นพิรุธทุจริต พอดำมิดไม่ถึงสักกึ่งกลั้น
บันดาลเห็นเปนงูเข้ารัดพัน ตัวสั่นกลัวสุดผุดลนลาน
พระกาฬเจ้นบุรีโดดน้ำตามลงไป อุ้มพระไวยขึ้นมาต่อหน้าฉาน
เหล่าพวกผู้คุมนครบาล เอากลังใส่ไอ้หัวล้านลากขึ้นมา "

การพิสูจน์อีกอย่างหนึ่งที่มักจะได้ยินคู่กับการดำน้ำคือการลุยไฟ การพิสูจน์ลุยไฟนี้มีปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ คือหลังจากพลายชุมพลจับเสน่ห์เจขวาดได้แล้วก็มีการสอบสวนความกัน นางสร้อยฟ้าไม่ยอมรับผิดซ้ำยังกล่าวหาว่านางศรีมาลา

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม ๒) หน้า๑๑๒–๑๑๓.

[๒] ก. หน้า ๑๐๔.

เป็นชู้กับพลายชุมพล นางศรีมาลาจึงขอลุยไฟพิสูจน์ ในตอนนี้ได้กล่าวถึงการเตรียมการพิสูจน์ไว้ดังนี้

"...

พวกตารวจนั่งพิทักษ์รักษา มิให้ใครไปมาเดินสับสน
ให้นุ่งขาวห่มขาวทั้งสองคน เครื่องมณฑลจัดวางอย่างบุราณ
ข่าตะไกร้พริกขิงทุกสิ่งเสร็จ ไก่เป็ดหมากมะพร้าวข้าวสาร
หม้อข้าวหม้อแกงแลเชิงกราน จัดการเสร็จสิ้นทุกสิ่งอัน
รางไฟตำรวจก็เร่งขุด บ้างตรวจตราอุตอุดอยู่ตัวสั่น
บ้างขนฟืนแบกหามมาตามกัน ดินนั้นมอมแมมเปื้อนแกมกาง
บ้างถกเขมนแบกงันตัวสั่นงก บ้างอ้าปากตาประหลกหกล้มผาง
ลูกขึ้นลูกลนขนดินพลาง ขุดรางแล้วเสร็จสำเร็จพลัน

รางที่ขุดใช้สำหรับลุยไฟนี้กำหนดขนาดไว้ในกฎหมายตราสามดวง ว่า

" ...ท่านให้ขุดรางเพลิงยาว ๖ สอก กว้างสอก ๑ ภุกสอก ๑ ถ่านเพลิงหนาคืบ ๑ "[๑]

สำหรับการพิสูจน์ลุยไฟของนางสร้อยฟ้าศรีมาลานี้ สมเด็จพระพันวษาให้ชุนแผน พระไวย และพลายชุมพลสาบานตนเป็นกลางต่อหน้าพระที่นั่งและพยานในพิธีก่อน ด้วยทั้งสามเป็นผู้รู้และชำนาญในทางไสยศาสตร์อันอาจทำให้ผู้คนคิดข้องใจสงสัยไปต่าง ๆ นานา

" ...

แล้วพระองค์ทรงตรัสไปบัดดล อ้ายแผนชุมพลหมื่นไวยหวา
อย่าให้เขาสงสัยในวิญญา สาบานเสียต่อหน้าอย่าเข้าใคร
ชุนแผนพระไวยพลายชุมพล -- ทั้งสามคนสาบานถวายให้
ถ้าแม้นว่าข้าพเจ้าเข้าข้างใด ให้ตกนรกหมกไหม้ในโลกันต์

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม ๒) หน้า ๑๐๕.

จะตั้งจิตให้ตรงจงแท้เที่ยง ไม่ลำเอียงนึกร้ายหมายมั่น
ทั้งสร้อยฟ้าศรีมาลาไม่อาธรรม์ ทูลแล้วบังคมคัลลงบัดดล "

ก่อนเข้าพิธีลุยไฟโจทก์และจำเลยต้องทาความสะอาดเท้า และให้ผู้ทำหน้าที่ในพิธีตรวจตราบาดแผลที่เท้าของคู่ความก่อน

" ให้ โจท / จำเลย ล้างเท้าเสียจงหมด ให้ผู้คุมและตระลาการ
ผู้อ่านสัตยาธิศถาน พิจารณา ฝา / นิ้ว เท้าโจท จำเลย เปนบาด
แผลฟกช้ำอยู่ เก่า / ใหม่ ประการใดบ้าง แล้วให้กฎหมายไว้ด้วย
กัน "[๑]

หลังจากนั้นจะเป็นการสังเวยเทพยดาและอ่านคำสัจจาธิษฐาน สำนวน และโองการลุยเพลิง ตัวอย่างโองการตอนหนึ่ง ว่า

" ผู้ใดกล่าวเทจมารสา จงประจักแก่ตา สท้านพันเอิน
หวั่นไหว หนังพองสยองเกล้าตกใจ ตะคร้ามกลัวไภย
แลแสงพระเพลิงรัศมี พระเพลิงเริงฤทธิแสงศรี เข้าใน
อัคคี ขอให้สำแดงพุพอง พระเพลิงเรืองฤทธิอันกอง ให้
ไหม้พุพอง ให้เหนประจักแก่ตา "[๒]

ใน<u>ขุนช้าง</u>ขุน<u>แผน</u>ดำเนินการพิสูจน์ลุยไฟตามลำดับขั้น คือ

" พราหมณ์ตรวจบาดแผลที่เท้านาง ทั้งสองข้างบริสุทธิ์ไม่ขัดสน
ให้นั่งข้างรางไฟทั้งสองคน พฤฒาจารย์อ่านมนตร์กันกระทำ

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก <u>กฎหมายตราสามดวง</u> (เล่ม ๒) หน้า ๑๐๕.

[๒] มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ <u>ประมวลกฎหมายรัชกาลที่</u> (เล่ม ๑) หน้า ๓๑๓.

ส่งข้าวตอกดอกไม้ให้สองนาง
บายศรีบัตรพลีพลีกรรม
โอมองค์พระสยมภูวญาณ
พระจักรกฤษณ์ฤทธิรงค์ทรงศักดา
พระคเณศร์พระขันธกุมาร
โลกบาลบริหารทั้งสี่ทิศ
ทั้งเทวารักษากำพูนคร
เสื้อเมืองทรงเมืองเรืองฤทธา
เชิญมารับกระยาสังเวย
ถ้าใครเท็จให้ไฟไหม้เป็นพิษ
แล้วให้สองนางตั้งอธิษฐาน
ถ้าร่วมรู้ทำชู้กับชุมพล
ถ้าตัวข้าสัตย์ซื่อต่อสามี
ขอเชิญเทวามาคุ้มครอง
เทวาจงรักษาซึ่งความสัตย์
นางมิได้ครั่นครามขามใจ
ฝ่ายนางสร้อยฟ้านั้นหน้าดำ
ไหลเลื่อเพ้อพกอยู่ลนลาน
พวกพราหมณ์หัวเราะฮาดูน่าชัน
ทองประศรีร้องว่าอีหน้ามอม
นางสร้อยฟ้าจึงอธิษฐานใหม่
ทำให้พระไวยหลงใหลมัว
ข้อหนึ่งพลายชุมพลกับศรีมาลา
ขอให้ไฟไหม้พองทั้งสองเท้า
พราหมณ์ทั้งสองข้างบูชาร่ำ
เสกซ้ำสังเวยซึ่งเทวา
องค์บรมพรหมานนาถา
พระคงคาพระเพลิงถเกิงฤทธิ์
มัสวานทั้งพระพายกายสิทธิ์
ขอเชิญมาสถิตทัศนา
ปฏิบัติบำรุงพระศาสนา
พระหลักเมืองอยุธยาวราฤทธิ์
อย่าเข้าด้วยโจทก์จำเลยอันคนผิด
จงประจักษ์ศักดิ์สิทธิ์แก่ตาคน
ศรีมาลาชูพานดอกไม้บน
ขอให้เพลิงไหม้ลนจนพังพอง
อย่าให้พิษอัคคีนั้นถูกต้อง
ให้เหยียบย่องอย่างน้ำเย็นฉ่ำไป
ถ้าวิบัติให้ม้วยด้วยเพลิงไหม้
หน้าตาผ่องใสดังบัวบาน
ชูพานพิมพ์อธิษฐาน
เออผีสางปรางควานมาช่วยดอม
อธิษฐานอย่างนั้นฤาชาหม่อม
อธิษฐานลอมปอมให้เห็นตัว
ถ้าข้าทำคุณไสยกับเถรขรัว
ไปฝังรูปสระหัวกับเถรลาว
ไม่ทำชู้สู่หาเหมือนข้ากล่าว
ตัวสั่นตาขาวให้หนาวใจ"

เมื่อตั้งสัจจาธิษฐานแล้วทั้งสองก็เข้าจุยไฟคนละข้างราง ในตอนนี้กวีได้กล่าวถึงการต่อสู้ด้วยกำลังใจของสองนาง และสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมที่เกิดจากความเชื่อของคนในสมัยนั้นอย่างเด่นชัด

" ครานั้นสร้อยฟ้าศรีมาลา ได้ยินตรัสสั่งมาไม่ช้าได้
เข้าคนละข้างหัวรางไฟ ถวายบังคมไปมิได้ช้า
เขาโบกปัดพัดไฟให้ถ่านแดง นางสร้อยฟ้าแสยงเป็นนักหนา
ศรีมาลาเพราพริ้มยิ้มแย้มมา บังคมแล้วไคลคลาเข้ารางไฟ
สีลาศดังราชเหมหงส์ เยื้องย่างเหยียบลงหาร้อนไม่
นางมิได้หวาดหวั่นพรั่นฤทัย จุยมาจุยไปได้สามที
เทวดารักษาด้วยความสัตย์ พระพายชายพัดอยู่เรื่อยรี่
ต้องนางอย่างทิพวารี เสียงคนชมมีไปทั้งกอง
สร้อยฟ้ากระดากอยู่ปากราง เปลวไฟร้อนนางยืนจดจ้อง
ให้ครั่นคร้ามกลัวไฟจะไหม้พอง แข็งใจเยื้องย่องชมชานมา
เหยียบไฟลงได้สองสามก้าว ตัวสั่นท้าวท้าวไหม้ตีนฉ่ำ
โจนจากรางไฟมิได้ช้า อีสังเอยร้อนหวาจะขาดใจ
อีไหมเข้าคร่าพาลากดู ตีนแดงเป็นลูกหนูเจียวข้าไหว้
ผู้คนฉาวฉ่าฮากันไป พระหมื่นไวยขบฟันตัวสั่นมา
เอาเท้าป่ายสีข้างเข้าดังผลุง ชุนนางห้ามยุงว่าอย่าอย่า
พระไวยว่าไว้ทำไมนา เอาไปฆ่าเสียหัวตะแลงแกง "

ตามเนื้อเรื่องในขุนช้างขุนแผนนั้นผลของการพิสูจน์ครั้งนี้แน่ชัดแล้ว และมีการตัดสินคดีกันในเวลาต่อมา ส่วนในกฎหมายตราสามดวงนั้นยังได้บ่งถึงรายละเอียดไว้อีกว่า

" อนึ่งเมื่อจุยเพลิงแล้ว ให้ดูไปกว่าจะถึง ๕/๗ วัน จงสิ้น
กำหนดจึ่งให้ล้างเท้า"[๑]

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง หน้า ๒๑๐.

เมื่อรอจนครบกำหนดวันแล้วถ้าปรากฏว่าพองหลังเท้าหรือหลังนิ้วเท้ามิให้ถือเป็นแพ้ หากพองด้วยกันทั้งสองฝ่ายถือว่ากล่าวเท็จทั้งคู่ ถ้าไม่พองเลยทั้งสองฝ่ายแสดงว่ามีความสัตย์ด้วยกัน ในการพิสูจน์ลุยเพลิงนี้ผู้คุมและตระลาการต้องคอยควบคุมอย่างเข้มงวด ด้วยอาจมีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดใช้เวทมนตร์คาถาเสกเป่าให้เกิดผลผิดจากความจริงได้ *

ในรามเกียรติ์มีกล่าวถึงการลุยไฟเหมือนกัน เป็นการลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนางสีดา เพื่อชำระความกินแหนงแคลงใจของพระราม โดยมีเทพยดามารวมเป็นสักขีพยาน การลุยไฟของนางสีดานั้นมีพิธีการต่างไปจากการลุยไฟที่มีกำหนดไว้ในกฎหมายตราสามดวง คือ เมื่อเทพยดามาประชุมพร้อมกันแล้ว พระรามก็ให้สุครีพกับพลวานรจัดการก่อกองไฟ ครั้นไฟติดดีแล้ว นางสีดาก็ตั้งสัจจาธิษฐานและเข้าลุยไฟ

"...

กล่าวคำสัตยาสาบาน ต่อเทวามัฆวานพร้อมพักตร์
ขอเทพท้าวทุกองค์ จงเป็นทิพย์พยานให้ประจักษ์
แม้นข้าระคนรสรัก ด้วยทศพักตร์แลชายใด
นอกออกไปจากพระจักรกฤษณ์ มาตรแม้นแต่จิตพิสมัย
ไม่ซื่อตรงเบื้องบาทฎวไนย ประกอบการสิ่งใดที่ไม่ดี
ขอจงพระเพลิงเจ้าสังหาร ชนมานข้าม้วยอยู่ที่นี่
ให้ตกนรกอเวจี แสนกัลป์พันปีอย่าพ้นทุกข์
แม้นข้าคงครองสัตย์ธรรม์ เทวัญจงช่วยให้เป็นสุข
จะเหยียบย่างเข้าไปในเพลิงลุก ทุกก้าวอย่าร้อนบาทา
แล้วคำรพจบกองอัคคี ทั้งพระธรณีใส่เกศา
ครั้นเสร็จสิ้งตั้งสัตยา ก็เสด็จสีลาลุยไฟ

---

* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ (เล่ม ๑) หน้า ๓๒๒.

เดชะความสัตย์ที่ซื่อตรง จะร้อนเบื้องบาทบงสุ์ก็หาไม่
มีปทุมทิพมาศอำไพ เกิดขึ้นในกลางเพลิงกาล
ขยายแย้มผกาเกสร ขจายจรรื่นรสหอมหวาน
รับรองบาทบงสุ์ทรงธาร ทุกย่างบทมาลย์เทวี "

ในกฎหมายตราสามดวงมีอยู่หลายมาตราที่ควบคุมพฤติกรรมของผู้มีความรู้ความสามารถในทางไสยศาสตร์ โดยกำหนดบทลงโทษบุคคลเหล่านั้นไว้ เพื่อมิให้นำความรู้ความสามารถไปใช้ในทางที่ผิด ดังมาตราหนึ่ง ว่า

" มาตราหนึ่งว่า (ด่า / ดู) ท่านว่า รู้ฉมบกฤษติยารู้ว่านยาแล
วิทยาคุณกระทำให้ท่านตาย ถ้าเปนสัจจริงดั่งนั้น ให้
ถามเอาครูมันด้วยฆ่า (ตัว / ครู) มันเสียให้ตกตามกัน ถ้ามิ
เปนสัจ แลมันเสกสัน ว่า (ด่า / ดู) แก่ท่านให้ลงโทษทวนมัน
แล้วให้ไหมเท่าค่าตัวมันผู้ว่า (ด่า / ดู) ท่านนั้น "[๑]

ด้วยมีบทลงโทษไว้ดังกล่าว เพื่อป้องกันมิให้นำไปใช้ในทางที่ผิด อาจารย์จึงต้องให้ผู้ศึกษาไสยศาสตร์ยอมรับข้อปฏิบัติตามที่อาจารย์กำหนดไว้เสียก่อน เพราะมิฉะนั้นแล้วความผิดก็จะตกถึงตัวผู้สอนด้วย

การด่าว่ากล่าวหานั้นทำให้เกิดความไม่สงบสุขในกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน เพื่อความสงบสุขในสังคม ในสมัยนั้นจึงมีบทลงโทษสำหรับผู้ที่กล่าวหาผู้อื่นอย่างไม่มีหลักฐานไว้ด้วย เช่น

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม ๓) หน้า ๑๗๕

" มาตราหนึ่ง ผู้ใด ดา / สอ ท่านว่าเป็นกระสือกระหาง จะกละ พิจารณามิเป็นสัจ หาก ดา / สอ ท่านดังนั้น ให้ลงโทษโดยโทษานุโทษแล้วให้ไหมเท่าค่าตัวผู้ ดา / สอ นั้น เป็น สินไหม / พินัย กึ่ง ถ้าเป็นสัจว่าเป็นกระสือกระหางจะกละจริงไซ้ ให้เอามัน มันผู้เป็นกระสือกระหางจะกละมาขวิดษารภาเสีย ทรัพย์สิ่งสินมันให้เอาเข้าพระคลังหลวง "[๑]

การพิสูจน์คนที่เป็นผีกระสือนั้นกล่าวกันว่า ให้นำเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของผู้ต้องสงสัยหรือผ้าที่ผู้นั้นใช้เช็ดปากเวลาที่ออกหากินนำมาให้ผู้รู้ไสยศาสตร์ดมหรือนึ่ง เชื่อกันว่าความร้อนนั้นจะส่งผลไปถึงตัวผู้เป็นกระสือ ถ้าในขณะทำพิธีนั้นมีผู้ใดมาขัดขวางการกระทำพิธี จะเป็นการราไฟหรือนำภาชนะที่ใช้ต้มไปเสียก็ตาม จะต้องถูกลงโทษเท่ากับผู้เป็นกระสือ[๒] ด้วยเหตุว่าการกระทำการขัดขวางนั้นเป็นการส่อพิรุธเข้าลักษณะว่าร้อนตัวจึงให้ลงโทษเท่ากัน และถ้าหากว่าจับได้ในขณะกำลังออกหากินให้ลงโทษหนักทั้งตัวผู้นั้นและวงศ์ตระกูล[๓]

พวกหมอไสยศาสตร์นั้นนอกจากจะรู้ไสยศาสตร์แล้ว น่าจะต้องรู้เรื่องกฎหมายเหล่านี้ด้วย เพราะมิฉะนั้นอาจกระทำพิธีกรรมมีข้อผิดพลาดให้ต้องโทษได้ อย่างเช่นการสะเดาะเคราะห์ กบาลผีที่ใช้ในพิธีนั้น ถ้านำไปทิ้งไว้ในบ้านคนก็จะต้องไปผีที่บ้านที่นำไปทิ้งนั้น[๔]

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม๓) หน้า ๑๗๕–๑๗๖.

[๒] น. ก.

[๓] น. ก.

[๔] ก. หน้า ๑๘๖.

เพราะเชื่อกันว่าผีที่ถูกขับไล่มานั้นอาจทำอันตรายคนหรือสัตว์เลี้ยงได้ นอกจากนี้การรับจ้างวานโดยไม่พิจารณากระทำในทางที่ถูกต้อง ก็จะต้องถูกลงโทษด้วย ดังมาตราหนึ่งว่า

> " มาตราหนึ่ง ผู้ใดผิดเผกแซกอ้างกันจ้างวานหมอให้กระทำหมอเหนแก่เบี้ยสินจ้างขวันเข้ารับจ้างรับวานแล้วแลหมอยังมิทันกระทำแก่ท่าน ท่านจับได้ให้เอาหมอแลคนผู้จ้างวานนั้นขึ้นขาหย่างประจารแล้วให้ทวนด้วยลวดหนัง ๓๐ ที แล้วเอาขึ้นขาหย่างประจารให้เขารู้ทั่งเมือง ถ้าหมอกระทำท่านมีอันเปนแต่ยังมิตาย ให้เร่งแก้จงได้ ถ้าแก้ได้ให้เอาหมอแลผู้จ้างวานนั้นขึ้นขาหย่างประจาร แล้วทวนด้วยลวดหนัง ๖๐ ที แล้วให้ไหมหมอ ๑๐ ผู้จางวาน ๑๐ เรียงตัวเปนเบี้ยปลูกตัวแล้วจำส่งไว้ ณ คุก ถ้าหมอมันกระทำให้ตาย ท่านให้เอาหมอแลผู้จ้างวานนั้นขึ้นขาหย่างประจารแล้วปลงลงทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แล้วให้ฆ่าเสีย "[๑]

คนที่อยู่ในสังคมสมัยนั้นเองก็ต้องรู้จักระมัดระวังการกระทำเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ด้วย เช่น การบนบานศาลกล่าว ถ้ากระทำไปแล้วเกิดมีคนเจ็บตายผู้บนก็จะต้องต้องได้รับโทษเท่ากับผู้กระทำกฤติยาคุณให้ผู้อื่นตาย[๒] การทำบัตรพลีก็เช่นกัน ถ้านำไปไว้ในชายคาบ้านผู้อื่นแล้วคนใน

---

[๑] ค. หน้า ๑๗๘ – ๑๗๙.

[๒] ค. หน้า ๑๘๐.

บ้านนั้นเกิดเจ็บไข้หรือล้มตาย ผู้นำไปจะต้องเสียเงินค่ารักษาผู้เจ็บหรือเสียค่าปรับตามค่าตัวของผู้ตาย[๑]

บทลงโทษเหล่านี้เป็นสิ่งควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้อยู่ในระเบียบวินัย เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และบทลงโทษนี้ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพฤติกรรมของคนในสังคมสมัยนั้นผูกพันกับความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์อย่างมาก

<u>ไสยศาสตร์กับการสงคราม</u>

สงครามเป็นการแผ่อำนาจทางการเมืองและทางเศรษฐกิจซึ่งมีอยู่ทุกยุคทุกสมัย จะต่างกันบ้างก็ในเรื่องกลวิธีในการทำสงครามเท่านั้น ในสมัยก่อนกลยุทธส่วนใหญ่จะเป็นการต่อสู้แบบถึงตัว อาวุธที่ใช้ก็ยังไม่ร้ายแรงเท่าในปัจจุบัน การสงครามในสมัยเดิมนั้นยังถือเป็นการมหรสพสำหรับพระมหากษัตริย์ที่จะได้ชื่นชมในฝีมือการใช้อาวุธของทหาร หนทางก้าวหน้าของชายในสมัยนั้นก็คือต้องมีฝีมือในการต่อสู้และมีน้ำใจกล้าหาญ ซึ่งจะประจักษ์ฝีมือและน้ำใจได้ชัดในยามสงครามในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การบำเหน็จรางวัลให้กับผู้มีความสามารถในการสงครามนั้นมีกำหนดไว้ใน "ไอยการพระราชสงคราม" ต่อนหนึ่งว่า

> " ...ยกไปศึกก็ดีข้าศึกมาถึงเมืองก็ดี แลท้าวพญาหัวเมือง
> มนตรีมุขเสนาโยธามาตผู้เปนนายทับนายกองยกช้างม้ารี้พล
> พลดั้งดาบเขนเสโลโตมรปืนไฟน่าไม้ธนูหอกทวน เปนปีกอ
> ออกไปณกลางแปลง แลนายกองออกไปก็ดี ได้รบแลมีชัย
> ชะนะแก่ข้าศึกแลให้ยุกระบัดทับกฎหมายความชอบมาได้
> รางวันเจียดทองเสื้อสนอบแลเปลี่ยนที่อื่น ฝ่ายลูกหลาน
> ให้เลี้ยงตามบำเหนจ์ ..."[๒]

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎ<u>หมายตราสามดวง</u>(เล่ม ๑) หน้า๑๘๑.

[๒] <u>ก</u>. หน้า ๘๙.

และอีกตอนหนึ่ง ว่า

"... ถ้าผู้ใดชนช้างชะนะบำเหน็จหมวกทองเสื้อสนอบทองปลายแขน ยกที่ชื้นถึงนา ๖๐๐๐๐ ถ้านา ๑๐๐๐๐ แล้วให้ร่มคันทองคานหามทอง ผู้ใดชนช้างมีไชยแลข้าศึกขาดหัวช้าง บำเหน็จได้พานทองหมวกทองร่มคันทองคานหามทองแลเมียนาง ถ้าได้ตัวท้าวพญาบำเหน็จเท่ากัน... "[๑]

สำหรับผู้ขลาดกลัวข้าศึกและถอยหนี มีบทลงโทษไว้ว่า

"... ถ้าผู้ใดถอยแต่ชั่วเส้าหนึ่งลงอาชาตัดหัวตัดเท้าทเวนรอบทับ ลูกหลานอย่าเลี้ยงเมื่อหน้า... อนึ่งเข้าทับเข้าศึกตามกระบวนแล้วแลยกเข้าจะยุทด้วยราชศัตรูแลถอยออกมา ๓ ชั่วตัวช้างให้ฆ่าเสีย อนึ่งผู้ใดบันดาชนช้างแลเกี่ยวช้วงถอยหนีให้ฟันลงกับหลังช้างแลตัดหัวประจาน ลูกหลานสืบไปอย่าเลี้ยง "[๒]

การบำเหน็จรางวัลและการลงโทษทหารนี้มีปรากฏความในลิลิตตะเลงพ่ายเช่นกัน

ชูชัย " สองผจญอริราชด้วย โดยเสด็จ
คุณชอบควรบำเหน็จ ท่านให้
ครบเครื่องอุปโภคเสร็จ ทุกสิ่ง สรรพแฮ
เงินแลทองทาสใช้ อีกทั้งทวยเชลย
...

---

[๑] ก. หน้า ๕๖.

[๒] น. ก.

34 ต้นนั้นอุกฤษฐแท้	โทษา
ถึงประหารชีวา	มอดม้วย
จงเห็นประจักษ์ตา	ตามโทษ เขาแฮ
ใครอย่าดูเยี่ยงด้วย	ดั่งนี้แหนงตาย "

จากความดังที่อ้างมานี้จึงเท่ากับเป็นการบังคับให้ทหารทุกคนสู้ตาย เพื่อหวังชัยชนะจากข้าศึก ถ้าถอยก็ต้องตายเช่นกัน แต่เป็นการตายที่ไร้เกียรติยศซ้ำยังพลอยเสียชื่อเสียงถึงวงศ์ตระกูลด้วย การสู้จึงยังมีความหวังว่าถ้ารอดตายก็จะได้รับบำเหน็จรางวัลและเป็นเกียรติยศกับวงศ์ตระกูลด้วย ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ จึงเข้ามามีส่วนในด้านกำลังใจและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวที่ดีของทหารไทยในสมัยนั้น ชายไทยในสมัยนั้นนอกจากจะมีความรู้ความสามารถในการต่อสู้แล้วจึงยังต้องเสาะแสวงหาเครื่องป้องกันตนให้พ้นภัยในสงครามด้วย เครื่องป้องกันนั้นมีในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น ใช้เวทมนตร์ว่านยาหรือเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ในเรื่องขุนช้างขุนแผนจะสะท้อนความเชื่อนี้ให้เห็นได้อย่างเด่นชัด นับแต่ตัวแม่ทัพไปจนถึงทหารไพร่ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายข้าศึกต่างก็มีเครื่องรางของขลังไว้สำหรับป้องกันตนทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากบทบาทของตัวละครสำคัญต่าง ๆ เช่น ขุนแผน พลายงาม พลายชุมพล เจ้ากรุงกาพ แสนตรีเพชรกล้า ดังได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ ๓ และแม้แต่ขุนช้างซึ่งเป็นตัวละครที่ไม่ค่อยมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการสงคราม เวลาจะต้องเกี่ยวข้องถึงการต่อสู้ ขุนช้างก็ใช้เครื่องรางของขลังต่าง ๆ มากมาย เช่น ตอนติดตามนางวันทอง

" ...	
จัดแจงแต่งตัวนุ่งยก[9]	เข็มขัดรัดอกแล้วจูงหาง
ผูกตัวเข้าเป็นพรวนล้วนเครื่องราง	พระปรอทขอดหว่างมงคลวง
ลูกไข่ดันทองแดงกาแพงเพชร	ไข่เป็ดเป็นหินขมิ้นผง
ตระกรุดโทนของท่านอาจารย์คง	แล้วอมองค์พระควัมล้ำจังงัง
ลงยันต์ราชะปะท้ายทอย	... "

ทหารไพร่ฝ่ายเชียงใหม่ก็มีเครื่องป้องกันตนต่าง ๆ กัน

" ...

สวมสอดเสื้อลงใส่มงคล ล้วนอยู่ยงคงทนซึ่งศัสตรา
บ้างอยู่ด้วยรากไม้ไพล่วาน บ้างอยู่ด้วยโอมอ่านพระคาถา
บ้างอยู่ด้วยเลขยันต์น้ำมันหา บ้างอยู่ด้วยสุราอาพัดกิน
บ้างอยู่ด้วยเขี้ยวงาแก้วตาสัตว์ บ้างอยู่ด้วยกำจัดทองแดงหิน
บ้างอยู่ด้วยเนื้อหนังฝังเพชรนิล ล้วนอยู่สิ้นทุกคนทนศัสตรา "

ว่านยาที่ใช้เพื่อให้อยู่ยงคงกระพันนั้นมีอยู่หลายชนิด เช่น ใช้พรรณไม้ที่เป็นพวกเครื่องยาต่าง ๆ เช่น รากหางนกกะลิง รากตำเลีย รากกระเช้าผีมด รากพระยายฯ บอระเพ็ด ไพล ขมิ้น เหล่านี้มาเสกด้วยคาถาแล้วกิน คาถาที่ใช้เสกก็มีต่าง ๆ กันไป เช่น เสกไพล ว่า

"อะระหังคารัง เพชชะคังคารัง อะระหังจังเหล็ก
เพชชะคังจังเหล็ก อะระหังตรีเพชชะคงคง "[๑]

นอกจากนี้ยังมีว่านต่าง ๆ ซึ่งมีคุณสมบัติให้อยู่ยงคงกระพัน เช่น ว่านพญากวสัก ว่านรางเงิน ว่านเพชรหลึก* เป็นต้น

ในเรื่องการเสาะหาเครื่องรางนั้น สุนทรภู่ได้เล่าเรื่องการไปหาพระปรอทไว้ใน นิราศวัดเจ้าฟ้า ตอนหนึ่ง ว่า

" เที่ยวหลึกรกวกวนอยู่จนดึก เห็นพุ่มพฤกษ์โพธิ์ทองที่ผ่องใส
ตักน้ำผึ้งครึ่งจอกกับดอกไม้ จุดเทียนใหญ่อย่างตำราบูชาเชิญ
หวังจะปะพระปรอทที่ยอดยิ่ง คะนึงนึ่งนึกร่ำพันสรรเสริญ
สำรวมเรียนเทียนอร่ามงามเจริญ จนดึกเกินไก่ขันหวั่นวิญญา

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๔๒.

* ดูรายละเอียดได้จากหนังสือกบิลว่าน ๑๐๔ ของสมาน คัมภีร์และคนอื่น ๆ

ทั้งเทียนดับศัพท์เสียงสำเนียงเงียบ เย็นยะเยียบน้ำค้างพร่างพฤกษา
เห็นแววววับลับลงตรงนัยนา ปรอทมาสูบซึ่งน้ำผึ้งรวง
ครั้นคลำได้ในกลางคืนก็ลื่นหลุด ต้องจัดจุดธูปเทียนเวียนบวงสรวง
ประกายพฤกษ์ดีกเด่นขึ้นเห็นดวง ดังโครมช่วงโชติกว่าบรรดาดาว "

การเลือกแม่ทัพ

ในการทำสงครามผู้มีหน้าที่สำคัญคนหนึ่งคือแม่ทัพ ซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบในการทำศึกนั้น ๆ แม่ทัพจะเป็นทั้งขวัญ กำลังใจ และกำลังความคิดของกองทัพ ผลของการตัดสินใจกระทำการต่าง ๆ ของแม่ทัพย่อมหมายถึงผลของประเทศชาติด้วย ฉะนั้นในการเลือกหาตัวแม่ทัพจึงจำเป็นต้องหาผู้ที่มีสติปัญญา ความรู้ความสามารถในการสงคราม มีความเที่ยงธรรม กล้าหาญและเด็ดขาด นอกจากลักษณะดังกล่าวนี้แล้วคุณสมบัติของแม่ทัพไทยในสมัยก่อนนั้นยังกำหนดไว้อีกว่า จะต้องเป็นผู้มีดวงชะตาเป็นคุณแก่ประเทศชาติในขณะนั้น หรือดวงชะตาให้คุณแก่พระมหากษัตริย์

" จะใช้อำมาตย์เสนา ผู้มีปัญญา ไปราชการสงคราม
หาโชคเพลาวันยาม ให้เลือกเอานาม ผู้ไปยุทธจงดีเจริญไชย
ถ้าว่าชะตาผู้ใด ให้คุณท้าวไทย ผู้ผ่านพิภพโลกา
ให้คุณทั้งเมืองพารา ขับในชะตา แลได้ทั้งโชคจตุรง
คิดอ่านแก่วันการมั่นคง ผู้ปรีชายง ไปยุทธชำนะสงคราม
ปรราชศัตรูเกรงขาม ไชยเยชดูงาม ประสิทธิเดชมหิมา
ทั่วทุกประเทศนานา ฦๅพระเดชา จัตุรงค์เรืองสืบไป
ถ้าว่าชะตาผู้ใด จัตุรงค์บหมิได้ บเป็นคุณในสงคราม
ศึกเสี้ยนศัตรูบ่ชาม ใช้ไปสงคราม เขาขัดมิได้ก็จำไป
ราชการอย่าได้ไว้ใจ เปนนายกองใหญ่ อย่าทำให้เสียราชการ"*

(ตำราพิไชยสงครามคำกลอน)

* การสะกดการันต์ในต้นฉบับ ต่างที่ต่างกันไป

วิธีการตรวจสอบดวงชะตาของผู้จะเป็นแม่ทัพนายกองนั้นมีบ่งไว้ว่า

" ให้ตั้งสวัสดีเป็นประทาน ลบบวกคูนหาน จงเที่ยงอย่าแปลกทำตาม
เอาเศษให้ต้องด้วยนาม นายกองสงคราม ทั้งยุกกระบัตรเกียกกาย
นายทับนายกองทั้งหลาย คูนหานบวกทาย เอาเสกให้ต้องตำรา
ได้ส่วนผู้ใดจงตรา กำลังเทวา ให้ถ้วนทั้งแปดพระองค์
เอาคนการตั้งลง อินทรีย์อันปลง มาบวกด้วยเกนอันตรา
เอาพิศยี่สิบเจดตำรา บวกเพิ่มเกนมา ตั้งไว้อย่าได้นิ่งนาน
สามลบคือแก้วตรีการ เอาสามสิบหาร ในพระบารมีตา
ถ้าเสศลดต่ำลงมา เอานพเทวา คือพระเนาวะหรคุณ
หานไปอย่าให้เสศสูญ ถ้าต่ำบวกหนุน ผิสูงเร่งให้ลบลง
ได้เสศผู้ใดมั่นคง เสศนั้นประสง ให้ตราตั้งไว้จงดี "*

(ตำราพิไชยสงครามคำกลอน)

เศษที่คำนวณหาได้นี้จะบอกให้รู้ว่าแม่ทัพนายกองนั้นได้นามใด เพื่อเลือกตัวแม่ทัพนายกองซึ่งมีนามเข้ากันได้หรือเป็นมิตรกันให้ไปทำงานร่วมกัน ผู้ที่ได้นามเป็นอริกัน เช่นครุฑนามและนาคนามนั้นก็มิให้ไปด้วยกัน ดังนี้คงจะเป็นการเอาเคล็ดให้กองทัพมีความสามัคคีกัน ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการทำสงคราม เศษที่ได้มีนามกำหนดไว้ดังนี้

" เสศหนึ่งชื่อครุฑปักษี เสศสองชิบดี พยักฆนามมหิมา
เสศสามสีห์นามราชา เสศนี้ฤทธา นุภาพชื่อราชสีห์
หานไปได้เสศทุกที ผิได้เสศสี่ นั้นชื่อสุนักขนาม
เสศห้าสมณชีพราหมณ์ ชื่อมุสิกกะนาม พฤหัศบดีอาจารย
เสศหกนายกองผู้หาร อัชนามสถาน สถิตในป่าพงพี
เสศเจดเยาวราชอันมี นามนาควิถี คือสีกระบี่หนุมาน

---

* ใช้สะกดการันต์ตามต้นฉบับเดิม

เสศแปดคือพระยาคชสาร มีฤทธิ์ห้าวหาร แลอยู่ในป่าหิมวัน
ลบบวกคูนหานอย่าผัน ทำตามชอบธรรม์ เปนศรีสวัสดิมงคล
มีไชยได้ชะเลยเกิดผล แต่งช้างแต่งพล อย่าเพี้ยนฉบับโบราณ
ให้นายกองพลสถาน ลบบวกคูนหาน แต่โดยฉบับมีไชย
ได้เสศในกองผู้ใด เปนมิตรสบใสม อันชอบด้วยนามแก่กัน
มัทยัดสัจซื่อโดยธรรม์ คิดอ่านด้วยกัน จงเปนมิ่งมิตรอันเดียว
พร้อมคิดพร้อมการฉับเฉียว เข้าคิดกลมเกลียว ชอบการราชดงาม
ผิเสศหมิต้องด้วยนาม ปราบเสี้ยนสงคราม ขัดคล่องบ่คลองมิดี "

(ตำราพิไชยสงครามคำกลอน)

การคำนวณหานามพิไชยสงครามนี้อีกวิธีหนึ่งคือดูจากปีเกิด ซึ่งจะกำหนดไว้เป็นรายละเอียดว่าผู้เกิดปีใดควรจะทำงานร่วมกับผู้เกิดปีใดจึงจะได้ผลดี

" ปีชวดนามครุฑ
แกล้วกลางรณยุทธ เปนจอมโยธา
มแมปีกซ้าย ปีขาลปีกขวา
ปีกุญชันษา ให้นำพลจร
ฉลูพยัคฆนาม
ชิบดีสงคราม องอาจสังหอร
รกาทักสิน มเสงอุดร
นำหน้านิกร มแมฤทธิไกร
ขาลได้สิงหนาม
ศัตรูเขดขาม จินดาดุจใจ
มแมปีกขวา ชวดซ้ายชิงไชย
นำหน้ากลาไคล มเสงชันษา

ผู้จอมสงคราม

ได้สุนักขนาม ปีเถาะเจษฎา

มเมียปีกซ้าย มโรงปีกขวา

นำพลยาตรา ปีจอบวร

นายกโยธา

มโรงชันษา มุลิกะนามกร

มแมทักษิณ ชวดอยู่อุดร

ผู้นำพลจร ปีฉลูฤทธา

มเสงอัชนาม

นายกสงคราม ปีกขวาระกา

มแมปีกซ้าย เรืองฤทธเจษฎา

ปีขาลมหิมา นำหน้าพลผลาญ

มเมียนาคนาม

ธิบดีสงคราม ปีกซ้ายปีขาล

ปีฉลูปีกขวา แกล้วกล้าไชยชาญ

ปีชวดห้าวหาร ขมข้านาคอร

มแมนามครุทธ

เปนจอมพลยุทธ ครุทธพลจรัลจร

มเมียปีกซ้าย ฝ่ายทิศอุดร

มโรงสังหร นำหน้าสังหาร

ปีวอกเลิศลักษ

จงได้นามพยัก จักมีไชยชาญ

มเมียปีกซ้าย ขวาเอาปีขาล

รกาฝูงผลาญ นำหน้าโยธา

รกาองอาจ

ได้นามสีหราช	เดชเจษฎา
มแมปีกซ้าย	ฉลูปีกขวา
นำหน้าพลยาตรา	มเมียแรกการ

ปีจออธิบดี

สุนักนามมี	เดชะแสนศาล
ปีเถาะปีกขวา	ฉลูซ้ายพลหาร
ปีวอกไชยชาญ	นำหน้าชิงไชย

ฤฒมุสิกนาม

ผู้แกล้วสงคราม	ศัตรูหวาดไหว
มแมปีกขวา	วอกซ้ายฤทธิไกร
นำหน้าพยุหไกล	มโรงมหึมา " [๑]

เชื่อกันว่าดวงชะตาของแม่ทัพนายกองนี้จะสามารถคุ้มพลทหารได้ ส่วนทหารชั้นอื่น ๆ ที่ไม่ใช่แม่ทัพนายกองก็ไม่จำเป็นต้องตรวจดูดวงชะตาตามวิธีดังกล่าว นอกจากนี้ตัวผู้เป็นแม่ทัพนายกองในสมัยนั้นยังมีความรู้พิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ วิชาแต่งคน ซึ่งเป็นความรู้ทางไสย-ศาสตร์แขนงหนึ่ง ผู้เป็นแม่ทัพนายกองจะใช้ความรู้ทางไสยศาสตร์นี้คุ้มภัยให้กับทหารของตนด้วย วิชาแต่งคนนี้ใช้ต่าง ๆ กัน เช่น เสกน้ำมันหอมน้ำมันงาให้ทา เสกปูนป้ายคอ เสกหญ้าเสกใบไม้ให้กิน[๒] เป็นต้น

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน พลายแก้วแต่งคนด้วยการเสกน้ำมันให้ทา

" ครานั้นพลายแก้วผู้แม่ทัพ ยืนชยับดังพระยาราชหงส์
เรืองฤทธิ์เชี่ยวชาญการณรงค์ เห็นลาวยกพลตรงมาคร่ามครัน

---

๑ ตำราพิไชยสงคราม หน้า ๕๒ - ๕๔.

๒ เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตร์ฉากม หน้า ๒๓๖ - ๒๓๖

จึงชวนผู้รั้งทั้งสามคน ให้จัดแจงแต่งตนขมีขมัน
ตรวจตราพลไพร่ให้พร้อมกัน ผูกพันเครื่องรบในสงคราม
เจ้าพลายแก้วก็เสกน้ำมันให้ ทาไพร่ทานายสิ้นทั้งสาม
แต่งตัวขึ้นม้าสง่างาม ตามยามเลิศล้วนประสิทธิ์ดี "

พาหนะ

เมื่อเลือกได้ตัวแม่ทัพนายกองตามวิธีหานามพิไชยสงครามแล้ว นามนั้นนอกจากจะบ่งให้รู้ถึงผู้ร่วมงานแล้วยังบอกรวมไปถึงพาหนะด้วย พาหนะที่จะเลือกใช้สำหรับแม่ทัพนายกองนั้นจะต้องมีนามเป็นศรีกับผู้ขี่ รวมทั้งเครื่องประดับและสีสันด้วย ดังในตำราพิไชยสงครามคำกลอนว่า

" ช้างม้าให้ได้นามศรี สำหรับผู้ขี่ ประกอบให้ชอบชวนใจ "

และในสวัสดิรักษา ว่า

" อนึ่งพาชีที่ขี่ขับประดับงาม ให้ต้องตามสีสันจึงกันภัย "

นอกจากจะเลือกพาหนะที่มีนามเป็นมงคลกับผู้ขี่แล้ว พาหนะเหล่านี้ยังต้องประกอบด้วยลักษณะที่ดีและเป็นมงคลด้วย เช่น

ม้า ลักษณะของม้าที่ดีนั้นต้องมีรูปร่างดังราชสีห์และสิงห์ จักษุดังมหิงษ์และมฤค น้ำในจักษุเป็นมัน ดวงจักษุกลมดำขลับดังขนตานกแขกเต้า ขนกายทั่วไปเกรียนดังขนโคป่า อกใหญ่ วงน่องดังราชสีห์ เท้าเรียว จุดเส้นข้อเท้าดังขนจามรี หูปลายแหลมงอนดังฝักบัวอ่อน ฟันถ้วน ๑๒ ซี่และหางสั้น* ส่วนมงคลลักษณะของม้านั้นให้ดูจากขวัญ ตามปกติม้าจะมีขวัญตามร่างกายอย่างน้อยคู่หนึ่ง ถ้ามีเพียงขวัญเดียวถือเป็นม้าโทษ ขวัญมงคลของม้านั้นกำหนดไว้ตามตำแหน่งต่าง ๆ ๔ แห่ง คือ

๑. รักแร้ทั้ง ๒ ข้าง

๒. ปลายปาก

---

*สมบัติ จำปาเงิน ความรู้สารพัดชื่อ หน้า ๔๒๓ – ๔๒๔.

๓. กระหนาบทวารเบา

๔. ในที่ต่าง ๆ ที่นับว่าดี คือ

๔.๑ ขวัญที่แปลงคอรูปเหมือนพระขรรค์

๔.๒ ขวัญที่หน้าผากรูปเหมือนดอกบัว

๔.๓ ขวัญที่คอรูปเหมือนพรวนที่ห้อย

๔.๔ ขวัญที่หลังรูปเหมือนคันร่ม

๔.๕ ขวัญที่ปลายหูรูปเหมือนเปลวไฟ[๑]

ในราชาธิราช กล่าวถึงลักษณะม้าของสมิงพระรามครั้งจะออกสู้รบกับกามะนีว่ามีลักษณะดังนี้

" ... เห็นลูกม้านั้นรูปงาม ประกอบด้วยลักษณะดีต้องอย่างสมเป็นม้าสำหรับรบศึก จึงเอามือต้องหลังม้านั้นมิได้ออน หลังทรุดลงดูจม้าทั้งปวงที่เลือกมาแต่หลัง ก็รู้ว่าม้าตัวนี้ดีมีกำลังมากหาม้าอื่นเสมอมิได้ "

ส่วนม้าสีหมอกของขุนแผนนั้นกล่าวว่ามีลักษณะดังนี้

"... มันออกวันเสาร์ขึ้นเก้าค่ำ
ร้ายกาจหนักหนานัยน์ตาดำ เห็นม้าหลวงข้ามน้ำก็ตามมา
...
ลักษณะถูกต้องตำราสิ้น ดังองค์อินทร์เทวราชประสาทให้
ทวงที่แคล่วคล่องว่องไว ... "

ช้าง ช้างเป็นพาหนะที่สำคัญในการสงคราม การใช้ช้างให้เป็นประโยชน์ในการสงครามของไทยนั้นมีปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงทรงช้างชื่อ "เนกพล" ตีทัพขุนสามชนพ่ายหนีไป การรบบนหลังช้างถือเป็นการสู้รบที่มีเกียรติมากด้วยผู้เข้ายุทธหัตถีจะต้องแสดงฝีมือของตนอย่างสุดความสามารถ และช้างก็เป็นส่วนสำคัญอย่างมากด้วย

---

[๑] น.ค.

ดังนั้นในการสงครามจึงต้องเลือกใช้ช้างที่มีลักษณะดีมีพละกำลังมาก ช้างที่มีลักษณะดีนั้นแบ่งเป็น ๑๐ ตระกูล คือ

๑. กาฬาวกหัตถี มีกายสีดำดังปีกกา
๒. คังไคยหัตถี สีกายเหมือนน้ำไหล
๓. บัณฑรหัตถี สีกายขาวดังเขาไกรลาส
๔. ตามพหัตถี กายสีทองแดงรูปพรรณสูงใหญ่
๕. ปิงคลหัตถี กายสีทองอ่อนดังสีตาแมว
๖. คันธหัตถี กายมีกลิ่นหอมดังไม้กฤษณา
๗. มงคลหัตถี กายมีสีนิลอัญชัน ท่าเดินงามสง่า
๘. เหมหัตถี กายมีสีเหลืองทอง
๙. อุโบสถหัตถี กายเป็นสีทองคำสุก
๑๐. ฉันทันตหัตถี กายมีสีขาวบริสุทธิ์ดังสีเงินยวง ปากและเท้าแดงดังชุบชาดมีกำลังมากกว่าช้างทั้งหลาย*

ลักษณะช้างดีที่เหมาะสำหรับใช้ในการสงครามนั้น <u>ตำราพิไชยสงครามไทย-จีน</u> กำหนดว่าควรมีลักษณะดังนี้

" ผิว่าช้างตัวใดเตี้ยโตสูงรูปงาม รวดเร็ว กล้าหาญ งอนงาและโขมดหัวดุจแกล้งปั้น เท้าทั้งสี่ยืนยังมั่นคงประดุจเสาประโคน ปากแดงดุจชาด ตะกุบหลังดุจวงเกาทัณฑ์ น่าเท้าฟูเต็มตาดุจดาว งาทั้งสองงอนดุจงอนรถ หูใหญ่ ข้างสะบ้าดุดุจจามร เท้าทั้งสี่ งวงและหางลงถึงดิน มีน้ำมันหน้าหลัง เสียงดุจฟ้าร้อง เมื่อดำเนินดุจราชสีห์ ดำปลอด ช้างนั้นมีชัยในสงครามแล " [๒]

---

* สมบัติ จำปาเงิน <u>ความรู้สารพัดชื่อ</u> หน้า ๔๓๕.

[๒] ส. วรรธนะหทัย <u>ตำราพิไชยสงครามไทย-จีน</u> หน้า ๘๘ – ๘๕.

ช้างตามตำนานนั้นว่ามีอยู่ ๔ ตระกูล คือ

๑. อิศวรพงศ์ คือช้างที่พระอิศวรสร้างขึ้น ให้คุณในด้านทรัพย์และอำนาจ

๒. พรหมพงศ์ คือช้างที่พระพรหมสร้างขึ้น ให้คุณในด้านวิทยาและอายุ

๓. วิษณุพงศ์ คือช้างที่พระพิษณุสร้างขึ้น ให้คุณในด้านมัจฉ-มังสาหาร

๔. อัคนีพงศ์ คือช้างที่พระเพลิงสร้างขึ้น ให้คุณในด้านระงับศึกและอุบาทว์ทั้งปวง[๑]

ช้างที่มีลักษณะดีเมื่อเข้ามาอยู่ในกรมช้างแล้วจะต้องมีพระราชพิธีเฉลิมฉลองและรับขวัญด้วยเหตุผลสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ปัดรังควาน สืบเนื่องจากความเชื่อที่ว่าสัตว์ใหญ่ ๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย จะมีผีร้ายสิงอยู่ เมื่อจะนำมาเลี้ยงและฝึกหัดใช้งานจึงต้องทำพิธีขับไล่ผีร้ายนั้นไปเสีย

๒. ปลุกปลอบ สืบเนื่องจากความเชื่อว่าช้างเป็นสัตว์ที่สามารถเข้าใจภาษามนุษย์ได้ จึงพยายามสรรหาถ้อยคำอันไพเราะมากล่อมใจให้ละพยศความดุร้าย

ผู้ทำพิธีนี้ก็คือพราหมณ์พฤฒิบาศหรือพระหมอเฒ่าซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับพิธีอันว่าด้วยช้างโดยทั่วไป กับหมอควาญซึ่งเป็นหมอช้างผู้ทรงวิทยาคุณ

พาหนะเหล่านี้เมื่อเวลาจะตั้งค่ายพักพล ถ้าเหตุการณ์ยังไม่น่าไว้ใจก็ยังคงให้ผูกเครื่องรบไว้พร้อม

" เครื่องช้างเครื่องม้าทั้งหลาย อย่าเปลื้องแก้กลาย จา
จำผูกไว้ประจำการ

---

[๑]พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ตำราพระคชลักษณ์" พระเศวตรวชิรพาห์ หน้า ๔๙.

[๒]ตำราพิไชยสงครามคำกลอน หน้า ๑๓.

การยกทัพ

เมื่อจัดกองทัพเรียบร้อยแล้ว ก่อนจะยาตราทัพต้องหาฤกษ์ยามที่ดีเสียก่อน ฤกษ์ในการยาตราทัพนี้เป็นฤกษ์ที่มีความสำคัญมาก ไม่ว่าจะเป็นการยาตราทัพออกจากเมืองหรือออกจากค่ายพัก เพราะหมายถึงความเป็นความตายของบุคคลทั้งกองทัพและมีผลถึงประเทศชาติด้วย ดังเช่น มังรายกะยอชวา ยาตราทัพจากค่ายพักออกมากระทำยุทธหัตถีด้วยพระเจ้าราชาธิราชในขณะกำลังโกรธและมืนเมา โดยที่โหรมิได้ถวายพระฤกษ์ให้ด้วยไม่มีฤกษ์ดีในขณะนั้น ก็ปรากฏว่าพระองค์ต้องพ่ายแพ้และถูกประหารชีวิตดังตัวอย่างที่อ้างไว้ในบทที่ ๓ หน้า ๑๔๘ ข้อ ๑.๒ ผู้ทำหน้าที่หาฤกษ์ยาตราทัพจึงต้องคำนวณกันอย่างละเอียด และถ้าทายผิดก็จะต้องถูกลงโทษ ดังความในกฎหมายตราสามดวง ว่า

"อนึ่ง โหรพราหมณทายเคราะห์ ทายศึกทายฤกษ์ผิดลงอาชา ลูกประคำใหญ่แขวนคอ"*

ฤกษ์ยามที่ใช้ในการยาตราทัพนั้นมีประกอบกันหลายอย่าง ดังปรากฏความในตำราพิไชยสงครามคำกลอน ตอนหนึ่งว่า

"หาโชคเพลาเดือนวัน ให้ชอบตามสรรพ์ องษาลิดาราศี
ฤกษ์โหรฤกษลมปัถวี สุณาสุณี ร่อนร้องรงมเวหา"

ตำราพิไชยสงครามอีกความหนึ่งบ่งถึงฤกษ์ยามในการยาตราทัพในแต่ละวันไว้ดังนี้

" ผู้วันอาทิตย์
นาครมีฤทธ ยามชันนั้นมา
ครั้นเข้ายามสาม สี่ยามไตรตรา
ถึงยามสุริยา ย่อมยามยายี

---

*พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กฎหมายตราสามดวง (เล่ม ๑) หน้า ๑๒๕.

วันจันทจันโท

ถึงยามสุริโย นาคอรฤทธี
เข้ายามสุกระ เท้าคำแสงศรี
เข้ายามยายี มีเดชเจษฎา

อังคารภุมะ

ถึงยามสุกระ นาคอรฤทธา
ครั้นเข้ายามพุทธ ถึงยามภูมมา
ห้ายามยาตรา ยายีมีไชย

วันพุทธพุทโธ

สิ้นยามเสาโร นาคอรเลิศไกร
เข้ายามพระหัสบดี ห้ายามลงไป
สิ้นแสงสุริใส ยายีฤทธี

วันครูชีวะ

ถึงยามสุริชะ ย่อมยามยายี
สุกรพุทธะ จันเทาเสารี
พระหัสบดี นาคอรมหิมา

วันสุกสุกระ

ถึงยามเสาระ .....
....
..... ยายีเจษฎา

ครั้นเข้ายามครู

.... นาคอรฤทธา
..... สี่ยามลงมา
..... สิ้นสุริโยไท

วันเสารเสาระ

ถึงยามศุกระ ยายีมีไชย
ครั้นเข้ายามพุทธ สามยามลงไป
นาคอรเลิศไกร เท้าถึงสนทยา

รวิชีโว

ศะศิศุกโกร นาคอรฤทธา
ครั้นเข้าภูมโม สี่ยามลงมา
สิ้นแสงสุริยา ยายีไสศรี

สะสิศุกโกร

ถึงยามพุทโธ นาคอรฤทธิ์
เข้ายามระวี ย่อมยามยายี
สิ้นยามราตรี ถึงยามสุริยใส

อังคารภูมโม

ถึงยามเสาโร นาคอรมีไชย
ครั้นเข้ายามพุทธ หกยามลงไป
ยายีเลิศไกร มีฤทธเจษฎา

วันพุทธพุทโธ

นาคอรมหีโม เข้ายามชีวา
ถึงยามพุทธะ เท้าถึงสุริยา
จำเริญเดชา กำลังยายี

[illegible]ศีโว

ถึงยาม[illegible]ไม นาคอรฤทธิ์
เข้ายามเสาระ ย่ำค่ำราตรี
ยายีไสศรี สิ้นยามชีโว

วันศุกรศุกระ

สิ้นยามเสาระ นาคอรเคโช
ครั้นเข้ายามพุทธ ถึงยามศุกโกร
ยายีอิทโธ ยายีไชยมี

วันเสารเสาโร

สิ้นยามอินโท นาคอรฤทธิ์
เข้ายามศุกระโกร .....
ยายีไสศรี สิ้นราตรีแล "

เมื่อจะยาตราทัพจะต้องคอยให้ได้เวลาตรงตามฤกษ์ที่คำนวณหาได้นั้น ดังปรากฏ ว ในลิลิตตะเลงพ่ายอยู่หลายตอน เช่น

"... องค์อดิศวรสองกษัตริย์ คอยนฤขัตรพิไชย..."

และอีกตอนหนึ่งว่า

"เบื้องบรมจักรพรรดิเกล้า กษัตรา
เฉลิงพิภพทวารา เกริ่นแกล้ว
สถิตยเกยรัตนราชา อาสน์โอ่ องค์เอย
คอยฤกษ์เบิกยุทธแผ้ว แผ่นพื้นหาวหน "

ในขุนช้างขุนแผน ก็ปรากฏความในลักษณะเดียวกันนี้อยู่หลายตอน เช่น ตอนขุนแผนและพลายงามจะยกทัพไปเชียงใหม่

" ครั้นจัดเสร็จเรียบร้อยคอยเวลา โหราเหยียบเงาเอาชั้นฉาย
พอถ้วนนาทีสี่โมงปลาย ถึงฤกษ์จะขยายกระบวนพล"

นอกจากฤกษ์ที่คำนวณหาได้นี้แล้ว การยกทัพในสมัยก่อนยังอาศัยการดูฤกษ์จากธรรมชาติต่าง ๆ เช่นดูเมฆ อากาศของสัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เป็นลางและนิมิตประกอบด้วย

"เหนเมฆเกลื่อนมาเปนหมู่ เปนรูปเมรู อย่ายกฤกษนั้นมรณา
ช้างม้าสารถเลือดมา ผู้คนจุลา คลอดบุตรวิจลจากกาย

นิมิตดังนี้มากหลาย อาจารทำนาย ประหยัดจะแพ้ศัตรู
ฟ้าร้องลมต้องเปนหมู่ ตรงหน้ามาสู่ ดังนี้อย่าให้ยกพล
ช้างม้าตื่นเต้นอลวล อีกทั้งฝูงคน เถียงกันวิวาทวุ่นวาย
เหนนุ่งผ้าขาวแล้วกลาย กลับเปนผ้าลาย ผ้าเขียวแลม่วงแดงดำ
นิมิตนี้มีดีจงจำ เร่งทำตามคำ อันกล่าวอย่าไปโดยเดา
เงาหัวเงาตัวหายเงา กระบอกน้ำเหล้า ผเอินวิบัดแตกเอง
หอกดาบแหลนหลาวเปนเพลง พลัดจากมือเอง บังเหตุหลุดลุ่ยตกลง
อาศุภตายอยู่กลางดง อย่าได้จำนง ยุบาทเบื้องปลายตีน
ต้นไม้ล้มอยู่กลางดิน อย่าได้ดูหมิ่น ดำเนิรข้างรากอย่าคลา
สกุณร้ายบินประจงมา ห้ามอย่ายาตรา ให้งดอย่าพึงบทจร
นิมิตรบเปนสถาพร จงงดยั้นย่อน หาฤกษ์ได้ดีจึงไป
ฤกษดีมีสวัสดีมีไชย ลมพัดหลังไป จะได้ฆ่าศึกเร็วพลัน
รูปจรเข้สองซองกัน ได้ลาพคราม ครัน มีไชยจะได้ภารา
เหยี่ยวกาแร้งร่อนตามมา คนครชอัคสา กาแร้งจะได้แย่งกิน
ฟ้าร้องเบื้องหลังได้ยิน นิมิตรให้ภิญ โญยิ่งจะเรืองฤทธา
เหนเมฆเกลื่อนกลุ้มเวหา ทิศหลังโศภา ธงฉัตรพิพัทอำพล
ศัตรูพ่ายแพ้ภูลผล เกิดสวัสดิมงคล นิมิตรเลิศเรืองรอง
ได้ยินแตรสังขะรฆังข้องกลอง ยกไปตามสนอง ฤกษดีประเสริฐทุกอัน
สมณชีพราหมณ์พลขัน ช้างม้าตามกัน ฤกษดีให้เร่งยกไป
ผู้คนเอาของมาให้ บอกความจึงไซ้ บเท็จแต่ล้วนความดี
ไปเรวจะเริญสวัสดีมีศรี เสวยสุขอยู่ดี เกษมสุขนิหรรษา
ถ้าผึ้งบินกาบไปมา เร่งยกโยธา จะได้ไพร่พลโดยจง
ทับหน้ากล้าหาญยวดยง ไปรณรงค์ จะปราบศัตรูอันหาร "*

(ตำราพิไชยสงครามคำกลอน)

* ใช้สะกดการันต์ตามต้นฉบับเดิม

การสังเกตฤกษ์ยามจากกลางและนิมิตรซึ่งเป็นข้อยึดถือปฏิบัติของคนในสมัยก่อนนั้น ใช้ทั้งในการยาตราทัพและการเดินทางไกล ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องลางและนิมิต

การหาฤกษ์ยามยาตราทัพอีกวิธีหนึ่งใช้ประกอบกับวิธีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือการสังเกตลมหายใจ

" อาจารย์กล่าวไว้โดยบัณ ฤกษ์นอกนี้อัน ย่อมมีอยู่สิ้นทุกคน
คือพัดเข้าออกในตน ดีร้ายเหตุผล ก็พึงสังเกตอาตมา
ลมเดินจงพิจารณา เหตุพัดซ้ายขวา กล่าวฝ่ายยลห้านาทีที่
ปลงปลอดวิธีจงดี อาโปปัถวี ฤกษ์นั้นสวัสดีมีไชย
พัดตามเกล็ดนาคาไคล เร่งให้ยกไป จะได้นิกรโยธา
อาจารย์กล่าวไว้โดยตรา ลมในอาตมา อเนกนานุประการ
ถ้าออกเบื้องซ้ายเปรมปราน ยุรยาตรอย่านาน นามเรียกจันทกระลา
ผิลมออกโดยเบื้องขวา คือสุริยกระลา ท่านห้ามอย่าให้ยกพล
ออกซ้ายฤกษ์สวัสดีมงกล อาวุทธของตน จงถือข้างซ้ายมิไชย
ออกขวาอย่ายาตราไป ถืออาวุทธไว้ ในหัตถ์ข้างขวาแบบชู
ผิลมออกเสมอสองประตู อาวุทธถืออยู่ ทั้งสองหัตถ์ยืนยัน
ธนูปืนน่าไม้เกาหัน กุมสองมือขยัน แล้วยืนให้มั่นคงตรง
ขี่ช้างอัศดรตัวยง สองหัตถ์มั่นคง กุมชอแลเครื่องสาตรา "

(ตำราพิไชยสงครามคำกลอน)

ในการยาตราทัพนั้นตามตำราท่านห้าม "อย่าแปรภักตรา ไปตรงสุรินทราหู" และ "อย่าแปรหน้าต่อมฤตยู เหมือนแกราหู ท่านแรงท่านร้ายเหลือใจ" ดังนั้นผู้เป็นแม่ทัพนายกองจึงต้องมีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ด้วย เพื่อจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง ราหูและมฤตยูจะสถิตอยู่ในทิศต่าง ๆ ในแต่ละวัน ราหูสถิตตามทิศดังนี้

" ครั้นรุ่งอรุณเสร็จสรร ราหูจรกลับ มายังทิศบูรพา
ครั้นงายแก่แล้วเพลา ราหูจรคลา มายังทิศหรดี
ยิวส่ายแต่เที่ยงนาที ราหูจรสี มายังทิศอุดร
ตะวันชายบ่ายคล้อยทินกร ราหูเสด็จจร มาอากเนย์ทิศา

พอย่ำค่ำเข้าสนธยา ราหูเสด็จมา อยู่ประจิมทิศาธร
เด็กหลับเฝ้าแก่แม่นอน ราหูผันผ่อน อยู่ทิศอิสาณโดยจง
เฉลียงเที่ยงคืนโดยยง ราหูฤทธิรงค์ อยู่ทิศทักษิณเสร็จพลัน
เพลาใกล้รุ่งรวิวัน ราหูผายผัน มาอยู่พายัพทิศา "[๑]

ส่วนมฤตยูนั้นสถิตตามทิศดังนี้

" มฤตยูประจำทิศห้าม ยาตรา
รวิประจิมมา อย่าเต้า
ศศิอาคเณย์ปรา กฎอยู่
วาระอังคารเข้า สถิตเบื้องอุดร
วันพุธสถิตเบื้อง ทักษิณ
วันพฤหัสบดีอย่าลิน ลาศลี้
หรดีทิศาผิน พักตร์หลีก
วันศุกร์พายัพนี้ ทิศห้ามยาตรา
บูรพาโสระห้าม ดำเนิน
อีกอิสานทิศเดิน บ่ได้
จักพิบัติพันเอิญ อับลาภ
จงมนสิการไว้ เยี่ยงพร้องสถาผล "[๒]

---

๑ เทพย์ สาริกบุตร โหราศาสตร์ในวรรณคดี หน้า ๗๓

๒ เทพย์ สาริกบุตร โหราศาสตร์ในวรรณคดี หน้า ๖๗.

ในตำราพิไชยสงครามยังได้บอกถึงยามที่ราหูสถิตตามทิศต่าง ๆ ไว้เป็นรายละเอียดต่างจากที่กล่าวมาข้างต้น ดังนี้

กลางวัน

ยามหนึ่งราหูอยู่หอรดี	สองยามอยู่อุดร
สามยามอยู่อาคเนย์	สี่ยามอยู่ปัจจิม

กลางคืน

ยามหนึ่งอยู่อิสาน	สองยามอยู่ทักษิณ
สามยามอยู่ภายัพ	สี่ยามอยู่บูรพ

ในการยาตราทัพนั้นมีข้อกำหนดที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือต้องเคลื่อนพลตามเกล็ดนาค ซึ่งในแต่ละวันนาคก็จะหันหัวไปในทิศต่างกัน คือ

วันอาทิตย์หันหัวไปทิศอุดร	หางอยู่อาคเนย์
วันจันทร์หันหัวไปทิศประจิม	หางอยู่อิสาน
วันอังคารหันหัวไปบูรพา	หางอยู่หรดี
วันพุธหันหัวไปหรดี	หางอยู่พายัพ
วันพฤหัสบดีหันหัวไปทิศอิสาน	หางอยู่อาคเนย์
วันศุกร์หันหัวไปทิศอาคเนย์	หางอยู่ทิศประจิม
วันเสาร์หันหัวไปทักษิณ	หางอยู่พายัพ

เครื่องประโคม

ในเวลายาตราทัพนั้นนิมิตที่ใช้อีกอย่างหนึ่งคือเสียงดนตรี เครื่องดนตรีที่ใช้ประโคมมีอยู่หลายอย่าง ดังปรากฏในลิลิตตะเลงพ่ายดังนี้

"...ลั่นฆ้องไชยกังวาล ขานฆ้องกระแตทุกทัพ รับตามหมวดตามกอง
กลองชนะครั่นเครงครึก ก็กก้องพาทยอึงอล กาหลแตรแซ่สังข์

---

๑ เทพย์ สาริกบุตร โหราศาสตร์ในวรรณคดี หน้า ๖๗.

ประนังศัพท์เอิกอุด จุดจ่ารงเรียกฤกษ์ กระเก้ริกเสียงนฤนาท
ยาตรพลคชคั่งคาม..."

ในตอนสมเด็จพระนเรศวรจะเสด็จยาตราทัพ โหรคู่ชองเป็นสัญญาณบอกเวลาฤกษ์

" ครั้นควรพิชัยฤกษ์พร้อม เพรียงสมัย
โหรคระหึ่มฆ้องชัย กึกก้อง
พฤฒิพราหมณ์พรอกมนต์ไสย สังข์เป่า ถวายนา
แตรตรลบเสียงซ้อง แซ่สั้นบรรสาน
สำนานสนั่นอื้อ เอิกอรร ณพแฮ
โพนพาทย์เภรีรัน ครั่นครื้น
เสียงฆ้องแข่งขานกัน ตามหนวด หมู่นา
สะทกสะเทื้อนภูพื้น แผ่นเพี้ยงหวั่นไหว "

เครื่องประโคมนี้นอกจากจะใช้เป็นนิมิตเอาฤกษ์แล้วยังเป็นอาณัติสัญญาณให้ทหารทุกคนได้รับรู้ นอกเหนือไปจากสัญญาณธงซึ่งทหารอาจจะดูได้ไม่สะดวกด้วยกำลังต่อสู้แล้ว เสียงดนตรีที่ประโคมนี้ยังมีอำนาจเร่งเร้าจิตใจทหารให้ฮึกเหิมขึ้นด้วย แม้แต่กับสัตว์ที่ใช้เป็นพาหนะในการสงครามก็ยังได้รับอิทธิพลจากเครื่องประโคมนี้ด้วย ดังเช่น

"เจ้าพระยาไชยานุภาพ เจ้าพระยาปราบไตรจักร
ตรับตระหนักสำเนียง เสียงฆ้องกลองปืนสึก อึกเอิก
ก้องกาหล เร่งคำรณเรียกมัน ชันหูหางแล่น แปร็น
แปร่แลคไขว่ บาทย่างใหญ่คุ่มด่วน ป่วนกิริยาร่าเริง บันเริง
มันครั่นครึก..."

นิมิตเสียงดนตรีที่ใช้เป็นฤกษ์ในการยาตราทัพนั้น ใช้ประกอบกับฤกษ์ที่คำนวณหาได้เพียงบางวันเท่านั้น เช่น

ถ้ายาตราทัพวันอาทิตย์ ให้คอยฟังเสียงปี่แล้วไก่ขันเป็นฤกษ์
ถ้ายาตราทัพวันจันทร์ เอานิมิตดุริยางค์ดนตรี
ถ้ายาตราทัพวันพุธ คอยนิมิตเสียงแตรสังข์
ถ้ายาตราทัพวันศุกร์ คอยนิมิตเสียงดนตรีขับลำ[๑]

ในจำนวนเครื่องประโคมที่ใช้นี้สังข์เป็นเครื่องประโคมที่ถือว่าเป็นมงคล ดังปรากฏเรื่องตามตำนานว่า พระอิศวรให้ท้าวมหาพรหมสร้างคัมภีร์พระเวทพระธรรมศาสตร์ขึ้น เมื่อเสร็จแล้วท้าวมหาพรหมจึงเดินทางจากพรหมโลกเพื่อจะนำพระเวทไปถวายพระอิศวร ระหว่างทางได้หยุดพักสรงน้ำในมหาสมุทรโดยได้วางคัมภีร์ไว้ริมฝั่ง สังขอสูรอริท้าวมหาพรหมเห็นเป็นโอกาสจะแก้แค้น จึงใช้ฉี่เสื้อน้ำลอบไปลักคัมภีร์พระเวทนั้นมาซ่อนไว้ในอก แล้วหนีไปนอนซ่อนอยู่ก้นมหาสมุทร ครั้นท้าวมหาพรหมรู้ ว่าคัมภีร์พระเวทหายก็เล็งญาณดูรู้เรื่องราวแล้วจึงไปเฝ้าพระอิศวร พระอิศวรจึงมีเทวโองการให้พระนารายณ์ไปปราบสังขอสูร พระนารายณ์เสด็จอวตารเป็นปลากรายทองไปปราบ ในปางนี้ได้ชื่อว่ามัศยาวตาร เมื่อปราบสังขอสูรได้ชัยชนะแล้วจึงนำพระเวทและซากหอยสังข์นั้นไปถวายพระอิศวร พระอิศวรจึงมีเทวโองการว่า ถ้าผู้ใดจะทำการมงคลให้ใช้หอยสังข์เป็นเครื่องหลั่งน้ำมนต์ประสาทพรจะได้เกิดสวัสดิมงคล และถ้าเป่าสังข์ให้เกิดเสียงดังก็จะเกิดสวัสดิมงคล ด้วยเหตุที่สังข์นั้นประกอบด้วยมงคล ๓ ประการ คือ จุติมาจากพรหมโลกประการหนึ่ง อกข่องสังข์เคยได้เก็บคัมภีร์พระเวทพระธรรมศาสตร์ไว้อีกประการหนึ่ง และต้องหัตถ์พระนารายณ์เป็นเจ้าแล้วอีกประการหนึ่ง[๒] สังข์จึงเข้ามามีส่วนในงานมงคลของไทยจนกระทั่งปัจจุบัน

---

[๑] สมบัติ จำปาเงิน ตำรามรสารพัดชื่อ หน้า ๕๗๔.

[๒] เทพย์ สาริกบุตร อัฏฐพิธมงคล หน้า ๖–๑๐.

การแต่งกายด้วยเครื่องพิชัยยุทธ์

ตามความเชื่อโบราณนั้นถือว่าการแต่งกายให้สีต้องโฉลกกับวันจึงจะเป็นสิริมงคลแก่ผู้สวมใส่ การแต่งกายออกสงครามนั้นจะพิถีพิถันในเรื่องสีมาก ดังกำหนดไว้ว่า

" อนึ่งผ้าทรงฉรองครบ มีให้ครบเครื่องเสร็จทั้งเจ็ดสี
วันอาทิตย์สิทธิโชคโฉลกดี เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล
วันจันทร์นั้นควรสีนวลขาว จะยืนยาวชันษาสถาผล
อังคารม่วงช่วงงามสีครามปน เป็นมงคลชัตติยาเจ้าราวี
วันพุธสุดดีด้วยสีแสด กับเหลืองแปดปนระยับสลับสี
วันพฤหัสจัดเครื่องเขียวฉเหลืองดี วันศุกร์สีเมฆหมอกออกสงคราม
วันเสาร์ทรงดำจึงล้ำเลิศ แสนประเสริฐเลี่ยนศึกจะนึกขาม "

(สวัสดิรักษา)

ในบางตำรานั้นว่าเครื่องแต่งกายตามแบบพิไชยสงครามนั้น ควรจะแต่งตามนามพิไชยสงครามคือ

วันอาทิตย์ ได้ครุฑนาม ให้ประดับอาภรณ์สีแดง
มือถือขนแล้วเอาน้ำใส่ศีรษะ คอยฟังเสียงปี่และไก่ชัน
เป็นฤกษ์สกุณสังหาร แล้วให้เร่งเบิกพลโห่ร้องเอาชัย
วันจันทร์ได้พยัคฆนาม ให้ประดับอาภรณ์สีขาวล้วน
มือถือดาบและเขนเป็นอาวุธ แล้วให้นอนเสียหน่อยหนึ่ง
เอานิมิตเสียงดุริยดนตรี แล้วเร่งเบิกพลโห่ร้องเอาชัย
วันอังคารได้สีหนาม ให้ประดับเครื่องอาภรณ์สีชมพู
ถือดาบเป็นอาวุธ แล้วกินน้ำอ้อยเสียก่อน เอานิมิต
เสียงสุนัขหอนเป็นสกุณสังหาร แล้วโห่ร้องเอาชัย
วันพุธ ได้สุนัขนาม ให้ประดับอาภรณ์สีเขียวใบตองอ่อน
กินอาหารเสียก่อน มือถือดาบ คอยนิมิตเสียงแตรสังข์
เป็นสกุณสังหาร แล้วให้เบิกพลโห่ร้องเอาชัย

วันพฤหัสบดี ได้มุสิกนาม ให้กลั้นใจเอานิ้วกลางกับนิ้วหัวแม่มือหยิบเอาเถ้ากลางไฟเจิมหน้าเสียก่อน แล้วประดับอาภรณ์สีเมฆหมอก มือถือหอกอันคมกล้า เมื่อได้เห็นคิชฌปักษีและนกหมู่ใหญ่บินมาให้ถือเป็นนิมิตโห่เอาชัย

วันศุกร์ ได้อัชนาม ให้ทาของหอมเสียก่อน แล้วประดับอาภรณ์เลื่อมประภัสสร ถือธนูเป็นอาวุธคอยนิมิตเสียงดนตรีขับลำ โห่เอาชัย

วันเสาร์ ได้นาคนาม ให้ประดับอาภรณ์สีดำถืออาวุธต่าง ๆ แล้วให้ทำอาการขึ้งโกรธคอยดูกาและนกดุเหว่าเป็นสกุณสังหาร แล้วโห่ร้องเอาชัย[๑]

ในลิลิตตะเลงพ่าย กล่าวถึงเครื่องทรงพิชัยยุทธ์ของสมเด็จพระนเรศวรไว้แต่เพียงว่า

ภูวไนยสวมเครื่องถ้วน อลง กรณ์เอย
สำหรับราชรณรงค์ เลิศแล้ว
สอดใส่สนับเพลาทรง ภูษิต แลนา
ฉลองพระองค์ตาดแพร้ว เพริศพร้อยพรายทอง
เรืองรองเจียระบาดช้อย ชายกระสัน
รัตพัสตร์รัตนสุวรรณ เวียดอ้อม
สังวาลวิวิธพรร โณภาส เกวียงนา
ประดับมณีนพพร้อม พร่างรุ้งฉานฉาย

---

[๑]สมบัติ จำปาเงิน ความรู้สารพัดชื่อ หน้า ๕๓๔-๕๓๕.

พรายแพร้วแก้วนิ้วท่าน ธำมรงค์
นพรัตน์รัตนาวรคง คู่หล้า
มาลาลักษณะผจง กรวิก วาลแซ
เสร็จเสด็จสู่เกยถ้า ฤกษ์ผ้ายพลหาญ
รวิวารวราวุธให้ ชนทรง
คือคู่ชัยยุทธยง เยี่ยงท้าว
ทวยแสนสำจตุรงค์ เรียงเคียบ อยู่นา
อเนกพลหื่นห้าว หั่นเสี้ยนศึกสลาย "

จากความตอนนี้ทำให้เข้าใจได้ว่าเครื่องทรงของสมเด็จพระนเรศวรนั้นเป็นสีแดง ด้วยทรงยาตราทัพในวันอาทิตย์ อาวุธคือธนู และทรงเครื่องประดับนพรัตน์ซึ่งถือเป็นเครื่องราง ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ นพรัตน์จะให้คุณต่างกัน ดังนี้

๑. เพชร ทำให้มีอำนาจ
๒. ทับทิม ป้องกันโรคภัยและทำให้สุขภาพสมบูรณ์
๓. มรกต กันเขี้ยวงาของสัตว์
๔. บุศราคัม ทาให้ก้าวหน้าในการงานและมีอายุยืน
๕. โกเมน ทำให้คนนับหน้าถือตา
๖. นิล ทำให้มีความสุข
๗. มุกดาหาร ทาให้พ้นภัยจากสัตว์ร้ายและงูพิษ
๘. เพทาย นำโชคลาภมาให้
๙. ไพฑูรย์ ทำให้มีชัยชนะต่อศัตรู[๑]

---

[๑]ดู หน้า ๔๘๐.

สำหรับสมเด็จพระมหาอุปราชานั้น เครื่องทรงพิชัยยุทธ์ประกอบด้วยเครื่องทรงที่ลงเลขยันต์คาถาอาคม เครื่องประดับเป็นนพรัตน์ที่ถือว่าเป็นมงคล ได้แก่ เพชร มรกต และไพฑูรย์ ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้พระองค์มีชัยชนะต่อศัตรู

เสร็จพระทรงเครื่องต้น แต่งกาย
สรวมสอดสนับเพลาพราย อเค้อ
ภมิตพิจิตรลาย แลเสิศ แล้วแฮ
ทรงสุภาภรณ์เลื้อ เกราะแก้วก่องศรี
ภูมิเกวียงมาศสร้อย สังวาลย์ เวียนนา
ประดับมรกฎกาญจน์ กอบแก้ว
พาหุรัดรัดนประพา โอภาส พิศแฮ
ตาบเพชรเก็จมาศแพร้ว พร่างพร้อยพราวแสง
ชายแครงแซรงช่อช้อย ไฉไล
แลพิลาสชายไหว เพริศพริ้ง
รัตพัสตร์พิพัทธไพ ฑูรย์ถ่อง แสงฤา
จรูญจรัสรัตนสอิ้ง เจ็ดแก้วก่องศรี
นาคาภุชแผ่เกล้า เกลือกเศียร
คลี่อาตมออกเวียน หัตถ์ไท้
นพรัตน์เรียบรายเกวียน ฉวัดวิ่ง แสงนา
เถือกเถกิงกลไต้ ตากรุ้งเรืองโพยม
แสงโสมแสงแก้วก่อง สุริยฉาย
อร่ามรัตนกุณฑลพราย พร่างฟ้า
อุณหิศวิจิตรราย ปัทมราช แลฤา
เจ็ดอุรคเรียบหน้า ผกเกล้าเกลื่อนหงอน

อาภรณ์พิพิธพร้อม เพราองค์ เอี่ยมเอย
มาคมุทิกท่านทรง สอดนิ้ว
เรียบรัตนดูควรคง ขัดค่า เมืองฤา
เรืองมณีพริ้ว ร่วงรุ้งรังสี
นฤบดีทรงเครื่องถ้วน ถมอา คมแฮ
ล้วนเลขยันต์คาถา ทั่วแท้
สรบสรรพพิทยา คุณเวท
หวังจะเกียจกรรแก้ เกี่ยงพ้นภัยเข็ญ "

การที่พระมหาอุปราชาทรงเลือกใช้เครื่องรางของขลังต่าง ๆ มากมาย ด้วยมีความหวังว่าสิ่งเหล่านั้นคงจะป้องกันพระองค์ให้พ้นภัยได้ เป็นการหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ ด้วยทรงมีความหวาดหวั่นกลัวภัยอันตรายในสงครามครั้งนี้มาก เพราะมีคำทำนายดวงพระชะตาของพระองค์ก่อนเสด็จยาตราทัพว่าพระเคราะห์ถึงฆาต กับมีลางร้ายเกิดขึ้นกับพระองค์หลายอย่าง เช่น ลมพัดฉัตรหัก เป็นต้น ล้วนแต่ก่อให้เกิดความหวาดหวั่นพรั่นพระทัยทั้งสิ้น กับทั้งเคยทรงตระหนักในฝีพระหัตถ์สมเด็จพระนเรศวรมาตั้งแต่ครั้งอยู่กรุงหงสาวดีแล้ว

ในขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผน พลายงามจะยกทัพไปเชียงใหม่ กล่าวถึงเครื่องแต่งกายด้วยเครื่องพิชัยยุทธของคนทั้งสองไว้แต่เพียงว่า

"... แต่งกายคาดเครื่องเรืองระหง
นุ่งผ้าตามตำรารณรงค์ เข็มขัดลงยันต์คาดสะอาดงาม
เสื้อลงเลขยันต์ใส่ชั้นใน เสื้อนอกดอกใหญ่ทองอร่าม
แหวนมณฑปนพเก้าดูวาววาม สังวาลสามสายแย่งตะแบงมาน
สวมสายประคำทองเข้าคล้องคอ ทั้งพ่อลูกองอาจชาติทหาร
ใส่หมวกชลิบดาดพระราชทาน ถือฟ้าฟื้นยืนตระหง่านสง่าดี"

การเลือกสีเครื่องแต่งกายในการออกรบนี้นับเป็นการใช้จิตวิทยาแห่งสีได้อย่างดี ด้วยสีต่าง ๆ ย่อมมีอิทธิพลต่อจิตใจและความรู้สึกของผู้พบเห็นอย่างมาก เช่น พวกสีแดงและสีเหลือง จะกระตุ้นให้ประสาทตื่นเต้น กระตือรือร้น ส่วนพวกสีเขียวและสีครามให้ความรู้สึกสงบ เคร่งขรึม

พิธีกรรมทางไสยศาสตร์กับการยกทัพ

ในการสงครามขวัญและกำลังใจของทหารเป็นสิ่งสำคัญ พิธีกรรมที่กระทำในตอนจะยกทัพนี้เป็นการเสริมขวัญสร้างกำลังใจทหารให้มั่นคงยิ่งขึ้น ในขุนช้างขุนแผน ก่อนขุนแผนและพลายงามจะยกทัพไปเชียงใหม่ก็ได้นำเครื่องรางของขลังและอาวุธเข้าพิธีปลุกเสกเพื่อให้ทรงความขลังยิ่งขึ้น ดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๓ หน้า ๒๐๑ ข้อ ๒ ส่วนในตำราพิชัยสงครามนั้นได้กล่าวถึงพิธีบวงสรวงและขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนยาตราทัพ นับเป็นพิธีที่ให้ผลทางใจแก่หมู่ทหารเป็นอย่างดี

" แล้วให้ปลูกสาลาไชย ฉัตรเทียวธงไสว ทั้งทูปแลเทียนชวาลา
ใบศรีเจดชั้นนั้นมา บูชาเทวา อารักษเสื้อเมืองทรงเมือง
โยธาพลทหารนองเนือง ลาพระเสื้อเมือง ไปปราบศัตรูอันหาร
ครั้นแล้วให้แต่งเพลาน สำหรับคชสาร- จงสรรพเครื่องอาชา
พระสงฆ์อันทรงศีลา ให้อาธนา พระพุทธรูปเปนประธาน
ตั้งน้ำวงด้วยโอภาร จำเริญในการ พระปริตให้ได้สามวัน
เมื่อยุรยาตรไปพลัน ถวายบังคมคัน พระบาทสมเด็จราชา
เอาน้ำล้างบาทบาหา ใส่เหนือเกษา น้ำชุบพระแสงภูบาล
กรทำสัตยาธิษฐาน กินแล้วจักราบกราน มาสระเกษเกลาเกษา
คชสารตัวอาจอาชา อีกเครื่องสาตรา มาตั้งพร้อมโดยมี
เทียรทูปคันธเครื่องใบศรี โดยการวิธี ทำขวัญรศน้ำพุทธมนต์
จึงจับเอาด้ายมงคล ใส่เสียนขุนพล ให้ช้างแลม้าทุกตัว
จบบาทช้างม้าไส่หัว ไส่เกล้าของตัว จงธิศฐานเสี่ยงทาย
ไหว้คุณพ่อแม่หญายาย ผู้เถ้าทั้งหลาย อุปัชฌาชิตนอาจารย
กระทำอภิวันทนาการ ขอพรพิสาร พิเสศประสิทธิทุกวัน
ได้ฤกษลั่นฆ้องสำคัญ ปี่กลองรุมรัน ให้โห่สำเนียงเกรียงไกร
ยกพลเคียรดาษปืนไฟ ให้โบกธงไชย หน้าช้างสำคัญยาตรา"

(ตำราพิชัยสงครามกำกลอน)

ส่วนในลิลิตตะเลงพ่าย ได้กล่าวถึงพิธีกรรมในตอนยกทัพไว้ดังนี้

" ฝ่ายชีพ่อทวิชาชาติ ราชปุโรโสดม พรหมพิทยาจารย์
เบิกโขลนทวารโดยกระทรวง ปวงละว้าเร่นไก่
ไขว่สรวงพลีผีสาง พลางชส่งแสงอาชญา แก่หลวง
มหาวิชัย ใจทรนงองอาจ ยาตรตัดไม้ข่มนาม
ตามตำรับไสยเพท..."

พิธีโขลนทวาร เป็นพิธีหนึ่งที่จัดทำขึ้นเพื่อบำรุงขวัญทหาร โดยทำเป็นซุ้มประตูป่า ประดับด้วยต้นไม้ ธงทิว สำหรับให้ทหารในกองทัพเดินลอดผ่านไป ตรงด้านข้างซุ้มประตูจะทำเป็นที่สำหรับพระสงฆ์นั่งสวดชัยมงคลคาถา และประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้แกทหารในกองทัพเพื่อเป็นสิริมงคล และเชื่อว่าจะเป็นการคุ้มครองทหารในกองทัพให้ปลอดภัยด้วย

"...พลันขยายพยุหยาตรา คลาเข้าโขลนทวาเรศ
สงฆ์สวดชเยศพุทธมนต์ ปรายประชลเจลิมทัพ ตามตำรับราชรณยุทธ์..."

อีกวิธีหนึ่งซึ่งคล้ายกับพิธีโขลนทวาร คือวิธีคุมพล แม่ทัพนายกองสมัยก่อนนั้น เมื่อจะยาตราทัพ ก็จะสำรวจดูไพร่พลที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนว่ามีเท่าใด แล้วยืนกำหนดใจหมายไว้ พร้อมทั้งภาวนาอาคมสำหรับใช้คุมพลคือ "อิติปิโสวิเสเสอิ อิเสเส พุทธะนาเมอิ อิเมนาพุทธะตังโสอิ อิโสตังพุทธะปิติอิ"[๑] ภาวนาให้ได้ ๑๐๘ คาบ เสร็จแล้วบริกรรมเป่าไปให้ทั่ว พร้อมทั้งใช้สายตามองสำรวจพลให้ทั่วถ้วนทุกคน กล่าวกันว่าถ้าสายตามองเห็นไปแค่ไหนก็คุ้มกันได้แค่นั้น[๒]

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๓๗.

[๒] น.ก.

พิธีตัดไม้ข่มนาม เป็นพิธีที่สร้างกำลังใจทหารให้เข้มแข็งอีกเท่าตัว พิธีนี้กระทำได้เป็น ๒ แบบ คือพิธีใหญ่และพิธีน้อย

พิธีใหญ่ เมื่อคำนวณหาฤกษ์ยามยกทัพได้แล้ว ก่อนหน้าจะยกทัพ ๔ วันให้จัดเตรียมปลูกโรงราชพิธีขึ้น ประดับด้วยราชวัติฉัตรธง หาต้นกล้วย ต้นอ้อยที่งามมาสำหรับประดับมุมละต้น หาหม้อที่ชำบาญเลขยันต์นุ่งขาวห่มขาว ให้เอาดินใต้สะพาน ๓ แห่งมาประสมกันปั้นเป็นรูปข้าศึก แล้วเขียนนามข้าศึกลงยันต์พุทธจักร ประไลยจักร ทับนามข้าศึก ลงปัจจุขาดลอมรอบใส่เข้าไว้ในอกรูปดิน ให้นุ่งห่มผ้าตามเพศภาษาข้าศึก จึงเอารูปดินกับต้นกล้วยอีกต้นหนึ่งเข้าไว้ในโรงราชพิธี ปลุกเสก ๓ วัน ๓ คืน จึงเอารูปใส่ในต้นกล้วย เอาสายสิญจน์ผูก ๓ แห่งแบบตราสังแล้วจึงชุดหลุมปักไม้นามข้าศึกกับต้นกล้วยไว้ในหลุมเดียวกัน หน้าโรงราชพิธีใกล้ ๕ ศอกมีราชวัติฉัตรธงรอบ แล้วให้พระครูพราหมณ์ตั้งพิธี ตั้งน้ำ วงด้ายรอบ พาดสายสิญจน์ผูกนามกับต้นกล้วยนั้น โหมกฌฑ์บูชาพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ วัน ๓ คืน ครั้นจวนจะได้มหาชัยฤกษ์ พระมหากษัตริย์จะโปรดให้ผู้แทนพระองค์ซึ่งโหรคำนวณตามโหราศาสตร์แล้วว่าดวงชะตาผู้นั้นได้จตุรงคโชคสมจะเป็นแม่ทัพไปปราบข้าศึก ทั้งนามก็ข่มนามข้าศึกได้ ให้ใส่เสื้อคลุมสวมสมปักลาย จึงพระราชทานพระขรรค์ – นวรัตน์ ประแสงดาบแต่พระหัตถ์แล้วแห่มาโรงราชพิธี ครั้นใกล้จะถึงโรงราชพิธีราว ๕ วาเศษ พระครูพิธีและพราหมณ์เอาน้ำกลศน้ำสังข์ ใบมะตูมไปรดให้และอวยชัยให้พร ครั้นได้พระฤกษ์ให้เจ้าพนักงานรัวกลองแซกเมื่อเวลาจะฟันไม้ ผู้แทนพระองค์ถือพระแสงดาบ ย่างสามขุมมาจนถึงจึงฟันต้นไม้นามศัตรู ต้นกล้วย ให้ต้องรูปต้องนามข้าศึกขาด ๓ ที เหยียบกระทืบ ๓ ที ครั้นฟันแล้วผู้กลับสู่พระราชวัง มิให้เหลียวหลัง ส่งพระแสง พระขรรค์ให้กับเจ้าพนักงานแล้วเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ กราบบังคมทูลว่า "...ข้าพระพุทธเจ้าออกไปปราบข้าศึกศัตรูครั้งนี้มีชัยชนะแก่ข้าศึกดุจดังพระราชดำริแล้ว"[๑]

---

[๑]เทพย์ สารกิบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๔๐๓–๔๐๕.

พิธีน้อย พิธีน้อยนี้จะใช้เพียงหยวกกล้วยกาบหนึ่งลงนามข้าศึก ลงด้วยปัจจุขาต ยันต์พุทธจักร ประไลยจักร ทับนามข้าศึก ห่อใบระงับเข้า แล้วจึงเอากาบกล้วยเปล่าห่อทับนอกอีกครั้งหนึ่ง ให้ผู้รับพระแสงแต่พระหัตถ์ฟันให้ขาด และกลับมากราบทูลความเช่นเดียวกัน[๑]

การข่มนามนี้นอกจากจะใช้วิธีตัดแล้วยังอาจใช้วิธีอื่นได้อีก เช่น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเล่ากันว่าเมื่อคราวสมเด็จพระนารายณ์จะกำจัดพระศรีสุธรรมราชานั้นทรงใช้ใบสะเดาเป็นประเจียดในขณะออกรบ ด้วยพระชนมวารพระศรีสุธรรมราชาเป็นวันศุกร์ ใบสะเดานั้นนามพุธและศุกร์นั้นสิ้นกำลังในพุธนามจึงใช้ใบสะเดาเป็นการข่มนาม[๒]

ในรามเกียรติ์ ตอนราชาภิเษกพระราม มีการข่มนามด้วยการให้พระรามเหยียบใบขนุน

" จึ่งเปลื้องเครื่องประดับจากองค์ ทรงเศวตพัสตร์ภูษา
แล้วเสด็จลีลาศยาตรา ขึ้นมหามณฑปโอฬาร
พระบาทเหยียบใบขนุนลาด เหมือนอาสน์รองทรงสรงสนาน
ผันพักตร์ทอดทัศนาการ ไปสถานบูรพทิศสวัสดิ์ "

วิธีข่มนามด้วยการเหยียบใบไม้นี้ ในโคลงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๓ โคลงที่ ๒๖ ว่า

เคียงเหลี่ยมลาดผ้าทอด ถาดอุไร
ตั้งตั่งชัยพฤกษ์ใน ถาดนั้น
โขมพัสตร์ลาดบนใบ ไม้ข่ม นามแฮ
ตั้งถึงมณฑปนั้น ที่ไท้เสด็จทรง

---

[๑] น.ค.

[๒] ส.พลายน้อย เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย หน้า ๑๙.

การตั้งทัพ

การตั้งค่ายพักพลนั้นจะต้องเลือกชัยภูมิที่มั่นคงแข็งแรง ข้าศึกไม่สามารถบุกเข้ามาโจมตีได้ง่าย นอกจากนี้ยังต้องเลือกชัยภูมิที่มีนามข่มข้าศึกด้วย เช่น

" ตั้งทับพินิตเลือกลัน ถ้าทับเขานั้น ต้องไชยภูมราชสีห์
ทับเราให้ต้องจงดี ไชยภูมอันมี นามราชสีห์เหมือนกัน
เขาตั้งคชสารตัวไกร อีกพยัคฆาไชย กล้าแข็งกำแหงนักหนา
เราต้องสีห์นามฤทธา จึ่งปราบพยัฆา แลคชสารประราไชย
เขาตั้งที่นาคฤาไกร เราต้องให้ใหญ่ ที่ครุฑเห็นเวหา
เขาต้องที่สุนักขา ให้ต้องโดยตรา พยัฆนามฤทธิไกร
ผิชื่ออัชฌนามโดยใน ห่อนศัตรูใคร จะเกิดอันตรายหมิดี
ให้ต้องไชยภูมสวัสดีมี พิพัฒไชศรี ชะณะจะเรืองในนะรงค์ "

(ตำราพิไชยสงครามคำกลอน)

การเลือกชัยภูมิให้ได้นามที่เป็นมงคลเหมาะแก่การตั้งค่ายพักพลนั้น ในตำราพิไชยสงคราม กำหนดที่สังเกตไว้ดังนี้

" มีเขาจอมปลวกต้นไม้ ต้นหนึ่งสูงใหญ่ นามครุฑอย่าได้อ้างขนาง
ถ้าตั้งแนวป่าริมทาง นามพยัคฆโดยปาง เสียงปีบประเปรี้ยงเวียรวัน
ผิไม้สามต้นเรียงรัน ภูเขาหิมวัน จอมปลวกอันใหญ่มหิมา
ดังนี้อาจารยอัฉา พิปรายตำรา ชื่อสีห์ราชนามสถาน
ใกล้บ้านแทบทางโบราณ สุนักขห้าวหาน ตั้งรายแทบทางซึ่งไป
ใกล้คลองห้วยแม่น้ำไหล บังคับชื่อไว้ ว่านาคนามโดยการ
ดินโพรงปลวกหล้าอาหาร มุสิกนามสถาน ตำแหน่งมุสิกอาสรัย
กลางทุ่งฝูงเนื้อเคยไคล แสดงตำนานใน กำหนดชื่อว่าอัชนาม
ถ้าหญ้าแกมไม้ไผ่หนาม อาจารแนะนาม คชาคณาอาไสรย"

(ตำราพิไชยสงครามคำกลอน)

ใน<u>ลิลิตตะเลงพ่าย</u> มีการตั้งค่ายในชัยภูมิดังนี้

<u>ทัพหน้า</u> ทัพหน้ามีพระยาศรีไสยณรงค์กับพระราชฤทธานนท์เป็นแม่ทัพชัยภูมิที่เลือกใช้ คือ

" ปวงทัพปลูกค่ายสร้าง กลางสมร
ภูมิพยุหไกรสร ศึกตั้ง
เสนาพลากร ต่างรื่น เริงแฮ
คอยจักยอยุทธ์ยั้ง อยู่ถ้าทางเข็ญ "

<u>ทัพหลวง</u> ทัพหลวงสมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นจอมทัพและเลือกใช้ชัยภูมิครุฑนาม

" ทัพถึงประเทศหนองสาหร่าย ซึ่งค่ายหน้าเขาตั้ง ธให้ยั้งอยู่หลัง
เอากำลังพลสรรพ เสด็จประทับเกยชัย ในฉายาไม้ประดู่
อยู่เหนือจอมปลว หลวง ต้องกระทรวงครุฑนาม ตามชัยภูมิพยุหะ
แล้วจให้กะเกณฑ์กัน ปีนเม้าที่ตั้งค่าย..."

การตั้งทัพนั้นก็ยึดคติเช่นเดียวกับการเดินทัพคือให้ตั้งตามเกล็ดนาค และให้เลี่ยงทิศที่ราหูสถิตอยู่

"ตั้งงตามเกล็ดนาคลงไป อย่าไปแปรภักตรไคล คออสุรินทราหู
อย่าแปรหน้าต่อมฤตยู เหมือนแก่ราหู ท่านแรงท่านร้ายเหลือใจ

(<u>ตำราพิไชยสงครามคำกลอน</u>)

พิธีกรรมในการตั้งค่าย

เมื่อเลือกได้ชัยภูมิที่เหมาะสมดีแล้วให้หาไม้ทำพิธีตั้งค่าย ในขณะที่ตัดไม้ และปักทำค่ายนั้น ให้บริกรรมคาถาว่า "นะโม ตัสสะ" ไปด้วย ถือเป็นการคุ้มกันไพร่พลให้ปลอดภัย การตั้งค่ายนั้นต้องประกอบพิธีเช่นเดียวกับการปลูกบ้านคือมีการหาฤกษ์ยกเสาเอก และมีพิธีฝังอาถรรพ์เพื่อป้องกันข้าศึกด้วย

" บันดิตยคิดด้วยโหรา คนควรชะตา **วางลักษณ์จันท์ฤกษ์จงดี**
ยกเสาเอกตั้งทวารศรี ลั่นฆ้องสามที ให้ทันฤกษ์ยามเวลา
ตั้งค่ายคูป้อมคูหา ลงขวากหนามหนา สนามเพลาะภูลชั้นใน
นอกในอาถัลป์ไภย ฝังลงจงได้ ป้องกันข้าศึกศัตรู
แล้วให้พิจารณาดู ปลูกเปนที่อยู่ สารภูมเทพเทวา
วักเส้นสังเวยเทวา ท่านจะกรุณา อำนวยสวัสดิ์สมพอง "

(ตำราพิไชยสงครามคำกลอน)

นอกจากการฝังอาถรรพ์เพื่อป้องกันอันตรายแล้วยังอาจใช้วิธีอื่นได้อีก เช่น เสกทรายด้วยพระคาถาแล้วนำไปโรยให้ทั่วบริเวณกองทัพ ทรายเสกนี้จะทำให้ข้าศึกเห็นเป็นผู้คนมากมายและเกิดความเกรงกลัวในพระอภัยมณีตอนบาทหลวงสอนอุบายให้นางละเวงก็มีการใช้ทรายเสกโรยรอบค่ายด้วย

" ฝ่ายทิศาปาโมกข์โลกเชษฐ์ เสกทรายเวทอาถรรพ์ให้กันผี
โรยรอบค่ายควายธนูประตูมี ในราตรีตรวจตราเรียกหากัน"

---

*เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตร์สาคม หน้า ๒๓๗.

ในตอนค่ำนอกจากจะมีเวรยามตรวจตราป้องกันอันตรายแล้ว แม่ทัพนายกองสมัยก่อนยังใช้ความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์คุ้มกันไพร่พลของตน ด้วยการบริกรรมคาถาพร้อมทั้งกระทำจิตเป็นประหนึ่งว่าตนนั้นเดินทักษิณาวรรตรอบบริเวณค่าย ๓ ครั้ง เพื่อป้องกันข้าศึกจะลอบมาทำร้าย คาถาที่ใช้คือ

"ชะเฏสิ ชะเฏสิ กิงกะระณา
ชะเฏสิ อะหังปิตัง ชานามิ ชานามิ"[๑]

อนึ่งสำหรับผู้ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้ที่จะไปทัพนั้นมีข้อห้ามอยู่ประการหนึ่ง คือ ไม่ให้ทะเลาะเบาะแว้งกัน ด้วยจะเป็นลางร้ายกับผู้ไป ดังปรากฏความตอนชุนแผนลานาง – แก้วกิริยาและนางลาวทองไปทัพ ว่า

" เจ้าลาวทองกับเจ้าแก้วกิริยา จงอุตส่าห์ปรองดองอย่าหมองหมาง
ไปทัพถ้าข้างบ้านเกิดรานทาง มักเป็นลางให้ร้ายฝ่ายผู้ไป

ที่ให้เหตุผลดังนี้นับเป็นวิธีการที่ดีอย่างหนึ่ง ด้วยตัวผู้ไปทัพต้องมีภาระรับผิดชอบอยู่มากแล้ว ถ้าทางบ้านยังไม่ปรองดองกันอีกก็จะทำให้มีกังวลใจห่วงหน้าพะวงหลัง อันอาจจะให้เสียผลในการปฏิบัติหน้าที่ได้ ชุนแผนเป็นผู้ที่นางทั้งสองรัก การจากไปทัพก็ยังมีความหวังว่าจะได้กลับมาอยู่ร่วมกันอีก ฉะนั้นคำห้ามปรามของชุนแผนจึงมีผลต่อพฤติกรรมของนางทั้งสองอย่างเห็นได้ชัด คือ

" คราน้นลางทองแก้วกิริยา ฟังว่าอกใจให้ไหวหวั่น
จะร้องไห้กลัวลางในกลางคัน อุตส่าห์กลั้นโศกาแล้วว่าไป
พ่ออย่าได้รำพันถึงตัวน้อง จะปรองดองผูกสมัครรักใคร่
รับการงานให้ท่านคุณแม่ใช้ จะตั้งใจปฏิบัติเป็นอัตรา "

(ชุนช้างชุนแผน ตอนพลายงามอาสา)

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๓๗.

การแสดงออกเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์เท่าที่กล่าวมานี้ ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าพฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์นั้นย่อมสืบเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ และพฤติกรรมเหล่านั้นบางอย่างก็ยังคงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันเป็นประเพณีมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แต่บางอย่างก็เปลี่ยนแปลงไปบ้างเพียงเล็กน้อยหรือมากจนอาจจะไม่คงเค้าของเดิมไว้เลยก็มี พฤติกรรมบางอย่างก็จะหายไปเหลือแต่เพียงหลักฐานอยู่ในวรรณคดี ประวัติศาสตร์ หรือเป็นเพียงเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาเท่านั้น

479
ล๙๑

บทที่ ๕
สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการค้นคว้า

จากการศึกษาไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้นั้นสรุปผลได้ดังนี้

๑. ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์มีผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานของกวีในด้านต่าง ๆ คือ

๑.๑ การดำเนินเรื่อง ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่กวีนำมาใช้เป็นกลวิธีในการดำเนินเรื่องที่ปรากฏในวรรณคดีกลุ่มตัวอย่างที่เลือกมาศึกษา มีดังนี้

๑.๑.๑ ความฝัน

๑.๑.๒ ลางและนิมิต

๑.๑.๓ โหราศาสตร์

๑.๑.๔ เวทมนตร์คาถา

๑.๑.๕ เวทมนตร์คาถาประกอบวัตถุและพิธีกรรม

๑.๑.๖ อิทธิฤทธิ์

๑.๑.๗ การเสี่ยงทาย

วิธีการเหล่านี้กวีเลือกใช้ดำเนินเรื่องตอนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของตัวละครสำคัญ ๆ เช่น จะมีคู่ครอง จะมีการพลัดพรากหรือจะประสบอันตราย นอกจากนั้นวิธีการดำเนินเรื่องดังกล่าวนี้ยังช่วยสร้างบรรยากาศและอารมณ์ให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง เช่น พระสุบินนิมิตของพระนางมัทรีเมื่อคราวจะพลัดพรากจากกุมารน้อยทั้งสอง เป็นต้น ทั้งยังส่งให้ลักษณะตัวละครเด่นชัดขึ้น เช่น การเกิดลางร้ายกับพระมหาอุปราชาและเถรขวาด เป็นต้น และกวียังใช้ความเชื่อทางไสยศาสตร์เป็นเหตุผลให้เนื้อเรื่องสมจริงมากขึ้นด้วย วรรณคดีที่

แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่มีต่อการดำเนินเรื่องอย่างชัดเจนคือ ขุนช้างขุนแผนและรามเกียรติ์

๑.๒ การสร้างตัวละคร ลักษณะตัวละครจากวรรณคดีที่เลือกมาศึกษาส่วนใหญ่กวีจะกำหนดให้มีความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์ทั้งตัวละครสำคัญและตัวประกอบ และทั้งที่เป็นมนุษย์และอมนุษย์ ตัวละครที่แสดงให้เห็นว่ากวีได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางไสยศาสตร์และมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีเกือบทุกเรื่องคือ โหร สำหรับตัวละครอมนุษย์ฝ่ายดีที่เข้ามามีบทบาทมากคือเทพยดาโดยเฉพาะเทพยดาที่กำหนดขึ้นเป็นตัวแทนธรรมชาติต่าง ๆ พระอินทร์เป็นเทพยดาที่มีบทบาทปรากฏอยู่ในวรรณคดีกลุ่มตัวอย่างมากกว่าเทพยดาอื่น ๆ

การกำหนดให้ตัวละครเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางไสยศาสตร์เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องนี้ของคนในสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน

๑.๓ การใช้สัญญลักษณ์ สัญญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่กวีเลือกใช้นั้น ส่วนใหญ่จะเข้าใจง่ายด้วยเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป เช่น งูหรือนาคหมายถึงคู่ครอง สัญลักษณ์ดังกล่าวนี้มีใช้ทั้งที่เป็นอมนุษย์ สิ่งของ เครื่องประดับ ดวงดาว และอวัยวะบางส่วนของคน นอกจากนี้ยังพบว่าการใช้เวทมนตร์คาถาและพิธีกรรม กับลักษณะของตัวละครที่เกิดจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น เทพยดานั้นไม่เพียงแต่จะสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ของคนในสังคมสมัยนั้นเพียงอย่างเดียว แต่กวียังแฝงความหมายที่สองไว้ด้วย

๒. ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคมสมัยนั้น พฤติกรรมที่เห็นได้ชัดเจนคือ พฤติกรรมที่ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น เรื่องเกี่ยวกับอนามัยส่วนบุคคล เป็นต้น พฤติกรรมบางอย่างจะมีการปฏิบัติสืบทอดต่อมาจนเป็นประเพณี เช่น เรื่องเกี่ยวกับการเกิด การตาย เป็นต้น จึงเป็นข้อสรุปได้อย่างหนึ่งว่าประเพณีส่วนใหญ่ของไทยสืบเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์

ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ที่มีปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เลือกมาศึกษานี้อาจจะนำไปเป็นแนวในการประมาณลำดับเวลาในการแต่งวรรณคดีในสมัยนั้นได้ว่าวรรณคดีที่มีเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์ปรากฏอยู่อย่างมากและชัดเจนจะอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ และต้นรัชกาลที่ ๒

อภิปรายผล

ในการศึกษารวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์นั้น ผู้เขียนไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่ ด้วยพิธีกรรมทางไสยศาสตร์บางอย่างเป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับกฎหมายและศีลธรรม

ส่วนไสยศาสตร์ด้านโหราศาสตร์นั้นเป็นศาสตร์ที่กว้างขวางลึกซึ้งและต้องใช้เวลาในการศึกษาทำความเข้าใจ จึงจะสามารถให้คำอธิบายศัพท์เฉพาะหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "ภาษาโหร" ได้ ศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ด้านโหราศาสตร์ในภาคผนวกที่ผู้เขียนได้รวบรวมมานั้นจึงเป็นการอธิบายความหมายอย่างกว้าง ๆ เท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ผู้เขียนได้พบข้อที่น่าสนใจซึ่งน่าจะได้มีการค้นคว้าวิจัยต่อไป จึงขอเสนอไว้ดังนี้

๑. ควรจะได้มีการศึกษาไสยศาสตร์ในวรรณคดีของภาคต่าง ๆ และนามาเปรียบเทียบกันเพื่อให้เห็นถึงข้อแตกต่างในเรื่องประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ และเพื่อทราบถึงแหล่งอิทธิพลความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อชนในถิ่นนั้น ๆ

๒. ความเชื่อทางไสยศาสตร์จัดเป็นส่วนหนึ่งในวิชาคติชนวิทยา (Folklore) ซึ่งเป็นพื้นฐานแสดงความคิดของกลุ่มชนในสังคมนั้น ๆ และน่าจะมีเหตุผลและความหมายที่น่าสนใจแฝงอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านั้นด้วย ถ้าสามารถรวบรวมข้อมูลได้เพียงพอน่าจะได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ถึงเหตุผลและความหมายที่แอบแฝงอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านั้นด้วย

๓. ความเชื่อทางไสยศาสตร์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ และความเชื่อเหล่านี้จะมีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมพื้นบ้านของชาวไทยถิ่นต่าง ๆ จึงน่าจะได้มีการศึกษาถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ในวรรณกรรมพื้นบ้านนั้น เพื่อจะได้ทราบถึงอิทธิพลของความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีต่อพฤติกรรมของชาวไทยถิ่นนั้น ๆ อันจะเป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจดีต่อกัน

๔. ตัวละครที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น โหร เทพยดาต่าง ๆ จะมีบทบาทปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยเกือบทุกเรื่อง บทบาทที่ปรากฏนั้นล้วนแต่มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่อง จึงน่าจะได้มีการศึกษาถึงบทบาทของตัวละครที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางไสยศาสตร์เหล่านี้ทั้งในด้านพฤติกรรมและความหมายที่กวีแฝงไว้

๕. ในการศึกษาเรื่องสัญลักษณ์นั้นผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึงแต่เพียงว่ากวีได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ในการใช้สัญลักษณ์อย่างไร และได้ให้ตัวอย่างกับความหมายโดยการตีความไว้อย่างกว้าง ๆ ในเรื่องสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์นี้น่าจะมีการศึกษาต่อได้อีกอย่างกว้างขวาง โดยอาจจะใช้ความรู้ทางด้านอื่น ๆ เช่น จิตวิทยา มาประกอบในการตีความเพื่อจะช่วยให้ศึกษาวรรณคดีได้เข้าใจอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

๖. ในปัจจุบันแม้ว่าจะมีความเจริญทางด้านวิชาการต่าง ๆ มากมาย แต่ความเชื่อทางไสยศาสตร์ก็ยังคงมีอยู่และมีอิทธิพลต่อบุคคลในสังคม นักเขียนเป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งในสังคมย่อมจะได้รับอิทธิพลจากความเชื่อนี้บ้าง และเป็นข้อน่าคิดว่าผลงานของนักเขียนในปัจจุบันจะได้รับอิทธิพลจากความเชื่อนี้มากหรือน้อยเพียงใด ความเชื่อนั้นมีผลต่อสังคมอย่างใด และนักเขียน จะมีส่วนในการช่วยส่งเสริมหรือแก้ไขได้หรือไม่เพียงใด

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กระแสร์ มาลยาภรณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น โรงเรียนสตรีเนติศึกษาแผนกการพิมพ์ ๒๕๑๖, ๔๖๓ หน้า

กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) คอคิดขอเขียน สาส์นสวรรค์ ๒๕๐๔, ๔๐๖ หน้า

กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีบางเรื่อง หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครูกระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๔,๑๖๕ หน้า

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ "ตำราพระคชลักษณ์" พระเศวตรวชิรพาห์ กระทรวงมหาดไทย ๒๕๐๕, ๑๑๒ หน้า

จำนงค์ ทองประเสริฐ (แปล) บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดียภาค ๑ ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๑๒, ๕๖๔ หน้า

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชพิธีสิบสองเดือน กลังวิทยา ๒๕๐๗,๖๒๔หน้า

เจตนา นาควัชระ "วรรณคดีและการศึกษาวรรณคดี" วรรณคดี ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๔,๑๕๗ หน้า

เจ้าพระยาพระคลัง(หน) ราชาธิราช องค์การค้าคุรุสภา ๒๔๘๖,๕๖๕ หน้า

เจือ สตะเวทิน ตำรับวรรณคดี คลังวิทยา ๒๕๐๕, ๔๐๕ หน้า

ฉลาด บุญลอย,นาวาอากาศตรี พจนานุกรมภาษาบาลี-สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ แพร่พิทยา ๘๐๐ หน้า (ม.ป.ป)

ฉันนะ วารมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง เขษมบรรณกิจ ๒๕๐๒, ๒๘๗ หน้า

ฉ่ำ ทองคำวรรณ คำอ่านศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ โรงพิมพ์ทำเนียบนายกรัฐมนตรี ๒๕๑๘, (ไม่เรียงหน้า)

ชลธิรา สัตยาวัฒนา การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ๒๕๑๓,๒๒๖ หน้า(อัดสำเนา)

ชลอ อุทกภาชน์, พ.ต.อ. แว่นส่องจักรวาล ภาค ๑ แพร่พิทยา ๒๕๑๒,๔๘๖ หน้า

_____ แว่นส่องจักรวาล ภาค ๒ แพร่พิทยา ๒๕๑๓, ๓๔๐ หน้า

ดำรงราชานุภาพ,สมเด็จกรมพระยา ความทรงจำ คลังวิทยา ๒๔๙๔, ๘๖๐ หน้า

_____ ชุมนุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด องค์การค้าคุรุสภา ๒๕๐๔, ๑๘๑ หน้า

_____ แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม นายจุลินทร์ ลำซำ พิมพ์ช่วยในงานฌาปนกจศพ นางบู่ เรืองวิเศษ ณ วัดไตรมิตร วันจันทร์ที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๔๐, ๖๐ หน้า

ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ๒๕๑๗, ๒๐๑ หน้า

ถ่องแท้ รจนาสัณห์ และ อุดม ประมวลวิทยา ประวัติการต่อสู้ของบรรพบุรุษไทย คลังวิทยา ๒๕๑๓, ๓๐๖ หน้า

เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธมนตร์โอสถ ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๓, ๑๕๗ หน้า

_____ คัมภีร์พุทธศาสตราคม อุตสาหกรรมการพิมพ์ ๒๕๐๐, ๕๐๔ หน้า

_____ ✓เคล็ดลับไสยศาสตร์ ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๔, ๒๔๐ หน้า

_____ พุทธรัตน์มหายันต์ ๑๐๘และนะพิสดาร ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๘, ๑๖๘ หน้า

_____ พุทธเวทย์มหามนตร์ ๑๐๘ ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๓, ๒๑๖ หน้า

_____ มหาพุทธาคม ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๓, ๒๐๘ หน้า

_____ ไสยศาสตร์โชคลาภ ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๖, ๑๓๕ หน้า

_____ โหราศาสตร์ในวรรณคดี ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๖, ๔๖๐ หน้า

_____ โหราศาสตร์ปริทรรศน์ ภาค ๑ อุตสาหกรรมการพิมพ์ ๒๕๐๖, ๔๐๕ หน้า

_____ อัฏฐพิธมงคล พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการประชุมเพลิง นพมณี ธรรมานนท์ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔, ๕๐ หน้า

_____ อาถรรพเวทย์ ภาค ๑ ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๖, ๑๕๒ หน้า

_____ อาถรรพเวทย์ ภาค ๒ ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๖, ๑๘๔ หน้า

✓เทือก กุสุมา ณ อยุธยา บันทึกคำบรรยายภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ๒๕๐๔, หน้า ๑๒๒.

ทัศนีย์ สุจีนะพงษ์,เรืออากาศโท การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๖, ๑๖๒ หน้า(อัดสำเนา)

ธรรมศาสตร์,มหาวิทยาลัย ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ (จ.ศ.๑๑๖๖) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๔๘๑, หน้า ๓๖๓-๓๗๔.

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ม.ป.ป.) ไม่เรียงหน้า

นาค ใจอารีย์ อันเนื่องมาแต่วรรณคดี องค์การค้าคุรุสภา ๒๕๐๗, ๒๗๕ หน้า

นางนพมาศ นางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ โรงพิมพ์ส่งเสริมอาชีพ ๒๕๐๕, ๙๕ หน้า

นิรันดร์ นวมารค และคนอื่น ๆ ประวัติวรรณคดีไทยเล่ม ๑ โรงพิมพ์พิริยกิจ ๒๔๙๙,๑๔๒ หน้า

บาง เสมเสริมสุข พรหมชาติฉบับสมบูรณ์ประจำบ้าน โรงพิมพ์ลูกส.ธรรมภักดี ๒๕๑๕,๖๗๙ หน้า

บุญมี เมธางกูร ความฝัน อภิธรรมมูลนิธิ ๒๕๑๗, ๒๙๘ หน้า

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ,ม.ล. วิเคราะห์รสวรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๗,๒๐๒ หน้า

ปรมานุชิตชิโนรส,สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระ พระปฐมสมโพธิกถา โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๐๕, ๘๖๒ หน้า

_____ _____ สิลิคมะเลงพ่าย ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๐๐, ๑๔๕ หน้า

_____ สรรพสิทธิ์คาฉันท์ หน่วยส่งเสริมทักษศึกษาวัดพระเชตุพน ฯ พิมพ์เป็นมุทิตานุสรณ์ในการที่ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ พระรัตนเวทีเป็นพระราชโมลี ๕ ธันวาคม ๒๕๑๑, ๑๕๗ หน้า

ประชากิจกรจักร,พระยา พงศาวดารโยนก (ฉบับหอสมุดปท่งชาติ) ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๐๘, ๕๘๔ หน้า

ประทีป ชุมพล วรรณคดีวิเคราะห์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๑๘, ๑๔๙ หน้า

ประยุทธ สิทธิพันธ์ ราชสำนักไทย คลังวิทยา ๒๕๐๕, ๖๖๐ หน้า

ประยูร อุลุชาฎะ (พลูหลวง) การพยากรณ์จรโดยพิสดาร เกษมบรรณกิจ ๒๕๑๒,๕๘๐ หน้า

_____ โหราศาสตร์แผนใหม่ เกษมบรรณกิจ ๒๕๑๓, ๔๒๒ หน้า

_____ อาถรรพเพยากรณ์ เกษมบรรณกิจ ๒๕๑๔, ๓๗๓ หน้า

ปารณี ตาละลักษณ์, พลโท ประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยก่อนตั้งถิ่นฐานในแหลมอินโดจีน จนถึงสมัยอยุธยา พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโทปารณี ตาละลักษณ์ ราชองครักษ์พิเศษ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทร์ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๑๓, ๑๖๑ หน้า

ปีย์ มาลากุล พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลโทอ่อง โพธิกนิษฐ์ ๗ ตุลาคม ๒๕๑๑ , ๗๘ หน้า

เปลื้อง ณ นคร ประวัติวรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๗, ๒๐๒ หน้า

พระยาลิไทย ไตรภูมิพระร่วง องค์การค้าคุรุสภา ๒๕๐๖, ๓๒๖ หน้า

พุทธทาสภิกขุ ฆราวาสกับไสยศาสตร์ การพิมพ์พระนคร ๒๕๑๔, ๓๖ หน้า

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ กฎหมายตราสามดวง องค์การค้าคุรุสภา ๒๕๐๖, ๓๓๔ หน้า

_____ บทละครเรื่องอุณรุท พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุวรรณ วิชัยดิษฐ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๒ มีนาคม ๒๕๑๔, ๕๐๒ หน้า

_____ รามเกียรติ์ เล่ม ๑ คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๗๐๒ หน้า

_____ รามเกียรติ์ เล่ม ๒ คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๗๕๒ หน้า

_____ รามเกียรติ์ เล่ม ๓ คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๗๖๐ หน้า

_____ รามเกียรติ์ เล่ม ๔ คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๗๖๐ หน้า

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ บทละครนอกรวม ๖ เรื่อง บรรณาคาร ๒๕๑๓, ๗๑๑ หน้า

_____ อิเหนา คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๑๒๔๕ หน้า

มานิต มานิตเจริญ พจนานุกรมไทย โรงพิมพ์เอกศิลป์การพิมพ์ ๒๕๑๔, ๑๕๔๖ หน้า

มาโนชญ์ ชุมสาย, ม.ล. วิญญาณศาสตร์ คลังวิทยา ๒๔๔๔, ๔๑๒ หน้า

ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์ สังคมศาสตร์ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๕, ๒๑๒ หน้า

เรืองอุไร กุสลาสัย ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม(ภารตวิทยา) องค์การค้าคุรุสภา ๒๕๑๐, ๓๑๒ หน้า

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๔๙๓ ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๑๑, ๑๐๕๓ หน้า

วรนันท์ อักษรพงศ์ การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากเรื่องขุนช้างขุนแผน วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ๒๕๑๖, ๔๘๘ หน้า (อัดสำเนา)

วชิรญาณ,หอพระสมุด ประชุมจารึกสยามภาค ๑ พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุครบ ๔ รอบ มหาเสวกโท พระยาราชนกูล (อวบ เปาโรหิตย์) โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๔๖๗, ๑๖๘ หน้า

วามเทพมุนี,พระราชครู นะ๑๐๔ โรงพิมพ์ลูกส.ธรรมภักดี ๒๕๐๔, ๒๗๑ หน้า

วิทย์ ศิวศริยานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ แพร่พิทยา ๒๕๑๔, ๑๔๔ หน้า

วิจิตรมาตรา,ขุน หลักไทย ลาส์นสวรรค์ ๒๕๑๐,๒๗๑ หน้า

วิจิตรวาทการ,หลวง งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย โรงพิมพ์คำรวจ ๒๔๙๙, ๖๔๘ หน้า

_____ มหัศจรรย์ทางจิต สำนักพิมพ์วรรธนวิบูลย์ ๒๔๙๕, ๕๕๐ หน้า

วิเทศกรณีย์(นามแฝง) อิทธิปาฏิหาริย์ลมเด็จพระพุฒาจารย์(โต) บรรณาคาร ๒๕๑๕, ๕๔๓ หน้า

_____ ๕๐เกจิอาจารย์ฉบับสมบูรณ์ บรรณาคาร ๒๕๑๕, ๕๒๐ หน้า

ศิลปากร,กรม คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ คลังวิทยา ๒๕๐๗, ๘๗๒ หน้า

_____ ประชุมพงศาวดารภาค ๘ องค์การค้าคุรุสภา ๒๕๐๗, ๒๖๗ หน้า

_____ มหาเวสสันดรชาดกฉบับ ๑๓ กัณฑ์ องค์การค้าคุรุสภา ๒๕๐๖, ๔๑๖ หน้า

_____ สัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ คลังวิทยา ๒๕๐๗, ๘๗ หน้า

_____ ลิลิตพระลอฉบับหอสมุดแห่งชาติ ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๐๔, ๑๕๐ หน้า

_____ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน(เล่ม ๑) คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๕๕๘ หน้า

_____ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน(เล่ม ๒) คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๑๐๔๐ หน้า

_____ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนภาคปลาย คลังวิทยา ๒๕๐๖, ๕๑๑ หน้า

ศุภร บุนนาค สมบัติกวี แพร่พิทยา ๒๕๑๖, ๑๒๐๐ หน้า

ศรีธรรมาธิราช,เจ้าพระยา ตำราพิไชยสงครามคำกลอน โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๔๓๓, ๓๑ หน้า

สมาน คัมภีร์ และคนอื่น ๆ กบิลว่าน ๑๐๘ โอเดียนสโตร์ ๒๕๑๖, ๑๑๓ หน้า

สมบัติ จำปาเงิน ความรู้สารพัดชื่อ โอเดียนสโตร์ ๒๕๑๕, ๗๖๘ หน้า

สมบูรณ์ คนฉลาด อภินิหารสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชุมนุมสิ่งมหัศจรรย์ในโลก สำนักพิมพ์ธรรมเสวี ๒๔๙๕, ๖๗๒ หน้า

สมสมัย ศรีศูทรพรรณ (นามแฝง) โฉมหน้าศักดินาไทย ชมรมหนังสือแสงตะวัน ๒๔๑๗, หน้า ๑๕๗-๒๒๐

สวิง กวีสุทธิ์ ,เรือตรี กบิลว่านฉบับสมบูรณ์ เกษมบรรณกิจ ๒๕๑๕, ๘๐ หน้า

สำนวน งามสุข เกล็ดจากวรรณคดี แพร่พิทยา ๒๕๑๖, ๔๐๕ หน้า

สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล) ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์) ก้าวหน้า ๒๕๐๖, ๓๐๘ หน้า

สุชีพ ปุญญานุภาพ ประวัติศาสตร์ศาสนา รวมสาส์น ๒๔๐๖, ๕๔๘ หน้า

สุทธิวาทนกฤษฎิ,หลวง ประวัติศาสตร์กฎหมายชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๖, ๕๑๕ หน้า

สุนทรภู่ นิราศสุนทรภู่ องค์การค้าคุรุสภา ๒๕๐๘,๓๑๕ หน้า

_____ สุภาษิตสุนทรภู่ ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๖, ๑๖๒ หน้า

_____ พระอภัยมณี ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๐๙, ๑๓๐๑ หน้า

สุพัตรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๘, ๑๘๒ หน้า

เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป (นามแฝง) ลัทธิธรรมเนียมและประเพณีไทย บรรณาคาร ๒๕๐๘, ๕๕๘ หน้า

ส. พลายน้อย เกล็ดโบราณคดีประเพณีไทย แพร่พิทยา ๒๕๑๒, ๔๓๖ หน้า

_____ ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย รวมสาส์น ๒๕๐๕, ๔๖๓ หน้า

ส. วรรธนะหทัย ตำราพิไชยสงครามไทย-จีน เกษมบรรณกิจ ๒๕๐๘, ๒๐๐ หน้า

เสทื้อน ศุภโสภณ พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย คลังวิทยา ๒๕๐๕, ๒๙๘ หน้า

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ วรรณกรรมเอก ขุนช้างขุนแผน มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๗, ๒๖๖ หน้า

หรีด เรืองฤทธิ์ คำราพรหมชาติฉบับสมบูรณ์ โรงพิมเลี่ยงเชียงจงเจริญ ๒๕๑๘, ๔๑๖ หน้า

_____ วรรณคดีไทย เล่ม ๑ โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ ๒๕๑๓, ๓๖๖ หน้า

อนุมานราชธน,พระยา การศึกษาเรื่องประเพณีไทย ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๐๕, หน้า ๑- ๒๑.

_____ ขวัญและประเพณีการทำขวัญ ก้าวหน้า ๒๕๐๖, ๑๔๔ หน้า

_____ แง่คิดจากวรรณคดี ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๑๖,๓๐๓ หน้า

_____ ไทย-จีนบรรณาคาร ๒๕๑๕, ๔๕๑ หน้า

_____ ประเพณีเก่าของไทย แพร่พิทยา ๒๕๐๐, ๒๔๔ หน้า

_____ ประเพณีเนื่องด้วยการเกิด พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชลอ แจ้งวัฒนะ วัดโสมนัสวิหาร ๒๑ สิงหาคม ๒๔๕๔, ๑๐๒ หน้า

_____ ประเพณีปลูกเรือน-แต่งงาน บรรณาคาร ๒๕๑๒, ๘๒๔ หน้า

_____ ผีสางเทวดา พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสุรินทร์ วิมะลิน ๒๕๑๔, ๔๕ หน้า

_____ เรื่องของชาติไทย พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชวีรากร วัดม่วยต่อ แม่อ่องสอน ๔ มีนาคม ๒๕๑๑, ๑๑๕ หน้า

_____ เรื่องเกี่ยวกับประเพณีไทย โรงพิมพ์แพร่การช่าง ๒๕๐๔, ๔๑๕ หน้า

_____ สัทธิของเพื่อน โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ ๒๕๐๐, ๔๐๕ หน้า

_____ เล่าเรื่องในไตรภูมิพระร่วง คลังวิทยา ๒๕๑๓, ๑๔๔ หน้า

_____ ศาสนาเปรียบเทียบ รุ่งเรืองธรรม ๒๕๐๒, ๓๔๔ หน้า

_____ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย คลังวิทยา ๒๕๑๔, ๖๑๓ หน้า

_____ "คาถาจอาคม" สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๕ (๒๕๐๕-๒๕๐๖) หน้า ๓๐๓๗.

อรุณ เวชสุวรรณ(รวบรวม) พุทธศาสนากับไสยศาสตร์ แพร่พิทยา ๒๕๑๔, ๓๔๔ หน้า

อานนท์ อาภาภิรม มนุษย์กับสังคม สังคมและวัฒนธรรมไทย โรงพิมพ์นำรุงนุกูลกิจ ๒๕๑๔, ๑๕๗ หน้า

อารยัน(แปล) วิจารณ์พุทธทำนาย ธรรมบรรณาคาร ๒๕๐๒, ๖๐๖ หน้า

อารีย์ สหชาติโกสีห์ เทียบคำบาลีและสันสกฤตกับคำไทย หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู ๒๕๑๓, ๘๔ หน้า

อุระดินทร์ วิริยะบูรณ ประเพณีไทยฉบับมหาราชครู โรงพิมพ์ประจักษ์วิทยา ๒๕๑๒, ๔๖๔ หน้า

Bacon, E. Elizabeth, "Witchcraft," Encyclopedia Americana, Vol. 26, p.83, The International Edition, New York, Americana Corporation, 1974.

C.Kunhan, Raja, Survey of Sanskrit Literature, pp 23-25, Bombay, Bharatiya Vidya Bhavan, 1962.

Franzer, John, Encyclopedia Americana, Vol.18 p.177, The International edition, New York, Americana Corporation, 1974.

Funk and Wagnalls Standard Dictionary, Vol.2, p.765, New York, Funk and Wagralls Co, 1952.

Gardner, Alice, "Superstition" Encyclopedia of Religions and Ethics, Vol.12, pp. 120-121, edited by James Hasting, 1921.

K.S.Ka., "Witchcraft" Encyclopedia Britannica, Vol.23, pp.686-687, edited by John V. Dodge, Chicago, 1964.

Macdonell, Arthur, A History of Sanskrit Literature, p.185, London, William Heinemann Ltd, 1925.

"Magic" Funk and Wagralls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legends, pp.660-661, New York, Funk and Wagralls Co, 1949.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

ศัพท์ไสยศาสตร์จากวรรณคดี

- ก -

✓กุมารทอง คือเด็กที่ตายในท้องพร้อมกับมารดา และมีผู้ใช้อาคมทำพิธีปลุกเสก**ย่างศพเด็กนั้น** ตามตำรับเครื่องรางของขลัง กล่าวถึงพิธีทำกุมารทองว่า ให้หาศพตายทั้งกลมที่มีผู้มาฝากศพหรือฝังไว้ในป่าช้า ซึ่งตามปกติหญิงที่ตายทั้งกลมนั้นเขาไม่ทำพิธีเผากันทันที ต้องนำไปฝังไว้ก่อน เวลากลางคืน ผู้ที่จะทำกุมารทองต้องมีมีดหมอซึ่งได้ปลุกเสกถูกต้องตามพิธีการแล้วเป็นเครื่องมือสำคัญติดตัวไปด้วย การไปทำกุมารทองนี้ตามตำราท่านบังคับให้ไปคนเดียว เมื่อถึงที่ฝังหรือที่เก็บศพแล้ว ก็จัดการงัดฝาโลงแก้ตราสังศพออกใช้มีดหมอผ่าท้องศพเพื่อนำทารกนั้นออกมา ตลอดเวลาที่กำลังชำแหละศพให้บริกรรมคาถา ว่า

"สิทธิเตโช สิทธิจิตตำ มหาภูโต มะสันทนำ"

เมื่อได้ตัวเด็กออกจากศพแม่แล้ว ให้พูดกับกุมารนั้นว่า "เจ้าเอ๋ยพ่อนี้รักเจ้ามาก พ่ออยากได้เจ้าเป็นลูกของพ่อ ไปอยู่กับพ่อเถิดนะ พ่อจะเลี้ยงดูเจ้าให้สบาย เจ้าเต็มใจไปอยู่กับพ่อนะลูกนะ" ตามตำราท่านให้พูดเองตอบเอง แล้วทำนิมิตให้เห็นว่ากุมารนั้นลุกขึ้นและพูดจาได้คุจดังมีชีวิตจริง ๆ เมื่อผู้ทำพูดเองเออเองทำนองว่ากุมารนั้นเต็มใจจะไปเป็นลูกแล้ว ท่านจึงให้ตัดสายรกอันเป็นอวัยวะที่สัมพันธ์อยู่กับมารดาออกจากกันทันที

พิธีย่าง

พิธีย่างนั้นต้องทำในโบสถ์หรือในวิหาร ถ้ามีความจำเป็นไม่อาจเข้าไปกระทำภายในนั้นได้ ท่านให้ทำพิธีย่างในพัทธสีมา ทั้งนี้เพื่อกันมิให้วิญญาณของแม่มาทำลายพิธีและแย่งเอาลูกของตนไป

เครื่องใช้ในพิธีย่างมีดังนี้

๑. ผ้าขาวสำหรับคาดเพดานพิธีมณฑล

๒. ไม้รัก ๔ อัน สำหรับปักเป็นเสา ๔ ทิศ

๓. สายสิญจน์ ยาวพอที่จะวงมณฑลพิธีนั้นได้ ๗ รอบ

๔. ยันต์มงกุฎพระพุทธเจ้า สำหรับกำกับเพดาน

๕. ผ้ายันต์ตรีนิสิงเหติด ๔ ทิศ ด้านหลังเป็นยันต์อิติปิโสประจำแต่ละทิศ

คือ ทิศบูรพา ให้ติดกระทู้เจ็ดแบก (อิระชาคะตะระสา)

ทิศอาคเนย์ ให้ติดฝนแสนห่า (ติหังจะโตโรถินัง)

ทิศทักษิณ ให้ติดนารายณ์กลืนสมุทร (ปิสัมระโลปุสัตพุท)

ทิศหรดี ให้ติดนารายณ์ถอนจักร (โสมาณะกะริถาโช)

ทิศประจิม ให้ติดนารายณ์ตรึงไตรภพ (ภะสัมสัมวิสะเทภะ)

ทิศพายัพ ให้ติดนารายณ์พลิกแผ่นดิน (กะพุธปันทหัมวะคะ)

ทิศอุดร ให้ติดตวาดหิมพานต์ (วาโชอะมะนะวา)

ทิศอีสาน ให้ติดนารายณ์แปลงรูป (อะวิชสุนุตสานุสติ)

๖. ไม้ชัยพฤกษ์ สำหรับทำขาหยั่งและคานวางทารกสำหรับย่าง

๗. ไม้มะริด ไม้กันเกรา เถากันภัย ไม้สัก ถ้าหาไม้ดังกล่าวนี้ไม่ได้ ท่านให้ใช้ไม้สักทองแทน

เมื่อจัดมณฑลพิธีวงด้ายสายสิญจน์ ติดยันต์ประดับเพดานและยันต์ตรีนิสิงเหประจำทิศ ตั้งขาหยั่งและคาน จุดไฟก่อดีแล้ว **ก็องมือ**ย่างกุมารในมณฑลพิธี ต้องย่างให้แห้งเกราะอย่าให้ไหม้ คือ ต้องคอยหมุนเปลี่ยนทางที่ร้อนไฟอยู่เรื่อย ๆ ทั้งนี้ต้องให้เสร็จก่อนรุ่งอรุณ หรือก่อนตี ๕ ของวันนั้นให้ได้ ขณะที่ย่างกุมารทองนั้นให้บริกรรมคาถา

สุวัณโณ ปิยะกุมาโร มหาภูโต มหิทธิโก สัพพทิเสสุ วัตติโก

สัพพคาเมสุ โคจโร สัพพชนานัง หะเทเย มหาเตโช ปะวัตติโก

รัตนะตะยานุภาวนะ รัตนะยะเตสสา เทวานัง อิทธิพเลนัง

กุมาโร มหิทธิโกฯ

แปลว่า พ่อกุมารทองที่รัก เจ้าเป็นหนึ่งแห่งมหาภูต มีอิทธิฤทธิ์ยิ่งใหญ่นัก สามารถเที่ยวไปได้ทุกทิศ เข้าไปในสถานที่แลเคหะบ้านเรือนได้ทุก ๆ แห่ง เข้าไปสู่ในดวงจิตของคนไก้ เจ้าท่องเที่ยวไปด้วยเดชด้วยอานุภาพของคุณพระรัตนตรัย ด้วยเดชของคุณพระรัตนตรัยและด้วยมหิทธานุภาพแห่งฤทธิอิทธิกำลังแห่งเทพเจ้าทั้งหลาย เจ้าจงเป็นกุมารที่มีฤทธิ์อันยิ่งใหญ่

เมื่อกุมารนั้นแห้งเกราะดีแล้ว ก็ดับไฟที่ย่างเสีย แล้วให้บริกรรมต่อไปด้วยคาถานี้

คัจฉาหิ มหาภูโต สมนุสโส สเทวโก กโรหิ

ปิฏฐจเนนะ สัมปุณเณนะ ปสิทธิยา

แปลว่า มาเถิดนะเจ้ามหาภูตผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เสมอด้วยมนุษย์และเทพยดา เจ้าจงทำตามวาจาของพ่อให้สัมฤทธิผลเสร็จสิ้นอย่างสมบูรณ์

ครั้นเมื่อมาถึงบ้านเจ้าของกุมารทองแล้ว ท่านให้นำน้ำรักลงกุมารจนทั่ว แล้วปิดด้วยทองใบร่ำสุทธิ์จนทั่ว ดังนี้จึงได้ชื่อว่า "กุมารทอง"

ที่อยู่ของกุมารทอง ท่านให้ทำเป็นเรือนเล็ก ๆ มีของเล่นสำหรับให้เล่นจัดไว้พร้อมสรรพ ถึงเวลากินอาหารก็ให้เรียกเขาด้วยวาจาหรือระลึกจิตให้เขามารวมกินอาหารด้วย

การใช้กุมารทองนั้นใช้ทางวิญญาณไม่ต้องเอากุมารนั้นติดตัวไปด้วย ท่านว่ากุมารทองนั้นมีคุณประโยชน์แก่ผู้เป็นเจ้าของหลายประการ ดังนี้คือ

๑. ใช้ให้เฝ้าบ้านเรือนในเวลาเจ้าของบ้านไม่อยู่ เพื่อป้องกันเหตุร้ายและขโมย
๒. ให้วิญญาณติดตามไปช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ ของเจ้าของ
๓. สืบข่าวเรื่องราวในระยะไกล ๆ
๔. ส่งข่าวโดยการกระซิบบอกให้รู้
๕. ให้มาเข้าฝันบอกโชคเคราะห์ปัจจุบัน
๖. ป้องกันต่อสู้ศัตรูที่คอยทำร้าย
๗. ใช้เป็นอาวุธในการทำร้ายศัตรู

นอกจากจะให้คุณดังกล่าวนี้แล้ว กุมารทองอาจให้โทษได้เหมือนกันในเมื่อปฏิบัติไม่ถูกไม่ควร เช่น ไม่เลี้ยงดูให้ดี หรือเฉลอกเอาใจมากเกินไปทำให้อวดดี ไม่เชื่อฟังผู้เป็นเจ้าของ[๑]

แก้วตาแมว คือ ดวงตาธรรมชาติซึ่งกลายเป็นหินของแมว แมวที่มีแก้วตาเป็นหินนี้ชอบอยู่ตามลำพังเงียบ ๆ ไม่ยุ่งกับเพศตรงข้าม ตาทั้งสองข้างจะแฉะอยู่เสมอ แมวที่มีแก้วตาเป็นหินนี้ มักให้คุณทางโชคลาภแก่ผู้เลี้ยงหรือผู้เป็นเจ้าของ ลักษณะแก้วตาแมวเป็นก้อนหินขนาดเม็ดพริกไทย สีขาวขุ่น มีลายเส้นเลือดเป็นวง เวียนรูปกรวยมาสู่จุดยอดกลางลูกตา[๒]

กำจัดกำจาย คือ เศษเขี้ยวและงาช้างหรือเขี้ยวสัตว์ซึ่งเสียดแทงติดค้างอยู่ตามต้นไม้เป็นเวลานานตั้งแต่ราวที่สัตว์ไปถูขบต้นไม้ให้หายคันตัวคันฟัน[๓] ในบางแห่งเรียกงากำจัด

กำจัดทองแดงหิน กำจัดคือ ต้นไม้ตระกูลส้ม เมล็ดกลมขนาดพริกไทย สีกำเป็นมัน กำจัดทองแดงหินเข้าใจว่าเป็นเมล็ดกำจัดซึ่งกลายเป็นหินหรือทองแดง ที่เรียกกันว่าคด ใช้เป็นเครื่องรางชนิดหนึ่ง ทำให้อยู่ยงคงกระพัน

กฤต(กิตต) เป็นสูตรหนึ่งอยู่ในคัมภีร์มูลกัจจายน์ บางแห่งกล่าวว่าเป็นคำเดียวกับกฤตย์ แปลว่าคาถา

— ข —

ขมิ้นผง คือเครื่องรางอย่างหนึ่ง เมื่อปลุกเสกขมิ้นผงแล้วใส่ในฝ่ามือบริกรรมด้วยคาถาว่า "เอ ตัง สะ ติงฯ" เรียกขมิ้นให้เข้าไปอยู่ในตัวจนหมด ตามตำรากล่าวว่าอยู่ยงคงกระพันดีนัก แม้นนอนหลับก็ฟันแทงไม่เข้า[๔]

---

[๑] ฉันนะ วารมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง หน้า ๗ — ๑๒.

[๒] ดู หน้า ๕.

[๓] ศุภร บุนนาค สมบัติกวี หน้า ๑๑๕๘.

[๔] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธเวทมหานันตร์ หน้า ๑๕๖.

ขวัญ เป็นสิ่งไม่มีตัวตน สิงอยู่ในกายคนและสัตว์ใหญ่บางชนิด เช่น ช้าง ม้า วัว กวาย ตลอดจนในสิ่งไม่มีชีวิตบางอย่าง เช่น เสาเรือน เรือ เกวียน ข้าวเปลือก นาข้าว บ้านเมือง ไม่สามารถบอกได้ว่ามีรูปร่างลักษณะเป็นอย่างไร สังเกตจากถ้อยคำที่ใช้ในภาษา มีที่ใช้ว่า "ขวัญบิน" ทำให้เข้าใจว่าขวัญคงจะมีปีกจึงบินได้ ตามความเชื่อเก่า ๆ ของชนชาติเพื่อนบ้านของไทยก็ว่าเป็นสัตว์มีปีก ต่างชนิดกัน เช่น ชาติลาวว่า ขวัญเป็นจิ้งหรีด พม่าว่าเป็นผีเสื้อ มลายูว่าเป็นนกตัวเล็ก แต่ของไทยไม่ปรากฏว่าเป็นสัตว์ปีกชนิดใด

ตามความเชื่อทั่วไปว่าขวัญมีประจำตัวคนเพียงดวงเดียว แต่ตามคติความเชื่อโบราณของไทยว่ามีอยู่ถึง ๓๒ ขวัญ ดังปรากฏในคำเชิญขวัญภาคอีสานบทหนึ่งว่า

"ขวัญกำเนิด ๓๒ จงให้มาอยู่กรองในเนื้อ มาเยอขวัญเอย ขวัญหัวก็ให้มาอยู่หัวปักปิ่น เกล้าน้ำมันเข้าทาหอม ขวัญข้นและขวัญคิ้ว ขวัญนิ้วซ้ายและย่ายขวา ขวัญมาพาทั้งกู่เกินแก้วอยู่รับรอง..."

ขวัญสามารถออกจากร่างกายคนไปเที่ยวเตร็ดเตร่ในที่ต่าง ๆ ได้ ในขณะที่เจ้าของขวัญกำลังฝันอยู่ หรือเวลาตกใจมาก ๆ ก็ว่า ขวัญหาย ขวัญหนี ต้องมีการรับขวัญหรือทำขวัญกัน หนทางที่ขวัญจะออกจากร่างกายเข้าใจว่าออกไปทางขมอม และเหตุที่เข้า ๆ ออก ๆ ทางนี้อยู่เสมอ เหยียบย่ำผมบริเวณนั้นจนทำให้ผมบริเวณนั้นไม่มีโอกาสได้งอกงาม จึงกล่าวกันว่าเพราะสาเหตุดังกล่าวนี้คนส่วนมากจึงมีศีรษะหน้ากลางล้าน[๑]

ข้าวสารเสก เป็นข้าวสารที่ผ่านการลงคาถาอาคมให้ศักดิ์สิทธิ์ ตามตำรากล่าวว่าให้ใช้ข้าวสารตกตื่นครกตำข้าว เอามายอมด้วยใบไม้ต่าง ๆ ได้แก่ใบมะขาม ใบชุมเห็ด ใบระงับ ใบหิงหาย เหล่านี้ตำคั้นให้เป็นน้ำ แล้วเอาข้าวย้อม เสกด้วยคาถาพุทธนิมิต ๑๐๘ คาบ เมื่อเสกเสร็จแล้วจึงให้ลงยันต์ใส่กระดาษห่อข้าวสารนี้เก็บไว้ เมื่อถึงคราวจะใช้จึงนำออกใช้ ถ้าใช้สะกด ให้เอาข้าวสารซัดหลังคา เวลาซัดให้ยืนตีนเดียว[๒] นอกจากนี้ยังมีกล่าวว่าใช้ไล่ภูตผีปีศาจได้ด้วย

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน ขวัญและประเพณีการทำขวัญ หน้า ๑-๔๗.

[๒] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์ พุทธศาสตราคม หน้า ๑๖๓.

ขี้ผึ้งปิดหน้าผี คือขี้ผึ้งที่ใช้แปะปิดหน้าศพก่อนตราสังเพื่อป้องกันความอุจาก ถ้าเจ้าของศพเป็นผู้มีฐานะดีก็อาจจะใช้เป็นเงินหรือทองปิดหน้าศพแทน ขี้ผึ้งปิดหน้าผีนี้ถือเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทำเสน่ห์ ปั้นรูปผึ้งรอย

ขี้ผึ้งสี่ปาก คือรังผึ้งนำมาผสมน้ำมันหอมที่ได้จากดอกไม้ เช่น ดอกกระดังงา มะลิ กุหลาบ ขี้ผึ้งสี่ปาก จะมีส่วนผสมพิเศษ คือพวกสมุนไพรที่มีกลิ่นหอม เช่น ว่านและเนื้อไม้กฤษณาซึ่งบรรจุอาคมขลัง ในสมัยหลัง ๆ ใช้ผงพระพุทธคุณต่าง ๆ เช่น ผงตรีนิสิงเห ผงปถมัง ผสมลงในขี้ผึ้งแทนพวกสมุนไพรเพราะสมุนไพรหายาก ขี้ผึ้งสี่ปากให้คุณทางเมตตามหานิยม ใช้ได้ทั้งหญิงชาย

เข็ดขัดขมองโขมก คือเข็มขัดที่มีหัวเข็มขัดทำด้วยกระดูกตรงหน้าผากผีลงยันต์ สายเข็มขัดทำด้วยผ้าขาวชักมหาบังสุกุลซักด้วยน้ำเพ็ญเดือน ๑๒ ลงอักขระอาคมทั้ง ๓ สายแล้วตีเกลียวถักเข้าหากันเป็นสายเข็มขัด ให้คุณทางอยู่ยงคงกระพัน[๑]

ไข่ดันทองแดง คือ เครื่องรางชนิดหนึ่ง กล่าวกันว่าเป็นอัณฑะของคนซึ่งมีลักษณะผิดจากปกติ คือมีข้างเดียวให้คุณทางอยู่ยงคงกระพัน

ไข่เป็กเป็นหิน คือไข่เป็ดตอนที่ไข่แดงกลับกลายเป็นหิน ถือเป็นกด ใช้เป็นเครื่องรางให้คุณทางด้านคงกระพันชาตรีและทางโชคลาภ

— ก —

คงกระพัน เป็นวิชาป้องกันตัวในสมัยโบราณวิชาหนึ่ง เป็นวิชาที่ทำให้คงทนต่ออาวุธทั้งปวงหรืออาวุธทั้งปวงไม่สามารถทำอันตรายได้ วิธีที่จะให้คงกระพันมีต่าง ๆ กัน เช่น เสกของกิน เรียกว่า อาพัด ได้แก่การอาพัดเหล้า อาพัดหมาก อาพัดขมิ้น อาพัดว่านต่าง ๆ การอาบว่านยา เสกน้ำมันทาตัว เรียกน้ำมันเข้าตัว และการใช้เครื่องรางของขลังต่าง ๆ เช่น ตะกรุด พิสมร ประเจียด เสื้อยันต์ ฯลฯ[๒]

---

[๑] เทพย์ **ชวธิกุบุตร** ผู้ให้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ ๔๕ หลังสวน ๖ กท. เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๙

[๒] เทพย์ สาริกบุตร <u>กัมมีร์พุทธศาสตราคม</u> หน้า ๒๒๑.

ควายธนู คือรูปควายที่สานด้วยตอก หรือปั้นจากดินซึ่งพลีมาจากกลางใจเมืองทั้งสี่ ดินสี่ทิศ หรือปั้นจากขี้ผึ้งบริสุทธิ์ซื้อจากร้านสี่มุมเมือง นำมาปั้นให้เป็นรูปควายขนาดพอเหมาะพอดีกับที่ที่จัดไว้ แล้วจัดหาหญ้า ฟาง น้ำ สำรับเล็ก ๆ เลี้ยงดูอยู่เป็นประจำทุกวัน เมื่อปั้นเป็นรูปควายที่ต้องการแล้ว ท่านให้เขียนเป็นรูปธนูที่ใต้ท้องควายนั้น แล้วเสกด้วยหัวใจธนู ๗ คาบ (หัวใจธนูว่า นะ ภา นุ เว) จากนั้นแล้วก็ตั้งเครื่องบัตรพลี หัวหมู บายศรี หรือตามแต่กำลังศรัทธาที่จะหาได้ แล้วเสกด้วยคาถาควายธนู ว่า

โอม มะ นะ พะ ทะ พระอิศวรผู้เป็นเจ้า ให้ข้าพเจ้ามาทำกวาย
นะ มะ พะ ทะ ขอเชิญมหาภูตทั้งหลาย ทั่วสากลจักรวาล จงมา
ประชุมกัน ด้วยพระโองการ มะ อะ อุ ขอท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔
จงประสิทธิ์แห่งฤทธิ์ของผู้งนักสิทธิ์ พิทยาธร คนธรรพ์ทั้งหลายใน
พรหมโลก ขอพระคเณศร์บุตรแห่งมหาเทพ จงประสาทสัมฤทธิ์ผล
แก่มหาภูตควายธนู ณ กาลบัดนี้ โอม นะ ภา นุ เว ฯ

คาบ การกระทำดวงจิตให้สงบแน่วแน่ในคราวหนึ่ง ๆ ถ้าสงบโดยกำหนดระยะลมหายใจเข้าระยะหนึ่งหรืออีกใจหนึ่ง เรียกว่า คาบลม ถ้าสงบจิตด้วยการใช้ภาวนาคาถาบทหนึ่ง เรียกว่า คาบคาถา

คุณไสย คือการกระทำย่ำยีกันโดยใช้เวทมนตร์คาถา แบ่งออกเป็น ๒ ประการ

๑. คุณผี ได้แก่การกระทำที่ต้องใช้ผีปีศาจเป็นเครื่องช่วย ทำให้เกิดการเจ็บไข้

๒. คุณคน ได้แก่การลอบกระทำย่ำยีเอาด้วยวิธีการต่าง ๆ จนเกิดอาการเจ็บไข้หรือตายโดยแพทย์ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยการรักษา ให้ยา ต้องรักษาด้วยคาถาอาคมจึงจะหาย คุณไสยประเภทนี้ได้แก่ เสกของใหญ่ เช่น ก้อนเนื้อ หนังกวาย ตะปู ให้เล็กลง แล้วปล่อยไปให้เข้าตัวคนที่มุ่งกระทำ ของเหล่านี้เมื่อเข้าไปในร่างกายแล้วจะค่อย ๆ คืนเป็นสภาพเดิม ทำให้ผู้ถูกคุณนั้นเป็นอันตราย

วิชาคุณไสยประเภทนี้ ผู้เรียนรู้จะต้องกระทำขึ้นทุกรอบ ๗ วัน แล้วปล่อยไปตามลม โดยมิได้มีเจตนาจะให้ถูกใคร ถ้าไม่มีใครมุ่งจะกระทำหากเป็นคราวเคราะห์ของใครก็จะถูกเอง กล่าวว่าผู้เรียนวิชาคุณไสยประเภทนี้ไม่ทำดังกล่าว วิชาเหล่านี้ก็จะเป็นอันตรายกับตนเอง

แคล้วคลาด เป็นวิชาป้องกันตนอีกสาขาหนึ่ง ใครทำอันตรายมิได้ แม้จะเป็นการต่อสู้กันก็ไม่สามารถที่จะฟันให้ต้องตัวได้ วิชาแคล้วคลาดนี้ ส่วนมากใช้เกรื่องรางบางอย่าง เช่น ตะกรุด เข็มหลีก เป็นต้น กาถาที่ภาวนาเกี่ยวกับแกล้วกลาด บทหนึ่งคือ

พุทธัง นพไกร เข้ามาอยู่ในตัวกู แคล้วคลาดกัตรูวินาสสันติ
ธัมมัง นพไกร เข้ามาอยู่ในตัวกู แคล้วกลาดกัตรูวินาสสันติ
สังฆัง นพไกร เข้ามาอยู่ในตัวกู แกล้วคลาดกัตรูวินาสสันติ ฯ[๑]

— จ —

จังงัง เป็นชื่อมนต์บทหนึ่ง เสกให้คนกลัว ตกตะลึงหรือชะงักไม่กล้าทำอันตราย

จันทรกลา สูรยกลา คือลมหายใจเข้าออก ถ้าข้างซ้ายเรียกจันทรกลา ข้างขวาเรียกสูรยกลา คนในสมัยโบราณจะใช้วิธีสังเกตลมหายใจเข้าออกนี้ก่อนลงมือทำงานหรือออกเดินทาง ถ้าลมออกข้างซ้ายมากดี ข้างขวามากไม่สู้ดี ถ้าออกเสมอกันให้สะกดสติอารมณ์สักครู่แล้วลองปล่อยลมหายใจดูอีกครั้ง ทางไหนลมออกมากให้ยกเท้านั้นก้าวก่อน และถ้าจะถืออาวุธก็ให้เริ่มถือมือนั้นก่อน[๒] ถ้าลมเดินผิดทาง คือ เป็นวันประจำของจันทกลาแต่ลมสูรยกลาเดินคล่อง หรือเป็นวันประจำของสูรยกลาแต่ลมจันทรกลาเดินคล่อง ดังนี้ ท่านให้ปิดจมูกข้างนั้นเสียแล้วตั้งใจบริกรรมพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ หรือพระไตรสรณคมก็ได้ แล้วจึงกำหนดลมหายใจใหม่จนเห็นว่าลมเดินถูกทาง จึงค่อยออกเดินทาง หรือประกอบกิจการงานนั้น ๆ

วันประจำของลมจันทรกลา คือ วันจันทร์ วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ จะเป็นวันที่ลมจันทรกลาเดินคล่อง

วันประจำของลมสูรยกลา คือ วันอาทิตย์ วันอังคาร วันเสาร์ เป็นวันที่ลมสูรยกลาเดินคล่อง[๓]

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๒๕-๒๓๔.

[๒] ศุภร บุนนาค สมบัติกวี หน้า ๒๐๔.

[๓] เทพย์ สาริกบุตร เคล็ดลับไสยศาสตร์ หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

เจตภูต เป็นกายพิเศษที่แฝงอยู่ในกายคน มองเห็นด้วยตาเปล่าไม่ได้ เจตภูตสามารถแยกออกจากกายคนได้บางในบางครั้ง เช่น ในเวลาที่หลับสนิท การแยกออกไปของเจตภูตนี้จะมีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่กับร่างกาย จึงสามารถกลับคืนมาสู่ร่างกายได้ ถ้าเจตภูตต้องรีบกลับคืนเข้าสู่ร่างกายโดยด่วน ขณะที่เรารู้สึกตัวตื่นขึ้นนั้นจะรู้สึกว่าหัวใจเต้นแรงสะท้าน ถ้าเจตภูตออกจากร่างกายแล้วไม่กลับ เจ้าของเจตภูตนั้นก็จะตาย ผู้ที่ฝึกฝนดวงจิตดีก็สามารถจะบังคับให้เจตภูตไปปรากฏในที่ต่าง ๆ ตามต้องการได้[๑]

เจิม เป็นเรื่องของศิริมงกลซึ่งมีประจำอยู่ในตัวคน ผู้ที่จะประสบความสุขความเจริญจำเป็นจะต้องมีศิริมงคล เมื่อจะกระทำสิ่งใดเพื่อให้เกิดความสุขความเจริญจึงใช้วิธีการเจิม ลักษณะของการเจิมคือการแต้มลงเป็นจุด ๆ ลงที่คนหรือวัตถุที่ต้องการ การเจิมนี้ได้จากลัทธิไสยศาสตร์ของพราหมณ์ซึ่งใช้มูลโคที่นับถือกันว่าเป็นพาหนะของพระอิศวรผสมกับวันทน์ที่เป็นด้วยน้ำมันหอมเป็นเครื่องเจิม ในไทยดัดแปลงใช้ขี้ควายแทนมูลโคผสมกับน้ำมันหอม การเจิมนั้นใช้เจิมเป็น ๓ จุด หรือ ๕ จุด และเขียนอุณาโลมไว้บนสุด การเจิมที่ตัวบุคคลนั้นแต่เดิมใช้เจิมตามตำแหน่งที่ศิริสถิตอยู่* ในสมัยปัจจุบันคงใช้เจิมหน้าผากตรงระหว่างคิ้วซึ่งถือเป็นตำแหน่งที่รวมศิริ

— ช —

ชาตรี เป็นวิชาป้องกันตัวอีกแขนงหนึ่ง คล้ายกับวิชาคงกระพัน ต่างกันแต่ว่าวิชาคงกระพันถึงจะถูกอาวุธไม่เป็นอันตรายแต่ก็ได้รับความเจ็บปวด วิชาชาตรีนี้ถูกอาวุธจะไม่รู้สึกเจ็บปวดเลย ของหรืออาวุธต่าง ๆ ที่มากระทบตัวจะมีน้ำหนักเบาไปหมด ผู้มีวิชาชาตรีสามารถจะทำให้ตัวเบาและกระโดดได้สูง ๆ อาวุธที่จะมีอันตรายแก่ผู้มีวิชาชาตรีนั้นก็เป็นอาวุธเบา ๆ เช่น ไม้อ้อ ไม้ระกำ ไม้โสน[๒]

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร เคล็ดลับไสยศาสตร์ หน้า ๑๕๔.

*ดูรายละเอียดที่คำว่า ศิริ ประกอบด้วย

[๒] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๒๗.

ดูเมฆ เป็นการสังเกตนิมิตหรือลางจากธรรมชาติ และตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ว่า ถ้าเมฆเคลื่อนกลุ่มประชุมกันเหมือนรูปเมรุเผาศพ อย่าไปไหน ถ้าเป็นรูปจระเข้ ๒ ตัวดีนัก ถ้าเมฆเคลื่อนจากเหนือมาใต้เข้าไปบังดวงอาทิตย์ไว้ มิดี แต่ถ้าพอเข้ามาใกล้ดวงอาทิตย์แล้วแตกกระจายหายไป กลับดี ถ้าเมฆมาจากตะวันตกไปตะวันออกเข้าบังดวงอาทิตย์ไม่ดีเช่นกัน แต่ถ้าเข้าใกล้ดวงอาทิตย์แล้วกลับกระจายออกดี หรือถ้ามาจากใต้ไปเหนือแล้วบังดวงอาทิตย์ไว้ อย่างนี้ดี แต่ถ้าไม่ทันบังถอยไปไม่ดี ถ้ามาจากตะวันออกไปสู่ตะวันตกแล้วบังดวงอาทิตย์ ดี แต่ถ้าไม่ทันบังถอยกลับไป ร้ายนัก

ถ้าลมพัดตามเกล็ดนาค ดีนัก ถ้าลมพัดปะทะมาจากข้างหน้า กนทุ่มเถียงวิวาท หรือเห็นนุ่งผ้าขาวแล้วกลับเป็นสีอื่น เงาตัวเงาหัวหายไป ของพลัดตกจากมือ นกและสัตว์ที่ไม่เป็นมงคลผ่านไปมาให้เห็นห้ามไปไหน

ถ้าลมพัดโชยตามหลัง ได้ยินเสียงคล้ายประโคม ฟ้าร้องข้างหลัง เหยี่ยว แร้ง กา หรือฝูงผึ้งจับกลุ่มมาข้างหลัง ดีนัก

การดูเมฆฉาย ท่านให้เอกตาพิจารณาดูเงาของเราเองเสียก่อน ภาวนาด้วยพระคาถาว่า " อะ ระ หัง สุ คะ โต ภะ คะ วา " บริกรรมเพ่งเงาของเราจนใจแน่วแน่ดีแล้วให้ถอยแหงนขึ้นมองท้องฟ้า พยายามนึกโน้มใจดูดดึงเอาภาพของเราให้ขึ้นไปปรากฏบนท้องฟ้าจนได้ แล้วพิจารณานิมิตที่เงา ถ้าเห็นเงาเป็นรูปที่ดีทั้งหลาย เช่น นารายณ์ ชีครุฑ แล้ว ก็นัก ถ้าเป็นรูปอัปมงคล เช่น รูปคนหัวหาย แล้วอย่าไปเป็นอันขาด*

---

*ศุภร บุนนาค สมบัติกวี หน้า [illegible]

ตะกรุด คือแผ่นโลหะที่แผ่แล้วม้วนกลม ๆ ลงดาฤาษาคม ใช้เป็นเครื่องราง

ตะกรุดโทน เป็นโลหะทองแดงหรือแผ่นเงินแผ่นใหญ่จารึกยันต์พระพุทธคุณต่าง ๆ แล้วแต่เกจิอาจารย์ท่านต้องการจะให้มีคุณทางด้านใด เช่น ยันต์ตรีนิสิงเห ใช้เพื่อผลในทางปราบภูตผีปีศาจ ยันต์ทาวเวสสุวรรณ เพื่อผลในทางปราบพวกอมนุษย์ ยักษ์มาร ที่จะมาเป็นศัตรู ยันต์นกกุ่ม เพื่อคุ้มกรองป้องกันภัยที่จะมาสู่บ้านเรือน เคหะสถาน ฯลฯ ตะกรุดนี้เมื่อได้รับการลงอักขระและปลุกเสกตามอุปเท่ห์พิธีทางไสยศาสตร์แล้ว อาจใช้ด้ายถักหุ้มอีกชั้นหนึ่ง แล้วลงรักปิดทอง

วัตถุที่ใช้ทำตะกรุดนั้นนิยมใช้เป็นโลหะพวกเงิน ทอง นาก นอกจากโลหะก็ยังมีที่ใช้เป็นใบลานบ้าง หน้าผากเสือบ้าง

ตะกรุดนี้จะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป เช่น ตะกรุดที่สร้างด้วยยันต์มหาจักรพรรดราชิราช ก็เรียกว่า ตะกรุดมหาจักรพรรดราชิราช ตะกรุดที่สร้างจากหน้าผากเสือ ก็เรียกว่า ตะกรุดหน้าผากเสือ ตะกรุดที่เล็กที่สุด คือ ตะกรุดสาริกา*

วิธีทำตะกรุด มีกล่าวไว้ในตำราว่า นำวัตถุที่จะใช้ทำตะกรุดมาแผ่จนเป็นแผ่นเรียบ แล้วลงยันต์ตามที่ต้องการ แล้วขัดเสียให้เรียบ แล้วลงทับอีก ลงไปลบไปจนพอใจ เช่น ลงได้ ๑๐๘ ครั้ง เป็นต้น การลงเช่นนี้เรียกว่า ลงลบถม แล้วจึงม้วนตะกรุดนั้น ในขณะที่ม้วนให้ว่าคาถา ว่า "ยันตัง สันตัง วิกริงคะเร" เมื่อม้วนเสร็จแล้ว ถ้าเป็นตะกั่วให้นำเข้าหลอมไฟดู ถ้าหลอมไม่ละลายก็เป็นอันว่าใช้ได้ นอกจากนี้อาจมีการถมตะกรุดด้วยสิ่งของต่าง ๆ เช่น ถมด้วยพระไตรสรณาคมน์ ก็ใช้ดอกพุทธรักษาสีเหลือง สีขาว สีแดง ถมด้วยสัตตโพชฌงค์ ก็ใช้ใบไม้รูนอน ๗ สิ่ง ได้แก่ ใบซุมแสง ใบสมิ ใบระงับ ใบหิงหาย ใบผักกระเฉด ใบหญ้าใต้ใบ ใบกระถิน ถมด้วยนวหรคุณก็ใช้เครื่องหอมทั้ง ๙ คือ จันทน์แดง จันทน์ขาว กฤษณา

---

*ฉันนะ วาริมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง หน้า ๕๓.

กลำพัก ขอนกอก พิมเสน อำพันทอง น้ำมันหอม ถมก้วยทศพ. ญาณใช้ชันมางโลมใต้ดิน ดินยอกำบัง รังหมาร่าปักพระเนตรหรือพระกรรณของพระพุทธรูป เกสร ศรีมหาโพธิ ไคลเสมา ผงมูลกัจจายน์ ผงปัดมัง ผงตรีนิสิงเห ใบไมยราพ ดอกรักซ้อน นำมาผสมกันเอกหุ้มตะกรุด[๑]

— ถ —

ถอนโบสถ์ เป็นชื่อคาถาใช้สำหรับถอนวิชาอาถรรพณ์ของคนอื่น ใช้ขับไล่ภูตผีปีศาจที่เข้าสิงอยู่ในที่นั้น ๆ [๒] แก้การกระทำทุกชนิด ตามตำราให้ใช้คาถา ว่า

สมุหะเนยยะ สมุหะนะติ สมุหคโต สีมาคะตัง
พัทธเสมายัง สมุหนิคัพโพ เอวัง เอหิ ฯ
นะเกลื่อน โมถอน พุทกลอน ธาตลอน ยะเลือนหลุดหายฯ

นอกจากใช้ดังกล่าวแล้วยังใช้เสกน้ำมนต์อาบกิน หรือเสกไพลฝนทาแก้ปวดบวมได้ด้วย[๓]

ถอนอาถรรพณ์ คือการแก้เวทมนตร์ที่ทำร้ายหรืออีกฝ่ายหนึ่งประทุษร้าย

เถ้าพราย คือขี้เถ้าที่เชิงตะกอน

— ท —

ทักทิน คือวันที่ต้องทักไม่ดีสำหรับการมงคล

เทพรัญจวน คือคาถาบทหนึ่งใช้เพื่อผูกจิตหญิง คาถาว่า

อิตถีจิตตัง จะ มหาวาโย มุธโธ เมโมมัยหัง ภคินี ตะวัง
(ชื่อ) อาคัจเฉยยะ เอหิ เอหิ ปะวิเทวันติ ปิยัง มะมะ ฯ

ตามคัมภีร์ท่านกล่าวว่า ใช้คาถานี้ภาวนาเป่า ลงชื่อหญิงที่พึงประสงค์ที่กลับดอกจำปา แล้วเสกด้วยคาถานี้ ๗ คาบ แล้วถือไปให้หญิงนั้นเห็น ถ้าเขาเอ่ยปากขอให้ให้เขา

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๒๕.

[๒] สุภร บุนนาค สมบัติกวี หน้า ๒๗๒.

[๓] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ หน้า ๑๓๘.

หญิงนั้นอยู่มิได้จะต้องมาหา อนึ่งท่านให้ทำรูปหุ่นขึ้นแทนตัว ลงชื่อเขาที่อกหุ่น บริกรรมด้วยคาถานี้ หยิบหยอก พูดจาทำพิธีตามประเพณีตามแต่ใจปรารถนา ให้บริกรรมกอดหุ่นนั้นไว้จนกว่าเราจะหลับ เขาฝันเห็นดังที่เรากระทำ อยู่มิได้เลยต้องมาหา[๑]

เทพรำลึก เป็นชื่อคาถาบทหนึ่งใช้ประกอบยันต์เรียกหญิงให้มาหา มีพิธีกรรมประกอบคล้ายการปั้นรูปฝังรอย มีปรากฏในอิทธิเวทย์ ว่า

> ถ้าจะเล่นสตรีภาพให้มาหาเราท่านให้เอาใบรัก ใบสวาสดิ์ มาประสมกันเข้า (เข้าใจว่าจะเอามาห่อรูป) แล้วให้ไปเส้นเอาขี้เถ้าผีตายโหงเอามาให้ได้ ๓ แห่ง แล้วเอามาโขลกให้เข้ากับดินรอยตีนสตรีคนนั้น จึงปั้นเป็นรูปคนสองคนกอดกัน เขียนชื่อทั้งสองอัดใส่ในหัวอกรูปนั้น (ชื่อชายใส่ในรูปชาย ชื่อหญิงใส่ในรูปหญิง) เอาด้ายพรหมจารีย์ ๓๖ เส้น ถักรูปทั้ง ๒ นั้นให้ติดกัน แล้วจึงเอาไปเสกในป่าช้าด้วยคาถาบทนี้
>
> จะภะกะสะ เอหิชัมมา มาเอหิ จะภะกะสะ ภะวะภะวัง จะภะกะสะ ขอให้จิตมันคลุ้มกลั่งมาหากู นะอยู่มิได้ โมร้องไห้ ตามกูมา จะภะกะสะ มาแม่มาฯ
>
> เสกแล้วจึงให้เชิญยายกาลาตากาลี ตาจึงเอาผีคนนี้ เอามาส่งให้ที่เถิด (อธิษฐานบอกเจ้าป่าช้า) แล้วจึงเอารูปนั้นกลับบ้าน เมื่อจะเอามาให้เรียกด้วยคาถาบทนี้
>
> เอหิจุตุ พุจิ วามาขันธัง เอหิจุตุ พุโมมานะ ฯ
>
> เราก็เอารูปปั้นนั้นมาไว้ใต้ที่นอนเรา ครั้นพลบค่ำจึงให้เสก
>
> จุตุพุจิ วามาขันธัง จะภะกะสะฯ
>
> เสกให้ได้ ๓ กาบ กระทั่งถึงเวลาเที่ยงคืนจึงเสก
>
> จุตุพุโม มานะ จะภะกะสะ มาแม่มา มุทุจิตัง มานะปิติ จะภะกะสะฯ

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร พุทธเวทย์มหานต์ หน้า ๑๔๗.

ให้รำลึกถึงผู้นั้นให้จงหนัก ถ้าเห็นว่ายังช้าไปจึงให้เอาคาถานี้เรียก

นามะนังสมาโส ยุตตะโถ มาแม่มา มุทุจิตตังภัทเทเอหิ

มาแม่มา จะภะกะสะ ภัทเทเอหิปิยะมะมะ ฯ

เรียกให้ถี่ด้วยคาถาบทนี้จะอยู่ช้าไม่ได้ต้องรีบมา มิฉะนั้นจะอกแตกตาย ด้วยคาถานี้ร้อนนักแล"[๑]

ใน<u>คัมภีร์พุทธเวทย์มหามนต์</u> ได้ให้รายละเอียดไว้ต่างจากที่กล่าวมาแล้วทั้งข้อความในคาถาและวิธีการ โดยได้กล่าวถึงคาถาและการใช้ไว้ดังนี้

"มุทุจิตตัง พัทเท เอหิโมกขัง โมหันตวา นะระ คุณเณนะมัยหัง ทิสวานะ สามีวิยะ พัทเท เอหิเอหิ ปะริเท วันติ ฯ

คาถาบทนี้ใช้ได้ทุกอย่างในทางสตรี ถ้าจะทำให้เขารำลึกถึงให้เอาใบรักมา ๒ ใบ ลงชื่อเขาใบหนึ่ง ลงชื่อเราใบหนึ่ง ลงแล้วเขียนยันต์ ล้อมชื่อนั้นเสียทั้ง ๒ ใบ ตามมุมยันต์ทั้ง ๔ มุมนั้นให้ลง หัวใจ ๔ ตัวนี้ "จิ เจ รุ นิ ฯ" แล้วเอาใบรักนั้นประกบกันเข้า เอาชื่อเราไว้ข้างบน เสกด้วยพระมนต์นี้ตามกำลังวัน แล้วใส่ไว้ใต้ที่นอนเรา เขารำลึกถึงเราแล ฯ"[๒]

เทียนระเบิด คือเทียนที่ใช้ระเบิดดูโรคภัยไข้เจ็บในกายคนอย่างหนึ่ง และใช้ระเบิดน้ำให้แหวกเป็นช่องสำหรับเป็นทางเดินลึกอย่างหนึ่ง ใน<u>อาถรรพเวทย์</u> ได้กล่าวถึงการทำเทียนชนิดนี้ไว้ว่า

"ถ้าจะทำเทียนให้เป็นประดาน้ำ (ระเบิดน้ำ) ท่านให้เอาใบทรงบาดาล ๑ ใบสมี ๑ เกษรบัวหลวง ๑ เอาเครื่องหอมมาประสมกันเข้า จึงเอาขี้ผึ้งหนัก ๓ ตำลึง เอาด้ายสาวพรหมจารีย์มาจับทบกันให้ได้ ๑๐๘ เส้น ทำเป็นไส้เทียน ควั่นแล้วจึงเสกด้วยคาถาบทนี้ "จะภะกะสะฯ" เสกให้ได้ ๑๐๘ เมื่อเวลาจุดไฟให้ภาวนาไปด้วย เมื่อเวลาน้ำก็แหวกเป็นช่องเป็นปล่องไปแล ฯ"[๓]

---

[๑]เทพย์ สาริกบุตร <u>อาถรรพเวทย์</u> หน้า ๓๒ – ๓๓.

[๒]เทพย์ สาริกบุตร <u>คัมภีร์พุทธเวทย์มหามนต์</u> หน้า ๑๙๓ – ๑๙๔.

[๓]เทพย์ สาริกบุตร <u>อาถรรพเวทย์</u> หน้า ๒๕.

— น —

นาคพรต เป็นวัตถุเล็ก ๆ คล้ายเมล็ดผลไม้ กลมแบน ตรงกลางเป็นรูลักษณะเหมือนงูขดตัวเป็นวงกลม เอาหัวและหางชนกัน ตามลำตัวปรากฏเป็นเกล็ด ขนาดของนาคพรตเล็กกว่าลูกเดือยเล็กน้อย ๆ เชื่อกันว่านาคพรตสามารถป้องกันอันตรายจากสัตว์และเชื้อวงจอสรพิษต่าง ๆ [๑]

น้ำมันงา คือน้ำมันที่ได้จากการนำงามาแช่ค้น แล้วตำเอาแต่น้ำมัน แล้วนำมาเสกจนพรายขึ้น ใช้กินและใช้ทาตัวเพื่อให้อยู่คง บางทีใช้เรียกน้ำมันงาเข้าตัว โดยเอาน้ำมันที่เสกไว้แล้วใส่ลงในมือ แล้วนั่งบริกรรมคาถาเรียกไปจนกระทั่งน้ำมันหายเข้าไปในตัวจนหมด หรือใช้จอกสัมฤทธิ์ใส่น้ำมันงาที่เสกแล้ว เอาวางไว้ตรงกระหม่อมอาจารย์บริกรรมคาถาเป่าไป น้ำมันในจอกนั้นเข้าไปในตัวผู้ทูนหัวนั้นจนหมดจอก[๒]

น้ำมันหอม คือน้ำมันที่ได้จากการนำหัวหอมมาเคี่ยวจนเป็นน้ำมัน แล้วนำมาเสก โดยใช้น้ำมันใส่ลงในขันสัมฤทธิ์ แล้วเอาพระมหากัจจายน์ปางปิดตา ซึ่งแกะด้วยไม้รักซ้อนหรือไม้หิงหายแช่ลงในน้ำมันนั้น บริกรรมเสกไปจนกว่าพระนั้นจะลุกขึ้นนั่ง จึงนำมาใช้กินหรือทาตัวให้คุณทางอยู่คงเช่นกัน[๓]

— ป —

บัตรพลี เป็นเครื่องเซ่นมีอยู่หลายประการ ทำด้วยก้านกล้วยสี่ก้านเป็นเครื่องหิ้วรูปกระโจม มีชั้น ๓ ชั้น หรือ ๕ ชั้น บางทีก็ทำเป็นชั้นเดียวด้วยหยวกกล้วย บรรจุกระทงใส่อาหาร มีกุ้งพล่า ปลายำ

---

[๑] ชีนีนะ วาระมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง หน้า ๘๔.

[๒] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๘๔.

[๓] น.ค.

ศัพท์ว่า "ปัตร" หมายถึง ใบไม้ ก็อใบตองซึ่งนำมาเย็บเป็นกระทงใส่อาหาร ศัพท์ว่า "พลี" หมายถึง เซ่น กระทงเครื่องเซ่นนี้จะนำใส่ลงในภาชนะซึ่งทำด้วยหยวกเป็นอย่างถาด เพื่อสะดวกในการนำไป ในภายหลังความหมายของคำว่า "ปัตร" เคลื่อนที่มาเป็น "บัตร" หมายถึงถาดและเครื่องหิ้วซึ่งสำหรับใส่กระทงเครื่องเซ่น[๑]

ลักษณะของบัตรพลีกล่าวได้เป็น

๑. บัตรเทวดา ทำด้วยก้านกล้วย เป็นเครื่องหิ้วรูปกระโจม มีพื้น ๓ ชั้น สำหรับใส่เครื่องเซ่น เซ่นเทวดา

๒. บัตรพระเกตุ ทำอย่างบัตรเทวดา แต่มีพื้น ๙ ชั้น ตามกำลังพระเกตุ สำหรับใส่เครื่องเซ่นพระเกตุ เพื่อบูชาฤกษ์ก่อนจะประกอบพิธีมงกลต่าง ๆ

๓. บัตรสามเหลี่ยม หรือบางทีเรียกบัตรคางหมู ทำด้วยหยวก มีลักษณะคุจถาดสามเหลี่ยม สำหรับใส่เครื่องเซ่นกรุงพาลี

๔. บัตรสี่เหลี่ยมทำด้วยหยวก มีลักษณะคุจถาดสี่เหลี่ยม สำหรับใส่เครื่องเซ่นพระภูมิเจ้าที่

๕. บัตรเซ่นผีอื่น ๆ ใช้ใบตองเจียนกลม ๆ หรือใบตองฉีกเฉย ๆ ไม่ต้องเจียน ใส่อาหารกองลงบนใบตอง ใช้สำหรับเซ่นผีทั่วไป

นอกจากกระทงใส่เครื่องเซ่น ในบัตรยังมีหมากพลู ดอกไม้ ธูปเทียน บัตรละ ๘ คำ คงจะหมายถึงการบูชาเทวดาอัฐเกราะห์ซึ่งอยู่ในดวงชะตาประจำตัวทุกคน กระทงเครื่องเซ่นนี้วางเป็นสี่มุมหรือสี่ทิศ แต่บัตรสามเหลี่ยมวางเป็นสามมุม

---

[๑]พระยาอนุมานราชธน ผีสางเทวดา หน้า ๘๐.

ปถมัง เป็นชื่อคัมภีร์ต้นบทในการเรียนเวทมนตร์ หัวใจของการเรียนคัมภีร์นี้คือการทำนะพินธุ ซึ่งเป็นแบบฉบับในการทำนะทุกชนิด ตามตำนานเล่าที่มาของคัมภีร์ปถมังว่า เดิมโลกยังว่างเปล่า น้ำเพิ่งลดลง เริ่มมองเห็นแผ่นดิน ท้าวสหัมบดีพรหมเล็งญาณลงมาเห็นดอกบัวโผล่ขึ้นจากพื้นน้ำ ๕ ดอก ก็ทราบด้วยญาณว่า ในอนาคตจะเกิดมีพระพุทธเจ้ามาตรัสในโลกนี้ ๕ พระองค์ จึงได้หยิบเอาหญ้าคาทิ้งลงมาบนพื้นน้ำ น้ำนั้นก็งวดเป็นแผ่นดิน มีกลิ่นหอมขึ้นไปถึงชั้นพรหม พวกพรหมได้กลิ่นง้วนดิน ก็พากันลงมากิน จนไม่สามารถกลับไปยังพรหมโลกได้ จึงตั้งรกรากสืบเผ่าพันธุ์เป็นมนุษย์มาตราบเท่าทุกวันนี้ ผู้ที่จะเล่าเรียนคัมภีร์ปถมังจึงต้องเริ่มด้วยการกล่าวนมัสการท้าวสหัมบดีพรหมเพื่อขอพรก่อน

ในดอกบัวทั้ง ๕ ดอกที่ท้าวสหัมบดีพรหมเห็นนั้นมีอักขระวิเศษ และเนื่องจากท้าวสหัมบดีพรหมเห็นอักขระ นะ ก่อน จึงถือเอานะเป็นปฐมอักขระ* ผู้เรียนเวทมนตร์จึงต้องเริ่มเรียนนะพินธุให้คล่องเสียก่อน แล้วจึงจะเรียนอักขระเลขยันต์อื่น ๆ ต่อไป[๑]

ปรอท ก็อสารเคมีที่มีลักษณะเหลวเลื่อนไหลไม่อยู่ที่ เคลื่อนไหวตัวได้เร็วมาก คนโบราณถือว่าศักดิ์สิทธิ์ วิธีจะจับปรอทให้แข็งก็คือใช้ผงโลหะ นิยมใช้เป็นโลหะเงินหรือทอง ให้ปรอทนั้นกินจนอิ่ม ก็อโรยลงในปรอท น้ำปรอทจะซึมเข้าจับในเนื้อโลหะนั้นและรวมตัวแข็งเข้า[๒]

---

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ และพุทธเวทย์มหามนต์ ๑๐๘ ของเทพย์ สาริกบุตร

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๑๕๑–๑๕๓.

[๒] สุภร บุนนาค สมบัติกา หน้า ๒๒.

เมื่อได้ปรอทมาแล้ว นำไปปลุกเสกลงเลขยันต์ ถือเป็นเครื่องรางที่มีคุณวิเศษในทางคงกระพัน ใช้นำติดตัวหรือใช้คาถาเรียกปรอทเข้าไว้ในตัว เมื่ออาวุธถูกเข้าที่ไหน ปรอทก็จะแล่นไปรับ อาวุธจะไม่ทำอันตรายได้เลย

ปั้นลม คือเหล็กที่ติดยอดจั่วเหมือนช่อฟ้า ขุนแผนใช้เป็นส่วนประกอบในการทำคาบฟ้าฟื้น

ประคำ เป็นเครื่องรางชนิดหนึ่ง ทำเป็นลูกกลม ๆ ขนาดเล็ก ทำด้วยกระดาษว่าวหรือแผ่นโลหะเล็ก ๆ จะเป็นทองคำ ตะกั่ว หรือทองแดงก็ได้ นำมาม้วนให้กลม ตลอดจนทำจากต้นไม้ที่มีสรรพคุณต่าง ๆ เช่น ต้นหิงหาย (มีเกล็ดว่าจะต้องขุดมาในวันจะสิ้นเดือนดับ) ลงอักขระเลขยันต์ แล้วม้วนเป็นลูกกลม ๆ ลงรักปิดทอง ร้อยรวมกันเป็นสายยาว นิยมใช้จำนวน ๑๐๘ ลูก ซึ่งหมายถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ลูกประคำนี้บางครั้งก็ใช้เป็นเครื่องหมายในการนับจำนวนคาบที่ภาวนาพระคาถา

ลูกประคำที่ใช้เป็นเครื่องรางนี้มีคาถาเสกก่อนใช้ เช่น เสกด้วยพระคาถาว่า

จะภะกะสะ ภะกะสะจะ กะสะจะภะ สะจะภะกะฯ

เสก ๑๐๘ คาบ แล้วเอาประคำคล้องคอ กล่าวว่าไปในที่ใดคนทั้งหลายจะมองไม่เห็นตัว[๑]

ประจุขาด เป็นชื่อคาถาสำหรับถอนฤทธิ์อาถรรพณ์ ถอนวิชาของคนอื่น เข้าใจว่าชื่อที่ถูกต้องเป็นปัจจุขาด แต่เรียกเสียงเพี้ยนไป

ประทักษิน คือพิธีแสดงความเคารพและขอสิริมงคลจากสิ่งหรือคนที่เคารพโดยการเดินเวียนขวาตามลัทธิพราหมณ์ซึ่งติดเข้ามาในความเชื่อถือของคนไทย[๒] ในเรื่องขุนช้างขุนแผนก็มีกล่าวว่าขุนแผนทำความเคารพมารดาด้วยการทำประทักษิน ๓ รอบ

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร อาถรรพเวทย์ หน้า ๒๒.

[๒] ศุภร บุนนาค ส.ค. หน้า ๓๒๒.

— ผ —

ผ้าประเจียก เป็นเครื่องรางชนิดหนึ่ง ทำด้วยผ้าที่บริสุทธิ์ คือ ผ้าชักมหาบังสุกุล นำมาซักด้วยน้ำที่ตักเมื่อเวลาเพ็ญเดือน ๑๒ แล้วนำมายอมด้วยว่าน ขัดผ้าให้เรียบ แล้วจึงนำมาลงน้ำหมึกที่จะลงผสมด้วยดีทั้ง ๕ คือ ดีไก่ดำ (พระกกุธสันโธ) ดีงู (พระโกนาคม) ดีเต่าตนุ (พระกัสสโป) ดีวัวเถื่อน (พระโคตโม) ดีเสือเหลือง (พระเมตตัยโย) แล้วจึงลงตามแต่ต้องการจะให้คุณทางใด

สำหรับว่านที่จะใช้ยอมหรือผสมในหมึกก็เลือกว่านที่ให้คุณตามที่ต้องการ เช่น ถ้าเป็นทางเมตตามหานิยมก็ใช้ว่านเสน่ห์จันทร์ ว่านขมิ้นขาว เป็นต้น[๑]

ผ้าประเจียดประจุพระ คือผ้าประเจียดห่อพระเกรื่องที่เคารพไว้ภายใน อาราธนาแล้วใช้ผูกที่แขนหรือที่คอ

ผี คือสิ่งลึกลับที่มีสภาพเกินคน ตามปกติมีอำนาจอยู่เหนือคน ผีในความหมายเดิมของไทยหมายรวมไปถึงพระเป็นเจ้าต่าง ๆ ด้วย โดยเรียกว่าผีฟ้า[๒] ผีมีหลายจำพวกโดยมากจะได้ชื่อตามที่อยู่อาศัย เช่น ผีบ้านผีเรือน ผีนางตานี ผีป่า ผีดง ฯลฯ ผีไม่มีรูปร่างเป็นแต่ลม ๆ จะมีรูปร่างก็เมื่อผีบันดาลให้เราเห็น*

ผีกระสือ เป็นผีชนิดหนึ่งเชื่อกันว่าเป็นเฉพาะสตรีมีอายุ ชอบออกหากินในเวลากลางคืน โดยเป็นแสงวูบวาบสีชมพูแกมเขียว ออกจากจมูก และว่าถ้าแสงนี้ถูกใครเข้าคนนั้นก็จะกลายเป็นผีกระสือด้วย ในเวลาที่ออกจากบ้านไปหากินนั้น ถ้ามีของมีค่า เช่น สร้อยคอ แหวน เข็มขัด ฯลฯ ก็จะเอาติดตัวไปด้วย ถ้าใครจับได้ก็เอาของมีค่าปิดปากไม่ให้บอกใครเมื่อกินอิ่มแล้วก็กลับเข้าบ้าน อาหารที่กินก็เป็นพวกของสกปรกต่าง ๆ กล่าวกันว่าวิธีสังเกตคนเป็นผีกระสือให้ดูที่ใต้จมูกเหนือริมฝีปากจนถึงจมูกจะมีสีคล้ายรอยไหม้เกรียม[๓]

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตรากม หน้า ๒๒๕.

[๒] พระยาอนุมานราชธน การศึกษาเรื่องประเพณีไทย หน้า ๑๙๕.

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือ ผีสางเทวดา ของพระยาอนุมานราชธน

[๓] อารยัน (นามแฝง) วิจารณ์พุทธทำนาย หน้า ๒๘๒.

ผีนางตานีหรือนางพรายตานี เป็นผีที่อยู่ในต้นกล้วยตานี เล่ากันว่า นางพรายตานีนั้นหน้าตาสวย มีกลิ่นตัวหอม ไว้ผมยาว ฝ่ามือฝ่าเท้าแดงอ่อน ๆ ริมฝีปากมีสีเหมือนตำลึงสุก ถ้าต้นตานีมีลำต้นอวบอ้วน นางพรายตานีก็มีรูปร่างท้วม ถ้าลำต้นตานีโปร่ง นางพรายตานีก็มีร่างโปร่ง

ผีเรือน คือวิญญาณของบรรพบุรุษซึ่งสิงอยู่ในเรือน มักถือกันว่าผีเรือนสิงอยู่ที่เสาเอกของเรือน ถ้าเป็นเรือนมีเสาค้ำ (คือเสากลางด้านสะกัด) ก็ถือว่าสิงอยู่ที่เสานั้น ถ้าจะมีการเซ่นไหว้ ก็ทำที่โคนเสานั้น

ผีอำ เป็นอาการที่ปรากฏเมื่อเวลานอนเคลิ้มไป ว่ามีคนมาปลุกปล้ำหรือยึดคร่า หรือทับให้มีอาการเหนื่อยหอบจนตื่นขึ้น

— ฝ —

ฝังเข็ม คือการใช้โลหะเงิน ทอง หรือนวโลหะ มาทำเป็นเล่มเข็มเหมือนเข็มเย็บผ้า หรืออาจใช้เข็มเย็บผ้าก็ได้ แล้วเสกฝังเข้าไปในตัวคน ผู้ถูกฝังจะไม่รู้สึกเจ็บปวดเลย และเมื่อต้องการจะเอาออกก็ต้องใช้คาถาเรียกเช่นกัน จะใช้แม่เหล็กหรือคีมดึงออกไม่สำเร็จ

การฝังเข็มนี้ถือว่าเป็นเครื่องรางชนิดหนึ่งสำหรับคุ้มครองตน เมื่อถูกทำร้ายที่ใด เข็มจะวิ่งไปรับที่ตรงนั้น ถ้าหากจะมีภัยอันตรายเกิดขึ้นเข็มนั้นจะวิ่งหรือทำกริยาให้รู้ล่วงหน้า ผู้ฝังเข็มจะได้รีบระวังรักษาตน การฝังโลหะชนิดอื่น เช่น เพชร พลอย ก็ถือมติเช่นเดียวกับการฝังเข็ม[๑]

ฝนจันทน์ เป็นวิธีทำให้เกิดเสน่ห์ และทำให้ผู้พบเห็นเมตตา โดยใช้แก่นจันทน์เสกแล้วฝนทาตามตำแหน่งที่ศิริสถิตอยู่ในวันนั้น ๆ* คาถาที่ใช้เสกจันทน์ใช้ว่า

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๒๐.

* ดูรายละเอียดที่คำว่า ศิริ

โอม สาทะเทวา มันตาทุจะ เทวามันติ สวาออก

โอม ชะ นะ นางสวาหุมฯ

คาถาที่ใช้เสกนี้ให้ชริกรรมตามกำลังของวัน คือ

วันอาทิตย์ ๖ คาบ	วันจันทร์ ๑๕ คาบ
วันอังคาร ๘ คาบ	วันพุธ ๑๗ คาบ
วันพฤหัสบดี ๑๔ คาบ	วันศุกร์ ๒๐ คาบ

วันเสาร์ ๑๐ คาบ

— พ —

พยนต์ ก็อสิ่งซึ่งผู้ทรงวิทยาคมเสกให้มีชีวิตหรือเคลื่อนไหวได้ วิธีการเสกนี้เรียกว่าผูกพยนต์ เช่น ผูกหุ่นพยนต์ ก็คือ นำหญ้าแพรกหรือฟางมาผูกเป็นรูปหุ่นที่ต้องการ แล้วเสกคาถาผูกหุ่นพยนต์ใช้ว่า

ปฏิมานะพุทโธ เอกัคคตานัง รูปะสูญญัง นิมิตตัง

อิทธิสิทธิ พุทธนิมิตตัง กายะนะพุทโธ เอกัคคตานัง

รูปะสูญญัง นิมิตตัง อิทธิสิทธิ พุทธะนิมิตตัง ธาตุพุทโธ

เอกัคคตานัง รูปะสูญญัง นิมิตตัง อิทธิสิทธิพุทธะ นิมิตตังนิพพา

พุทโธ เอกัคคตานัง รูปะสูญญัง นิมิตตัง อิทธิสิทธิ พุทธะนิมิตตังฯ[๑]

พระเวทมุขใหญ่ คือกาถาบทที่รวมหัวใจพระคาถาสำคัญ ๆ ไว้

พระเสื้อเมือง เป็นผีประจำเมืองซึ่งก็เป็นผีบรรพบุรุษหรือผีเชื้อในสกุล เดิมเรียกผีเชื้อเมือง ต่อมาคำว่าเชื้อเพี้ยนเสียงเป็น เสื้อ และคำว่าผีให้ความหมายแคบเข้าเป็นประเภทผีร้าย ผีดีนั้นเราเรียกว่าเทวดา ที่เรียกว่าพระเสื้อเมืองก็ให้พ้นจากคำว่าผี[๒]

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร อาถรรพเวทย์ หน้า ๔๔.

[๒] พระยาอนุมานราชธน เมืองสวรรค์ ผีสางเทวดา หน้า ๓๓๑—๓๓๒.

พิสมร คือแผ่นโลหะเงิน ทอง นาก นำมาแผ่แล้วปลุกเสกลงเลขยันต์ ฉักขระ หัวใจพระเทพมนตรา อาถรรพ์ต่าง ๆ ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม มีหูร้อยเชือก ใช้ห้อยคอเช่นเดียวกับตะกรุด การปลุกเสกพิสมรใช้พวกโองการของเทพเจ้าเพื่อให้คุณทางรักใคร่ซึ่งกันและกัน[๑]

— ม —

มงคล คือด้ายดิบมาจับรวมกันเป็น ๓ เส้น หรือ ๙ เส้น ในขณะที่จับนั้นก็บริกรรมคาถาไปด้วย เมื่อจับแล้วนำมาทำเป็นวงสำหรับสวมศีรษะหรือรัดต้นแขนเพื่อเป็นสิริมงคล

มงคลแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ มงคลเดี่ยว ใช้ป้องกันอันตรายจากภูตผีปีศาจ และมงคลคู่สำหรับบ่าวสาวในพิธีมงคลสมรส

มหาละลวย เป็นชื่อคาถาซึ่งเมื่อบริกรรมแล้วทำให้ผู้ถูกคาถานั้นงงงวย และมีจิตผูกพันอ่อนไหวทำตามที่ผู้ใช้คาถานั้นต้องการ

มเหสักข์ เป็นชื่อผีจำพวกหนึ่ง เป็นผีซึ่งเมื่อยังมีชีวิตอยู่เป็นคนเก่งกล้าสามารถมาก หรือเป็นคนกุร้าย มีคนกลัวเกรงมาก เมื่อตายไปก็ยังมีคนนับถือเกรงกลัวอยู่ จึงปลูกศาลเชิญให้เข้ามาอยู่ ชื่อผีมเหสักข์นี้เป็นชื่อที่เรียกกันทางภาคอีสาน ถือว่าเป็นผีของเจ้าเมืองคนแรกที่มาสร้างบ้านสร้างเมือง[๒]

มีดหมอ คือมีดที่สำเร็จด้วยวัสดุประจุอาคมขลัง ใช้ปราบภูตผีปีศาจที่มารบกวนมนุษย์ มีดหมอนี้นิยมใช้กัลปังหาทำด้าม โดยถือคำว่า "กัล" ซึ่งออกเสียงเหมือน "กัน" หมายถึงการป้องกัน[๓]

---

[๑] ฉันนะ วารมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง หน้า ๑๔๕.

[๒] พระยาอนุมานราชธน เมืองสุวรรค์ ผีสางเทวดา หน้า ๓๓๖.

[๓] ฉันนะ วารมัน ค.ศ หน้า ๑๕๓ — ๑๕๕.

— ย —

ยกเมฆ ก็อการสงบใจตามวิธีสมาธิ จนเกิดเป็นนิมิตขั้นปฏิภาคนิมิต คือ นิมิตซึ่งขยายขนาด เปลี่ยนแปลงตามใจผู้ทำ แล้วเพ่งให้นิมิตนั้นเป็นรูปของตนเองยกขึ้นไปลอยติดกับท้องฟ้า หรือก้อนเมฆเอาไว้ดูเหตุร้ายดี

ยันต์ คือรอยหรือเส้นที่ขีดขวางไปขวางมาสำหรับลงคาถา[๑] รูปต่าง ๆ ที่เขียนลงบนแผ่นโลหะ ผ้า ฯลฯ และลงอักขระหรือเลข ใช้เป็นเครื่องราง[๒] ยันต์มีรูปต่าง ๆ เช่น เป็นวงกลม เป็นสามเหลี่ยม เป็นสี่เหลี่ยม หรือเป็นรูปองค์พระพุทธรูป ปูชนียวัตถุต่าง ๆ ยันต์มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป เช่น ยันต์ราชา ยันต์พระมหาโมคคัลลาน์ ยันต์ปัจจุชาด ยันต์ถอนโบสถ์ ฯลฯ

ยามอัฐกาล ก็อการแบ่งเวลาตามวิชาโหราศาสตร์ ซึ่งแบ่งวันหนึ่งเป็น ๒ ภาค คือภาคกลางวัน ๑๒ ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่ ๖.๐๐ น. ถึง ๑๘.๐๐ น. และภากกลางคืน ๑๒ ชั่วโมง เริ่มตั้งแต่ ๑๘.๐๐ น. ถึง ๖.๐๐ น. ในแต่ละภากแบ่งออกเป็นภาคละ ๘ ยาม ยามละ ๑ ชั่วโมง ๓๐ นาที การที่แบ่งเวลาในแต่ละภาคออกเป็น ๘ ยาม ดังนี้จึงได้ชื่อว่า ยามอัฐกาล ชื่อเรียกยามมีต่างกัน คือ

<u>กลางวัน</u> ยามที่ ๑ เรียกว่า ยามสุริยะ
ยามที่ ๒ เรียกว่า ยามกุกระ
ยามที่ ๓ เรียกว่า ยามพุทธะ
ยามที่ ๔ เรียกว่า ยามจันเทา
ยามที่ ๕ เรียกว่า ยามเสารี
ยามที่ ๖ เรียกว่า ยามครู
ยามที่ ๗ เรียกว่า ยามกุมมะ
ยามที่ ๘ เรียกว่า ยามสุริยะ

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร <u>คัมภีร์พุทธศาสตราคม</u> หน้า ๘๓.

[๒] ราชบัณฑิตยสถาน <u>พจนานุกรมไทย</u> หน้า ๗๓๘.

การเรียกชื่อยามนี้จะเปลี่ยนเรียกไปตามวันโดยเปลี่ยนเอาชื่อยามที่ตรงกับวันมาตั้งต้นขึ้นใหม่แล้วนับเวียนไปตามลำดับ เช่น

วันจันทร์ ยามที่ ๑ เริ่มด้วย ยามจันเทา ต่อด้วยยามเสารี ครู ภุมมะ สุริยะ ศุกระ พุทธะ และลงท้ายด้วยจันเทา เป็นยามที่ ๘

<u>กลางคืน</u> ยามที่ ๑ เรียกว่า ยามระวิ
ยามที่ ๒ เรียกว่า ยามชีโว
ยามที่ ๓ เรียกว่า ยามศศิ
ยามที่ ๔ เรียกว่า ยามศุโกร
ยามที่ ๕ เรียกว่า ยามภุมโม
ยามที่ ๖ เรียกว่า ยามเสาโร
ยามที่ ๗ เรียกว่า ยามพุทโธ
ยามที่ ๘ เรียกว่า ยามระวิ

การเรียกชื่อยามในเวลากลางคืนก็เช่นเดียวกับในเวลากลางวัน คือต้องเปลี่ยนเอาชื่อยามที่ตรงกับวันมาตั้งต้นขึ้นใหม่ แล้วนับเวียนไป เช่น

วันจันทร์ ยามที่ ๑ เริ่มด้วย ศศิ ต่อด้วย ศุโกร ภุมโม โสโร พุทโธ ระวิ ชีโว และลงท้ายด้วย ศศิ*

— ร —

รักยม เป็นรูปเด็กแกะด้วยไม้คูหนึ่ง มีลักษณะเป็นเด็กหัวจุก ยืนกำหมัดทั้งสองข้างคล้ายกำลังทำท่าชกมวย ตัวที่ชื่อรักนั้นแกะจากไม้รักน้อย บางตำราใช้ต้น บางตำราใช้รากที่ชี้ไปทางทิศตะวันออก และเป็นรากที่เรียกว่าตายพราย คือตายเอง ตัวที่ชื่อยมแกะจากไม้มะยมใช้ต้นและรากลักษณะเดียวกัน เมื่อแกะเสร็จแล้วก็ทำพิธีปลุกเสก โดยเอารูปแกะกุมารทั้งสองวางลงในชันสัมฤทธิ์ที่มีน้ำมันหอมหรือน้ำมันจันทน์ใส่ไว้ อาจารย์ผู้ปลุกเสก

---

* เทพย์ สาริกบุตร <u>เคล็ดลับไสยศาสตร์</u> หน้า ๑๘๓ — ๑๘๔.

จะต้องทำให้เกิดนิมิตในขณะปลุกเสก คือ ปลุกจนกระทั่งรูปแกะกุมารทั้งสองนั้นลุกขึ้นเต้น และเล่นกันประดุจมีชีวิตวิญญาณจึงจะใช้ได้ ผู้ที่จะให้รักยมช่วยเหลือในภารกิจของตนก็นำรักยมพร้อมทั้งน้ำมันหอมนั้นประจุลงในขวดแก้วเล็ก ๆ ซึ่งมีขนาดพอดีกันกับตัวของรักยมที่จะลงไปอยู่ด้วยกันทั้งคู่ นำติดตัวไปเมื่อจะไปกระทำภารกิจนั้น ๆ เมื่อกลับเข้าบ้านก็นำรักยมไว้ในที่อันสมควร จัดหาอาหารให้รักยมบริโภค การพูดจากับรักยมก็เป็นแบบพูดเอง เออเองแล้วแต่จะปรารถนาสิ่งใด และต้องหมั่นเติมน้ำมันหอมในขวดรักยมอยู่เสมออย่าให้แห้ง

วิธีตัดไม้เพื่อทำรักยม เมื่อหมายตาต้นรักและต้นมะยมไว้แล้ว ในวันที่จะไปตัดไม้นั้น ท่านให้ออกจากบ้านแต่เช้าตรู่ ห้ามพูดกับผู้ใด เมื่อถึงต้นรักและต้นมะยมที่ต้องการก็ลงมือพลี (ตัดเอาต้น หรือขุดและตัดเอารากมา) โดยพูดว่า "เจ้ารัก(ยม) เอ๋ยจงไปอยู่กับพ่อ จงช่วยพ่อให้สำเร็จ สมปรารถนาเถิด นะมะพะทะ อาคัจฉายะ อาคัจฉาทิ มานี่มะมามา" เมื่อพลีไม้รักและไม้มะยมมาได้แล้ว ท่านให้วิ่งกลับบ้านโดยมิให้เหลียวหลังไปดูเป็นอันขาด ครั้นเมื่อมาถึงบ้านแล้วจึงเอาไม้รักและมะยมนั้นปิดด้วยทองคำแผ่นให้งดงาม แล้วเอาดินกลางใจบ้านพลีมาด้วยคาถา "นะมะพะทะ" หยิบมือหนึ่ง ห่อด้วยกระดาษว่าว ตั้งไว้หน้ารักยมพร้อมด้วยสำรับกับข้าวเล็ก ๆ เป็นการบวงสรวงแก่วิญญาณของรักยม กระทำดังนี้แล้ว พอได้เวลาสมควร (กะว่าจุดธูปหมดดอก) จึงนำไม้นั้นไปมอบอาจารย์ผู้สร้างรักยมกระทำการพิธีต่อไป[๑]

รางควาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าปรางควาน เป็นผีที่เกิดจากคนที่ถูกสัตว์ใหญ่ ๆ ฆ่าตายแล้วเข้าสิงในตัวสัตว์นั้น ทำให้เกิดอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ พวกชาวบ้านเมื่อยิงสัตว์ป่าใหญ่ ๆ ได้ก่อนจะนำมาเข้าเขตบ้านก็ต้องทำพิธีถอนปรางควานเสียก่อน[๒]

---

[๑] ฉันนะ วารมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง หน้า ๑๘๔–๑๘๖.

[๒] ศุภร บุนนาก สมบัติกวี หน้า ๑๑๑๓.

รุกขเทวดา เป็นผีครึ่งเทวดา ในหนังสือเรื่องการศึกษาเรื่องประเพณีไทย กล่าวว่า "เป็นผีจำพวกหนึ่งอยู่ต่ำจากเมืองฟ้า อาจกล่าวได้ว่าเป็นครึ่งเทวดา อาศัยอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่นในอากาศ บนต้นไม้ มักเรียกกันว่าเทวดา เช่น อากาศเทวดา รุกขเทวดา..."*

แร่ลื้นโป เป็นก้อนโลหะสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ซึ่งเป็นเองโดยธรรมชาติ เกาะติดอยู่กับก้อนหิน ในถ้ำ โผล่ให้เห็นเพียงครึ่งหนึ่ง แร่นี้มีลักษณะแข็งแกร่งมาก สีเหมือนสนิมเหล็ก เป็นแร่ที่ให้คุณทางคงกระพันชาตรี เมื่อได้แร่นี้มานิยมมาให้อาจารย์ลงและปลุกเสกด้วยโองการมหาหมื่น

— ล —

ลง หมายถึงการขีดเขียนลายเส้น อักขระ หรือเลข ลงในรูปยันต์ ผู้ลงจะต้องศึกษาให้เข้าใจวิธีการลง ตลอดจนคาถาที่กำกับการใช้ลงแต่ละชนิดของอักขระ เลข ยันต์ที่จะลงซึ่งมีสูตรต่าง ๆ กันไป เช่น

ยันต์รูปสามเหลี่ยมใช้สูตรว่า

ติ ยันตัง สันตัง วิกริงกะเรฯ (ว่าเหมือนกันทั้งสามด้าน)

ในเวลาลากเส้นยันต์นั้นต้องระวังอย่าให้ขาด คือต้องลากเส้นให้ตลอดถึงที่ครั้งเดียว ถ้าเส้นขาดต้องใช้สูตรว่า

สนธิ ยันตัง สันตัง วิกริงคะเรฯ

เมื่อลากเส้นเสร็จแล้ว จะลงตัวเลขหรือตัวอักษรในยันต์ ต้องว่าคาถากำกับ ถ้าเป็นตัวเลขใช้สูตรว่า

เลขะ ยันตัง อุปปัชชะติฯ

ถ้าเป็นตัวอักขระให้ใช้สูตรว่า

อักขระ ยันตัง อุปปัชชะติฯ

---

* พระยาอนุมานราชธน การศึกษาเรื่องประเพณีไทย หน้า ๑๙๘.

เมื่อลงตัวเลขหรือตัวอักขระเสร็จแล้ว จึงขมวดมุมยันต์นั้นโดยว่า

พรหมภักตร มะเหสุรัง ยันตัง สันตัง วิกริงคะเรฯ

ว่าเหมือนกันทุกมุม แต่ถ้าเป็นยันต์กลมให้ว่า

ยันตัง สันตัง วิกริงคะเรฯ

ในการลงอักขระหรือเลขใส่ในยันต์นั้นเอาจมีข้อควรระวังอยู่ประการหนึ่งคือ ต้องระวังไม่ให้ถูกเส้นยันต์ ถ้าถูกก็ถือว่าเป็นยันต์ตาบอด ใช้ไม่ได้[๑]

ล่องหน ลอดช่องแคบ ๆ ไปได้ด้วยเวทมนตร[๒] แผ่งร่างให้พ้นจากสายตาของคนทั้งหลาย โดยใช้เวทมนตร์ มนต์ที่ใช้ว่า

ภะ กะ สะ จะ

สะ จะ ภะ กะ ฯ

นอกจากมนตร์ก็มีเครื่องใช้อื่น ๆ ประกอบด้วย ตามตำราท่านกล่าวไว้ว่า

" สิทธิการิยะ อนึ่งท่านให้เอาใบไม้รูนอน ๗ สิ่ง จึงเอามาประสมเข้าด้วยกัน และปั้นเป็นรูปพระหนุมานนั่งคุกเข่าพนมมือสูงองคุลีหนึ่ง จึงลงอักษรในองค์พระหนุมานนั้น จึงลงรักปิดทองเสียให้เรียบร้อย สำเร็จแล้วเสกด้วยพระกาถาบทนี้

ภะ กะ สะ จะ สะ จะ ภะ กะ ฯ เสกให้ได้ ๑๐๘ คาบ เมื่อจะเสกพระหนุมานนั้น ท่านให้ตั้งบายศรีซ้ายขวา จักทำเครื่องกระยาบวช ๒ สำหรับ ดอกไม้ธูปเทียน ๒ สำรับ เอาเครื่องศาสตราวุธทั้งปวงมาให้พร้อม แล้วเอารองนั่งทับไว้เมื่อเวลาเสก ทำเสร็จแล้วจึงเอาพระหนุมานนั้นห่อผ้าผูกโพกหัวเข้าไว้ให้แน่น จงไปเถิดเที่ยวไปในสารทิศใด ๆ ก็ดี คนทั้งหลายไม่เห็นตัวเราเลย ถ้าจะขึ้นเรือนผู้ใด คนในเรือนนั้นก็หลับสนิท ถึงหากว่าจะแลเห็นก็อ้าปากมิออก ทั้งแคล้วคลาด อยู่คงด้วยประเสร็ฐนักแล ฯ"[๓]

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์มหาพุทธาคม หน้า ๒.

[๒] ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมไทย หน้า ๗๕๑.

[๓] เทพย์ สาริกบุตร อาถรรพเวทย์ หน้า ๒๐ – ๒๑.

ลูกสวาด เป็นเมล็ดผลไม้เปลือกแข็ง สีของเปลือกเป็นสีเทา ทางไสยศาสตร์ถือว่าเป็นพืชนำมาซึ่งความรัก ความหลงใหลในเพศตรงข้าม ตามตำรากล่าวว่าก่อนที่จะทำลูกสวาดให้เป็นของขลัง ให้เจาะเอาเมล็ดเล็ก ๆ ข้างในออกให้หมด แล้วบรรจุด้วยยาต่อไปนี้แทนกุมารทั้ง ๑๐ รักทั้ง ๒ หูทั้ง ๒ จมูกทั้ง ๒ ต้นขาทั้ง ๒ ลูกลำโพง ๑ เมื่อบรรจุยาทั้งหลายนี้แล้วให้หุ้มลูกสวาดนั้นด้วยขี้ผึ้ง กลืนกินเข้าไปเพื่อหุงด้วยไฟธาตุในกายของผู้ที่ต้องการนั้น แล้วให้คอยเก็บเอาเมื่อถ่ายออกมา นำไปหุงด้วยไฟแกลบอีกครั้งหนึ่ง นำตัวยานั้นบดให้ละเอียด ท่านว่าเมื่อเอายานี้ผสมให้ผู้ใดกินแล้ว ผู้นั้นรักจนตายแลฯ[๑]

สำหรับตัวยาทั้ง ๖ อย่างดังกล่าวนั้น ผู้ทำต้องคิดปรุงเอาเอง

ลูกอม เครื่องรางชนิดหนึ่ง เป็นลูกกลม ๆ เล็ก ๆ ทำด้วยโลหะผสม (นวโลหะ) หรือตะกั่วหรือปรอท บ้างก็ใช้ขี้ผึ้งบริสุทธิ์ซึ่งได้จากน้ำตาเทียนที่บูชาพระประธานในโบสถ์ นำมาลงอักขระเลขยันต์และปลุกเสก ลูกอมชนิดที่ชุบด้วยยาบางชนิดเรียกว่าเนื้อเมฆพัดมีสีเขียว และเนื้อเมฆสิทธิ์มีสีเขียวอมเหลือง[๒]

เลข หมายถึงตัวเลขที่อยู่ในยันต์ แต่ละตัวเป็นเครื่องย่อรวมของอักขระ เนื่องจากอักขระที่จะลงมีจำนวนมาก กินเนื้อที่มาก จึงย่อรวมลงใช้ตัวเลขแทน เลขแต่ละตัวที่ใช้มีความหมายเป็นตัวแทนของหมวดธรรมในพุทธศาสนา หรือแทนสิ่งสำคัญที่นิยมนับถือกัน เช่น เลข ๓ หมายถึง พระรัตนตรัย หรือ ภพสาม เลขที่ ๕ หมายถึงเบญจขันธ์ หรือเบญจกามคุณ เลข ๙ หมายถึง สัปตฤษี เลข ๔ แทนพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งย่อว่า อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภะ[๓]

---

[๑]ฉันนะ วารมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง หน้า ๑๔๒ – ๑๔๓.

[๒]ค หน้า ๑๔๑.

[๓]นาค ใจอารีย์ "ยันต์" วัฒนธรรม ๕ : ๑๖ – ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๘.

– ว –

ว่านยา เป็นสมุนไพรจำพวกหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษ ส่วนมากใช้ทำยา และใช้ในทางอยู่ยงในเรื่องขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงบรรดาทหาร ก่อนออกรบว่ามีการอาบว่านยาเพื่อให้อยู่ยงคงกระพัน การอาบว่านยานั้นกล่าวกันว่า ในสมัยโบราณอาจารย์ผู้ทำพิธีจะจัดหาไม้ตามตำราที่บังกับไว้ นำมาเป็นฟืนก่อไฟขึ้น ให้ศิษย์นั่งอยู่กลางกองไฟ ตัวอาจารย์ทำพิธีปริกรรมปลุกเสก ที่หน้ากองไฟมีกาลเพียงตาราชวัติฉัตรธง วงด้ายสายสิญจน์ตามพิธี เมื่อไฟชาอาจารย์ก็ใช้ว่านยาซึ่งเสกเป็นน้ำมนต์ประพรมที่ร่างกายศิษย์จนกระทั่งไฟดับมอดหมด เป็นอันเสร็จพิธี[๑]

– ศ –

ศิริ คือลักษณะดีที่มีประจำตัวบุคคล ศิริจะย้ายไปสถิตอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายตามวาระดังนี้

ดิถีข้างขึ้น	วันอาทิตย์	ศิริอยู่ที่ปลายลิ้น
	วันจันทร์	ศิริอยู่ที่หน้าผาก
	วันอังคาร	ศิริอยู่ที่จมูก
	วันพุธ	ศิริอยู่ที่ริมฝีปาก
	วันพฤหัสบดี	ศิริอยู่ที่นมทั้งสองและหัวใจ
	วันศุกร์	ศิริอยู่ที่ท้อง
	วันเสาร์	ศิริอยู่ที่แขนทั้งสอง
ดิถีข้างแรม	วันอาทิตย์	ศิริอยู่ที่ฟัน
	วันจันทร์	ศิริอยู่ที่นัยน์ตาทั้งสองข้าง
	วันอังคาร	ศิริอยู่ที่จมูกและปลายลิ้น

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๒๓.

วันพุธ กิริอยู่ที่สีข้างทั้งสอง
วันพฤหัสบดี กิริอยู่ที่คอ
วันศุกร์ กิริอยู่ที่แขนทั้งสอง
วันเสาร์ กิริอยู่ที่องคชาติและหลังเท้า[๑]

นอกจากนี้ตามคติโบราณยังถือกันว่า กิริอยู่ที่หน้าเวลาเช้า กลางวันกิริเลื่อนไปอยู่ที่หน้าอกและเวลาค่ำกิริเลื่อนไปอยู่ที่ปลายเท้าทั้งสอง

ศาลเพียงตา คือศาลชั่วคราวที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่สังเวยพลีบูชา ขออนุญาตหรือขอความคุ้มครองให้ได้รับผลสำเร็จในการทำงาน[๒]

— ส —

สะเดาะ ทำให้หลุดออกด้วยคาถาอาคม เช่น สะเดาะโซ่ตรวน วิธีการสะเดาะนั้นท่านให้ภาวนา

จะ ภะ กะ สะ สะ จะ กะ ภะ ฯ

๘ หรือ ๑๒ คาบ และเป่าลงที่วัตถุที่ต้องการจะสะเดาะ[๓]

สัก คือการเขียนเลขยันต์หรืออักขระลงบนผิวหนัง โดยใช้โลหะแหลมจุ่มหมึกรง,ชาด,หรือน้ำมันงา

การสักนี้แต่เดิมเป็นที่นิยมกันอยู่ในชนภาคพายัพ และภาคอีสาน โดยเฉพาะพวกที่ต้องมีอาชีพถ่อเรือล่องแก่ง ต้องอยู่กับน้ำตลอดทั้งวัน นุ่งผ้าชิ้นน้อยดูน่าเกลียด จึงคิดสักลวดลายลงที่โคนขา มองดูเหมือนมีกางเกงนุ่งไว้[๔] ต่อมามีผู้นิยมสักกันแพร่หลายมากขึ้น

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๑๑๔ — ๑๑๕.
[๒] พระยาอนุมานราชธน เมืองสวรรค์ ผีสางเทวดา หน้า ๓๑๒.
[๓] เทพย์ สาริกบุตร ล.ค. หน้า ๒๑๕.
[๔] ค. หน้า ๒๑๗.

จุดประสงค์ของการสัก พอกล่าวได้ว่า

๑. เพื่อความสวยงาม หรือขจัดความน่าเกลียด

๒. เพื่อคุ้มครองป้องกันตัว

<u>การสัก</u> เมื่อผู้สักหาฤกษ์งามยามดีได้แล้ว ก็จัดเตรียมเครื่องสักการะไปหาให้อาจารย์ที่ตนนับถือสักให้ อาจารย์สักให้แล้วจะให้ข้อแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเป็นต้นว่า ห้ามผิดลูกเมียเขา ห้ามด่าหรือกล่าวผรุสวาท

<u>อุปกรณ์</u>

๑. <u>หมึก</u> หมึกสำหรับสักใช้หมึกจีน ผสมกับดีหมูและสุรา (เพื่อป้องกันเป็นปรวด) เคี่ยวจนได้ที่ ถ้าจะสักน้ำมัน ท่านให้ใช้งามาตำ คั้นเอาแต่น้ำมันที่ใช้สักน้ำมันนั้นเพราะเมื่อสักเสร็จแล้วจะได้ไม่เห็นร่องรอยน่าเกลียด

๒. <u>เหล็กสัก</u> ตามธรรมดาใช้โลหะแหลม อย่างเช่นก้านร่มก็ใช้ได้ แต่ถ้าเป็นทองเหลืองนิยมกันว่าดีกว่าโลหะอื่น และปลอดภัยกว่าด้วย

ในการสัก บางเกจิอาจารย์ก็จะร่างลายที่สักลงก่อน แล้วจึงใช้เหล็กสักจุ้มหมึกแทงลงบนผิวหนังตามลายร่างนั้น ให้หมึกกับเลือดออกมาผสมกัน บางเกจิอาจารย์ก็สักลงเลยไม่ต้องร่างก่อน ในขณะที่สักนั้นก็มีการว่าคาถากำกับด้วย บางลวดลายอาจต้องใช้เวลาสักนานเป็นเดือน เนื่องจากผิวหนังอักเสบระบมไม่สามารถสักติดต่อกันจนเสร็จได้ในวันเดียว เมื่อสักเสร็จแล้วผู้สักต้องระวังปฏิบัติตามคำอาจารย์ เมื่อเวลาจะออกจากบ้านไปที่ใดก็มีคาถาว่ากำกับทุกครั้ง คาถาที่ว่านั้นก็แล้วแต่เกจิอาจารย์*

สายสิญจน์ คือด้ายดิบที่นำมาจับรวม ๓ หรือ ๙ เส้น ให้เป็นเส้นเดียว เรียกว่า "จับสายสิญจน์" เริ่มต้นด้วยผู้จับสายสิญจน์สำรวมสมาธิโดยใช้พระพุทธมนต์เป็นที่ยึดเหนี่ยวอารมณ์ คือ ว่า นะโม สามจบ แล้วว่าพระไตรสรณาคมน์บท สมฺพุทฺเธ และ อิติปิโสภควา แล้วลงมือจับด้ายจากต้นขั้วหบด้ายให้เป็นวงถือไว้ด้วยมือข้างหนึ่ง ใช้มืออีกข้างหนึ่งลอกเข้าในวงด้าย จับเส้นด้ายถึงเข้าหาตัว

---

* หลวงปู่ผล เจ้าอาวาสวัดเทียนดัด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ณ วัดเทียนดัด จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๑๙.

จะเป็นด้ายสามเส้นเกี่ยวพันประสานกันในขณะที่จับด้ายดังกล่าวนี้ ให้ภาวนาพระไตรสรณาคมน์ และว่า

สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ปจฺเจกานญฺจ ยํ พลํ
อรหนฺตานญฺจ รถํ พนฺธามิ สพฺพโสฯ *

บริกรรมเช่นนี้ไปตลอดจนหมดด้าย เมื่อจับด้ายดิบหมดเข็ดต้องต่อด้ายใหม่ ในขณะที่ต่อให้ว่าคาถาว่า

ฉิมัง องฺค พนฺธนํ อธิฐามิ ฯ

ในเที่ยวแรกนี้ด้ายที่จับจะเป็น ๓ เส้น ให้จับซ้ำอีกครั้งหนึ่งจะได้เป็น ๔ เส้น โดยใช้วิธีดังกล่าวข้างต้น เมื่อจับด้ายดิบเที่ยวที่สองเสร็จแล้ว ให้ม้วนด้ายเข้ากลุ่ม ในขณะที่ม้วนด้ายให้ภาวนาว่า

สพฺพทุกฺขา วินสฺสนฺตุ สพฺพภยา วินสฺสนฺตุ
สพฺพโรคา วินสฺสนฺตุ ธมฺมเตเชน สงฺฆเตเชนฯ

ภาวนาเรื่อยไปจนม้วนด้ายเข้ากลุ่มเสร็จ ด้ายสายสิญจน์นี้ใช้วงรอบปริมณฑลในพิธีมงคลต่าง ๆ เป็นการแสดงเขตของความสวัสดิมงคล และเพื่อเป็นการกั้นกางความไม่เป็นมงคล มิให้เข้ามาสู่ภายในพิธีมงคลนั้น การวงสายสิญจน์จะเริ่มจากองค์พระพุทธรูปซึ่งเป็นประธาน วงเป็นประทักษิณ

สายสิญจน์ในพิธีนำไปใช้เป็นเครื่องรางได้ แต่ต้องไม่ใช้ของมีคมตัดให้ใช้มือเด็ดด้าย[๑]

เสียกบาล เป็นชื่อของอุบายวิธี เพื่อจับไล่ผีร้ายที่มาสิงอยู่ในคนทำให้ต้องเจ็บป่วย ถ้ามันออกไปแล้วก็จะหายเจ็บป่วย กลับเป็นปกติดังเดิม

---

* คาถาที่ใช้ภาวนาในเวลาจับสายสิญจน์ใช้ต่างกันไปแต่ละเกจิอาจารย์

๑ ฉันนะ วารมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง หน้า ๒๑๗.

วิธีทำ เอากาบกล้วยมาทำเป็นรูปกระบะสี่เหลี่ยม มีขนาดโตเท่าฝ่ามือหรือโตกว่านั้น แล้วแต่ต้องการ ขึ้นกระบะมีไม้ไผ่ขัด และปูทับด้วยใบตอง กระบะรูปร่างอย่างนี้บางทีเรียกว่าบัตร เอาตุ๊กตาตัวหนึ่งปั้นด้วยดินเหนียวพอให้มองเห็นว่าเป็นคน นุ่งผ้าจากเศษผ้าที่ผู้ป่วยเคยใช้ จะปักธงกระดาษเล็ก ๆ ไว้ด้วยก็ได้

เอาบัตรนี้ไปวน ๆ ที่ตัวคนเจ็บ ๓ รอบ แล้วนำลงเรือนไป ขณะนี้ผีร้ายที่อยู่ในตัวคนเจ็บเข้าไปกินเครื่องเซ่นในบัตร ฉะนั้นคนในเรือนจะต้องปิดประตูเรือนส่วนคนนำบัตรจะต้องนำบัตรออกไปให้ไกลบ้าน ไปวางไว้ตรงทางสามแพร่ง หรือถ้าอยู่ริมน้ำไหลก็ลอยบัตรนั้นไป อย่าเอาบัตรไว้ในเขตบ้านผู้ใด วางหรือลอยน้ำแล้วเวลากลับมาอย่าเหลียวดู ถ้านำไปพลีไว้บนบก บางคนก็หักกิ่งไม้จากต้นไม้ใกล้ทางติดมือมาด้วยกิ่งหนึ่ง บางคนก็เอาอะไรไปขีด ๆ หรือทำเป็นรูปกากบาทขวางหนทางเพื่อพรางผีไม่ให้มันกลับมาถูก คนที่เอาบัตรไปพลี เมื่อกลับมาถึงบ้านคนเจ็บก็จะตะโกนถามคนบนเรือนว่า "บ้านนี้อยู่ดีกินดีหรือ" หรือ "บ้านนี้อยู่กันเป็นสุขทุกคนหรือ" คนบนเรือนก็จะตะโกนตอบ ลงมาว่า "จ้ะ อยู่ดีกินดีไม่มีใครเจ็บใครไข้" ตอบแล้วจึงเปิดประตูเรือนได้เป็นอันเสร็จพิธี พิธีเลี้ยกบาลนี้ทำแตกต่างกันตามท้องถิ่น แต่ก็เพื่อจุดมุ่งหมายประการเดียวกันก็อทำพิธีปัดเคราะห์ ปัดรังควานอันเกิดจากผีร้ายกระทำ[๑]

— ห —

๗ หุ่นผี คือหุ่นที่สร้างขึ้นด้วยคาถาอาคมประกอบกับวัตถุที่เห็นว่าขลัง เช่น ถ่านไฟที่เผาผีตายวันเสาร์ เผาวันอังการ มาแกะเป็นรูปคน พันผ้าลงชะมดพิมเสน แล้วปลุกด้วยคาถา "อิระชาคะตะระสา" ๑๐๘ คาบ ลงคาถาอาคมปลุกเสกให้ผีสิงอยู่ในหุ่น เพื่อเรียกใช้ให้ทำในสิ่งที่ปรารถนา เพื่อป้องกันตัว[๒]

---

[๑] พระยาอนุมานราชธน การศึกษาเรื่องประเพณีไทย หน้า ๒๐๑ — ๒๐๓.

[๒] ขุนวิจิตรมาตรา เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน หน้า ๘๕.

เหล็กขนันผีพรายตายทั้งกลม หมายถึงเหล็กตัวปลิงหรือเหล็กตะปูที่เขาทำพิธีตอกโลงสำหรับใส่ศพหญิงตายทั้งกลมซึ่งถือกันว่าเป็นผีตายโหงดุร้าย ถ้าไม่ทำพิธีขนันมักจะอาละวาดเวลาเอาศพใส่โลงจึงต้องขนัน พิธีขนันก็แล้วแต่อาจารย์หมอผีจะทำ มีการอ่านมนต์ธรณีสาร " นโม มัสการ พระอิศวรนารายณ์ผู้เป็นเจ้า ท้าวจะเสด็จลงมาตั้งฟ้าตั้งดิน ตั้งพระอินทร์ตั้งพระพรหม ตั้งพระยมตั้งพระกาฬ เชอจึงให้กูผลาญต้นไม้ที่มีผี ตั้งพิธีเบิกโขลน เบิกทวารบานประตู ชุดคูชุดบอชุดทอถางทาง ชุดบางชุดสระแกะรูปพระสลักหนัง ฝังผีพรายและตายโหง ตั้งตอโลงและโกศผาทำศาลาและมณฑป ทำพนมศพและพนมเมรุ ฯ"[๑]

เหล็กตรึงโลง ลิ่มเหล็กตอกโลง โลงตามปกติยังไม่ใส่ศพเรียกว่าหีบ เมื่อจะใส่ศพจึงเอามาทำพิธี โดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นชิ้นเล็ก ๆ คีบปากโลงตรงหัว กลางและท้ายวงด้ายสายสิญจน์ วางเครื่องเซ่น ว่ากาถา และใช้มีดโต้สับด้ายสายสิญจน์ตรงหัวโลงให้ขาด เรียกว่า "เบิกโลง" เสร็จพิธีแล้วจึงเรียกว่าโลง[๒] ตะปูที่ใช้ตอกเป็นตะปูหรือเหล็กตอกโลงที่ทำพิธีเบิกโลงแล้วจึงจะขลัง ชุนแผนใช้เหล็กนี้เป็นส่วนประกอบในการทำคาบฟ้าฟื้น

เหล็กยอดปราสาทหวารา คือเหล็กที่เป็นยอดนภศูลปราสาทและยอดประตู (ประตูชนิดที่มียอด เช่น ประตูวิเศษชัยศรี) เหล็กชนิดนี้ตามปกติหายากต้องไปหาตามวัดหรือเมืองร้าง[๓]

เหล็กยอดพระเจดีย์มหาธาตุ คือเหล็กยอดเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุ ซึ่งถือกันว่าเป็นที่เคารพสักการะอันศักดิ์สิทธิ์

เหล็กไหล เป็นโลหะที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ สามารถยืดได้เมื่อถูกความร้อนเพียงเล็กน้อย และเมื่อยืดออกแล้วไม่ว่าจะเล็กสักเท่าใดก็ไม่สามารถใช้ของมีคมตัดให้ขาดออกจากกันได้ จะต้องตัดด้วยอาคมและสมาธิจิตอันแรงกล้า

---

[๑] ชุนวิจิตรมาตรา เล่าเรื่องชุนช้างชุนแผน หน้า ๑๐๑.

[๒] เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ วรรณกรรมเอกของไทย ชุนช้างชุนแผน หน้า ๒๐๕.

[๓] น.ค.

ลักษณะของเหล็กไหล เป็นก้อนโลหะ สีขาวคล้ายตะกั่วที่หลอมใหม่ ๆ มีรอยเป็นปุ่มคล้ายน้ำตาเทียนอยู่ทั้งก้อน ให้คุณทางอยู่ยงคงกระพัน[๑]

แหวนพิรอด คือ แผ่นกระดาษว่าวหรือผืนผ้าที่ลงอักขระ ประจุอาคม แล้วนำมาขมวดเกลียวเป็นวงแหวนลงรักปิดทอง[๒] ให้คุณทางอยู่ยง กล่าวกันว่าแหวนพิรอดโบราณทำด้วยกระดาษว่าวนำมาลงยันต์แล้วถักเป็นแหวน เข้าพิธีปลุกเสก แล้วทำการรุบย้อม คือเอาเข้าเผาไฟ วงไหนไม่ไหม้จึงเอามาลงรักปิดทอง[๓]

— อ —

อยู่คง หมายถึงทนทานต่ออาวุธ อาวุธต่าง ๆ ไม่สามารถทำอันตรายได้ ด้วยอำนาจของของขลัง

อักขระ หมายถึงตัวอักษรที่ลงในยันต์ นิยมใช้เป็นอักษรขอมเพราะถือว่าเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ อักขระเหล่านี้เป็นคาถาอาคมโดยย่อหรือเรียกว่าหัวใจ เช่น อิ สุ วา สุ ย่อมาจาก อิติปิโสภควาฯ

อาพัด คือการเสกของให้คนอื่นกิน หรือกินเอง เช่น เสกชานหมาก เรียกว่าอาพัดหมาก เสกเหล้า เรียกว่าอาพัดเหล้า จุดมุ่งหมายเพื่อให้อยู่ยงคงกระพัน ในคัมภีร์พุทธเวทย์มหามนต์ กล่าวถึงพระคาถาอาพัดหมากและวิธีการใช้ ว่า

"พุทธเลแล ปะแลยันติ เจิญกรูบาปัทธิยาย ขอกรรมสิทธิ์อยู่กับลูกด้วย อะนะโมพุทธายะ มะอะอุ มัตติยา ปัตติภะเว เนหะกันหะแม่ธรณีเอย อยู่แล้วหรือยังอยู่ สังฆังโลกะวิทู พุทธังอัด ธัมมังอัด สังฆังอัด อัดด้วยนะโมพุทธายะ ฯ

---

[๑]ฉันนะ วารมัน ตำรับเครื่องรางของขลัง หน้า ๒๒๗ — ๒๒๘.

[๒]ดู. หน้า ๒๓๐.

[๓]เทพย์ สาริกบุตร คัมภีร์พุทธศาสตราคม หน้า ๒๒๗.

พระคาถานี้ให้เสกหมากกินเป็นอยู่ยงคงกระพัน เมื่อเสกแล้วกินเข้าอย่าตายชานให้กลืนเข้าไปทั้งหมดอยู่คงทนดีนัก ตำรานี้เป็นของเจ้าคุณพิศาลอุตรดิตถ์ อนึ่งท่านให้ลงยันต์เป็นตัว นะ ๓ ตัว สักไว้บนกระหม่อมหรือตรงหลังก็ได้ ให้เอาคาถานี้ปลุกเป็นของกำกับคู่กันไป เพราะการเสกหมากกินนั้นอยู่คงได้เพียงชั่วฤทธิ์หมากที่อาพัดเท่านั้น เมื่อเวลาจะเข้าที่กับชันให้เสกหมากกินซ้ำไปอีกครั้งหนึ่ง"[๑]

อุบากอง เป็นชื่อยามชื่อหนึ่งตั้งขึ้นตามชื่อเจ้าของตำรา ตามเรื่องเล่าว่า อุบากองเป็นลูกมอญเกิดในไทย ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยพม่า ได้เข้ารับราชการจนได้เป็นขุนพลคุมทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ กลับถูกจับเป็นเชลยของไทยเมื่อ ปีมะเมีย เดือน ๓ แรม ๑ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๔๐ ถูกส่งตัวลงมากรุงเทพฯและถูกจำคุก ในระหว่างต้องขังได้สอนยามยาตราหรือยามอุบากองให้แก่นักโทษ และในที่สุดก็พากันแหกคุกหนีไปด้วยกัน ยามอุบากองนี้จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ยามพม่าแหกคุก[๒]

อุบาทว์ คือเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งแสดงถึงอันตรายหรือภัยที่จะมีขึ้น เชื่อกันว่าลักษณะของอุบาทว์ต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นนั้นเป็นเพราะอำนาจของเทพยาบันดาลให้เป็นไปมีที่กล่าวถึงได้แก่

๑. อุบาทว์ของพระอินทร์
๒. อุบาทว์ของพระเพลิง
๓. อุบาทว์ของพระยม
๔. อุบาทว์ของพระนารายณ์
๕. อุบาทว์ของพระพิรุณ
๖. อุบาทว์ของพระพาย
๗. อุบาทว์ของพระโสม
๘. อุบาทว์ของพระไพศพ

---

[๑] เพย์ สาริกบุตร พุทธเวทย์มหามนต์ ๑๐๘.

[๒] ส. พลายน้อย ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย หน้า ๑๔๔ – ๑๕๒.

อุบาทว์ของเทพยดาแต่ละองค์จะมีลักษณะแตกต่างกัน มีปรากฏอยู่ในตำรา อภิไทโพธิบาทว์ไว้เป็นรายละเอียด เช่น ลักษณะอุบาทว์พระอินทร์ กล่าวไว้ว่า

" สิทธิการิยะ ถ้าหากเกิดฟ้าผ่าแผ่นดิน ผ่าประตู ผ่าประสาทราชวัง ผ่าต้นไม้ ผ่าศาลเทพารักษ์ ผ่าโรงม้าโรงช้าง พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นแสงอินทรธนู (สายรุ้ง) ในเวลากลางคืน และทรงตกจากราชอาสน์ ตกจากช้างทรง ม้าทรง และพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ทรงพอพระทัยอยู่ในปรางค์ปราสาท พอพระทัยจะเสด็จไปอยู่ป่า พวกอำมาตย์ราชบริพารเกิดวิวาทวุ่นวาย พวกนักปราชญ์แลวงญาติทั้งหลายเกิดวิวาทกันเองโดยใช่เหตุที่จะควรทะเลาะกัน บรรดาสัตว์ป่าพากันแตกตื่นเข้ามาในเมือง บรรดาสัตว์ที่เลี้ยงไว้ เช่น โค พากันทิ้งคอกทิ้งโรง วัวตัวเมียขึ้นเกยวัวตัวผู้ จวักหักคามือฝูงคนหาที่พักอยู่อาศัยมิได้ เหล่านี้เป็นอุบาทว์ของพระอินทรา"[๑]

วิธีแก้ไขให้เหตุร้ายกลับเป็นผลดี ตามตำรากล่าวไว้ว่า ให้จัดเครื่องสังเวยบัตรพลีบูชาเทพยดาองค์ที่บันดาลให้เกิดขึ้น ตามทิศที่เทวดานั้นสถิต กล่าวคือ

๑. พระอินทร์ ทิศบูรพา
๒. พระเพลิง ทิศอาคเนย์
๓. พระยม ทิศทักษิณ
๔. พระนารายณ์ ทิศหรดี
๕. พระพิรุณ ทิศประจิม
๖. พระพาย ทิศพายัพ
๗. พระโสม ทิศอุดร
๘. พระไพสพ ทิศอีสาน[๒]

---

[๑] เทพย์ สาริกบุตร <u>คัมภีร์พุทธมนต์โอสถ</u> หน้า ๑๔๓ – ๑๔๔.

[๒] <u>อ.ฯ</u> หน้า ๑๕๓ – ๑๕๕.